๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

๑๗. จตฺตาลีสนิปาโต

[๕๒๑] ๑. เตสกุณชาตกวณฺณนา

เวสฺสนฺตรํ ตํ ปุจฺฉามีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลรโญฺญ โอวาทวเสน กเถสิ๚ ตณฺหิ ราชานํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย อาคตํ สตฺถา อามเนฺตตฺวา ‘‘มหาราช, รญฺญา นาม ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตพฺพํ, ยสฺมิญฺหิ สมเย ราชาโน อธมฺมิกา โหนฺติ, ราชยุตฺตาปิ ตสฺมิํ สมเย อธมฺมิกา โหนฺตี’’ติ จตุกฺกนิปาเต (อ. นิ. ๔.๗๐) อาคตสุตฺตนเยน โอวทิตฺวา อคติคมเน อคติอคมเน จ อาทีนวญฺจ อานิสํสญฺจ กเถตฺวา ‘‘สุปินกูปมา กามา’’ติอาทินา นเยน กาเมสุ อาทีนวํ วิตฺถาเรตฺวา, ‘‘มหาราช, อิเมสญฺหิ สตฺตานํ –

‘มจฺจุนา สงฺคโร นตฺถิ, ลญฺชคฺคาโห น วิชฺชติ;
ยุทฺธํ นตฺถิ ชโย นตฺถิ, สเพฺพ มจฺจุปรายณา’๚

เตสํ ปรโลกํ คจฺฉนฺตานํ ฐเปตฺวา อตฺตนา กตํ กลฺยาณกมฺมํ อญฺญา ปติฏฺฐา นาม นตฺถิ๚ เอวํ อิตฺตรปจฺจุปฏฺฐานํ อวสฺสํ ปหาตพฺพํ, น ยสํ นิสฺสาย ปมาทํ กาตุํ วฏฺฏติ, อปฺปมเตฺตเนว หุตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตุํ วฏฺฏติ๚ โปราณกราชาโน อนุปฺปเนฺนปิ พุเทฺธ ปณฺฑิตานํ โอวาเท ฐตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา เทวนครํ ปูรยมานา คมิํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริ๚

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรนฺเต อปุตฺตโก อโหสิ, ปเตฺถเนฺตปิ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา น ลภิ๚ โส เอกทิวสํ มหเนฺตน ปริวาเรน อุยฺยานํ คนฺตฺวา ทิวสภาคํ อุยฺยาเน กีฬิตฺวา มงฺคลสาลรุกฺขมูเล สยนํ อตฺถราเปตฺวา โถกํ นิทฺทายิตฺวา ปพุโทฺธ สาลรุกฺขํ โอโลเกตฺวา ตตฺถ สกุณกุลาวกํ ปสฺสิ, สห ทสฺสเนเนวสฺส สิเนโห อุปฺปชฺชิ๚ โส เอกํ ปุริสํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อิมํ รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา เอตสฺมิํ กุลาวเก กสฺสจิ อตฺถิตํ วา นตฺถิตํ วา ชานาหี’’ติ อาห๚ โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ วตฺวา อภิรุหิตฺวา ตตฺถ ตีณิ อณฺฑกานิ ทิสฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ๚ ราชา ‘‘เตน หิ เอเตสํ อุปริ นาสวาตํ มา วิสฺสเชฺชสี’’ติ วตฺวา ‘‘จโงฺกฏเก กปฺปาสปิจุํ อตฺถริตฺวา ตเตฺถว ตานิ อณฺฑกานิ ฐเปตฺวา สณิกํ โอตราหี’’ติ โอตาราเปตฺวา จโงฺกฏกํ หเตฺถน คเหตฺวา ‘‘กต รสกุณณฺฑกานิ นาเมตานี’’ติ อมเจฺจ ปุจฺฉิ๚ เต ‘‘มยํ น ชานาม, เนสาทา ชานิสฺสนฺตี’’ติ วทิํสุ๚ ราชา เนสาเท ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ๚ เนสาทา, ‘‘มหาราช, เตสุ เอกํ อุลูกอณฺฑํ, เอกํ สาลิกาอณฺฑํ, เอกํ สุวกอณฺฑ’’นฺติ กถยิํสุ๚ กิํ ปน เอกสฺมิํ กุลาวเก ติณฺณํ สกุณิกานํ อณฺฑานิ โหนฺตีติ๚ อาม, เทว, ปริปเนฺถ อสติ สุนิกฺขิตฺตานิ น นสฺสนฺตีติ๚ ราชา ตุสฺสิตฺวา ‘‘อิเม มม ปุตฺตา ภวิสฺสนฺตี’’ติ ตานิ ตีณิ อณฺฑานิ ตโย อมเจฺจ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ‘‘อิเม มยฺหํ ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ, ตุเมฺห สาธุกํ ปฏิชคฺคิตฺวา อณฺฑโกสโต นิกฺขนฺตกาเล มมาโรเจยฺยาถา’’ติ อาห๚ เต ตานิ สาธุกํ รกฺขิํสุ๚

เตสุ ปฐมํ อุลูกอณฺฑํ ภิชฺชิ๚ อมโจฺจ เอกํ เนสาทํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตฺวํ อิตฺถิภาวํ วา ปุริสภาวํ วา ชานาหี’’ติ วตฺวา เตน ตํ วีมํสิตฺวา ‘‘ปุริโส’’ติ วุเตฺต ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ปุโตฺต เต, เทว, ชาโต’’ติ อาห๚ ราชา ตุโฏฺฐ ตสฺส พหุํ ธนํ ทตฺวา ‘‘ปุตฺตกํ เม สาธุกํ ปฏิชคฺค, ‘เวสฺสนฺตโร’ติ จสฺส นามํ กโรหี’’ติ วตฺวา อุโยฺยเชสิ๚ โส ตถา อกาสิ๚ ตโต กติปาหจฺจเยน สาลิกาอณฺฑํ ภิชฺชิ๚ โสปิ อมโจฺจ ตํ เนสาเทน วีมํสาเปตฺวา ‘‘อิตฺถี’’ติ สุตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ธีตา เต, เทว, ชาตา’’ติ อาห๚ ราชา ตุโฏฺฐ ตสฺสปิ พหุํ ธนํ ทตฺวา ‘‘ธีตรํ เม สาธุกํ

ปฏิชคฺค, ‘กุณฺฑลินี’ติ จสฺสา นามํ กโรหี’’ติ วตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โสปิ ตถา อกาสิฯ ปุน กติปาหจฺจเยน สุวกอณฺฑํ ภิชฺชิฯ โสปิ อมโจฺจ เนสาเทน ตํ วีมํสิตฺวา ‘‘ปุริโส’’ติ ญตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ปุโตฺต เต, เทว, ชาโต’’ติ อาหฯ ราชา ตุโฏฺฐ ตสฺสปิ พหุํ ธนํ ทตฺวา ‘‘ปุตฺตสฺส เม มหเนฺตน ปริวาเรน มงฺคลํ กตฺวา ‘ชมฺพุโก’ติสฺส นามํ กโรหี’’ติ วตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โสปิ ตถา อกาสิฯ เต ตโยปิ สกุณา ติณฺณํ อมจฺจานํ เคเหสุ ราชกุมารปริหาเรเนว วฑฺฒนฺติฯ ราชา ‘‘มม ปุโตฺต, มม ธีตา’’ติ โวหรติฯ อถสฺส อมจฺจา อญฺญมญฺญํ อวหสนฺติ ‘‘ปสฺสถ, โภ, รโญฺญ กิริยํ, ติรจฺฉานคเตปิ ‘ปุโตฺต เม, ธีตา เม’ติ วทโนฺต วิจรตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา จิเนฺตสิ – ‘‘อิเม อมจฺจา เอเตสํ มม ปุตฺตานํ ปญฺญาสมฺปทํ น ชานนฺติ, ปากฏํ เนสํ กริสฺสามี’’ติฯ อเถกํ อมจฺจํ เวสฺสนฺตรสฺส สนฺติกํ เปเสสิ – ‘‘ตุมฺหากํ ปิตา ปญฺหํ ปุจฺฉิตุกาโม, กทา กิร อาคนฺตฺวา ปุจฺฉตู’’ติฯ โส อมโจฺจ คนฺตฺวา เวสฺสนฺตรํ วนฺทิตฺวา ตํ สาสนํ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา เวสฺสนฺตโร อตฺตโน ปฏิชคฺคกํ อมจฺจํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘มยฺหํ กิร ปิตา มํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุกาโม, ตสฺส อิธาคตสฺส สกฺการํ กาตุํ วฏฺฏติ, กทา อาคจฺฉตู’’ติ ปุจฺฉิฯ อมโจฺจ ‘‘อิโต สตฺตเม ทิวเส ตว ปิตา อาคจฺฉตู’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา เวสฺสนฺตโร ‘‘ปิตา เม อิโต สตฺตเม ทิวเส อาคจฺฉตู’’ติ วตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โส อาคนฺตฺวา รโญฺญ อาจิกฺขิฯ ราชา สตฺตเม ทิวเส นคเร เภริํ จราเปตฺวา ปุตฺตสฺส นิเวสนํ อคมาสิฯ เวสฺสนฺตโร รโญฺญ มหนฺตํ สกฺการํ กาเรสิ, อนฺตมโส ทาสกมฺมการานมฺปิ สกฺการํ กาเรสิฯ ราชา เวสฺสนฺตรสกุณสฺส เคเห ภุญฺชิตฺวา มหนฺตํ ยสํ อนุภวิตฺวา สกํ นิเวสนํ อาคนฺตฺวา ราชงฺคเณ มหนฺตํ มณฺฑปํ การาเปตฺวา นคเร เภริํ จราเปตฺวา อลงฺกตมณฺฑปมเชฺฌ มหาชนปริวาโร นิสีทิตฺวา ‘‘เวสฺสนฺตรํ อาเนตู’’ติ อมจฺจสฺส สนฺติกํ เปเสสิฯ อมโจฺจ เวสฺสนฺตรํ สุวณฺณปีเฐ นิสีทาเปตฺวา อาเนสิฯ เวสฺสนฺตรสกุโณ ปิตุ อเงฺก นิสีทิตฺวา ปิตรา สห กีฬิตฺวา คนฺตฺวา ตเตฺถว สุวณฺณปีเฐ นิสีทิฯ อถ นํ ราชา มหาชนมเชฺฌ ราชธมฺมํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘เวสฺสนฺตรํ ตํ ปุจฺฉามิ, สกุณ ภทฺทมตฺถุ เต;
รชฺชํ กาเรตุกาเมน, กิํ สุ กิจฺจํ กตํ วร’’นฺติฯ

ตตฺถ **สกุณา**ติ ตํ อาลปติฯ **กิํ สู**ติ กตรํ กิจฺจํ กตํ วรํ อุตฺตมํ โหติ, กเถหิ เม, ตาต, สกลํ ราชธมฺมนฺติ เอวํ กิร ตํ โส ปุจฺฉิฯ

ตํ สุตฺวา เวสฺสนฺตโร ปญฺหํ อกเถตฺวาว ราชานํ ตาว ปมาเทน โจเทโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๒. ‘‘จิรสฺสํ วต มํ ตาโต, กํโส พาราณสิคฺคโห;
ปมโตฺต อปฺปมตฺตํ มํ, ปิตา ปุตฺตํ อโจทยี’’ติฯ

ตตฺถ **ตาโต**ติ ปิตาฯ **กํโส**ติ อิทํ ตสฺส นามํฯ **พาราณสิคฺคโห**ติ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ พาราณสิํ สงฺคเหตฺวา วตฺตโนฺตฯ **ปมโตฺต**ติ เอวรูปานํ ปณฺฑิตานํ สนฺติเก วสโนฺต ปญฺหสฺส อปุจฺฉเนน ปมโตฺตฯ **อปฺปมตฺตํ มนฺ**ติ สีลาทิคุณโยเคน มํ อปฺปมตฺตํฯ **ปิตา**ติ โปสกปิตาฯ **อโจทยี**ติ อมเจฺจหิ ‘‘ติรจฺฉานคเต ปุเตฺต กตฺวา โวหรตี’’ติ อวหสิยมาโน ปมาทํ อาปชฺชิตฺวา จิรสฺสํ อชฺช โจเทสิ, ปญฺหํ ปุจฺฉีติ วทติฯ

เอวํ โส อิมาย คาถาย โจเทตฺวา ‘‘มหาราช, รญฺญา นาม ตีสุ ธเมฺมสุ ฐตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตพฺพ’’นฺติ วตฺวา ราชธมฺมํ กเถโนฺต อิมา คาถาโย อาห –

๓. ‘‘ปฐมเมเนว วิตถํ, โกธํ หาสํ นิวารเย;
ตโต กิจฺจานิ กาเรยฺย, ตํ วตํ อาหุ ขตฺติยฯ

๔. ‘‘ยํ ตฺวํ ตาต ตโปกมฺมํ, ปุเพฺพ กตมสํสยํ;
รโตฺต ทุโฎฺฐ จ ยํ กยิรา, น ตํ กยิรา ตโต ปุนฯ

๕. ‘‘ขตฺติยสฺส ปมตฺตสฺส, รฎฺฐสฺมิํ รฎฺฐวฑฺฒน;
สเพฺพ โภคา วินสฺสนฺติ, รโญฺญ ตํ วุจฺจเต อฆํฯ

๖. ‘‘สิรี ตาต อลกฺขี จ, ปุจฺฉิตา เอตทพฺรวุํ;
อุฎฺฐานวีริเย โปเส, รมาหํ อนุสูยเกฯ

๗. ‘‘อุสูยเก ทุหทเย, ปุริเส กมฺมทุสฺสเก;
กาฬกณฺณี มหาราช, รมติ จกฺกภญฺชนีฯ

๘. ‘‘โส ตฺวํ สเพฺพ สุหทโย, สเพฺพสํ รกฺขิโต ภว;
อลกฺขิํ นุท มหาราช, ลกฺขฺยา ภว นิเวสนํฯ

๙. ‘‘ส ลกฺขีธิติสมฺปโนฺน, ปุริโส หิ มหคฺคโต;
อมิตฺตานํ กาสิปติ, มูลํ อคฺคญฺจ ฉินฺทติฯ

๑๐. ‘‘สโกฺกปิ หิ ภูตปติ, อุฎฺฐาเน นปฺปมชฺชติ;
ส กลฺยาเณ ธิติํ กตฺวา, อุฎฺฐาเน กุรุเต มโนฯ

๑๑. ‘‘คนฺธพฺพา ปิตโร เทวา, สาชีวา โหนฺติ ตาทิโน;
อุฎฺฐาหโต อปฺปมชฺชโต, อนุติฎฺฐนฺติ เทวตาฯ

๑๒. ‘‘โส อปฺปมโตฺต อกฺกุโทฺธ, ตาต กิจฺจานิ การย;
วายมสฺสุ จ กิเจฺจสุ, นาลโส วินฺทเต สุขํฯ

๑๓. ‘‘ตเตฺถว เต วตฺตปทา, เอสาว อนุสาสนี;
อลํ มิเตฺต สุขาเปตุํ, อมิตฺตานํ ทุขาย จา’’ติฯ

ตตฺถ **ปฐมเมเนว วิตถ**นฺติ, ตาต, ราชา นาม อาทิโตว มุสาวาทํ นิวารเยฯ มุสาวาทิโน หิ รโญฺญ รฎฺฐํ นิโรชํ โหติ, ปถวิยา โอชา กมฺมกรณฎฺฐานโต สตฺตรตนมตฺตํ เหฎฺฐา ภสฺสติ, ตโต อาหาเร วา เตลมธุผาณิตาทีสุ วา โอสเธสุ โอชา น โหติฯ นิโรชาหารโภชนา มนุสฺสา พหฺวาพาธา โหนฺติ, รเฎฺฐ ถลชลปเถสุ อาโย นุปฺปชฺชติ, ตสฺมิํ อนุปฺปชฺชเนฺต ราชาโน ทุคฺคตา โหนฺติฯ เต เสวเก สงฺคณฺหิตุํ น สโกฺกนฺติ, อสงฺคหิตา เสวกา ราชานํ ครุจิเตฺตน น โอโลเกนฺติฯ เอวํ, ตาต, มุสาวาโท นาเมส นิโรโช, น โส ชีวิตเหตุปิ กาตโพฺพ, สจฺจํ ปน สาทุตรํ รสานนฺติ ตเทว ปฎิคฺคเหตพฺพํฯ อปิจ มุสาวาโท นาม คุณปริธํสโก วิปตฺติปริโยสาโน, ทุติยจิตฺตวาเร อวีจิปรายณํ กโรติฯ อิมสฺมิํ ปนเตฺถ ‘‘ธโมฺม หเว หโต หนฺตี’’ติ **เจติยชาตกํ** (ชา. ๑.๘.๔๕ อาทโย) กเถตพฺพํฯ

โกธนฺติ, ตาต, ราชา นาม ปฐมเมว กุชฺฌนลกฺขณํ โกธมฺปิ นิวาเรยฺยฯ ตาต, อเญฺญสญฺหิ โกโธ ขิปฺปํ มตฺถกํ น ปาปุณาติ, ราชูนํ ปาปุณาติฯ ราชาโน นาม วาจาวุธา กุชฺฌิตฺวา โอโลกิตมเตฺตนาปิ ปรํ วินาเสนฺติ, ตสฺมา รญฺญา อเญฺญหิ มนุเสฺสหิ อติเรกตรํ นิ

โกฺกเธน ภวิตพฺพํ, ขนฺติเมตฺตานุทฺทยาสมฺปเนฺนน อตฺตโน ปิยปุตฺตํ วิย โลกํ โวโลเกเนฺตน ภวิตพฺพํฯ ตาต, อติโกธโน นาม ราชา อุปฺปนฺนํ ยสํ รกฺขิตุํ น สโกฺกติฯ อิมสฺส ปนตฺถสฺส ทีปนตฺถํ **ขนฺติวาทิชาตก-** (ชา. ๑.๔.๔๙ อาทโย) **จูฬธมฺมปาลชาตกานิ** (ชา. ๑.๕.๔๔ อาทโย) กเถตพฺพานิฯ จูฬธมฺมปาลชาตกสฺมิญฺหิ มหาปตาปโน นาม ราชา ปุตฺตํ ฆาเตตฺวา ปุตฺตโสเกน หทเยน ผลิเตน มตาย เทวิยา สยมฺปิ เทวึ อนุโสจเนฺต หทเยน ผลิเตเนว มริฯ อถ เต ตโยปิ เอกอาฬาหเนว ฌาเปสุํฯ ตสฺมา รญฺญา ปฐมเมว มุสาวาทํ วเชฺชตฺวา ทุติยํ โกโธ วเชฺชตโพฺพฯ

หาสนฺติ หสฺสํ, อยเมว วา ปาโฐฯ เตสุ เตสุ กิเจฺจสุ อุปฺปิลาวิตจิตฺตตาย เกฬิสีลตํ ปริหาสํ นิวาเรยฺยฯ ตาต, รญฺญา นาม เกฬิสีเลน น ภวิตพฺพํ, อปรปตฺติเยน หุตฺวา สพฺพานิ กิจฺจานิ อตฺตปจฺจเกฺขเนว กาตพฺพานิฯ อุปฺปิลาวิตจิโตฺต หิ ราชา อตุเลตฺวา กมฺมานิ กโรเนฺต ลทฺธํ ยสํ วินาเสติฯ อิมสฺมึ ปนเตฺถ **สรภงฺคชาตเก** (ชา. ๒.๑๗.๕๐ อาทโย) ปุโรหิตสฺส วจนํ คเหตฺวา ทณฺฑกิรโญฺญ กิสวเจฺฉ อปรชฺฌิตฺวา สห รเฏฺฐน อุจฺฉิชฺชิตฺวา กุกฺกุฬนิรเย นิพฺพตฺตภาโว จ **มาตงฺคชาตเก** (ชา. ๑.๑๕.๑ อาทโย) มชฺฌรโญฺญ พฺราหฺมณานํ กถํ คเหตฺวา มาตงฺคตาปเส อปรชฺฌิตฺวา สห รเฏฺฐน อุจฺฉิชฺชิตฺวา นิรเย นิพฺพตฺตภาโว จ **ฆฏปณฺฑิตชาตเก** (ชา. ๑.๑๐.๑๖๕ อาทโย) ทสภาติกราชทารกานํ โมหมูฬฺหานํ วจนํ คเหตฺวา กณฺหทีปายเน อปรชฺฌิตฺวา วาสุเทวกุลสฺส นาสิตภาโว จ กเถตโพฺพฯ

ตโต กิจฺจานิ กาเรยฺยาติ เอวํ, ตาต, ปฐมํ มุสาวาทํ ทุติยํ โกธํ ตติยํ อธมฺมหาสํ วเชฺชตฺวา ตโต ปจฺฉา ราชา รฎฺฐวาสีนํ กตฺตพฺพกิจฺจานิ กาเรยฺยฯ **ตํ วตํ อาหุ ขตฺติยา**ติ, ขตฺติยมหาราช, ยํ มยา วุตฺตํ, เอตํ รโญฺญ วตสมาทานนฺติ โปราณกปณฺฑิตา กถยิํสุฯ

น ตํ กยิราติ ยํ ตยา ราคาทิวเสน ปจฺฉา ตาปกรํ กมฺมํ กตํ โหติ, ตโต ปุเพฺพ กตโต ปุนตาทิสํ กมฺมํ น กยิรา, มา กเรยฺยาสิ, ตาตาติฯ **วุจฺจเต**ติ ตํ รโญฺญ อฆนฺติ วุจฺจติ, เอวํ โปราณกปณฺฑิตา กถยิํสุฯ **สิรี**ติ อิทํ เวสฺสนฺตรสกุโณ ปุเพฺพ พาราณสิยํ ปวตฺติตการณํ อาหริตฺวา ทเสฺสเนฺต อาหฯ ตตฺถ **อพฺรวุ**นฺติ สุจิปริวารเสฏฺฐินา ปุจฺฉิตา กถยิํสุฯ **อุฏฺฐานวีริเย**ติ โยโปโส อุฏฺฐาเน วีริเย จ ปติฎฺฐิโต, น จ ปเรสํ สมฺปตฺติํ ทิสฺวา อุสูยติ, ตสฺมิํ อหํ อภิรมามีติ อาหฯ เอวํ ตาว ตาต สิรี กเถสิฯ **อุสูยเก**ติ อลกฺขี ปน, ตาต, ปุจฺฉิตา อหํ ปรสมฺปตฺติอุสูยเก **ทุหทเย** ทุจิเตฺต กลฺยาณกมฺมทูสเก โย กลฺยาณกมฺมํ ทุสฺสเนฺต อปฺปิยายเนฺต อฎฺฐียเนฺต น กโรติ, ตสฺมิํ อภิรมามีติ อาหฯ เอวํ สา กาฬกณฺณี, มหาราช, รมติ ปติรูปเทสวาสาทิโน กุสลจกฺกสฺส ภณฺชนีฯ

สุหทโยติ สุนฺทรจิโตฺต หิตจิตฺตโกฯ **นุทา**ติ นีหรฯ **นิเวสน**นฺติ ลกฺขิยา ปน นิเวสนํ ภวปติฎฺฐา โหหิฯ **ส ลกฺขีธิติสมฺปโนฺน**ติ, มหาราช, กาสิปติ โส ปุริโส ปญฺญาย เจว วีริเยน จ สมฺปโนฺนฯ **มหคฺคโต**ติ มหชฺฌาสโย โจรานํ ปจฺจยภูเต คณฺหเนฺต อมิตฺตานํ มูลํ โจเร คณฺหเนฺต อมิตฺตานํ อคฺคํ ฉินฺทตีติ วทติฯ **สโกฺก**ติ อิเนฺทฯ **ภูตปตี**ติ ราชานํ อาลปติฯ **อุฎฺฐาเน**ติ อุฏฺฐานวีริเยฯ **นปฺปมชฺชตี**ติ น ปมชฺชติ, สพฺพกิจฺจานิ กโรติฯ **ส กลฺยาเณ**ติ โส เทวราชา อุฏฺฐานวีริเย มนํ กโรเนฺต ปาปกมฺมํ อกตฺวา กลฺยาเณ ปุญฺญกมฺมสฺมิเญฺญว ธิติํ กตฺวา อปฺปมโตฺต อุฏฺฐาเน มนํ กโรติ, ตสฺส ปน กลฺยาณกเมฺม วีริยกรณภาวทสฺสนตฺถํ สรภงฺคชาตเก ทฺวีสุ เทวโลเกสุ เทวตาหิ สทฺธิํ กปิฎฺฐารามํ อาคนฺตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา ธมฺมสฺส สุตภาโว, มหากณฺหชาตเก (ชา. ๑.๑๒.๖๑ อาทโย) อตฺตโน อานุภาเวน ชนํ ตาเสตฺวา โอสกฺกนฺตสฺส สาสนสฺส ปวตฺติตภาโว จาติ เอวมาทีนิ วตฺถูนิ กเถตพฺพานิฯ

คนฺธพฺพาติ จาตุมหาราชิกานํ เหฏฺฐา จตุโยนิกา เทวา, จตุโยนิกตฺตาเยว กิร เต คนฺธพฺพา นาม ชาตาฯ **ปิตโร**ติ พฺรหฺมาโนฯ **เทวา**ติ อุปฺปตฺติเทววเสน ฉ กามาวจรเทวาฯ **ตาทิโน**ติ ตถาวิธสฺส กุสลาภิรตสฺส รโญฺญฯ **สาชีวา โหนฺตี**ติ สมานชีวิกา อุปชีวิตพฺพาฯ ตาทิสา หิ ราชาโน ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรนฺตา เทวตานํ ปตฺตึ เทนฺติ, ตา ตํ ปตฺตึ อนุโมทิตฺวา สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ทิพฺพยเสน วฑฺฒนฺติฯ **อนุติฏฺฐนฺตี**ติ ตาทิสสฺส รโญฺญ วีริยํ กโรนฺตสฺส อปฺปมาทํ อาปชฺชนฺตสฺส เทวตา อนุติฏฺฐนฺติ อนุคจฺฉนฺติ, ธมฺมิกํ รกฺขํ สํวิทหนฺตีติ อโตฺถฯ

โสติ โส ตฺวํฯ **วายมสฺสู**ติ ตานิ รฏฺฐกิจฺจานิ กโรโนฺต ตุลนวเสน ตีรณวเสน ปจฺจกฺขกมฺมวเสน เตสุ เตสุ กิเจฺจสุ วีริยํ กรสฺสุฯ **ตเตฺถว เต วตฺตปทา**ติ, ตาต, ยํ มํ ตฺวํ กึสุ กิจฺจํ กตํ วรนฺติ ปุจฺฉิ, ตตฺถ ตว ปเญฺหเยว เอเต มยา ‘‘ปฐเมเนว วิตถ’’นฺติอาทโย วุตฺตา, เอเต วตฺตปทา วตฺตโกฏฺฐาสา, เอวํ ตตฺถ วตฺตสฺสุฯ **เอสา**ติ ยา เต มยา กถิตา, เอสาว ตว อนุสาสนีฯ **อล**นฺติ เอวํ วตฺตมาโน หิ ราชา อตฺตโน มิเตฺต สุขาเปตุํ, อมิตฺตานญฺจ ทุกฺขาย อลํ ปริยโตฺต สมโตฺถติฯ

เอวํ เวสฺสนฺตรสกุเณน เอกาย คาถาย รโญฺญ ปมาทํ โจเทตฺวา เอกาทสหิ คาถาหิ ธเมฺม กถิเต ‘‘พุทฺธลีฬาย ปโญฺห กถิโต’’ติ มหาชโน อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาโต สาธุการสตานิ ปวเตฺตสิฯ ราชา โสมนสฺสปฺปโตฺต อมเจฺจ อามเนฺตตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘โภโนฺต! อมจฺจา มม ปุเตฺตน เวสฺสนฺตเรน เอวํ กเถเนฺตน เกน กตฺตพฺพํ กิจฺจํ กต’’นฺติฯ มหาเสนคุเตฺตน, เทวาติฯ ‘‘เตน หิสฺส มหาเสนคุตฺตฏฺฐานํ ทมฺมี’’ติ เวสฺสนฺตรํ ฐานนฺตเร ฐเปสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย มหาเสนคุตฺตฏฺฐาเน ฐิโต ปิตุ กมฺมํ อกาสีติฯ

เวสฺสนฺตรปโญฺห นิฏฺฐิโตฯ

ปุน ราชา กติปาหจฺจเยน ปุริมนเยเนว กุณฺฑลินิยา สนฺติกํ ทูตํ เปเสตฺวา สตฺตเม ทิวเส ตตฺถ คนฺตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา ตเตฺถว มณฺฑปมเชฺฌ นิสีทิตฺวา กุณฺฑลินึ อาหราเปตฺวา สุวณฺณปีเฐ นิสินฺนํ ราชธมฺมํ ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๑๔. ‘‘สกฺขิสิ ตฺวํ กุณฺฑลินิ, มญฺญสิ ขตฺตพนฺธุนิ;
รชฺชํ กาเรตุกาเมน, กึ สุ กิจฺจํ กตํ วร’’นฺติฯ

ตตฺถ **สกฺขิสี**ติ มยา ปุฏฺฐปญฺหํ กเถตุํ สกฺขิสฺสสีติ ปุจฺฉติฯ **กุณฺฑลินี**ติ ตสฺสา สลิงฺคโต อาคตนาเมนาลปติฯ ตสฺสา กิร ทฺวีสุ กณฺณปิเฏฺฐสุ กุณฺฑลสณฺฐานา เทฺว เลขา อเหสุํ, เตนสฺสา ‘‘กุณฺฑลินี’’ติ นามํ กาเรสิฯ **มญฺญสี**ติ ชานิสฺสสิ มยา ปุฏฺฐปญฺหสฺส อตฺถนฺติฯ **ขตฺตพนฺธุนี**ติ ขตฺตสฺส มหาเสนคุตฺตสฺส ภคินิภาเวน นํ เอวํ อาลปติฯ กสฺมา ปเนส เวสฺสนฺตรสกุณํ เอวํ อปุจฺฉิตฺวา อิมเมว ปุจฺฉตีติ? อิตฺถิภาเวนฯ อิตฺถิโย หิ ปริตฺตปญฺญา, ตสฺมา ‘‘สเจ สโกฺกติ, ปุจฺฉิสฺสามิ, โน เจ, น ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ วีมํสนวเสน เอวํ ปุจฺฉิตฺวา ตเญฺญว ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ

สา เอวํ รญฺญา ราชธเมฺม ปุจฺฉิเต, ‘‘ตาต, ตฺวํ มํ ‘อิตฺถิกา นาม กึ กเถสฺสตี’ติ วีมํสสิ มเญฺญ, สกลํ เต ราชธมฺมํ ทฺวีสุเยว ปเทสุ ปกฺขิปิตฺวา กเถสฺสามี’’ติ วตฺวา อาห –

๑๕. ‘‘เทฺวว ตาต ปทกานิ, ยตฺถ สพฺพํ ปติฏฺฐิตํ;
อลทฺธสฺส จ โย ลาโภ, ลทฺธสฺส จานุรกฺขณาฯ

๑๖. ‘‘อมเจฺจ ตาต ชานาหิ, ธีเร อตฺถสฺส โกวิเท;

อนกฺขากิตเว ตาต, อโสเณฺฑ อวินาสเกฯ

๑๗. ‘‘โย จ ตํ ตาต รเกฺขยฺย, ธนํ ยเญฺจว เต สิยา;
สูโตว รถํ สงฺคเณฺห, โส เต กิจฺจานิ การเยฯ

๑๘. ‘‘สุสงฺคหิตนฺตชโน, สยํ วิตฺตํ อเวกฺขิย;
นิธิญฺจ อิณทานญฺจ, น กเร ปรปตฺติยาฯ

๑๙. ‘‘สยํ อายํ วยํ ชญฺญา, สยํ ชญฺญา กตากตํ;
นิคฺคเณฺห นิคฺคหารหํ, ปคฺคเณฺห ปคฺคหารหํฯ

๒๐. ‘‘สยํ ชานปทํ อตฺถํ, อนุสาส รเถสภ;
มา เต อธมฺมิกา ยุตฺตา, ธนํ รฏฺฐญฺจ นาสยุํฯ

๒๑. ‘‘มา จ เวเคน กิจฺจานิ, กโรสิ การเยสิ วา;
เวคสา หิ กตํ กมฺมํ, มโนฺท ปจฺฉานุตปฺปติฯ

๒๒. ‘‘มา เต อธิสเร มุญฺจ, สุพาฬฺหมธิโกปิตํ;
โกธสา หิ พหู ผีตา, กุลา อกุลตํ คตาฯ

๒๓. ‘‘‘มา ตาต อิสฺสโรมฺหี’ติ, อนตฺถาย ปตารยิ;
อิตฺถีนํ ปุริสานญฺจ, มา เต อาสิ ทุขุทฺรโยฯ

๒๔. ‘‘อเปตโลมหํสสฺส, รโญฺญ กามานุสาริโน;
สเพฺพ โภคา วินสฺสนฺติ, รโญฺญ ตํ วุจฺจเต อฆํฯ

๒๕. ‘‘ตเตฺถว เต วตฺตปทา, เอสาว อนุสาสนี;
ทกฺขสฺสุทานิ ปุญฺญกโร, อโสโณฺฑ อวินาสโก;
สีลวาสฺสุ มหาราช, ทุสฺสีโล วินิปาติโก’’ติฯ

ตตฺถ **ปทกานี**ติ การณปทานิฯ **ยตฺถา**ติ เยสุ ทฺวีสุ ปเทสุ สพฺพํ อตฺถชาตํ หิตสุขํ ปติฏฺฐิตํฯ **อลทฺธสฺสา**ติ โย จ ปุเพฺพ อลทฺธสฺส ลาภสฺส ลาโภ, ยา จ ลทฺธสฺส อนุรกฺขณาฯ ตาต, อนุปฺปนฺนสฺส หิ ลาภสฺส อุปฺปาทนํ นาม น ภาโร, อุปฺปนฺนสฺส ปน อนุรกฺขณเมว ภาโรฯ เอกโจฺจ หิ ยสํ อุปฺปาเทตฺวาปิ ยเส ปมโตฺต ปมาทํ อุปฺปาเทตฺวา ปาณาติปาตาทีนิ กโรติ, มหาโจโร หุตฺวา รฏฺฐํ วิลุมฺปมาโน จรติฯ อถ นํ ราชาโน คาหาเปตฺวา มหาวินาสํ ปาเปนฺติฯ อถ วา อุปฺปนฺนรูปาทีสุ กามคุเณสุ ปมโตฺต อโยนิโส ธนํ นาเสโนฺต สพฺพสาปเตยฺยํ ขีเณ กปโณ หุตฺวา จีรกวสโน กปาลมาทาย จรติฯ ปพฺพชิโต วา ปน คนฺถธุราทิวเสน ลาภสกฺการํ นิพฺพเตฺตตฺวา ปมโตฺต หีนายาวตฺตติฯ อปโร ปฐมฌานาทีนิ นิพฺพเตฺตตฺวาปิ มุฏฺฐสฺสติตาย ตถารูเป อารมฺมเณ พชฺฌิตฺวา ฌานา ปริหายติฯ เอวํ อุปฺปนฺนสฺส ยสสฺส วา ฌานาทิลาภสฺส วา รกฺขณเมว ทุกฺกรํฯ ตทตฺถทีปนตฺถํ ปน เทวทตฺตสฺส วตฺถุ จ, มุทุลกฺขณ- (ชา. ๑.๑.๖๖) โลมสกสฺสป- (ชา. ๑.๙.๖๐ อาทโย) หริตจชาตก- (ชา. ๑.๙.๔๐ อาทโย) สงฺกปฺปชาตกาทีนิ (ชา. ๑.๓.๑ อาทโย) จ กเถตพฺพานิฯ เอโก ปน ลาภสกฺการํ อุปฺปาเทตฺวา อปฺปมาเท ฐตฺวา กลฺยาณกมฺมํ กโรติ, ตสฺส โส ยโส สุกฺกปเกฺข จโนฺท วิย วฑฺฒติ, ตสฺมา ตฺวํ, มหาราช, อปฺปมโตฺต ปโยคสมฺปตฺติยา ฐตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรโนฺต ตว อุปฺปนฺนํ ยสํ อนุรกฺขาหีติฯ

ชานาหีติ ภณฺฑาคาริกกมฺมาทีนํ กรณตฺถํ อุปธาเรหิฯ **อนกฺขากิตเว**ติ อนเกฺข อกิตเว อชุตฺตกเร เจว อเกราฏิเก จ ฯ **อโสเณฺฑ**ติ ปูวสุราคนฺธมาลาโสณฺฑภาวรหิเตฯ **อวินาสเก**ติ ตว สนฺตกานํ ธนธญฺญาทีนํ อวินาสเกฯ **โย**ติ โย อมโจฺจฯ **ยเญฺจวา**ติ ยญฺจ เต ฆเร ธนํ สิยา, ตํ รเกฺขยฺยฯ **สูโตวา**ติ รถสารถิ วิยฯ ยถา สารถิ วิสมมคฺคนิวารณตฺถํ อเสฺส สงฺคณฺหโนฺต รถํ สงฺคเณฺหยฺย, เอวํ โย สห โภเคหิ ตํ รกฺขิตุํ สโกฺกติ, โส เต อมโจฺจ นาม ตาทิสํ สงฺคเหตฺวา ภณฺฑาคาริกาทิกิจฺจานิ การเยฯ

สุสงฺคหิตนฺตชโนติ, ตาต, ยสฺส หิ รโญฺญ อตฺตโน อโนฺตชโน อตฺตโน วลญฺชนกปริชโน จ ทานาทีหิ อสงฺคหิโต โหติ, ตสฺส อโนฺตนิเวสเน สุวณฺณหิรญฺญาทีนิ เตสํ อสงฺคหิตมนุสฺสานํ วเสน นสฺสนฺติ, อโนฺตชนา พหิ คจฺฉนฺติ, ตสฺมา ตฺวํ สุฏฺฐุสงฺคหิตอโนฺตชโน หุตฺวา ‘‘เอตฺตกํ นาม เม วิตฺต’’นฺติ สยํ อตฺตโน ธนํ อเวกฺขิตฺวา ‘‘อสุกฏฺฐาเน นาม นิธึ นิเธม, อสุกสฺส อิณํ เทมา’’ติ อิทํ อุภยมฺปิ **น กเร ปรปตฺติยา,** ปรปตฺติยาปิ ตฺวํ มา กริ, สพฺพํ อตฺตปจฺจกฺขเมว กเรยฺยาสีติ วทติฯ

อายํ วยนฺติ ตโต อุปฺปชฺชนกํ อายญฺจ เตสํ เตสํ ทาตพฺพํ วยญฺจ สยเมว ชาเนยฺยาสีติฯ **กตากต**นฺติ สงฺคาเม วา นวกเมฺม วา อเญฺญสุ วา กิเจฺจสุ ‘‘อิมินา อิทํ นาม มยฺหํ กตํ, อิมินา น กต’’นฺติ เอตมฺปิ สยเมว ชาเนยฺยาสิ, มา ปรปตฺติโย โหหิฯ **นิคฺคเณฺห**ติ, ตาต, ราชา นาม สนฺธิเจฺฉทาทิการกํ นิคฺคหารหํ อาเนตฺวา ทสฺสิตํ อุปปริกฺขิตฺวา โสเธตฺวา โปราณกราชูหิ ฐปิตทณฺฑํ โอโลเกตฺวา โทสานุรูปํ นิคฺคเณฺหยฺยฯ **ปคฺคเณฺห**ติ โย ปน ปคฺคหารโห โหติ, อภินฺนสฺส วา ปรพลสฺส เภเทตา, ภินฺนสฺส วา สกพลสฺส อาราธโก, อลทฺธสฺส วา รชฺชสฺส อาหรโก, ลทฺธสฺส วา ถาวรการโก, เยน วา ปน ชีวิตํ ทินฺนํ โหติ, เอวรูปํ ปคฺคหารหํ ปคฺคเหตฺวา มหนฺตํ สกฺการสมฺมานํ กเรยฺยฯ เอวํ หิสฺส กิเจฺจสุ อเญฺญปิ อุรํ ทตฺวา กตฺตพฺพํ กริสฺสนฺติฯ

ชานปทนฺติ ชนปทวาสีนํ อตฺถํ สยํ อตฺตปจฺจเกฺขเนว อนุสาสฯ **อธมฺมิกา ยุตฺตา**ติ อธมฺมิกา ตตฺถ ตตฺถ นิยุตฺตา อายุตฺตกา ลญฺชํ คเหตฺวา วินิจฺฉยํ ภินฺทนฺตา ตว ธนญฺจ รฏฺฐญฺจ มา นาสยุํฯ อิมินา การเณน อปฺปมโตฺต หุตฺวา สยเมว อนุสาสฯ **เวเคนา**ติ สหสา อตุเลตฺวา อตีเรตฺวาฯ **เวคสา**ติ อตุเลตฺวา อตีเรตฺวา ฉนฺทาทิวเสน สหสา กตํ กมฺมญฺหิ น สาธุ น สุนฺทรํฯ กึการณา? ตาทิสญฺหิ กตฺวา มโนฺท ปจฺฉา วิปฺปฏิสารวเสน อิธ โลเก อปายทุกฺขํ อนุภวโนฺต ปรโลเก จ อนุตปฺปติฯ อยํ ปเนตฺถ อโตฺถ ‘‘อิสีนมนฺตรํ กตฺวา, ภรุราชาติ เม สุต’’นฺติ ภรุชาตเกน (ชา. ๑.๒.๑๒๕-๑๒๖) ทีเปตโพฺพ ฯ

มา เต อธิสเร มุญฺจ, สุพาฬฺหมธิโกปิตนฺติ, ตาต, ตว หทยํ กุสลํ อธิสริตฺวา อติกฺกมิตฺวา ปวเตฺต ปเรสํ อกุสลกเมฺม สุฏฺฐุ พาฬฺหํ อธิโกปิตํ กุชฺฌาปิตํ หุตฺวา มา มุญฺจ, มา ปติฏฺฐายตูติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต, ยทา เต วินิจฺฉเย ฐิตสฺส อิมินา ปุริโส วา หโต สนฺธิ วา ฉินฺนนฺติ โจรํ ทเสฺสนฺติ, ตทา เต ปเรสํ วจเนหิ สุฏฺฐุ โกปิตมฺปิ หทยํ โกธวเสน มา มุญฺจ, อปริคฺคเหตฺวา มา ทณฺฑํ ปเณหิฯ กึการณา? อโจรมฺปิ หิ ‘‘โจโร’’ติ คเหตฺวา อาเนนฺติ, ตสฺมา อกุชฺฌิตฺวา อุภินฺนํ อตฺตปจฺจตฺถิกานํ กถํ สุตฺวา สุฏฺฐุ โสเธตฺวา อตฺตปจฺจเกฺขน ตสฺส โจรภาวํ ญตฺวา ปเวณิยา ฐปิตทณฺฑวเสน กตฺตพฺพํ กโรหิฯ รญฺญา หิ อุปฺปเนฺนปิ โกเธ หทยํ สีตลํ อกตฺวา กมฺมํ น กาตพฺพํฯ ยทา ปนสฺส หทยํ นิพฺพุตํ โหติ มุทุกํ, ตทา วินิจฺฉยกมฺมํ กาตพฺพํฯ ผรุเส หิ จิเตฺต ปกฺกุถิเต อุทเก มุขนิมิตฺตํ วิย การณํ น ปญฺญายติฯ **โกธสา หี**ติ, ตาต, โกเธน หิ พหูนิ ผีตานิ ราชกุลานิ อกุลภาวํ คตานิ มหาวินาสเมว ปตฺตานีติฯ อิมสฺส ปนตฺถสฺส ที

ปนตฺถํ ขนฺติวาทิชาตก- (ชา. ๑.๔.๔๙ อาทโย) นาฬิเกรราชวตฺถุสหสฺสพาหุอชฺชุนวตฺถุอาทีนิ กเถตพฺพานิฯ

มา, ตาต, อิสฺสโรมฺหีติ, อนตฺถาย ปตารยีติ, ตาต, ‘‘อหํ ปถวิสฺสโร’’ติ มา มหาชนํ กายทุจฺจริตาทิอนตฺถาย ปตารยิ มา โอตารยิ, ยถา ตํ อนตฺถํ สมาทาย วตฺตติ, มา เอวมกาสีติ อโตฺถฯ **มา เต อาสี**ติ, ตาต, ตว วิชิเต มนุสฺสชาติกานํ วา ติรจฺฉานชาติกานํ วา อิตฺถิปุริสานํ **ทุขุทฺรโย** ทุกฺขุปฺปตฺติ มา อาสิฯ ยถา หิ อธมฺมิกราชูนํ วิชิเต มนุสฺสา กายทุจฺจริตาทีนิ กตฺวา นิรเย อุปฺปชฺชนฺติ, ตว รฎฺฐวาสีนํ ตํ ทุกฺขํ ยถา น โหติ, ตถา กโรหีติ อโตฺถฯ

อเปตโลมหํสสฺสาติ อตฺตานุวาทาทิภเยหิ นิพฺภยสฺสฯ อิมินา อิมํ ทเสฺสติ – ตาต, โย ราชา กิสฺมิญฺจิ อาสงฺกํ อกตฺวา อตฺตโน กามเมว อนุสฺสรติ, ฉนฺทวเสน ยํ ยํ อิจฺฉติ, ตํ ตํ กโรติ, วิสฺสฎฺฐยฎฺฐิ วิย อโนฺธ นิรงฺกุโส วิย จ จณฺฑหตฺถี โหติ, ตสฺส สเพฺพ โภคา วินสฺสนฺติ, ตสฺส ตํ โภคพฺยสนํ อฆํ ทุกฺขนฺติ วุจฺจติฯ

ตเตฺถว เต วตฺตปทาติ ปุริมนเยเนว โยเชตพฺพํฯ **ทกฺขสฺสุฏฺฐานี**ติ, ตาต, ตฺวํ อิมํ อนุสาสนิํ สุตฺวา อิทานิ ทโกฺข อนลโส ปุญฺญานํ กรเณน **ปุญฺญกโร** สุราทิปริหรเณนฯ **อโสโณฺฑ** ทิฎฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกสฺส อตฺถสฺส อวินาสเนน **อวินาสโก** ภเวยฺยาสีติฯ **สีลวาสฺสู**ติ สีลวา อาจารสมฺปโนฺน ภว, ทสสุ ราชธเมฺมสุ ปติฎฺฐาย รชฺชํ กาเรหิฯ **ทุสฺสีโล วินิปาติโก**ติ ทุสฺสีโล หิ, มหาราช, อตฺตานํ นิรเย วินิปาเตโนฺต วินิปาติโก นาม โหตีติฯ

เอวํ กุณฺฑลินีปิ เอกาทสหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสสิฯ ราชา ตุโฎฺฐ อมเจฺจ อามเนฺตตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘โภโนฺต! อมจฺจา มม ธีตาย กุณฺฑลินิยา เอวํ กถยมานาย เกน กตฺตพฺพํ กิจฺจํ กต’’นฺติฯ ภณฺฑาคาริเกน, เทวาติฯ ‘‘เตน หิสฺสา ภณฺฑาคาริกฎฺฐานํ ทมฺมี’’ติ กุณฺฑลินิํ ฐานนฺตเร ฐเปสิฯ สา ตโต ปฎฺฐาย ภณฺฑาคาริกฎฺฐาเน ฐตฺวา ปิตุ กมฺมํ อกาสีติฯ

กุณฺฑลินิปโญฺห นิฎฺฐิโตฯ

ปุน ราชา กติปาหจฺจเยน ปุริมนเยเนว ชมฺพุกปณฺฑิตสฺส สนฺติกํ ทูตํ เปเสตฺวา สตฺตเม ทิวเส ตตฺถ คนฺตฺวา สมฺปตฺติํ อนุภวิตฺวา ปจฺจาคโต ตเตฺถว มณฺฑปมเชฺฌ นิสีทิฯ อมโจฺจ ชมฺพุกปณฺฑิตํ กญฺจนภทฺทปีเฐ นิสีทาเปตฺวา ปีฐํ สีเสนาทาย อาคจฺฉิฯ ปณฺฑิโต ปิตุ อเงฺก นิสีทิตฺวา กีฬิตฺวา คนฺตฺวา กญฺจนปีเฐเยว นิสีทิฯ อถ นํ ราชา ปญฺหํ ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๒๖. ‘‘อปุจฺฉิมฺห โกสิยโคตฺตํ, กุณฺฑลินิํ ตเถว จ;
ตฺวํ ทานิ วเทหิ ชมฺพุก, พลานํ พลมุตฺตม’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ตาต, ชมฺพุก, อหํ ตว ภาตรํ โกสิยโคตฺตํ เวสฺสนฺตรํ ภคินิญฺจ เต กุณฺฑลินิํ ราชธมฺมํ อปุจฺฉิํ, เต อตฺตโน พเลน กเถสุํ, ยถา ปน เต ปุจฺฉิํ, ตเถว อิทานิ, ปุตฺต ชมฺพุก, ตํ ปุจฺฉามิ, ตฺวํ เม ราชธมฺมญฺจ พลานํ อุตฺตมํ พลญฺจ กเถหีติฯ

เอวํ ราชา มหาสตฺตํ ปญฺหํ ปุจฺฉโนฺต อเญฺญสํ ปุจฺฉิตนิยาเมน อปุจฺฉิตฺวา วิเสเสตฺวา ปุจฺฉิฯ อถสฺส ปณฺฑิโต ‘‘เตน หิ, มหาราช, โอหิตโสโต สุณาหิ, สพฺพํ เต กเถสฺสามี’’ติ ปสาริตหเตฺถ สหสฺสตฺถวิกํ ฐเปโนฺต วิย ธมฺมเทสนํ อารภิ –

๒๗. ‘‘พลํ ปญฺจวิธํ โลเก, ปุริสสฺมิํ มหคฺคเต;

ตตฺถ พาหุพลํ นาม, จริมํ วุจฺจเต พลํฯ

๒๘. ‘‘โภคพลญฺจ ทีฆาวุ, ทุติยํ วุจฺจเต พลํ;
อมจฺจพลญฺจ ทีฆาวุ, ตติยํ วุจฺจเต พลํฯ

๒๙. ‘‘อภิชจฺจพลเญฺจว, ตํ จตุตฺถํ อสํสยํ;
ยานิ เจตานิ สพฺพานิ, อธิคณฺหาติ ปณฺฑิโตฯ

๓๐. ‘‘ตํ พลานํ พลํ เสฏฺฐํ, อคฺคํ ปญฺญาพลํ พลํ;
ปญฺญาพเลนุปตฺถโทฺธ, อตฺถํ วินฺทติ ปณฺฑิโตฯ

๓๑. ‘‘อปิ เจ ลภติ มโนฺท, ผีตํ ธรณิมุตฺตมํ;
อกามสฺส ปสยฺหํ วา, อโญฺญ ตํ ปฏิปชฺชติฯ

๓๒. ‘‘อภิชาโตปิ เจ โหติ, รชฺชํ ลทฺธาน ขตฺติโย;
ทุปฺปโญฺญ หิ กาสิปติ, สเพฺพนปิ น ชีวติฯ

๓๓. ‘‘ปญฺญาว สุตํ วินิจฺฉินี, ปญฺญา กิตฺติสิโลกวฑฺฒนี;
ปญฺญาสหิโต นโร อิธ, อปิ ทุเกฺข สุขานิ วินฺทติฯ

๓๔. ‘‘ปญฺญญฺจ โข อสุสฺสูสํ, น โกจิ อธิคจฺฉติ;
พหุสฺสุตํ อนาคมฺม, ธมฺมฏฺฐํ อวินิพฺภุชํฯ

๓๕. ‘‘โย จ ธมฺมวิภงฺคญฺญู, กาลุฏฺฐายี อตนฺทิโต;
อนุฏฺฐหติ กาเลน, กมฺมผลํ ตสฺสิชฺฌติฯ

๓๖. ‘‘อนายตนสีลสฺส, อนายตนเสวิโน;
น นิพฺพินฺทิยการิสฺส, สมฺมทโตฺถ วิปจฺจติฯ

๓๗. ‘‘อชฺฌตฺตญฺจ ปยุตฺตสฺส, ตถายตนเสวิโน;
อนิพฺพินฺทิยการิสฺส, สมฺมทโตฺถ วิปจฺจติฯ

๓๘. ‘‘โยคปฺปโยคสงฺขาตํ, สมฺภตสฺสานุรกฺขณํ;
ตานิ ตฺวํ ตาต เสวสฺสุ, มา อกมฺมาย รนฺธยิ;
อกมฺมุนา หิ ทุเมฺมโธ, นฬาคารํว สีทตี’’ติฯ

ตตฺถ **มหคฺคเต**ติ, มหาราช, อิมสฺมิํ สตฺตโลเก มหชฺฌาสเย ปุริเส ปญฺจวิธํ พลํ โหติฯ **พาหุพล**นฺติ กายพลํฯ **จริม**นฺติ ตํ อติมหนฺตมฺปิ สมานํ ลามกเมวฯ กิํการณา? อนฺธพาลภาเวนฯ สเจ หิ กายพลํ มหนฺตํ นาม ภเวยฺย, วารณพลโต ลฏฺฐิกิกาย พลํ ขุทฺทกํ ภเวยฺย, วารณพลํ ปน อนฺธพาลภาเวน มรณสฺส ปจฺจยํ ชาตํ, ลฏฺฐิกิกา อตฺตโน ญาณกุสลตาย วารณํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ อิมสฺมิํ ปนเตฺถ ‘‘น เหว สพฺพตฺถ พเลน กิจฺจํ, พลญฺหิ พาลสฺส วธาย โหตี’’ติ สุตฺตํ (ชา. ๑.๕.๔๒) อาหริตพฺพํฯ

โภคพลนฺติ อุปตฺถมฺภนวเสน สพฺพํ หิรญฺญสุวณฺณาทิ อุปโภคชาตํ โภคพลํ นาม, ตํ กายพลโต มหนฺตตรํฯ **อมจฺจพล**นฺติ อเภชฺชมนฺตสฺส สูรสฺส สุหทยสฺส อมจฺจมณฺฑลสฺส อตฺถิตา, ตํ พลํ สงฺคามสูรตาย ปุริเมหิ พเลหิ มหนฺตตรํฯ **อภิชจฺจพล**นฺติ ตีณิ กุลานิ อติกฺ

กมิตฺวา ขตฺติยกุลวเสน ชาติสมฺปตฺติ , ตํ อิตเรหิ พเลหิ มหนฺตตรํฯ ชาติสมฺปนฺนา เอว หิ สุชฺฌนฺติ, น อิตเรติฯ **ยานิ เจตานี**ติ ยานิ จ เอตานิ จตฺตาริปิ พลานิ ปณฺฑิโต ปญฺญานุภาเวน อธิคณฺหาติ อภิภวติ, ตํ สพฺพพลานํ ปญฺญาพลํ เสฏฺฐนฺติ จ อคฺคนฺติ จ วุจฺจติฯ กึการณา? เตน หิ พเลน อุปตฺถมฺภิโต ปณฺฑิโต อตฺถํ วินฺทติ, วุฑฺฒึ ปาปุณาติ ฯ ตทตฺถโชตนตฺถํ ‘‘ปุณฺณํ นทึ เยน จ เปยฺยมาหู’’ติ **ปุณฺณนทีชาตกญฺจ** (ชา. ๑.๒.๑๒๗ อาทโย) สิรีกาฬกณฺณิปญฺหํ ปญฺจปณฺฑิตปญฺหญฺจ **สตฺตุภสฺตชาตก-** (ชา. ๑.๗.๔๖ อาทโย) **สมฺภวชาตก-** (ชา. ๑.๑๖.๑๓๘ อาทโย) **สรภงฺคชาตกาทีนิ** (ชา. ๒.๑๗.๕๐ อาทโย) จ กเถตพฺพานิฯ

มโนฺทติ มนฺทปโญฺญ พาโลฯ **ผีตนฺ**ติ, ตาต, มนฺทปโญฺญ ปุคฺคโล สตฺตรตนปุณฺณํ เจปิ อุตฺตมํ ธรณึ ลภติ, ตสฺส อนิจฺฉมานเสฺสว ปสยฺหการํ วา ปน กตฺวา อโญฺญ ปญฺญาสมฺปโนฺน ตํ ปฏิปชฺชติฯ มโนฺท หิ ลทฺธํ ยสํ รกฺขิตุํ กุลสนฺตกํ วา ปน ปเวณิอาคตมฺปิ รชฺชํ อธิคนฺตุํ น สโกฺกติฯ ตทตฺถโชตนตฺถํ ‘‘อทฺธา ปาทญฺชลี สเพฺพ, ปญฺญาย อติโรจตี’’ติ **ปาทญฺชลีชาตกํ** (ชา. ๑.๒.๑๙๔-๑๙๕) กเถตพฺพํฯ **ลทฺธานา**ติ ชาติสมฺปตฺตึ นิสฺสาย กุลสนฺตกํ รชฺชํ ลภิตฺวาปิฯ **สเพฺพนปี**ติ เตน สกเลนปิ รเชฺชน น ชีวติ, อนุปายกุสลตาย ทุคฺคโตว โหตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต เอตฺตเกน ฐาเนน อปณฺฑิตสฺส อคุณํ กเถตฺวา อิทานิ ปญฺญํ ปสํสโนฺต **“ปญฺญา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สุต**นฺติ สุตปริยตฺติฯ ตญฺหิ ปญฺญาว วินิจฺฉินติฯ **กิตฺติสิโลกวฑฺฒนี**ติ กิตฺติโฆสสฺส จ ลาภสกฺการสฺส จ วฑฺฒนีฯ **ทุเกฺข สุขานิ วินฺทตี**ติ ทุเกฺข อุปฺปเนฺนนปิ นิพฺภโย หุตฺวา อุปายกุสลตาย สุขํ ปฏิลภติฯ ตทตฺถทีปนตฺถํ –

> ‘‘ยเสฺสเต จตุโร ธมฺมา, วานรินฺท ยถา ตว’’ฯ (ชา. ๑.๑.๕๗);
>
> อลเมเตหิ อเมฺพหิ, ชมฺพูหิ ปนเสหิ จา’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๑๑๕) –

อาทีนิ ชาตกานิ กเถตพฺพานิฯ

อสฺสุสฺสูสนฺติ ปณฺฑิตปุคฺคเล อปยิรุปาสโนฺต อสฺสุณโนฺตฯ **ธมฺมฏฺฐ**นฺติ สภาวการเณ ฐิตํ พหุสฺสุตํ อนาคมฺม ตํ อสทฺทหโนฺตฯ **อวินิพฺภุช**นฺติ อตฺถานตฺถํ การณาการณํ อโนคาหโนฺต อตีเรโนฺต น โกจิ ปญฺญํ อธิคจฺฉติ, ตาตาติฯ

ธมฺมวิภงฺคญฺญูติ ทสกุสลกมฺมปถวิภงฺคกุสโลฯ **กาลุฏฺฐายี**ติ วีริยํ กาตุํ ยุตฺตกาเล วีริยสฺส การโกฯ **อนุฏฺฐหตี**ติ ตสฺมึ ตสฺมึ กาเล ตํ ตํ กิจฺจํ กโรติฯ **ตสฺสา**ติ ตสฺส ปุคฺคลสฺส กมฺมผลํ สมิชฺฌติ นิปฺผชฺชติฯ **อนายตนสีลสฺสา**ติ อนายตนํ วุจฺจติ ลาภยสสุขานํ อนากโร ทุสฺสีลฺยกมฺมํ, ตํสีลสฺส เตน ทุสฺสีลฺยกเมฺมน สมนฺนาคตสฺส, อนายตนภูตเมว ทุสฺสีลปุคฺคลํ เสวนฺตสฺส, กุสลสฺส กมฺมสฺส กรณกาเล **นิพฺพินฺทิยการิสฺส** นิพฺพินฺทิตฺวา อุกฺกณฺฐิตฺวา กโรนฺตสฺส เอวรูปสฺส, ตาต, ปุคฺคลสฺส กมฺมานํ อโตฺถ สมฺมา **น วิปจฺจติ** น สมฺปชฺชติ, ตีณิ กุลคฺคานิ จ ฉ กามสคฺคานิ จ น อุปเนตีติ อโตฺถฯ **อชฺฌตฺตญฺจา**ติ อตฺตโน นิยกชฺฌตฺตํ อนิจฺจภาวนาทิวเสน ปยุตฺตสฺสฯ **ตถายตนเสวิโน**ติ ตเถว สีลวเนฺต ปุคฺคเล เสวมานสฺสฯ **วิปจฺจตี**ติ สมฺปชฺชติ มหนฺตํ ยสํ เทติฯ

โยคปฺปโยคสงฺขาตนฺติ โยเค ยุญฺชิตพฺพยุตฺตเก การเณ ปโยคโกฏฺฐาสภูตํ ปญฺญํฯ **สมฺภตสฺสา**ติ ราสิกตสฺส ธนสฺส อนุรกฺขณํฯ **ตานิ ตฺวน**ฺติ เอตานิ จ เทฺว ปุริมานิ จ มยา วุตฺตการณานิ สพฺพานิ, ตาต, ตฺวํ เสวสฺสุ, มยา วุตฺตํ โอวาทํ หทเย กตฺวา อตฺตโน ฆเร ธนํ รกฺขฯ

มา อกมฺมาย รนฺธยีติ อยุตฺเตน อการเณน มา รนฺธยิ, ตํ ธนํ มา ฌาปยิ มา นาสยิฯ กึการณา? **อกมฺมุนา หี**ติ อยุตฺตกมฺมกรเณน ทุมฺเมโธ ปุคฺคโล สกํ ธนํ นาเสตฺวา ปจฺฉา ทุคฺคโตฯ **นฬาคารํว สีทตี**ติ ยถา นฬาคารํ มูลโต ปฏฺฐาย ชีรมานํ อปฺปติฏฺฐํ ปตติ, เอวํ อการเณน ธนํ นาเสตฺวา อปาเยสุ นิพฺพตฺตตีติฯ

เอวมฺปิ โพธิสตฺโต เอตฺตเกน ฐาเนน ปญฺจ พลานิ วเณฺณตฺวา ปญฺญาพลํ อุกฺขิปิตฺวา จนฺทมณฺฑลํ นีหรนฺโต วิย กเถตฺวา อิทานิ ทสหิ คาถาหิ รโญฺญ โอวาทํ เทนฺโต อาห –

๓๙. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มาตาปิตูสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๐. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, ปุตฺตทาเรสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๑. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มิตฺตามเจฺจสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๒. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, วาหเนสุ พเลสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๓. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, คาเมสุ นิคเมสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๔. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, รเฏฺฐ ชนปเทสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๕. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, สมเณ พฺราหฺมเณสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๖. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มิคปกฺขีสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๗. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, ธโมฺม จิโณฺณ สุขาวโห;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๔๘. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, สอินฺทา เทวา สพฺรหฺมกา;
สุจิเณฺณน ทิวํ ปตฺตา, มา ธมฺมํ ราช ปามโท’’ติฯ

ตตฺถ ปฐมคาถาย ตาว **อิธ ธมฺม**นฺติ มาตาปิตุปฏฺฐานธมฺมํฯ ตํ กาลเสฺสว วุฏฺฐาย มาตาปิตูนํ มุโขทกทนฺตกฏฺฐทานมาทิํ กตฺวา สพฺพสรีรกิจฺจปริหรณํ กโรนฺตว ปูเรหีติ วทติฯ **ปุตฺตทาเรสู**ติ ปุตฺตธีตโร ตาว ปาปา นิวาเรตฺวา กลฺยาเณ นิเวเสนฺต สิปฺปํ อุคฺคณฺหาเปนฺต วยปฺปตฺตกาเล ปติรูปกุลวํเสน อาวาหวิวาหํ กโรนฺต สมเย ธนํ เทนฺต ปุเตฺตสุ ธมฺมํ จรติ นาม, ภริยํ สมฺมาเนนฺต อนวมาเนนฺต อนติจรนฺต อิสฺสริยํ โวสฺสเชฺชนฺต อลงฺการํ อนุปฺปเทนฺต ทาเรสุ ธมฺมํ จรติ นามฯ **มิตฺตามเจฺจสู**ติ มิตฺตามเจฺจ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ สงฺคณฺหนฺต อวิสํวาเทนฺต เอเตสุ ธมฺมํ จรติ นามฯ **วาหเนสุ พเลสุ จา**ติ หตฺถิอสฺสาทีนํ วาหนานํ

พลกายสฺส จ ทาตพฺพยุตฺตกํ เทนฺโต สกฺการํ กโรนฺโต หตฺถิอสฺสาทโย มหลฺลกกาเล กเมฺมสุ อโยเชนฺโต เตสุ ธมฺมํ จรติ นามฯ

คาเมสุ นิคเมสุ จาติ คามนิคมวาสิโน ทณฺฑพลีหิ อปีเฬนฺโตว เตสุ ธมฺมํ จรติ นามฯ **รฏฺเฐ ชนปเทสุ จา**ติ รฏฺฐญฺจ ชนปทญฺจ อการเณน กิลเมนฺโต หิตจิตฺตํ อปจฺจุปฏฺฐเปนฺโต ตตฺถ อธมฺมํ จรติ นาม, อปีเฬนฺโต ปน หิตจิเตฺตน ผรนฺโต ตตฺถ ธมฺมํ จรติ นามฯ **สมเณ พฺราหฺมเณสุ จา**ติ เตสํ จตฺตาโร ปจฺจเย เทนฺโตว เตสุ ธมฺมํ จรติ นามฯ **มิคปกฺขีสู**ติ สพฺพจตุปฺปทสกุณานํ อภยํ เทนฺโต เตสุ ธมฺมํ จรติ นามฯ **ธโมฺม จิโณฺณ**ติ สุจริตธโมฺม จิโณฺณฯ **สุขาวโห**ติ ตีสุ กุลสมฺปทาสุ ฉสุ กามสเคฺคสุ สุขํ อาวหติฯ **สุจิเณฺณนา**ติ อิธ จิเณฺณน กายสุจริตาทินา สุจิเณฺณนฯ **ทิวํ ปตฺตา**ติ เทวโลกพฺรหฺมโลกสงฺขาตํ ทิวํ คตา, ตตฺถ ทิพฺพสมฺปตฺติลาภิโน ชาตาฯ **มา ธมฺมํ ราช ปามโท**ติ ตสฺมา ตฺวํ, มหาราช, ชีวิตํ ชหนฺโตปิ ธมฺมํ มา ปมชฺชีติฯ

เอวํ ทส ธมฺมจริยคาถาโย วตฺวา อุตฺตริปิ โอวทโนฺต โอสานคาถมาห –

๔๙. ‘‘ตเตฺถว เต วตฺตปทา, เอสาว อนุสาสนี;
สปฺปญฺญเสวี กลฺยาณี, สมตฺตํ สาม ตํ วิทู’’ติฯ

ตตฺถ **ตเตฺถว เต วตฺตปทา**ติ อิทํ ปุริมนเยเนว โยเชตพฺพํฯ **สปฺปญฺญเสวี กลฺยาณี, สมตฺตํ สาม ตํ วิทู**ติ, มหาราช, ตํ มยา วุตฺตํ โอวาทํ ตฺวํ นิจฺจกาลํ สปฺปญฺญปุคฺคลเสวี กลฺยาณคุณสมนฺนาคโต หุตฺวา สมตฺตํ ปริปุณฺณํ สามํ วิทู อตฺตปจฺจกฺขโตว ชานิตฺวา ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชาติฯ

เอวํ มหาสโตฺต อากาสคงฺคํ โอตาเรนฺโต วิย พุทฺธลีฬาย ธมฺมํ เทเสสิฯ มหาชโน มหาสกฺการํ อกาสิ, สาธุการสหสฺสานิ อทาสิฯ ราชา ตุฏฺโฐ อมเจฺจ อามเนฺตตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘โภโนฺต! อมจฺจา มม ปุเตฺตน ตรุณชมฺพุผลสมานตุเณฺฑน ชมฺพุกปณฺฑิเตน เอวํ กเถเนฺตน เกน กตฺตพฺพํ กิจฺจํ กต’’นฺติฯ เสนาปตินา, เทวาติฯ ‘‘เตน หิสฺส เสนาปติฏฺฐานํ ทมฺมี’’ติ ชมฺพุกํ ฐานนฺตเร ฐเปสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย เสนาปติฏฺฐาเน ฐตฺวา ปิตุ กมฺมานิ อกาสิฯ ติณฺณํ สกุณานํ มหโนฺต สกฺกาโร อโหสิฯ ตโยปิ ชนา รโญฺญ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ อนุสาสึสุฯ มหาสตฺตโสฺสวาเท ฐตฺวา ราชา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ อมจฺจา รโญฺญ สรีรกิจฺจํ กตฺวา สกุณานํ อาโรเจตฺวา ‘‘สามิ, ชมฺพุกสกุณ ราชา ตุมฺหากํ ฉตฺตํ อุสฺสาเปตพฺพํ อกาสี’’ติ วทึสุฯ มหาสโตฺต ‘‘น มยฺหํ รเชฺชนโตฺถ, ตุเมฺห อปฺปมตฺตา รชฺชํ กาเรถา’’ติ มหาชนํ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘‘เอวํ วินิจฺฉยํ ปวเตฺตยฺยาถา’’ติ วินิจฺฉยธมฺมํ สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขาเปตฺวา อรญฺญํ ปาวิสิฯ ตโสฺสวาโท จตฺตาลีส วสฺสสหสฺสานิ ปวตฺตติฯ

สตฺถา รโญฺญ โอวาทวเสน อิมํ ธมฺมเทสนํ เทเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, กุณฺฑลินี อุปฺปลวณฺณา, เวสฺสนฺตโร สาริปุโตฺต, ชมฺพุกสกุโณ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

เตสกุณชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๕๒๒] ๒. สรภงฺคชาตกวณฺณนา

อลงฺกตา กุณฺฑลิโน สุวตฺถาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส ปรินิพฺพานํ อารพฺภ กเถสิฯ สาริปุตฺตเตฺถโร ตถาคตํ เชตวเน วิหรนฺตํ อตฺตโน ปรินิพฺพานํ

อนุชานาเปตฺวา คนฺตฺวา นาฬกคามเก ชาโตวรเก ปรินิพฺพายิฯ ตสฺส ปรินิพฺพุตภาวํ สุตฺวา สตฺถา ราชคหํ คนฺตฺวา เวฬุวเน วิหาสิฯ ตทา มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร อิสิคิลิปเสฺส กาฬสิลายํ วิหรติฯ โส ปน อิทฺธิพเลน โกฏิปฺปตฺตภาเวน เทวโลกจาริกญฺจ อุสฺสทนิรยจาริกญฺจ คจฺฉติฯ เทวโลเก พุทฺธสาวกานํ มหนฺตํ อิสฺสริยํ ทิสฺวา อุสฺสทนิรเยสุ จ ติตฺถิยสาวกานํ มหนฺตํ ทุกฺขํ ทิสฺวา มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา ''อสุโก อุปาสโก อสุกา จ อุปาสิกา อสุกสฺมึ นาม เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา มหาสมฺปตฺตึ อนุภวนฺติ, ติตฺถิยสาวเกสุ อสุโก จ อสุกา จ นิรยาทีสุ อสุกอปาเย นาม นิพฺพตฺตา''ติ มนุสฺสานํ กเถสิฯ มนุสฺสา สาสเน ปสีทนฺติ, ติตฺถิเย ปริวชฺชนฺติฯ พุทฺธสาวกานํ สกฺกาโร มหนฺโต อโหสิ, ติตฺถิยานํ ปริหายติฯ

เต เถเร อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ''อิมสฺมึ ชีวนฺเต อมฺหากํ อุปฏฺฐากา ภิชฺชนฺติ, สกฺกาโร จ ปริหายติ, มาราเปสฺสาม น''นฺติ เถรสฺส มารณตฺถํ สมณคุตฺตกสฺส นาม โจรสฺส สหสฺสํ อทํสุฯ โส ''เถรํ มาเรสฺสามี''ติ มหนฺเตน ปริวาเรน สทฺธึ กาฬสิลํ อคมาสิฯ เถโร ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวาว อิทฺธิยา อุปฺปติตฺวา ปกฺกามิฯ โจโร ตํ ทิวสํ เถรํ อทิสฺวา นิวตฺติตฺวา ปุนทิวเสปีติ ฉ ทิวเส อคมาสิฯ เถโรปิ ตเถว อิทฺธิยา ปกฺกามิฯ สตฺตเม ปน ทิวเส เถรสฺส ปุเพฺพ กตํ อปราปริยเวทนียกมฺมํ โอกาสํ ลภิฯ โส กิร ปุเพฺพ ภริยาย วจนํ คเหตฺวา มาตาปิตโร มาเรตุกาโม ยานเกน อรญฺญํ เนตฺวา โจรานํ อุฏฺฐิตาการํ กตฺวา มาตาปิตโร โปเถสิ ปหริฯ เต จกฺขุทุพฺพลตาย รูปทสฺสนรหิตา ตํ อตฺตโน ปุตฺตํ อสญฺชานนฺตา ''โจรา เอว เอเต''ติ สญฺญาย, ''ตาต, อสุกา นาม โจรา โน ฆาเตนฺติ, ตฺวํ ปฏิกฺกมาหี''ติ ตเสฺสวตฺถาย ปริเทวึสุฯ โส จินฺเตสิ – ''อิเม มยา โปถิยมานาปิ มยฺหํ เยวตฺถาย ปริเทวนฺติ, อยุตฺตํ กมฺมํ กโรมี''ติฯ อถ เน อสฺสาเสตฺวา โจรานํ ปลายนาการํ ทเสฺสตฺวา เตสํ หตฺถปาเท สมฺพาหิตฺวา ''อมฺม , ตาตา, มา ภายิตฺถ, โจรา ปลาตา''ติ วตฺวา ปุน อตฺตโน เคหเมว อาเนสิฯ ตํ กมฺมํ เอตฺตกํ กาลํ โอกาสํ อลภิตฺวา ภสฺมปฏิจฺฉโนฺน องฺคารราสิ วิย ฐตฺวา อิมํ อนฺติมสรีรํ อุปธาวิตฺวา คณฺหิฯ ยถา หิ ปน สุนขลุทฺทเกน มิคํ ทิสฺวา สุนโข วิสฺสชฺชิโต มิคํ อนุพนฺธิตฺวา ยสฺมึ ฐาเน ปาปุณาติ, ตสฺมึเยว คณฺหาติ, เอวํ อิทํ กมฺมํ ยสฺมึ ฐาเน โอกาสํ ลภติ, ตสฺมึ วิปากํ เทติ, เตน มุโตฺต นาม นตฺถิฯ

เถโร อตฺตนา กตกมฺมสฺส อากฑฺฒิตภาวํ ญตฺวา น อปคจฺฉิฯ เถโร ตสฺส นิสฺสเนฺทน อากาเส อุปฺปติตุํ นาสกฺขิฯ นโนฺทปนนฺททมนสมตฺถเวชยนฺตกมฺปนสมตฺถาปิสฺส อิทฺธิ กมฺมพเลน ทุพฺพลตํ ปตฺตาฯ โจโร เถรํ คเหตฺวา เถรสฺส อฏฺฐีนิ ตณฺฑุลกณมตฺตานิ กโรโนฺต ภินฺทิตฺวา สญฺจุเณฺณตฺวา ปลาลปิฏฺฐิกกรณํ นาม กตฺวา ''มโต''ติ สญฺญาย เอกสฺมึ คุมฺพปิฏฺเฐ ขิปิตฺวา สปริวาโร ปกฺกามิฯ เถโร สตึ ปฏิลภิตฺวา ''สตฺถารํ ปสฺสิตฺวา ปรินิพฺพายิสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา สรีรํ ฌานเวฐเนน เวเฐตฺวา ถิรํ กตฺวา อากาสํ อุปฺปติตฺวา อากาเสน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ''ภเนฺต, อายุสงฺขาโร เม โอสฺสโฏฺฐ, ปรินิพฺพายิสฺสามี''ติ อาหฯ ''ปรินิพฺพายิสฺสสิ, โมคฺคลฺลาน''อาติฯ ''อาม, ภเนฺต''ติฯ ''กตฺถ คนฺตฺวา ปรินิพฺพายิสฺสสี''ติฯ ''กาฬสิลาปเทฺส, ภเนฺต''ติฯ เตน หิ, โมคฺคลฺลาน, ธมฺมํ มยฺหํ กเถตฺวา ยาหิ, ตาทิสสฺส สาวกสฺส อิทานิ ทสฺสนํ นตฺถีติฯ โส ''เอวํ กริสฺสามิ, ภเนฺต''ติ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ตาลปฺปมาณํ อากาเส อุปฺปติตฺวา ปรินิพฺพานทิวเส สาริปุตฺตเตฺถโร วิย นานปฺปการา อิทฺธิโย กตฺวา ธมฺมํ กเถตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา กาฬสิลาฏวิยํ ปรินิพฺพายิฯ

ตงฺขเณญฺญว ฉ เทวโลกา เอกโกลาหลา อเหสุํ, ''อมฺหากํ กิร อาจริโย ปรินิพฺพุโต''ติ ทิพฺพคนฺธมาลาวาสธูมจนฺทนจุณฺณานิ เจว นานาทารูนิ จ คเหตฺวา อาคมึสุ, เอกูนสตรตนจนฺทนจิตกา อโหสิฯ สตฺถา เถรสฺส สนฺติเก ฐตฺวา สรีรนิเกฺขปํ กาเรสิฯ อาฬาหนสฺส สมนฺตโต โยชนมเตฺต ปเทเส ปุปฺผวสฺสํ วสฺสิฯ เทวานํ อนฺตเร มนุสฺสา, มนุสฺสานํ อนฺตเร เทวา อเห

สุํฯ ยถากฺกเมน เทวานํ อนฺตเร ยกฺขา ติฏฺฐนฺติ, ยกฺขานํ อนฺตเร คนฺธพฺพา ติฏฺฐนฺติ, คนฺธพฺพานํ อนฺตเร นาคา ติฏฺฐนฺติ, นาคานํ อนฺตเร เวนเตยฺยา ติฏฺฐนฺติ, เวนเตยฺยานํ อนฺตเร กินฺนรา ติฏฺฐนฺติ, กินฺนรานํ อนฺตเร ฉตฺตา ติฏฺฐนฺติ, ฉตฺตานํ อนฺตเร สุวณฺณจามรา ติฏฺฐนฺติ, เตสํ อนฺตเร ธชา ติฏฺฐนฺติ, เตสํ อนฺตเร ปฏากา ติฏฺฐนฺติฯ สตฺต ทิวสานิ สาธุกีฬํ กีฬิสุฯ สตฺถา เถรสฺส ธาตุํ คาหาเปตฺวา เวฬุวนทฺวารโกฏฺฐเก เจติยํ การาเปสิฯ ตทา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส, สาริปุตฺตเตฺถโร ตถาคตสฺส สนฺติเก อปรินิพฺพุตตฺตา พุทฺธานํ สนฺติกา มหนฺตํ สมฺมานํ น ลภิ, โมคฺคลฺลานเตฺถโร ปน พุทฺธานํ สมีเป ปรินิพฺพุตตฺตา มหาสมฺมานํ ลภี"ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น, ภิกฺขเว, อิทาเนว โมคฺคลฺลาโน มม สนฺติกา สมฺมานํ ลภติ, ปุพฺเพปิ ลภิเยวา"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ปุโรหิตสฺส พฺราหฺมณิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา ทสมาสจฺจเยน ปจฺจูสสมเย มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมิฯ ตสฺมึ ขเณ ทฺวาทสโยชนิเก พาราณสินคเร สพฺพาวุธานิ ปชฺชลึสุฯ ปุโรหิโต ปุตฺตสฺส ชาตกฺขเณ พหิ นิกฺขมิตฺวา อากาสํ โอโลเกนฺโต นกฺขตฺตโยคํ ทิสฺวา "อิมินา นกฺขเตฺตน ชาตตฺตา เอโส กุมาโร สกลชมฺพุทีเป ธนุคฺคหานํ อโคฺค ภวิสฺสตี"ติ ญตฺวา กาลเสฺสว ราชกุลํ คนฺตฺวา ราชานํ สุขสยิตภาวํ ปุจฺฉิฯ "กุโต เม, อาจริย, สุขํ, อชฺช สกลนิเวสเน อาวุธานิ ปชฺชลิตานี"ติ วุตฺเต "มา ภายิ, เทว, น ตุมฺหากํ นิเวสเนเยว, สกลนคเรปิ ปชฺชลึสุเยว, อชฺช อมฺหากํ เคเห กุมารสฺส ชาตตฺตา เอวํ อโหสี"ติฯ "อาจริย, เอวํ ชาตกุมารสฺส ปน กึ ภวิสฺสตี"ติ? "น กิญฺจิ, มหาราช, โส ปน สกลชมฺพุทีเป ธนุคฺคหานํ อโคฺค ภวิสฺสตี"ติฯ "สาธุ, อาจริย, เตน หิ นํ ปฏิชคฺคิตฺวา วยปฺปตฺตกาเล อมฺหากํ ทเสฺสยฺยาสี"ติ วตฺวา ขีรมูลํ ตาว สหสฺสํ ทาเปสิฯ ปุโรหิโต ตํ คเหตฺวา นิเวสนํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณิยา ทตฺวา ปุตฺตสฺส นามคฺคหณทิวเส ชาตกฺขเณ อาวุธานํ ปชฺชลิตตฺตา "โชติปาโล"ติสฺส นามํ อกาสิฯ

โส มหเนฺตน ปริวาเรน วฑฺฒมาโน โสฬสวสฺสกาเล อุตฺตมรูปธโร อโหสิฯ อถสฺส ปิตา สรีรสมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา สหสฺสํ ทตฺวา, "ตาต, ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุปฺปณฺหาหี"ติ อาหฯ โส "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อาจริยภาคํ คเหตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา สหสฺสํ ทตฺวา สิปฺปํ ปฏฺฐเปตฺวา สตฺตาเหเนว นิปฺผตฺตึ ปาปุณิฯ อถสฺส อาจริโย ตุสฺสิตฺวา อตฺตโน สนฺตกํ ขคฺครตนํ สนฺธิยุตฺตํ เมณฺฑกสิงฺคธนุํ สนฺธิยุตฺตํ ตูณีรํ อตฺตโน สนฺนาหกญฺจุกํ อุณฺหีสญฺจ ทตฺวา "ตาต โชติโปล, อหํ มหลฺลโก, อิทานิ ตฺวํ อิเม มาณวเก สิกฺขาเปหี"ติ ปญฺจสตมาณวเกปิ ตเสฺสว นิยฺยาเทสิฯ โพธิสตฺโต สพฺพํ อุปกรณํ คเหตฺวา อาจริยํ วนฺทิตฺวา พาราณสิเมว อาคนฺตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ วนฺทิตฺวา ฐิตํ ปิตา อโวจ "อุคฺคหิตํ เต, ตาต, สิปฺป"นฺติฯ "อาม, ตาตา"ติฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ราชกุลํ คนฺตฺวา "ปุโตฺต เม , เทว, สิปฺปํ สิกฺขิตฺวา อาคโต, กึ กโรตู"ติ อาหฯ "อาจริย, อเมฺห อุปฏฺฐหตู"ติฯ "ปริพฺพยมสฺส ชานาถ, เทวา"ติฯ "โส เทวสิกํ สหสฺสํ ลภตู"ติฯ โส "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เคหํ คนฺตฺวา กุมารํ ปโกฺกสาเปตฺวา "ตาต, ราชานํ อุปฏฺฐหา"ติ อาหฯ โส ตโต ปฏฺฐาย เทวสิกํ สหสฺสํ ลภิตฺวา ราชานํ อุปฏฺฐหิฯ

ราชปาทมูลิกา อุชฺฌายึสุ – "มยํ โชติปาเลน กตกมฺมํ น ปสฺสาม, เทวสิกํ สหสฺสํ คณฺหาติ, มยมสฺส สิปฺปํ ปสฺสิตุกามา"ติฯ ราชา เตสํ วจนํ สุตฺวา ปุโรหิตสฺส กเถสิฯ ปุโรหิโต "สาธุ, เทวา"ติ ปุตฺตสฺสาโรเจสิฯ โส "สาธุ, ตาต, อิโต สตฺตเม ทิวเส ทเสฺสสฺสามิ สิปฺปํ, อปิจ ราชา อตฺตโน วิชิเต ธนุคฺคเห สนฺนิปาตาเปตู"ติ อาหฯ ปุโรหิโต คนฺตฺวา รโญฺญ ตมตฺถํ

อาโรเจสิฯ ราชา นคเร เภรึ จราเปตฺวา ธนุคฺคเห สนฺนิปาตาเปสิฯ สฏฺฐิสหสฺสา ธนุคฺคหา สนฺนิปตึสุฯ ราชา เตสํ สนฺนิปติตภาวํ ญตฺวา ‘‘นครวาสิโน โชติปาลสฺส สิปฺปํ ปสฺสนฺตู’’ติ นคเร เภรึ จราเปตฺวา ราชงฺคณํ สชฺชาเปตฺวา มหาชนปริวุโต ปลฺลงฺกวเร นิสีทิตฺวา ธนุคฺคเห ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘โชติปาโล อาคจฺฉตู’’ติ เปเสสิฯ โส อาจริเยน ทินฺนานิ ธนุตูณีรสนฺนาหกญฺจุกอุณฺหีสานิ นิวาสนนฺตเร ฐเปตฺวา ขคฺคํ คาหาเปตฺวา ปกติเวเสน รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ

ธนุคฺคหา ‘‘โชติปาโล กิร ธนุสิปฺปํ ทเสฺสตุํ อาคโต, ธนุํ อคฺคเหตฺวา ปน อาคตตฺตา อมฺหากํ หตฺถโต ธนุํ คเหตุกาโม ภวิสฺสติ , นาสฺส ทสฺสามา’’ติ กติกํ กรึสุฯ ราชา โชติปาลํ อามเนฺตตฺวา ‘‘สิปฺปํ ทเสฺสหี’’ติ อาหฯ โส สาณึ ปริกฺขิปาเปตฺวา อโนฺตสาณิยํ ฐิโต สาฏกํ อปเนตฺวา สนฺนาหกญฺจุกํ ปเวเสตฺวา อุณฺหีสํ สีเส ปฏิมุญฺจิตฺวา เมณฺฑกสิงฺคธนุมฺหิ ปวาลวณฺณํ ชิยํ อาโรเปตฺวา ตูณีรํ ปิเฏฺฐ พนฺธิตฺวา ขคฺคํ วามโต กตฺวา วชิรคฺคํ นาราจํ นขปิเฏฺฐน ปริวเตฺตตฺวา สาณึ วิวริตฺวา ปถวึ ภินฺทิตฺวา อลงฺกตนาคกุมาโร วิย นิกฺขมิตฺวา คนฺตฺวา รโญฺญ อปจิติํ ทเสฺสตฺวา อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา มหาชนา วคฺคนฺติ นทนฺติ อโปฺผเฏนฺติ เสเฬนฺติฯ ราชา ‘‘ทเสฺสหิ, โชติปาล, สิปฺป’’นฺติ อาหฯ เทว, ตุมฺหากํ ธนุคฺคเหสุ อกฺขณเวธิวาลเวธิสรเวธิสทฺทเวธิโน จตฺตาโร ธนุคฺคเห ปโกฺกสาเปหีติฯ อถ ราชา ปโกฺกสาเปสิฯ

มหาสโตฺต ราชงฺคเณ จตุรสฺสปริเจฺฉทพฺภนฺตเร มณฺฑลํ กตฺวา จตูสุ กเณฺณสุ จตฺตาโร ธนุคฺคเห ฐเปตฺวา เอเกกสฺส ติํส ติํส กณฺฑสหสฺสานิ ทาเปตฺวา เอเกกสฺส สนฺติเก เอเกกํ กณฺฑทายกํ ฐเปตฺวา สยํ วชิรคฺคํ นาราจํ คเหตฺวา มณฺฑลมเชฺฌ ฐตฺวา ‘‘มหาราช, อิเม จตฺตาโร ธนุคฺคหา เอกปฺปหาเรเนว สเร ขิปิตฺวา มํ วิชฺฌนฺตุ, อหํ เอเตหิ ขิตฺตกณฺฑานิ นิวาเรสฺสามี’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘เอวํ กโรถา’’ติ อาณาเปสิฯ ธนุคฺคหา อาหํสุ, ‘‘มหาราช, มยํ อกฺขณเวธิวาลเวธิสรเวธิสทฺทเวธิโน, โชติปาโล ตรุณทารโก, น มยํ วิชฺฌิสฺสามา’’ติฯ มหาสโตฺต ‘‘สเจ สโกฺกถ, วิชฺฌถ ม’’นฺติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เอกปฺปหาเรเนว กณฺฑานิ ขิปึสุฯ มหาสโตฺต ตานิ นาราเจน ปหริตฺวา ยถา วา ตถา วา น ปาเตสิ, โพธิโกฏฺฐกํ ปน ปริกฺขิปโนฺต วิย ตาเลน ตาลํ, วาเลน วาลํ, ทณฺฑเกน ทณฺฑกํ, วาเชน วาชํ อนติกฺกมโนฺต ขิปิตฺวา สรคพฺภํ อกาสิฯ ธนุคฺคหานํ กณฺฑานิ ขีณานิฯ โส เตสํ กณฺฑขีณภาวํ ญตฺวา สรคพฺภํ อวินาเสโนฺตว อุปฺปติตฺวา คนฺตฺวา รโญฺญ สนฺติเก อฏฺฐาสิฯ มหาชโน อุนฺนาเทโนฺต วคฺคโนฺต อโปฺผเฏโนฺต เสเฬโนฺต อจฺฉรํ ปหรโนฺต มหาโกลาหลํ กตฺวา วตฺถาภรณาทีนิ ขิปิฯ เอวํ เอกราสิภูตํ อฏฺฐารสโกฏิสงฺขฺยํ ธนํ อโหสิฯ

อถ นํ ราชา ปุจฺฉิ – ‘‘กึ สิปฺปํ นาเมตํ โชติปาลา’’ติ? สรปฏิพาหนํ นาม, เทวาติฯ อเญฺญ เอตํ ชานนฺตา อตฺถีติฯ สกลชมฺพุทีเป มํ ฐเปตฺวา อโญฺญ นตฺถิ, เทวาติฯ อปรํ ทเสฺสหิ, ตาตาติฯ เทว, เอเต ตาว จตูสุ กเณฺณสุ ฐตฺวา จตฺตาโรปิ ชนา มํ วิชฺฌิตุํ น สกฺขึสุ, อหํ ปเนเต จตูสุ กเณฺณสุ ฐิเต เอเกเนว สเรน วิชฺฌิสฺสามีติฯ ธนุคฺคหา ฐาตุํ น อุสฺสหึสุฯ มหาสโตฺต จตูสุ กเณฺณสุ จตโสฺส กทลิโย ฐปาเปตฺวา นาราจปุเงฺข รตฺตสุตฺตกํ พนฺธิตฺวา เอกํ กทลึ สนฺธาย ขิปิฯ นาราโจ ตํ กทลึ วิชฺฌิตฺวา ตโต ทุติยํ, ตโต ตติยํ, ตโต จตุตฺถํ, ตโต ปฐมํ วิทฺธเมว วิชฺฌิตฺวา ปุน ตสฺส หเตฺถเยว ปติฏฺฐหิฯ กทลิโย สุตฺตปริกฺขิตฺตา อฏฺฐํสุฯ มหาชโน อุนฺนาทสหสฺสานิ ปวเตฺตสิฯ ราชา ‘‘กึ สิปฺปํ นาเมตํ, ตาตา’’ติ? จกฺกวิทฺธํ นาม, เทวาติฯ อปรมฺปิ ทเสฺสหิ, ตาตาติฯ มหาสโตฺต สรลฏฺฐึ นาม, สรรชฺชุํ นาม, สรเวณึ นาม ทเสฺสสิ, สรปาสาทํ นาม, สรโสปานํ นาม, สรมณฺฑปํ นาม, สรปาการํ นาม, สรโปกฺขรณึ นาม อกาสิ, สรปทุมํ นาม ปุปฺผาเปสิ, สรวสฺสํ นาม วสฺสาเปสิฯ อิติ อเญฺญหิ อสาธารณานิ อิมานิ ทฺวาทส สิปฺปานิ

ทเสฺสตฺวา ปุน อเญฺญหิ อสาธารเณเยว สตฺต มหากาเย ปทาเลสิ, อฏฺฐงฺคุลพหลํ อุทุมฺพรปทรํ วิชฺฌิ, จตุรงฺคุลพหลํ อสนปทรํ, ทฺวงฺคุลพหลํ ตมฺพปฏฺฏํ, เอกงฺคุลพหลํ อยปฏฺฏํ, เอกาพทฺธํ ผลกสตํ วินิวิชฺฌิตฺวา ปลาลสกฏวาลุกสกฏปทรสกฏานํ ปุริมภาเคน สรํ ขิปิตฺวา ปจฺฉาภาเคน นิกฺขมาเปสิ, ปจฺฉาภาเคน สรํ ขิปิตฺวา ปุริมภาเคน นิกฺขมาเปสิ, อุทเก จตุอุสภํ, ถเล อฏฺฐอุสภฏฺฐานํ กณฺฑํ เปเสสิ ฯ วาติงฺคณสญฺญาย อุสภมตฺตเก วาลํ วิชฺฌิ ฯ โพธิสตฺโต สเร ขิปิตฺวา อากาเส สรปาสาทาทีนิ กตฺวา ปุน เอเกน สเรน เต สเร ปาเตโนฺต ภงฺควิภงฺค อกาสีติ ‘‘สรภงฺโค’’ติ นาม ปญฺญาโต ฯ ตสฺส เอตฺตกานิ สิปฺปานิ ทเสฺสนฺตเสฺสว สูริโย อตฺถงฺคโต ฯ

อถสฺส ราชา เสนาปติฏฺฐานํ ปฏิชานิตฺวา ‘‘โชติปาล, อชฺช วิกาโล, เสฺว ตวํ เสนาปติฏฺฐานํ สกฺการํ คณฺหิสฺสสิ, เกสมสฺสุํ กาเรตฺวา นฺหตฺวา เอหี’’ติ ตํ ทิวสํ ปริพฺพยตฺถาย สตสหสฺสํ อทาสิ ฯ มหาสตฺโต ‘‘อิมินา มยฺหํ อโตฺถ นตฺถี’’ติ อฏฺฐารสโกฏิสงฺขฺยํ ธนํ สามิกานเญฺญว ทตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน นฺหายิตุํ นทึ คนฺตฺวา เกสมสฺสุํ กาเรตฺวา นฺหตฺวา สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิโต อโนปมาย สิริยา นิเวสนํ ปวิสิตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา สิริสยนํ อภิรุยฺห นิปโนฺน เทฺว ยาเม สยิตฺวา ปจฺฉิมยาเม ปพุโทฺธ อุฏฺฐาย ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา สยนปิเฏฺฐ นิสิโนฺนว อตฺตโน สิปฺปสฺส อาทิมชฺฌปริโยสานํ โอโลเกโนฺต ‘‘มม สิปฺปสฺส อาทิโตว ปรมารณํ ปญฺญายติ, มเชฺฌ กิเลสปริโภโค, ปริโยสาเน นิรยมฺหิ ปฏิสนฺธิ, ปาณาติปาโต กิเลสปริโภเคสุ จ อธิมตฺตปฺปมาโท นิรเย ปฏิสนฺธึ เทติ, รญฺญา มยฺหํ มหนฺตํ เสนาปติฏฺฐานํ ทินฺนํ, มหนฺตํ เม อิสฺสริยํ ภวิสฺสติ, ภริยา จ ปุตฺตธีตโร จ พหู ภวิสฺสนฺติ ฯ กิเลสวตฺถุ โข ปน เวปุลฺลคตํ ทุจฺจชํ โหติ, อิทาเนว นิกฺขมิตฺวา เอกโกว อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตุํ ยุตฺตํ มยฺห’’นฺติ มหาสยนโต อุฏฺฐาย กญฺจิ อชานาเปโนฺต ปาสาทา โอรุยฺห อคฺคทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา เอกโกว อรญฺญํ ปวิสิตฺวา โคธาวรินทีตีเร ติโยชนิกํ กปิฏฺฐวนํ สนฺธาย ปายาสิ ฯ

ตสฺส นิกฺขนฺตภาวํ ญตฺวา สโกฺก วิสฺสกมฺมํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, ชาติปาโล อภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺต, มหาสมาคโม ภวิสฺสติ, โคธาวรินทีตีเร กปิฏฺฐวเน อสฺสมํ มาเปตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร ปฏิยาเทหี’’ติ อาห ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ มหาสตฺโต ตํ ฐานํ ปตฺวา เอกปทิกมคฺคํ ทิสฺวา ‘‘ปพฺพชิตานํ วสนฏฺฐาเนน ภวิตพฺพ’’นฺติ เตน มเคฺคน ตตฺถ คนฺตฺวา กญฺจิ อปสฺสโนฺต ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร ทิสฺวา ‘‘สโกฺก เทวราชา มม นิกฺขนฺตภาวํ อญฺญาสิ มเญฺญ’’ติ จิเนฺตตฺวา สาฏกํ อปเนตฺวา รตฺตวากจิรํ นิวาเสตฺวา จ ปารุปิตฺวา จ อชินจมฺมํ เอกํสคตํ อกาสิ, ชฏามณฺฑลํ พนฺธิตฺวา ขาริกาชํ อํเส กตฺวา กตฺตรทณฺฑํ คเหตฺวา ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา จงฺกมํ อารุยฺห กติปยวาเร อปราปรํ จงฺกมิตฺวา ปพฺพชฺชาสิริยา วนํ อุปโสภยมาโน กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ปพฺพชิตโต สตฺตเม ทิวเส อฏฺฐ สมาปตฺติโย ปญฺจ อภิญฺญาโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา อุญฺฉาจริยาย วนมูลผลาหาโร เอกโกว วิหาสิ ฯ มาตาปิตโร มิตฺตสุหชฺชาทโย ญาติวคฺคาปิสฺส ตํ อปสฺสนฺตา โรทนฺตา ปริเทวนฺตา วิจรนฺติ ฯ

อเถโก วนจรโก อรญฺญํ ปวิสิตฺวา กปิฏฺฐกอสฺสมปเท นิสินฺนํ มหาสตฺตํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา คนฺตฺวา เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา นครํ คนฺตฺวา ตสฺส มาตาปิตูนํ อาโรเจสิ ฯ เต รโญฺญ อาโรจยิํสุ ฯ ราชา ‘‘เอถ นํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ ตสฺส มาตาปิตโร คเหตฺวา มหาชนปริวุโต วนจรเกน เทสิเตน มเคฺคน โคธาวรินทีตีรํ ปาปุณิ ฯ โพธิสตฺโต นทีตีรํ อาคนฺตฺวา อากาเส นิสิโนฺน ธมฺมํ เทเสตฺวา เต สเพฺพ อสฺสมปทํ ปเวเสตฺวา ตตฺรปิ เตสํ อากาเส นิสิโนฺนว กาเมสุ อาทีนวํ ปกาเสตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ ฯ ราชานํ อาทึ กตฺวา สเพฺพว ปพฺพชิํสุ ฯ โพธิสตฺโต อิสิคณปริวุโต ตเตฺถว วสิ ฯ อถสฺส ตตฺถ วสนภาโว สกลชมฺพุทีเป ปากโฏ อโหสิ ฯ อเญฺญปิ ราชาโน รฏฺฐวา

สีหิ สทฺธึ อาคนฺตฺวา ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุ, สมาคโม มหา อโหสิฯ อนุปุเพฺพน อเนกสต สหสฺสปริสา อเหสุํฯ โย กามวิตกฺกํ วา พฺยาปาทวิตกฺกํ วา วิหึสาวิตกฺกํ วา วิตเกฺกติ, มหาส โตฺต คนฺตฺวา ตสฺส ปุรโต อากาเส นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสติ, กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขติฯ ตโสฺสวา เท ฐตฺวา อฎฺฐ สมาปตฺติโย อุปฺปาเทตฺวา ฌานนิปฺผตฺตึ ปตฺตา สาลิสฺสโร เมณฺฑิสฺสโร ปพฺพ โต กาฬเทวิโล กิสวโจฺฉ อนุสิโสฺส นารโทติ สตฺต เชฎฺฐเนฺตวาสิโน อเหสุํฯ อปรภาเค กปิฎฺฐกอสฺสโม ปริปูริฯ อิสิคณสฺส วสโนกาโส นปฺปโหติฯ

อถ มหาสโตฺต สาลิสฺสรํ อามเนฺตตฺวา ‘‘สาลิสฺสร, อยํ อสฺสโม อิสิคณสฺส นปฺปโหติ, ตฺวํ อิมํ อิสิคณํ คเหตฺวา มชฺฌรโญฺญ วิชิเต กลปฺปจฺจุลฺลกนิคมํ อุปนิสฺสาย วสาหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ตสฺส วจนํ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา อเนกสหสฺสํ อิสิคณํ คเหตฺวา คนฺตฺวา ตตฺถ วาสํ กเปฺปสิฯ มนุเสฺสสุ อาคนฺตฺวา ปพฺพชเนฺตสุ ปุน อสฺสโม ปริปูริฯ โพธิสโตฺต เมณฺฑิสฺสรํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘เมณฺฑิสฺสร, ตฺวํ อิมํ อิสิคณํ อาทาย สุรฎฺฐชนปทสฺส สีมนฺตเร สาโตทิกา นาม นที อตฺถิ, ตสฺสา ตีเร วสาหี’’ติ อุโยฺยเชสิ, ปุน กปิฎฺฐกอสฺสโม ปริปูริฯ เอเตนุปาเยน ตติยวาเร ปพฺพตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ปพฺพต, ตฺวํ มหาอฎวิยํ อญฺชนปพฺพโต นาม อตฺถิ, ตํ อุปนิสฺสาย วสาหี’’ติ เป เสสิฯ จตุตฺถวาเร กาฬเทวิลํ อามเนฺตตฺวา ‘‘กาฬเทวิล, ตฺวํ ทกฺขิณปเถ อวนฺติรเฎฺฐ ฆนเสล ปพฺพโต นาม อตฺถิ, ตํ อุปนิสฺสาย วสาหี’’ติ เปเสสิฯ ปุน กปิฎฺฐกอสฺสโม ปริปูริ, ปญฺจสุ ฐาเน สุ อเนกสตสหสฺสอิสิคโณ อโหสิฯ กิสวโจฺฉ ปน มหาสตฺตํ อาปุจฺฉิตฺวา ทณฺฑกิรโญฺญ วิชิเต กุมฺภวตินครํ นาม อตฺถิ, ตํ อุปนิสฺสาย อุยฺยาเน วิหาสิฯ นารโท มชฺฌิมเทเส อญฺชนคิรินามเก ปพฺพตชาลนฺตเร วิหาสิฯ อนุสิโสฺส ปน มหาสตฺตสฺส สนฺติเกว อโหสิฯ

ตสฺมึ กาเล ทณฺฑกิราชา เอกํ ลทฺธสกฺการํ คณิกํ ฐานา จาเวสิฯ สา อตฺตโน ธมฺมตาย วิ จรนฺตี อุยฺยานํ คนฺตฺวา กิสวจฺฉตาปสํ ทิสฺวา ‘‘อยํ กาฬกณฺณี ภวิสฺสติ, อิมสฺส สรีเร กลึ ปวา เหตฺวา นฺหตฺวา คมิสฺสามี’’ติ ทนฺตกฎฺฐํ ขาทิตฺวา สพฺพปฐมํ ตสฺสูปริ พหลเขฬํ นิฎฺฐุภนฺตี กิสวจฺฉตาปสสฺส ชฎนฺตเร นิฎฺฐุภิตฺวา ทนฺตกฎฺฐมฺปิสฺส สีเสเยว ขิปิตฺวา สยํ สีสํ นฺหายิตฺวา คตาฯ ราชาปิ ตํ สริตฺวา ปุน ปากติกเมว อกาสิฯ สา โมหมูฬฺหา หุตฺวา ‘‘กาฬกณฺณิสรีเร กลึ ปวาเหตฺวา มมฺปิ ราชา ปุน ฐาเน ฐเปติ มยา ยโส ลโทฺธ’’ติ สญฺญมกาสิฯ ตโต นจิรเสฺสว ราชา ปุโรหิตํ ฐานโต จาเวสิฯ โส ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ตฺวํ เกน การเณน ปุน ฐานํ ลภสี’’ติ ปุจฺฉิฯ อถสฺส สา ‘‘ราชุยฺยาเน กาฬกณฺณิสรีเร กลิสฺส ปวาหิตตฺตา’’ติ อาโรเจสิฯ ปุโรหิโต คนฺตฺวา ตเถว ตสฺส สรีเร กลึ ปวาเหสิ, ตมฺปิ ราชา ปุน ฐาเน ฐเปสิฯ อถสฺส อปรภาเค ปจฺจ โนฺต กุปฺปิฯ โส เสนงฺคปริวุโต ยุทฺธาย นิกฺขมิฯ อถ นํ โมหมูโฬฺห ปุโรหิโต, ‘‘มหาราช, กึ ตุ เมฺห ชยํ อิจฺฉถ, อุทาหุ ปราชย’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ชย’’นฺติ วุเตฺต – ‘‘เตน หิ ราชุยฺยาเน กาฬ กณฺณี วสติ, ตสฺส สรีเร กลึ ปวาเหตฺวา ยาหี’’ติ อาหฯ โส ตสฺส กถํ คเหตฺวา ‘‘เย มยา สทฺธึ อาคจฺฉนฺติ, เต อุยฺยาเน กาฬกณฺณิสรีเร กลึ ปวาเหนฺตู’’ติ วตฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา ทนฺตกฎฺฐํ ขาทิตฺวา สพฺพปฐมํ สยเมว ตสฺส ชฎนฺตเร เขฬํ นิฎฺฐุภิตฺวา ทนฺตกฎฺฐญฺจ ขิปิตฺวา สีสํ นฺ หายิฯ พลกาโยปิสฺส ตถา อกาสิฯ

ตสฺมึ ปกฺกเนฺต เสนาปติ คนฺตฺวา ตาปสํ ทิสฺวา ทนฺตกฎฺฐาทีนิ นีหริตฺวา สาธุกํ นฺหาเปตฺ วา ‘‘ภเนฺต, รโญฺญ กึ ภวิสฺสตี’’ติ ปุจฺฉิฯ อาวุโส มยฺหํ มโนปโทโส นตฺถิ, เทวตา ปน กุปิตา อิโต สตฺตเม ทิวเส สกลรฎฺฐํ อรฎฺฐํ กริสฺสนฺติ, ตฺวํ ปุตฺตทารํ คเหตฺวา สีฆํ ปลายิตฺวา อญฺญตฺถ ยาหีติฯ โส ภีตตสิโต คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ, ราชา ตสฺส วจนํ น คณฺหิฯ โส นิวตฺ ติตฺวา อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา ปุตฺตทารํ อาทาย ปลายิตฺวา อญฺญํ รฎฺฐํ อคมาสิฯ สรภงฺคสตฺถา ตํ การณํ ญตฺวา เทฺว ตรุณตาปเส เปเสตฺวา ‘‘กิสวจฺฉํ มญฺจสิวิกาย อาเนถา’’ติ อากาเสน

อาณาเปสิฯ ราชา ยุชฺฌิตฺวา โจเร คเหตฺวา นครเมว ปจฺจาคมิฯ ตสฺมึ อาคเต เทวตา ปฐมํ เทวํ วสฺสาเปสุํ, วโสสเฆน สพฺพกุณเปสุ อวหเฏสุ สุทฺธวาลุกวสฺสํ วสฺสิ, สุทฺธวาลุกมตฺถเก ทิพฺพปุปฺผวสฺสํ วสฺสิ, ทิพฺพปุปฺผมตฺถเก มาสกวสฺสํ, มาสกมตฺถเก กหาปณวสฺสํ, กหาปณมตฺถเก ทิพฺพาภรณวสฺสํ วสฺสิ, มนุสฺสา โสมนสฺสปฺปตฺตา หิรญฺญสุวณฺณาภรณานิ คณฺหิตุํ อารภึสุฯ อถ เนสํ สรีเร สมฺปชฺชลิตํ นานปฺปการํ อาวุธวสฺสํ วสฺสิ, มนุสฺสา ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉิชฺชึสุฯ อถ เนสํ อุปริ มหนฺตมหนฺตา วีตจฺจิตงฺคารา ปตึสุ , เตสํ อุปริ มหนฺตมหนฺตานิ ปชฺชลิตปพฺพตกูฏานิ ปตึสุ, เตสํ อุปริ สฏฺฐิหตฺถฏฺฐานํ ปูรยนฺตํ สุขุมวาลุกวสฺสํ วสฺสิฯ เอวํ สฏฺฐิโยชนฏฺฐานํ อรญฺญํ อโหสิ, ตสฺส เอวํ อรญฺญภาโว สกลชมฺพุทีเป ปญฺญายิฯ

อถ ตสฺส รฏฺฐสฺส อนนฺตรรฏฺฐาธิปติโน กาลิโงฺค, อฏฺฐโก, ภีมรโถติ ตโย ราชาโน จินฺตยึสุ – ‘‘ปุเพฺพ พาราณสิยํ กลาพุกาสิกราชา ขนฺติวาทิตาปเส อปรชฺฌิตฺวา ปถวึ ปวิโฎฺฐติ สูยติ, ตถา ‘‘นาฬิเกรราชา ตาปเส สุนเขหิ ขาทาเปตฺวา, สหสฺสพาหุ อชฺชุโน จ องฺคีรเส อปรชฺฌิตฺวา, อิทานิ ทณฺฑกิราชา กิสวเจฺฉ อปรชฺฌิตฺวา สห รเฎฺฐน วินาสํ ปโตฺต’’ติ สูยติฯ อิเมสํ ปน จตุนฺนํ ราชูนํ นิพฺพตฺตฏฺฐานํ มยํ น ชานาม, ตํ โน ฐเปตฺวา สรภงฺคสตฺถารํ อโญฺญ กเถตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, ตํ อุปสงฺกมิตฺวา อิเม ปเญฺห ปุจฺฉิสฺสามา’’ติ ฯ เต ตโยปิ มหเนฺตน ปริวาเรน ปญฺหปุจฺฉนตฺถาย นิกฺขมึสุฯ เต ปน ‘‘อสุโกปิ นิกฺขโนฺต’’ติ น ชานนฺติ, เอเกโก ‘‘อหเมว คจฺฉามี’’ติ มญฺญติ, เตสํ โคธาวรินทิโต อวิทูเร สมาคโม อโหสิฯ เต รเถหิ โอตริตฺวา ตโยปิ เอกเมว รถํ อภิรุยฺห โคธาวรินทีตีรํ สมฺปาปุณึสุฯ

ตสฺมึ ขเณ สโกฺก ปณฺฑุกมฺพลสิลาสเน นิสิโนฺน สตฺต ปเญฺห จิเนฺตตฺวา ‘‘อิเม ปเญฺห ฐเปตฺวา สรภงฺคสตฺถารํ อโญฺญ สเทวเก โลเก กเถตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, ตํ อิเม ปเญฺห ปุจฺฉิสฺสามิ, อิเมปิ ตโย ราชาโน สรภงฺคสตฺถารํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ โคธาวรินทีตีรํ ปตฺตา, เอเตสํ ปเญฺหปิ อหเมว ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ ทฺวีสุ เทวโลเกสุ เทวตาหิ ปริวุโต เทวโลกโต โอตริฯ ตํ ทิวสเมว กิสวโจฺฉ กาลมกาสิฯ ตสฺส สรีรกิจฺจํ กาเรตุํ จตูสุ ฐาเนสุ อเนกสหสฺสา อิสโย ตเตฺถว คนฺตฺวา ปญฺจสุ ฐาเนสุ มณฺฑปญฺจ กาเรตฺวา อเนกสหสฺสา อิสิคณา กิสวจฺฉสฺส ตาปสสฺส จนฺทนจิตกํ กตฺวา สรีรํ ฌาเปสุํฯ อาฬาหนสฺส สมนฺตา อฑฺฒโยชนมเตฺต ฐาเน ทิพฺพกุสุมวสฺสํ วสฺสิฯ มหาสโตฺต ตสฺส สรีรนิเกฺขปํ การาเปตฺวา อสฺสมํ ปวิสิตฺวา เตหิ อิสิคเณหิ ปริวุโต นิสีทิฯ เตสมฺปิ ราชูนํ นทีตีรํ อาคตกาเล มหาเสนาวาหนตูริยสโทฺท อโหสิฯ มหาสโตฺต ตํ สุตฺวา อนุสิสฺสํ ตาปสํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ คนฺตฺวา ตาว ชานาหิ, กึ สโทฺท นาเมโส’’ติ อาหฯ โส ปานียฆฏํ อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา เต ราชาโน ทิสฺวา ปุจฺฉนวเสน ปฐมํ คาถมาห –

๕๐. ‘‘อลงฺกตา กุณฺฑลิโน สุวตฺถา, เวฬุริยมุตฺตาถรุขคฺคพนฺธา;
รเถสภา ติฎฺฐถ เก นุ ตุเมฺห, กถํ โว ชานนฺติ มนุสฺสโลเก’’ติฯ

ตตฺถ **เวฬุริยมุตฺตาถรุขคฺคพนฺธา**ติ เวฬุริยมณีหิ เจว มุตฺตาลมฺพเกหิ จ อลงฺกตถรูหิ ขคฺครตเนหิ สมนฺนาคตาฯ **ติฎฺฐถา**ติ เอกสฺมึ รเถ ติฎฺฐถฯ **เก นู**ติ เก นาม ตุเมฺห, กถํ โว สญฺชานนฺตีติ?

เต ตสฺส วจนํ สุตฺวา รถา โอตริตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐํสุฯ เตสุ อฏฺฐกราชา เตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๕๑. ‘‘อหมฏฺฐโก ภีมรโถ ปนายํ, กาลิงฺคราชา ปน อุคฺคโตยํ;
สุสญฺญตานํ อิสีนํ ทสฺสนาย, อิธาคตา ปุจฺฉิตาเยมฺห ปเญฺห’’ติฯ

ตตฺถ **อุคฺคโต**ติ จโนฺท วิย สูริโย วิย จ ปากโฏ ปญฺญาโตฯ **สุสญฺญตานํ อิสีน**นฺติ, ภเนฺต, น มยํ วนกีฬาทีนํ อตฺถาย อาคตา, อถ โข กายาทีหิ สุสญฺญตานํ สีลสมฺปนฺนานํ อิสีนํ ทสฺสนตฺถาย อิธาคตาฯ **ปุจฺฉิตาเยมฺห ปเณฺห**ติ สรภงฺคสตฺถารํ ปเณฺห ปุจฺฉิตุํ เอมฺห, อาคตามฺหาติ อโตฺถฯ ย-กาโร พฺยญฺชนสนฺธิกโรติ เวทิตโพฺพฯ

อถ เน ตาปโส ‘‘สาธุ มหาราชา, อาคนฺตพฺพฎฺฐานเญฺญว อาคตาตฺถ, เตน หิ นฺหตฺวา วิสฺสมิตฺวา อสฺสมปทํ ปวิสิตฺวา อิสิคณํ วนฺทิตฺวา สรภงฺคสตฺถารเมว ปญฺหํ ปุจฺฉถา’’ติ เตหิ สทฺธึ ปฎิสนฺถารํ กตฺวา ปานียฆฎํ อุกฺขิปิตฺวา อุทกเถเว ปุญฺฉโนฺต อากาสํ โอโลเกโนฺต สกฺกํ เทวราชานํ เทวคณปริวุตํ เอราวณกฺขนฺธวรคตํ โอตรนฺตํ ทิสฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๕๒. ‘‘เวหายสํ ติฎฺฐสิ อนฺตลิเกฺข, ปถทฺธุโน ปนฺนรเสว จโนฺท;
ปุจฺฉามิ ตํ ยกฺข มหานุภาว, กตํ ตํ ชานนฺติ มนุสฺสโลเก’’ติฯ

ตตฺถ **เวหายส**นฺติ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อนฺตลิเกฺข อากาเส ติฎฺฐสิฯ **ปถทฺธุโน**ติ ปถทฺธคโต, อทฺธปเถ คคนมเชฺฌ ฐิโตติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา สโกฺก จตุตฺถํ คาถมาห –

๕๓. ‘‘ยมาหุ เทเวสุ ‘สุชมฺปตี’ติ, ‘มฆวา’ติ ตํ อาหุ มนุสฺสโลเก;
ส เทวราชา อิทมชฺช ปโตฺต, สุสญฺญตานํ อิสีนํ ทสฺสนายา’’ติฯ

ตตฺถ **ส เทวราชา**ติ โส อหํ สโกฺก เทวราชาฯ **อิทมชฺช ปโตฺต**ติ อิทํ ฐานํ อชฺช อาคโตฯ **ทสฺสนายา**ติ ทสฺสนตฺถาย วนฺทนตฺถาย สรภงฺคสตฺถารญฺจ ปญฺหํ ปุจฺฉนตฺถายาติ อาหฯ

อถ นํ อนุสิโสฺส ‘‘สาธุ, มหาราช, ตุเมฺห ปจฺฉา อาคจฺฉถา’’ติ วตฺวา ปานียฆฎํ อาทาย อสฺสมปทํ ปวิสิตฺวา ปานียฆฎํ ปฎิสาเมตฺวา ติณฺณํ ราชูนํ เทวราชสฺส จ ปญฺหปุจฺฉนตฺถาย อาคตภาวํ มหาสตฺตสฺส อาโรเจสิฯ โส อิสิคณปริวุโต มหาวิสาลมาฬเก นิสีทิฯ ตโย ราชาโน อาคนฺตฺวา อิสิคณํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ สโกฺกปิ โอตริตฺวา อิสิคณํ อุปสงฺกมิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห ฐิโต อิสิคณํ วเณฺณตฺวา วนฺทมาโน ปญฺจมํ คาถมาห –

๕๔. ‘‘ทูเร สุตา โน อิสโย สมาคตา, มหิทฺธิกา อิทฺธิคุณูปปนฺนา;
วนฺทามิ เต อยิเร ปสนฺนจิโตฺต, เย ชีวโลเกตฺถ มนุสฺสเสฎฺฐา’’ติฯ

ตตฺถ **ทูเร สุตา โน**ติ, ภเนฺต, อเมฺหหิ ตุเมฺห ทูเร เทวโลเก ฐิเตหิเยว สุตาติ มมายโนฺต เอวมาหฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อิเม อิธ สมาคตา อมฺหากํ อิสโย ทูเร สุตา ยาว พฺรหฺมโลกา วิสฺสุตา ปากฎาติฯ **มหิทฺธิกา**ติ มหานุภาวาฯ **อิทฺธิคุณูปปนฺนา**ติ ปญฺจวิเธน อิทฺธิคุเณน สมนฺนาคตาฯ **อยิเร**ติ, อเยฺยฯ **เย**ติ เย ตุเมฺห อิมสฺมึ ชีวโลเก มนุเสฺสสุ เสฎฺฐาติฯ

เอวํ อิสิคณํ วเณฺณตฺวา สโกฺก ฉ นิสชฺชโทเส ปริหรโนฺต เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ อิสีนํ อโธวาเต นิสินฺนํ ทิสฺวา อนุสิโสฺส ฉฎฺฐํ คาถมาห –

๕๕. ‘‘คโนฺธ อิสีนํ จิรทิกฺขิตานํ, กายา จุโต คจฺฉติ มาลุเตน;
อิโต ปฎิกฺกมฺม สหสฺสเนตฺต, คโนฺธ อิสีนํ อสุจิ เทวราชา’’ติฯ

ตตฺถ **จิรทิกฺขิตาน**นฺติ จิรปพฺพชิตานํฯ **ปฏิกฺกมฺมาติ** ปฏิกฺกม อเปหิฯ **สหสฺสเนตฺตา**ติ อาลปนเมตํฯ สโกฺก หิ อมจฺจสหเสฺสหิ จินฺติตํ อตฺถํ เอกโกว ปสฺสติ, ตสฺมา ‘‘สหสฺสเนตฺต’’ติ วุจฺจติ ฯ อถ วา สหสฺสเนตฺตานํ ปน เทวานํ ทสฺสนูปจาราติกฺกมนสมตฺถตฺติ สหสฺสเนตฺตา ฯ **อสุจี**ติ เสทมลาทีหิ ปริภาวิตตฺตา ทุคฺคนฺธ, ตุเมฺห จ สุจิกามา, เตน โว เอส คนฺธ พาธตีติฯ

ตํ สุตฺวา สโกฺก อิตรํ คาถมาห –

๕๖. ‘‘คนฺธ อิสีนํ จิรทิกฺขิตานํ, กายา จุโต คจฺฉตุ มาลุเตน;
วิจิตฺตปุปฺผํ สุรภิํว มาลํ, คนฺธญฺจ เอตํ ปาฏิกงฺขาม ภเนฺต;
น เหตฺถ เทวา ปฏิกฺกูลสญฺญิโน’’ติฯ

ตตฺถ **คจฺฉตู**ติ ยถาสุขํ ปวตฺตตุ, นาสปุฏํ โน ปหรตูติ อโตฺถฯ **ปาฏิกงฺขามา**ติ อิจฺฉาม ปเตฺถมฯ **เอตฺถา**ติ เอตสฺมิํ คเนฺธ เทวา ชิคุจฺฉสญฺญิโน น โหนฺติฯ ทุสฺสีเลเยว หิ เทวา ชิคุจฺฉนฺติ, น สีลวเนฺตติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘ภเนฺต, อนุสิสฺส อหํ มหเนฺตน อุสฺสาเหน ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ อาคโต, โอกาสํ เม กโรหี’’ติ อาหฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา อุฎฺฐายาสนา อิสิคณํ โอกาสํ กโรเนฺต คาถาทฺวยมาห –

๕๗.‘‘ปุรินฺทโท ภูตปตี ยสสฺสี, เทวานมิโนฺท สโกฺก มฆวา สุชมฺปติ;
ส เทวราชา อสุรคณปฺปมทฺทโน, โอกาสมากงฺขติ ปญฺห ปุจฺฉิตุํฯ

๕๘. ‘‘โก เนวิเมสํ อิธ ปณฺฑิตานํ, ปเญฺห ปุโฎฺฐ นิปุเณ พฺยากริสฺสติ;
ติณฺณญฺจ รญฺญํ มนุชาธิปานํ, เทวานมินฺทสฺส จ วาสวสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ ‘‘ปุรินฺทโท’’ติอาทีนิ สกฺกเสฺสว คุณนามานิฯ โส หิ ปุเร ทานํ ทินฺนตฺตา **ปุรินฺทโท,** ภูเตสุ เชฎฺฐกตฺตา **ภูตปติ,** ปริวารสมฺปทาย **ยสสฺสี,** ปรมิสฺสรตาย **เทวานมิโนฺท,** สตฺตนฺนํ วตฺตปทานํ สุฎฺฐุ กตตฺตา **สโกฺก,** ปุริมชาติวเสน **มฆวา,** สุชาย อสุรกญฺญาย ปติภาเวน **สุชมฺปติ,** เทวานํ รญฺชนตาย **เทวราชาฯ โก เนวา**ติ โก นุ เอวฯ **นิปุเณ**ติ สณฺหสุขุเม ปเญฺหฯ **รญฺญ**นฺติ ราชูนํฯ อิเมสํ จตุนฺนํ ราชูนํ มนํ คเหตฺวา โก อิเมสํ ปณฺฑิตานํ อิสีนํ ปเญฺห กเถสฺสติ, ปญฺหํ เนสํ กเถตุํ สมตฺถํ ชานาถาติ วทติฯ

ตํ สุตฺวา อิสิคโณ, ‘‘มาริส, อนุสิสฺส ตฺวํ ปถวิยํ ฐตฺวา ปถวิํ อปสฺสโนฺต วิย กเถสิ, ฐเปตฺวา สรภงฺคสตฺถารํ โก อโญฺญ เอเตสํ ปญฺหํ กเถตุํ สมโตฺถ’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๕๙. ‘‘อยํ อิสิ สรภโงฺค ตปสฺสี, ยโต ชาโต วิรโต เมถุนสฺมา;
อาเจรปุโตฺต สุวินีตรูโป, โส เนสํ ปญฺหานิ วิยากริสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **สรภโงฺค**ติ สเร ขิปิตฺวา อากาเส สรปาสาทาทีนิ กตฺวา ปุน เอเกน สเรน เต สเร ปาเตโนฺต ภงฺควิภเงฺค อกาสีติ สรภโงฺคฯ **เมถุนสฺมา**ติ เมถุนธมฺมโตฯ โส กิร เมถุนํ อเสวิตฺวา ปพฺพชิโตฯ **อาเจรปุโตฺต**ติ รโญฺญ อาจริยสฺส ปุโรหิตสฺส ปุโตฺตฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา อิสิคโณ อนุสิสฺสํ อาห – ‘‘มาริส, ตฺวเมว สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อิสิคณสฺส วจเนน สเกฺกน ปุจฺฉิตปญฺหกถนาย โอกาสํ กาเรหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สตฺถารํ

วนฺทิตฺวา โอกาสํ กาเรนฺโต อนนฺตรํ คาถมาห –

๖๐. ‘‘โกณฺฑญฺญ ปญฺหานิ วิยากโรหิ, ยาจนฺติ ตํ อิสโย สาธุรูปา;
โกณฺฑญฺญ เอโส มนุเชสุ ธมฺโม, ยํ วุทฺธมาคจฺฉติ เอส ภาโร’’ติฯ

ตตฺถ **โกณฺฑญฺญา**ติ ตํ โคตฺตนาลปติฯ **ธมฺโม**ติ สภาโวฯ **ยํ วุทฺธ**นฺติ ยํ ปญฺญาย วุทฺธํ ปุริสํ เอส ปญฺหานํ วิสฺสชฺชนภาโร นาม อาคจฺฉติ, เอโส มนุเชสุ สภาโว, ตสฺมา จนฺทิมสูริยสหสฺสํ อุฏฺฐาเปนฺโต วิย ปากฏํ กตฺวา เทวรโญฺญ ปเญฺห กเถหีติฯ

ตโต มหาปุริโส โอกาสํ กโรนฺโต อนนฺตรํ คาถมาห –

๖๑. ‘‘กตาวกาสา ปุจฺฉนฺตุ โภนฺโต, ยํ กิญฺจิ ปญฺหํ มนสาภิปตฺถิตํ;
อหญฺหิ ตํ ตํ โว วิยากริสฺสํ, ญตฺวา สยํ โลกมิมํ ปรญฺจา’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ กิญฺจี**ติ น เกวลํ ตุมฺหากํเยว, อถ โข สเทวกสฺสปิ โลกสฺส ยํ มนสาภิปตฺถิตํ, ตํ มํ ภวนฺโต ปุจฺฉนฺตุฯ อหญฺหิ โว อิธโลกนิสฺสิตํ วา ปรโลกนิสฺสิตํ วา สพฺพํ ปญฺหํ อิมญฺจ ปรญฺจ โลกํ สยํ ปญฺญาย สจฺฉิกตฺวา กเถสฺสามีติ สพฺพญฺญุปวารณํ สมฺปวาเรสิฯ

เอวํ เตน โอกาเส กเต สโกฺก อตฺตนา อภิสงฺขตํ ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๖๒. ‘‘ตโต จ มฆวา สโกฺก, อตฺถทสฺสี ปุรินฺทโท;
อปุจฺฉิ ปฐมํ ปญฺหํ, ยญฺจาสิ อภิปตฺถิตํฯ

๖๓. ‘‘กึ สู วธิตฺวา น กทาจิ โสจติ, กิสฺสปฺปหานํ อิสโย วณฺณยนฺติ;
กสฺสีธ วุตฺตํ ผรุสํ ขเมถ, อกฺขาหิ เม โกณฺฑญฺญ เอตมตฺถ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยญฺจาสี**ติ ยํ ตสฺส มนสา อภิปตฺถิตํ อาสิ, ตํ ปุจฺฉีติ อโตฺถฯ **เอต**นฺติ เอตํ มยา ปุจฺฉิตมตฺถํ อกฺขาหิ เมติ เอกคาถาย ตโย ปเญฺห ปุจฺฉิฯ

ตโต ปรํ พฺยากโรนฺโต อาห –

๖๔. ‘‘โกธํ วธิตฺวา น กทาจิ โสจติ, มกฺขปฺปหานํ อิสโย วณฺณยนฺติ;
สเพฺพสํ วุตฺตํ ผรุสํ ขเมถ, เอตํ ขนฺติํ อุตฺตมมาหุ สนฺโต’’ติฯ

ตตฺถ **โกธํ วธิตฺวา**ติ โกธํ มาเรตฺวา ฉเฑฺฑตฺวาฯ โสจนฺโต หิ ปฏิฆจิเตฺตเนว โสจติ, โกธาภาวา กุโต โสโกฯ เตน วุตฺตํ **‘‘น กทาจิ โสจตี’’**ติฯ **มกฺขปฺปหาน**นฺติ ปเรหิ อตฺตโน กตคุณมกฺขนลกฺขณสฺส อกตญฺญุภาวสงฺขาตสฺส มกฺขสฺส ปหานํ อิสโย วณฺณยนฺติฯ **สเพฺพส**นฺติ หีนมชฺฌิมุกฺกฏฺฐานํ สเพฺพสมฺปิ ผรุสํ วจนํ ขเมถฯ **สนฺโต**ติ โปราณกา ปณฺฑิตา เอวํ กเถนฺติฯ

สโกฺก อาห –

๖๕. ‘‘สกฺกา อุภินฺนํ วจนํ ติติกฺขิตุํ, สทิสสฺส วา เสฏฺฐตรสฺส วาปิ;
กถํ นุ หีนสฺส วโจ ขเมถ, อกฺขาหิ เม โกณฺฑญฺญ เอตมตฺถ’’นฺติฯ

สรภโงฺค อาห –

๖๖. ‘‘ภยา หิ เสฏฺฐสฺส วโจ ขเมถ, สารมฺภเหตู ปน สาทิสสฺส;
โย จีธ หีนสฺส วโจ ขเมถ, เอตํ ขนฺตึ อุตฺตมมาหุ สนฺโต’’ติฯ –

เอวมาทีนํ คาถานํ วจนปฺปฏิวจนวเสน สมฺพนฺโธ เวทิตโพฺพฯ

ตตฺถ **อกฺขาหิ เม**ติ, ภนฺเต โกณฺฑญฺญ, ตุเมฺหหิ เทฺว ปญฺหา สุกถิตา, เอโก เม จิตฺตํ น คณฺหาติ, กถํ สกฺกา อตฺตโน หีนตรสฺส วจนํ อธิวาเสตุํ, ตํ มม อกฺขาหีติ ปุจฺฉนฺโต เอวมาหฯ **เอตํ ขนฺติ**นฺติ ยเทตํ ชาติโคตฺตาทิหีนสฺส วจนํ ขมนํ, เอตํ ขนฺตึ อุตฺตมนฺติ โปราณกปณฺฑิตา วทนฺติฯ ยํ ปเนตํ ชาติอาทีหิ เสฏฺฐสฺส ภเยน, สทิสสฺส กรณุตฺตริยลกฺขเณ สารเมฺภ อาทีนว ทสฺสเนน ขมนํ, เนสา อธิวาสนขนฺติ นามาติ อโตฺถฯ

เอวํ วุเตฺต สโกฺก มหาสตฺตํ อาห – ‘‘ภนฺเต, ปฐมํ ตุเมฺห ‘สเพฺพสํ วุตฺตํ ผรุสํ ขเมถ, เอตํ ขนฺตึ อุตฺตมมาหุ สนฺโต’ติ วตฺวา อิทานิ ‘โย จีธ หีนสฺส วโจ ขเมถ, เอตํ ขนฺตึ อุตฺตมมาหุ ส นฺโต’ติ วทถ, น โว ปุริเมน ปจฺฉิมํ สเมตี’’ติฯ อถ นํ มหาสโตฺต, ‘‘สกฺก, ปจฺฉิมํ มยา ‘อยํ หีโน’ติ ญตฺวา ผรุสวจนํ อธิวาเสนฺตสฺส วเสน วุตฺตํ, ยสฺมา ปน น สกฺกา รูปทสฺสนมเตฺตน สตฺ ตานํ เสฏฺฐาทิภาโว ญาตุํ, ตสฺมา ปุริมํ วุตฺต’’นฺติ วตฺวา สตฺตานํ อญฺญตฺร สํวาสา รูปทสฺสนม เตฺตน เสฏฺฐาทิภาวสฺส ทุวิเญฺญยฺยตํ ปกาเสนฺโต คาถมาห –

๖๗. ‘‘กถํ วิชญฺญา จตุปตฺถรูปํ, เสฏฺฐํ สริกฺขํ อถวาปิ หีนํ;
วิรูปรูเปน จรนฺติ สนฺโต, ตสฺมา หิ สเพฺพสํ วโจ ขเมถา’’ติฯ

ตตฺถ **จตุปตฺถรูป**นฺติ จตูหิ อิริยาปเถหิ ปฏิจฺฉนฺนสภาวํฯ **วิรูปรูเปนา**ติ วิรูปานํ ลามก ปุคฺคลานํ รูเปน อุตฺตมคุณา สนฺโตปิ วิจรนฺติฯ อิมสฺมิํ ปนเตฺถ มชฺฌนฺติกเตฺถรสฺส วตฺถุ กเถตพฺพํฯ

ตํ สุตฺวา สโกฺก นิกฺกโงฺข หุตฺวา, ‘‘ภนฺเต, เอตาย โน ขนฺติยา อานิสํสํ กเถหี’’ติ ยาจิฯ อถสฺส มหาสโตฺต คาถมาห –

๖๘. ‘‘น เหตมตฺถํ มหตีปิ เสนา, สราชิกา ยุชฺฌมานา ลเภถ;
ยํ ขนฺติมา สปฺปุริโส ลเภถ, ขนฺตีพลสฺสูปสมนฺติ เวรา’’ติฯ

ตตฺถ **เอตมตฺถ**นฺติ เอตํ เวรวูปสมนิปฺปฏิฆสภาวสงฺขาตํ อตฺถํฯ

เอวํ มหาสเตฺตน ขนฺติคุเณ กถิเต เต ราชาโน จินฺตยิํสุ – ‘‘สโกฺก อตฺตโนว ปเญฺห ปุจฺฉ ติ, อมฺหากํ ปุจฺฉโนกาสํ น ทสฺสตี’’ติฯ อถ เนสํ อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา สโกฺก อตฺตนา อภิสงฺขเต จตฺตาโร ปเญฺห ฐเปตฺวาว เตสํ กงฺขํ ปุจฺฉนฺโต คาถมาห –

๖๙. ‘‘สุภาสิตํ เต อนุโมทิยาน, อญฺญํ ตํ ปุจฺฉามิ ตทิงฺฆ พฺรูหิ;
ยถา อหุํ ทณฺฑกี นาฬิเกโร, อถชฺชุโน กลาพุ จาปิ ราชา;
เตสํ คตึ พฺรูหิ สุปาปกมฺมินํ, กตฺถูปปนฺนา อิสีนํ วิเหฐกา’’ติฯ

ตตฺถ **อนุโมทิยานา**ติ อิทํ มยา ปุฏฺฐานํ ติณฺณํ ปญฺหานํ วิสฺสชฺชนสงฺขาตํ ตว สุภาสิตํ อนุโมทิตฺวาฯ **ยถา อหุ**นฺติ ยถา จตฺตาโร ชนา อเหสุํฯ **กลาพุ จา**ติ กลาพุราชา จฯ **อถชฺชุ โน**ติ อถ อชฺชุนราชาฯ

อถสฺส วิสฺสเชฺชโนฺต มหาสโตฺต ปญฺจ คาถาโย อภาสิ –

๗๐. ‘‘กิสญฺหิ วจฺฉํ อวกิริย ทณฺฑกี, อุจฺฉินฺนมูโล สชโน สรโฎฺฐ;
กุกฺกุฬนาเม นิรยมฺหิ ปจฺจติ, ตสฺส ผุลิงฺคานิ ปตนฺติ กาเยฯ

๗๑. ‘‘โย สญฺญเต ปพฺพชิเต อเหฐยิ, ธมฺมํ ภณเนฺต สมเณ อทูสเก;
ตํ นาฬิเกรํ สุนขา ปรตฺถ, สงฺคมฺม ขาทนฺติ วิผนฺทมานํฯ

๗๒. ‘‘อถชฺชุโน นิรเย สตฺติสูเล, อวํสิโร ปติโต อุทฺธํปาโท;
องฺคีรสํ โคตมํ เหฐยิตฺวา, ขนฺติํ ตปสฺสิํ จิรพฺรหฺมจาริํฯ

๗๓. ‘‘โย ขณฺฑโส ปพฺพชิตํ อเฉทยิ, ขนฺติํ วทนฺตํ สมณํ อทูสกํ;
กลาพุวีจิํ อุปปชฺช ปจฺจติ, มหาปตาปํ กฎุกํ ภยานกํฯ

๗๔. ‘‘เอตานิ สุตฺวา นิรยานิ ปณฺฑิโต, อญฺญานิ ปาปิฎฺฐตรานิ เจตฺถ;
ธมฺมํ จเร สมณพฺราหฺมเณสุ, เอวํกโร สคฺคมุเปติ ฐาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **กิส**นฺติ อปฺปมํสโลหิตตฺตา กิสสรีรํฯ **อวกิริยา**ติ อวกิริตฺวา นิฎฺฐุภนทนฺตกฎฺฐปาตเนน ตสฺส สรีเร กลิํ ปวาเหตฺวาฯ **อุจฺฉินฺนมูโล**ติ อุจฺฉินฺนมูโล หุตฺวาฯ **สชโน**ติ สปริโสฯ **กุกฺกุฬนาเม นิรยมฺหี**ติ โยชนสตปฺปมาเณ กปฺปสณฺฐิเต อุณฺหฉาริกนิรเยฯ **ผุลิงฺคานี**ติ วีตจฺจิตงฺคาราฯ ตสฺส กิร ตตฺถ อุณฺหกุกฺกุเฬ นิมฺคฺคสฺส นวหิ วณมุเขหิ อุณฺหา ฉาริกา ปวิสนฺติ, สีเส มหนฺตมหนฺตา องฺคารา ปตนฺติฯ เตสํ ปน ปตนกาเล สกลสรีรํ ทีปรุโกฺข วิย ชลติ, พลวเวทนา วตฺตนฺติฯ โส อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต มหาวิรวํ รวติฯ สรภงฺคสตฺถา ปถวิํ ภินฺทิตฺวา ตํ ตตฺถ ตถาปจฺจมานํ ทเสฺสสิ, มหาชโน ภยสนฺตาสมาปชฺชิฯ ตสฺส อติวิย ภีตภาวํ ญตฺวา มหาสโตฺต ตํ นิรยํ อนฺตรธาเปสิฯ

ธมฺมํ ภณเนฺตติ ทสกุสลกมฺมปถธมฺมํ ภาสเนฺตฯ **สมเณ**ติ สมิตปาเปฯ **อทูสเก**ติ นิรปราเธฯ **นาฬิเกร**นฺติ เอวํนามกํ ราชานํฯ **ปรตฺถา**ติ ปรโลเก นิรเย นิพฺพตฺตํฯ **สงฺคมฺมา**ติ อิโต จิโต จ สมาคนฺตฺวา ฉินฺทิตฺวา มหนฺตมหนฺตา สุนขา ขาทนฺติฯ ตสฺมิํ กิร กลิงฺครเฎฺฐ ทนฺตปุรนคเร นาฬิเกเร นาม รเญฺญ รชฺชํ การยมาเน เอโก มหาตาปโส ปญฺจสตตาปสปริวุโต หิมวนฺตา อาคมฺม ราชุยฺยาเน วาสํ กเปฺปตฺวา มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ ‘‘ธมฺมิกตาปโส อุยฺยาเน วสตี’’ติ รโญฺญปิ อาโรจยิํสุฯ ราชา ปน อธมฺมิโก อธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ โส อมเจฺจสุ ตาปสํ ปสํสเนฺตสุ ‘‘อหมฺปิ ธมฺมํ สุณิสฺสามี’’ติ อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตาปสํ วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ ตาปโส รญฺญา สทฺธิํ ปฎิสนฺถารํ กโรโนฺต ‘‘กิํ, มหาราช, ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิ, ชนํ น ปีเฬสี’’ติ อาหฯ โส ตสฺส กุชฺฌิตฺวา ‘‘อยํ กูฎชฎิโล เอตฺตกํ กาลํ นาคราานํ สนฺติเก มมเญฺญว อคุณํ กเถสิ มเญฺญ, โหตุ ชานิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘เสฺว อมฺหากํ ฆรทฺวารํ อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติ นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส ปุราณคูถสฺส จาฎิโย ปริปูราเปตฺวา ตาปเสสุ อาคเตสุ เตสํ ภิกฺขาภาชนานิ คูถสฺส ปูราเปตฺวา ทฺวารํ ปิทหาเปตฺวา มุสลานิ จ โลหทเณฺฑ จ คาหาเปตฺวา อิสีนํ สีสานิ ภินฺทาเปตฺวา ชฎาสุ คาหาเปตฺวา กฑฺฒาเปตฺวา สุนเขหิ ขาทาเปตฺวา ตเตฺถว ภินฺนํ ปถวิํ ปวิสิตฺวา สุนขมหานิรเย นิพฺพตฺตติ, ตตฺรสฺส ติคาวุตปฺปมาณสรีรํ อโหสิฯ อถ นํ มหนฺตมหนฺตา มหาหตฺถิปฺปมาณา ปญฺจวณฺณา สุนขา อนุพนฺธิตฺวา ฑํสิตฺวา นวโยชนาย ชลิตอยปถวิยา ปาเตตฺวา มุขปูรํ ลุญฺจนฺตา วิปฺผนฺทมานํ ขาทิํสุฯ มหาสโตฺต ปถวิํ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ตํ นิรยํ ทเสฺสตฺวา มหาชนสฺส ภีตภาวํ ญตฺวา อนฺตรธาเปสิฯ

อถชฺชุโนติ สหสฺสพาหุราชาฯ **องฺคีรส**นฺติ อเงฺคหิ รํสีนํ นิจฺฉรณโต เอวํลทฺธนามํฯ **เหฐยิตฺวา**ติ วิเหเฐตฺวา วิสปีตกเณฺฑน วิชฺฌิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวาฯ โส กิร อชฺชุโน นาม ราชา มหิสกรฎฺเฐ เกตกราชธานิยํ รชฺชํ กาเรโนฺต มิควํ คนฺตฺวา มิเค วธิตฺวา องฺคารปกฺกมํสํ ขาทโนฺต วิจริฯ อเถกทิวสํ มิคานํ อาคมนฏฺฐาเน โกฏฺฐกํ กตฺวา มิเค โอโลกยมาโน อฎฺฐาสิฯ ตทา โส ตาปโส ตสฺส รโญฺญ อวิทูเร เอกํ การรุกฺขํ อภิรุหิตฺวา ผลานิ โอจินโนฺต โอจินิต ผลสาขํ มุญฺจิฯ ตสฺสา วิสฺสฎฺฐาย สเทฺทน ตํฐานํ ปตฺตา มิคา ปลายิํสุฯ ราชา กุชฺฌิตฺวา ตาปสํ วิสมิสฺสิเตน สเลฺลน วิชฺฌิฯ โส ปริคลิตฺวา ปตโนฺต มตฺถเกน ขทิรขาณุกํ อาสาเทตฺวา สูลเคฺคเยว กาลมกาสิฯ ราชา ตงฺขเณเยว ทฺวิธา ภินฺนํ ปถวิํ ปวิสิตฺวา สตฺติสูลนิรเย นิพฺพตฺติ, ติคาวุตปฺปมาณํ สรีรํ อโหสิฯ ตตฺร ตํ นิรยปาลา ชลิเตหิ อาวุเธหิ โกเฏฺฎตฺวา ชลิตํ อยปพฺพตํ อาโรเปนฺติฯ ปพฺพตมตฺถเก ฐิตกาเล วาโต ปหรติ, โส วาตปฺปหาเรน ปริคลิตฺวา ปตติฯ ตสฺมิํ ขเณ เหฎฺฐา นวโยชนาย ชลิตอยปถวิยา มหาตาลกฺขนฺธปฺปมาณํ ชลิตํ อยสูลํ อุฎฺฐหติฯ โส สูลคฺคมตฺถเกเยว อาสาเทตฺวา สูลาวุโต ติฎฺฐติฯ ตสฺมิํ ขเณ ปถวี ชลติ, สูลํ ชลติ, ตสฺส สรีรํ ชลติฯ โส ตตฺถ มหารวํ รวโนฺต ปจฺจติฯ มหาสโตฺต ปถวิํ ทฺวิธา กตฺวา ตํ นิรยํ ทเสฺสตฺวา มหาชนสฺส ภีตภาวํ ญตฺวา อนฺตรธาเปสิฯ

ขณฺฑโสติ จตฺตาโร หตฺถปาเท กณฺณนาสญฺจ ขณฺฑาขณฺฑํ กตฺวาฯ **อทูสก**นฺติ นิรปราธํฯ ตถา เฉทาเปตฺวา ทฺวีหิ กสาหิ ปหารสหเสฺสหิ ตาฬาเปตฺวา ชฎาสุ คเหตฺวา อากฑฺฒาเปตฺวา ปฏิกุชฺชํ นิปชฺชาเปตฺวา ปิฎฺฐิยํ ปณฺหิยา ปหริตฺวา มหาทุกฺขสมปฺปิตํ อกาสิฯ **กลาพุวีจิ**นฺติ กลาพุ อวีจิํฯ **กฎุก**นฺติ ติขิณเวทนํ, เอวรูปํ นิรยํ อุปปชฺชิตฺวา ฉนฺนํ ชาลานํ อนฺตเร ปจฺจติฯ วิตฺถารโต ปน กลาพุรโญฺญ วตฺถุ **ขนฺติวาทิชาตเก** (ชา. ๑.๔.๔๙-๕๒) กถิตเมวฯ **อญฺญานิ ปาปิฎฺฐตรานิ เจตฺถา**ติ เอเตหิ นิรเยหิ ปาปิฎฺฐตรานิ จ อญฺญานิ นิรยานิ สุตฺวาฯ **ธมฺมํ จเร**ติ, สกฺก เทวราช, ปณฺฑิโต กุลปุโตฺต น เกวลํ เอเตเยว จตฺตาโร นิรยา, เอเตเยว จ ราชาโน เนรยิกา, อถ โข อเญฺญปิ นิรยา, อเญฺญปิ จ ราชาโน นิรเยสุ อุปฺปนฺนาติ วิทิตฺวา จตุปจฺจยทานธมฺมิการกฺขาวรณสํวิธานสงฺขาตํ สมณพฺราหฺมเณสุ ธมฺมํ จเรยฺยาติฯ

เอวํ มหาสเตฺตน จตุนฺนํ ราชูนํ นิพฺพตฺตฎฺฐาเน ทสฺสิเต ตโย ราชาโน นิกฺกงฺขา อเหสุํฯ ตโต สโกฺก อวเสเส จตฺตาโร ปเญฺห ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๗๕. ‘‘สุภาสิตํ เต อนุโมทิยาน, อญฺญํ ตํ ปุจฺฉามิ ตทิงฺฆ พฺรูหิ;
กถํวิธํ สีลวนฺตํ วทนฺติ, กถํวิธํ ปญฺญวนฺตํ วทนฺติ;
กถํวิธํ สปฺปุริสํ วทนฺติ, กถํวิธํ โน สิริ โน ชหาตี’’ติฯ

ตตฺถ **กถํวิธํ โน สิริ โน ชหาตี**ติ กถํวิธํ นุ ปุริสํ ปฏิลทฺธสิรี น ชหาตีติฯ

อถสฺส วิสฺสเชฺชโนฺต มหาสโตฺต จตโสฺส คาถาโย อภาสิ –

๗๖. ‘‘กาเยน วาจาย จ โยธ สญฺญโต, มนสา จ กิญฺจิ น กโรติ ปาปํ;
น อตฺตเหตู อลิกํ ภเณติ, ตถาวิธํ สีลวนฺตํ วทนฺติฯ

๗๗. ‘‘คมฺภีรปญฺหํ มนสาภิจินฺตยํ, นาจฺจาหิตํ กมฺม กโรติ ลุทฺทํ;
กาลาคตํ อตฺถปทํ น ริญฺจติ, ตถาวิธํ ปญฺญวนฺตํ วทนฺติฯ

๗๘. ‘‘โย เว กตญฺญู กตเวที ธีโร, กลฺยาณมิโตฺต ทฬฺหภตฺติ จ โหติ;

ทุขิตสฺส สกฺกจฺจ กโรติ กิจฺจํ, ตถาวิธํ สปฺปุริสํ วทนฺติฯ

๗๙.‘‘เอเตหิ สเพฺพหิ คุเณหุเปโต, สโทฺธ มุทู สํวิภาคี วทญฺญู;
สงฺคาหกํ สขิลํ สณฺหวาจํ, ตถาวิธํ โน สิริ โน ชหาตี’’ติฯ

ตตฺถ **‘‘กาเยนา’’**ติอาทีนิ ปทานิ ติวิธสุจริตทฺวารวเสน วุตฺตานิฯ **น อตฺตเหตู**ติ เทสนาสีสเมเวตํ, อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา ยสเหตุ วา ธนเหตุ วา ลาภเหตุ วา อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา อลิกํ น กเถตีติ อโตฺถฯ กามเญฺจส อโตฺถ ‘‘วาจาย สญฺญโต’’ติ อิมินาว สิโทฺธ, มุสาวาทิโน ปน อกตฺตพฺพํ ปาปํ นาม นตฺถีติ ครุภาวทีปนตฺถํ ปุน เอวมาหาติ เวทิตโพฺพฯ ตํ ปุคฺคลํ สีลวนฺตํ วทนฺติฯ

คมฺภีรปญฺหนฺติ อตฺถโต จ ปาฬิโต จ คมฺภีรํ คุฬฺหํ ปฏิจฺฉนฺนํ **สตฺตุภสฺตชาตก-** (ชา. ๑.๗.๔๖ อาทโย) **สมฺภวชาตก-** (ชา. ๑.๑๖.๑๓๘ อาทโย) **มหาอุมงฺคชาตเกสุ** (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อาคตสทิสํ ปญฺหํฯ **มนสาภิจินฺตยนฺ**ติ มนสา อภิจิเนฺตโนฺต อตฺถํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา จนฺทสหสฺสํ สูริยสหสฺสํ อุฎฺฐาเปโนฺต วิย ปากฎํ กตฺวา โย กเถตุํ สโกฺกตีติ อโตฺถฯ **นาจฺจาหิตนฺ**ติ น อติอหิตํ, หิตาติกฺกนฺตํ ลุทฺทํ ผรุสํ สาหสิกกมฺมญฺจ โย น กโรตีติ อโตฺถฯ อิมสฺส ปนตฺถสฺส อาวิภาวตฺถํ –

‘‘น ปณฺฑิตา อตฺตสุขสฺส เหตุ, ปาปานิ กมฺมานิ สมาจรนฺติ;
ทุเกฺขน ผุฎฺฐา ปิฬิตาปิ สนฺตา, ฉนฺทา โทสา จ น ชหนฺติ ธมฺม’’นฺติฯ –

ภูริปโญฺห กเถตโพฺพฯ

กาลาคตนฺติ เอตฺถ ทานํ ทาตพฺพกาเล, สีลํ รกฺขณกาเล, อุโปสถํ อุปวาสกาเล, สรเณสุ ปติฎฺฐานกาเล, ปพฺพชิตกาเล, สมณธมฺมกรณกาเล, วิปสฺสนาจารสฺมิํ ยุญฺชนกาเล จาติ อิมานิ ทานาทีนิ สมฺปาเทโนฺต กาลาคตํ อตฺถปทํ น ริญฺจติ น หาเปติ น คฬาเปติ นามฯ **ตถาวิธนฺ**ติ สกฺก สพฺพญฺญุพุทฺธา จ ปเจฺจกพุทฺธา จ โพธิสตฺตา จ ปญฺญวนฺตํ กเถนฺตา เอวรูปํ ปุคฺคลํ กเถนฺติฯ

‘‘โย เว’’ติ คาถาย ปเรน อตฺตโน กตคุณํ ชานาตีติ **กตญฺญู**ฯ เอวํ ญตฺวา ปน เยนสฺส คุโณ กโต, ตสฺส คุณํ ปฏิกโรโนฺต **กตเวที** นามฯ **ทุขิตสฺสา**ติ อตฺตโน สหายสฺส ทุกฺขปฺปตฺตสฺส ทุกฺขํ อตฺตนิ อาโรเปตฺวา โย ตสฺส อุปฺปนฺนกิจฺจํ สหเตฺถน สกฺกจฺจํ กโรติ, พุทฺธาทโย เอวรูปํ สปฺปุริสํ นาม กเถนฺติฯ อปิจ สปฺปุริสา นาม กตญฺญู กตเวทิโน โหนฺตีติ **สตปตฺตชาตก-** (ชา. ๑.๓.๘๕-๘๗) **จูฬหํสชาตก-** (ชา. ๑.๑๕.๑๓๓ อาทโย) **มหาหํสชาตกาทีนิ** (ชา. ๒.๒๑.๘๙ อาทโย) กเถตพฺพานิฯ **เอเตหิ สเพฺพหี**ติ สกฺก โย เอเตหิ เหฎฺฐา วุเตฺตหิ สีลาทีหิ สเพฺพหิปิ คุเณหิ อุเปโตฯ **สโทฺธ**ติ โอกปฺปนสทฺธาย สมนฺนาคโตฯ **มุทู**ติ ปิยภาณีฯ **สํวิภาคี**ติ สีลสํวิภาคทานสํวิภาคาภิรตตฺตา สํวิภาคีฯ ยาจกานํ วจนํ ญตฺวา ทานวเสน **วทญฺญู**ฯ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ เตสํ เตสํ สงฺคณฺหนโต **สงฺคาหกํ,** มธุรวจนตาย **สขิลํ,** มฎฺฐวจนตาย **สณฺหวาจํ** ตถาวิธํ นุ ปุคฺคลํ อธิคตยสโสภคฺคสงฺขาตา สิรี โน ชหาติ, นาสฺส สิรี วินสฺสตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต คคนตเล ปุณฺณจนฺทํ อุฎฺฐาเปโนฺต วิย จตฺตาโร ปเญฺห วิสฺสเชฺชสิฯ ตโต ปรํ เสสปญฺหานํ ปุจฺฉา จ วิสฺสชฺชนญฺจ โหติ –

๘๐. ‘‘สุภาสิตํ เต อนุโมทิยาน, อญฺญํ ตํ ปุจฺฉามิ ตทิงฺฆ พฺรูหิ;
สีลํ สิริญฺจาปิ สตญฺจ ธมฺมํ, ปญฺญญฺจ กํ เสฏฺฐตรํ วทนฺติฯ

๘๑. ‘‘ปญฺญา หิ เสฏฺฐา กุสลา วทนฺติ, นกฺขตฺตราชาริว ตารกานํ;
สีลํ สิรี จาปิ สตญฺจ ธมฺโม, อนฺวายิกา ปญฺญวโต ภวนฺติฯ

๘๒. ‘‘สุภาสิตํ เต อนุโมทิยาน, อญฺญํ ตํ ปุจฺฉามิ ตทิงฺฆ พฺรูหิ;
กถํกโร กินฺติกโร กิมาจรํ, กึ เสวมาโน ลภตีธ ปญฺญํ;
ปญฺญาย ทานิปฺปฏิปทํ วเทหิ, กถํกโร ปญฺญวา โหติ มจฺโจฯ

๘๓. ‘‘เสเวถ วุทฺเธ นิปุเณ พหุสฺสุเต, อุคฺคาหโก จ ปริปุจฺฉโก สิยา;
สุเณยฺย สกฺกจฺจ สุภาสิตานิ, เอวํกโร ปญฺญวา โหติ มจฺโจฯ

๘๔. ‘‘ส ปญฺญวา กามคุเณ อเวกฺขติ, อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต จ;
เอวํ วิปสฺสี ปชหาติ ฉนฺทํ, ทุเกฺขสุ กาเมสุ มหพฺภเยสุฯ

๘๕. ‘‘ส วีตราโค ปวิเนยฺย โทสํ, เมตฺตํ จิตฺตํ ภาวเย อปฺปมาณํ;
สเพฺพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑํ, อนินฺทิโต พฺรหฺมมุเปติ ฐาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **สีล**นฺติ อาจารสีลํฯ **สิริ**นฺติ อิสฺสริยสิรึฯ **สตญฺจ ธมฺม**นฺติ สปฺปุริสธมฺมํฯ **ปญฺญ**นฺติ สุปญฺญํฯ เอวํ อิเมสํ จตุนฺนํ ธมฺมานํ กตรํ ธมฺมํ เสฏฺฐตรํ วทนฺตีติ ปุจฺฉติฯ **ปญฺญา หี**ติ, สกฺก, เอเตสุ จตูสุ ธเมฺมสุ ยา เอสา ปญฺญา นาม, สาว เสฏฺฐา, อิติ พุทฺธาทโย กุสลา วทนฺติฯ ยถา หิ ตารกคณา จนฺทํ ปริวาเรนฺติ, จโนฺทว เตสํ อุตฺตโมฯ เอวํ สีลญฺจ สิรี จาปิ สตญฺจ ธโมฺมติ เอเต ตโยปิ อนฺวายิกา **ปญฺญวโต ภวนฺติ** ปญฺญวนฺตเมว อนุคจฺฉนฺติ, ปญฺญาย เอว ปริวารา โหนฺตีติ อโตฺถฯ

‘‘กถํกโร’’ติอาทีนิ อญฺญมญฺญเววจนาเนวฯ **กถํกโร**ติ กึ นาม กมฺมํ กโรนฺโต กึ อาจรโนฺต กึ เสวมาโน ภชมาโน ปยิรุปาสมาโน อิธโลเก ปญฺญํ ลภติ, ปญฺญายเมว ปฏิปทํ วเทหิ, ชานิตุกาโมมฺหิ, กถํกโร มจฺจ ปญฺญวา นาม โหตีติ ปุจฺฉติฯ **วุเทฺธ**ติ ปญฺญาวุทฺธิปฺปเตฺต ปณฺฑิเตฯ **นิปุเณ**ติ สุขุมการณชานนสมเตฺถฯ **เอวํกโร**ติ โย ปุคฺคโล เอวํ วุตฺตปฺปกาเร ปุคฺคเล เสวติ ภชติ ปยิรุปาสติ, ปาฬึ อุคฺคณฺหาติ, ปุนปฺปุนํ อตฺถํ ปุจฺฉติ, ปาสาเณ เลขํ ขณโนฺต วิย กญฺจนนาฬิยา สีหวสํ สมฺปฏิจฺฉโนฺต วิย โอหิตโสโต สกฺกจฺจํ สุภาสิตานิ สุณาติ, อยํ เอวํกโร มโจฺจ ปญฺญวา โหตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ปาจีนโลกธาตุโต สูริยํ อุฏฺฐาเปโนฺต วิย ปญฺญาย ปฏิปทํ กเถตฺวา อิทานิ ตสฺสา ปญฺญาย คุณํ กเถโนฺต **‘‘ส ปญฺญวา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **กามคุเณ**ติ กามโกฏฺฐาเส หุตฺวา อภาวเฏฺฐน **อนิจฺจโต,** ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกานํ ทุกฺขานํ วตฺถุภาเวน **ทุกฺขโต,** อฏฺฐนวุติยา โรคมุขานํ กาเม นิสฺสาย อุปฺปตฺติสมฺภเวน **โรคโต จ อเวกฺขติ** โอโลเกติ, โส **เอวํ วิปสฺสี** เอเตหิ การเณหิ กามานํ อนิจฺจาทิตํ ปสฺสโนฺต ‘‘กาเม นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกทุกฺขานํ อโนฺต นตฺถิ, กามานํ ปหานเมว สุข’’นฺติ วิทิตฺวา ทุเกฺขสุ กาเมสุ มหพฺภเยสุ ฉนฺทํ ปชหาติฯ **ส วีตราโค**ติ, ‘‘สกฺก, โส ปุคฺคโล เอวํ วีตราโค นวาฆาตวตฺถุวเสน อุปฺปชฺชนกสภาวโทสํ วิเนตฺวา เมตฺตจิตฺตํ ภาเวยฺย, อปฺปมาณสตฺตารมฺมณตฺตา อปฺปมาณํ ตํ ภาเวตฺวา อปริหีนชฺฌาโน อครหิโต พฺรหฺมโลเก อุปฺปชฺชตี’’ติฯ

เอวํ มหาสเตฺต กามานํ โทสํ กเถเนฺตเยว เตสํ ติณฺณมฺปิ ราชูนํ สพลกายานํ ตทงฺคปฺปหาเนน ปญฺจกามคุณราโค ปหีโนฯ ตํ ญตฺวา มหาสโตฺต เตสํ ปหํสนวเสน คาถมาห –

๘๖. ‘‘มหตฺถิยํ อาคมนํ อโหสิ, ตวมฏฺฐกา ภีมรถสฺส จาปิ;
กาลิงฺคราชสฺส จ อุคฺคตสฺส, สเพฺพส โว กามราโค ปหีโน’’ติฯ

ตตฺถ **มหตฺถิย**นฺติ มหตฺถํ มหาวิปฺผารํ มหาชุติกํฯ **ตวมฏฺฐกา**ติ ตว อฏฺฐกาฯ **ปหีโน**ติ ตทงฺคปฺปหาเนน ปหีโนฯ

ตํ สุตฺวา ราชาโน มหาสตฺตสฺส ถุตึ กโรนฺตา คาถมาหํสุ –

๘๗. ‘‘เอวเมตํ ปรจิตฺตเวทิ, สเพฺพส โน กามราโค ปหีโน;
กโรหิ โอกาสมนุคฺคหาย, ยถา คตึ เต อภิสมฺภเวมา’’ติฯ

ตตฺถ **อนุคฺคหายา**ติ ปพฺพชฺชตฺถาย โอกาสํ โน กโรหิฯ ยถา มยํ ปพฺพชิตฺวา ตว คตึ นิปฺผตฺตึ อภิสมฺภเวม ปาปุเณยฺยาม, ตยา ปฏิวิทฺธคุณํ ปฏิวิเชฺฌยฺยามาติ วทึสุฯ

อถ เนสํ โอกาสํ กโรโนฺต มหาสโตฺต อิตรํ คาถมาห –

๘๘. ‘‘กโรมิ โอกาสมนุคฺคหาย, ตถา หิ โว กามราโค ปหีโน;
ผราถ กายํ วิปุลาย ปีติยา, ยถา คตึ เม อภิสมฺภเวถา’’ติฯ

ตตฺถ **ผราถ กาย**นฺติ ฌานปีติยา วิปุลาย กายํ ผรถาติฯ

ตํ สุตฺวา เต สมฺปฏิจฺฉนฺตา คาถมาหํสุ –

๘๙. ‘‘สพฺพํ กริสฺสาม ตวานุสาสนึ, ยํ ยํ ตุวํ วกฺขสิ ภูริปญฺญ;
ผราม กายํ วิปุลาย ปีติยา, ยถา คตึ เต อภิสมฺภเวมา’’ติฯ

อถ เนสํ สพลกายานํ มหาสโตฺต ปพฺพชฺชํ ทาเปตฺวา อิสิคณํ อุโยฺยเชโนฺต คาถมาห –

๙๐. ‘‘กตาย วจฺฉสฺส กิสสฺส ปูชา, คจฺฉนฺตุ โภโนฺต อิสโย สาธุรูปา;
ฌาเน รตา โหถ สทา สมาหิตา, เอสา รตี ปพฺพชิตสฺส เสฏฺฐา’’ติฯ

ตตฺถ **คจฺฉนฺตู**ติ อตฺตโน อตฺตโน วสนฏฺฐานานิ คจฺฉนฺตุฯ

อิสโย ตสฺส สรภงฺคสตฺถุโน วจนํ สิรสา สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วนฺทิตฺวา อากาสํ อุปฺปติตฺวา สกานิ วสนฏฺฐานานิ คมึสุฯ สโกฺกปิ อุฏฺฐายาสนา มหาสตฺตสฺส ถุตึ กตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห สูริยํ นมสฺสโนฺต วิย มหาสตฺตํ นมสฺสมาโน สปริโส ปกฺกามิฯ เอตมตฺถํ วิทิตฺวา สตฺถา อิมา คาถาโย อภาสิ –

๙๑. ‘‘สุตฺวาน คาถา ปรมตฺถสํหิตา, สุภาสิตา อิสินา ปณฺฑิเตน;
เต เวทชาตา อนุโมทมานา, ปกฺกามุ เทวา เทวปุรํ ยสสฺสิโนฯ

๙๒. ‘‘คาถา อิมา อตฺถวตี สุพฺยญฺชนา, สุภาสิตา อิสินา ปณฺฑิเตน;
โย โกจิมา อฏฺฐิกตฺวา สุเณยฺย, ลเภถ ปุพฺพาปริยํ วิเสสํ;

ลทฺธาน ปุพฺพาปริยํ วิเสสํ, อทสฺสนํ มจฺจุราชสฺส คเจฺฉ’’ติฯ

ตตฺถ **ปรมตฺถสํหิตา**ติ อนิจฺจาทิทีปเนน นิพฺพานนิสฺสิตาฯ **คาถา อิมา**ติ อิทํ สตฺถา สรภงฺคสตฺถุโน นิพฺพานทายกํ สุภาสิตํ วเณฺณโนฺต อาหฯ ตตฺถ **อตฺถวตี**ติ นิพฺพานทายกเฏฺฐน ปรมตฺถนิสฺสิตาฯ **สุพฺยญฺชนา**ติ ปริสุทฺธพฺยญฺชนาฯ **สุภาสิตา**ติ สุกถิตาฯ **อฎฺฐิกตฺวา**ติ อตฺตโน อตฺถิกภาวํ กตฺวา อตฺถิโก หุตฺวา สกฺกจฺจํ สุเณยฺยฯ **ปุพฺพาปริย**นฺติ ปฐมชฺฌานํ ปุพฺพวิเสโส, ทุติยชฺฌานํ อปรวิเสโสฯ ทุติยชฺฌานํ ปุพฺพวิเสโส, ตติยชฺฌานํ อปรวิเสโสติ เอวํ อฎฺฐสมาปตฺติจตุมคฺควเสน ปุพฺพาปรภาเวน ฐิตํ วิเสสํฯ **อทสฺสน**นฺติ ปริโยสาเน อปรวิเสสํ อรหตฺตํ ลภิตฺวา นิพฺพานํ ปาปุเณยฺยฯ นิพฺพานปฺปโตฺต หิ ปุคฺคโล มจฺจุราชสฺส อทสฺสนํ คโต นาม โหตีติฯ

เอวํ สตฺถา อรหเตฺตน เทสนาย กูฎํ คณฺหิตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ โมคฺคลฺลานสฺส อาฬาหเน ปุปฺผวสฺสํ วสฺสี’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนโนฺต อาห –

๙๓. ‘‘สาลิสฺสโร สาริปุโตฺต, เมณฺฑิสฺสโร จ กสฺสโป;
ปพฺพโต อนุรุโทฺธ จ, กจฺจายโน จ เทวโล;

๙๔. ‘‘อนุสิโสฺส จ อานโนฺท, กิสวโจฺฉ จ โกลิโต;
นารโท อุทายิเตฺถโร, ปริสา พุทฺธปริสา;
สรภโงฺค โลกนาโถ, เอวํ ธาเรถ ชาตก’’นฺติฯ

สรภงฺคชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๕๒๓] ๓. อลมฺพุสาชาตกวณฺณนา

อถพฺรวีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **อินฺทฺริยชาตเก** (ชา. ๑.๘.๖๐ อาทโย) วิตฺถาริตเมวฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘เกน อุกฺกณฺฐาปิโตสี’’ติ วตฺวา ‘‘ปุราณทุติยิกายา’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ เอสา อิตฺถี ตุยฺหํ อนตฺถการิกา, ตฺวํ เอตํ นิสฺสาย ฌานํ นาเสตฺวา ตีณิ สํวจฺฉรานิ มูโฬฺห วิสญฺญี นิปชฺชิตฺวา อุปฺปนฺนาย สญฺญาย มหาปริเทวํ ปริเทวี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฎฺฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต สพฺพสิเปฺปสุ นิปฺผตฺติํ ปตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อรญฺญายตเน วนมูลผลาหาโร ยาเปสิฯ อเถกา มิคี ตสฺส ปสฺสาวฎฺฐาเน สมฺภวมิสฺสกํ ติณํ ขาทิตฺวา อุทกํ ปิวิฯ เอตฺตเกเนว จ ตสฺมิํ ปฎิพทฺธจิตฺตา คพฺภํ ปฎิลภิตฺวา ตโต ปฎฺฐาย กตฺถจิ อคนฺตฺวา ตเตฺถว ติณํ ขาทิตฺวา อสฺสมสฺส สามเนฺตเยว วิจรติ ฯ มหาสโตฺต ปริคฺคณฺหโนฺต ตํ การณํ อญฺญาสิฯ สา อปรภาเค มนุสฺสทารกํ วิชายิฯ มหาสโตฺต ตํ ปุตฺตสิเนเหน ปฎิชคฺคิ, ‘‘อิสิสิโงฺค’’ติสฺส นามํ อกาสิฯ อถ นํ มหาสโตฺต วิญฺญุตปฺปตฺตํ ปพฺพาเชตฺวา อตฺตโน มหลฺลกกาเล ตํ อาทาย นาริวนํ นาม คนฺตฺวา, ‘‘ตาต, อิมสฺมิํ หิมวเนฺต อิเมหิ ปุเปฺผหิ สทิสา อิตฺถิโย นาม โหนฺติ, ตา อตฺตโน วสํ คเต มหาวินาสํ ปาเปนฺติ, น ตาสํ วสํ นาม คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติ โอวทิตฺวา อปรภาเค พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

อิสิสิโงฺคปิ ฌานกีฬํ กีฬโนฺต หิมวนฺตปฺปเทเส วาสํ กเปฺปสิฯ โฆรตโป ปรมธิตินฺทฺริโย อโหสิฯ อถสฺส สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิ, สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘อยํ มํ

สกฺกตฺตา จาเวยฺย, เอกํ อจฺฉรํ เปเสตฺวา สีลมสฺส ภินฺทาเปสฺสามี’’ติ สกลเทวโลกํ อุปปริกฺขนฺโต อตฺตโน อฑฺฒเตยฺยโกฏิสงฺขานํ ปริจาริกานํ มเชฺฌ เอกํ อลมฺพุสํ นาม อจฺฉรํ ฐเปตฺวา อญฺญํ ตสฺส สีลํ ภินฺทิตุํ สมตฺถํ อทิสฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตสฺส สีลเภทํ กาตุํ อาณาเปสิฯ ตมตฺถํ อาวิกโรนฺโต สตฺถา ปฐมํ คาถมาห –

๙๕. ‘‘อถพฺรวิ พฺรหา อิโนฺท, วตฺรภู ชยตํ ปิตา;
เทวกญฺญํ ปราเภตฺวา, สุธมฺมายํ อลมฺพุส’’นฺติฯ

ตตฺถ **พฺรหา**ติ มหาฯ **วตฺรภู**ติ วตฺรสฺส นาม อสุรสฺส อภิภวิตาฯ **ชยตํ ปิตา**ติ ชยนฺตานํ ชยปฺปตฺตานํ เสสานํ เตตฺตึสาย เทวปุตฺตานํ ปิตุกิจฺจสาธเนน ปิตาฯ **ปราเภตฺวา**ติ หทยํ ภินฺทิตฺวา โอโลเกนฺโต วิย ตํ ‘‘ปฏิพลา อย’’นฺติ ญตฺวาติ อโตฺถฯ **สุธมฺมาย**นฺติ สุธมฺมายํ เทวสภายํฯ

ปณฺฑุกมฺพลสิลาสเน นิสิโนฺน ตํ อลมฺพุสํ ปโกฺกสาเปตฺวา อิทมาห –

๙๖. ‘‘มิเสฺส เทวา ตํ ยาจนฺติ, ตาวตึสา สอินฺทกา;
อิสิปฺปโลภเน คจฺฉ, อิสิสิงฺคํ อลมฺพุเส’’ติฯ

ตตฺถ **มิเสฺส**ติ ตํ อาลปติ, อิทญฺจ ตสฺสา นามํ, สพฺพา ปนิตฺถิโย ปุริเส กิเลสมิสฺสเนน มิสฺสนโต ‘‘มิสฺสา’’ติ วุจฺจนฺติ, เตน สาธารเณน คุณนาเมนาลปโนฺต เอวมาหฯ **อิสิปฺปโลภเน**ติ อิสีนํ ปโลภนสมเตฺถฯ **อิสิสิงฺค**นฺติ ตสฺส กิร มตฺถเก มิคสิงฺคาการเรน เทฺว จูฬา อุฏฺฐหึสุ, ตสฺมา เอวํ วุจฺจติฯ

อิติ สโกฺก ‘‘คจฺฉ อิสิสิงฺคํ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตโน วสํ อาเนตฺวา สีลมสฺส ภินฺทา’’ติ อลมฺพุสํ อาณาเปสิฯ

๙๗.‘‘ปุรายํ อเมฺห อเจฺจติ, วตฺตวา พฺรหฺมจริยวา;
นิพฺพานาภิรโต วุโทฺธ, ตสฺส มคฺคานิ อาวรา’’ติฯ – วจนํ อาห;

ตตฺถ **ปุราย**นฺติ อยํ ตาปโส วตฺตสมฺปโนฺน จ พฺรหฺมจริยวา จ, โส ปเนส ทีฆายุกตาย นิพฺพานสงฺขาเต มเคฺค อภิรโต คุณวุทฺธิยา จ วุโทฺธฯ ตสฺมา ยาว เอส อเมฺห นาติกฺกมติ, น อภิภวิตฺวา อิมมฺหา ฐานา จาเวติ, ตาวเทว ตฺวํ คนฺตฺวา ตสฺส เทวโลกคมนานิ มคฺคานิ อาวร, ยถา อิธ นาคจฺฉติ, เอวํ กโรหีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา อลมฺพุสา คาถาทฺวยมาห –

๙๘. ‘‘เทวราช กิเมว ตฺวํ, มเมว ตุวํ สิกฺขสิ;
อิสิปฺปโลภเน คจฺฉ, สนฺติ อญฺญาปิ อจฺฉราฯ

๙๙. ‘‘มาทิสิโย ปวรา เจว, อโสเก นนฺทเน วเน;
ตาสมฺปิ โหตุ ปริยาโย, ตาปิ ยนฺตุ ปโลภนา’’ติฯ

ตตฺถ **กิเมว ตฺว**นฺติ กิํ นาเมตํ ตฺวํ กโรสีติ ทีเปติฯ **มเมว ตุวํ สิกฺขสี**ติ อิมสฺมิํ สกลเทวโลเก มเมว ตุวํ อิกฺขสิ, อญฺญํ น ปสฺสสีติ อธิปฺปาเยน วทติฯ **ส**-กาโร ปเนตฺถ พฺยญฺชนสนฺธิก

โรฯ **อิสิปฺปโลภเน คจฺฉา**ติ กึการณา มเณฺญว เอวํ วเทสีติ อธิปฺปาโย ฯ **ปวรา เจวา**ติ มยา อุตฺตริตรา เจวฯ **อโสเก**ติ โสกรหิเตฯ **นนฺทเน**ติ นนฺทิชนเกฯ **ปริยาโย**ติ คมนวาโรฯ

ตโต สโกฺก ติโสฺส คาถาโย อภาสิ –

๑๐๐. ‘‘อทฺธา หิ สจฺจํ ภณสิ, สนฺติ อญฺญาปิ อจฺฉรา;
ตาทิสิโย ปวรา เจว, อโสเก นนฺทเน วเนฯ

๑๐๑. ‘‘น ตา เอวํ ปชานนฺติ, ปาริจริยํ ปุมํ คตา;
ยาทิสํ ตฺวํ ปชานาสิ, นาริ สพฺพงฺคโสภเนฯ

๑๐๒. ‘‘ตฺวเมว คจฺฉ กลฺยาณิ, อิตฺถีนํ ปวรา จสิ;
ตเวว วณฺณรูเปน, สวสมานยิสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **ปุมํ คตา**ติ ปุริสํ อุปสงฺกมนฺตา สมานา ปุริสปโลภินิปาริจริยํ น ชานนฺติฯ **วณฺณรูเปนา**ติ สรีรวเณฺณน เจว รูปสมฺปตฺติยา จฯ **สวสมานยิสฺสสี**ติ ตํ ตาปสํ อตฺตโน วสํ อาเนสฺสสีติฯ

ตํ สุตฺวา อลมฺพุสา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๐๓. ‘‘น วาหํ น คมิสฺสามิ, เทวราเชน เปสิตา;
วิเภมิ เจตํ อาสาทุํ, อุคฺคเตโช หิ พฺราหฺมโณฯ

๑๐๔. ‘‘อเนเก นิรยํ ปตฺตา, อิสิมาสาทิยา ชนา;
อาปนฺนา โมหสํสารํ, ตสฺมา โลมานิ หํสเย’’ติฯ

ตตฺถ **น วาหนฺ**ติ น เว อหํฯ **วิเภมี**ติ ภายามิฯ **อาสาทุนฺ**ติ อาสาทิตุํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – นาหํ, เทว, ตยา เปสิตา น คมิสฺสามิ, อปิจาหํ ตํ อิสึ สีลเภทนตฺถาย อลฺลียิตุํ ภายามิ, อุคฺคเตโช หิ โสติฯ **อาสาทิยา**ติ อาสาเทตฺวาฯ **โมหสํสารนฺ**ติ โมเหน สํสารํ, โมเหน อิสึ ปโลเภตฺวา สํสารํ อาปนฺนา วฏฺฏทุเกฺข ปติฏฺฐิตา สตฺตา คณนปถํ อติกฺกนฺตา ฯ **ตสฺมา**ติ เตน การเณนฯ **โลมานิ หํสเย**ติ อหํ โลมานิ อุฏฺฐเปมิ, ‘‘ตสฺส กิราหํ สีลํ ภินฺทิสฺสามี’’ติ จินฺตยมานาย เม โลมานิ ปหํสนฺตีติ วทติฯ

๑๐๕. ‘‘อิทํ วตฺวาน ปกฺกามิ, อจฺฉรา กามวณฺณินี;
มิสฺสา มิสฺสิตุมิจฺฉนฺตี, อิสิสิงฺคํ อลมฺพุสาฯ

๑๐๖. ‘‘สา จ ตํ วนโมคยฺห, อิสิสิเงฺคน รกฺขิตํ;
พิมฺพิชาลกสญฺฉนฺนํ, สมนฺตา อทฺธโยชนํฯ

๑๐๗. ‘‘ปาโตว ปาตราสมฺหิ, อุทณฺหสมยํ ปติ;
อคฺคิฏฺฐํ ปริมชฺชนฺตํ, อิสิสิงฺคํ อุปาคมี’’ติฯ – อิมา อภิสมฺพุทฺธคาถา;

ตตฺถ **ปกฺกามี**ติ เตน หิ, เทวราช, อาวเชฺชยฺยาสิ มนฺติ อตฺตโน สยนคพฺภํ ปวิสิตฺวา อลงฺกริตฺวา อิสิสิงฺคํ กิเลเสน มิสฺสิตุํ อิจฺฉนฺตี ปกฺกามิ, ภิกฺขเว, สา อจฺฉรา ตสฺส อสฺสมํ คตาติฯ **พิมฺพิชาลกสญฺฉนฺนนฺ**ติ รตฺตงฺกุรวเนน สญฺฉนฺนํฯ **ปาโตว ปาตราสมฺหี**ติ, ภิกฺขเว, ปาตราสเวลาย ปาโตว ปเคเยว อติปเควฯ **อุทณฺหสมยํ ปตี**ติ สูริยุคฺคมนเวลายเมวฯ **อคฺคิฏฺฐนฺ**ติ

อคฺคิสาลํฯ รตฺตึ ปธานมนุยุญฺชิตฺวา ปาโตว นฺหตฺวา อุทกกิจฺจํ กตฺวา ปณฺณสาลายํ โถกํ ฌานสุเขน วีตินาเมตฺวา นิกฺขมิตฺวา อคฺคิสาลํ สมฺมชฺชนฺตํ ตํ อิสิสิงฺคํ สา อุปาคมิ, อิตฺถิวิลาสํ ทเสฺสนฺตี ตสฺส ปุรโต อฏฺฐาสิฯ

อถ นํ ตาปโส ปุจฺฉโนฺต อาห –

๑๐๘. ‘‘กา นุ วิชฺชุริวาภาสิ, โอสธี วิย ตารกา;
วิจิตฺตหตฺถาภรณา, อามุตฺตมณิกุณฺฑลาฯ

๑๐๙. ‘‘อาทิจฺจวณฺณสงฺกาสา, เหมจนฺทนคนฺธินี;
สญฺญตูรู มหามายา, กุมารี จารุทสฺสนาฯ

๑๑๐. ‘‘วิลคฺคา มุทุกา สุทฺธา, ปาทา เต สุปฺปติฏฺฐิตา;
คมนา กามนียา เต, หรนฺติเยว เม มโนฯ

๑๑๑. ‘‘อนุปุพฺพา จ เต อูรู, นาคนาสสมูปมา;
วิมฏฺฐา ตุยฺหํ สุโสฺสณี, อกฺขสฺส ผลกํ ยถาฯ

๑๑๒. ‘‘อุปฺปลเสฺสว กิญฺชกฺขา, นาภิ เต สาธุสณฺฐิตา;
ปุรา กณฺหญฺชนเสฺสว, ทูรโต ปติทิสฺสติฯ

๑๑๓. ‘‘ทุวิธา ชาตา อุรชา, อวณฺฏา สาธุปจฺจุทา;
ปโยธรา อปติตา, อฑฺฒลาพุสมา ถนาฯ

๑๑๔. ‘‘ทีฆา กมฺพุตลาภาสา, คีวา เอเณยฺยกา ยถา;
ปณฺฑราวรณา วคฺคุ, จตุตฺถมนสนฺนิภาฯ

๑๑๕. ‘‘อุทฺธคฺคา จ อธคฺคา จ, ทุมคฺคปริมชฺชิตา;
ทุวิชา เนลสมฺภูตา, ทนฺตา ตว สุทสฺสนาฯ

๑๑๖. ‘‘อปณฺฑรา โลหิตนฺตา, ชิญฺชูกผลสนฺนิภา;
อายตา จ วิสาลา จ, เนตฺตา ตว สุทสฺสนาฯ

๑๑๗. ‘‘นาติทีฆา สุสมฺมฏฺฐา, กนกพฺยาสโมจิตา;
อุตฺตมงฺครุหา ตุยฺหํ, เกสา จนฺทนคนฺธิกาฯ

๑๑๘. ‘‘ยาวตา กสิโครกฺขา, วาณิชานญฺจ ยา คติ;
อิสีนญฺจ ปรกฺกนฺตํ, สญฺญตานํ ตปสฺสินํฯ

๑๑๙. ‘‘น เต สมสมํ ปเสฺส, อสฺมึ ปถวิมณฺฑเล;
โก วา ตฺวํ กสฺส วา ปุโตฺต, กถํ ชาเนมุ ตํ มย’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิจิตฺตหตฺถาภรณา**ติ วิจิเตฺตหิ หตฺถาภรเณหิ สมนฺนาคตาฯ **เหมจนฺทนคนฺธินี**ติ สุวณฺณวณฺณจนฺทนคนฺธวิเลปนาฯ **สญฺญตูรู**ติ สุวฏฺฏิตฆนอูรุ สมฺปนฺนอูรุลกฺขณาฯ **วิลคฺคา**ติ สํขิตฺตมชฺฌาฯ **มุทุกา**ติ มุทุ สุขุมาลาฯ **สุทฺธา**ติ นิมฺมลาฯ **สุปฺปติฏฺฐิตา**ติ สมํ ปถวึ ผุสนฺตา สุฏฺฐุ ปติฏฺฐิตาฯ **คมนา**ติ คจฺฉมานาฯ **กามนียา**ติ กนฺตา กามิตพฺพยุตฺตกาฯ **หรนฺติ**

เยว เม มโนติ เอเต เอวรูเปน ปรเมน อิตฺถิวิลาเสน จงฺกมนฺติยา ตว ปาทา มม จิตฺตํ หรนฺติ เยวฯ **วิมฏฺฐา**ติ วิสาลาฯ **สุโสฺสณี**ติ สุนฺทรโสณีฯ **อกฺขสฺสา**ติ สุนฺทรวณฺณสฺส อกฺขสฺส สุวณฺณผลกํ วิย วิสาลา เต โสณีติ วทติฯ **อุปฺปลเสฺสว กิญฺชกฺขา**ติ นีลุปฺปลกณฺณิกา วิยฯ **กณฺหญฺชนเสฺสวา**ติ สุขุมกณฺหโลมจิตฺตตฺตา เอวมาหฯ

‘‘ทฺวิธา’’ติคาถํ ถเน วณฺณยโนฺต อาหฯ เต หิ เทฺว หุตฺวา อุเร ชาตา วณฺฏสฺส อภาวา **อวณฺฏา,** อุเร ลคฺคา เอว หุตฺวา สุฏฺฐุ นิกฺขนฺตตฺตา **สาธุปจฺจุทา,** ปยสฺส ธารณโต **ปโยธรา, อปติตา**ติ น ปติตา, อมิลาตตาย วา อลมฺพนตาย วา น อโนฺต ปวิฏฺฐาติ อปติตา, สุวณฺณผลเก ฐปิตสุวณฺณมยวฏฺฏอลาพุโน อเฑฺฒน สทิสตาย **อฑฺฒลาพุสมา ถนาฯ เอเณยฺยกา ยถา**ติ เอณีมิคสฺส หิ ทีฆา จ วฏฺฏา จ คีวา โสภติ ยถา, เอวํ ตว คีวา โถกํ ทีฆาฯ **กมฺพุตลาภาสา**ติ สุวณฺณาลิงฺคตลสนฺนิภา คีวาติ อโตฺถฯ **ปณฺฑราวรณา**ติ ทนฺตาวรณาฯ **จตุตฺถมนสนฺนิภา**ติ จตุตฺถมโน วุจฺจติ จตุตฺถมนวตฺถุภูตา ชิวฺหาฯ อภิรตฺตภาเวน ชิวฺหาสทิสํ เต โอฏฺฐปริโยสานนฺติ วทติฯ **อุทฺธคฺคา**ติ เหฏฺฐิมทนฺตาฯ **อธคฺคา**ติ อุปริมทนฺตาฯ **ทุมคฺคปริมชฺชิตา**ติ ทนฺตกฏฺฐปริมชฺชิตา ปริสุทฺธาฯ **ทุวิชา**ติ ทฺวิชาฯ **เนลสมฺภูตา**ติ นิโทฺทเสสุ หนุมํสปริโยสาเนสุ สมฺภูตาฯ

อปณฺฑราติ กณฺหาฯ **โลหิตนฺตา**ติ รตฺตปริยนฺตาฯ **ชิญฺชูกผลสนฺนิภา**ติ รตฺตฏฺฐาเน ชิญฺชุกผลสทิสาฯ **สุทสฺสนา**ติ ปสฺสนฺตานํ อติตฺติกรา ปญฺจปสาทสมนฺนาคตาฯ **นาติทีฆา**ติ ปมาณยุตฺตาฯ **สุสมฺมฏฺฐา**ติ สุฏฺฐุ สมฺมฏฺฐาฯ **กนกพฺยาสโมจิตา**ติ กนกพฺยา วุจฺจติ สุวณฺณผณิกา, ตาย คนฺธเตลํ อาทาย ปหริตา สุรจิตาฯ **กสิโครกฺขา**ติ อิมินา กสิญฺจ โครกฺขญฺจ นิสฺสาย ชีวนกสเตฺต ทเสฺสติฯ **ยา คตี**ติ ยตฺตกา นิปฺผตฺติฯ **ปรกฺกนฺต**นฺติ ยตฺตกํ อิสีนํ ปรกฺกนฺตํ, วิตฺถารีกตา อิมสฺมิํ หิมวเนฺต ยตฺตกา อิสโย วสนฺตีติ อโตฺถฯ **น เต สมสม**นฺติ เตสุ สเพฺพสุ เอกมฺปิ รูปลีฬาวิลาสาทิสมตาย ตยา สมานํ น ปสฺสามิฯ **โก วา ตฺวน**ฺติ อิทํ ตสฺสา อิตฺถิภาวํ ชานโนฺต ปุริสโวหารวเสน ปุจฺฉติฯ

เอวํ ปาทโต ปฏฺฐาย ยาว เกสา อตฺตโน วณฺณํ ภาสเนฺต ตาปเส อลมฺพุสา ตุณฺหี หุตฺวา ตสฺสา กถาย ยถานุสนฺธิํ คตาย ตสฺส สมฺมูฬฺหภาวํ ญตฺวา คาถมาห –

๑๒๐.‘‘น ปญฺหกาโล ภทฺทเนฺต, กสฺสเปวํ คเต สติ;
เอหิ สมฺม รมิสฺสาม, อุโภ อสฺมากมสฺสเม;
เอหิ ตํ อุปคูหิสฺสํ, รตีนํ กุสโล ภวา’’ติฯ

ตตฺถ **กสฺสเปวํ คเต สตี**ติ กสฺสปโคตฺต เอวํ ตว จิเตฺต ปวเตฺต สติ ปญฺหกาโล น โหติฯ **สมฺมา**ติ วยสฺส, ปิยวจนาลปนเมตํฯ **รตีน**นฺติ ปญฺจกามคุณรตีนํฯ

เอวํ วตฺวา อลมฺพุสา จิเนฺตสิ – ‘‘นายํ มยิ ฐิตาย หตฺถปาสํ อาคมิสฺสติ, คจฺฉนฺตี วิย ภวิสฺสามี’’ติฯ สา อิตฺถิมายากุสลตาย ตาปสํ อนุปสงฺกมิตฺวา อาคตมคฺคาภิมุขี ปายาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๒๑.‘‘อิทํ วตฺวาน ปกฺกามิ, อจฺฉรา กามวณฺณินี;
มิสฺสา มิสฺสิตุมิจฺฉนฺตี, อิสิสิงฺคํ อลมฺพุสา’’ติฯ

อถ นํ ตาปโส คจฺฉนฺติํ ทิสฺวา ‘‘อยํ คจฺฉตี’’ติ อตฺตโน ทนฺธปรกฺกมํ มนฺทคมนํ ฉินฺทิตฺวา เวเคน ธาวิตฺวา เกเสสุ หเตฺถน ปรามสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๒๒. ‘‘โส จ เวเคน นิกฺขมฺม, เฉตฺวา ทนฺธปรกฺกมํ;
ตมฺตฺตมาสุ เวณีสุ, อชฺฌปฺปโตฺต ปรามสิฯ

๑๒๓. ‘‘ตมุทาวตฺต กลฺยาณี, ปลิสฺสชิ สุโสภนา;
จวิตมฺหิ พฺรหฺมจริยา, ยถา ตํ อถ โตสิตาฯ

๑๒๔. ‘‘มนสา อคมา อินฺทํ, วสนฺตํ นนฺทเน วเน;
ตสฺสา สงฺกปฺปมญฺญาย, มฆวา เทวกุญฺชโรฯ

๑๒๕. ‘‘ปลฺลงฺกํ ปหิณี ขิปฺปํ, โสวณฺณํ โสปวาหนํ;
สอุตฺตรจฺฉทปญฺญาสํ, สหสฺสปฏิยตฺถตํฯ

๑๒๖. ‘‘ตเมนํ ตตฺถ ธาเรสิ, อุเร กตฺวาน โสภนา;
ยถา เอกมุหุตฺตํว, ตีณิ วสฺสานิ ธารยิฯ

๑๒๗. ‘‘วิมโท ตีหิ วเสฺสหิ, ปพุชฺฌิตฺวาน พฺราหฺมโณ;
อทฺทสาสิ หริตรุเกฺข, สมนฺตา อคฺคิยายนํฯ

๑๒๘. ‘‘นวปตฺตวนํ ผุลฺลํ, โกกิลคฺคณโฆสิตํ;
สมนฺตา ปวิโลเกตฺวา, รุทํ อสฺสูนิ วตฺตยิฯ

๑๒๙. ‘‘น ชุเห น ชเป มเนฺต, อคฺคิหุตฺตํ ปหาปิตํ;
โก นุ เม ปาริจริยาย, ปุเพฺพ จิตฺตํ ปโลภยิฯ

๑๓๐. ‘‘อรเญฺญ เม วิหรโต, โย เม เตชา ห สมฺภุตํ;
นานารตนปริปูรํ, นาวํว คณฺหิ อณฺณเว’’ติฯ

ตตฺถ **อชฺฌปฺปโตฺต**ติ สมฺปโตฺตฯ **ตมุทาวตฺต กลฺยาณี**ติ ตํ เกเส ปรามสิตฺวา ฐิตํ อิสึ อุทาวตฺติตฺวา นิวตฺติตฺวา กลฺยาณทสฺสนา สา สุฏฺฐุ โสภนาฯ **ปลิสฺสชี**ติ อาลิงฺคิฯ **จวิตมฺหิ พฺรหฺมจริยา, ยถา ตํ อถ โตสิตา**ติ, ภิกฺขเว, ตสฺส อิสิโน ตาวเทว ฌานํ อนฺตรธายิฯ ตสฺมึ ตมฺหา ฌานา พฺรหฺมจริยา จวิเต ยถา ตํ สเกฺกน ปตฺถิตํ, ตเถว อโหสิฯ อถ สกฺกสฺส ปตฺถนาย สมิทฺธภาวํ วิทิตฺวา สา เทวกญฺญา โตสิตา, ตสฺส เตน พฺรหฺมจริยวินาเสน สญฺชนิตปีติปาโมชฺชาติ อโตฺถฯ

มนสา อคมาติ สา ตํ อาลิงฺคิตฺวา ฐิตา ‘‘อโห วต สโกฺก ปลฺลงฺกํ เม เปเสยฺยา’’ติ เอวํ ปวเตฺตน มนสา อินฺทํ อคมาฯ **นนฺทเน วเน**ติ นนฺทิชนนสมตฺถตาย นนฺทนวนสงฺขาเต ตาวติํสภวเน วสนฺตํฯ **เทวกุญฺชโร**ติ เทวเสโฏฺฐ ฯ **ปหิณี**ติ เปเสสิฯ ‘‘ปาหิณี’’ติปิ ปาโฐฯ **โสปวาหน**นฺติ สปริวารํฯ **สอุตฺตรจฺฉทปญฺญาส**นฺติ ปญฺญาสาย อุตฺตรจฺฉเทหิ ปฏิจฺฉาทิตํฯ **สหสฺสปฏิยตฺถต**นฺติ สหสฺสทิพฺพโกชวตฺถตํฯ **ตเมนํ ตตฺถา**ติ ตํ อิสิสิงฺคํ ตตฺถ ทิพฺพปลฺลเงฺก นิสินฺนา สา อุเร กตฺวา ธาเรสิฯ **ตีณิ วสฺสานี**ติ เอกมุหุตฺตํ วิย มนุสฺสคณนาย ตีณิ วสฺสานิ ตํ อุเร นิปชฺชาเปตฺวา ตตฺถ นิสินฺนา ธาเรสิฯ

วิมโทติ นิมฺมโท วิคตสญฺญภาโวฯ โส หิ ตีณิ สํวจฺฉรานิ วิสเญฺญา สยิตฺวา ปจฺฉา ปฏิลทฺธสเญฺญา ปพุชฺฌิฯ ตสฺมึ ปพุชฺฌมาเน หตฺถาทิผนฺทนํ ทิสฺวาว อลมฺพุสา ตสฺส ปพุชฺฌนภาวํ ญตฺวา ปลฺลงฺกํ อนฺตรธาเปตฺวา สยมฺปิ อนฺตรหิตา อฏฺฐาสิฯ **อทฺทสาสี**ติ โส อสฺสมปทํ

โอโลเกนฺโต ‘‘เกน นุ โขมฺหิ สีลวินาสํ ปาปิโต’’ติ จินฺเตตฺวา มหนฺเตน สเทฺทน ปริเทวมาโน อทฺทสาสิฯ **หริตรุเกฺข**ติ อคฺคิยายนสงฺขาตํ อคฺคิสาลํ สมนฺตา ปริวาเรตฺวา ฐิเต หริตปตฺตรุเกฺขฯ **นวปตฺตวน**นฺติ ตรุเณหิ นวปเตฺตหิ สญฺฉนฺนํ วนํฯ **รุท**นฺติ ปริเทวนฺโตฯ

น ชุเห น ชเป มเนฺตติ อยมสฺส ปริเทวนคาถาฯ **ปหาปิต**นฺติ หาปิตํ, **ป**-กาโร อุปสคฺคมตฺตํฯ **ปาริจริยายา**ติ โก นุ กิเลสปาริจริยาย อิโต ปุเพฺพ มม จิตฺตํ ปโลภยีติ ปริเทวติฯ **โย เม เตชา ห สมฺภุต**นฺติ **ห**-กาโร นิปาตมตฺตํฯ โย มม สมณเตเชน สมฺภูตํ ฌานคุณํ นานารตนปริปุณฺณํ มหนฺตํ มหณฺณเว นาวํ วิย คณฺหิ, วินาสํ ปาเปสิ, โก นาเมโสติ ปริเทวตีติฯ

ตํ สุตฺวา อลมฺพุสา จินฺเตสิ – ‘‘สจาหํ น กเถสฺสามิ, อยํ เม อภิสปิสฺสติ, หนฺทสฺส กเถสฺสามี’’ติฯ สา ทิสฺสมาเนน กาเยน ฐตฺวา คาถมาห –

๑๓๑. ‘‘อหํ เต ปาริจริยาย, เทวราเชน เปสิตา;
อวธึ จิตฺตํ จิเตฺตน, ปมาโท ตฺวํ น พุชฺฌสี’’ติฯ

โส ตสฺสา กถํ สุตฺวา ปิตรา ทินฺนโอวาทํ สริตฺวา ‘‘ปิตุ วจนํ อกตฺวา มหาวินาสํ ปโตฺตมฺหี’’ติ ปริเทวโนฺต จตโสฺส คาถาโย อภาสิ –

๑๓๒. ‘‘อิมานิ กิร มํ ตาโต, กสฺสโป อนุสาสติ;
กมลาสทิสิตฺถิโย, ตาโย พุเชฺฌสิ มาณวฯ

๑๓๓. ‘‘อุเรคณฺฑาโย พุเชฺฌสิ, ตาโย พุเชฺฌสิ มาณว;
อิจฺจานุสาสิ มํ ตาโต, ยถา มํ อนุกมฺปโกฯ

๑๓๔. ‘‘ตสฺสาหํ วจนํ นากํ, ปิตุ วุทฺธสฺส สาสนํ;
อรเญฺญ นิมฺมนุสฺสมฺหิ, สฺวชฺช ฌายามิ เอกโกฯ

๑๓๕. ‘‘โสหํ ตถา กริสฺสามิ, ธิรตฺถุ ชีวิเตน เม;
ปุน วา ตาทิโส เหสฺสํ, มรณํ เม ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **อิมานี**ติ อิมานิ วจนานิฯ **กมลาสทิสิตฺถิโย**ติ กมลา วุจฺจติ นาริปุปฺผลตา, ตาสํ ปุปฺผสทิสา อิตฺถิโยฯ **ตาโย พุเชฺฌสิ มาณวา**ติ มาณว ตฺวํ ตาโย ชาเนยฺยาสิ, ญตฺวา ทสฺสนปถํ อคนฺตฺวา ปลาเปยฺยาสีติ ยานิ เอวรูปานิ วจนานิ ตทา มํ ตาโต อนุสาสติ, อิมานิ กิร ตานีติฯ **อุเรคณฺฑาโย**ติ อุรมฺหิ ทฺวีหิ คเณฺฑหิ สมนฺนาคตาฯ **ตาโย พุเชฺฌสิ, มาณวา**ติ, มาณว, ตาโย อตฺตโน วสํ คเต วินาสํ ปาเปนฺตีติ ตฺวํ ชาเนยฺยาสิฯ **นากน**ฺติ นากริํฯ **ฌายามี**ติ ปชฺฌายามิ ปริเทวามิฯ **ธิรตฺถุ ชีวิเตน เม**ติ ธิรตฺถุ ครหิตํ มม ชีวิตํ, ชีวิเตน เม โก อโตฺถฯ **ปุน วา**ติ ตถา กริสฺสามิ, ยถา ปุน วา ตาทิโส ภวิสฺสามิ, นฎฺฐํ ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา วีตราโค ภวิสฺสามิ, มรณํ วา เม ภวิสฺสตีติฯ

โส กามราคํ ปหาย ปุน ฌานํ อุปฺปาเทสิฯ อถสฺส สมณเตชํ ทิสฺวา ฌานสฺส จ อุปฺปาทิตภาวํ ญตฺวา อลมฺพุสา ภีตา ขมาเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา เทฺว คาถาโย อภาสิ –

๑๓๖. ‘‘ตสฺส เตชํ วีริยญฺจ, ธิติํ ญตฺวา อวฎฺฐิตํ;
สิรสา อคฺคหี ปาเท, อิสิสิงฺคํ อลมฺพุสาฯ

๑๓๗. ‘‘มา เม กุชฺฌ มหาวีร, มา เม กุชฺฌ มหาอิเส;
มหา อโตฺถ มยา จิโณฺณ, ติทสานํ ยสสฺสินํ;
ตยา ปกมฺปิตํ อาสิ, สพฺพํ เทวปุรํ ตทา’’ติฯ

อถ นํ โส ‘‘ขมามิ เต, ภเทฺท, ยถาสุขํ คจฺฉา’’ติ วิสฺสเชฺชโนฺต คาถมาห –

๑๓๘. ‘‘ตาวตึสา จ เย เทวา, ติทสานญฺจ วาสโว;
ตฺวญฺจ ภเทฺท สุขี โหหิ, คจฺฉ กเญฺญ ยถาสุข’’นฺติฯ

สา ตํ วนฺทิตฺวา เตเนว สุวณฺณปลฺลเงฺกน เทวปุรํ คตาฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา ติโสฺส คาถาโย อภาสิ –

๑๓๙. ‘‘ตสฺส ปาเท คเหตฺวาน, กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณํ;
อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวาน, ตมฺหา ฐานา อปกฺกมิฯ

๑๔๐. ‘‘โย จ ตสฺสาสิ ปลฺลโงฺก, โสวโณฺณ โสปวาหโน;
สอุตฺตรจฺฉทปญฺญาโส, สหสฺสปฎิยตฺถโต;
ตเมว ปลฺลงฺกมารุยฺห, อคา เทวาน สนฺติเกฯ

๑๔๑. ‘‘ตโมกฺกมิว อายนฺตึ, ชลนฺตึ วิชฺชุตํ ยถา;
ปตีโต สุมโน วิโตฺต, เทวิโนฺท อททา วร’’นฺติฯ

ตตฺถ **โอกฺกมิวา**ติ ทีปกํ วิยฯ ‘‘ปตีโต’’ติอาทีหิ ตุฎฺฐากาโรว ทสฺสิโต **อททา วร**นฺติ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ฐิตาย ตุโฎฺฐ วรํ อทาสิฯ

สา ตสฺส สนฺติเก วรํ คณฺหนฺตี โอสานคาถมาห –

๑๔๒. ‘‘วรเญฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
นิสิปฺปโลภิกา คเจฺฉ, เอตํ สกฺก วรํ วเร’’ติฯ
ตสฺสโตฺถ – ‘‘สกฺก เทวราช, สเจ เม ตฺวํ วรํ อโท, ปุน อิสิปโลภิกาย น คเจฺฉยฺยํ, มา มํ เอตทตฺถาย ปหิเณยฺยาสิ, เอตํ วรํ วเร ยาจามี’’ติฯ

สตฺถา ตสฺส ภิกฺขุโน อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา อลมฺพุสา ปุราณทุติยิกา อโหสิ, อิสิสิโงฺค อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ, ปิตา มหาอิสิ ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

อลมฺพุสาชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๕๒๔] ๔. สงฺขปาลชาตกวณฺณนา

อริยาวกาโสสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุโปสถกมฺมํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา อุโปสถิเก อุปาสเก สมฺปหํเสตฺวา ‘‘โปราณกปณฺฑิตา มหตึ นาคสมฺปตฺตึ ปหาย อุโปสถวาสํ อุปวสึสุเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ราชคเห มคธราชา นาม รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺส รโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, ‘‘ทุโยฺยธโน’’ติสฺส นามํ กรึสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคนฺตฺวา ปิตุ สิปฺปํ ทเสฺสสิฯ อถ นํ ปิตา รเชฺช อภิสิญฺจิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพ

ชิตฺวา อุยฺยาเน วสิฯ โพธิสโตฺต ทิวสสฺส ติกฺขตฺตุํ ปิตุ สนฺติกํ อคมาสิฯ ตสฺส มหาลาภสกฺกาโร อุทปาทิฯ โส เตเนว ปลิโพเธน กสิณปริกมฺมมตฺตมฺปิ กาตุํ อสโกฺกโนฺต จิเนฺตสิ – ‘‘มหา เม ลาภสกฺกาโร, น สกฺกา มยา อิธ วสเนฺตน อิมํ ชฏํ ฉินฺทิตุํ, ปุตฺตสฺส เม อนาโรเจตฺวาว อญฺญตฺถ คมิสฺสามี’’ติฯ โส กญฺจิ อชานาเปตฺวา อุยฺยานา นิกฺขมิตฺวา มคธรฏฺฐํ อติกฺกมิตฺวา มหิสกรเฏฺฐ สงฺขปาลทหโต นาม นิกฺขนฺตาย กณฺณเวณฺณาย นทิยา นิวตฺตเน จนฺทกปพฺพตํ อุปนิสฺสาย ปณฺณสาลํ กตฺวา ตตฺถ วสโนฺต กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ฌานาภิญฺญา นิพฺพเตฺตตฺวา อุญฺฉาจริยาย ยาเปสิฯ ตเมนํ สงฺขปาโล นาม นาคราชา มหเนฺตน ปริวาเรน กณฺณเวณฺณนทิโต นิกฺขมิตฺวา อนฺตรนฺตรา อุปสงฺกมติฯ โส ตสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ อถสฺส ปุโตฺต ปิตรํ ทฎฺฐุกาโม คตฏฺฐานํ อชานโนฺต อนุวิจาราเปตฺวา ‘‘อสุกฏฺฐาเน นาม วสตี’’ติ ญตฺวา ตสฺส ทสฺสนตฺถาย มหเนฺตน ปริวาเรน ตตฺถ คนฺตฺวา เอกมเนฺต ขนฺธวารํ นิวาเสตฺวา กติปเยหิ อมเจฺจหิ สทฺธึ อสฺสมปทาภิมุโข ปายาสิฯ

ตสฺมิํ ขเณ สงฺขปาโล มหเนฺตน ปริวาเรน ธมฺมํ สุณโนฺต นิสีทิฯ โส ตํ ราชานํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อิสิํ วนฺทิตฺวา อุฎฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ ราชา ปิตรํ วนฺทิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา นิสีทิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต, กตรราชา นาเมส ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาคโต’’ติฯ ตาต, สงฺขปาลนาคราชา นาเมโสติฯ โส ตสฺส สมฺปตฺติํ นิสฺสาย นาคภวเน โลภํ กตฺวา กติปาหํ วสิตฺวา ปิตุ ภิกฺขาหารํ นิพทฺธํ ทาเปตฺวา อตฺตโน นครเมว คนฺตฺวา จตูสุ ทฺวาเรสุ ทานสาลาโย กาเรตฺวา สกลชมฺพุทีปํ สโงฺขเภโนฺต ทานํ ทตฺวา สีลํ รกฺขิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา นาคภวนํ ปเตฺถตฺวา อายุปริโยสาเน นาคภวเน นิพฺพตฺติตฺวา สงฺขปาลนาคราชา อโหสิ ฯ โส คจฺฉเนฺต กาเล ตาย สมฺปตฺติยา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺสโยนิํ ปเตฺถโนฺต อุโปสถวาสํ วสิฯ อถสฺส นาคภวเน วสนฺตสฺส อุโปสถวาโส น สมฺปชฺชติ, สีลวินาสํ ปาปุณาติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา กณฺณเวณฺณาย นทิยา อวิทูเร มหามคฺคสฺส จ เอกปทิกมคฺคสฺส จ อนฺตเร เอกํ วมฺมิกํ ปริกฺขิปิตฺวา อุโปสถํ อธิฏฺฐาย สมาทินฺนสีโล ‘‘มม จมฺมมํสาทีหิ อตฺถิกา จมฺมมํสาทีนิ หรนฺตู’’ติ อตฺตานํ ทานมุเข วิสฺสเชฺชตฺวา วมฺมิกมตฺถเก นิปโนฺน สมณธมฺมํ กโรโนฺต จาตุทฺทเสปนฺนรเส วสิตฺวา ปาฏิปเท นาคภวนํ คจฺฉติฯ

ตสฺมิํ เอกทิวสํ เอวํ สีลํ สมาทิยิตฺวา นิปเนฺน ปจฺจนฺตคามวาสิโน โสฬส ชนา ‘‘มํสํ อาหริสฺสามา’’ติ อาวุธหตฺถา อรเญฺญ วิจรนฺตา กิญฺจิ อลภิตฺวา นิกฺขนฺตา ตํ วมฺมิกมตฺถเก นิปนฺนํ ทิสฺวา ‘‘มยํ อชฺช โคธาโปตกมฺปิ น ลภิมฺหา, อิมํ นาคราชานํ วธิตฺวา ขาทิสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘มหา โข ปเนส คยฺหมาโน ปลาเยยฺย, ยถานิปนฺนเมว ตํ โภเคสุ สูเลหิ วิชฺฌิตฺวา ทุพฺพลํ กตฺวา คณฺหิสฺสามา’’ติ สูลานิ อาทาย อุปสงฺกมิํสุฯ โพธิสตฺตสฺส สรีรํ มหนฺตํ เอกโทณิกนาวปฺปมาณํ วเฏฺฎตฺวา ฐปิตสุมนปุปฺผทามํ วิย ชิญฺชุกผลสนฺนิเภหิ อกฺขีหิ ชยสุมนปุปฺผสทิเสน จ สีเสน สมนฺนาคตํ อติวิย โสภติฯ โส เตสํ โสฬสนฺนํ ชนานํ ปทสเทฺทน โภคนฺตรโต สีสํ นีหริตฺวา รตฺตกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา เต สูลหเตฺถ อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อชฺช มยฺหํ มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสติ, อหํ อตฺตานํ ทานมุเข นิยฺยาเทตฺวา วีริยํ อธิฎฺฐหิตฺวา นิปโนฺน, อิเม มม สรีรํ สตฺตีหิ โกเฏฺฎตฺวา ฉิทฺทาวฉิทฺทํ กโรเนฺต โกธวเสน อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา น โอโลเกสฺสามี’’ติ อตฺตโน สีลเภทภเยน ทฬฺหํ อธิฎฺฐาย สีสํ โภคนฺตเรเยว ปเวเสตฺวา นิปชฺชิฯ อถ นํ เต อุปคนฺตฺวา นงฺคุเฎฺฐ คเหตฺวา กฑฺฒนฺตา ภูมิยํ โปเถตฺวา ติขิณสูเลหิ อฏฺฐสุ ฐาเนสุ วิชฺฌิตฺวา สกณฺฏกกาฬเวตฺตยฏฺฐิโย ปหารมุเขหิ ปเวเสตฺวา อฏฺฐสุ ฐาเนสุ กาเชนาทาย มหามคฺคํ ปฏิปชฺชิํสุ, มหาสโตฺต สูเลหิ วิชฺฌนโต ปฏฺฐาย เอกฏฺฐาเนปิ โกธวเสน อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา เต น โอโลเกสิฯ ตสฺส อฏฺฐหิ กาเชหิ อาทาย นียมานสฺส สีสํ โอลเมฺพตฺวา ภูมิยํ ป

หริฯ อถ นํ ‘‘สีสมสฺส โอลมฺพตี’’ติ มหามเคค นิปชฺชาเปตฺวา ตรุณสูเลน นาสาปุฏํ วิชฺฌิตฺวา รชฺชุกํ ปเวเสตฺวา สีสํ อุกฺขิปิตฺวา กาชโกฏิยํ ลคฺคิตฺวา ปุนปิ อุกฺขิปิตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิํสุฯ

ตสฺมิํ ขเณ วิเทหรเฏฺฐ มิถิลนครวาสี อาฬาโร นาม กุฏุมฺพิโก ปญฺจ สกฏสตานิ อาทาย สุขยานเก นิสีทิตฺวา คจฺฉนฺโต เต โภชปุเตฺต โพธิสตฺตํ ตถา คณฺหิตฺวา คจฺฉนฺเต ทิสฺวา เตสํ โสฬสนฺนมฺปิ โสฬสหิ วาหโคเณหิ สทฺธิํ ปสตํ ปสตํ สุวณฺณมาสเก สเพฺพสํ นิวาสนปารุปนา นิ ภริยานมฺปิ เนสํ วตฺถาภรณานิ ทตฺวา วิสฺสชฺชาเปสิฯ อถ โส นาคภวนํ คนฺตฺวา ตตฺถ ปปญฺจํ อกตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน นิกฺขมิตฺวา อาฬารํ อุปสงฺกมิตฺวา นาคภวนสฺส วณฺณํ กเถตฺวา ตํ อาทาย นาคภวนํ คนฺตฺวา ตีหิ นาคกญฺญาสเตหิ สทฺธิํ มหนฺตมสฺส ยสํ ทตฺวา ทิเพฺพหิ กาเมหิ สนฺตเปฺปสิฯ อาฬาโร นาคภวเน เอกวสฺสํ วสิตฺวา ทิพฺพกาเม ปริภุญฺชิตฺวา ‘‘อิจฺฉามหํ, สมฺม, ปพฺพชิตุ’’นฺติ นาคราชสฺส กเถตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร คเหตฺวา นาคภวนโต หิมวนฺตปฺปเทสํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา อปรภาเค จาริกํ จรนฺโต พาราณสิํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน ว สิตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขาย นครํ ปวิสิตฺวา ราชทฺวารํ อคมาสิฯ อถ นํ พาราณสิราชา ทิสฺวา อิริยา ปเถ ปสีทิตฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปตฺวา นานคฺครสโภชนํ โภเชตฺวา อญฺญตรสฺมิํ นีเจ อาสเน นิสิโนฺน วนฺทิตฺวา เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๔๓. ‘‘อริยาวกาโสสิ ปสนฺนเนโตฺต, มเญฺญ ภวํ ปพฺพชิโต กุลมฺหา;
กถํ นุ วิตฺตานิ ปหาย โภเค, ปพฺพชิ นิกฺขมฺม ฆรา สปญฺญา’’ติฯ

ตตฺถ **อริยาวกาโสสี**ติ นิโทฺทสสุนฺทรสรีราวกาโสสิ, อภิรูโปสีติ อโตฺถฯ **ปสนฺนเนโตฺต**ติ ปญฺจหิ ปสาเทหิ ยุตฺตเนโตฺตฯ **กุลมฺหา**ติ ขตฺติยกุลา วา พฺราหฺมณกุลา วา เสฏฺฐิกุลา วา ปพฺพชิโตสีติ มญฺญามิฯ **กถํ นู**ติ เกน การเณน กิํ อารมฺมณํ กตฺวา ธนญฺจ อุปโภเค จ ปหาย ฆรา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโตสิ สปญฺญ ปณฺฑิตปุริสาติ ปุจฺฉติฯ

ตโต ปรํ ตาปสสฺส จ รโญฺญ จ วจนปฺปฏิวจนวเสน คาถานํ สมฺพนฺโธ เวทิตโพฺพ –

๑๔๔. ‘‘สยํ วิมานํ นรเทว ทิสฺวา, มหานุภาวสฺส มโหรคสฺส;
ทิสฺวาน ปุญฺญาน มหาวิปากํ, สทฺธายหํ ปพฺพชิโตมฺหิ ราชฯ

๑๔๕. ‘‘น กามกามา น ภยา น โทสา, วาจํ มุสา ปพฺพชิตา ภณนฺติ;
อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิโต เอตมตฺถํ, สุตฺวาน เม ชายิหิติปฺปสาโทฯ

๑๔๖. ‘‘วาณิชฺช รฏฺฐาธิป คจฺฉมาโน, ปเถ อทฺทสาสิมฺหิ โภชปุเตฺต;
ปวฑฺฒกายํ อุรคํ มหนฺตํ, อาทาย คจฺฉเนฺต ปโมทมาเนฯ

๑๔๗. ‘‘โสหํ สมาคมฺม ชนินฺท เตหิ, ปหฏฺฐโลโม อวจมฺหิ ภีโต;
กุหิํ อยํ นียติ ภีมกาโย, นาเคน กิํ กาหถ โภชปุตฺตาฯ

๑๔๘. ‘‘นาโค อยํ นียติ โภชนตฺถา, ปวฑฺฒกาโย อุรโค มหโนฺต;
สาทุญฺจ ถูลญฺจ มุทุญฺจ มํสํ, น ตฺวํ รสญฺญาสิ วิเทหปุตฺตฯ

๑๔๙. ‘‘อิโต มยํ คนฺตฺวา สกํ นิเกตํ, อาทาย สตฺถานิ วิโกปยิตฺวา;
มํสานิ โภกฺขาม ปโมทมานา, มยญฺหิ เว สตฺตโว ปนฺนคานํฯ

๑๕๐. ‘‘สเจ อยํ นียติ โภชนตฺถา, ปวฑฺฒกาโย อุรโค มหโนฺต;

ททามิ โว พลิพทฺทานิ โสฬส, นาคํ อิมํ มุญฺจถ พนฺธนสฺมาฯ

๑๕๑. ‘‘อทฺธา หิ โน ภกฺโข อยํ มนาโป, พหู จ โน อุรคา ภุตฺตปุพฺพา;
กโรม เต ตํ วจนํ อฬาร, มิตฺตญฺจ โน โหหิ วิเทหปุตฺตฯ

๑๕๒. ‘‘ตทาสฺสุ เต พนฺธนา โมจยึสุ, ยํ นตฺถุโต ปฏิโมกฺกสฺส ปาเส;
มุตฺโต จ โส พนฺธนา นาคราชา, ปกฺกามิ ปาจีนมุโข มุหุตฺตํฯ

๑๕๓. ‘‘คนฺตฺวาน ปาจีนมุโข มุหุตฺตํ, ปุณฺเณหิ เนตฺเตหิ ปโลกยี มํ;
ตทาสฺสหํ ปิฏฺฐิโต อนฺวคจฺฉึ, ทสงฺคุลึ อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวาฯ

๑๕๔. ‘‘คจฺฉฉว โข ตฺวํ ตรมานรูโป, มา ตํ อมิตฺตา ปุนรคฺคเหสุํ;
ทุกฺโข หิ ลุทฺเทหิ ปุนา สมาคโม, อทสฺสนํ โภชปุตฺตาน คจฺฉฯ

๑๕๕. ‘‘อคมาสิ โส รหทํ วิปฺปสนฺนํ, นีโลภาสํ รมณียํ สุติตฺถํ;
สโมตตํ ชมฺพุหิ เวตสาหิ, ปาเวกฺขิ นิตฺติณฺณภโย ปตีโตฯ

๑๕๖. ‘‘โส ตํ ปวิสฺส นจิรสฺส นาโค, ทิเพฺพน เม ปาตุรหู ชนินฺท;
อุปฏฺฐหี มํ ปิตรํว ปุตฺโต, หทยงฺคมํ กณฺณสุขํ ภณนฺโตฯ

๑๕๗. ‘‘ตฺวํ เมสิ มาตา จ ปิตา อฬาร, อพฺภนฺตโร ปาณทโท สหาโย;
สกญฺจ อิทฺธึ ปฏิลาภโกสฺมิ, อฬาร ปสฺส เม นิเวสนานิ;
ปหูตภกฺขํ พหุอนฺนปานํ, มสกฺกสารํ วิย วาสวสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **วิมาน**นฺติ สงฺขปาลนาครโญฺญ อเนกสตนาฏกสมฺปตฺติสมฺปนฺนํ กญฺจนมณิวิมานํฯ **ปุญฺญาน**นฺติ เตน กตปุญฺญานํ มหนฺตํ วิปากํ ทิสฺวา กมฺมญฺจ ผลญฺจ ปรโลกญฺจ สทฺทหิตฺวา ปวตฺตาย สทฺธาย อหํ ปพฺพชิโตฯ **น กามกามา**ติ น วตฺถุกาเมนปิ ภเยนปิ โทเสนปิ มุสา ภณนฺติฯ **ชายิหิตี**ติ, ภเนฺต, ตุมฺหากํ วจนํ สุตฺวา มยฺหมฺปิ ปสาโท โสมนสฺสํ ชายิสฺสติฯ **วาณิชฺช**นฺติ วาณิชฺชกมฺมํ กริสฺสามีติ คจฺฉนฺโตฯ **ปเถ อทฺทสาสิมฺหี**ติ ปญฺจนฺนํ สกฏสตานํ ปุรโต สุขยานเก นิสีทิตฺวา คจฺฉนฺโต มหามเคฺค ชนปทมนุเสฺส อทฺทสํฯ **ปวฑฺฒกาย**นฺติ วฑฺฒิตกายํฯ **อาทายา**ติ อฏฺฐหิ กาเชหิ คเหตฺวาฯ **อวจมฺหี**ติ อภาสึฯ **ภีมกาโย**ติ ภยชนกกาโยฯ **โภชปุตฺตา**ติ ลุทฺทปุตฺตเก ปิยสมุทาจาเรนาลปติฯ **วิเทหปุตฺตา**ติ วิเทหรฏฺฐวาสิตาย อาฬารํ อาลปีสุฯ **วิโกปยิตฺวา**ติ ฉินฺทิตฺวาฯ **มยญฺหิ โว สตฺตโว**ติ มยํ ปน นาคานํ เวริโน นามฯ **โภชนตฺถา**ติ โภชนตฺถายฯ **มิตฺตญฺจ โน โหหี**ติ ตฺวํ อมฺหากํ มิโตฺต โหหิ, กตคุณํ ชานฯ

ตทาสฺสุ เตติ, มหาราช, เตหิ โภชปุเตฺตหิ เอวํ วุเตฺต อหํ เตสํ โสฬส วาหโคเณ นิวาสนปารุปนานิ ปสตํ ปสตํ สุวณฺณมาสเก ภริยานญฺจ เนสํ วตฺถาลงฺการํ อทาสึ, อถ เต สงฺขปาลนาคราชานํ ภูมิยํ นิปชฺชาเปตฺวา อตฺตโน กกฺขฬตาย สกณฺฏกกาฬเวตฺตลตาย โกฏิยํ คเหตฺวา อากฑฺฒิตุํ อารภึสุฯ อถาหํ นาคราชานํ กิลมนฺตํ ทิสฺวา อกิลเมโนฺตว อสินา ตา ลตา ฉินฺทิตฺวา ทารกานํ กณฺณเวธโต วฏฺฏินีหรณนิยาเมน อทุกฺขาเปโนฺต สณิกํ นีหรึ, ตสฺมึ กาเล เต โภชปุตฺตา ยํ พนฺธนํ อสฺส นตฺถุโต ปเวเสตฺวา ปาเส ปฏิโมกฺกํ, ตสฺมา พนฺธนา ตํ อุรคํ โมจยึสุฯ ตสฺส นาสโต สห ปาเสน ตํ รชฺชุกํ นีหรึสูติ ทีเปติฯ อิติ เต อุรคํ วิสฺสเชฺชตฺวา โถกํ คนฺตฺวา ‘‘อยํ อุรโค ทุพฺพโล, มตกาเล นํ คเหตฺวา คมิสฺสามา’’ติ นิลียึสุฯ

ปุเณฺณหีติ โสปิ มุหุตฺตํ ปาจีนาภิมุโข คนฺตฺวา อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ มํ ปโลกยิฯ **ต ทาสฺสหนฺ**ติ ตทา อสฺส อหํฯ **คเจฺฉวา**ติ เอวํ ตํ อวจนฺติ วทติฯ **รหทนฺ**ติ กณฺณเวณฺณทหํฯ **ส โมตตนฺ**ติ อุภยตีเรสุ ชมฺพุรุกฺขเวตสรุเกฺขหิ โอตตํ วิตตํฯ **นิตฺติณฺณภโย ปตีโต**ติ โส กิร ตํ ทหํ ปวิสโนฺต อาฬารสฺส นิปจฺจการํ ทเสฺสตฺวา ยาว นงฺคุฏฺฐา โอตริ, อุทเก ปวิฏฺฐฏฺฐานเม วสฺส นิพฺภยํ อโหสิ, ตสฺมา นิตฺติณฺณภโย ปตีโต หฏฺฐตุโฏฺฐ ปาเวกฺขีติฯ **ปวิสฺสา**ติ ปวิสิตฺวาฯ **ทิเพฺพน เม**ติ นาคภวเน ปมาทํ อนาปชฺชิตฺวา มยิ กณฺณเวณฺณตีรํ อนติกฺกเนฺตเยว ทิเพฺพน ปริวาเรน มม ปุรโต ปาตุรโหสิฯ **อุปฏฺฐหี**ติ อุปาคมิฯ **อพฺภนฺตโร**ติ หทยมํสสทิโสฯ ตฺวํ มม พหุปกาโร, สกฺการํ เต กริสฺสามิฯ **ปสฺส เม นิเวสนานี**ติ มม นาคภวนํ ปสฺสฯ **มสกฺกสารํ วิยา**ติ มสกฺกสาโร วุจฺจติ โอสกฺกนปริสกฺกนาภาเวน ฆนสารตาย จ สิเนรุปพฺพตราชาฯ อยํ ตตฺถ มาปิตํ ตาวติํสภวนํ สนฺธาเยวมาหฯ

มหาราช! เอวํ วตฺวา โส นาคราชา อุตฺตริ อตฺตโน นาคภวนํ วเณฺณโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๑๕๘. ‘‘ตํ ภูมิภาเคหิ อุเปตรูปํ, อสกฺขรา เจว มุทู สุภา จ;
นีจตฺติณา อปฺปรชา จ ภูมิ, ปาสาทิกา ยตฺถ ชหนฺติ โสกํฯ

๑๕๙. ‘‘อนาวกุลา เวฬุริยูปนีลา, จตุทฺทิสํ อมฺพวนํ สุรมฺมํ;
ปกฺกา จ เปสี จ ผลา สุผุลฺลา, นิโจฺจตฺถกา ธารยนฺตี ผลานี’’ติฯ

ตตฺถ **อสกฺขรา**ติ ยา ตตฺถ ภูมิ ปาสาณสกฺขรรหิตา มุทุ สุภา กญฺจนรชตมณิมยา สตฺต รตนวาลุกากิณฺณาฯ **นีจตฺติณา**ติ อินฺทโคปกปิฏฺฐิสทิสวเณฺณหิ นีจติเณหิ สมนฺนาคตาฯ **อปฺปรชา**ติ ปํสุรหิตาฯ **ยตฺถ ชหนฺติ โสกนฺ**ติ ยตฺถ ปวิฏฺฐมตฺตาว นิโสฺสกา โหนฺติฯ **อนาวกุลา**ติ น อวกุลา อขาณุมา อุปริ อุกฺกุลวิกุลภาวรหิตา วา สมสณฺฐิตาฯ **เวฬุริยูปนีลา**ติ เวฬุริเยน อุปนีลา, ตสฺมิํ นาคภวเน เวฬุริยมยา ปสนฺนสลิลา นีโลภาสา อเนกวณฺณกมลุปฺปลสญฺฉนฺนา โปกฺขรณีติ อโตฺถฯ **จตุทฺทิสนฺ**ติ ตสฺสา โปกฺขรณิยา จตูสุ ทิสาสุฯ **ปกฺกา จา**ติ ตสฺมิํ อมฺพวเน อมฺพรุกฺขา ปกฺกผลา จ อฑฺฒปกฺกผลา จ ตรุณผลา จ ผุลฺลิตาเยวาติ อโตฺถฯ **นิโจฺจตฺถกา**ติ ฉนฺนมฺปิ อุตูนํ อนุรูเปหิ ปุปฺผผเลหิ สมนฺนาคตาติฯ

๑๖๐. เตสํ วนานํ นรเทว มเชฺฌ, นิเวสนํ ภสฺสรสนฺนิกาสํ;
รชตคฺคฬํ โสวณฺณมยํ อุฬารํ, โอภาสตี วิชฺชุริวนฺตลิเกฺขฯ

๑๖๑. ‘‘มณีมยา โสณฺณมยา อุฬารา, อเนกจิตฺตา สตตํ สุนิมฺมิตา;
ปริปูรา กญฺญาหิ อลงฺกตาหิ, สุวณฺณกายูรธราหิ ราชฯ

๑๖๒. ‘‘โส สงฺขปาโล ตรมานรูโป, ปาสาทมารุยฺห อโนมวโณฺณ;
สหสฺสถมฺภํ อตุลานุภาวํ, ยตฺถสฺส ภริยา มเหสี อโหสิฯ

๑๖๓. ‘‘เอกา จ นารี ตรมานรูปา, อาทาย เวฬุริยมยํ มหคฺฆํ;
สุภํ มณิํ ชาติมนฺตูปปนฺนํ, อโจทิตา อาสนมพฺภิหาสิฯ

๑๖๔. ‘‘ตโต มํ อุรโค หเตฺถ คเหตฺวา, นิสีทยี ปามุขอาสนสฺมิํ;
อิทมาสนํ อตฺร ภวํ นิสีทตุ, ภวญฺหิ เม อญฺญตโร ครูนํฯ

๑๖๕. ‘‘อญฺญา จ นารี ตรมานรูปา, อาทาย วาริํ อุปสงฺกมิตฺวา;

ปาทานิ ปกฺขาลยึ เม ชนินฺท, ภริยาว ภตฺตู ปติโน ปิยสฺสฯ

๑๖๖. ‘‘อปรา จ นารี ตรมานรูปา, ปคฺคยฺห โสวณฺณมยาย ปาติยา;
อเนกสูปํ วิวิธํ วิยญฺชนํ, อุปนามยี ภตฺต มนุญฺญรูปํฯ

๑๖๗. ‘‘ตุริเยหิ มํ ภารต ภุตฺตวนฺตํ, อุปฏฺฐหุํ ภตฺตุ มโน วิทิตฺวา;
ตตุตฺตริํ มํ นิปตี มหนฺตํ, ทิเพฺพหิ กาเมหิ อนปฺปเกหี’’ติฯ

ตตฺถ **นิเวสน**นฺติ ปาสาโทฯ **ภสฺสรสนฺนิกาส**นฺติ ปภสฺสรทสฺสนํฯ **รชตคฺคฬ**นฺติ รชตทฺวารกวาฏํฯ **มณีมยา**ติ เอวรูปา ตตฺถ กูฏาคารา จ คพฺภา จฯ **ปริปูรา**ติ สมฺปุณฺณาฯ **โส สงฺขปาโล**ติ, มหาราช, อหํ เอวํ ตสฺมิํ นาคภวนํ วเณฺณเนฺต ตํ ทฏฺฐุกาโม อโหสิํ, อถ มํ ตตฺถ เนตฺวา โส สงฺขปาโล หเตฺถ คเหตฺวา ตรมาโน เวฬุริยถเมฺภหิ สหสฺสถมฺภํ ปาสาทํ อารุยฺห ยสฺมิํ ฐาเน อสฺส มเหสี อโหสิ, ตํ ฐานํ เนตีติ ทีเปติฯ **เอกา จา**ติ มยิ ปาสาทํ อภิรุเฬฺห เอกา อิตฺถี อเณฺณหิ มณีหิ ชาติมหเนฺตหิ อุเปตํ สุภํ เวฬุริยาสนํ เตน นาคราเชน อวุตฺตาวฯ **อพฺภิหาสี**ติ อภิหริ, อตฺถรีติ วุตฺตํ โหติฯ

ปามุขอาสนสฺมินฺติ ปมุขาสนสฺมิํ, อุตฺตมาสเน นิสีทาเปสีติ อโตฺถฯ **ครูน**นฺติ มาตาปิตูนํ เม ตฺวํ อญฺญตโรติ เอวํ วตฺวา นิสีทาเปสิฯ **วิวิธํ วิยญฺชน**นฺติ วิวิธํ พฺยญฺชนํฯ **ภตฺต มนุญฺญรูป**นฺติ ภตฺตํ มนุญฺญรูปํฯ **ภารตา**ติ ราชานํ อาลปติฯ **ภุตฺตวนฺต**นฺติ ภุตฺตาวิํ กตภตฺตกิจฺจํฯ **อุปฏฺฐหุ**นฺติ อเนกสเตหิ ตุริเยหิ คนฺธพฺพํ กุรุมานา อุปฏฺฐหิํสุฯ **ภตฺตุ มโน วิทิตฺวา**ติ อตฺตโน ปติโน จิตฺตํ ชานิตฺวาฯ **ตตุตฺตริ**นฺติ ตโต คนฺธพฺพกรณโต อุตฺตริํฯ **มํ นิปตี**ติ โส นาคราชา มํ อุปสงฺกมิฯ **มหนฺตํ ทิเพฺพหี**ติ มหเนฺตหิ อุฬาเรหิ ทิเพฺพหิ กาเมหิ เตหิ จ อนปฺปเกหิฯ

เอวํ อุปสงฺกมิตฺวา จ ปน คาถมาห –

๑๖๘. ‘‘ภริยา มเมตา ติสตา อฬาร, สพฺพตฺตมชฺฌา ปทุมุตฺตราภา;
อฬาร เอตาสฺสุ เต กามการา, ททามิ เต ตา ปริจารยสฺสู’’ติฯ

ตตฺถ **สพฺพตฺตมชฺฌา**ติ สพฺพา อตฺตมชฺฌา, ปาณินา คหิตปฺปมาณมชฺฌาติ อโตฺถฯ อฏฺฐกถายํ ปน ‘‘สุมชฺฌา’’ติ ปาโฐฯ **ปทุมุตฺตราภา**ติ ปทุมวณฺณอุตฺตราภา, ปทุมวณฺณอุตฺตรจฺฉวิโยติ อโตฺถฯ **ปริจารยสฺสู**ติ ตา อตฺตโน ปาทปริจาริกา กโรหีติ วตฺวา ตีหิ อิตฺถิสเตหิ สทฺธิํ มหาสมฺปตฺติํ มยฺหํ อทาสิฯ

โส อาห –

๑๖๙. ‘‘สํวจฺฉรํ ทิพฺพรสานุภุตฺวา, ตทาสฺสุหํ อุตฺตริมชฺฌภาสิํ;
นาคสฺสิทํ กินฺติ กถญฺจ ลทฺธํ, กถชฺฌคมาสิ วิมานเสฏฺฐํฯ

๑๗๐. ‘‘อธิจฺจลทฺธํ ปริณามชํ เต, สยํกตํ อุทาหุ เทเวหิ ทินฺนํ;
ปุจฺฉามิ ตํ นาคราเชตมตฺถํ, กถชฺฌคมาสิ วิมานเสฏฺฐ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทิพฺพรสานุภุตฺวา**ติ ทิเพฺพ กามคุณรเส อนุภวิตฺวาฯ **ตทาสฺสุหนฺ**ติ ตทา อสฺสุ อหํฯ **นาคสฺสิท**นฺติ ภทฺรมุขสฺส สงฺขปาลนาคราชสฺส อิทํ สมฺปตฺติชาตํ **กินฺติ** กิํ นาม กมฺมํ กตฺวา กถญฺจ กตฺวา ลทฺธํ, กถเมตํ วิมานเสฏฺฐํ ตฺวํ อชฺฌคมาสิ, อิติ นํ อหํ ปุจฺฉิํฯ **อธิจฺจลทฺธ**นฺติ

อเหตุนา ลทฺธํฯ **ปริณามชํ เต**ติ เกนจิ ตว อตฺถาย ปริณามิตตฺตา ปริณามโต ชาตํฯ **สยํกต**นฺติ การเก ปโกฺกสาเปตฺวา รตนานิ ทตฺวา การิตนฺติฯ

ตโต ปรา ทฺวินฺนมฺปิ วจนปฺปฏิวจนคาถาว –

๑๗๑. ‘‘นาธิจฺจลทฺธํ น ปริณามชํ เม, น สยํกตํ นาปิ เทเวหิ ทินฺนํ;
สเกหิ กมฺเมหิ อปาปเกหิ, ปุเญฺญหิ เม ลทฺธมิทํ วิมานํฯ

๑๗๒. ‘‘กึ เต วตํ กึ ปน พฺรหฺมจริยํ, กิสฺส สุจิณฺณสฺส อยํ วิปาโก;
อกฺขาหิ เม นาคราเชตมตฺถํ, กถํ นุ เต ลทฺธมิทํ วิมานํฯ

๑๗๓. ‘‘ราชา อโหสึ มคธานมิสฺสโร, ทุโยฺยธโน นาม มหานุภาโว;
โส อิตฺตรํ ชีวิตํ สํวิทิตฺวา, อสสฺสตํ วิปริณามธมฺมํฯ

๑๗๔. ‘‘อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิโตฺต, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทาสึ;
โอปานภูตํ เม ฆรํ ตทาสิ, สนฺตปฺปิตา สมณพฺราหฺมณา จฯ

๑๗๕. ‘‘มาลญฺจ คนฺธญฺจ วิเลปนญฺจ, ปทีปิยํ ยานมุปสฺสยญฺจ;
อจฺฉาทนํ สยนมถนฺนปานํ, สกฺกจฺจ ทานานิ อทมฺห ตตฺถฯ

๑๗๖. ‘‘ตํ เม วตํ ตํ ปน พฺรหฺมจริยํ, ตสฺส สุจิณฺณสฺส อยํ วิปาโก;
เตเนว เม ลทฺธมิทํ วิมานํ, ปหูตภกฺขํ พหุอนฺนปานํ;
นเจฺจหิ คีเตหิ จุเปตรูปํ, จิรฎฺฐิติกํ น จ สสฺสตายํฯ

๑๗๗. ‘‘อปฺปานุภาวา ตํ มหานุภาวํ, เตชสฺสินํ หนฺติ อเตชวโนฺต;
กิเมว ทาฐาวุธ กึ ปฎิจฺจ, หตฺถตฺตมาคจฺฉิ วนิพฺพกานํฯ

๑๗๘. ‘‘ภยํ นุ เต อนฺวคตํ มหนฺตํ, เตโช นุ เต นานฺวคํ ทนฺตมูลํ;
กิเมว ทาฐาวุธ กึ ปฎิจฺจ, กิเลสมาปชฺชิ วนิพฺพกานํฯ

๑๗๙. ‘‘น เม ภยํ อนฺวคตํ มหนฺตํ, เตโช น สกฺกา มม เตหิ หนฺตุํ;
สตญฺจ ธมฺมานิ สุกิตฺติตานิ, สมุทฺทเวลาว ทุรจฺจยานิฯ

๑๘๐. ‘‘จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ อฬาร, อุโปสถํ นิจฺจมุปาวสามิ;
อถาคมุํ โสฬส โภชปุตฺตา, รชฺชุํ คเหตฺวาน ทฬฺหญฺจ ปาสํฯ

๑๘๑. ‘‘เภตฺวาน นาสํ อติกสฺส รชฺชุํ, นยิํสุ มํ สมฺปริคยฺห ลุทฺทา;
เอตาทิสํ ทุกฺขมหํ ติติกฺขํ, อุโปสถํ อปฺปฏิโกปยโนฺตฯ

๑๘๒. ‘‘เอกายเน ตํ ปเถ อทฺทสํสุ, พเลน วเณฺณน จุเปตรูปํ;
สิริยา ปญฺญาย จ ภาวิโตสิ, กึ ปตฺถยํ นาค ตโป กโรสิฯ

๑๘๓. ‘‘น ปุตฺตเหตู น ธนสฺส เหตู, น อายุโน จาปิ อฬาร เหตุ;
มนุสฺสโยนึ อภิปตฺถยาโน, ตสฺมา ปรกฺกม ตโป กโรมิฯ

๑๘๔. ‘‘ตฺวํ โลหิตโกฺข วิหตนฺตรํโส, อลงฺกโต กปฺปิตเกสมสฺสุ;
สุโรสิโต โลหิตจนฺทเนน, คนฺธพฺพราชาว ทิสา ปภาสสิฯ

๑๘๕. ‘‘เทวิทฺธิปฺปตฺโตสิ มหานุภาโว, สเพฺพหิ กาเมหิ สมงฺคิภูโต;
ปุจฺฉามิ ตํ นาคราเชตมตฺถํ, เสยฺโย อิโต เกน มนุสฺสโลโกฯ

๑๘๖. ‘‘อฬาร นาญฺญตฺร มนุสฺสโลกา, สุทฺธีว สํวิชฺชติ สํยโม วา;
อหญฺจ ลทฺธาน มนุสฺสโยนิํ, กาหามิ ชาติมรณสฺส อนฺตํฯ

๑๘๗. ‘‘สํวจฺฉโร เม วสโต ตวนฺติเก, อเนฺนน ปาเนน อุปฏฺฐิโตสฺมิ;
อามนฺตยิตฺวาน ปเลมิ นาค, จิรปฺปวุโฏฺฐสฺมิ อหํ ชนินฺทฯ

๑๘๘. ‘‘ปุตฺตา จ ทารา อนุชีวิโน จ, นิจฺจานุสิฏฺฐา อุปติฏฺฐเถตํ;
กจฺจินฺนุ ตํ นาภิสปิตฺถ โกจิ, ปิยญฺหิ เม ทสฺสนํ ตุยฺหํ อฬารฯ

๑๘๙. ‘‘ยถาปิ มาตู จ ปิตู อคาเร, ปุโตฺต ปิโย ปฏิวิหิโต วเสยฺย;
ตโตปิ มยฺหํ อิธเมว เสยฺโย, จิตฺตญฺหิ เต นาค มยี ปสนฺนํฯ

๑๙๐. ‘‘มณี มมํ วิชฺชติ โลหิตงฺโก, ธนาหโร มณิรตนํ อุฬารํ;
อาทาย ตฺวํ คจฺฉ สกํ นิเกตํ, ลทฺธา ธนํ ตํ มณิโมสฺสชสฺสู’’ติฯ

ตตฺถ **กิํ เต วต**นฺติ กิํ ตว วตสมาทานํฯ **พฺรหฺมจริย**นฺติ เสฏฺฐจริยํฯ **โอปานภูต**นฺติ จตุมหาปเถ ขตโปกฺขรณี วิย ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณานํ ยถาสุขํ ปริภุญฺชิตพฺพวิภวํฯ **น จ สสฺสตาย**นฺติ จิรฏฺฐิติกํ สมานมฺปิ เจ ตํ มยฺหํ สสฺสตํ น โหตีติ เม กเถติฯ

อปฺปานุภาวาติ โภชปุเตฺต สนฺธายาหฯ **หนฺตี**ติ อฏฺฐสุ ฐาเนสุ สูเลหิ วิชฺฌนฺตา กิํการณา หนิํสุฯ **กิํ ปฏิจฺจา**ติ กิํ สนฺธาย ตฺวํ ตทา เตสํ หตฺถตฺตํ อาคจฺฉิ วสํ อุปคโตฯ **วนิพฺพกาน**นฺติ โภชปุตฺตา อิธ ‘‘วนิพฺพกา’’ติ วุตฺตาฯ **เตโช นุ เต นานฺวคํ ทนฺตมูล**นฺติ กิํ นุ ตว เตโช โภชปุเตฺต ทิสฺวา ตทา ภยํ มหนฺตํ อนฺวคตํ, อุทาหุ วิสํ ทนฺตมูลํ น อนฺวคตํฯ **กิเลส**นฺติ ทุกฺขํฯ **วนิพฺพกาน**นฺติ โภชปุตฺตานํ สนฺติเก, โภชปุเตฺต นิสฺสายาติ อโตฺถฯ

เตโช น สกฺกา มม เตหิ หนฺตุนฺติ มม วิสเตโช อญฺญสฺส เตเชน อภิหนฺตุมฺปิ น สกฺกาฯ **สต**นฺติ พุทฺธาทีนํฯ **ธมฺมานี**ติ สีลสมาธิปญฺญาขนฺติอนุทฺทยเมตฺตาภาวนาสงฺขาตานิ ธมฺมานิฯ **สุกิตฺติตานี**ติ สุวณฺณิตานิ สุกถิตานิฯ กินฺติ กตฺวา? **สมุทฺทเวลาว ทุรจฺจยานี**ติ เตหิ สมุทฺทเวลา วิย สปฺปุริเสหิ ชีวิตตฺถมฺปิ ทุรจฺจยานีติ วณฺณิตานิ, ตสฺมา อหํ สีลเภทภเยน ขนฺติเมตฺตาทิสมนฺนาคโต หุตฺวา มม โกปสฺส สีลเวลนฺตํ อติกฺกมิตุํ น อทาสินฺติ อาหฯ

> ‘‘อิมิสฺสา ปน สงฺขปาลธมฺมเทสนาย ทสปิ ปารมิโย ลพฺภนฺติฯ ตทา หิ มหาสเตฺตน สรีรสฺส ปริจฺจตฺตภาโว ทานปารมี นาม โหติ, ตถารูเปนาปิ วิสเตเชน สีลสฺส อภินฺนตา สีลปารมี, นาคภวนโต นิกฺขมิตฺวา สมณธมฺมกรณํ เนกฺขมฺมปารมี, ‘อิทญฺจิทญฺจ กาตุํ วฏฺฏตี’ติ สํวิทหนํ ปญฺญาปารมี, อธิวาสนวีริยํ วีริยปารมี, อธิวาสนขนฺติ ขนฺติปารมี, สจฺจสมาทานํ สจฺจปารมี, ‘มม สีลํ น ภินฺทิสฺสามี’ติ อธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐานปารมี, อนุทฺทยภาโว เมตฺตาปารมี, เวทนาย มชฺฌตฺตภาโว อุเปกฺขาปารมี’’ติฯ

อถาคมุนฺติ อเถกทิวสํ วมฺมิกมตฺถเก นิปนฺนํ ทิสฺวา โสฬส โภชปุตฺตา ขรรชฺชุญฺจ ทฬฺหปาสญฺจ สูลานิ จ คเหตฺวา มม สนฺติกํ อาคตาฯ **เภตฺวานา**ติ มม สรีรํ อฏฺฐสุ ฐาเนสุ ภินฺทิตฺวา สกณฺฏกกาฬเวตฺตลตา ปเวเสตฺวาฯ **นาสํ อติกสฺส รชฺชุ**นฺติ โฉกํ คนฺตฺวา สีสํ เม โอลมฺพนฺตํ

ทิสฺวา มหามเคฺค นิปชฺชาเปตฺวา ปุน นาสมฺปิ เม ภินฺทิตฺวา วฏฺฏรชฺชุํ อติกสฺส อาวุนิตฺวา กาช โกฏิยํ ลเคฺคตฺวา สมนฺตโต ปริคฺคเหตฺวา มํ นยึสุฯ

อทฺทสํสูติ, สมฺม สงฺขปาล, เต โภชปุตฺตา เอกายเน เอกคมเน ชงฺฆปทิกมเคฺค ตํ พเลน จ วเณฺณน จ อุเปตรูปํ ปสฺสึสุ, ตฺวํ ปน อิสฺสริยโสภคฺคสิริยา จ ปญฺญาย จ ภาวิโต วฑฺฒิโต, โส ตฺวํ เอวรูโป สมาโนปิ กิมตฺถํ ตปํ กโรสิ, กิมิจฺฉนฺโต อุโปสถวาสํ วสสิ, สีลํ รกฺขสิฯ ‘‘อทฺทสาสิ’’นฺติปิ ปาโฐ, อหํ เอกายเน มหามเคฺค ตํ อทฺทสินฺติ อโตฺถฯ **อภิปตฺถยาโน**ติ ปเตฺถนฺโตฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา มนุสฺสโยนึ ปเตฺถมิ, ตสฺมา วีริเยน ปรกฺกมิตฺวา ตโปกมฺมํ กโรมิฯ

สุโรสิโตติ สุฏฺฐุ มนุลิโตฺตฯ **อิโต**ติ อิมมฺหา นาคภวนา มนุสฺสโลโก เกน อุตฺตริตโรฯ **สุทฺธี**ติ มคฺคผลนิพฺพานสงฺขาตา วิสุทฺธิฯ **สํยโม**ติ สีลํฯ อิทํ โส มนุสฺสโลเกเยว พุทฺธปเจฺจกพุทฺธานํ อุปฺปตฺติํ สนฺธายาหฯ **กาหามี**ติ อตฺตโน อปฺปฏิสนฺธิกภาวํ กโรนฺโต ชาติชรามรณสฺสนฺตํ กริสฺสามีติฯ เอวํ, มหาราช, โส สงฺขปาโล มนุสฺสโลกํ วเณฺณสิฯ **สํวจฺฉโร เม**ติ เอวํ, มหาราช, ตสฺมิํ มนุสฺสโลกํ วเณฺณเนฺต อหํ ปพฺพชฺชาย สิเนหํ กตฺวา เอตทโวจํฯ ตตฺถ **อุปฏฺฐิโตสฺมี**ติ อนฺนปาเนน เจว ทิเพฺพหิ จ กามคุเณหิ ปริจิโณฺณ มานิโต อสฺมิฯ **ปเลมี**ติ ปเรมิ คจฺฉามิฯ **จิรปฺปวุโฏฺฐสฺมี**ติ อหํ มนุสฺสโลกโต จิรปฺปวุโฏฺฐ อสฺมิฯ

นาภิสปิตฺถาติ กจฺจิ นุ โข มม ปุตฺตาทีสุ โกจิ ตํ น อโกฺกสิ น ปริภาสีติ ปุจฺฉติฯ ‘‘นาภิสเชฺชถา’’ติปิ ปาโฐ, น โกเปสีติ อโตฺถฯ **ปฏิวิหิโต**ติ ปฏิชคฺคิโตฯ **มณี มมนฺ**ติ สเจ, สมฺม อาฬาร, คจฺฉสิเยว, เอวํ สเนฺต มม โลหิตโงฺก ธนหารโก สพฺพกามทโท มณิ สํวิชฺชติ, ตํ อุฬารํ มณิรตนํ อาทาย ตว เคหํ คจฺฉ, ตตฺถ อิมสฺสานุภาเวน ยาวทิจฺฉกํ ธนํ ลทฺธา ปุน อิมํ มณิํ โอสฺสชสฺสุ, โอสฺสชเนฺต จ อญฺญตฺถ อโนสฺสชิตฺวา อตฺตโน อุทกจาฏิยํ โอสฺสเชยฺยาสีติ วตฺวา มยฺหํ มณิรตนํ อุปเนสีติ วทติฯ

เอวํ วตฺวา อาฬาโร ‘‘อถาหํ, มหาราช, นาคราชานํ เอตทโวจํ – ‘สมฺม, นาหํ ธเนนตฺถิโก, ปพฺพชิตุํ ปน อิจฺฉามี’ติ ปพฺพชิตปริกฺขารํ ยาจิตฺวา เตเนว สทฺธิํ นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา ตํ นิวเตฺตตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิโตมฺหี’’ติ วตฺวา รโญฺญ ธมฺมกถํ กเถโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๑๙๑. ‘‘ทิฏฺฐา มยา มานุสกาปิ กามา, อสสฺสตา วิปริณามธมฺมา;
อาทีนวํ กามคุเณสุ ทิสฺวา, สทฺธายหํ ปพฺพชิโตมฺหิ ราชฯ

๑๙๒. ‘‘ทุมปฺผลานีว ปตนฺติ มาณวา, ทหรา จ วุทฺธา จ สรีรเภทา;
เอตมฺปิ ทิสฺวา ปพฺพชิโตมฺหิ ราช, อปณฺณกํ สามญฺญเมว เสโยฺย’’ติฯ

ตตฺถ **สทฺธายา**ติ กมฺมญฺจ ผลญฺจ นิพฺพานญฺจ สทฺทหิตฺวาฯ **ทุมปฺผลานีว ปตนฺตี**ติ ยถา รุกฺขผลานิ ปกฺกานิปิ อปกฺกานิปิ ปตนฺติ, ตถา มาณวา ทหรา จ วุทฺธา จ ปตนฺติฯ **อปณฺณกนฺ**ติ อวิรทฺธํ นิยฺยานิกํฯ **สามญฺญเมว เสโยฺย**ติ ปพฺพชฺชาว อุตฺตมาติ ปพฺพชฺชายคุณํ ทิสฺวา ปพฺพชิโตมฺหิ, มหาราชาติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อนนฺตรํ คาถมาห –

๑๙๓. ‘‘อทฺธา หเว เสวิตพฺพา สปญฺญา, พหุสฺสุตา เย พหุฐานจินฺติโน;
นาคญฺจ สุตฺวาน ตวญฺจฬาร, กาหามิ ปุญฺญานิ อนปฺปกานี’’ติฯ

ตตฺถ **เย พหุฐานจินฺติโน**ติ เย พหูนิ การณานิ ชานนฺติฯ **นาคญฺจา**ติ ตถา อปฺปมาทวิหารินํ นาคราชานญฺจ ตว จ วจนํ สุตฺวาฯ

อถสฺส อุสฺสาหํ ชเนโนฺต ตาปโส โอสานคาถมาห –

๑๙๔. ‘‘อทฺธา หเว เสวิตพฺพา สปญฺญา, พหุสฺสุตา เย พหุฐานจินฺติโน;
นาคญฺจ สุตฺวาน มมญฺจ ราช, กโรหิ ปุญฺญานิ อนปฺปกานี’’ติฯ

เอวํ โส รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา ตเตฺถว จตฺตาโร วสฺสานมาเส วสิตฺวา ปุน หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ยาวชีวํ จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ สงฺขปาโลปิ ยาวชีวํ อุโปสถวาสํ วสิตฺวา ราชา จ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กริตฺวา ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปิตา ตาปโส กสฺสโป อโหสิ, พาราณสิราชา อานโนฺท, อาฬาโร สาริปุโตฺต, สงฺขปาลนาคราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สงฺขปาลชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๕๒๕] ๕. จูฬสุตโสมชาตกวณฺณนา

อามนฺตยามิ นิคมนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เนกฺขมฺมปารมึ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ **มหานารทกสฺสปชาตก**สทิสเมว (ชา. ๒.๒๒.๑๑๕๓ อาทโย)ฯ อตีเต ปน พาราณสี สุทสฺสนํ นาม นครํ อโหสิ, ตตฺถ พฺรหฺมทโตฺต นาม ราชา อชฺฌาวสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, ทสมาสจฺจเยน มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมิฯ ตสฺส ปน ปุณฺณจนฺทสสฺสิริกํ มุขํ อโหสิ, เตนสฺส ‘‘โสมกุมาโร’’ติ นามํ กรึสุฯ โส วิญฺญุตํ ปโตฺต สุตวิตฺตโก สวนสีโล อโหสิ, เตน นํ ‘‘สุตโสโม’’ติ สญฺชานึสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคเหตฺวา อาคโต ปิตุ สนฺตกํ เสตจฺฉตฺตํ ลภิตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิ, มหนฺตํ อิสฺสริยํ อโหสิฯ ตสฺส จนฺทาเทวิปฺปมุขานิ โสฬส อิตฺถิสหสฺสานิ อเหสุํฯ โส อปรภาเค ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒโนฺต ฆราวาเส อนภิรโต อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตุกาโม อโหสิฯ

โส เอกทิวสํ กปฺปกํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ยทา เม, สมฺม, สิรสฺมึ ปลิตํ ปเสฺสยฺยาสิ, ตทา เม อาโรเจยฺยาสี’’ติ อาหฯ กปฺปโก ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อปรภาเค ปลิตํ ทิสฺวา อาโรเจตฺวา ‘‘เตน หิ นํ, สมฺม กปฺปก, อุทฺธริตฺวา มม หเตฺถ ปติฏฺฐเปหี’’ติ วุเตฺต สุวณฺณสณฺฑาเสน อุทฺธริตฺวา รโญฺญ หเตฺถ ฐเปสิฯ ตํ ทิสฺวา มหาสโตฺต ‘‘ชราย เม สรีรํ อภิภูต’’นฺติ ภีโต ตํ ปลิตํ คเหตฺวาว ปาสาทา โอตริตฺวา มหาชนสฺส ทสฺสนฏฺฐาเน ปญฺญเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา เสนาปติปฺปมุขานิ อสีติอมจฺจสหสฺสานิ ปุโรหิตปฺปมุขานิ สฏฺฐิพฺราหฺมณสหสฺสานิ อเญฺญ จ รฏฺฐิกชานปทเนคมาทโย พหู ชเน ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สิรสฺมึ เม ปลิตํ ชาตํ, อหํ มหลฺลโกสฺมิ, มม ปพฺพชิตภาวํ ชานาถา’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๙๕. ‘‘อามนฺตยามิ นิคมํ, มิตฺตามเจฺจ ปริสฺสเช;
สิรสฺมึ ปลิตํ ชาตํ, ปพฺพชฺชํ ทานิ โรจห’’นฺติฯ

ตตฺถ **อามนฺตยามี**ติ ชานาเปมิฯ **โรจหนฺ**ติ ‘‘โรเจมิ อหํ, ตสฺส เม, โภโนฺต! ปพฺพชิตภาวํ ชานาถา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา เตสุ เอโก วิสารทปฺปโตฺต หุตฺวา คาถมาห –

๑๙๖. ‘‘อภุํ เม กถํ นุ ภณสิ, สลฺลํ เม เทว อุรสิ กเปฺปสิ;
สตฺตสตา เต ภริยา, กถํ นุ เต ตา ภวิสฺสนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **อภุ**นฺติ อวฑฺฒิํฯ **อุรสิ กเปฺปสี**ติ อุรสฺมิํ สุนิสิตโธตสตฺติํ จาเรสิฯ **สตฺตสตา**ติ สมชาติกา ขตฺติยกญฺญา สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **กถํ นุ เต ตา ภวิสฺสนฺตี**ติ ตา ตว ภริยา ตยิ ปพฺพชิเต อนาถา นิปฺปจฺจยา กถํ ภวิสฺสนฺติ, เอตา อนาถา กตฺวา ตุมฺหากํ ปพฺพชฺชา นาม น ยุตฺตาติฯ

ตโต มหาสโตฺต ตติยํ คาถมาห –

๑๙๗. ‘‘ปญฺญายิหินฺติ เอตา, ทหรา อญฺญมฺปิ ตา คมิสฺสนฺติ;
สคฺคญฺจ ปตฺถยาโน, เตน อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ

ตตฺถ **ปญฺญายิหินฺตี**ติ อตฺตโน กเมฺมน ปญฺญายิสฺสนฺติฯ อหํ เอตาสํ กิํ โหมิ, สพฺพาเปตา ทหรา, โย อโญฺญ ราชา ภวิสฺสติ, ตํ เอตา คมิสฺสนฺตีติฯ

อมจฺจาทโย โพธิสตฺตสฺส ปฏิวจนํ ทาตุํ อสโกฺกนฺตา ตสฺส มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สา ตุริตตุริตา อาคนฺตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ตาต, ปพฺพชิตุกาโมสี’’ติ วตฺวา เทฺว คาถาโย อภาสิ –

๑๙๘. ‘‘ทุลฺลทฺธํ เม อาสิ สุตโสม, ยสฺส เต โหมหํ มาตา;
ยํ เม วิลปนฺติยา, อนเปโกฺข ปพฺพชสิ เทวฯ

๑๙๙. ‘‘ทุลฺลทฺธํ เม อาสิ สุตโสม, ยํ ตํ อหํ วิชายิสฺสํ;
ยํ เม วิลปนฺติยา, อนเปโกฺข ปพฺพชสิ เทวา’’ติฯ

ตตฺถ **ทุลฺลทฺธ**นฺติ ยํ เอตํ มยา ลภนฺติยา ปุตฺตํ ชมฺมํ ลทฺธํ ทุลฺลทฺธํฯ **ยํ เม**ติ เยน การเณน มยิ นานปฺปการกํ วิปลนฺติยา ตฺวํ ปพฺพชิตุํ อิจฺฉสิ, เตน การเณน ตาทิสสฺส ปุตฺตสฺส ลภนํ มม ทุลฺลทฺธํ นามาติฯ

โพธิสโตฺต เอวํ ปริเทวมานายปิ มาตรา สทฺธิํ กิญฺจิ น กเถสิฯ สา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา สยเมว เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถสฺส ปิตุ อาโรเจสุํฯ โส อาคนฺตฺวา เอกํ ตาว คาถมาห –

๒๐๐. ‘‘โก นาเมโส ธโมฺม, สุตโสม กา จ นาม ปพฺพชฺชา;
ยํ โน อเมฺห ชิเณฺณ, อนเปโกฺข ปพฺพชสิ เทวา’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ โน อเมฺห**ติ ยํ ตฺวํ อมฺหากํ ปุโตฺต สมาโน อเมฺห ชิเณฺณ ปฏิชคฺคิตพฺพกาเล อปฺปฏิชคฺคิตฺวา ปปาเต สิลํ ปวเฏฺฏโนฺต วิย ฉเฑฺฑตฺวา อนเปโกฺข ปพฺพชสิ, เตน ตํ วทามิ โก นาเมโส ตว ธโมฺมติ อธิปฺปาโยฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ตุณฺหี อโหสิฯ อถ นํ ปิตา, ‘‘ตาต สุตโสม, สเจปิ เต มาตาปิตูสุ สิเนโห นตฺถิ, ปุตฺตธีตโร เต พหู ตรุณา, ตยา วินา วตฺติตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, เตสํ วุฑฺฒิปฺปตฺตกาเล ปพฺพชิสฺสสี’’ติ วตฺวา สตฺตมํ คาถมาห –

๒๐๑. “ปุตฺตาปิ ตุยฺหํ พหโว, ทหรา อปฺปตฺตโยพฺพนา;
มญฺชู เตปิตํ อปสฺสนฺตา, มเญฺญ ทุกฺขํ นิคจฺฉนฺตี”ติฯ

ตตฺถ **มญฺชูติ** มธุรวจนาฯ **นิคจฺฉนฺตีติ** นิคจฺฉิสฺสนฺติ กายิกเจตสิกทุกฺขํ ปฏิลภิสฺสนฺตีติ มญฺญามิฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต คาถมาห –

๒๐๒. “ปุเตฺตหิ จ เม เอเตหิ, ทหเรหิ อปฺปตฺตโยพฺพเนหิ;
มญฺชูหิ สเพฺพหิปิ ตุเมฺหหิ, จิรมฺปิ ฐตฺวา วินาสภาโว”ติฯ

ตตฺถ **สเพฺพหิปิ ตุเมฺหหีติ**, ตาต, น เกวลํ ปุเตฺตเหว, อถ โข ตุเมฺหหิปิ อเญฺญหิปิ สพฺพสงฺขาเรหิ จิรํ ฐตฺวาปิ ทีฆมทฺธานํ ฐตฺวาปิ วินาสภาโวว นิยโตฯ สกลสฺมิมฺปิ หิ โลกสนฺนิวาเส เอกสงฺขาโรปิ นิโจฺจ นาม นตฺถีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ปิตุ ธมฺมกถํ กเถสิฯ โส ตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ อถสฺส สตฺตสตานํ ภริยานํ อาโรจยิํสุฯ ตา จ ปาสาทา โอรุยฺห ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา โคปฺผเกสุ คเหตฺวา ปริเทวมานา คาถมาหํสุ –

๒๐๓. “ฉินฺนํ นุ ตุยฺหํ หทยํ, อทุ เต กรุณา จ นตฺถิ อเมฺหสุ;
ยํ โน วิกนฺทนฺติโย, อนเปโกฺข ปพฺพชสิ เทวา”ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สามิ สุตโสม, อเมฺห วิธวา กตฺวา คจฺฉนฺตสฺส อปฺปมตฺตกสฺสปิ สิเนหสฺส อภาเวน ตว หทยํ อเมฺหสุ ฉินฺนํ นุ, อุทาหุ กรุณาย อภาเวน การุญฺญํ วา นตฺถิ, ยํ โน เอวํ วิกนฺทนฺติโย ปหาย ปพฺพชสีติฯ

มหาสโตฺต ตาสํ ปาทมูเล ปริวตฺติตฺวา ปริเทวมานานํ ปริเทวนสทฺทํ สุตฺวา อนนฺตรํ คาถมาห –

๒๐๔. “น จ มยฺหํ ฉินฺนํ หทยํ, อตฺถิ กรุณาปิ มยฺหํ ตุเมฺหสุ;
สคฺคญฺจ ปตฺถยาโน, เตน อหํ ปพฺพชิสฺสามี”ติฯ

ตตฺถ **สคฺคญฺจาติ** อหํ สคฺคญฺจ ปตฺถยโนฺต ยสฺมา อยํ ปพฺพชฺชา นาม พุทฺธาทีหิ วณฺณิตา, ตสฺมา ปพฺพชิสฺสามิ, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถาติ ตา อสฺสาเสสิฯ

อถสฺส อคฺคมเหสิยา อาโรเจสุํฯ สา ครุภารา ปริปุณฺณคพฺภาปิ สมานา อาคนฺตฺวา มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตา ติโสฺส คาถาโย อภาสิ –

๒๐๕. “ทุลฺลทฺธํ เม อาสิ สุตโสม, ยสฺส เต อหํ ภริยา;
ยํ เม วิลปนฺติยา, อนเปโกฺข ปพฺพชสิ เทวฯ

๒๐๖. “ทุลฺลทฺธํ เม อาสิ สุตโสม, ยสฺส เต อหํ ภริยา;
ยํ เม กุจฺฉิปฏิสนฺธิํ, อนเปโกฺข ปพฺพชสิ เทวฯ

๒๐๗. “ปริปโกฺก เม คโพฺภ, กุจฺฉิคโต ยาว นํ วิชายามิ;
มาหํ เอกา วิธวา, ปจฺฉา ทุกฺขานิ อทฺทกฺขิ”นฺติฯ

ตตฺถ **ยํ เม**ติ ยสฺมา มม วิลปนฺติยา ตฺวํ อนเปโกฺข ปพฺพชสิ, ตสฺมา ยํ มยา ตว สนฺติกา อคฺคมเหสิฏฺฐานํ ลทฺธํ, ตํ ทุลฺลทฺธเมว อาสิฯ ทุติยคาถาย ยสฺมา มํ ตฺวํ กุจฺฉิปฏิสนฺธึ ปหาย อนเปโกฺข ปพฺพชสิ, ตสฺมา ยํ มยา ตว ภริยตฺตํ ลทฺธํ, ตํ ทุลฺลทฺธํ เมติ อโตฺถฯ **ยาว น**นฺติ ยาวาหํ ตํ คพฺภํ วิชายามิ, ตาว อธิวาเสหีติฯ

ตโต มหาสโตฺต คาถมาห –

๒๐๘.‘‘ปริปโกฺก เต คโพฺภ, กุจฺฉิคโต อิงฺฆ ตฺวํ วิชายสฺสุ;
ปุตฺตํ อโนมวณฺณํ, ตํ หิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ

ตตฺถ **ปุตฺต**นฺติ, ภเทฺท, ตว คโพฺภ ปริปโกฺกติ ชานามิ, ตฺวํ ปน วิชายมานา ปุตฺตํ วิชายิสฺสสิ, น ธีตรํ, สา ตฺวํ โสตฺถินา วิชายสฺสุ ปุตฺตํ, อหํ ปน สทฺธึ ตยา ตํ ปุตฺตํ หิตฺวา ปพฺพชิสฺสามิเยวาติฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี ‘‘อิโต ทานิ ปฏฺฐาย, เทว, อมฺหากํ สิรี นาม นตฺถี’’ติ อุโภหิ หเตฺถหิ หทยํ ธารยมานา อสฺสูนิ มุญฺจนฺตี มหาสเทฺทน ปริเทวิฯ อถ นํ สมสฺสาเสโนฺต มหาสโตฺต คาถมาห –

๒๐๙.‘‘มา ตฺวํ จเนฺท รุทิ, มา โสจิ วนติมิรมตฺตกฺขิ;
อาโรห วรปาสาทํ, อนเปโกฺข อหํ คมิสฺสามี’’ติฯ

ตตฺถ **มา ตฺวํ จเนฺท รุที**ติ, ภเทฺท จนฺทาเทวิ, ตฺวํ มา โรทิ มา โสจิฯ **วนติมิรมตฺตกฺขี**ติ คิริกณฺณิกปุปฺผสมานเนเตฺตฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘โกวิฬารตมฺพกฺขี’’ติ ลิขิตํ, ตสฺสา โกวิฬารปุปฺผํ วิย ตมฺพเนเตฺตติ อโตฺถฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ฐาตุํ อสโกฺกนฺตี ปาสาทํ อารุยฺห โรทมานา นิสีทิฯ อถ นํ โพธิสตฺตสฺส เชฏฺฐปุโตฺต ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข เม มาตา โรทนฺตี นิสินฺนา’’ติ ตํ ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๒๑๐.‘‘โก ตํ อมฺม โกเปสิ, กึ โรทสิ เปกฺขสิ จ มํ พาฬฺหํ;
กํ อวชฺฌํ ฆาเตมิ, ญาตีนํ อุทิกฺขมานาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **โกเปสี**ติ, อมฺม! โก นาม ตํ โกเปสิ, โก เต อปฺปิยํ อกาสิฯ **เปกฺขสิ จา**ติ มํ พาฬฺหํ เปกฺขนฺตี กิํการณา โรทสีติ อธิปฺปาโยฯ **กํ อวชฺฌํ ฆาเตมี**ติ อฆาเตตพฺพมฺปิ กํ ฆาเตมิ อตฺตโน ญาตีนํ อุทิกฺขมานานเญฺญว, อกฺขาหิ เมติ ปุจฺฉติฯ

ตโต เทวี คาถมาห –

๒๑๑.‘‘น หิ โส สกฺกา หนฺตุํ, วิชิตาวี โย มํ ตาต โกเปสิ;
ปิตา เต มํ ตาต อวจ, อนเปโกฺข อหํ คมิสฺสามี’’ติฯ

ตตฺถ **วิชิตาวี**ติ, ตาต, โย มํ อิมิสฺสา ปถวิยา วิชิตาวี โกเปสิ, อปฺปิยสมุทาจาเรน เม หทเย โกปญฺจ โสกญฺจ ปเวเสสิ, โส ตยา หนฺตุํ น สกฺกา, มญฺหิ, ตาต, ตว ปิตา ‘‘อหํ รชฺชสิริญฺจ ตญฺจ ปหาย อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อวจ, อิทํ เม โรทนการณนฺติฯ

โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘อมฺม! กึ นาม ตฺวํ กเถสิ, นนุ เอวํ สเนฺต มยํ อนาถา นาม ภวิสฺสามา’’ติ ปริเทวโนฺต คาถมาห –

๒๑๒.‘‘โยหํ ปุเพฺพ นิยฺยามิ, อุยฺยานํ มตฺตกุญฺชเร จ โยเธมิ;
สุตโสเม ปพฺพชิเต, กถํ นุ ทานิ กริสฺสามี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย อหํ ปุเพฺพ จตุอาชญฺญยุตฺตํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ รถํ อภิรุยฺห อุยฺยานํ คจฺฉามิ, มตฺตกุญฺชเร จ โยเธมิ, อเญฺญหิ จ อสฺสกีฬาทีหิ กีฬามิ, สฺวาหํ อิทานิ สุตโสเม ปพฺพชิเต กถํ กริสฺสามีติ?

อถสฺส กนิฏฺฐภาตา สตฺตวสฺสิโก เต อุโภปิ โรทเนฺต ทิสฺวา มาตรํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘อมฺม! กึการณา ตุเมฺห โรทถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ‘‘เตน หิ มา โรทถ, อหํ ตาตสฺส ปพฺพชิตุํ น ทสฺสามี’’ติ อุโภปิ เต อสฺสาเสตฺวา ธาติยา สทฺธึ ปาสาทา โอรุยฺห ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘ตาต, ตฺวํ กิร อเมฺห อกามเก ปหาย ‘ปพฺพชามี’ติ วทสิ, อหํ เต ปพฺพชิตุํ น ทสฺสามี’’ติ ปิตรํ คีวาย ทฬฺหํ คเหตฺวา คาถมาห –

๒๑๓.‘‘มาตุจฺจ เม รุทนฺตฺยา, เชฎฺฐสฺส จ ภาตุโน อกามสฺส;
หเตฺถปิ เต คเหสฺสํ, น หิ คจฺฉสิ โน อกามาน’’นฺติฯ

มหาสโตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ เม ปริปนฺถํ กโรติ, เกน นุ โข นํ อุปาเยน ปฏิกฺกมาเปยฺย’’นฺติฯ ตโต ธาตึ โอโลเกตฺวา, ‘‘อมฺม! ธาติ หนฺทิมํ มณิกฺขนฺธปิฬนฺธนํ, ตเวโส โหตุ หเตฺถ, ปุตฺตํ อปเนหิ, มา เม อนฺตรายํ กรี’’ติ สยํ ปุตฺตํ หเตฺถ คเหตฺวา อปเนตุํ อสโกฺกโนฺต ตสฺสา ลญฺชํ ปฏิชาเนตฺวา คาถมาห –

๒๑๔.‘‘อุเฎฺฐหิ ตฺวํ ธาติ, อิมํ กุมารํ รเมหิ อญฺญตฺถ;
มา เม ปริปนฺถมกาสิ, สคฺคํ มม ปตฺถยานสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **อิมํ กุมาร**นฺติ, อมฺม! ธาติ ตฺวํ อุเฎฺฐหิ, อิมํ กุมารํ อปเนตฺวา อาคนฺตฺวา อิมํ มณึ คเหตฺวา อญฺญตฺถ นํ อภิรเมหีติฯ

สา ลญฺชํ ลภิตฺวา กุมารํ สญฺญาเปตฺวา อาทาย อญฺญตฺถ คนฺตฺวา ปริเทวมานา คาถมาห –

๒๑๕.‘‘ยํ นูนิมํ ทเทยฺยํ ปภงฺกรํ, โก นุ เม อิมินาโตฺถ;
สุตโสเม ปพฺพชิเต, กึ นุ เมนํ กริสฺสามี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยํ นูน อหํ อิมํ ลญฺชตฺถาย คหิตํ ปภงฺกรํ สุปฺปภาสํ มณึ ทเทยฺยํ, โก นุ มยฺหํ สุตโสมนริเนฺท ปพฺพชิเต อิมินา อโตฺถ, **กึ นุ เมนํ กริสฺสามิ,** อหํ ตสฺมึ ปพฺพชิเต อิมํ ลภิสฺสามิ, ลภนฺตีปิ จ กึ นุ โข เอตํ กริสฺสามิ, ปสฺสถ เม กมฺมนฺติฯ

ตโต มหาเสนคุโตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ราชา ‘‘เคเห เม ธนํ มนฺท’นฺติ สญฺญํ กโรติ มเญฺญ, พหุภาวมสฺส กเถสฺสามี’’ติฯ โส อุฎฺฐาย วนฺทิตฺวา คาถมาห –

๒๑๖.‘‘โกโส จ ตุยฺหํ วิปุโล, โกฎฺฐาคารญฺจ ตุยฺหํ ปริปูรํ;
ปถวี จ ตุยฺหํ วิชิตา, รมสฺสุ มา ปพฺพชิ เทวา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต คาถมาห –

๒๑๗. ‘‘โกโส จ มยฺหํ วิปุโล, โกฏฺฐาคารญฺจ มยฺหํ ปริปูรํ;
ปถวี จ มยฺหํ วิชิตา, ตํ หิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ตสฺมิํ อปคเต กุลวฑฺฒนเสฏฺฐิ นาม อุฏฺฐาย วนฺทิตฺวา คาถมาห –

๒๑๘. ‘‘มยฺหมฺปิ ธนํ ปหูตํ, สงฺขฺยาตุํ โนปิ เทว สโกฺกมิ;
ตํ เต ททามิ สพฺพมฺปิ, รมสฺสุ มา ปพฺพชิ เทวา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต คาถมาห –

๒๑๙. ‘‘ชานามิ ธนํ ปหูตํ, กุลวฑฺฒน ปูชิโต ตยา จสฺมิ;
สคฺคญฺจ ปตฺถยาโน, เตน อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา กุลวฑฺฒเน อปคเต มหาสโตฺต โสมทตฺตํ กนิฏฺฐภาตรํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘ตาต, อหํ ปญฺชรปกฺขิโตฺต วนกุกฺกุโฏ วิย อุกฺกณฺฐิโต, มํ ฆราวาเส อนภิรติ อภิภวติ, อเชฺชว ปพฺพชิสฺสามิ, ตฺวํ อิมํ รชฺชํ ปฏิปชฺชา’’ติ รชฺชํ นิยฺยาเทโนฺต คาถมาห –

๒๒๐. ‘‘อุกฺกณฺฐิโตสฺมิ พาฬฺหํ, อรติ มํ โสมทตฺต อาวิสติ;
พหุกาปิ เม อนฺตรายา, อเชฺชวาหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา โสปิ ปพฺพชิตุกาโม ตํ ทีเปโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๒๒๑. ‘‘อิทญฺจ ตุยฺหํ รุจิตํ, สุตโสม อเชฺชว ทานิ ตฺวํ ปพฺพช;
อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามิ, น อุสฺสเห ตยา วินา อหํ ฐาตุ’’นฺติฯ

อถ นํ โส ปฏิกฺขิปิตฺวา อุปฑฺฒํ คาถมาห –

๒๒๒. ‘‘น หิ สกฺกา ปพฺพชิตุํ, นคเร น หิ ปจฺจติ ชนปเท จา’’ติฯ
ตตฺถ **น หิ ปจฺจตี**ติ อิทาเนว ตาว มม ปพฺพชฺชาธิปฺปายํ สุตฺวาว อิมสฺมิํ ทฺวาทสโยชนิเก สุทสฺสนนคเร จ สกลชนปเท จ น ปจฺจติ, โกจิ อุทฺธเน อคฺคิํ น ชาเลติ, อเมฺหสุ ปน ทฺวีสุ ปพฺพชิเตสุ อนาถาว รฏฺฐวาสิโน ภวิสฺสนฺติ, ตสฺมา น หิ สกฺกา ตยา ปพฺพชิตุํ, อหเมว ปพฺพชิสฺสามีติฯ

ตํ สุตฺวา มหาชโน มหาสตฺตสฺส ปาทมูเล ปริวตฺติตฺวา ปริเทวโนฺต อุปฑฺฒคาถมาห –

‘‘สุตโสเม ปพฺพชิเต, กถํ นุ ทานิ กริสฺสามา’’ติฯ
ตโต มหาสโตฺต ‘‘อลํ มา โสจยิตฺถ, อหํ จิรมฺปิ ฐตฺวา ตุเมฺหหิ วินา ภวิสฺสามิ, อุปฺปนฺน สงฺขาโร หิ นิโจฺจ นาม นตฺถี’’ติ มหาชนสฺส ธมฺมํ กเถโนฺต อาห –

๒๒๓. ‘‘อุปนียติทํ มเญฺญ, ปริตฺตํ อุทกํว จงฺกวารมฺหิ;
เอวํ สุปริตฺตเก ชีวิเต, น จ ปมชฺชิตุํ กาโลฯ

๒๒๔. ‘‘อุปนียติทํ มเญฺญ, ปริตฺตํ อุทกํว จงฺกวารมฺหิ;
เอวํ สุปริตฺตเก ชีวิเต, อนฺธพาลา ปมชฺชนฺติฯ

๒๒๕. เต วฑฺฒยนฺติ นิรยํ, ติรจฺฉานโยนิญฺจ เปตฺติวิสยญฺจ;
ตณฺหาย พนฺธนพทฺธา, วเฑฺฒนฺติ อสุรกาย''นฺติฯ

ตตฺถ **อุปนียติทํ มเญฺญ**ติ, ตาต, ''อิทํ ชีวิตํ อุปนียตี''ติ อหํ มญฺญามิฯ อเญฺญสุ สุเตฺต สุ อุปสํหรณโตฺถ อุปนิยฺยนโตฺถ, อิธ ปน ปริยาทานโตฺถฯ ตสฺมา ยถา ปริตฺตํ อุทกํ รชกานํ ขารจงฺกวาเร ปกฺขิตฺตํ สีฆํ ปริยาทิยติ, ตถา ชีวิตมฺปิฯ เอวํ สุปริตฺตเก ชีวิเต ตํ ปริตฺตกํ อายุสงฺขารํ คเหตฺวา วิจรนฺตานํ สตฺตานํ น ปุญฺญกิริยาย ปมชฺชิตุํ กาโล, อปฺปมาโทว กาตุํ วฎฺฎตีติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ **อนฺธพาลา ปมชฺชนฺตี**ติ อชรามรา วิย หุตฺวา คูถกลเล สูกรา วิย หุตฺวา กามปเงฺก นิมุชฺชนฺตา ปมชฺชนฺติฯ **อสุรกาย**นฺติ กาฬกญฺชิกอสุรโยนิญฺจ วเฑฺฒนฺตีติ อโตฺถฯ

เอวํ มหาสโตฺต มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา ปุพฺพกํ นาม ปาสาทํ อารุยฺห สตฺตมาย ภูมิยา ฐิโต ขเคฺคน จูฬํ ฉินฺทิตฺวา ''อหํ ตุมฺหากํ กิญฺจิ น โหมิ, อตฺตโน ราชานํ คณฺหถา''ติ สเวฐนํ จูฬํ มหาชนสฺส อนฺตเร ขิปิฯ ตํ คเหตฺวา มหาชโน ภูมิยํ ปริวเฏฺฎโนฺต ปริวเฏฺฎโนฺต ปริเทวิฯ ตสฺมึ ฐาเน มหนฺตํ รชคฺคํ อุฎฺฐหิฯ ปฎิกฺกมิตฺวา ฐิตชโน ตํ โอโลเกตฺวา ''รญฺญา จูฬํ ฉินฺทิตฺวา สเวฐนา จูฬา มหาชนสฺส อนฺตเร ขิตฺตา ภวิสฺสติ, เตนายํ ปาสาทสฺส อวิทูเร รชวฎฺฎิ อุคฺคตา''ติ ปริเทวโนฺต คาถมาห –

๒๒๖. ''อูหญฺญเต รชคฺคํ อวิทูเร, ปุพฺพกมฺหิ จ ปาสาเท;
มเญฺญ โน เกสา ฉินฺนา, ยสสฺสิโน ธมฺมราชสฺสา''ติฯ

ตตฺถ **อูหญฺญเต**ติ อุฎฺฐหติฯ **รชคฺค**นฺติ รชกฺขโนฺธฯ **อวิทูเร**ติ อิโต อมฺหากํ ฐิตฎฺฐานโต อวิทูเรฯ **ปุพฺพกมฺหี**ติ ปุพฺพกปาสาทสฺส สมีเปฯ **มเญฺญ โน**ติ อมฺหากํ ธมฺมราชสฺส เกสา ฉินฺนา ภวิสฺสนฺตีติ มญฺญามฯ

มหาสโตฺต ปริจาริกํ เปเสตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร อาหราเปตฺวา กปฺปเกน เกสมสฺสุํ โอหาราเปตฺวา อลงฺการํ สยนปิเฎฺฐ ปาเตตฺวา รตฺตปฎานํ ทสานิ ฉินฺทิตฺวา ตานิ กาสายานิ นิวาเสตฺวา มตฺติกาปตฺตํ วามอํสกูเฎ ลเคฺคตฺวา กตฺตรทณฺฑํ อาทาย มหาตเล อปราปรํ จงฺกมิตฺวา ปาสาทา โอตริตฺวา อนฺตรวีถึ ปฎิปชฺชิฯ คจฺฉนฺตํ ปน นํ น โกจิ สญฺชานิฯ อถสฺส สตฺตสตา ขตฺติยกญฺญา ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา ตํ อทิสฺวา อาภรณภณฺฑเมว ทิสฺวา โอตริตฺวา อวเสสานํ โสฬสสหสฺสานํ อิตฺถีนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''อมฺหากํ ปิยสามิโก สุตโสมมหิสฺสโร ปพฺพชิโต''ติ มหาสเทฺทน ปริเทวมานาว พหิ นิกฺขมึสุฯ ตสฺมึ ขเณ มหาชโน ตสฺส ปพฺพชิตภาวํ อญฺญาสิ, สกลนครํ สงฺขุภิตฺวา ''ราชา กิร โน ปพฺพชิโต''ติ ราชทฺวาเร สนฺนิปติ, มหาชโน ''อิธ ราชา ภวิสฺสติ, เอตฺถ ภวิสฺสตี''ติ ปาสาทาทีนิ รโญฺญ ปริโภคฎฺฐานานิ คนฺตฺวา ราชานํ อทิสฺวา –

๒๒๗. ''อยมสฺส ปาสาโท, โสวณฺณปุปฺผมาลฺยวีติกิโณฺณ;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ อิตฺถาคาเรหิฯ

๒๒๘. ''อยมสฺส ปาสาโท, โสวณฺณปุปฺผมาลฺยวีติกิโณฺณ;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ ญาติสเงฺฆนฯ

๒๒๙. ''อิทมสฺส กูฎาคารํ, โสวณฺณปุปฺผมาลฺยวีติกิณฺณํ;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ อิตฺถาคาเรหิฯ

๒๓๐. ''อิทมสฺส กูฎาคารํ, โสวณฺณปุปฺผมาลฺยวีติกิณฺณํ;

ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ ญาติสเงฺฆนฯ

๒๓๑. ‘‘อยมสฺส อโสกวนิกา, สุปุปฺผิตา สพฺพกาลิกา รมฺมา;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ อิตฺถาคาเรหิฯ

๒๓๒. ‘‘อยมสฺส อโสกวนิกา, สุปุปฺผิตา สพฺพกาลิกา รมฺมา;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ ญาติสเงฺฆนฯ

๒๓๓. ‘‘อิทมสฺส อุยฺยานํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ อิตฺถาคาเรหิฯ

๒๓๔. ‘‘อิทมสฺส อุยฺยานํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ ญาติสเงฺฆนฯ

๒๓๕. ‘‘อิทมสฺส กณิการวนํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ อิตฺถาคาเรหิฯ

๒๓๖. ‘‘อิทมสฺส กณิการวนํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ ญาติสเงฺฆนฯ

๒๓๗. ‘‘อิทมสฺส ปาฏลิวนํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ อิตฺถาคาเรหิฯ

๒๓๘. ‘‘อิทมสฺส ปาฏลิวนํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ ญาติสเงฺฆนฯ

๒๓๙. ‘‘อิทมสฺส อมฺพวนํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ อิตฺถาคาเรหิฯ

๒๔๐. ‘‘อิทมสฺส อมฺพวนํ, สุปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํ รมฺมํ;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ ญาติสเงฺฆนฯ

๒๔๑. ‘‘อยมสฺส โปกฺขรณี, สญฺฉนฺนา อณฺฑเชหิ วีติกิณฺณา;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ อิตฺถาคาเรหิฯ

๒๔๒. ‘‘อยมสฺส โปกฺขรณี, สญฺฉนฺนา อณฺฑเชหิ วีติกิณฺณา;
ยหิมนฺวิจริ ราชา, ปริกิโณฺณ ญาติสเงฺฆนา’’ติฯ –

อิมาหิ คาถาหิ ปริเทวโนฺต วิจริฯ

ตตฺถ **วีติกิโณฺณ**ติ โสวณฺณปุเปฺผหิ จ นานามาเลฺยหิ จ สโมกิโณฺณฯ **ปริกิโณฺณ**ติ ปริวาริโตฯ **อิตฺถาคาเรหี**ติ ทาสิโย อุปาทาย อิตฺถิโย อิตฺถาคารา นามฯ **ญาติสเงฺฆนา**ติ อมจฺจาปิ อิธ ญาตโย เอวฯ **กูฏาคาร**นฺติ สตฺตรตนวิจิโตฺต สยนกูฏาคารคโพฺภฯ **อโสกวนิกา**ติ อโสกวนภูมิฯ **สพฺพกาลิกา**ติ สพฺพกาลปริโภคกฺขมา นิจฺจปุปฺผิตา วาฯ **อุยฺยาน**นฺติ นนฺทนวนจิตฺตลตาวนสทิสํ อุยฺยานํ ฯ **สพฺพกาลิก**นฺติ ฉสุปิ อุตูสุ อุปฺปชฺชนกปุปฺผผลสญฺฉนฺนํฯ กณิ

การวนาทีสุ **สพฺพกาลิก**นฺติ สพฺพกาเล สุปฺปุปฺผิตผลิตเมวฯ **สญฺฉนฺนา**ติ นานาวิเธหิ ชลชถล ชกุสุเมหิ สุฏฺฐุ สญฺฉนฺนาฯ **อณฺฑเชหิ วีติกิณฺณา**ติ สกุณสเงฺฆหิ โอกิณฺณาฯ

เอวํ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ ปริเทวิตฺวา มหาชโน ปุน ราชงฺคณํ อาคนฺตฺวา –

๒๔๓.‘‘ราชา โว โข ปพฺพชิโต, สุตโสโม รชฺชํ อิมํ ปหตฺวาน;
กาสายวตฺถวสโน, นาโคว เอกโก จรตี’’ติฯ –

คาถํ วตฺวา อตฺตโน ฆเร วิภวํ ปหาย ปุตฺตธีตโร หเตฺถสุ คเหตฺวา นิกฺขมิตฺวา โพธิสตฺตเสฺสว สนฺติกํ อคมาสิ, ตถา มาตาปิตโร ปุตฺตทารา โสฬสสหสฺสา จ นาฏกิตฺถิโยฯ สกลนครํ ตุจฺฉํ วิย อโหสิ, ชนปทวาสิโนปิ เตสํ ปจฺฉโต ปจฺฉโต คมิํสุฯ โพธิสโตฺต ทฺวาทสโยชนิกํ ปริสํ ค เหตฺวา หิมวนฺตาภิมุโข ปายาสิฯ อถสฺส อภินิกฺขมนํ ญตฺวา สโกฺก วิสฺสกมฺมํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘ตาต วิสฺสกมฺม, สุตโสมมหาราชา อภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺต, วสนฏฺฐานํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, สมาคโม จ มหา ภวิสฺสติ, คจฺฉ หิมวนฺตปเทเส คงฺคาตีเร ติํสโยชนายามํ ปญฺจทสโยชนวิตฺถตํ อสฺสม ปทํ มาเปหี’’ติ เปเสสิฯ โส ตถา กตฺวา ตสฺมิํ อสฺสมปเท ปพฺพชิตปริกฺขาเร ปฏิยาเทตฺวา เอก ปทิกมคฺคํ มาเปตฺวา เทวโลกเมว คโตฯ

มหาสโตฺต เตน มเคฺคน คนฺตฺวา ตํ อสฺสมปทํ ปวิสิตฺวา ปฐมํ สยํ ปพฺพชิตฺวา ปจฺฉา เสเส ปพฺพาเชสิ, อปรภาเค พหู ปพฺพชิํสุฯ ติํสโยชนิกํ ฐานํ ปริปูริฯ วิสฺสกเมฺมน ปน อสฺสม มาปิตนิยาโม จ พหูนํ ปพฺพชิตนิยาโม จ โพธิสตฺตสฺส อสฺสมปทสํวิทหิตนิยาโม จ **หตฺถิ ปาลชาตเก** (ชา. ๑.๑๕.๓๓๗ อาทโย) อาคตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ มหาสโตฺต ยสฺส ย เสฺสว กามวิตกฺกาทิ มิจฺฉาวิตโกฺก อุปฺปชฺชติ, ตํ ตํ อากาเสน อุปสงฺกมิตฺวา อากาเส ปลฺลงฺ กน นิสีทิตฺวา โอวทโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๒๔๔.‘‘มาสฺสุ ปุเพฺพ รติกีฬิตานิ, หสิตานิ จ อนุสฺสริตฺถ;
มา โว กามา หนิํสุ, รมฺมญฺหิ สุทสฺสนํ นครํฯ

๒๔๕.‘‘เมตฺตจิตฺตญฺจ ภาเวถ, อปฺปมาณํ ทิวา จ รโตฺต จ;
อคจฺฉิตฺถ เทวปุรํ, อาวาสํ ปุญฺญกมฺมิน’’นฺติฯ

ตตฺถ **รติกีฬิตานี**ติ กามรติโย จ กายวาจาขิฑฺฑาวเสน ปวตฺตกีฬิตานิ จฯ **มา โว กามา หนิํสู**ติ มา ตุเมฺห วตฺถุกามกิเลสกามา หนิํสุฯ **รมฺมํ หี**ติ สุทสฺสนนครํ นาม รมณียํ, ตํ มา อนุสฺสริตฺถฯ **เมตฺตจิตฺต**นฺติ อิทํ เทสนามตฺตเมว, โส ปน จตฺตาโรปิ พฺรหฺมวิหาเร อาจิกฺ ขิฯ **อปฺปมาณ**นฺติ อปฺปมาณสตฺตารมฺมณํฯ **อคจฺฉิตฺถา**ติ คมิสฺสถฯ **เทวปุร**นฺติ พฺรหฺมโลกํฯ

โสปิ อิสิคโณ ตโสฺสวาเท ฐตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสีติ สพฺพํ **หตฺถิปาลชาตเก** อาคตนเยเนว กเถตพฺพํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต มหาภินิกฺ ขมนํ นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, จนฺทาเทวี ราหุลมาตา, เชฏฺฐปุโตฺต สาริปุโตฺต, กนิฏฺฐปุโตฺต ราหุโล, ธาติ ขุชฺชุตฺตรา, กุล วฑฺฒนเสฏฺฐิ กสฺสโป, มหาเสนคุโตฺต โมคฺคลฺลาโน, โสมทตฺตกุมาโร อานโนฺท, เสสปริสา พุทฺธปริสา, สุตโสมราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จูฬสุตโสมชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

สุวปณฺฑิตชมฺพุกกุณฺฑลิโน, วรกญฺญมลมฺพุสชาตกญฺจ;
ปวรุตฺตมสงฺขสิรีวฺหยโก, สุตโสมอรินฺทมราชวโรฯ

จตฺตาลีสนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๘. ปณฺณาสนิปาโต

[๕๒๖] ๑. นิฬินิกาชาตกวณฺณนา

อุทฺทยฺหเต ชนปโทติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ กเถนฺโต จ ตํ ภิกฺขุํ ‘‘เกน อุกฺกณฺฐาปิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ปุราณทุติยิกายา’’ติ วุตฺเต ‘‘น เอสา โข, ภิกฺขุ, อิทาเนว ตว อนตฺถการิกา, ปุพฺเพปิ ตฺวํ เอตํ นิสฺสาย ฌานา ปริหายิตฺวา มหาวินาสํ ปตฺโต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อุทิจฺจพฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต อุคฺคหิตสิปฺโป อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญา นิพฺพตฺเตตฺวา หิมวนฺตปเทเส วาสํ กปฺเปสิฯ อลมฺพุสาชาตเก วุตฺตนเยเนว ตํ ปฏิจฺจ เอกา มิคี คพฺภํ ปฏิลภิตฺวา ปุตฺตํ วิชายิ, ‘‘อิสิสิโงฺค’’เตฺววสฺส นามํ อโหสิฯ อถ นํ ปิตา วยปฺปตฺตํ ปพฺพาเชตฺวา กสิณปริกมฺมํ อุคฺคณฺหาเปสิฯ โส นจิรเสฺสว ฌานาภิญฺญา อุปฺปาเทตฺวา ฌานสุเขน กีฬิ, โฆรตโป ปรมธิตินฺทฺริโย อโหสิฯ ตสฺส สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิฯ สโกฺก อาวเชฺชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘อุปาเยนสฺส สีลํ ภินฺทิสฺสามี’’ติ ตีณิ สํวจฺฉรานิ สกลกาสิรเฎฺฐ วุฎฺฐึ นิวาเรสิ, รฎฺฐํ อคฺคิทฑฺฒํ วิย อโหสิฯ สเสฺส อสมฺปชฺชมาเน ทุพฺภิกฺขปีฬิตา มนุสฺสา สนฺนิปติตฺวา ราชงฺคเณ อุปโกฺกสึสุฯ อถ เน ราชา วาตปาเนน ฐิโต ‘‘กึ เอต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มหาราช, ตีณิ สํวจฺฉรานิ เทวสฺส อวสฺสนฺตตฺตา สกลรฎฺฐํ อุทฺทยฺหติ, มนุสฺสา ทุกฺขิตา, เทวํ วสฺสาเปหิ, เทวา’’ติฯ ราชา สีลํ สมาทิยิตฺวา อุโปสถํ อุปวสโนฺตปิ วสฺสํ วสฺสาเปตุํ นาสกฺขิฯ

ตสฺมึ กาเล สโกฺก อฑฺฒรตฺตสมเย ตสฺส สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา เอโกภาสํ กตฺวา เวหาเส อฏฺฐาสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สโกฺกหมสฺมี’’ติฯ ‘‘เกนเตฺถนาคโตสี’’ติ? ‘‘วสฺสติ เต, มหาราช , รเฎฺฐ เทโว’’ติ? ‘‘น วสฺสตี’’ติฯ ‘‘ชานาสิ ปนสฺส อวสฺสนการณ’’นฺติ? ‘‘น ชานามิ, สกฺกา’’ติฯ ‘‘มหาราช, หิมวนฺตปเทเส อิสิสิโงฺค นาม ตาปโส ปฏิวสติ โฆรตโป ปรมธิตินฺทฺริโยฯ โส นิพทฺธํ เทเว วสฺสเนฺต กุชฺฌิตฺวา อากาสํ โอโลเกสิ, ตสฺมา เทโว น วสฺสตี’’ติฯ ‘‘อิทานิ ปเนตฺถ กึ กาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘ตสฺส ตเป ภิเนฺน เทโว วสฺสิสฺสตี’’ติฯ ‘‘โก ปนสฺส ตปํ ภินฺทิตุํ สมโตฺถ’’ติ? ‘‘ธีตา เต, มหาราช, นิฬินิกา สมตฺถา, ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘อสุกฏฺฐานํ นาม คนฺตฺวา ตาปสสฺส ตปํ ภินฺทาหี’ติ เปเสหี’’ติฯ เอวํ โส ราชานํ อนุสาสิตฺวา สกฏฺฐานเมว อคมาสิฯ ราชา ปุนทิวเส อมเจฺจหิ สทฺธึ มเนฺตตฺวา ธีตรํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘อุทฺทยฺหเต ชนปโท, รฎฺฐญฺจาปิ วินสฺสติ;
เอหิ นิฬินิเก คจฺฉ, ตํ เม พฺราหฺมณมานยา’’ติฯ

ตตฺถ **ตํ เม**ติ ตํ มม อนตฺถการึ พฺราหฺมณํ อตฺตโน วสํ อาเนหิ, กิเลสรติวเสนสฺส สีลํ ภินฺทาหีติฯ

ตํ สุตฺวา สา ทุติยํ คาถมาห –

๒. ‘‘นาหํ ทุกฺขกฺขมา ราช, นาหํ อทฺธานโกวิทา;
กถํ อหํ คมิสฺสามิ, วนํ กุญฺชรเสวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทุกฺขกฺขมา**ติ อหํ, มหาราช, ทุกฺขสฺส ขมา น โหมิ, อทฺธานมฺปิ น ชานามิ, สาหํ กถํ คมิสฺสามีติฯ

ตโต ราชา เทฺว คาถาโย อภาสิ –

๓. ‘‘ผีตํ ชนปทํ คนฺตฺวา, หตฺถินา จ รเถน จ;
ทารุสงฺฆาฏยาเนน, เอวํ คจฺฉ นิฬินิเกฯ

๔. ‘‘หตฺถิอสฺสรเถ ปตฺตี, คเจฺฉวาทาย ขตฺติเย;
ตเวว วณฺณรูเปน, วสํ ตมานยิสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **ทารุสงฺฆาฏยาเนนา**ติ, อมฺม, นิฬินิเก น ตฺวํ ปทสา คมิสฺสสิ, ผีตํ ปน สุภิกฺขํ เขมํ อตฺตโน ชนปทํ หตฺถิวาหเนหิ จ รถวาหเนหิ จ คนฺตฺวา ตโต ปรมฺปิ อโชฺฌกาเส ปฏิจฺฉเนฺนน วยฺหาทินา อุทกฏฺฐาเน นาวาสงฺขาเตน ทารุสงฺฆาฏยาเนน คจฺฉฯ **วณฺณรูเปนา**ติ เอวํ อกิลมมานา คนฺตฺวา ตว วเณฺณน เจว รูปสมฺปทาย จ ตํ พฺราหฺมณํ อตฺตโน วสํ อานยิสฺสสีติฯ

เอวํ โส ธีตรา สทฺธึ อกเถตพฺพมฺปิ รฏฺฐปริปาลนํ นิสฺสาย กเถสิฯ สาปิ ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ อถสฺสา สพฺพํ ทาตพฺพยุตฺตกํ ทตฺวา อมเจฺจหิ สทฺธึ อุโยฺยเชสิฯ อมจฺจา ตํ อาทาย ปจฺจนฺตํ ปตฺวา ตตฺถ ขนฺธาวารํ นิวาสาเปตฺวา ราชธีตรํ อุกฺขิปาเปตฺวา วนจรเกน เทสิเตน มเคฺคน หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปุพฺพณฺหสมเย ตสฺส อสฺสมปทสฺส สมีปํ ปาปุณิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ โพธิสโตฺต ปุตฺตํ อสฺสมปเท นิวาสาเปตฺวา สยํ ผลาผลตฺถาย อรญฺญํ ปวิโฏฺฐ โหติฯ วนจรโก สยํ อสฺสมํ อคนฺตฺวา ตสฺส ปน ทสฺสนฏฺฐาเน ฐตฺวา นิฬินิกาย ตํ ทเสฺสโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๕. ‘‘กทลีธชปญฺญาโณ, อาภุชีปริวาริโต;
เอโส ปทิสฺสติ รโมฺม, อิสิสิงฺคสฺส อสฺสโมฯ

๖. ‘‘เอโส อคฺคิสฺส สงฺขาโต, เอโส ธูโม ปทิสฺสติ;
มเญฺญ โน อคฺคิํ หาเปติ, อิสิสิโงฺค มหิทฺธิโก’’ติฯ

ตตฺถ กทลีสงฺขาตา ธชา ปญฺญาณํ อสฺสาติ **กทลีธชปญฺญาโณฯ อาภุชีปริวาริโต**ติ ภุชปตฺตวนปริกฺขิโตฺตฯ **สงฺขาโต**ติ เอโส อคฺคิ อสฺส อิสิสิงฺคสฺส ฌาเนน สงฺขาโต ปจฺจกฺขคโต ชลติฯ **มเญฺญ โน อคฺคิ**นฺติ อคฺคิํ โน หาเปติ ชุหติ ปริจรตีติ มญฺญามิฯ

อมจฺจาปิ โพธิสตฺตสฺส อรญฺญํ ปวิฏฺฐเวลาย อสฺสมํ ปริวาเรตฺวา อารกฺขํ ฐเปตฺวา ราชธีตรํ อิสิเวสํ คาหาเปตฺวา สุวณฺณจีรเกน นิวาสนปารุปนํ กตฺวา สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา ตนฺตุพทฺธํ จิตฺตเคณฺฑุกํ คาหาเปตฺวา อสฺสมปทํ เปเสตฺวา สยํ พหิ รกฺขนฺตา อฏฺฐํสุฯ สา เตน เคณฺฑุเกน กีฬนฺตี จงฺกมโกฏิยํ โอตริฯ ตสฺมิํ ขเณ อิสิสิโงฺค ปณฺณสาลทฺวาเร ปาสาณผลเก นิสิโนฺน โหติฯ โส ตํ อาคจฺฉนฺติํ ทิสฺวา ภีตตสิโต อุฏฺฐาย ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ สาปิสฺส ปณฺณสาลทฺวารํ คนฺตฺวา กีฬิเยวฯ สตฺถา ตญฺจ ตโต อุตฺตริ จ อตฺถํ ปกาเสโนฺต ติสฺส คาถา อภาสิ –

๗. ‘‘ตญฺจ ทิสฺวาน อายนฺติํ, อามุตฺตมณิกุณฺฑลํ;
อิสิสิโงฺค ปาวิสิ ภีโต, อสฺสมํ ปณฺณฉาทนํฯ

๘. ‘‘อสฺสมสฺส จ สา ทฺวาเร, เคณฺฑุเกนสฺส กีฬติ;
วิหํสยนฺตี องฺคานิ, คุยฺหํ ปกาสิตานิ จฯ

๙. ‘‘ตญฺจ ทิสฺวาน กีฬนฺตึ, ปณฺณสาลคโต ชฏี;
อสฺสมา นิกฺขมิตฺวาน, อิทํ วจนมพฺรวี’’ติฯ

ตตฺถ **เคณฺฑุเกนสฺสา**ติ อสฺส อิสิสิงฺคสฺส อสฺสมทฺวาเร เคณฺฑุเกน กีฬติฯ **วิหํสยนฺตี**ติ ทเสฺสนฺตีฯ **คุยฺหํ ปกาสิตานิ จา**ติ คุยฺหญฺจ รหสฺสงฺคํ ปกาสิตานิ จ ปากฏานิ มุขหตฺถาทีนิฯ **อพฺรวี**ติ โส กิร ปณฺณสาลาย ฐตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘สจายํ ยโกฺข ภเวยฺย, ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา มํ มุรุมุราเปตฺวา ขาเทยฺย, นายํ ยโกฺข, ตาปโส ภวิสฺสตี’’ติ อสฺสมา นิกฺขมิตฺวา ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๑๐. ‘‘อโมฺภ โก นาม โส รุโกฺข, ยสฺส เตวํคตํ ผลํ;
ทูเรปิ ขิตฺตํ ปเจฺจติ, น ตํ โอหาย คจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยสฺส เตวํคตํ ผล**นฺติ ยสฺส ตว รุกฺขสฺส เอวํคติกํ มโนรมํ ผลํฯ **โก นาม โส รุโกฺข**ติ จิตฺรเคณฺฑุกสฺส อทิฎฺฐปุพฺพตฺตา ‘‘รุกฺขผเลน เตน ภวิตพฺพ’’นฺติ มญฺญมาโน เอวํ ปุจฺฉติฯ

อถสฺส สา รุกฺขํ อาจิกฺขนฺตี คาถมาห –

๑๑. ‘‘อสฺสมสฺส มม พฺรเหฺม, สมีเป คนฺธมาทเน;
พหโว ตาทิสา รุกฺขา, ยสฺส เตวํคตํ ผลํ;
ทูเรปิ ขิตฺตํ ปเจฺจติ, น มํ โอหาย คจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **สมีเป คนฺธมาทเน**ติ คนฺธมาทนปพฺพเต มม อสฺสมสฺส สมีเปฯ **ยสฺส เตวํคต**นฺติ ยสฺส เอวํคตํ, **ต**-กาโร พฺยญฺชนสนฺธิกโรติฯ

อิติ สา มุสาวาทํ อภาสิฯ อิตโรปิ สทฺทหิตฺวา ‘‘ตาปโส เอโส’’ติ สญฺญาย ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต คาถมาห –

๑๒. ‘‘เอตู ภวํ อสฺสมิมํ อเทตุ, ปชฺชญฺจ ภกฺขญฺจ ปฏิจฺฉ ทมฺมิ;
อิทมาสนํ อตฺร ภวํ นิสีทตุ, อิโต ภวํ มูลผลานิ ภุญฺชตู’’ติฯ

ตตฺถ **อสฺสมิม**นฺติ อสฺสมํ อิมํ ภวํ ปวิสตุฯ **อเทตู**ติ ยถาสนฺนิหิตํ อาหารํ ปริภุญฺชตุฯ **ปชฺช**นฺติ ปาทพฺภญฺชนํฯ **ภกฺข**นฺติ มธุรผลาผลํฯ **ปฏิจฺฉา**ติ ปฏิคฺคณฺหฯ **อิทมาสน**นฺติ ปวิฏฺฐกาเล เอวมาหฯ

ตสฺสา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กฏฺฐตฺถรเณ นิสีทนฺติยา สุวณฺณจีรเก ทฺวิธา คเต สรีรํ อปฺปฏิจฺฉนฺนํ อโหสิฯ ตาปโส มาตุคามสรีรสฺส อทิฎฺฐปุพฺพตฺตา ตํ ทิสฺวา ‘‘วโณฺณ เอโส’’ติ สญฺญาย เอวมาห –

๑๓. ‘‘กึ เต อิทํ อูรูนมนฺตรสฺมึ, สุปิจฺฉิตํ กณฺหริวปฺปกาสติ;
อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิโต เอตมตฺถํ, โกเส นุ เต อุตฺตมงฺคํ ปวิฏฺฐ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุปิจฺฉิต**นฺติ ทฺวินฺนํ อูรูนํ สมาคมกาเล สุผุสิตํ สิปฺปิปุฏมุขสณฺฐานํฯ สุภลกฺขเณน หิ อสมนฺนาคตาย ตํ ฐานํ อาวาฏธาตุกํ โหติ, สมนฺนาคตาย อพฺภุนฺนตํ สิปฺปิปุฏมุขสณฺฐานํฯ **กณฺหริวปฺปกาสตี**ติ อุโภสุ ปเสฺสสุ กาฬกํ วิย ขายติฯ **โกเส นุ เต อุตฺตมงฺคํ ปวิฏฺฐ**นฺติ ตว อุตฺตมงฺคํ ลิงฺคสณฺฐานํ น ปญฺญายติ, กึ นุ ตํ ตว สรีรสงฺขาเต โกเส ปวิฏฺฐนฺติ ปุจฺฉติฯ

อถ นํ สา วญฺจยนฺตี คาถาทฺวยมาห –

๑๔. ‘‘อหํ วเน มูลผเลสนํ จรํ, อาสาทยึ อจฺฉํ สุโฆรรูปํ;
โส มํ ปติตฺวา สหสาชฺฌปโตฺต, ปนุชฺช มํ อพฺพหิ อุตฺตมงฺคํฯ

๑๕. ‘‘สฺวายํ วโณ ขชฺชติ กณฺฑุวายติ, สพฺพญฺจ กาลํ น ลภามิ สาตํ;
ปโห ภวํ กณฺฑุมิมํ วิเนตุํ, กุรุตํ ภวํ ยาจิโต พฺราหฺมณตฺถ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อาสาทยิ**นฺติ ฆเฏฺฏสึ, อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา เลฑฺฑุนา ปหรินฺติ อโตฺถฯ **ปติตฺวา**ติ อุปธาวิตฺวาฯ **สหสาชฺฌปฺปโตฺต**ติ มมํ สหสา อชฺฌปฺปโตฺต สมฺปโตฺตฯ **ปนุชฺชา**ติ อถ มํ โปเตตฺวาฯ **อพฺพหี**ติ มุเขน มม อุตฺตมงฺคํ ลุญฺจิตฺวา ปกฺกามิ, ตโต ปฏฺฐาย อิมสฺมึ ฐาเน วโณ ชาโตฯ **สฺวาย**นฺติ โส อยํ ตโต ปฏฺฐาย มยฺหํ วโณ ขชฺชติ เจว กณฺฑุวญฺจ กโรติ, ตปฺปจฺจยา สาหํ สพฺพกาลํ กายิกเจตสิกสุขํ น ลภามิฯ **ปโห**ติ ปหุ สมโตฺถฯ **พฺราหฺมณตฺถ**นฺติ ภวํ มยา ยาจิโต อิมํ พฺราหฺมณสฺส อตฺถํ กโรตุ, อิทํ เม ทุกฺขํ หราหีติ วทติฯ

โส ตสฺสา มุสาวาทํ ‘‘สภาโว’’ติ สทฺทหิตฺวา ‘‘สเจ เต เอวํ สุขํ โหติ, กริสฺสามี’’ติ ตํ ปเทสํ โอโลเกตฺวา อนนฺตรํ คาถมาห –

๑๖. ‘‘คมฺภีรรูโป เต วโณ สโลหิโต, อปูติโก วณคโนฺธ มหา จ;
กโรมิ เต กิญฺจิ กสายโยคํ, ยถา ภวํ ปรมสุขี ภเวยฺยา’’ติฯ

ตตฺถ **สโลหิโต**ติ รโตฺตภาโสฯ **อปูติโก**ติ ปูติมํสรหิโตฯ **วณคโนฺธ**ติ โถกํ ทุคฺคโนฺธฯ **กสายโยค**นฺติ อหํ เกจิ รุกฺขกสาเย คเหตฺวา ตว เอกํ กสายโยคํ กโรมีติฯ

ตโต นิฬินิกา คาถมาห

๑๗. ‘‘น มนฺตโยคา น กสายโยคา, น โอสธา พฺรหฺมจาริ กมนฺติ;
ยํ เต มุทุ เตน วิเนหิ กณฺฑุํ, ยถา อหํ ปรมสุขี ภเวยฺย’’นฺติฯ

ตตฺถ **กมนฺตี**ติ, โภ พฺรหฺมจาริ, อิมสฺมึ มม วเณ เนว มนฺตโยคา, น กสายโยคา, น ปุปฺผผลาทีนิ โอสธานิ กมนฺติ, อเนกวารํ กเตหิปิ เตหิ เอตสฺส ผาสุกภาโว น ภูตปุโพฺพฯ ยํ ปน เต เอตํ มุทุ องฺคชาตํ, เตน ฆฏฺฏิยมานเสฺสว ตสฺส กณฺฑุ น โหติ, ตสฺมา เตน วิเนหิ กณฺฑุนฺติฯ

โส ‘‘สจฺจํ เอโส ภณตี’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘เมถุนสํสเคฺคน สีลํ ภิชฺชติ, ฌานํ อนฺตรธายตี’’ติ อชานโนฺต มาตุคามสฺส อทิฏฺฐปุพฺพตฺตา เมถุนธมฺมสฺส จ อชานนภาเวน ‘‘เภสชฺช’’นฺติ วทนฺติยา ตาย เมถุนํ ปฏิเสวิฯ ตาวเทวสฺส สีลํ ภิชฺชิ, ฌานํ ปริหายิฯ โส เทฺว ตโย วาเร สํสคฺคํ กตฺวา กิลโนฺต หุตฺวา นิกฺขมิตฺวา สรํ โอรุยฺห นฺหตฺวา ปฏิปฺปสฺสทฺธทรโถ อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลายํ นิสีทิตฺวา ปุนปิ ตํ ‘‘ตาปโส’’ติ มญฺญมาโน วสนฏฺฐานํ ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๑๘. ‘‘อิโต นุ โภโต กตเมน อสฺสโม, กจฺจิ ภวํ อภิรมสิ อรเญฺญ;

กจฺจิ นุ เต มูลผลํ ปหูตํ, กจฺจิ ภวนฺตํ น วิหึสนฺติ วาฬา’’ติฯ

ตตฺถ **กตเมนา**ติ อิโต กตเมน ทิสาภาเคน โภโต อสฺสโมฯ **ภวน**ฺติ อาลปนเมตํฯ

ตโต นิฬินิกา จตโสฺส คาถาโย อภาสิ –

๑๙. ‘‘อิโต อุชุํ อุตฺตรายํ ทิสายํ, เขมา นที หิมวตา ปภาวี;
ตสฺสา ตีเร อสฺสโม มยฺห รโมฺม, อโห ภวํ อสฺสมํ มยฺหํ ปเสฺสฯ

๒๐. ‘‘อมฺพา จ สาลา ติลกา จ ชมฺพุโย, อุทฺทาลกา ปาฏลิโย จ ผุลฺลา;
สมนฺตโต กิมฺปุริสาภิคีตํ, อโห ภวํ อสฺสมํ มยฺหํ ปเสฺสฯ

๒๑. ‘‘ตาลา จ มูลา จ ผลา จ เมตฺถ, วเณฺณน คเนฺธน อุเปตรูปํ;
ตํ ภูมิภาเคหิ อุเปตรูปํ, อโห ภวํ อสฺสมํ มยฺหํ ปเสฺสฯ

๒๒. ‘‘ผลา จ มูลา จ ปหูตเมตฺถ, วเณฺณน คเนฺธน รเสนุเปตา;
อายนฺติ จ ลุทฺทกา ตํ ปเทสํ, มา เม ตโต มูลผลํ อหาสุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุตฺตราย**นฺติ อุตฺตรายฯ **เขมา**ติ เอวํนามิกา นทีฯ **หิมวตา ปภาวี**ติ หิมวนฺตโต ปวตฺตติฯ **อโห**ติ ปตฺถนเตฺถ นิปาโตฯ **อุทฺทาลกา**ติ วาตฆาตกาฯ **กิมฺปุริสาภิคีต**นฺติ สมนฺตโต ปริวาเรตฺวา มธุรสเทฺทน คายเนฺตหิ กิมฺปุริเสหิ อภิคีตํฯ **ตาลา จ มูลา จ ผลา จ เมตฺถา**ติ เอตฺถ มม อสฺสเม ปาสาทิกา ตาลรุกฺขา จ เตสเญฺญว วณฺณคนฺธาทิสมฺปนฺนา กนฺทสงฺขาตา มูลา จ ผลา จฯ **ปหูตเมตฺถา**ติ นานารุกฺขผลา จ รุกฺขวลฺลิมูลา จ ปหูตา เอตฺถฯ **มา เม ตโต**ติ ตํ มม อสฺสมปทํ สมฺพหุลา ลุทฺทกา อาคจฺฉนฺติ, มยา เจตฺถ อาหริตฺวา ฐปิตํ พหุมธุรสมูลผลาผลํ อตฺถิ, เต มยิ จิรายเนฺต มูลผลาผลํ หเรยฺยุํฯ เต ตโต มม มูลผลาผลํ มา หรึสุ, ตสฺมา สเจปิ มยา สทฺธึ อาคนฺตุกาโม, เอหิ, โน เจ, อหํ คมิสฺสามีติ อาหฯ

ตํ สุตฺวา ตาปโส ยาว ปิตุ อาคมนา อธิวาสาเปตุํ คาถมาห –

๒๓. ‘‘ปิตา มมํ มูลผเลสนํ คโต, อิทานิ อาคจฺฉติ สายกาเล;
อุโภว คจฺฉามเส อสฺสมํ ตํ, ยาว ปิตา มูลผลโต เอตู’’ติฯ

ตตฺถ **อุโภว คจฺฉามเส**ติ มม ปิตุ อาโรเจตฺวา อุโภว คมิสฺสามฯ

ตโต สา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ตาว อรเญฺญว วฑฺฒิตภาเวน มม อิตฺถิภาวํ น ชานาติ, ปิตา ปนสฺส มํ ทิสฺวาว ชานิตฺวา ‘ตฺวํ อิธ กึ กโรสี’ติ กาชโกฏิยา ปหริตฺวา สีสมฺปิ เม ภิเนฺทยฺย, ตสฺมึ อนาคเตเยว มยา คนฺตุํ วฏฺฏติ, อาคมนกมฺมมฺปิ เม นิฏฺฐิต’’นฺติฯ สา ตสฺส อาคมนูปายํ อาจิกฺขนฺตี อิตรํ คาถมาห –

๒๔. ‘‘อเญฺญ พหู อิสโย สาธุรูปา, ราชีสโย อนุมเคฺค วสนฺติ;
เตเยว ปุเจฺฉสิ มมสฺสมํ ตํ, เต ตํ นยิสฺสนฺติ มมํ สกาเส’’ติฯ

ตตฺถ **ราชีสโย**ติ, สมฺม, มยา น สกฺกา จิรายิตุํ, อเญฺญ ปน สาธุสภาวา ราชิสโย จ พฺราหฺมณิสโย จ อนุมเคฺค มม อสฺสมมคฺคปเสฺส วสนฺติ, อหํ เตสํ อาจิกฺขิตฺวา คมิสฺสามิ, ตฺวํ เต ปุเจฺฉยฺยาสิ, เต ตํ มม สนฺติกํ นยิสฺสนฺตีติฯ

เอวํ สา อตฺตโน ปลายนูปายํ กตฺวา ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา ตํ โอโลเกนฺตเมว ‘‘ตฺวํ นิวตฺตา’’ติ วตฺวา อาคมนมคฺคเนว อมจฺจานํ สนฺติกํ อคมาสิฯ เต ตํ คเหตฺวา ขนฺธาวารํ คนฺตฺวา อนุปุพฺเพน พาราณสึ ปาปุณึสุฯ สโกฺกปิ ตํ ทิวสเมว ตุสฺสิตฺวา สกลรเฏฺฐ เทวํ วสฺสาเปสิ, ตโต สุภิกฺขํ ชนปทํ อโหสิฯ อิสิสิงฺคตาปสสฺสปิ ตาย ปกฺกนฺตมตฺตาย เอว กาเย ฑาโห อุปฺปชฺชิฯ โส กมฺปโนฺต ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา วากจีรํ ปารุปิตฺวา โสจโนฺต นิปชฺชิฯ โพธิสโตฺต สายํ อาคนฺตฺวา ปุตฺตํ อปสฺสโนฺต ‘‘กหํ นุ โข คโต’’ติ กาชํ โอตาเรตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา ตํ นิปนฺนกํ ทิสฺวา ‘‘ตาต, กึ กโรสี’’ติ ปิฎฺฐึ ปริมชฺชโนฺต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๒๕. ‘‘น เต กฎฺฐานิ ภินฺนานิ, น เต อุทกมาภตํ;
อคฺคีปิ เต น หาปิโต, กึ นุ มโนฺทว ฌายสิฯ

๒๖. ‘‘ภินฺนานิ กฎฺฐานิ หุโต จ อคฺคิ, ตปนีปิ เต สมิตา พฺรหฺมจารี;
ปีฐญฺจ มยฺหํ อุทกญฺจ โหติ, รมสิ ตฺวํ พฺรหฺมภูโต ปุรตฺถาฯ

๒๗. ‘‘อภินฺนกโฎฺฐสิ อนาภโตทโก, อหาปิตคฺคีสิ อสิทฺธโภชโน;
น เม ตฺวํ อาลปสี มมชฺช, นฎฺฐํ นุ กึ เจตสิกญฺจ ทุกฺข’’นฺติฯ

ตตฺถ **ภินฺนานี**ติ อรญฺญโต อุทฺธฎานิฯ **น หาปิโต**ติ น ชลิโตฯ **ภินฺนานี**ติ ปุเพฺพ ตยา มมาคมนเวลาย กฎฺฐานิ อุทฺธฎาเนว โหนฺติฯ **หุโต จ อคฺคี**ติ อคฺคิ จ หุโต โหติฯ **ตปนี**ติ วิสิพฺพนอคฺคิสงฺขาตา ตปนีปิ เต สมิตาว สยเมว สํวิทหิตาว โหติฯ **ปีฐ**นฺติ มม อาสนตฺถาย ปีฐญฺจ ปญฺญตฺตเมว โหติฯ **อุทกญฺจา**ติ ปาทโธวนอุทกมฺปิ อุปฎฺฐาปิตเมว โหติฯ **พฺรหฺมภูโต**ติ ตฺวมฺปิ อิโต ปุรตฺถา เสฎฺฐภูโต อิมสฺมึ อสฺสเม อภิรมสิฯ **อภินฺนกโฎฺฐสี**ติ โส ทานิ อชฺช อนุทฺธฎกโฎฺฐสิฯ **อสิทฺธโภชโน**ติ น เต กิญฺจิ อมฺหากํ กนฺทมูลํ วา ปณฺณํ วา เสทิตํฯ **มมชฺชา**ติ, มม ปุตฺต, อชฺช น เม ตฺวํ อาลปสิฯ **นฎฺฐํ นุ กิ**นฺติ กึ นุ เต นฎฺฐํ วา, กึ เจตสิกํ วา ทุกฺขํ, อกฺขาหิ เม นิปนฺนการณนฺติ ปุจฺฉติฯ

โส ปิตุ วจนํ สุตฺวา ตํ การณํ กเถโนฺต อาห –

๒๘. ‘‘อิธาคมา ชฎิโล พฺรหฺมจารี, สุทสฺสเนโยฺย สุตนู วิเนติ;
เนวาติทีโฆ น ปนาติรโสฺส, สุกณฺหกณฺหจฺฉทเนหิ โภโตฯ

๒๙. ‘‘อมสฺสุชาโต อปุราณวณฺณี, อาธารรูปญฺจ ปนสฺส กเณฺฐ;
เทฺว ยมา คณฺฑา อุเร สุชาตา, สุวณฺณตินฺทุกนิภา ปภสฺสราฯ

๓๐. ‘‘มุขญฺจ ตสฺส ภุสทสฺสเนยฺยํ, กเณฺณสุ ลมฺพนฺติ จ กุญฺจิตคฺคา;
เต โชตเร จรโต มาณวสฺส, สุตฺตญฺจ ยํ สํยมนํ ชฎานํฯ

๓๑. ‘‘อญฺญา จ ตสฺส สํยมานิ จตโสฺส, นีลา ปีตา โลหิติกา จ เสตา;
ตา ปึสเร จรโต มาณวสฺส, ติริฎิสงฺฆาริว ปาวุสมฺหิฯ

๓๒. ‘‘น มิขลํ มุญฺชมยํ ธาเรติ, น สนฺถเร โน ปน ปพฺพชสฺส;
ตา โชตเร ชฆนนฺตเร วิลคฺคา, สเตรตา วิชฺชุริวนฺตลิเกฺขฯ

๓๓. ‘‘อขีลกานิ จ อวณฺฎกานิ, เหฎฺฐา นภฺยา กฎิสโมหิตานิ;
อฆฎฺฎิตา นิจฺจกีฬํ กโรนฺติ, หํ ตาต กึรุกฺขผลานิ ตานิฯ

๓๔. ‘‘ชฎา จ ตสฺส ภุสทสฺสเนยฺยา, ปโรสตํ เวลฺลิตคฺคา สุคนฺธา;
เทฺวธา สิโร สาธุ วิภตฺตรูโป, อโห นุ โข มยฺห ตถา ชฎาสฺสุฯ

๓๕. ‘‘ยทา จ โส ปกิรติ ตา ชฎาโย, วเณฺณน คเนฺธน อุเปตรูปา;
นีลุปฺปลํ วาตสเมริตํว, ตเถว สํวาติ ปนสฺสโม อยํฯ

๓๖. ‘‘ปโงฺก จ ตสฺส ภุสทสฺสเนโยฺย, เนตาทิโส ยาทิโส มยฺหํ กาเย;
โส วายติ เอริโต มาลุเตน, วนํ ยถา อคฺคคิเมฺห สุผุลฺลํฯ

๓๗. ‘‘นิหนฺติ โส รุกฺขผลํ ปถพฺยา, สุจิตฺตรูปํ รุจิรํ ทสฺสเนยฺยํ;
ขิตฺตญฺจ ตสฺส ปุนเรหิ หตฺถํ, หํ ตาต กึรุกฺขผลํ นุ โข ตํฯ

๓๘. ‘‘ทนฺตา จ ตสฺส ภุสทสฺสเนยฺยา, สุทฺธา สมา สงฺขวรูปปนฺนา;
มโน ปสาเทนฺติ วิวริยมานา, น หิ นูน โส สากมขาทิ เตหิฯ

๓๙. ‘‘อกกฺกสํ อคฺคฬิตํ มุหุํ มุทุํ, อุชุํ อนุทฺธตํ อจปลมสฺส ภาสิตํ;
รุทํ มนุญฺญํ กรวีกสุสฺสรํ, หทยงฺคมํ รญฺชยเตว เม มโนฯ

๔๐. ‘‘พินฺทุสฺสโร นาติวิสฎฺฐวาโกฺย, น นูน สชฺฌายมติปฺปยุโตฺต;
อิจฺฉามิ โภ ตํ ปุนเทว ทฎฺฐุํ, มิโตฺต หิ เม มาณโวหุ ปุรตฺถาฯ

๔๑. ‘‘สุสนฺธิ สพฺพตฺถ วิมฎฺฐิมํ วณํ, ปุถู สุชาตํ ขรปตฺตสนฺนิภํ;
เตเนว มํ อุตฺตริยาน มาณโว, วิวริตํ อูรุํ ชฆเนน ปีฬยิฯ

๔๒. ‘‘ตปนฺติ อาภนฺติ วิโรจเร จ, สเตรตา วิชฺชุริวนฺตลิเกฺข;
พาหา มุทู อญฺชนโลมสาทิสา, วิจิตฺรวฎฺฎงฺคุลิกาสฺส โสภเรฯ

๔๓. ‘‘อกกฺกสโงฺค น จ ทีฆโลโม, นขาสฺส ทีฆา อปิ โลหิตคฺคา;
มุทูหิ พาหาหิ ปลิสฺสชโนฺต, กลฺยาณรูโป รมยํ อุปฎฺฐหิฯ

๔๔. ‘‘ทุมสฺส ตูลูปนิภา ปภสฺสรา, สุวณฺณกมฺพุตลวฎฺฎสุจฺฉวิ;
หตฺถา มุทู เตหิ มํ สมฺผุสิตฺวา, อิโต คโต เตน มํ ทหนฺติ ตาตฯ

๔๕. ‘‘น นูน โส ขาริวิธํ อหาสิ, น นูน โส กฎฺฐานิ สยํ อภญฺชิ;
น นูน โส หนฺติ ทุเม กุฐาริยา, น หิสฺส หเตฺถสุ ขิลานิ อตฺถิฯ

๔๖. ‘‘อโจฺฉ จ โข ตสฺส วณํ อกาสิ, โส มํพฺรวิ ‘สุขิตํ มํ กโรหิ’;
ตาหํ กรึ เตน มมาสิ โสขฺยํ, โส จพฺรวิ ‘สุขิโตสฺมี’ติ พฺรเหฺมฯ

๔๗. ‘‘อยญฺจ เต มาลุวปณฺณสนฺถตา, วิกิณฺณรูปาว มยา จ เตน จ;
กิลนฺตรูปา อุทเก รมิตฺวา, ปุนปฺปุนํ ปณฺณกุฎึ วชามฯ

๔๘. ‘‘น มชฺช มนฺตา ปฎิภนฺติ ตาต, น อคฺคิหุตฺตํ นปิ ยญฺญตนฺตํ;
น จาปิ เต มูลผลานิ ภุเญฺช, ยาว น ปสฺสามิ ตํ พฺรหฺมจาริํฯ

๔๙. ‘‘อทฺธา ปชานาสิ ตุวมฺปิ ตาต, ยสฺสํ ทิสํ วสเต พฺรหฺมจารี;
ตํ มํ ทิสํ ปาปย ตาต ขิปฺปํ, มา เต อหํ อมริมสฺสมมฺหิฯ

๕๐. ‘‘วิจิตฺรผุลฺลณฺหิ วนํ สุตํ มยา, ทิชาภิฆุฏฺฐํ ทิชสงฺฆเสวิตํ;
ตํ มํ วนํ ปาปย ตาต ขิปฺปํ, ปุรา เต ปาณํ วิชหามิ อสฺสเม’’ติฯ

ตตฺถ **อิธาคมา**ติ, ตาต, อิมํ อสฺสมปทํ อาคโตฯ **สุทสฺสเนยฺย**ติ สุฏฺฐุ ทสฺสเนยฺยฯ **สุตนู**ติ สุฏฺฐุ ตนุโก นาติกิโส นาติถูโล ฯ **วิเนตี**ติ อตฺตโน สรีรปฺปภาย อสฺสมปทํ เอโกภาสํ วิย วิเนติ ปูเรติฯ **สุกณฺหกณฺหจฺฉทเนหิ โภโต**ติ, ตาต, ตสฺส โภโต สุกเณฺหหิ กณฺหจฺฉทเนหิ ภมรวเณฺณหิ เกเสหิ สุกณฺหสีสํ สุมชฺชิตมณิมยํ วิย ขายติฯ **อมสฺสุชาโต**ติ น ตาวสฺส มสฺสุ ชายติ, ตรุโณเยวฯ **อปุราณวณฺณี**ติ อจิรปพฺพชิโตฯ **อาธารรูปญฺจ ปนสฺส กเณฺฐ**ติ กเณฺฐ จ ปนสฺส อมฺหากํ ภิกฺขาภาชนฏฺฐปนํ ปตฺตาธารสทิสํ ปิฬนฺธนํ อตฺถีติ มุตฺตาหารํ สนฺธาย วทติฯ **คณฺฑา**ติ ถเน สนฺธายาหฯ **อุเร สุชาตา**ติ อุรมฺหิ สุชาตาฯ ‘‘อุรโต’’ติปิ ปาโฐฯ **ปภสฺสรา**ติ ปภาสมฺปนฺนาฯ ‘‘ปภาสเร’’ติปิ ปาโฐ, โอภาสนฺตีติ อโตฺถฯ

ภุสทสฺสเนยฺยนฺติ อติวิย ทสฺสนียํฯ **กุณฺฑิตคฺคา**ติ สีหกุณฺฑลํ สนฺธาย วทติฯ **สุตฺตญฺจา**ติ ยํ ตสฺส ชฏาพนฺธนสุตฺตํ, ตมฺปิ โชตติ ปภํ มุญฺจติฯ **‘‘สํยมานิ จตโสฺส’’**ติ อิมินา มณิสุวณฺณปวาฬรชตมยานิ จตฺตาริ ปิฬนฺธนานิ ทเสฺสติ ฯ **ตา ปิํสเร**ติ ตานิ ปิฬนฺธนานิ ปาวุสมฺหิ ปวุเฏฺฐ เทเว ติริฏิสงฺฆา วิย วิรวนฺติฯ **มิขลนฺ**ติ เมขลํ, อยเมว วา ปาโฐฯ อิทํ นิวตฺถกญฺจนจีรกํ สนฺธายาหฯ **น สนฺถเร**ติ น วาเกฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต, ยถา มยํ ติณมยํ วา วากมยํ วา จีรกํ ธาเรม, น ตถา โส, โส ปน สุวณฺณจีรกํ ธาเรตีติฯ **อขีลกานี**ติ อตจานิ นิปฺปณฺณานิฯ **กฏิสโมหิตานี**ติ กฏิยํ พทฺธานิฯ **นิจฺจกีฬํ กโรนฺตี**ติ อฆฏฺฏิตานิปิ นิจฺจกาลํ กีฬายนฺติฯ **หํ, ตาตา**ติ หโมฺภ, ตาตฯ **กิํ รุกฺขผลานิ ตานี**ติ ตานิ ตสฺส มาณวสฺส สุตฺตารุฬฺหานิ กฏิยํ พทฺธานิ กตรรุกฺขผลานิ นามาติ มณิสงฺฆาฏิํ สนฺธายาหฯ

ชฏาติ ชฏามณฺฑลาการเรน พทฺธรตนมิสฺสกเกสวฏฺฏิโย สนฺธายาหฯ **เวลฺลิตคฺคา**ติ กุณฺฑิตคฺคาฯ **เทฺวธาสิโร**ติ ตสฺส สีสํ เทฺวธา กตฺวา พทฺธานํ ชฏานํ วเสน สุฏฺฐุ วิภตฺตรูปํฯ **ตถา**ติ ยถา ตสฺส มาณวสฺส ชฏา, ตถา ตุเมฺหหิ มม น พทฺธา, อโห วต มมปิ ตถา อสฺสูติ ปเตฺถโนฺต อาหฯ **อุเปตรูปา**ติ อุเปตสภาวาฯ **วาตสเมริตํวา**ติ ยถา นาม นีลุปฺปลํ วาเตน สมีริตํ, ตเถว อยํ อิมสฺมิํ วนสเณฺฑ อสฺสโม สํวาติฯ **เนตาทิโส**ติ, ตาต, ยาทิโส มม กาเย ปโงฺก, เนตาทิโส ตสฺส สรีเรฯ โส หิ ทสฺสนีโย เจว สุคโนฺธ จฯ **อคฺคคิเมฺห**ติ วสนฺตสมเยฯ

นิหนฺตีติ ปหรติฯ **กิํ รุกฺขผลํ นุ โข ตนฺ**ติ กตรรุกฺขสฺส นุ โข ตํ ผลํฯ **สงฺขวรูปปนฺนา**ติ สุโธตสงฺขปฏิภาคาฯ **น หิ นูน โส สากมขาทิ เตหี**ติ น นูน โส มาณโว มยํ วิย เตหิ ทเนฺตหิ รุกฺขปณฺณานิ เจว มูลผลาผลานิ จ ขาทิฯ อมฺหากญฺหิ ตานิ ขาทนฺตานํ สพลา ปณฺณวณฺณา ทนฺตาติ ทีเปติฯ

อกกฺกสนฺติ, ตาต, ตสฺส ภาสิตํ อผรุสํ อคฬิตํ, ปุนปฺปุนํ วทนฺตสฺสาปิ มธุรตาย **มุหุํ มุหุํ,** อปมุสฺสตาย **อุชุํ,** อวิกฺขิตฺตตาย **อนุทฺธฏํ,** ปติฏฺฐิตตาย **อจปลํฯ รุท**นฺติ ภาสมานสฺส สรสงฺขาตํ รุทมฺปิ มโนหรํ กรวีกสฺส วิย สุสฺสรํ สุมธุรํฯ **รญฺชยเตวา**ติ มม มโน รญฺชติเยวฯ **พินฺทุสฺสโร**ติ ปิณฺฑิตสฺสโรฯ **มาณโวหู**ติ โส หิ มาณโว ปุรตฺถา มม มิโตฺต อหุฯ

สุสนฺธิ สพฺพตฺถ วิมฏฺฐิมํ วณนฺติ ตาต ตสฺส มาณวสฺส อูรูนํ อนฺตเร เอกํ วณํ อตฺถิ, ตํ สุสนฺธิ สุผุสิตํ สิปฺปิปุฏมุขสทิสํ, สพฺพตฺถ วิมฏฺฐํ สมนฺตโต มฏฺฐํฯ **ปุถู**ติ มหนฺตํฯ **สุชาตนฺ**ติ สุสณฺฐิตํฯ **ขรปตฺตสนฺนิภนฺ**ติ สุปุปฺผิตปทุมมกุฬสนฺนิภํฯ **อุตฺตริยานา**ติ อุตฺตริตฺวา อวตฺถริตฺวาฯ **ปิฬยี**ติ ปีเฬสิฯ **ตปนฺตี**ติ ตสฺส มาณวสฺส สรีรโต นิจฺฉรนฺตา สุวณฺณวณฺณรํสิโย ชลนฺติ

โอภาสนฺติ วิโรจนฺติ จฯ **พาหา**ติ พาหาปิสฺส มุทูฯ **อญฺชนโลมสาทิสา**ติ อญฺชนสทิเสหิ โลเมหิ สมนฺนาคตาฯ **วิจิตฺรวฏฺฏงฺคุลิกาสฺส โสภเร**ติ หตฺถาปิสฺส วรลกฺขณวิจิตฺราหิ ปวาลงฺกุรสทิสาหิ วฏฺฏงฺคุลีหิ สมนฺนาคตา โสภนฺติฯ

อกกฺกสงฺโคติ กจฺฉุปีฬกาทิรหิตองฺคปจฺจงฺโคฯ **รมยํ อุปฏฺฐหี**ติ มํ รมยนฺโต อุปฏฺฐหิ ปริจริฯ **ตูลูปนิภา**ติ มุทุภาวสฺส อุปมาฯ **สฺวณฺณกมฺพุตลวฏฺฏสุจฺฉวี**ติ สฺวณฺณมยํ อาทาสตลํ วิย วฏฺฏา จ สุจฺฉวิ จ, ปริมณฺฑลตลา เจว สุนฺทรจฺฉวิ จาติ อโตฯ **สมฺผุสิตฺวา**ติ สุฏฺฐุ ผุสิตฺวา อตฺตโน หตฺถสมฺผสฺสํ มม สรีเร ผราเปตฺวาฯ **อิโต คโต**ติ มม โอโลเกนฺตเสฺสว อิโต คโตฯ **เตน มํ ทหนฺตี**ติ เตน ตสฺส หตฺถสมฺผเสฺสน อิทานิ มํ ทหนฺติฯ ตถา หิ ตสฺส คตกาลโต ปฏฺฐาย มม สรีเร ฑาโห อุฏฺฐิโต, เตนมฺหิ โทมนสฺสปฺปโตฺต นิปโนฺนติฯ

น นูน โส ขาริวิธนฺติ, ตาต, นูน โส มาณโว น ขาริภารํ อุกฺขิปิตฺวา วิจริฯ **ขิลานี**ติ กิลานิ, ‘‘อยเมว วา ปาโฐฯ **โสขฺย**นฺติ สุขํฯ **มาลุวปณฺณสนฺถตา วิกิณฺณรูปาวา**ติ, ตาต, อยํ ตว มาลุวปณฺณสนฺถตา อชฺช มยา จ เตน จ อญฺญมญฺญํ ปรามสนาลิงฺคนวเสน ปริวตฺตเนฺตหิ วิกิณฺณา วิย อากุลพฺยากุลา ชาตาฯ **ปุนปฺปุนํ ปณฺณกุฏึ วชามา**ติ, ตาต, อหญฺจ โส จ อภิรมิตฺวา กิลนฺตรูปา ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา อุทกํ ปวิสิตฺวา รมิตฺวา วิคตทรถา ปุนปฺปุนํ อิมเมว กุฏึ ปวิสามาติ วทติฯ

น มชฺช มนฺตาติ อชฺช มม ตสฺส คตกาลโต ปฏฺฐาย เนว มนฺตา ปฏิภนฺติ น อุปฏฺฐหนฺติ น รุจฺจนฺติฯ **น อคฺคิหุตฺตํ นปิ ยญฺญตนฺต**นฺติ มหาพฺรหฺมุโน อาราธนตฺถาย กตฺตพฺพโหมวิธูปนาทิยญฺญกิริยาปิ เม น ปฏิภาติ น อุปฏฺฐาติ น รุจฺจติฯ **น จาปิ เต**ติ ตยา อาภตมูลผลาผลานิปิ น ภุญฺชามิฯ **ยสฺสํ ทิส**นฺติ ยสฺสํ ทิสายํฯ **วน**นฺติ ตสฺส มาณวสฺส อสฺสมํ ปริวาเรตฺวา ฐิตวนนฺติฯ

ตเสฺสวํ วิลปนฺตสฺส ตํ วิลาปํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘เอกาย อิตฺถิยา อิมสฺส สีลํ ภินฺนํ ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ตํ โอวทโนฺต ฉ คาถาโย อภาสิ –

๕๑. ‘‘อิมสฺมาหํ โชติรเส วนมฺหิ, คนฺธพฺพเทวจฺฉรสงฺฆเสวิเต;
อิสีนมาวาเส สนนฺตนมฺหิ, เนตาทิสํ อรตึ ปาปุเณถฯ

๕๒. ‘‘ภวนฺติ มิตฺตานิ อโถ น โหนฺติ, ญาตีสุ มิเตฺตสุ กโรนฺติ เปมํ;
อยญฺจ ชโมฺม กิสฺส วา นิวิโฏฺฐ, โย เนว ชานาติ ‘กุโตมฺหิ อาคโต’ฯ

๕๓. ‘‘สํวาเสน หิ มิตฺตานิ, สนฺธียนฺติ ปุนปฺปุนํ;
เสฺวว มิโตฺต อสํคนฺตุ, อสํวาเสน ชีรติฯ

๕๔. ‘‘สเจ ตุวํ ทกฺขสิ พฺรหฺมจาริํ, สเจ ตุวํ สลฺลเป พฺรหฺมจารินา;
สมฺปนฺนสสฺสํว มโหทเกน, ตโปคุณํ ขิปฺปมิมํ ปหิสฺสสิฯ

๕๕. ‘‘ปุนปิ เจ ทกฺขสิ พฺรหฺมจาริํ, ปุนปิ เจ สลฺลเป พฺรหฺมจารินา;
สมฺปนฺนสสฺสํว มโหทเกน, อุสฺมาคตํ ขิปฺปมิมํ ปหิสฺสสิฯ

๕๖. ‘‘ภูตานิ เหตานิ จรนฺติ ตาต, วิรูปรูเปน มนุสฺสโลเก;
น ตานิ เสเวถ นโร สปโญฺญ, อาสชฺช นํ นสฺสติ พฺรหฺมจารี’’ติฯ

ตตฺถ **อิมสฺมาติ** อิมสฺมึฯ **หนฺติ** นิปาตมตฺตํฯ **โชติรเสติ** หูยมานสฺส โชติโน รํสิโอภาสิเตฯ **สนนฺตนมฺหีติ** โปราณเกฯ **ปาปุเณถาติ** ปาปุเณยฺยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต, เอวรูเปวเน วสโนฺต ยํ อรติํ ตุวํ ปโตฺต, เอตาทิสํ น ปาปุเณยฺย ปณฺฑิโต กุลปุโตฺต, ปตฺตุํ นารหตีติ อโตฺถฯ

“*ภวนฺตี*”ติ อิมํ คาถํ มหาสโตฺต อโนฺตคตเมว ภาสติฯ อยเมตฺถ อธิปฺปาโย – โลเก สตฺตานํ มิตฺตานิ นาม โหนฺติปิ น โหนฺติปิ ตตฺถ เยสํ โหนฺติ, เต อตฺตโน ญาตีสุ จ มิเตฺตสุ จ เปมํ กโรนฺติฯ **อยญฺจ ชโมฺมติ** มิคสิโงฺค ลามโกฯ **กิสฺส วา นิวิโฎฺฐติ** เกน นาม การเณน ตสฺมึ มาตุคาเม มิตฺตสญฺญาย นิวิโฎฺฐ, โส มิคิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติตฺวา อรเญฺญ วฑฺฒิตตฺตา ‘‘กุโตมฺหิ อาคโต’’ติ อตฺตโน อาคตฎฺฐานมตฺตมฺปิ น ชานาติ, ปเคว ญาติมิเตฺตติฯ

ปุนปฺปุนนฺติ, ตาต, มิตฺตานิ นาม ปุนปฺปุนํ สํวาเสน สํเสวเนน สนฺธียนฺติ ฆฎียนฺติฯ **เสฺวว มิโตฺตติ** โส เอว มิโตฺต **อสํคนฺตุ** อสมาคจฺฉนฺตสฺส ปุริสสฺส เตน อสมาคมสงฺขาเตน อสํวาเสน **ชีรติ** วินสฺสติ ฯ **สเจติ** ตสฺมา, ตาต, สเจ ตุวํ ปุนปิ ตํ ทกฺขสิ, เตน วา สลฺลปิสฺสสิ, อถ ยถา นาม นิปฺผนฺนสสฺสํ มโหเฆน หรียติ, เอวํ อิมํ อตฺตโน ตโปคุณํ ปหิสฺสสิ หาเรสฺสสีติ อโตฺถฯ **อุสฺมาคตนฺติ** สมณเตชํฯ

วิรูปรูเปนาติ วิวิธรูเปนฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต, มนุสฺสโลกสฺมิญฺหิ เอตานิ ยกฺขินิสงฺขาตานิ ภูตานิ วิวิธรูปปฎิจฺฉเนฺนน อตฺตโน รูเปน อตฺตโน วสํ คเต ขาทิตุํ จรนฺติ, ตานิ สปโญฺญ นโร น เสเวถฯ ตาทิสญฺหิ ภูตํ อาสชฺช นํ ปตฺวา นสฺสติ พฺรหฺมจารี, ทิโฎฺฐสิ ตาย ยกฺขินิยา น ขาทิโตติ ปุตฺตํ โอวทิฯ

โส ปิตุ กถํ สุตฺวา ‘‘ยกฺขินี กิร สา’’ติ ภีโต จิตฺตํ นิวเตฺตตฺวา ‘‘ตาต, เอโตฺต น คมิสฺสามิ, ขมถ เม’’ติ ขมาเปสิฯ โสปิ นํ สมสฺสาเสตฺวา ‘‘เอหิ ตุวํ, มาณว, เมตฺตํ ภาเวหิ, กรุณํ, มุทิตํ, อุเปกฺข’’นฺติ พฺรหฺมวิหารภาวนํ อาจิกฺขิฯ โส ตถา ปฎิปชฺชิตฺวา ปุน ฌานาภิญฺญา นิพฺพเตฺตสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา นิฬินิกา ปุราณทุติยิกา อโหสิ, อิสิสิโงฺค อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ, ปิตา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

นิฬินิกาชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๕๒๗] ๒. อุมฺมาทนฺตีชาตกวณฺณนา

นิเวสนํ กสฺสนฺทํ สุนนฺทาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิเรกทิวสํ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จรโนฺต เอกํ อลงฺกตปฎิยตฺตํ อุตฺตมรูปธรํ อิตฺถึ โอโลเกตฺวา ปฎิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา จิตฺตํ นิวเตฺตตุํ อสโกฺกโนฺต วิหารเมว อาคนฺตฺวา ตโต ปฎฺฐาย สลฺลวิโทฺธ วิย ราคาตุโร ภนฺตมิคปฎิภาโค กิโส ธมนิสนฺถตคโตฺต อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต อนภิรโต เอกิริยาปเถปิ จิตฺตสฺสาทํ อลภโนฺต อาจริยวตฺตาทีนิ ปหาย อุเทฺทสปริปุจฺฉากมฺมฎฺฐานานุโยครหิโต วิหาสิฯ โส สหายภิกฺขูหิ ‘‘ปุเพฺพ ตุวํ, อาวุโส, สนฺตินฺทฺริโย วิปฺปสนฺนมุขวโณฺณ, อิทานิ โน ตถา, กึ นุ โข การณ’’นฺติ ปุโฎฺฐ, ‘‘อาวุโส, อนภิรโตมฺหี’’ติ อาหฯ อถ นํ เต ‘‘อภิรมาวุโส, สาสเน, พุทฺธุปฺปาโท นาม ทุลฺลโภ, ตถา สทฺธมฺมสฺสวนํ มนุสฺสปฎิลาโภ จ, โส ตุวํ มนุสฺสปฎิลาภํ ปฎิลภิตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตกิริยํ ปตฺถยมาโน อสฺสุมุขํ ญาติชนํ ปหาย สทฺธาย ปพฺพชิตฺวา กึการณา กิเลสวสํ ยาสิ, กิเลสา นาเมเต คณฺฑุปฺปาทกปาณกํ อุ

ปาทาย สพฺพพาลชนสาธารณา, เย เตสํ วตฺถุภูตา, เตปิ อปฺปสฺสาทา กามา พหุทุกฺขา พหุปายาสา, อาทีนโว เอตฺถ ภิโยฺยฯ อฏฺฐิกงฺกลูปมา กามา, มํสเปสูปมา กามา, ติณุกฺกูปมา กามา, องฺคารกาสูปมา กามา, สุปินกูปมา กามา, ยาจิตกูปมา กามา, รุกฺขผลูปมา กามา, อสิสูนูปมา กามา, สตฺติสูลูปมา กามา, สปฺปสิรูปมา กามา, อคฺคิกฺขนฺธูปมา กามา, ตฺวํ นาม เอวรูเป พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวา เอวํ อนตฺถการกานํ กิเลสานํ วสํ คโตสี''ติ โอวทิตฺวา อตฺตโน กถํ คาหาเปตุํ อสโกฺกนฺตา สตฺถุ สนฺติกํ ธมฺมสภํ เนตฺวา ''กึ, ภิกฺขเว, อนิจฺฉมานกํ ภิกฺขุํ อานยิตฺถา''ติ วุตฺเต, ''ภเนฺต, อยํ กิร ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโต''ติ อาหํสุฯ สตฺถา ''สจฺจํ กิรา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''สจฺจํ, ภเนฺต''ติ วุเตฺต ''ภิกฺขุ โปราณกปณฺฑิตา รชฺชํ อนุสาสนฺตาปิ กิเลเส อุปฺปเนฺน ตสฺส วสํ อคนฺตฺวา จิตฺตํ นิวาเรตฺวา น อยุตฺตกํ กรึสู''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต สิวิรเฏฺฐ อริฏฺฐปุรนคเร สิวิ นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติ, ''สิวิกุมาโร''เตฺววสฺส นามํ กรึสุฯ เสนาปติสฺสปิ ปุโตฺต ชายิ, ''อภิปารโก''ติสฺส นามํ กรึสุฯ เต อุโภปิ สหายา หุตฺวา อภิวฑฺฒนฺตา โสฬสวสฺสิกา หุตฺวา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคมึสุฯ ราชา ปุตฺตสฺส รชฺชํ อทาสิฯ โสปิ อภิปารกํ เสนาปติฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺมึเยว นคเร ติริฏิวจฺฉสฺส นาม อสีติโกฏิวิภวสฺส เสฏฺฐิโน ธีตา นิพฺพตฺติ อุตฺตมรูปธรา โสภคฺคปฺปตฺตา สุภลกฺขเณน สมนฺนาคตา, ตสฺสา นามคฺคหณทิวเส ''อุมฺมาทนฺตี''ติ นามํ กรึสุฯ สา โสฬสวสฺสิกกาเล อติกฺกนฺตมานุสวณฺณา เทวจฺฉรา วิย อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคตา อโหสิฯ เย เย ปุถุชฺชนา ตํ ปสฺสนฺติ, เต เต สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตา สุราปานมทมตฺตา วิย กิเลสมเทน มตฺตา หุตฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ สมตฺถา นาม นาเหสุํฯ

อถสฺสา ปิตา ติริฏิวโจฺฉ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ''เทว, มม เคเห อิตฺถิรตนํ อุปฺปนฺนํ, รโญฺญว อนุจฺฉวิกํ, ลกฺขณปาฐเก พฺราหฺมเณ เปเสตฺวา ตํ วีมํสาเปตฺวา ยถารุจิ กโรหี''ติ อาหฯ ราชา ''สาธู''ติ วตฺวา พฺราหฺมเณ เปเสสิฯ เต เสฏฺฐิเคหํ คนฺตฺวา กตสกฺการสมฺมานา ปายาสํ ปริภุญฺชึสุฯ ตสฺมึ ขเณ อุมฺมาทนฺตี สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา เตสํ สนฺติกํ อคมาสิฯ เต ตํ ทิสฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสโกฺกนฺตา กิเลสมทมตฺตา หุตฺวา อตฺตโน วิปฺปกตโภชนภาวํ น ชานึสุฯ เอกเจฺจ อาโลปํ คเหตฺวา ''ภุญฺชิสฺสามา''ติ สญฺญาย สีเส ฐเปสุํ, เอกเจฺจ อุปกจฺฉนฺตเร ขิปึสุ, เอกเจฺจ ภิตฺติํ ปหรึสุ, สเพฺพว อุมฺมตฺตกา อเหสุํฯ สา เต ทิสฺวา ''อิเม กิร มม ลกฺขณํ วีมํสิสฺสนฺติ, คีวายํ เน คเหตฺวา นีหรถา''ติ นีหราเปสิฯ เต มงฺกุภูตา ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา อุมฺมาทนฺติยา กุทฺธา ''เทว, สา อิตฺถี กาฬกณฺณี, น ตุมฺหากํ อนุจฺฉวิกา''ติ วทึสุฯ ราชา ''กาฬกณฺณี กิรา''ติ น ตํ อาณาเปสิฯ สา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ''อหํ กิร กาฬกณฺณีติ รญฺญา น คหิตา, กาฬกณฺณิโย นาม น เอวรูปา โหนฺตี''ติ วตฺวา ''โหตุ, สเจ ปน ตํ ราชานํ ปสฺสิสฺสามิ, ชานิสฺสามี''ติ ตสฺมึ อาฆาตํ พนฺธิฯ อถ นํ ปิตา อภิปารกสฺส อทาสิ, สา ตสฺส ปิยา อโหสิ มนาปาฯ

กสฺส ปน กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน สา เอวํ อภิรูปา อโหสีติ? รตฺตวตฺถทานสฺส นิสฺสเนฺทนาติฯ สา กิร อตีเต พาราณสิยํ ทลิทฺทกุเล นิพฺพตฺติตฺวา อุสฺสวทิวเส ปุญฺญสมฺปนฺนา อิตฺถิโย กุสุมฺภรตฺตวตฺถํ นิวาเสตฺวา อลงฺกตา กีฬนฺติโย ทิสฺวา ตาทิสํ วตฺถํ นิวาเสตฺวา กีฬิตุกามา หุตฺวา มาตาปิตูนํ อาโรเจตฺวา เตหิ, ''อมฺม, มยํ ทลิทฺทา, กุโต โน เอวรูปํ วตฺถ''นฺติ วุเตฺต ''เตนหิ มํ เอกสฺมึ อฑฺฒกุเล ภติํ กาตุํ อนุชานาถ , เต มม คุณํ ญตฺวา ทสฺสนฺตี''ติ วตฺวา เตหิ อนุญฺญาตา เอกํ กุลํ อุปสงฺกมิตฺวา ''กุสุมฺภรตฺตวเตฺถน ภติํ กโรมี''ติ อาหฯ อถ นํ เต ''ตีณิ สํวจฺฉรานิ กเมฺม กเต ตว คุณํ ญตฺวา ทสฺสามา''ติ วทึสุฯ สา ''สาธู''ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา กมฺมํ

ปฏิปชฺชิฯ เต ตสฺสา คุณํ ญตฺวา อปริปุเณฺณสุเยว ตีสุ สํวจฺฉเรสุ ตสฺสา ฆนกุสุมฺภรตฺตวตฺเถน สทฺธึ อญฺญมฺปิ วตฺถํ ทตฺวา ‘‘ตว สหายิกาหิ สทฺธึ คนฺตฺวา นฺหตฺวา นิวาเสหี’’ติ ตํ เปสยึสุฯ สา สหายิกา อาทาย คนฺตฺวา รตฺตวตฺถํ นทีตีเร ฐเปตฺวา นฺหายิฯ

ตสฺมึ ขเณ เอโก กสฺสปทสพลสฺส สาวโก อจฺฉินฺนจีวโร สาขาภงฺคํ นิวาเสตฺวา จ ปารุปิตฺวา จ ตํ ปเทสํ ปาปุณิฯ สา ตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ภทนฺโต อจฺฉินฺนจีวโร ภวิสฺสติ, ปุเพฺพปิ อทินฺนภาเวน เม นิวาสนํ ทุลฺลภํ ชาต’’นฺติ ตํ วตฺถํ ทฺวิธา ผาเลตฺวา ‘‘เอกํ โกฏฺฐาสํ อยฺยสฺส ทสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา อุตฺตริตฺวา อตฺตโน นิวาสนํ นิวาเสตฺวา ‘‘ติฏฺฐถ, ภนฺเต’’ติ วตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา รตฺตวตฺถํ มเชฺฌ ผาเลตฺวา ตเสฺสกํ โกฏฺฐาสํ อทาสิฯ โส เอกมนฺตํ ปฏิจฺฉเนฺน ฐตฺวา สาขาภงฺคํ ฉเฑฺฑตฺวา ตเสฺสกํ กณฺณํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา นิกฺขมิฯ อถสฺส วโตฺถภาเสน สกลสรีรํ ตรุณสูริโย วิย เอโกภาสํ อโหสิฯ สา ตํ ทิสฺวา ‘‘มยฺหํ อโยฺย ปฐมํ น โสภติ, อิทานิ ตรุณสูริโย วิย วิโรจติ, อิทมฺปิ เอตเสฺสว ทสฺสามี’’ติ ทุติยมฺปิ โกฏฺฐาสํ ทตฺวา ‘‘ภนฺเต, อหํ ภเว ภเว วิจรนฺตี อุตฺตมรูปธรา ภเวยฺยํ, มํ ทิสฺวา โกจิ ปุริโส สกภาเวน สณฺฐาตุํ มา อสกฺขิ, มยา อภิรูปตรา นาม อญฺญา มา โหตู’’ติ ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิฯ เถโรปิ อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

สา เทวโลเก สํสรนฺตี ตสฺมึ กาเล อริฏฺฐปุเร นิพฺพตฺติตฺวา ตถา อภิรูปา อโหสิฯ อถ ตสฺมึ นคเร กตฺติกฉณํ โฆสยึสุ, กตฺติกปุณฺณมายํ นครํ สชฺชยึสุฯ อภิปารโก อตฺตโน อารกฺขฏฺฐานํ คจฺฉโนฺต ตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, อุมฺมาทนฺติ อชฺช กตฺติกรตฺติวาโร ฉโณ, ราชา นครํ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต ปฐมํ อิมํ เคหทฺวารํ อาคมิสฺสติ, มา โข ตสฺส อตฺตานํ ทเสฺสสิ, โสปิ ตํ ทิสฺวา สตึ อุปฏฺฐาเปตุํ น สกฺขิสฺสตี’’ติ อาหฯ สา ‘‘คจฺฉ ตฺวํ, สามิ, อหํ ชานิสฺสามี’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตสฺมึ คเต ทาสึ อาณาเปสิ ‘‘รโญฺญ อิมํ เคหทฺวารํ อาคตกาเล มยฺหํ อาโรเจยฺยาสี’’ติฯ อถ สูริเย อตฺถงฺคเต อุคฺคเห ปุณฺณจเนฺท เทวนคเร วิย นคเร อลงฺกเต สพฺพทิสาสุ ทีเปสุ ชลิเตสุ ราชา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต อาชญฺญรถวรคโต อมจฺจคณปริวุโต มหเนฺตน ยเสน นครํ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต ปฐมเมว อภิปารกสฺส เคหทฺวารํ อคมาสิฯ ตํ ปน เคหํ มโนสิลาวณฺณปาการปริกฺขิตฺตํ อลงฺกตทฺวารฏฺฏาลกํ โสภคฺคปฺปตฺตํ ปาสาทิกํฯ ตสฺมึ ขเณ ทาสี อุมฺมาทนฺติยา อาโรเจสิฯ สา ปุปฺผสมุคฺคํ คาหาเปตฺวา กินฺนริลีฬฺหาย วาตปานํ นิสฺสาย ฐิตา รโญฺญ ปุปฺผานิ ขิปิฯ โส ตํ อุโลฺลเกตฺวา กิเลสมทมโตฺต สตึ อุปฏฺฐาเปตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘อภิปารกเสฺสตํ เคห’’นฺติ สญฺชานิตุมฺปิ นาสกฺขิ, อถ สารถึ อามเนฺตตฺวา ปุจฺฉโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๕๗. ‘‘นิเวสนํ กสฺส นุทํ สุนนฺท, ปากาเรน ปณฺฑุมเยน คุตฺตํ;
กา ทิสฺสติ อคฺคิสิขาว ทูเร, เวหายสํ ปพฺพตเคฺคว อจฺจิฯ

๕๘. ‘‘ธีตา นฺวยํ กสฺส สุนนฺท โหติ, สุณิสา นฺวยํ กสฺส อโถปิ ภริยา;
อกฺขาหิ เม ขิปฺปมิเธว ปุโฏฺฐ, อวาวฏา ยทิ วา อตฺถิ ภตฺตา’’ติฯ

ตตฺถ **กสฺส นุทน**ฺติ กสฺส นุ อิทํฯ **ปณฺฑุมเยนา**ติ รตฺติฏฺฐกมเยนฯ **ทิสฺสตี**ติ วาตปาเน ฐิตา ปญฺญายติฯ **อจฺจี**ติ อนลชาลกฺขโนฺธฯ **ธีตา นฺวย**นฺติ ธีตา นุ อยํฯ **อวาวฏา**ติ อเปตาวรณา อปริคฺคหาฯ **ภตฺตา**ติ ยทิ วา อสฺสา สามิโก อตฺถิ, เอตํ เม อกฺขาหีติฯ

อถสฺส โส อาจิกฺขโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๕๙. ‘‘อหญฺหิ ชานามิ ชนินฺท เอตํ, มตฺยา จ เปตฺยา จ อโถปิ อสฺสา;
ตเวว โส ปุริโส ภูมิปาล, รตฺตินฺทิวํ อปฺปมโตฺต ตวเตฺถฯ

๖๐. ‘‘อิโทฺธ จ ผีโต จ สุวฑฺฒิโต จ, อมโจฺจ จ เต อญฺญตโร ชนินฺท;
ตเสฺสสา ภริยาภิปารกสฺส, อุมฺมาทนฺตี นามเธเยฺยน ราชา’’ติฯ

ตตฺถ **มตฺยา จ เปตฺยา จา**ติ มาติโต จ ปิติโต เจตํ ชานามิฯ **อโถปิ อสฺสา**ติ อถ สามิกมฺปิ อสฺสา ชานามีติ วทติฯ **อิโทฺธ**ติ สมิโทฺธฯ **ผีโต**ติ วตฺถาลงฺกาเรหิ สุปุปฺผิโตฯ **สุวฑฺฒิโต**ติ สุฎฺฐุ วุโทฺธฯ **นามเธเยฺยนา**ติ นาเมนฯ อยญฺหิ โย นํ ปสฺสติ, ตํ อุมฺมาเทติ, สติมสฺส ปจฺจุปฎฺฐาเปตุํ น เทติ, ตสฺมา อุมฺมาทนฺตีติ วุจฺจติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา นามมสฺสา โถเมโนฺต อนนฺตรํ คาถมาห –

๖๑. ‘‘อโมฺภ อโมฺภ นามมิทํ อิมิสฺสา, มตฺยา จ เปตฺยา จ กตํ สุสาธุ;
ตทา หิ มยฺหํ อวโลกยนฺตี, อุมฺมตฺตกํ อุมฺมทนฺตี อกาสี’’ติฯ

ตตฺถ **มตฺยา จ เปตฺยา จา**ติ มาตรา จ ปิตรา จฯ **มยฺหนฺ**ติ อุปโยคเตฺถ สมฺปทานวจนํฯ **อวโลกยนฺตี**ติ มยา อวโลกิตา สยมฺปิ มํ อวโลกยนฺตี มํ อุมฺมตฺตกํ อกาสีติ อโตฺถฯ

สา ตสฺส กมฺปิตภาวํ ญตฺวา วาตปานํ ถเกตฺวา สิริคพฺภเมว อคมาสิฯ รโญฺญปิ ตสฺสา ทิฎฺฐกาลโต ปฎฺฐาย นครํ ปทกฺขิณกรเณ จิตฺตเมว นาโหสิฯ โส สารถึ อามเนฺตตฺวา, ‘‘สมฺม สุนนฺท, รถํ นิวเตฺตหิ, อยํ ฉโณ อมฺหากํ นานุจฺฉวิโก, อภิปารกสฺส เสนาปติเสฺสวานุจฺฉวิโก, รชฺชมฺปิ ตเสฺสวานุจฺฉวิก’’นฺติ รถํ นิวตฺตาเปตฺวา ปาสาทํ อภิรุยฺห สิริสยเน นิปชฺชิตฺวา วิปฺปลปโนฺต อาห –

๖๒. ‘‘ยา ปุณฺณมาเส มิคมนฺทโลจนา, อุปาวิสิ ปุณฺฑรีกตฺตจงฺคี;
เทฺว ปุณฺณมาโย ตทหู อมญฺญหํ, ทิสฺวาน ปาราวตรตฺตวาสินิํฯ

๖๓. ‘‘อฬารปเมฺหหิ สุเภหิ วคฺคุภิ, ปโลภยนฺตี มํ ยทา อุทิกฺขติ;
วิชมฺภมานา หรเตว เม มโน, ชาตา วเน กิมฺปุริสีว ปพฺพเตฯ

๖๔. ‘‘ตทา หิ พฺรหตี สามา, อามุตฺตมณิกุณฺฑลา;
เอกจฺจวสนา นารี, มิคี ภนฺตาวุทิกฺขติฯ

๖๕. ‘‘กทาสฺสุ มํ ตมฺพนขา สุโลมา, พาหา มุทู จนฺทนสารลิตฺตา;
วฎฺฎงฺคุลี สนฺนตธีรกุตฺติยา, นารี อุปญฺญิสฺสติ สีสโต สุภาฯ

๖๖. ‘‘กทาสฺสุ มํ กญฺจนชาลุรจฺฉทา, ธีตา ติรีฎิสฺส วิลคฺคมชฺฌา;
มุทูหิ พาหาหิ ปลิสฺสชิสฺสติ, พฺรหาวเน ชาตทุมํว มาลุวาฯ

๖๗. ‘‘กทาสฺสุ ลาขารสรตฺตสุจฺฉวี, พินฺทุตฺถนี ปุณฺฑรีกตฺตจงฺคี;
มุขํ มุเขน อุปนามยิสฺสติ, โสโณฺฑว โสณฺฑสฺส สุราย ถาลํฯ

๖๘. ‘‘ยทาทฺทสํ ตํ ติฎฺฐนฺติํ, สพฺพภทฺทํ มโนรมํ;
ตโต สกสฺส จิตฺตสฺส, นาวโพธามิ กญฺจินํฯ

๖๙. ‘‘อุมฺมาทนฺติมหํ ทฎฺฐา, อามุตฺตมณิกุณฺฑลํ;
น สุปามิ ทิวารตฺติํ, สหสฺสํว ปราชิโตฯ

๗๐. ‘‘สโกฺก เจ เม วรํ ทชฺชา, โส จ ลเพฺภถ เม วโร;
เอกรตฺตํ ทิรตฺตํ วา, ภเวยฺยํ อภิปารโก;
อุมฺมาทนฺตฺยา รมิตฺวาน, สิวิราชา ตโต สิย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปุณฺณมาเส**ติ ปุณฺณจนฺทาย รตฺติยาฯ **มิคมนฺทโลจนา**ติ กณฺฑสนฺตาเสน ปลายิตฺวา วนนฺตเร ฐตฺวา ลุทฺทํ โอโลเกนฺติยา มิคิยา วิย มนฺทานิ โลจนานิ อสฺสาติ มิคมนฺทโลจนาฯ **อุปาวิสี**ติ ปทุมวณฺเณน กรตเลน ปุปฺผานิ ขิปิตฺวา มํ โอโลเกนฺตี วาตปาเน นิสีทิฯ **ปุณฺฑรีกตฺตจงฺคี**ติ รตฺตปทุมวณฺณสรีราฯ **เทฺว ปุณฺณมาโย**ติ อหํ ตทหุ ตสฺมิํ ฉณทิวเส ตํ ปาราวตปาทสมานวณฺณรตฺตวตฺถนิวตฺถํ ทิสฺวา ตสฺสา มุขโสภํ โอโลเกนฺโต เอกสฺส ปาจีนโลกธาตุโต เอกสฺส อภิปารกสฺส เสนาปติโน นิเวสเนติ ทฺวินฺนํ ปุณฺณจนฺทานํ อุคฺคตตฺตา เทฺว ปุณฺณมาโย อมญฺญิํฯ **อฬารปเมฺหหี**ติ วิสาลปขุเมหิฯ **สุเภหี**ติ ปริสุเทฺธหิฯ **วคฺคุภี**ติ มธุรากาเรหิฯ **อุทิกฺขตี**ติ เอวรูเปหิ เนเตฺตหิ ยสฺมิํ ขเณ โอโลเกติฯ **ปพฺพเต**ติ ยถา หิมวนฺตปพฺพเต สุปุปฺผิตวเน วีณํ อาทาย ตนฺติสฺสเรน อตฺตโน สรํ สํสนฺทนฺตี กิมฺปุริสี กิมฺปุริสสฺส มนํ หรติ, เอวํ หรเตว เม มโนติ วิปฺปลปติฯ

พฺรหตีติ อุฬาราฯ **สามา**ติ สุวณฺณวณฺณสามาฯ **เอกจฺจวสนา**ติ เอกจฺจิกวสนา, เอกวตฺถนิวตฺถาติ อโตฺถฯ **ภนฺตาวุทิกฺขตี**ติ สณฺหเกสา ปุถุนลาฏา อายตภมู วิสาลกฺขี ตุงฺคนาสา รโตฺตฏฺฐา เสตทนฺตา ติขิณทาฐา สุวฏฺฏิตคีวา สุตนุพาหุ สุสณฺฐิตปโยธรา กรมิตมชฺฌา วิสาลโสณี สุวณฺณกทลิสมาโนรุ สา อุตฺตมิตฺถี ตสฺมิํ ขเณ มํ อุทิกฺขนฺตี ภเยน วนํ ปวิสิตฺวา ปุน นิวตฺติตฺวา ลุทฺทํ อุทิกฺขนฺตี ภนฺตา มิคี วิย มํ อุทิกฺขตีติ วทติฯ **พาหามุทู**ติ มุทุพาหาฯ **สนฺนตธีรกุตฺติยา**ติ สุผุสิตเฉกกรณาฯ **อุปญฺญิสฺสติ ม**นฺติ สา สุภา นารี กทา นุ มํ เตหิ ตมฺพนเขหิ สีสโต ปฏฺฐาย สนฺนเตน ธีเรน กรเณน ปริโตเสสฺสตีติ ปเตฺถโนฺต วิลปติฯ

กญฺจนชาลุรจฺฉทาติ กญฺจนมยอุรจฺฉทาลงฺการาฯ **วิลคฺคมชฺฌา**ติ วิลคฺคสรีรา ตนุมชฺฌิมาฯ **พฺรหาวเน**ติ มหาวเนฯ **ลาขารสรตฺตสุจฺฉวี**ติ หตฺถปาทตลอคฺคนขโอฏฺฐมํเสสุ ลาขารสรตฺตมณิปวาลวณฺณาฯ **พินฺทุตฺถนี**ติ อุทกปุปฺผุฬปริมณฺฑลตฺถนีฯ **ตโต**ติ ยทา ตํ ติฏฺฐนฺติํ อทฺทสํ, ตโต ปฏฺฐายฯ **สกสฺส จิตฺตสฺสา**ติ อตฺตโน จิตฺตสฺส อนิสฺสโร ชาโตมฺหีติ อธิปฺปาโยฯ **กญฺจิน**นฺติ กญฺจิ ‘‘อยํ อสุโก นามา’’ติ น ชานามิ, อุมฺมตฺตโก ชาโตมฺหีติ วทติฯ **ทฏฺฐา**ติ ทิสฺวาฯ **น สุปามี**ติ เนว รตฺติํ, น ทิวา นิทฺทํ ลภามิฯ **โส จ ลเพฺภถา**ติ ยํ เม สโกฺก วรํ ทเทยฺย, โส จ เม วโร ลเพฺภถ, ลเภยฺยาหํ ตํ วรนฺติ อโตฺถฯ

อถ เต อมจฺจา อภิปารกสฺสปิ อาโรจยิํสุ – ‘‘สามิ ราชา, นครํ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต ตุมฺหากํ ฆรทฺวารํ ปตฺวา นิวตฺติตฺวา ปาสาทํ อภิรุหี’’ติฯ โส อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา อุมฺมาทนฺติํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, กจฺจิ รโญฺญ อตฺตานํ ทเสฺสสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สามิ, เอโก มโหทโร มหาทาฐิโก รเถ ฐตฺวา อาคโต ปุริโส อตฺถิ, อหํ ตํ ราชา วา อราชา วาติ น ชานามิ, เอโก อิสฺสโรติ ปน วุเตฺต วาตปาเน ฐตฺวา ปุปฺผานิ ขิปิํ, โส ตาวเทว นิวตฺติตฺวา คโต’’ติฯ โส ตํ สุตฺวา ‘‘นาสิโตมฺหิ ตยา’’ติ ปุนทิวเส ปาโตว ราชนิเวสนํ อารุยฺห สิริคพฺภทฺวาเร ฐตฺวา รโญฺญ อุมฺมาทนฺติํ นิสฺสาย วิปฺปลาปํ สุตฺวา ‘‘อยํ อุมฺมาทนฺติยา ปฏิพทฺธจิโตฺต ชาโต, ตํ อลภโนฺต มริสฺสติ, รโญฺญ จ มม จ อคุณํ โมเจตฺวา อิมสฺส มยา ชีวิตํ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ อตฺตโน นิเวสนํ คนฺตฺวา เอกํ ทฬฺหมนฺตํ อุปฏฺฐากํ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘ตาต, อสุกฏฺฐาเน สุสิรเจติยรุโกฺข อตฺถิ, ตฺวํ กญฺจิ อชานาเปตฺวา อตฺถงฺคเต สูริเย ตตฺถ คนฺตฺวา อโนฺตรุเกฺข นิสีท, อหํ ตตฺถ พลิกมฺมํ กโรโนฺต ตํ ฐานํ ปตฺวา เทวตา นมสฺสโนฺต, ‘สามิ เทวราช, อมฺหากํ ราชา นครมฺหิ ฉเณ วตฺตมาเน อกีฬิตฺวา สิ

ริคพฺภํ ปวิสิตฺวา วิปฺปลปนฺโต นิปนฺโน, มยํ ตตฺถ การณํ น ชานาม, ราชา เทวตานํ พหูปการโร, อนุสํวจฺฉรํ สหสฺสํ วิสฺสชฺเชตฺวา พลิกมฺมํ กโรติ, อิทํ นาม นิสฺสาย ราชา วิปฺปลปตีติ อาจิกฺขถ, รญฺโญ โน ชีวิตทานํ เทถา'ติ ยาจิสฺสามิ, ตฺวํ ตสฺมึ ขเณ สทฺทํ ปริวตฺเตตฺวา, 'เสนาปติ, ตุมฺหากํ รญฺโญ พฺยาธิ นาม นตฺถิ, โส ปน ตว ภริยาย อุมฺมาทนฺติยา ปฏิพทฺธจิโตฺตฯ สเจ นํ ลภิสฺสติ, ชีวิสฺสติ, โน เจ, มริสฺสติฯ สเจ ตสฺส ชีวิตํ อิจฺฉสิ, อุมฺมาทนฺติมสฺส เทหี'ติ วเทยฺยาสี''ติ เอวํ ตํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา อุโยฺยเชสิฯ

โส คนฺตฺวา ตสฺมึ รุกฺเข นิสีทิตฺวา ปุนทิวเส เสนาปตินา อมจฺจคณปริวุเตน ตํ ฐานํ คนฺตฺวา ยาจิโต ตถา อภาสิฯ เสนาปติ ''สาธู''ติ วตฺวา เทวตํ วนฺทิตฺวา อมเจฺจ ชานาเปตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ราชนิเวสนํ อารุยฺห สิริคพฺภทฺวารํ อาโกเฏสิฯ ราชา สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา ''โก เอโส''ติ ปุจฺฉิฯ อหํ, เทว, อภิปารโกติฯ อถสฺส ราชา ทฺวารํ วิวริฯ โส ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา คาถมาห –

๗๑. ''ภูตานิ เม ภูตปตี นมสฺสโต, อาคมฺม ยโกฺข อิทเมตทพฺรวิ;
รญฺโญ มโน อุมฺมทนฺตฺยา นิวิฎฺโฐ, ททามิ เต ตํ ปริจารยสฺสู''ติฯ

ตตฺถ **นมสฺสโต**ติ ตุมฺหากํ วิปฺปลาปการณชานนตฺถํ พลิกมฺมํ กตฺวา นมสฺสนฺตสฺสฯ **ตนฺ**ติ อหํ ตํ อุมฺมาทนฺตึ ตุมฺหากํ ปริจาริกํ กตฺวา ททามีติฯ

อถ นํ ราชา, ''สมฺม อภิปารก, มม อุมฺมาทนฺติยา ปฏิพทฺธจิตฺตตาย วิปฺปลปิตภาวํ ยกฺขาปิ ชานนฺตี''ติ ปุจฺฉิฯ อาม, เทวาติฯ โส ''สพฺพโลเกน กิร เม ลามกภาโว ญาโต''ติ ลชฺชิธมฺมํ ปติฏฺฐาย อนนฺตรํ คาถมาห –

๗๒. ''ปุญฺญา จ ธํเส อมโร น จมฺหิ, ชโน จ เม ปาปมิทญฺจ ชญฺญา;
ภุโส จ ตฺยสฺส มนโส วิฆาโต, ทตฺวา ปิยํ อุมฺมทนฺตึ อทฏฺฐา''ติฯ

ตตฺถ **ธํเส**ติ, สมฺม อภิปารก, อหํ ตาย สทฺธึ กิเลสวเสน ปริจาเรนฺโต ปุญฺญโต จ ธํเสยฺยํ, ตาย สทฺธึ ปริจาริตมเตฺตน อมโร จ น โหมิ, มหาชโน จ เม อิมํ ลามกภาวํ ชาเนยฺย, ตโต ''อยุตฺตํ รญฺญา กต''นฺติ ครเหยฺย, ตญฺจ มม ทตฺวา ปจฺฉา ปิยภริยํ อทฏฺฐา ตว มนโส วิฆาโต จสฺสาติ อโตฺถฯ

เสสา อุภินฺนมฺปิ วจนปฏิวจนคาถา โหนฺติ –

๗๓. ''ชนินฺท นาญฺญตฺร ตยา มยา วา, สพฺพาปิ กมฺมสฺส กตสฺส ชญฺญา;
ยํ เต มยา อุมฺมทนฺตี ปทินฺนา, ภุเสหิ ราชา วนถํ สชาหิฯ

๗๔. ''โย ปาปกํ กมฺมกรํ มนุสฺโส, โส มญฺญติ มายิท มญฺญึสุ อเญฺญ;
ปสฺสนฺติ ภูตานิ กโรนฺตเมตํ, ยุตฺตา จ เย โหนฺติ นรา ปถพฺยาฯ

๗๕. ''อญฺโญ นุ เต โกจิ นโร ปถพฺยา, สเทฺธยฺย โลกสฺมิ น เม ปิยาติ;
ภุโส จ ตฺยสฺส มนฺโส วิฆาโต, ทตฺวา ปิยํ อุมฺมทนฺตึ อทฏฺฐาฯ

๗๖. ''อทฺธา ปิยา มยฺห ชนินฺท เอสา, น สา มมํ อปฺปิยา ภูมิปาล;
คเจฺฉว ตฺวํ อุมฺมทนฺตึ ภทเนฺต, สีโหว เสลสฺส คุหํ อุเปติฯ

๗๗. ‘‘น ปีฬิตา อตฺตทุเขน ธีรา, สุขปฺผลํ กมฺม ปริจฺจชนฺติ;
สโมฺมหิตา วาปิ สุเขน มตฺตา, น ปาปกมฺมญฺจ สมาจรนฺติฯ

๗๘. ‘‘ตฺวญฺหิ มาตา จ ปิตา จ มยฺหํ, ภตฺตา ปตี โปสโก เทวตา จ;
ทาโส อหํ ตุยฺห สปุตฺตทาโร, ยถาสุขํ สามิ กโรหิ กามํฯ

๗๙. ‘‘โย ‘อิสฺสโรมฺหี’ติ กโรติ ปาปํ, กตฺวา จ โส นุตฺตสเต ปเรสํ;
น เตน โส ชีวติ ทีฆมายุ, เทวาปิ ปาเปน สเมกฺขเร นํฯ

๘๐. ‘‘อญฺญาตกํ สามิเกหี ปทินฺนํ, ธเมฺม ฐิตา เย ปฏิจฺฉนฺติ ทานํ;
ปฏิจฺฉกา ทายกา จาปิ ตตฺถ, สุขปฺผลเญฺญว กโรนฺติ กมฺมํฯ

๘๑. ‘‘อโญฺญ นุ เต โกจิ นโร ปถพฺยา, สเทฺธยฺย โลกสฺมิ น เม ปิยาติ;
ภฺโส จ ตฺยสฺส มนโส วิฆาโต, ทตฺวา ปิยํ อุมฺมทนฺติํ อทฏฺฐาฯ

๘๒. ‘‘อทฺธา ปิยา มยฺห ชนินฺท เอสา, น สา มมํ อปฺปิยา ภูมิปาล;
ยํ เต มยา อุมฺมทนฺตี ปทินฺนา, ภฺเสหิ ราชา วนถํ สชาหิฯ

๘๓. ‘‘โย อตฺตทุเกฺขน ปรสฺส ทุกฺขํ, สุเขน วา อตฺตสุขํ ทหาติ;
ยเถวิทํ มยฺห ตถา ปเรสํ, โย เอวํ ชานาติ ส เวทิ ธมฺมํฯ

๘๔. ‘‘อโญฺญ นุ เต โกจิ นโร ปถพฺยา, สเทฺธยฺย โลกสฺมิ น เม ปิยาติ;
ภฺโส จ ตฺยสฺส มนโส วิฆาโต, ทตฺวา ปิยํ อุมฺมทนฺติํ อทฏฺฐาฯ

๘๕. ‘‘ชนินฺท ชานาสิ ปิยา มเมสา, น สา มมํ อปฺปิยา ภูมิปาล;
ปิเยน เต ทมฺมิ ปิยํ ชนินฺท, ปิยทายิโน เทว ปิยํ ลภนฺติฯ

๘๖. ‘‘โส นูนาหํ วธิสฺสามิ, อตฺตานํ กามเหตุกํ;
น หิ ธมฺมํ อธเมฺมน, อหํ วธิตุมุสฺสเหฯ

๘๗. ‘‘สเจ ตุวํ มยฺห สติํ ชนินฺท, น กามยาสิ นรวีร เสฏฺฐ;
จชามิ นํ สพฺพชนสฺส สิพฺยา, มยา ปมุตฺตํ ตโต อวฺหเยสิ นํฯ

๘๘. ‘‘อทูสิยํ เจ อภิปารก ตุวํ, จชาสิ กเตฺต อหิตาย ตฺยสฺส;
มหา จ เต อุปวาโทปิ อสฺส, น จาปิ ตฺยสฺส นครมฺหิ ปกฺโขฯ

๘๙. ‘‘อหํ สหิสฺสํ อุปวาทเมตํ, นินฺทํ ปสํสํ ครหญฺจ สพฺพํ;
มเมตมาคจฺฉตุ ภูมิปาล, ยถาสุขํ สิวิ กโรหิ กามํฯ

๙๐. ‘‘โย เนว นินฺทํ น ปนปฺปสํสํ, อาทิยติ ครหํ โนปิ ปูชํ;
สิรี จ ลกฺขี จ อเปติ ตมฺหา, อาโป สุวุฏฺฐีว ยถา ถลมฺหาฯ

๙๑. ‘‘ยํ กิญฺจิ ทุกฺขญฺจ สุขญฺจ เอโตฺต, ธมฺมาติสารญฺจ มโนวิฆาตํ;
อุรสา อหํ ปจฺจุตฺตริสฺสามิ สพฺพํ, ปถวี ยถา ถาวรานํ ตสานํฯ

๙๒. ‘‘ธมฺมาติสารญฺจ มโนวิฆาตํ, ทุกฺขญฺจ นิจฺฉามิ อหํ ปเรสํ;
เอโกวิมํ หารยิสฺสามิ ภารํ, ธเมฺม ฐิโต กิญฺจิ อหาปยโนฺตฯ

๙๓. “สคฺคูปคํ ปุญฺญกมฺมํ ชนินฺท, มา เม ตุวํ อนฺตรายํ อกาสิ;
ททามิ เต อุมฺมทนฺตึ ปสนฺน, ราชาว ยเญฺญ ธนํ พฺราหฺมณานํฯ

๙๔. “อทฺธา ตุวํ กเตฺต หิเตสิ มยฺหํ, สขา มมํ อุมฺมทนฺตี ตุวญฺจ;
นินฺเทยฺยุ เทวา ปิตโร จ สเพฺพ, ปาปญฺจ ปสฺสํ อภิสมฺปรายํฯ

๙๕. “น เหตธมฺมํ สิวิราช วชฺชุํ, สเนคมา ชานปทา จ สเพฺพ;
ยํ เต มยา อุมฺมทนฺตี ปทินฺนา, ภุเสหิ ราชา วนถํ สชาหิฯ

๙๖. “อทฺธา ตุวํ กเตฺต หิเตสิ มยฺหํ, สขา มมํ อุมฺมทนฺตี ตุวญฺจ;
สตญฺจ ธมฺมานิ สุกิตฺติตานิ, สมุทฺทเวลาว ทุรจฺจยานิฯ

๙๗. “อาหุเนยฺย เมสิ หิตานุกมฺปี, ธาตา วิธาตา จสิ กามปาโล;
ตยี หุตา ราช มหปฺผลา หิ, กาเมน เม อุมฺมทนฺตึ ปฏิจฺฉฯ

๙๘. “อทฺธา หิ สพฺพํ อภิปารก ตฺวํ, ธมฺมํ อจารี มม กตฺตุปุตฺต;
อโญฺญ นุ เต โก อิธ โสตฺถิกตฺตา, ทฺวิปโท นโร อรุเณ ชีวโลเกฯ

๙๙. “ตุวํ นุ เสโฏฺฐ ตฺวมนุตฺตโรสิ, ตฺวํ ธมฺมคุตฺโต ธมฺมวิทู สุเมโธ;
โส ธมฺมคุตฺโต จิรเมว ชีว, ธมฺมญฺจ เม เทสย ธมฺมปาลฯ

๑๐๐. “ตทิงฺฆ อภิปารก, สุโณหิ วจนํ มม;
ธมฺมํ เต เทสยิสฺสามิ, สตํ อาเสวิตํ อหํฯ

๑๐๑. “สาธุ ธมฺมรุจี ราชา, สาธุ ปญฺญาณวา นโร;
สาธุ มิตฺตานมทฺทุโพฺภ, ปาปสฺสากรณํ สุขํฯ

๑๐๒. “อโกฺกธนสฺส วิชิเต, ฐิตธมฺมสฺส ราชิโน;
สุขํ มนุสฺสา อาเสถ, สีตจฺฉายาย สงฺฆเรฯ

๑๐๓. “น จาหเมตํ อภิโรจยามิ, กมฺมํ อสเมกฺขกตํ อสาธุ;
เย วาปิ ญตฺวาน สยํ กโรนฺติ, อุปมา อิมา มยฺหํ ตุวํ สุโณหิฯ

๑๐๔. “ควํ เจ ตรมานานํ, ชิมฺหํ คจฺฉติ ปุงฺคโว;
สพฺพา ตา ชิมฺหํ คจฺฉนฺติ, เนเตฺต ชิมฺหํ คเต สติฯ

๑๐๕. “เอวเมว มนุเสฺสสุ, โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต;
โส เจ อธมฺมํ จรติ, ปเคว อิตรา ปชา;
สพฺพํ รฏฺฐํ ทุขํ เสติ, ราชา เจ โหติ อธมฺมิโกฯ

๑๐๖. “ควํ เจ ตรมานานํ, อุชุํ คจฺฉติ ปุงฺคโว;
สพฺพา คาวี อุชุํ ยนฺติ, เนเตฺต อุชุํ คเต สติฯ

๑๐๗. “เอวเมว มนุเสฺสสุ, โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต;
โส สเจ ธมฺมํ จรติ, ปเคว อิตรา ปชา;
สพฺพํ รฏฺฐํ สุขํ เสติ, ราชา เจ โหติ ธมฺมิโกฯ

๑๐๘. ‘‘น จาปาหํ อธเมฺมน, อมรตฺตมภิปตฺถเย;
อิมํ วา ปถวึ สพฺพํ, วิเชตุํ อภิปารกฯ

๑๐๙. ‘‘ยญฺหิ กิญฺจิ มนุเสฺสสุ, รตนํ อิธ วิชฺชติ;
คาโว ทาโส หิรญฺญญฺจ, วตฺถิยํ หริจนฺทนํฯ

๑๑๐. ‘‘อสฺสิตฺถิโย รตนํ มณิกญฺจ, ยญฺจาปิ เม จนฺทิมสูริยา อภิปาลยนฺติ;
น ตสฺส เหตุ วิสมํ จเรยฺยํ, มเชฺฌ สิวีนํ อุสโภมฺหิ ชาโตฯ

๑๑๑. ‘‘เนตา หิตา อุคฺคโต รฏฺฐปาโล, ธมฺมํ สิวีนํ อปจายมาโน;
โส ธมฺมเมวานุวิจินฺตยโนฺต, ตสฺมา สเก จิตฺตวเส น วโตฺตฯ

๑๑๒. ‘‘อทฺธา ตุวํ มหาราช, นิจฺจํ อพฺยสนํ สิวํ;
กริสฺสสิ จิรํ รชฺชํ, ปญฺญา หิ ตว ตาทิสีฯ

๑๑๓. ‘‘เอตํ เต อนุโมทาม, ยํ ธมฺมํ นปฺปมชฺชสิ;
ธมฺมํ ปมชฺช ขตฺติโย, รฏฺฐา จวติ อิสฺสโรฯ

๑๑๔. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มาตาปิตูสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๑๑๕. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, ปุตฺตทาเรสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๑๑๖. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มิตฺตามเจฺจสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๑๑๗. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, วาหเนสุ พเลสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๑๑๘. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, คาเมสุ นิคเมสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๑๑๙. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, รเฏฺฐสุ ชนปเทสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๑๒๐. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, สมณพฺราหฺมเณสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๑๒๑. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มิคปกฺขีสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๑๒๒. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, ธโมฺม จิโณฺณ สุขาวโห;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

๑๒๓. ‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, สอินฺทา เทวา สพฺรหฺมกา;
สุจิเณฺณน ทิวํ ปตฺตา, มา ธมฺมํ ราช ปามโท’’ติฯ

ตตฺถ **สพฺพาปี**ติ, ชนินฺท, อหเมตํ เอกโกว ปฏิจฺฉาเทตฺวา อาเนสฺสามิ, ตสฺมา ฐเปตฺวา มมญฺจ ตฺวญฺจ อญฺญา สพฺพาปิ ปชา อิมสฺส กตสฺส อาการมตฺตมฺปิ น ชญฺญา น ชานิสฺสนฺติฯ **ภุเสหี**ติ ตาย สทฺธึ อภิรมนฺโต อตฺตโน ตณฺหาวนถํ ภุสํ กโรหิ วเฑฺฒหิ มโนรถํ ปูเรหิฯ **สชาหี**ติ มโนรถํ ปน ปูเรตฺวา สเจ เต น รุจฺจติ, อถ นํ สชาหิ มยฺหเมว ปฏิเทหิฯ **กมฺมกร**นฺติ, สมฺม อภิปารก, โย มนุสฺโส ปาปกํ กมฺมํ กโรนฺโต, โส ปจฺฉา มา อิธ อเญฺญ อิทํ ปาปกมฺมํ มญฺญึสุ มา ชานนฺตูติ มญฺญติ จินฺเตติ, ทุจินฺติตเมตํ ตสฺสฯ กึการณา? **ปสฺสนฺติ ภูตานิ กโรนฺตเมตนฺ**ติ เย จ พุทฺธา ปเจฺจกพุทฺธา พุทฺธปุตฺตา อิทฺธิยา ยุตฺตา, เต จ นํ ปสฺสนฺติเยวฯ **น เม ปิยา**ติ, สมฺม อภิปารก, อโญฺญ นุ เต โกจิ ‘‘อิธ โลกสฺมึ สกลายปิ ปถวิยา น เม อุมฺมาทนฺตี ปิยา’’ติ เอวํ สทฺทเหยฺยฯ

สีโหว เสลสฺส คุหนฺติ, มหาราช, สเจ ตฺวํ ตํ อิธ น อาเนสิ, อถ ยถา สีโห กิเลสปริฬาเห อุปฺปเนฺน สีหโปติกาย วสนฏฺฐานํ มณิคุหํ อุเปติ, เอวํ ตสฺสา วสนฏฺฐานํ คจฺฉ, ตตฺถ อตฺตโน ปตฺถนํ ปูเรหีติฯ **สุขปฺผล**นฺติ, สมฺม อภิปารก, ปณฺฑิตา อตฺตโน ทุเกฺขน ผุฏฺฐา สมานา น สุขวิปากทายกกมฺมํ ปริจฺจชนฺติ, สโมฺมหิตา วาปิ หุตฺวา โมเหน มูฬฺหา สุเขน มตฺตา ปาปกมฺมํ นาม น สมาจรนฺติฯ **ยถาสุขํ, สามิ, กโรหิ กาม**นฺติ, สามิ สิวิราช, อตฺตโน ทาสึ ปริจาเรนฺตสฺส ครหา นาม นตฺถิ, ตฺวํ ยถาสุขํ ยถาชฺฌาสยํ กามํ กโรหิ, อตฺตโน อิจฺฉํ ปูเรหีติฯ **น เตน โส ชีวตี**ติ, สมฺม อภิปารก, โย ‘‘อิสฺสโรมฺหี’’ติ ปาปํ กโรติ, กตฺวา จ กึ มํ เทวมนุสฺสา วกฺขนฺตีติ น อุตฺตสติ น โอตฺตปฺปติ, โส เตน กเมฺมน น จ ทีฆกาลํ ชีวติ, ขิปฺปเมว มรติ, เทวตาปิ ปน ‘‘กึ อิมสฺส ปาปรโญฺญ รเชฺชน, วรมสฺส วาฬกฺขฎํ คเล พนฺธิตฺวา มรณ’’นฺติ ลามเกน จกฺขุนา โอโลเกนฺติฯ

อญฺญาตกนฺติ, มหาราช, อเญฺญสํ สนฺตกํ เตหิ สามิเกหิ ปทินฺนํ ทานํ เย อตฺตโน ธเมฺม ฐิตา ปฏิจฺฉนฺติ, เต ตตฺถ ปฏิจฺฉกา จ ทายกา จ สเพฺพปิ สุขปฺผลเมว กมฺมํ กโรนฺติฯ ปฏิคฺคาหเก หิ ปฏิคฺคณฺหเนฺต ตํ ทานํ ทายกสฺส มหนฺตํ วิปากํ เทตีติฯ **โย อตฺตทุเกฺขนา**ติ, สมฺม อภิปารก, โย อตฺตโน ทุเกฺขน ปีฬิโต ตํ ปรสฺส ทหติ, อตฺตโน สรีรโต อปเนตฺวา ปรสฺส สรีเร ขิปติ, ปรสฺส วา สุเขน อตฺตโน สุขํ ทหติ, ปรสฺส สุขํ คเหตฺวา อตฺตนิ ปกฺขิปติ, ‘‘อตฺตโน ทุกฺขํ หริสฺสามี’’ติ ปรํ ทุกฺขิตํ กโรติ, ‘‘อตฺตานํ สุเขสฺสามี’’ติ ปรํ ทุกฺขิตํ กโรติ, ‘‘อตฺตานํ สุเขสฺสามี’’ติ ปรสฺส สุขํ นาเสติ, น โส ธมฺมํ ชานาติฯ โย ปน เอวํ ชานาติ ‘‘ยเถวิทํ มยฺหํ สุขทุกฺขํ, ตถา ปเรส’’นฺติ, ส เวทิ ธมฺมํ ชานาติ นามาติ อยเมติสฺสา คาถาย อโตฺถฯ

ปิเยน เต ทมฺมีติ ปิเยน การณภูเตน ปิยํ ผลํ ปเตฺถโนฺต ทมฺมีติ อโตฺถฯ **ปิยํ ลภนฺตี**ติ สํสาเร สํสรนฺตา ปิยเมว ลภนฺติฯ **กามเหตุก**นฺติ, สมฺม อภิปารก , กามเหตุกํ อยุตฺตํ กตฺวา ‘‘อตฺตานํ วธิสฺสามี’’ติ เม ปริวิตโกฺก อุปฺปชฺชติฯ **มยฺห สติ**นฺติ มม สนฺตกํฯ ‘‘มยฺห สตี’’ติปิ ปาโฐ, มม สนฺตกาติ เอวํ มญฺญมาโน สเจ ตฺวํ ตํ น กาเมสีติ อโตฺถฯ **สพฺพชนสฺสา**ติ สพฺพา เสนิโย สนฺนิปาตาเปตฺวา ตสฺส สพฺพชนสฺส อยํ มยฺหํ อหิตาติ ปริจฺจชิสฺสามิฯ **ตโต อวฺหเยสี**ติ ตโต ตํ อปริคฺคหิตตฺตา อาเนยฺยาสิฯ **อทูสิย**นฺติ อนปราธํฯ **กเตฺต**ติ ตเมว อปเรน นาเมน อาลปติฯ โส หิ รโญฺญ หิตํ กโรติ, ตสฺมา ‘‘กตฺตา’’ติ วุจฺจติฯ **น จาปิ ตฺยสฺสา**ติ เอวํ อกิจฺจการีติ นคเรตฺว โกจิ ปโกฺขปิ น ภเวยฺยฯ

นินฺทนฺติ น เกวลํ อุปวาทเมว, สเจปิ มํ โกจิ สมฺมุขา นินฺทิสฺสติ วา ปสํสิสฺสติ วา, โทสํ วา ปน อาโรเปนฺโต ครหิสฺสติ, ตมฺปาหํ นินฺทํ ปสํสํ ครหญฺจ สพฺพํ สหิสฺสามิ, สพฺพเมตํ มม อาคจฺฉตูติ วทติฯ **ตมฺหา**ติ โย เอเต นินฺทาทโย น คณฺหาติ, ตมฺหา ปุริสา อิสฺสริยสงฺขาตา

สิรี จ ปญฺญาสงฺขาตา ลกฺขี จ ถลฎฺฐานโต สุวุฎฺฐิสงฺขาโต อาโป วิย อเปติ น ปติฎฺฐาตีติฯ **เอโตฺต**ติ อิโต มม ตสฺสา ปริจฺจตฺตการณาฯ **ธมฺมาติสารณฺจา**ติ ธมฺมํ อติกฺกมิตฺวา ปวตฺตํ อกุสลํ วา ยํ กิญฺจิ โหติฯ **ปจฺจุตฺตริสฺสามี**ติ สมฺปฎิจฺฉิสฺสามิ ธารยิสฺสามิฯ **ถาวรานํ ตสานนฺ**ติ ยถา มหาปถวี ขีณาสวานญฺจ ปุถุชฺชนานญฺจ กิญฺจิ สมฺปฎิจฺฉติ สพฺพํ อธิวาเสติ, ตเถวาหมฺปิ สพฺพเมตํ สมฺปฎิจฺฉิสฺสามิ อธิวาเสสฺสามีติ ทีเปติฯ **เอโกวิมนฺ**ติ อหํ เอโกว อิมมฺปิ อตฺตโน ทุกฺขภารํ หารยิสฺสามิ ธารยิสฺสามิ วหิสฺสามิฯ **ธเมฺม ฐิโต**ติ วินิจฺฉยธเมฺม ปเวณิธเมฺม ติวิธสุจริตธเมฺม จ ฐิโต หุตฺวาฯ

สคฺคูปคนฺติ , เทว, ปุญฺญกมฺมํ นาเมตํ สคฺคูปคํ โหติฯ **ยเญฺญ ธน**นฺติ ยญฺญธนํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **สขา**ติ อุมฺมาทนฺตีปิ มม สหายิกา, ตฺวมฺปิ สหายโกฯ **ปิตโร**ติ พฺรหฺมาโนฯ **สเพฺพ**ติ น เกวลํ เทวพฺรหฺมาโนว, สเพฺพ รฎฺฐวาสิโนปิ มํ ปสฺสถ, ‘‘โภ, สหายกสฺส ภริยา สหายิกา อิมินา เคเห กตา’’ติ นินฺเทยฺยุํฯ **น เหตธมฺม**นฺติ น หิ เอตํ อธมฺมิกํฯ **ยํ เต มยา**ติ ยสฺมา มยา สา ตุยฺหํ ทินฺนา, ตสฺมา เอตํ อธโมฺมติ น วทิสฺสนฺติฯ **สต**นฺติ สนฺตานํ พุทฺธาทีนํ ขนฺติเมตฺตาภาวนาสีลาจารสงฺขาตานิ ธมฺมานิ สุวณฺณิตานิ สมุทฺทเวลาว ทุรจฺจยานิ, ตสฺมา ยถา สมุโทฺท เวลํ นาติกฺกมติ, เอวมหมฺปิ สีลเวลํ นาติกฺกมิสฺสามีติ วทติฯ

อาหุเนโยฺย เมสีติ, มหาราช, ตฺวํ มม อาหุนปาหุนสกฺการสฺสานุจฺฉวิโกฯ **ธาตา วิธาตา จสิ กามปาโล**ติ ตฺวํ มม, เทว, ธารณโต ธาตา อิสฺสริยสุขสฺส วิทหนโต วิธาตา อิจฺฉิตปตฺถิตานํ กามานํ ปาลนโต กามปาโลฯ **ตยี หุตา**ติ ตุยฺหํ ทินฺนาฯ **กาเมน เม**ติ มม กาเมน มม ปตฺถนาย อุมฺมาทนฺตึ ปฎิจฺฉาติ เอวํ อภิปารโก รโญฺญ เทติฯ ราชา ‘‘น มยฺหํ อโตฺถ’’ติ ปฎิกฺขิปติฯ ภูมิยํ ปติตํ สากุณิกปจฺฉึ ปิฎฺฐิปาเทน ปหริตฺวา อฎวิยํ ขิปนฺตา วิย อุโภปิ นํ ชหเนฺตวฯ อิทานิ ราชา ปุน อกถนตฺถาย ตํ สนฺตเชฺชโนฺต **‘‘อทฺธา หี’’**ติ คาถมาหฯ ตตฺถ **กตฺตุปุตฺตา**ติ ปิตาปิสฺส กตฺตาว, เตน นํ เอวํ อาลปติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อทฺธา ตฺวํ อิโต ปุเพฺพ มยฺหํ สพฺพธมฺมํ อจริ, หิตเมว วุฑฺฒิเมว อกาสิ, อิทานิ ปน ปฎิปโกฺข หุตฺวา พหุํ กเถสิ, ‘‘มา เอวํ วิปฺปลปสิ, อโญฺญ นุ เต ทุวิปโท นโร, โก อิธ ชีวโลเก อรุเณเยว โสตฺถิกตฺตา, สเจ หิ อหํ วิย อโญฺญ ราชา ตว ภริยาย ปฎิพทฺธจิโตฺต อภวิสฺส, อโนฺตอรุเณเยว ตว สีสํ ฉินฺทาเปตฺวา ตํ อตฺตโน ฆเร กเรยฺย, อหํ ปน อกุสลภเยเนว น กโรมิ, ตุณฺหี โหหิ, น เม เอตาย อโตฺถ’’ติ ตํ สนฺตเชฺชสิฯ

โส ตํ สุตฺวา ปุน กิญฺจิ วตฺตุํ อสโกฺกโนฺต รโญฺญ ถุติวเสน **‘‘ตุวํ นู’’**ติ คาถมาหฯ ตสฺส โตฺถ – มหาราช, ตฺวเญฺญว สกลชมฺพุทีเป สเพฺพสํ นรินฺทานํ **เสโฎฺฐ,** ตฺวํ **อนุตฺตโร,** ตฺวํ วินิจฺฉยธมฺมปเวณิธมฺมสุจริตธมฺมานํ โคปายเนน **ธมฺมคุโตฺต,** เตสํ วิทิตตฺตา **ธมฺมวิทู** ตฺวํ **สุเมโธ,** โส ตฺวํ ยํ ธมฺมํ โคเปสิ, เตเนว คุโตฺต จีรํ ชีว, ธมฺมญฺจ เม เทเสหิ ธมฺมปาลก, ธมฺมโคปก, ราชวราติฯ

อถ ราชา ธมฺมํ เทเสโนฺต **‘‘ตทิงฺฆา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อิงฺฆา**ติ โจทนเตฺถ นิปาโต, ยสฺมา มํ ตฺวํ โจเทสิ, ตสฺมาติ อโตฺถฯ **สต**นฺติ พุทฺธาทีหิ สปฺปุริเสหิ อาเสวิตํฯ **สาธู**ติ สุนฺทโร ปสโตฺถฯ วินิจฺฉยปเวณิสุจริตธเมฺม โรเจตีติ **ธมฺมรุจิ**ฯ ตาทิโส หิ ชีวิตํ ชหโนฺตปิ อกิจฺจํ น กโรติ, ตสฺมา สาธุฯ **ปญฺญาณวา**ติ ญาณสมฺปโนฺนฯ **มิตฺตานมทุพฺภ**ติ มิตฺตสฺส อทุสฺสนภาโวฯ **ฐิตธมฺมสฺสา**ติ ปติฎฺฐิตติวิธธมฺมสฺสฯ **อาเสถา**ติ อาเสยฺยุํ นิสีเทยฺยุํฯ เทสนาสีสเมว เจตํ, จตฺตาโรปิ อิริยาปเถ สุขํ กเปฺปยฺยุนฺติ อยํ ปเนตฺถ อโตฺถฯ **สีตจฺฉายายา**ติ ปุตฺตทารญาติมิตฺตานํ สีตลาย ฉายายฯ **สงฺฆเร**ติ สกฆเร, อตฺตโน เคเหติ อโตฺถฯ อธมฺมพลิทณฺฑา

ทีหิ อนุปทฺทุตา สุขํ วเสยฺยุนฺติ ทเสฺสติฯ **น จาหเมต**นฺติ, สมฺม อภิปารก, ยเมตํ อสเมกฺขิตฺวา กตํ อสาธุกมฺมํ, เอตํ อหํ น โรจยามิฯ **เย วาปิ ญตฺวานา**ติ เย วา ปน ราชาโน ญตฺวา ตุเลตฺวา ตีเรตฺวา สยํ กโรนฺติ, เตสาหํ กมฺมํ โรเจมีติ อธิปฺปาโยฯ **อุปมา อิมา**ติ อิมสฺมิํ ปนเตฺถ ตฺวํ มยฺหํ อิมา เทฺว อุปมา สุโณหิฯ

ชิมฺหนฺติ วงฺกํฯ **เนเตฺต**ติ โย คาวิโย เนติ, ตสฺมิํ เชฏฺฐกอุสเภฯ **ปเควา**ติ ตสฺมิํ อธมฺมํ จรเนฺต อิตรา ปชา ปเคว จรติ, อติวิย กโรตีติ อโตฺถฯ **ธมฺมิโก**ติ จตฺตาริ อคติคมนานิ ปหาย ธเมฺมน รชฺชํ กาเรโนฺตฯ **อมรตฺตน**ฺติ เทวตฺตํฯ **รตน**ฺติ สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกรตนํฯ **วตฺถิย**นฺติ กาสิกวตฺถเมวฯ **อสฺสิตฺถิโย**ติ วาตสมคติอเสฺสปิ อุตฺตมรูปธรา อิตฺถิโยปิฯ **รตนํ มณิกญฺจา**ติ สตฺตวิธรตนญฺจ มหคฺฆภณฺฑกญฺจฯ **อภิปาลยนฺตี**ติ อาโลกํ กโรนฺตา รกฺขนฺติฯ **น ตสฺสา**ติ ตสฺส จกฺกวตฺติรชฺชสฺสปิ เหตุ น วิสมํ จเรยฺยํฯ **อุสโภมฺหี**ติ ยสฺมา อหํ สิวีนํ มเชฺฌ เชฏฺฐกราชา หุตฺวา ชาโต, ตสฺมา จกฺกวตฺติรชฺชการณมฺปิ น วิสมํ จรามีติ อโตฺถฯ **เนตา**ติ มหาชนํ กุสเล ปติฏฺฐาเปตฺวา เทวนครํ เนตา, หิตกรเณน ตสฺส **หิตา,** ‘‘สิวิราชา กิร ธมฺมจารี’’ติ สกลชมฺพุทีเป ญาตตฺตา **อุคฺคโต,** สเมน รฏฺฐปาลนโต **รฏฺฐปาโลฯ อปจายมาโน**ติ สิวีนํ โปราณกราชูนํ ปเวณิธมฺมํ อปจายมาโนฯ **โส**ติ โส อหํ ตเมว ธมฺมํ อนุวิจินฺตยโนฺต ตสฺมา เตน การเณน อตฺตโน จิตฺตสฺส วเส น วตฺตามิฯ

เอวํ มหาสตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา อภิปารโก ถุติํ กโรโนฺต **‘‘อทฺธา’’**ติอาทิมาหฯ **นปฺปมชฺชสี**ติ อตฺตนา กถิตธมฺมํ นปฺปมชฺชสิ ตเตฺถว วเตฺตสิฯ **ธมฺมํ ปมชฺชา**ติ ธมฺมํ ปมุสฺสิตฺวา อคติวเสน คนฺตฺวาฯ เอวํ โส ตสฺส ถุติํ กตฺวา **‘‘ธมฺมํ จรา’’**ติ ธมฺมจริยาย นิโยเชโนฺต อุตฺตริปิ ทส โอวาทคาถา อภาสิฯ ตาสมโตฺถ เหฏฺฐา **เตสกุณชาตเก** (ชา. ๒.๑๗.๑ อาทโย) วณฺณิโตวฯ

เอวํ อภิปารกเสนาปตินา รโญฺญ ธเมฺม เทสิเต ราชา อุมฺมาทนฺติยา ปฏิพทฺธจิตฺตํ วิโนเทสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ ตทา สุนนฺทสารถิ อานโนฺท อโหสิ, อภิปารโก สาริปุโตฺต, อุมฺมาทนฺตี อุปฺปลวณฺณา, เสสปริสา พุทฺธปริสา, สิวิราชา อหเมว อโหสินฺติฯ

อุมฺมาทนฺตีชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๕๒๘] ๓. มหาโพธิชาตกวณฺณนา

กิํ นุ ทณฺฑํ กิมชินนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺญาปารมิํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **มหาอุมงฺคชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต ปญฺญวา ปรปฺปวาทปฺปมทฺทโนเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฏฺฐ อสีติโกฏิวิภวสฺส อุทิจฺจพฺราหฺมณมหาสาลสฺส กุเล นิพฺพตฺติ, ‘‘โพธิกุมาโร’’ติสฺส นามํ กริํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ อุคฺคหิตสิปฺโป ปจฺจาคนฺตฺวา อคารมเชฺฌ วสโนฺต อปรภาเค กาเม ปหาย หิมวนฺตปเทสํ ปวิสิตฺวา ปริพฺพาชกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ตเตฺถว วนมูลผลาหาโร จิรํ วสิตฺวา วสฺสารตฺตสมเย หิมวนฺตา โอรุยฺห จาริกํ จรโนฺต อนุปุเพฺพน พาราณสิํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส ปริพฺพาชกสารุเปฺปน นคเร ภิกฺขาย จรโนฺต ราชทฺวารํ ปาปุณิ ตเมนํ สีหปญฺชเร

ฐิโต ราชา ทิสฺวา ตสฺส อุปสเม ปสีทิตฺวา ตํ อตฺตโน ภวนํ ปเวเสตฺวา ราชปลฺลงฺเก นิสีทาเปตฺวา กตปฏิสนฺถาโร โถกํ ธมฺมกถํ สุตฺวา นานคฺครสโภชนํ ทาเปสิฯ มหาสโตฺต ภตฺตํ คเหตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อิทํ ราชกุลํ นาม พหุโทสํ พหุปจฺจามิตฺตํ โหติ, โก นุ โข มม อุปฺปนฺนํ ภยํ นิตฺถริสฺสตี’’ติฯ โส อวิทูเร ฐิตํ ราชวลฺลภํ เอกํ ปิงฺคลสุนขํ ทิสฺวา มหนฺตํ ภตฺตปิณฺฑํ คเหตฺวา ตสฺส ทาตุกามตาการํ ทเสฺสสิฯ ราชา ญตฺวา สุนขสฺส ภาชนํ อาหราเปตฺวา ภตฺตํ คาหาเปตฺวา ทาเปสิฯ มหาสโตฺตปิ ตสฺส ทตฺวา ภตฺตกิจฺจํ นิฏฺฐเปสิฯ ราชาปิสฺส ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อโนฺตนคเร ราชุยฺยาเน ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร ทตฺวา ตํ ตตฺถ วาสาเปสิ, เทวสิกญฺจสฺส เทฺว ตโย วาเร อุปฏฺฐานํ อคมาสิฯ โภชนกาเล ปน มหาสโตฺต นิจฺจํ ราชปลฺลงฺกเยว นิสีทิตฺวา ราชโภชนเมว ภุญฺชติฯ เอวํ ทฺวาทส สํวจฺฉรานิ อตีตานิฯ

ตสฺส ปน รโญฺญ ปญฺจ อมจฺจา อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ อนุสาสนฺติฯ เตสุ เอโก อเหตุกวาที, เอโก อิสฺสรกตวาที, เอโก ปุเพฺพกตวาที, เอโก อุเจฺฉทวาที, เอโก ขตฺตวิชฺชวาทีฯ เตสุ อเหตุกวาที ‘‘อิเม สตฺตา สํสารสุทฺธิกา’’ติ มหาชนํ อุคฺคณฺหาเปสิฯ อิสฺสรกตวาที ‘‘อยํ โลโก อิสฺสรนิมฺมิโต’’ติ มหาชนํ อุคฺคณฺหาเปสิฯ ปุเพฺพกตวาที ‘‘อิเมสํ สตฺตานํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อุปฺปชฺชมานํ ปุเพฺพกเตเนว อุปฺปชฺชตี’’ติ มหาชนํ อุคฺคณฺหาเปสิฯ อุเจฺฉทวาที ‘‘อิโต ปรโลกํ คโต นาม นตฺถิ, อยํ โลโก อุจฺฉิชฺชตี’’ติ มหาชนํ อุคฺคณฺหาเปสิฯ ขตฺตวิชฺชวาที ‘‘มาตาปิตโรปิ มาเรตฺวา อตฺตโนว อโตฺถ กาตโพฺพ’’ติ มหาชนํ อุคฺคณฺหาเปสิฯ เต รโญฺญ วินิจฺฉเย นิยุตฺตา ลญฺชขาทกา หุตฺวา อสฺสามิกํ สามิกํ, สามิกํ อสฺสามิกํ กโรนฺติฯ

อเถกทิวสํ เอโก ปุริโส กูฏฏฺฏปราชิโต มหาสตฺตํ ภิกฺขาย จรนฺตํ ราชเคหํ ปวิสนฺตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห ราชเคเห ภุญฺชมานา วินิจฺฉยามเจฺจ ลญฺชํ คเหตฺวา โลกํ วินาเสเนฺต กสฺมา อชฺฌุเปกฺขถ, อิทานิ ปญฺจหิ อมเจฺจหิ กูฏฏฺฏการกสฺส หตฺถโต ลญฺชํ คเหตฺวา สามิโกว สมาโน อสฺสามิโก กโต’’ติ ปริเทวิฯ โส ตสฺมิํ การุญฺญวเสน วินิจฺฉยํ คนฺตฺวา ธเมฺมน วินิจฺฉินิตฺวา สามิกเญฺญว สามิกํ อกาสิฯ มหาชโน เอกปฺปหาเรเนว มหาสเทฺทน สาธุการํ อทาสิฯ ราชา ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กิํสโทฺท นามาย’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ มหาสตฺตํ อุปนิสีทิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต, อชฺช กิร โว อโฏฺฏ วินิจฺฉิโต’’ติฯ ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหสุ วินิจฺฉินเนฺตสุ มหาชนสฺส วุฑฺฒิ ภวิสฺสติ, อิโต ปฏฺฐาย ตุเมฺหว วินิจฺฉินถา’’ติฯ ‘‘มหาราช, มยํ ปพฺพชิตา นาม, เนตํ กมฺมํ อมฺหากํ กมฺม’’นฺติฯ ‘‘ภเนฺต, มหาชเน การุเญฺญน กาตุํ วฏฺฏติ, ตุเมฺห สกลทิวสํ มา วินิจฺฉินถ, อุยฺยานโต ปน อิธาคจฺฉนฺตา วินิจฺฉยฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปาโตว จตฺตาโร อเฏฺฏ วินิจฺฉินถ, ภุตฺวา อุยฺยานํ คจฺฉนฺตา จตฺตาโร, เอวํ มหาชนสฺส วุฑฺฒิ ภวิสฺสตี’’ติฯ โส เตน ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโน ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ตถา อกาสิฯ

กูฏฏฺฏการกา โอกาสํ น ลภิํสุฯ เตปิ อมจฺจา ลญฺชํ อลภนฺตา ทุคฺคตา หุตฺวา จินฺตยิํสุ – ‘‘โพธิปริพฺพาชกสฺส วินิจฺฉินนกาลโต ปฏฺฐาย มยํ กิญฺจิ น ลภาม, หนฺท นํ ‘ราชเวริโก’ติ วตฺวา รโญฺญ อนฺตเร ปริภินฺทิตฺวา มาราเปสฺสามา’’ติฯ เต ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘มหาราช, โพธิปริพฺพาชโก ตุมฺหากํ อนตฺถกาโม’’ติ วตฺวา อสทฺทหเนฺตน รญฺญา ‘‘สีลวา เอส ญาณสมฺปโนฺน, น เอวํ กริสฺสตี’’ติ วุเตฺต, ‘‘มหาราช, เตน สกลนครวาสิโน อตฺตโน หเตฺถ กตฺวา เกวลํ อเมฺหเยว ปญฺจ ชเน กาตุํ น สกฺกา, สเจ อมฺหากํ วจนํ น สทฺทหถ, ตสฺส อิธาคมนกาเล ปริสํ โอโลเกถา’’ติ อาหํสุฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สีหปญฺชเร ฐิโต ตํ อาคจฺฉนฺตํ โอโลเกโนฺต ปริวารํ ทิสฺวา อตฺตโน อญฺญาเณน อฏฺฏการกมนุเสฺส ‘‘ตสฺส ปริวารา’’ติ มญฺญมาโน ภิชฺชิตฺวา เต อมเจฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กินฺติ กโรมา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘คณฺหาเปถ นํ, เทวา’’ติฯ ‘‘โอฬาริกํ

อปราธํ อปสฺสนฺตา กถํ คณฺหามา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, มหาราช, ปกติปริหารมสฺส หาเปถ, ตํ ปริหายนฺตํ ทิสฺวา ปณฺฑิโต ปริพฺพาชโก กสฺสจิ อนาโรเจตฺวา สยเมว ปลายิสฺสตี’’ติฯ

ราชา ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา อนุปุพฺเพน ตสฺส ปริหารํ ปริหาเปสิฯ ปฐมทิวสํ ตาว นํ ตุจฺฉปลฺลงฺเกเยว นิสีทาเปสุํฯ โส ตุจฺฉปลฺลงฺกํ ทิสฺวาว รโญฺญ ปริภินฺนภาวํ ญตฺวา สยเมว อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตํ ทิวสเมว ปกฺกมิตุกาโม หุตฺวาปิ ‘‘เอกเนฺตน ญตฺวา ปกฺกมิสฺสามี’’ติ น ปกฺกามิฯ อถสฺส ปุนทิวเส ตุจฺฉปลฺลเงฺก นิสินฺนสฺส รโญฺญปกติภตฺตญฺจ อญฺญญฺจ คเหตฺวา มิสฺสกภตฺตํ อทํสุฯ ตติยทิวเส มหาตลํ ปวิสิตุํ อทตฺวา โสปานสีเสเยว ฐเปตฺวา มิสฺสกภตฺตํ อทํสุฯ โส ตมฺปิ อาทาย อุยฺยานํ คนฺตฺวา ภตฺตกิจฺจํ อกาสิฯ จตุตฺถทิวเส เหฎฺฐาปาสาเท ฐเปตฺวา กณาชกภตฺตํ อทํสุฯ โส ตมฺปิ คเหตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา ภตฺตกิจฺจํ อกาสิฯ ราชา อมเจฺจ ปุจฺฉิ – ‘‘โพธิปริพฺพาชโก สกฺกาเร ปริหาปิเตปิ น ปกฺกมติ, กินฺติ นํ กโรมา’’ติ? ‘‘เทว, น โส ภตฺตตฺถาย จรติ, ฉตฺตตฺถาย ปน จรติฯ สเจ ภตฺตตฺถาย จเรยฺย, ปฐมทิวสํเยว ปลาเยยฺยา’’ติฯ ‘‘อิทานิ กึ กโรมา’’ติ? ‘‘เสฺว ฆาตาเปถ นํ, มหาราชา’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ เตสเญฺญว หเตฺถ ขเคฺค ฐเปตฺวา ‘‘เสฺว อนฺตรทฺวาเร ฐตฺวา ปวิสนฺตเสฺสวสฺส สีสํ ฉินฺทิตฺวา ขณฺฑาขณฺฑิกํ กตฺวา กญฺจิ อชานาเปตฺวา วจฺจกุฎิยํ ปกฺขิปิตฺวา นฺหตฺวา อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ‘‘เสฺว อาคนฺตฺวา เอวํ กริสฺสามา’’ติ อญฺญมญฺญํ วิจาเรตฺวา เอวํ อตฺตโน นิเวสนํ อคมํสุฯ

ราชาปิ สายํ ภุตฺตโภชโน สิริสยเน นิปชฺชิตฺวา มหาสตฺตสฺส คุเณ อนุสฺสริฯ อถสฺส ตาวเทว โสโก อุปฺปชฺชิ, สรีรโต เสทา มุจฺจึสุ, สยเน อสฺสาสํ อลภโนฺต อปราปรํ ปริวตฺติฯ อถสฺส อคฺคมเหสี อุปนิปชฺชิ, โส ตาย สทฺธึ สลฺลาปมตฺตมฺปิ น กริฯ อถ นํ สา ‘‘กึ นุ โข, มหาราช, สลฺลาปมตฺตมฺปิ น กโรถ, อปิ นุ โข เม โกจิ อปราโธ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘นตฺถิ เทวิ, อปิจ โข โพธิปริพฺพาชโก กิร อมฺหากํ ปจฺจตฺถิโก ชาโตติ ตสฺส เสฺว ฆาตนตฺถาย ปญฺจ อมเจฺจ อาณาเปสึ, เต ปน นํ มาเรตฺวา ขณฺฑาขณฺฑิกํ กตฺวา วจฺจกูเป ปกฺขิปิสฺสนฺติ, โส ปน อมฺหากํ ทฺวาทส สํวจฺฉรานิ พหุํ ธมฺมํ เทเสสิ, เอกาปราโธปิสฺส มยา ปจฺจกฺขโต น ทิฎฺฐปุโพฺพ, ปรปตฺติเยน หุตฺวา ตสฺส มยา วโธ อาณโตฺต, เตน การเณน โสจามี’’ติฯ อถ นํ สา ‘‘สเจ เต เทว โส ปจฺจตฺถิโก ชาโต, ตํ ฆาเตโนฺต กึ โสจสิ, ปจฺจตฺถิกํ นาม ปุตฺตมฺปิ ฆาเตตฺวา อตฺตโน โสตฺถิภาโว กาตโพฺพว, มา โสจิตฺถา’’ติ อสฺสาเสสิฯ โส ตสฺสา วจเนน ปฎิลทฺธสฺสาโส นิทฺทํ โอกฺกมิฯ

ตสฺมึ ขเณ โกเลยฺยโก ปิงฺคลสุนโข ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘เสฺว มยา อตฺตโน พเลนสฺส ชีวิตํ ทาตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปุนทิวเส ปาโตว ปาสาทา โอรุยฺห มหาทฺวารํ อาคนฺตฺวา อุมฺมาเร สีสํ กตฺวา มหาสตฺตสฺส อาคมนมคฺคํ โอโลเกโนฺตว นิปชฺชิฯ เตปิ อมจฺจา ปาโตว ขคฺคหตฺถา อาคนฺตฺวา ทฺวารนฺตเร อฎฺฐํสุฯ โพธิสโตฺตปิ เวลํ สลฺลเกฺขตฺวา อุยฺยานา นิกฺขมฺม ราชทฺวารํ อาคญฺฉิฯ อถ นํ สุนโข ทิสฺวา มุขํ วิวริตฺวา จตโสฺส ทาฐา ทเสฺสตฺวา ‘‘กึ ตฺวํ, ภเนฺต, ชมฺพุทีปตเล อญฺญตฺถ ภิกฺขํ น ลภสิ, อมฺหากํ ราชา ตว มารณตฺถาย ปญฺจ อมเจฺจ ขคฺคหเตฺถ ทฺวารนฺตเร ฐเปสิ, มา ตฺวํ นลาเฎน มจฺจุํ คเหตฺวา อาคมิ, สีฆํ ปกฺกมา’’ติ มหาสเทฺทน วิรวิฯ โส สพฺพรุตญฺญุตาย ตมตฺถํ ญตฺวา ตโตว นิวตฺติตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา ปกฺกมนตฺถาย ปริกฺขาเร อาทิยิฯ ราชา สีหปญฺชเร ฐิโต ตํ อาคจฺฉนฺตํ คจฺฉนฺตญฺจ ทิสฺวา ‘‘สเจ อยํ มม ปจฺจตฺถิโก ภเวยฺย, อุยฺยานํ คนฺตฺวา พลํ สนฺนิปาตาเปตฺวา กมฺมสโชฺช ภวิสฺสติฯ โน เจ, อตฺตโน ปริกฺขาเร คเหตฺวา คมนสโชฺช ภวิสฺสติ, ชานิสฺสามิ ตาวสฺส กิริย’’นฺติ อุยฺยานํ คนฺตฺวา มหาสตฺตํ

อตฺตโน ปริกฺขาเร อาทาย ‘‘คมิสฺสามี’’ติ ปณฺณสาลโต นิกฺขนฺตํ จงฺกมนโกฏิยํ ทิสฺวาว วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ปฐมํ คาถมาห –

๑๒๔. ‘‘กึ นุ ทณฺฑํ กิมชินํ, กึ ฉตฺตํ กิมุปาหนํ;
กิมงฺกุสญฺจ ปตฺตญฺจ, สงฺฆาฏิญฺจาปิ พฺราหฺมณ;
ตรมานรูโปหาสิ, กึ นุ ปตฺถยเส ทิส’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภเนฺต, ปุเพฺพ ตุวํ อมฺหากํ ฆรํ อาคจฺฉโนฺต ทณฺฑาทีนิ น คณฺหาสิ, อชฺช ปน เกน การเณน ทณฺฑญฺจ อชินญฺจ ฉตฺตูปาหนญฺจ มตฺติกปสิพฺพโกลมฺพนองฺกุสญฺจ มตฺติกปตฺตญฺจ สงฺฆาฏิญฺจาติ สเพฺพปิเม ปริกฺขาเร ตรมานรูโป คณฺหาสิ, กตรํ นุ ทิสํ ปเตฺถสิ, กตฺถ คนฺตุกาโมสีติ ปุจฺฉิฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘อยํ อตฺตนา กตกมฺมํ น ชานาตีติ มญฺญติ, ชานาเปสฺสามิ น’’นฺติ เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๒๕. ‘‘ทฺวาทเสตานิ วสฺสานิ, วุสิตานิ ตวนฺติเก;
นาภิชานามิ โสเณน, ปิงฺคเลนาภิกูชิตํฯ

๑๒๖. ‘‘สฺวายํ ทิโตฺตว นทติ, สุกฺกทาฐํ วิทํสยํ;
ตว สุตฺวา สภริยสฺส, วีตสทฺธสฺส มํ ปตี’’ติฯ

ตตฺถ **อภิกูชิต**นฺติ เอเตน ตว สุนเขน เอวํ มหาวิรเวน วิรวิตํ น ชานามิฯ **ทิโตฺต วา**ติ ทปฺปิโต วิยฯ **สภริยสฺสา**ติ ตว สภริยสฺส มม มารณตฺถาย ปญฺจนฺนํ อมจฺจานํ อาณตฺตภาวํ กเถนฺตสฺส สุตฺวา ‘‘กึ ตฺวํ อญฺญตฺถ ภิกฺขํ น ลภสิ, รญฺญา เต วโธ อาณโตฺต, อิธ มาคจฺฉี’’ติ ทิโตฺตว นทติฯ **วีตสทฺธสฺส มํ ปตี**ติ มมนฺตเร วิคตสทฺธสฺส ตว วจนํ สุตฺวา เอว นทตีติ อาหฯ

ตโต ราชา อตฺตโน โทสํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตํ ขมาเปโนฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๒๗. ‘‘อหุ เอส กโต โทโส, ยถา ภาสสิ พฺราหฺมณ;
เอส ภิโยฺย ปสีทามิ, วส พฺราหฺมณ มาคมา’’ติฯ

ตตฺถ **ภิโยฺย**ติ สจฺจํ มยา เอวํ อาณตฺตํ, อยํ เม โทโส, เอส ปนาหํ อิทานิ อธิกตรํ ตยิ ปสีทามิ, อิเธว วส, มา อญฺญตฺถ คมีติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต, ‘‘มหาราช, ปณฺฑิตา นาม ตาทิเสน ปรปตฺติเยน อปจฺจกฺขการินา สทฺธึ น วสนฺตี’’ติ วตฺวา ตสฺส อนาจารํ ปกาเสโนฺต อาห –

๑๒๘. ‘‘สพฺพเสโต ปุเร อาสิ, ตโตปิ สพโล อหุ;
สพฺพโลหิตโก ทานิ, กาโล ปกฺกมิตุํ มมฯ

๑๒๙. ‘‘อพฺภนฺตรํ ปุเร อาสิ, ตโต มชฺฌํ ตโต พหิ;
ปุรา นิทฺธมนา โหติ, สยเมว วชามหํฯ

๑๓๐. ‘‘วีตสทฺธํ น เสเวยฺย, อุทปานํวโนทกํ;
สเจปิ นํ อนุขเณ, วาริ กทฺทมคนฺธิกํฯ

๑๓๑.“ปสนฺนเมว เสเวยฺย, อปฺปสนฺนํ วิวชฺชเย;
ปสนฺนํ ปยิรุปาเสยฺย, รหทํวุทกตฺถิโกฯ

๑๓๒.“ภเช ภชนฺตํ ปุริสํ, อภชนฺตํ น ภชฺชเย;
อสปฺปุริสธมฺโม โส, โย ภชนฺตํ น ภชฺชติฯ

๑๓๓.“โย ภชนฺตํ น ภชติ, เสวมานํ น เสวติ;
ส เว มนุสฺสปาปิโฏฺฐ, มิโค สาขสฺสิโต ยถาฯ

๑๓๔.“อจฺจาภิกฺขณสํสคฺคา, อสโมสรเณน จ;
เอเตน มิตฺตา ชีรนฺติ, อกาเล ยาจนาย จฯ

๑๓๕.“ตสฺมา นาภิกฺขณํ คเจฺฉ, น จ คเจฺฉ จิราจิรํ;
กาเลน ยาจํ ยาเจยฺย, เอวํ มิตฺตา น ชียเรฯ

๑๓๖.“อติจิรํ นิวาเสน, ปิโย ภวติ อปฺปิโย;
อามนฺต โข ตํ คจฺฉาม, ปุรา เต โหม อปฺปิยา”ติฯ

ตตฺถ **สพฺพเสโต**ติ, มหาราช, ปฐมเมว ตว นิเวสเน มม โอทโน สพฺพเสโต อโหสิ, ยํ ตฺวํ ภุญฺชสิ, ตเมว ทาเปสีติ อโตฺถฯ **ตโต**ติ ตโต ปจฺฉา ปริเภทกานํ วจนํ คเหตฺวา ตว มยิ วิรตฺตกาเล **สพโล** มิสฺสโกทโน ชาโตฯ **ทานี**ติ อิทานิ สพฺพโลหิตโก ชาโตฯ **กาโล**ติ อคุณญฺญุสฺส ตว สนฺติกา อิทานิ มม ปกฺกมิตุํ กาโลฯ **อพฺภนฺตรน**ฺติ ปฐมํ มม อพฺภนฺตรํ อาสนํ อาสิ, อลงฺกตมหาตลมฺหิ อุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺกเยว มํ นิสีทาเปสุํฯ **มเชฺฌ**ติ โสปานมตฺถเกฯ **ปุรา นิทฺธมนา โหตี**ติ ยาว คีวายํ คเหตฺวา นิกฺกฑฺฒนา น โหติฯ

อนุขเณติ สเจปิ อนุทกํ อุทปานํ ปโตฺต ปุริโส อุทกํ อปสฺสโนฺต กลลํ วิยูหิตฺวา อนุขเณยฺย, ตถาปิ ตํ วาริ กทฺทมคนฺธิกํ ภเวยฺย, อมนุญฺญตาย น ปิเวยฺย, ตเถว วีตสทฺธํ ปยิรุปาสเนฺตน ลทฺธปจฺจยาปิ ปริตฺตา เจว ลูขา จ, อมนุญฺญา อปริโภคารหาติ อโตฺถฯ **ปสนฺนน**ฺติ ปติฎฺฐิตสทฺธํฯ **รหทน**ฺติ คมฺภีรํ มหารหทํฯ **ภชนฺตน**ฺติ อตฺตานํ ภชนฺตเมว ภเชยฺยฯ **อภชนฺตน**ฺติ ปจฺจตฺถิกํฯ **น ภชฺชเย**ติ น ภเชยฺยฯ **น ภชฺชตี**ติ โย ปุริโส อตฺตานํ ภชนฺตํ หิตจิตฺตํ ปุคฺคลํ น ภชติ, โส อสปฺปุริสธมฺโม นามาติฯ **มนุสฺสปาปิโฏฺฐ**ติ มนุสฺสลามโก ปติกุโฏฺฐ สพฺพปจฺฉิมโกฯ **สาขสฺสิโต**ติ มกฺกโฏฯ

อจฺจาภิกฺขณสํสคฺคาติ อติวิย อภิณฺหสํสเคฺคนฯ **อกาเล**ติ อยุตฺตปฺปตฺตกาเล ปรสฺส ปิยภณฺฑํ ยาจนาย มิตฺตา ชีรนฺติ นาม, ตฺวมฺปิ อติจิรํ นิวาเสน มยิ มิตฺตึ ภินฺทิฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา อจฺจาภิกฺขณสํสเคฺคน อสโมสรเณน จ มิตฺตา ชีรนฺติ, ตสฺมาฯ **จิราจิรน**ฺติ จิรกาลํ วีตินาเมตฺวา จิรํ น คเจฺฉ น อุปสงฺกเมยฺยฯ **ยาจน**ฺติ ยาจิตพฺพํ ภณฺฑกํ ยุตฺตกาเล ยาเจยฺยฯ **น ชียเร**ติ เอวํ มิตฺตา น ชีรนฺติฯ **ปุรา เต โหม อปฺปิยา**ติ ยาว ตว อปฺปิยา น โหม, ตาว อามเนฺตตฺวาว ตํ คจฺฉามาติฯ

ราชา อาห –

๑๓๗.“เอวํ เจ ยาจมานานํ, อญฺชลึ นาวพุชฺฌสิ;
ปริจารกานํ สตํ, วจนํ น กโรสิ โน;
เอวํ ตํ อภิยาจาม, ปุน กยิราสิ ปริยาย”นฺติฯ

ตตฺถ **นาวพุชฺฌสี**ติ สเจ, ภเนฺต, เอวํ ยาจเนฺตน มยา กตํ อญฺชลึ น ชานาสิ, น ปฏิคฺคณฺหสีติ อโตฺถฯ **ปริยาย**นฺติ ปุน อิธาคมนาย เอกวารํ กเรยฺยาสีติ ยาจติฯ

โพธิสโตฺต อาห –

๑๓๘.''เอวํ เจ โน วิหรตํ, อนฺตราโย น เหสฺสติ;
ตุยฺหํ วาปิ มหาราช, มยฺหํ วา รฏฺฐวทฺธน;
อเปฺปว นาม ปเสฺสม, อโหรตฺตานมจฺจเย''ติฯ

ตตฺถ **เอวํ เจ โน**ติ สเจ, มหาราช, เอวํ นานา หุตฺวา วิหรนฺตานํ อมฺหากํ อนฺตราโย น เหสฺสติ, ตุยฺหํ วา มยฺหํ วา ชีวิตํ ปวตฺติสฺสตีติ ทีเปติฯ **ปเสฺสมา**ติ อปิ นาม ปเสฺสยฺยามฯ

เอวํ วตฺวา มหาสโตฺต รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา ''อปฺปมโตฺต โหหิ, มหาราชา''ติ วตฺวา อุยฺยานา นิกฺขมิตฺวา เอกสฺมึ สภาคฏฺฐาเน ภิกฺขาย จริตฺวา พาราณสิโต นิกฺขมฺม อนุปุเพฺพน หิมวโนฺตกาสเมว คนฺตฺวา กิญฺจิ กาลํ วสิตฺวา ปุน โอตริตฺวา เอกํ ปจฺจนฺตคามํ นิสฺสาย อรเญฺญ วสิฯ ตสฺส ปน คตกาลโต ปฏฺฐาย เต อมจฺจา ปุน วินิจฺฉเย นิสีทิตฺวา วิโลปํ กโรนฺตา จินฺตยึสุ – ''สเจ มหาโพธิปริพฺพาชโก ปุนาคมิสฺสติ, ชีวิตํ โน นตฺถิ, กึ นุ ขฺวสฺส อนาคมนการณํ กเรยฺยามา''ติฯ อถ เนสํ เอตทโหสิ – ''อิเม สตฺตา ปฏิพทฺธฏฺฐานํ นาม ชหิตุํ น สโกฺกนฺติ, กึ นุ ขฺวสฺส อิธ ปฏิพทฺธฏฺฐาน''นฺติฯ ตโต ''รโญฺญ อคฺคมเหสี''ติ ญตฺวา ''ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ โส อิมํ นิสฺสาย อาคเจฺฉยฺย, ปฏิกเจฺจว นํ มาราเปสฺสามา''ติ เต ราชานํ เอตทโวจุํ – ''เทว, อิมสฺมึ ทิวเส นคเร เอกา กถา สูยตี''ติฯ ''กึ กถา นามา''ติ? ''มหาโพธิปริพฺพาชโก จ กิร เทวี จ อญฺญมญฺญํ สาสนปฏิสาสนํ เปเสนฺตี''ติฯ ''กินฺติ กตฺวา''ติ? เตน กิร เทวิยา เปสิตํ ''สกฺกา นุ โข อตฺตโน พเลน ราชานํ มาราเปตฺวา มม เสตจฺฉตฺตํ ทาตุ''นฺติฯ ตายปิสฺส เปสิตํ ''รโญฺญ มารณํ นาม มม ภาโร, มหาโพธิปริพฺพาชโก ขิปฺปํ อาคจฺฉตู''ติ ราชา เตสํ ปุนปฺปุนํ กเถนฺตานํ สทฺทหิตฺวา ''อิทานิ กึ กตฺตพฺพ''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''เทวึ มาเรตุํ วฏฺฏตี''ติ วุเตฺต อนุปปริกฺขิตฺวาว ''เตน หิ นํ ตุเมฺหว มาเรตฺวา ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺทิตฺวา วจฺจกูเป ขิปถา''ติ อาหฯ เต ตถา กรึสุฯ ตสฺสา มาริตภาโว สกลนคเร ปากโฏ อโหสิฯ

อถสฺสา จตฺตาโร ปุตฺตา ''อิมินา โน นิรปราธา มาตา มาริตา''ติ รโญฺญ ปจฺจตฺถิกา อเหสุํฯ ราชา มหาภยปฺปโตฺต อโหสิฯ มหาสโตฺต ปรมฺปราย ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา จิเนฺตสิ – ''ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ เต กุมาเร สญฺญาเปตฺวา ปิตรํ ขมาเปตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, รโญฺญ จ ชีวิตํ ทสฺสามิ, กุมาเร จ ปาปโต โมเจสฺสามี''ติฯ โส ปุนทิวเส ปจฺจนฺตคามํ ปวิสิตฺวา มนุเสฺสหิ ทินฺนํ มกฺกฏมํสํ ขาทิตฺวา ตสฺส จมฺมํ ยาจิตฺวา คเหตฺวา อสฺสมปเท สุกฺขาเปตฺวา นิคฺคนฺธํ กตฺวา นิวาเสสิปิ ปารุเปสิปิ อํเสปิ ฐเปสิฯ กึการณา? ''พหูปกาโร เม''ติ วจนตฺถายฯ โส ตํ จมฺมํ อาทาย อนุปุเพฺพน พาราณสึ คนฺตฺวา กุมาเร อุปสงฺกมิตฺวา ''ปิตุฆาตกกมฺมํ นาม ทารุณํ, ตํ โว น กาตพฺพํ, อชรามโร สโตฺต นาม นตฺถิ, อหํ ตุเมฺห อญฺญมญฺญํ สมเคฺค กริสฺสามิเจฺจว อาคโต, ตุเมฺห มยา ปหิเต สาสเน อาคเจฺฉยฺยาถา''ติ กุมาเร โอวทิตฺวา อโนฺตนคเร อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา มกฺกฏจมฺมํ อตฺถริตฺวา สิลาปเฏฺฏ นิสีทิฯ

อถ นํ อุยฺยานปาลโก ทิสฺวา เวเคน คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา สุตฺวาว สญฺชาตโสมนโสฺส หุตฺวา เต อมเจฺจ อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กาตุํ อารภิฯ มหาสโตฺต เตน สทฺธึ อสโมฺมทิตฺวา มกฺกฏจมฺมเมว ปริมชฺชิฯ อถ นํ เอวมาห – ''ภเนฺต, ตุเมฺห มํ อกเถตฺวา มกฺกฏจมฺมเมว ปริมชฺชถ, กึ โว อิทํ มยา พหูปการ

ตร’’นฺติ? ‘‘อาม มหาราช, พหูปกาโร เม เอส วานโร, อหมสฺส ปิฏฺฐิ นิสีทิตฺวา วิจรึ, อยํ เม ปานียฆฏํ อาหริ, วสนฏฺฐานํ สมฺมชฺชิ, อาภิสมาจาริกวตฺตปฏิวตฺตํ มม อกาสิ, อหํ ปน อตฺตโน ทุพฺพลจิตฺตตาย อสฺส มํสํ ขาทิตฺวา จมฺมํ สุกฺขาเปตฺวา อตฺถริตฺวา นิสีทามิ เจว นิปชฺชามิ จ, เอวํ พหูปกาโร เอส มยฺห’’นฺติฯ อิติ โส เตสํ วาเท ภินฺทนตฺถาย วานรจมฺมํ วานรโวหารํ อาโรเปตฺวา ตํ ตํ ปริยายํ สนฺธาย อิมํ กถํ กเถสิฯ โส หิ ตสฺส นิวุตฺถปุพฺพตฺตา ‘‘ปิฏฺฐิ นิสีทิตฺวา วิจริ’’นฺติ อาห; ตํ อํเส กตฺวา ปานียฆฏสฺส อาหฏปุพฺพตฺตา ‘‘ปานียฆฏํ อาหรี’’ติ อาห; เตน จมฺเมน ภูมิยํ สมฺมฏฺฐปุพฺพตฺตา ‘‘วสนฏฺฐานํ สมฺมชฺชี’’ติ อาห; นิปนฺนกาเล เตน จมฺเมน ปิฏฺฐิยา, อกฺกนฺตกาเล ปาทานํ ผุฏฺฐปุพฺพตฺตา ‘‘วตฺตปฏิวตฺตํ เม อกาสี’’ติ อาหฯ ฉาตกาเล ปน ตสฺส มํสํ ลภิตฺวา ขาทิตตฺตา ‘‘อหํ ปน อตฺตโน ทุพฺพลจิตฺตตาย ตสฺส มํสํ ขาทิ’’นฺติ อาหฯ

ตํ สุตฺวา เต อมจฺจา ‘‘ปาณาติปาโต เตน กโต’’ติ สญฺญาย ‘‘ปสฺสถ, โภ, ปพฺพชิตสฺส กมฺมํ, มกฺกฏํ กิร มาเรตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา จมฺมํ คเหตฺวา วิจรตี’’ติ ปาณึ ปหริตฺวา ปริหาสมกํสุฯ มหาสโตฺต เต ตถา กโรนฺเต ทิสฺวา ‘‘อิเม อตฺตโน วาทเภทนตฺถาย มม จมฺมํ อาทาย อาคตภาวํ น ชานนฺติ, ชานาเปสฺสามิ เน’’ติ อเหตุกวาทึ ตาว อามนฺเตตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘อาวุโส, ตฺวํ กสฺมา มํ ปริหสสี’’ติ? ‘‘มิตฺตทุพฺภิกมฺมสฺส เจว ปาณาติปาตสฺส จ กตตฺตา’’ติฯ ตโต มหาสโตฺต ‘‘โย ปน ตยา เจว ทิฏฺฐิยา จ เต สทฺทหิตฺวา เอวํ กเรยฺย, เตน กึ ทุกฺกฏ’’นฺติ ตสฺส วาทํ ภินฺทโนฺต อาห –

๑๓๙. ‘‘อุฑีรณา เจ สํคตฺยา, ภาวายมนุวตฺตติ;
อกามา อกรณียํ วา, กรณียํ วาปิ กุพฺพติ;
อกามกรณียมฺหิ, กฺวิธ ปาเปน ลิปฺปติฯ

๑๔๐. ‘‘โส เจ อโตฺถ จ ธโมฺม จ, กลฺยาโณ น จ ปาปโก;
โภโต เจ วจนํ สจฺจํ, สุหโต วานโร มยาฯ

๑๔๑. ‘‘อตฺตโน เจ หิ วาทสฺส, อปราธํ วิชานิยา;
น มํ ตฺวํ ครเหยฺยาสิ, โภโต วาโท หิ ตาทิโส’’ติฯ

ตตฺถ **อุฑีรณา**ติ กถาฯ **สํคตฺยา**ติ สํคติยา ฉนฺนํ อภิชาตีนํ ตํ ตํ อภิชาตึ อุปคมเนนฯ **ภาวายมนุวตฺตตี**ติ ภาเวน อนุวตฺตติ, กรณเตฺถ สมฺปทานํฯ **อกามา**ติ อกาเมน อนิจฺฉายฯ **อกรณียํ วา กรณียํ วาปี**ติ อกตฺตพฺพํ ปาปํ วา กตฺตพฺพํ กุสลํ วาฯ **กุพฺพตี**ติ กโรติฯ **กฺวิธา**ติ โก อิธฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตฺวํ อเหตุกวาที ‘‘นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิเลสายา’’ติ อาทิทิฏฺฐิโก, อยํ โลโก สํคติยา เจว สภาเวน จ อนุวตฺตติ ปริณมติ, ตตฺถ ตตฺถ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทติฯ อกามโกว ปาปํ วา ปุญฺญํ วา กโรตีติ วทสิ, อยํ ตว อุฑีรณา สเจ ตถา, เอวํ สเนฺต อกามกรณียสฺมึ อตฺตโน ธมฺมตาย ปวตฺตมาเน ปาเป โก อิธ สโตฺต ปาเปน ลิปฺปติ, สเจ หิ อตฺตนา อกเตน ปาเปน ลิปฺปติ, น โกจิ น ลิเปฺปยฺยาติฯ

โส เจติ โส อเหตุกวาทสงฺขาโต ตว ภาสิตโตฺถ จ อตฺถโชตโก ธโมฺม จ กลฺยาโณ น จ ปาปโกฯ ‘‘อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติ, สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวทิยนฺตี’’ติ อิทํ โภโต วจนํ สจฺจํ เจ, สุหโต วานโร มยา, โก เอตฺถ มม โทโสติ อโตฺถฯ **วิชานิยา**ติ, สมฺม, สเจ หิ ตฺวํ อตฺตโน วาทสฺส อปราธํ ชาเนยฺยาสิ, น มํ ครเหยฺยาสิฯ กึการณา? **โภโต วาโท หิ ตาทิโส,** ตสฺมา อยํ มม วาทํ กโรตีติ มํ ปสํเสยฺยาสิ, อตฺตโน ปน วาทํ อชานโนฺต มํ ครหสีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ตํ นิคฺคณฺหิตฺวา อปฺปฏิภาณํ อกาสิฯ โสปิ ราชปริสติ มงฺกุภูโต ปตฺตกฺขโนฺธ นิสีทิฯ มหาสโตฺตปิ ตสฺส วาทํ ภินฺทิตฺวา อิสฺสรกตวาทึ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตฺวํ, อาวุโส, มํ กสฺมา ปริหสสิ, ยทิ อิสฺสรนิมฺมิตวาทํ สารโต ปเจฺจสี’’ติ วตฺวา อาห –

๑๔๒. ‘‘อิสฺสโร สพฺพโลกสฺส, สเจ กเปฺปติ ชีวิตํ;
อิทฺธึ พฺยสนภาวญฺจ, กมฺมํ กลฺยาณปาปกํ;
นิเทฺทสการี ปุริโส, อิสฺสโร เตน ลิปฺปติฯ

๑๔๓. ‘‘โส เจ อโตฺถ จ ธโมฺม จ, กลฺยาโณ น จ ปาปโก;
โภโต เจ วจนํ สจฺจํ, สุหโต วานโร มยาฯ

๑๔๔. ‘‘อตฺตโน เจ หิ วาทสฺส, อปราธํ วิชานิยา;
น มํ ตฺวํ ครเหยฺยาสิ, โภโต วาโท หิ ตาทิโส’’ติฯ

ตตฺถ **กเปฺปติ ชีวิต**นฺติ สเจ พฺรหฺมา วา อโญฺญ วา โกจิ อิสฺสโร ‘‘ตฺวํ กสิยา ชีว, ตฺวํ โครเกฺขนา’’ติ เอวํ สพฺพโลกสฺส ชีวิตํ สํวิทหติ วิจาเรติฯ **อิทฺธึ พฺยสนภาวญฺจา**ติ อิสฺสริยาทิเภทา อิทฺธิโย จ ญาติวินาสาทิกํ พฺยสนภาวญฺจ เสสญฺจ กลฺยาณปาปกํ กมฺมํ สพฺพํ ยทิ อิสฺสโรว กเปฺปติ กโรติฯ **นิเทฺทสการี**ติ ยทิ ตสฺส นิเทฺทสํ อาณตฺติเมว เสโส โย โกจิ ปุริโส กโรติ, เอวํ สเนฺต โย โกจิ ปุริโส ปาปํ กโรติ, ตสฺส อิสฺสเรน กตตฺตา อิสฺสโรว เตน ปาเปน ลิปฺปติฯ เสสํ ปุริมนเยเนว เวทิตพฺพํฯ ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถฯ

อิติ โส อมฺพโตว มุคฺครํ คเหตฺวา อมฺพํ ปาเตโนฺต วิย อิสฺสรกรเณเนว อิสฺสรกตวาทํ ภินฺทิตฺวา ปุเพฺพกตวาทึ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตฺวํ, อาวุโส, มํ กึ ปริหสสิ, ยทิ ปุเพฺพกตวาทํ สจฺจํ มญฺญสี’’ติ วตฺวา อาห –

๑๔๕. ‘‘สเจ ปุเพฺพกตเหตุ, สุขทุกฺขํ นิคจฺฉติ;
โปราณกํ กตํ ปาปํ, ตเมโส มุจฺจเต อิณํ;
โปราณก อิณโมโกฺข, กฺวิธ ปาเปน ลิปฺปติฯ

๑๔๖. ‘‘โส เจ อโตฺถ จ ธโมฺม จ, กลฺยาโณ น จ ปาปโก;
โภโต เจ วจนํ สจฺจํ, สุหโต วานโร มยาฯ

๑๔๗. ‘‘อตฺตโน เจ หิ วาทสฺส, อปราธํ วิชานิยา;
น มํ ตฺวํ ครเหยฺยาสิ, โภโต วาโท หิ ตาทิโส’’ติฯ

ตตฺถ **ปุเพฺพกตเหตู**ติ ปุพฺพกตเหตุ ปุริมภเว กตกมฺมการเณเนวฯ **ตเมโส มุจฺจเต อิณ**นฺติ โย วธพนฺธาทีหิ ทุกฺขํ ปาปุณาติ, ยทิ โส ยํ เตน โปราณกํ กตํ ปาปํ, ตํ อิทานิ อิณํ มุจฺจติ, เอวํ สเนฺต มมปิ เอส โปราณกอิณโต โมโกฺข, อเนน หิ มกฺกเฏน ปุเพฺพ ปริพฺพาชเกน หุตฺวา อหํ มกฺกโฏ สมาโน มาเรตฺวา ขาทิโต ภวิสฺสามิ, สฺวายํ อิธ มกฺกฏตฺตํ ปโตฺต มยา ปริพฺพาชกตฺตํ ปเตฺตน มาเรตฺวา ขาทิโต ภวิสฺสติ, โก อิธ ปาเปน ลิปฺปตีติฯ

อิติ โส ตสฺสปิ วาทํ ภินฺทิตฺวา อุเจฺฉทวาทึ อภิมุขํ กตฺวา ‘‘ตฺวํ, อาวุโส, ‘อิตฺถิ ทินฺน’นฺติ อาทีนิ วตฺวา ‘อิเธว สตฺตา อุจฺฉิชฺชนฺติ, ปรโลกํ คตา นาม นตฺถี’ติ มญฺญมาโน กสฺมา มํ ปริหสสี’’ติ สนฺตเชฺชตฺวา อาห –

๑๔๘. ‘‘จตุนฺนํเยวุปาทาย, รูปํ สโมฺภติ ปาณินํ;
ยโต จ รูปํ สโมฺภติ, ตเตฺถวานุปคจฺฉติ;
อิเธว ชีวติ ชีโว, เปจฺจ เปจฺจ วินสฺสติฯ

๑๔๙. ‘‘อุจฺฉิชฺชติ อยํ โลโก, เย พาลา เย จ ปณฺฑิตา;
อุจฺฉิชฺชมาเน โลกมฺหิ, กฺวิธ ปาเปน ลิปฺปติฯ

๑๕๐. ‘‘โส เจ อโตฺถ จ ธโมฺม จ, กลฺยาโณ น จ ปาปโก;
โภโต เจ วจนํ สจฺจํ, สุหโต วานโร มยาฯ

๑๕๑. ‘‘อตฺตโน เจ หิ วาทสฺส, อปราธํ วิชานิยา;
น มํ ตฺวํ ครเหยฺยาสิ, โภโต วาโท หิ ตาทิโส’’ติฯ

ตตฺถ **จตุนฺนน**นฺติ ปถวีอาทีนํ ภูตานํฯ **รูป**นฺติ รูปกฺขโนฺธฯ **ตเตฺถวา**ติ ยโต ตํ รูปํ สโมฺภติ, นิรุชฺฌนกาเลปิ ตเตฺถว อนุปคจฺฉติฯ อิมินา ตสฺส ‘‘จาตุมหาภูติโก อยํ ปุริโส ยทา กาลํ กโรติ, ตทา ปถวี ปถวีกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, อาโป… เตโช… วาโย วาโยกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, อากาสํ อินฺทฺริยานิ สงฺกมนฺติ, อาสนฺทิปญฺจมา ปุริสา มตํ อาทาย คจฺฉนฺติ, ยาว อาฬาหนา ปทานิ ปญฺญายนฺติ, กาโปตกานิ อฎฺฐีนิ ภวนฺติ, ภสฺมนฺตา อาหุติโย , ทตฺตุปญฺญตฺตํ ยทิทํ ทานํ, เตสํ ตุจฺฉา มุสา วิลาโป, เย เกจิ อตฺถิกวาทํ วทนฺติ, พาเล จ ปณฺฑิเต จ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ, น โหนฺติ ปรํ มรณา’’ติ อิมํ ทิฎฺฐึ ปติฎฺฐาเปสิฯ **อิเธวา**ติ อิมสฺมึเยว โลเก ชีโว ชีวติฯ **เปจฺจ เปจฺจ วินสฺสตี**ติ ปรโลเก นิพฺพโตฺต สโตฺต คติวเสน อิธ อนาคนฺตฺวา ตเตฺถว ปรโลเก วินสฺสติ อุจฺฉิชฺชติฯ เอวํ อุจฺฉิชฺชมาเน โลกสฺมึ โก อิธ ปาเปน ลิปฺปตีติฯ

อิติ โส ตสฺสปิ วาทํ ภินฺทิตฺวา ขตฺตวิชฺชวาทึ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตฺวํ, อาวุโส, ‘มาตาปิตโรปิ มาเรตฺวา อตฺตโน อโตฺถ กาตโพฺพ’ติ อิมํ ลทฺธึ อุกฺขิปิตฺวา วิจรโนฺต กสฺมา มํ ปริหสสี’’ติ วตฺวา อาห –

๑๕๒. ‘‘อาหุ ขตฺตวิทา โลเก, พาลา ปณฺฑิตมานิโน;
มาตรํ ปิตรํ หเญฺญ, อโถ เชฎฺฐมฺปิ ภาตรํ;
หเนยฺย ปุตฺตทาเร จ, อโตฺถ เจ ตาทิโส สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **ขตฺตวิทา**ติ ขตฺตวิชฺชา, อยเมว วา ปาโฐฯ ขตฺตวิชฺชาจริยานํ เอตํ นามํฯ **พาลา ปณฺฑิตมานิโน**ติ พาลา สมานาปิ ‘‘ปณฺฑิตา มยํ อตฺตโน ปณฺฑิตภาวํ ปกาเสมา’’ติ มญฺญมานา ปณฺฑิตมานิโน หุตฺวา เอวมาหุฯ **อโตฺถ เจ**ติ สเจ อตฺตโน ยถารูโป โกจิ อโตฺถ สิยา, น กิญฺจิ ปริวเชฺชยฺย, สพฺพํ หเนยฺยวาติ วทนฺติ, ตฺวมฺปิ เนสํ อญฺญตโรติฯ

เอวํ ตสฺส ลทฺธึ ปติฎฺฐเปตฺวา อตฺตโน ลทฺธึ ปกาเสโนฺต อาห –

๑๕๓. ‘‘ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย, นิสีเทยฺย สเยยฺย วา;
น ตสฺส สาขํ ภเญฺชยฺย, มิตฺตทุโพฺภ หิ ปาปโกฯ

๑๕๔. ‘‘อถ อเตฺถ สมุปฺปเนฺน, สมูลมปิ อพฺพเห;
อโตฺถ เม สมฺพเลนาปิ, สุหโต วานโร มยาฯ

๑๕๕. “โส เจ อโตฺถ จ ธมฺโม จ, กลฺยาโณ น จ ปาปโก;
โภโต เจ วจนํ สจฺจํ, สุหโต วานโร มยาฯ

๑๕๖. “อตฺตโน เจ หิ วาทสฺส, อปราธํ วิชานิยา;
น มํ ตฺวํ ครเหยฺยาสิ, โภโต วาโท หิ ตาทิโส’’ติฯ

ตตฺถ อโมฺภ ขตฺตวิท อมฺหากํ ปน อาจริยา เอวํ วณฺณยนฺติฯ อตฺตนา ปริภุตฺตจฺฉายสฺส รุกฺขสฺสปิ สาขํ วา ปณฺณํ วา น ภเญฺชยฺยฯ กึการณา ? มิตฺตทุโพฺภ หิ ปาปโกฯ ตฺวํ ปน เอวํ วเทสิ – ‘‘อถ อเตฺถ สมุปฺปเนฺน สมูลมปิ อพฺพเห’’ติ, มม จ ปาเถยฺยน อโตฺถ อโหสิ, ตสฺมา สเจเปส มยา หโต, ตถาปิ อโตฺถ เม สมฺพเลนาปิ, สุหโต วานโร มยาฯ

เอวํ โส ตสฺสปิ วาทํ ภินฺทิตฺวา ปญฺจสุ เตสุ อปฺปฏิภาเนสุ นิสิเนฺนสุ ราชานํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘มหาราช, ตฺวํ อิเม ปญฺจ รฏฺฐวิโลปเก มหาโจเร คเหตฺวา วิจรสิ, อโห พาโล, เอวรูปานญฺหิ สํสเคฺคน ปุริโส ทิฏฺฐธมฺมิกมฺปิ สมฺปรายิกมฺปิ มหาทุกฺขํ ปาปุเณยฺยา’’ติ วตฺวา รโญฺญ ธมฺมํ เทเสโนฺต อาห –

๑๕๗. “อเหตุวาโท ปุริโส, โย จ อิสฺสรกุตฺติโก;
ปุเพฺพกตี จ อุเจฺฉที, โย จ ขตฺตวิโท นโรฯ

๑๕๘. “เอเต อสปฺปุริสา โลเก, พาลา ปณฺฑิตมานิโน;
กเรยฺย ตาทิโส ปาปํ, อโถ อญฺญมฺปิ การเย;
อสปฺปุริสสํสโคฺค, ทุกฺขโนฺต กฏุกุทฺรโย’’ติฯ

ตตฺถ **ตาทิโส**ติ, มหาราช, ยาทิสา เอเต ปญฺจ ทิฏฺฐิคติกา, ตาทิโส ปุริโส สยมฺปิ ปาปํ กเรยฺยฯ ยฺวาสฺส วจนํ สุณาติ, ตํ อญฺญมฺปิ การเยฯ **ทุกฺขโนฺต**ติ เอวรูเปหิ อสปฺปุริเสหิ สทฺธึ สํสโคฺค อิธโลเกปิ ปรโลเกปิ ทุกฺขโนฺต กฏุกุทฺรโยว โหติฯ อิมสฺส ปนตฺถสฺส ปกาสนตฺถํ ‘‘ยานิ กานิจิ, ภิกฺขเว, ภยานิ อุปฺปชฺชนฺติ, สพฺพานิ ตานิ พาลโต’’ติ สุตฺตํ (อ. นิ. ๓.๑) อาหริตพฺพํฯ **โคธชาตก-** (ชา. ๑.๑.๑๓๘) **สญฺชีวชาตก-** (ชา. ๑.๑.๑๕๐) **อกิตฺติชาตกา**ทีหิ (ชา. ๑.๑๓.๘๓ อาทโย) จายมโตฺถ ทีเปตโพฺพฯ

อิทานิ โอปมฺมทสฺสนวเสน ธมฺมเทสนํ วเฑฺฒโนฺต อาห –

๑๕๙. “อุรพฺภรูเปน วกสฺสุ ปุเพฺพ, อสํกิโต อชยูถํ อุเปติ;
หนฺตฺวา อุรณึ อชิกํ อชญฺจ, อุตฺราสยิตฺวา เยนกามํ ปเลติฯ

๑๖๐. “ตถาวิเธเก สมณพฺราหฺมณาเส, ฉทนํ กตฺวา วญฺจยนฺติ มนุเสฺส;
อนาสกา ถณฺฑิลเสยฺยกา จ, รโชชลฺลํ อุกฺกุฏิกปฺปธานํ;
ปริยายภตฺตญฺจ อปานกตฺตา, ปาปาจารา อรหโนฺต วทานาฯ

๑๖๑. “เอเต อสปฺปุริสา โลเก, พาลา ปณฺฑิตมานิโน;
กเรยฺย ตาทิโส ปาปํ, อโถ อญฺญมฺปิ การเย;
อสปฺปุริสสํสโคฺค, ทุกฺขโนฺต กฏุกุทฺรโยฯ

๑๖๒. “ยมาหุ นตฺถิ วีริยนฺติ, อเหตุญฺจ ปวทนฺติ เย;
ปรการํ อตฺตการญฺจ, เย ตุจฺฉํ สมวณฺณยุํฯ

๑๖๓.“เอเต อสปฺปุริสา โลเก, พาลา ปณฺฑิตมานิโน;
กเรยฺย ตาทิโส ปาปํ, อโถ อญฺญมฺปิ การเย;
อสปฺปุริสสํสโคฺค, ทุกฺขนฺโต กฏุกุทฺรโยฯ

๑๖๔.“สเจ หิ วีริยํ นาสฺส, กมฺมํ กลฺยาณปาปกํ;
น ภเร วฑฺฒกึ ราชา, นปิ ยนฺตานิ การเยฯ

๑๖๕.“ยสฺมา จ วีริยํ อตฺถิ, กมฺมํ กลฺยาณปาปกํ;
ตสฺมา ยนฺตานิ กาเรติ, ราชา ภรติ วฑฺฒกึฯ

๑๖๖.“ยทิ วสฺสสตํ เทโว, น วเสฺส น หิมํ ปเต;
อุจฺฉิเชฺชยฺย อยํ โลโก, วินเสฺสยฺย อยํ ปชาฯ

๑๖๗.“ยสฺมา จ วสฺสตี เทโว, หิมญฺจานุผุสายติ;
ตสฺมา สสฺสานิ ปจฺจนฺติ, รฏฺฐญฺจ ปาลิเต จิรํฯ

๑๖๘.“ควํ เจ ตรมานานํ, ชิมฺหํ คจฺฉติ ปุงฺคโว;
สพฺพา ตา ชิมฺหํ คจฺฉนฺติ, เนเตฺต ชิมฺหํ คเต สติฯ

๑๖๙.“เอวเมว มนุเสฺสสุ, โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต;
โส เจ อธมฺมํ จรติ, ปเคว อิตรา ปชา;
สพฺพํ รฏฺฐํ ทุขํ เสติ, ราชา เจ โหติ อธมฺมิโกฯ

๑๗๐.“ควํ เจ ตรมานานํ, อุชุํ คจฺฉติ ปุงฺคโว;
สพฺพา คาวี อุชุํ ยนฺติ, เนเตฺต อุชุํ คเต สติฯ

๑๗๑.“เอวเมว มนุเสฺสสุ, โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต;
โส สเจ ธมฺมํ จรติ, ปเคว อิตรา ปชา;
สพฺพํ รฏฺฐํ สุขํ เสติ, ราชา เจ โหติ ธมฺมิโกฯ

๑๗๒.“มหารุกฺขสฺส ผลิโน, อามํ ฉินฺทติ โย ผลํ;
รสญฺจสฺส น ชานาติ, พีชญฺจสฺส วินสฺสติฯ

๑๗๓.“มหารุกฺขูปมํ รฏฺฐํ, อธเมฺมน ปสาสติ;
รสญฺจสฺส น ชานาติ, รฏฺฐญฺจสฺส วินสฺสติฯ

๑๗๔.“มหารุกฺขสฺส ผลิโน, ปกฺกํ ฉินฺทติ โย ผลํ;
รสญฺจสฺส วิชานาติ, พีชญฺจสฺส น นสฺสติฯ

๑๗๕.“มหารุกฺขูปมํ รฏฺฐํ, ธเมฺมน โย ปสาสติ;
รสญฺจสฺส วิชานาติ, รฏฺฐญฺชสฺส น นสฺสติฯ

๑๗๖.“โย จ ราชา ชนปทํ, อธเมฺมน ปสาสติ;
สโพฺพสธีหิ โส ราชา, วิรุโทฺธ โหติ ขตฺติโยฯ

๑๗๗.“ตเถว เนคเม หึสํ, เย ยุตฺตา กยวิกฺกเย;
โอชทานพลีกาเร, ส โกเสน วิรุชฺฌติฯ

๑๗๘.ปหารวรเขตฺตญฺญู, สงฺคาเม กตนิสฺสเม;
อุสฺสิเต หึสยํ ราชา, ส พเลน วิรุชฺฌติฯ

๑๗๙.‘‘ตเถว อิสโย หึสํ, สญฺญเต พฺรหฺมจาริโน;
อธมฺมจารี ขตฺติโย, โส สเคฺคน วิรุชฺฌติฯ

๑๘๐.‘‘โย จ ราชา อธมฺมฏฺโฐ, ภริยํ หนฺติ อทูสิกํ;
ลุทฺธํ ปสวเต ฐานํ, ปุตฺเตหิ จ วิรุชฺฌติฯ

๑๘๑.‘‘ธมฺมํ จเร ชานปเท, เนคเมสุ พเลสุ จ;
อิสโย จ น หึเสยฺย, ปุตฺตทาเร สมํ จเรฯ

๑๘๒.‘‘ส ตาทิโส ภูมิปติ, รฏฺฐปาโล อโกธโน;
สปตฺเต สมฺปกมฺเปติ, อินฺโทว อสุราธิโป’’ติฯ

ตตฺถ **วกสฺสู**ติ วโก อสฺสุ, **อสฺสู**ติ นิปาตมตฺตํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, ปุพฺเพ เอโก อุรพฺภรูโป วโก อโหสิ, ตสฺส นงฺคุฏฺฐมตฺตเมว ทีฆํ, ตํ ปน โส อนฺตรสตฺติมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา อุรพฺภรูเปน อสํกิโต อชยูถํ อุเปติฯ ตตฺถ อุรณิกญฺจ อชิกญฺจ อชญฺจ หนฺตฺวา เยนกามํ ปเลติฯ **ตถาวิเธเก**ติ ตถาวิธา เอเก สมณพฺราหฺมณา ปพฺพชฺชาลิเงฺคน ฉทนํ กตฺวา อตฺตานํ ฉาเทตฺวา มธุรวจนาทีหิ หิตกามา วิย หุตฺวา โลกํ วเญฺจนฺติฯ **‘‘อนาสกา’’**ติอาทิ เตสํ ฉทนสฺส ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เอกเจฺจ หิ ‘‘มยํ อนาสกา น กิญฺจิ อาหาเรมา’’ติ มนุเสฺส วเญฺจนฺติ, อปเร ‘‘มยํ ถณฺฑิลเสยฺยกา’’ติฯ อเญฺญสํ ปน รโชชลฺลํ ฉทนํ, อเญฺญสํ อุกฺกุฏิกปฺปธานํ, เต คจฺฉนฺตาปิ อุปฺปติตฺวา อุกฺกุฏิกาว คจฺฉนฺติฯ อเญฺญสํ สตฺตาหทสาหาทิวารโภชนสงฺขาตํ ปริยายภตฺตฉทนํ, อปเร อปานกตฺตา โหนฺติ, ‘‘มยํ ปานียํ น ปิวามา’’ติ วทนฺติฯ **อรหโนฺต วทานา**ติ ปาปาจารา หุตฺวาปิ ‘‘มยํ อรหโนฺต’’ติ วทนฺตา วิจรนฺติฯ **เอเต**ติ, มหาราช, อิเม วา ปญฺจ ชนา โหนฺตุ อเญฺญ วา, ยาวโนฺต ทิฏฺฐิคติกา นาม, สเพฺพปิ เอเต อสปฺปุริสาฯ **ยมาหู**ติ เย อาหุ, เย วทนฺติฯ

สเจ หิ วีริยํ นาสฺสาติ, มหาราช, สเจ ญาณสมฺปยุตฺตํ กายิกเจตสิกวีริยํ น ภเวยฺยฯ **กมฺมนฺ**ติ กลฺยาณปาปกํ กมฺมมฺปิ ยทิ น ภเวยฺยฯ **น ภเร**ติ เอวํ สเนฺต วฑฺฒกึ วา อเญฺญ วา การเก ราชา น โปเสยฺย, **นปิ ยนฺตานี**ติ นปิ เตหิ สตฺตภูมิกปาสาทาทีนิ ยนฺตานิ กาเรยฺยฯ กึ การณา? วีริยสฺส เจว กมฺมสฺส จ อภาวาฯ **อุจฺฉิเชฺชยฺยา**ติ, มหาราช, ยทิ เอตฺตกํ กาลํ เนว เทโว วเสฺสยฺย, น หิมํ ปเตยฺย , อถ กปฺปุฏฺฐานกาโล วิย อยํ โลโก อุจฺฉิเชฺชยฺยฯ อุเจฺฉทวาทินา กถิตนิยาเมน ปน อุเจฺฉโท นาม นตฺถิฯ **ปาลิเต**ติ ปาลยติฯ

‘‘ควํ เจ’’ติ จตโสฺส คาถา รโญฺญ ธมฺมเทสนายเมว วุตฺตา, ตถา ‘‘มหารุกฺขสฺสา’’ติอาทิกาฯ ตตฺถ **มหารุกฺขสฺสา**ติ มธุรอมฺพรุกฺขสฺสฯ **อธเมฺมนา**ติ อคติคมเนนฯ **รสญฺจสฺส น ชานาตี**ติ อธมฺมิโก ราชา รฏฺฐสฺส รสํ โอชํ น ชานาติ, อายสมฺปตฺตึ น ลภติฯ **วินสฺสตี**ติ สุญฺญํ โหติ, มนุสฺสา คามนิคเม ฉเฑฺฑตฺวา ปจฺจนฺตํ ปพฺพตวิสมํ ภชนฺติ, สพฺพานิ อายมุขานิ ปจฺฉิชฺชนฺติฯ **สโพฺพสธีหี**ติ สเพฺพหิ มูลตจปตฺตปุปฺผผลาทีหิ เจว สปฺปินวนีตาทีหิ จ โอสเธหิ วิรุชฺฌติ, ตานิ น สมฺปชฺชนฺติฯ อธมฺมิกรโญฺญ หิ ปถวี นิโรชา โหติ, ตสฺสา นิโรชตาย โอสธานํ โอชา น โหติ, ตานิ โรคญฺจ วูปสเมตุํ น สโกฺกนฺติฯ อิติ โส เตหิ วิรุโทฺธ นาม โหติฯ

เนคเมติ นิคมวาสิกุฎุมฺพิเกฯ **หึสนฺ**ติ หึสนฺติ ปีเฬนฺติฯ **เย ยุตฺตา**ติ เย กยวิกฺกเย ยุตฺตา อายานํ มุขา ถลชลปถวาณิชา, เต จ หึสนฺติฯ **โอชทานพลีการเร**ติ ตโต ตโต ภณฺฑาหรณสุงฺกทานวเสน โอชทานเญฺจว ฉภาคทสภาคาทิเภทํ พลิญฺจ กโรเนฺตฯ **ส โกเสนา**ติ โส เอเต หึสเนฺต อธมฺมิกราชา ธนธเญฺญหิ ปริหายเนฺต โกเสน วิรุชฺฌติ นามฯ **ปหารวรเขตฺตญฺญู**ติ ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน วิชฺฌิตุํ วฏฺฏตี’’ติ เอวํ ปหารวรานํ เขตฺตํ ชานเนฺต ธนุคฺคเหฯ **สงฺคาเม กตนิสฺสเม**ติ ยุเทฺธ สุกตกเมฺม มหาโยเธฯ **อุสฺสิเต**ติ อุคฺคเต ปญฺญาเต มหามเตฺต ฯ **หิ สยนฺ**ติ เอวรูเป สยํ วา หึสเนฺต ปเรหิ วา หึสาเปเนฺตฯ **พเลนา**ติ พลกาเยนฯ ตถาวิธญฺหิ ราชานํ ‘‘อยํ พหุกาเร อตฺตโน รชฺชทายเกปิ หึสติ, กิมงฺคํ ปน อเมฺห’’ติ อวเสสาปิ โยธา วิชหนฺติเยวฯ อิติ โส พเลน วิรุโทฺธ นาม โหติฯ

ตเถว อิสโย หึสนฺติ ยถา จ เนคมาทโย, ตเถว เอสิตคุเณ ปพฺพชิเต อโกฺกสนปหรณาทีหิ หึสเนฺต อธมฺมจารี ราชา กายสฺส เภทา อปายเมว อุเปติ, สเคฺค นิพฺพตฺติตุํ น สโกฺกตีติ สเคฺคน วิรุโทฺธ นาม โหติฯ **ภริยํ หนฺติ อทูสิก**นฺติ อตฺตโน พาหุจฺฉายาย วฑฺฒิตํ ปุตฺตธีตาหิ สํวฑฺฒมํ สีลวติํ ภริยํ มิตฺตปติรูปกานํ โจรานํ วจนํ คเหตฺวา มาเรติฯ **ลุทฺธํ ปสวเต ฐาน**นฺติ โส อตฺตโน นิรยูปปตฺติํ ปสวติ นิปฺผาเทติฯ **ปุเตฺตหิ จา**ติ อิมสฺมิเญฺญว อตฺตภาเว อตฺตโน ปุเตฺตหิ สทฺธิํ วิรุชฺฌตีติฯ

เอวมสฺส โส เตสํ ปญฺจนฺนํ ชนานํ กถํ คเหตฺวา เทวิยา มาริตภาวญฺจ ปุตฺตานํ วิรุทฺธภาวญฺจ สนฺธิมุเข โจรํ จูฬํ คณฺหเนฺต วิย กเถสิฯ มหาสโตฺต หิ เตสํ อมจฺจานํ นิคฺคณฺหนญฺจ ธมฺมเทสนญฺจ เทวิยา เตหิ มาริตภาวสฺส อาวิกรณตฺถญฺจ ตตฺถ อนุปุเพฺพน กถํ อาหริตฺวา โอกาสํ กตฺวา เอตมตฺถํ กเถสิฯ ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา อตฺตโน อปราธํ ชานิฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘อิโต ปฏฺฐาย, มหาราช, เอวรูปานํ ปาปานํ กถํ คเหตฺวา มา ปุน เอวมกาสี’’ติ วตฺวา โอวทเนฺต **‘‘ธมฺมํ จเร’’**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **ธมฺมํ จเร**ติ, มหาราช, ราชา นาม ชนปทํ อธมฺมิเกน พลินา อปีเฬเนฺต ชนปเทธมฺมํ จเรยฺย, สามิเก อสามิเก อกโรเนฺต เนคเมสุ ธมฺมํ จเรยฺย, อฏฺฐาเน อกิลเมเนฺต พเลสุธมฺมํ จเรยฺยฯ วธพนฺธอโกฺกสปริภาเส ปริหรเนฺต ปจฺจเย จ เนสํ ททเนฺต อิสโย น วิหึเสยฺย, ธีตโร ยุตฺตฏฺฐาเน ปติฏฺฐาเปเนฺต ปุเตฺต จ สิปฺปานิ สิกฺขาเปตฺวา สมฺมา ปริหรเนฺต ภริยํ อิสฺสริยโวสฺสคฺคอลงฺการทานสมฺมานนาทีหิ อนุคฺคณฺหเนฺต ปุตฺตทาเร สมํ จเรยฺยฯ **ส ตาทิโส**ติ โส ตาทิโส ราชา ปเวณิํ อภินฺทิตฺวา ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรเนฺต ราชาณาย ราชเตเชน สปเตฺต สมฺปกเมฺปติ ตาเสติ จาเลติฯ **‘‘อิโนฺทวา’’**ติ อิทํ อุปมตฺถํ วุตฺตํฯ ยถา อสุเร เชตฺวา อภิภวิตฺวา ฐิตกาลโต ปฏฺฐาย อสุราธิโปติ สงฺขฺยํ คโต อิโนฺท อตฺตโน สปตฺตภูเต อสุเร กเมฺปสิ, ตถา กเมฺปตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา จตฺตาโรปิ กุมาเร ปโกฺกสาเปตฺวา โอวทิตฺวา รโญฺญ กตกมฺมํ ปกาเสตฺวา ราชานํ ขมาเปตฺวา ‘‘มหาราช, อิโต ปฏฺฐาย อตุเลตฺวา ปริเภทกานํ กถํ คเหตฺวา มา เอวรูปํ สาหสิกกมฺมํ อกาสิ, ตุเมฺหปิ กุมารา มา รโญฺญ ทุพฺภิตฺถา’’ติ สเพฺพสํ โอวาทํ อทาสิฯ อถ นํ ราชา อาห – ‘‘อหํ, ภเนฺต, ตุเมฺหสุ จ เทวิยา จ อปรชฺฌเนฺต อิเม นิสฺสาย เอเตสํ กถํ คเหตฺวา เอตํ ปาปกมฺมํ กริํ, อิเม ปญฺจปิ มาเรมี’’ติ ฯ น ลพฺภา, มหาราช, เอวํ กาตุนฺติฯ เตน หิ เตสํ หตฺถปาเท เฉทาเปมีติฯ อิทมฺปิ น ลพฺภา กาตุนฺติฯ ราชา ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เต สพฺพสํหรเณ กตฺวา ปญฺจจูฬากรณคทฺทูลพนฺธนโคมยาสิญฺจเนหิ อวมาเนตฺวา รฏฺฐา ปพฺพาเชสิฯ โพธิสโตฺต ตตฺถ กติปาหํ วสิตฺวา ‘‘อปฺปม

โตฺต โหหี’’ติ ราชานํ โอวทิตฺวา หิมวนฺตํเยว คนฺตฺวา ฌานาภิญฺญา นิพฺพเตฺตตฺวา ยาวชีวํ พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ เทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุพฺเพปิ ตถาคโต ปญฺญวาเยว ปรปฺปวาทปฺปมทฺทโนเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา ปญฺจ ทิฏฺฐิคติกา ปูรณกสฺส ปมกฺขลิโคสาลปกุธกจฺจานอชิตเกสกมฺพลนิคณฺฐนาฏปุตฺตา อเหสุํ, ปิงฺคลสุนโข อานโนฺท, มหาโพธิปริพฺพาชโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหาโพธิชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

สนิฬีนิกมวฺหยโน ปฐโม, ทุติโย ปน สอุมฺมทนฺติวโร;
ตติโย ปน โพธิสิรีวฺหยโน, กถิตา ปน ตีณิ ชิเนน สุภาติฯ

ปณฺณาสนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๙. สฏฺฐินิปาโต

[๕๒๙] ๑. โสณกชาตกวณฺณนา

กสฺส สุตฺวา สตํ ทมฺมีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เนกฺขมฺมปารมึ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ ภควา ธมฺมสภายํ เนกฺขมฺมปารมึ วณฺณยนฺตานํ ภิกฺขูนํ มชฺฌํ นิสีทิตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุพฺเพปิ ตถาคโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขนฺตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ราชคเห มคธราชา นาม รชฺชํ กาเรสิฯ โพธิสตฺโต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติ, นามคฺคหณทิวเส จสฺส ‘‘อรินฺทมกุมาโร’’ติ นามํ กรึสุฯ ตสฺส ชาตทิวเสเยว ปุโรหิตสฺสปิ ปุตฺโต ชายิ, ‘‘โสณกกุมาโร’’ติสฺส นามํ กรึสุฯ เต อุโภปิ เอกโตว วฑฺฒิตฺวา วยปฺปตฺตา อุตฺตมรูปธรา รูเปน นิพฺพิเสสา หุตฺวา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา อุคฺคหิตสิปฺปา ตโต นิกฺขมิตฺวา ‘‘สพฺพสมยสิปฺปญฺจ เทสจาริตฺตญฺจ ชานิสฺสามา’’ติ อนุปุพฺเพน จาริกํ จรนฺตา พาราณสึ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส นครํ ปวิสึสุฯ ตํ ทิวสญฺจ เอกเจฺจ มนุสฺสา ‘‘พฺราหฺมณวาจนกํ กริสฺสามา’’ติ ปายาสํ ปฏิยาเทตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา อาคจฺฉนฺเต เต กุมาเร ทิสฺวา ฆรํ ปเวเสตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปสุํฯ ตตฺถ โพธิสตฺตสฺส ปญฺญตฺตาสเน สุทฺธวตฺถํ อตฺถตํ อโหสิ, โสณกสฺส รตฺตกมฺพลํฯ โส ตํ นิมิตฺตํ ทิสฺวาว ‘‘อชฺช เม ปิยสหาโย อรินฺทมกุมาโร พาราณสิราชา ภวิสฺสติ, มยฺหํ ปน เสนาปติฏฺฐานํ ทสฺสตี’’ติ อญฺญาสิฯ เต อุโภปิ กตภตฺตกิจฺจา อุยฺยานเมว อคมํสุฯ

ตทา พาราณสิรญฺโญ กาลกตสฺส สตฺตโม ทิวโส โหติ, อปุตฺตกํ ราชกุลํฯ อมจฺจาทโย ปาโตว สสีสํ นฺหาตา สนฺนิปติตฺวา ‘‘รชฺชารหสฺส สนฺติกํ คมิสฺสตี’’ติ ผุสฺสรถํ โยเชตฺวา วิสฺสเชฺชสุํฯ โส นครา นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน ราชุยฺยานํ คนฺตฺวา อุยฺยานทฺวาเร นิวตฺติตฺวา อาโรหณสชฺโช หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ โพธิสตฺโต มงฺคลสิลาปฏฺฏสสีสํ ปารุปิตฺวา นิปชฺชิ, โสณกกุมาโร ตสฺส สนฺติเก นิสีทิฯ โส ตูริยสทฺทํ สุตฺวา ‘‘อรินฺทมสฺส ผุสฺสรโถ อาคจฺฉติ, อเชฺชส ราชา หุตฺวา มม เสนาปติฏฺฐานํ ทสฺสติ, น โข ปน มยฺหํ อิสฺสริเยนตฺโถ, เอตสฺมึ คเต นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา เอกมนฺตํ ปฏิจฺฉนฺโน อฏฺฐาสิฯ ปุโรหิโต อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา มหาสตฺตํ นิปนฺนกํ ทิสฺวา ตูริยานิ ปคฺคณฺหาเปสิฯ มหาสตฺโต ปพุชฺฌิตฺวา ปริวตฺติตฺวา โถกํ นิปชฺชิตฺวา อุฏฺฐาย สิลาปฏฺฏํ ปลฺลงฺเกน นิสีทิฯ อถ นํ ปุโรหิโต อญฺชลึ ปคฺคณฺหิตฺวา อาห – ‘‘รชฺชํ เต, เทว, ปาปุณาตี’’ติฯ ‘‘กึ อปุตฺตกํ ราชกุล’’นฺติ? ‘‘เอวํ, เทวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ สาธู’’ติฯ อถ นํ เต ตตฺเถว อภิสิญฺจิตฺวา รถํ อาโรเปตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน นครํ ปเวเสสุํฯ โส นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปาสาทํ อภิรูหิฯ โส ยสมหนฺตตาย โสณกกุมารํ น สริฯ

โสปิ ตสฺมึ นครํ ปวิฏฺเฐ ปจฺฉา อาคนฺตฺวา สิลาปฏฺฏํ นิสีทิฯ อถสฺส ปุรโต พนฺธนา ปวุตฺตํ สาลรุกฺขโต ปณฺฑุปลาสํ ปติฯ โส ตํ ทิสฺวาว ‘‘ยเถเวตํ, ตถา มมปิ สรีรํ ชรํ ปตฺวา ปติสฺสตี’’ติ อนิจฺจาทิวเสน วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา ปเจฺจกโพธึ ปาปุณิฯ ตํขณเญฺญวสฺส คิหิลิงฺคํ อนฺตรธายิ, ปพฺพชิตลิงฺคํ ปาตุรโหสิฯ โส ‘‘นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว’’ติ อุทานํ อุทาเนนฺโต นนฺทมูลกปพฺภารํ อคมาสิฯ มหาสตฺโตปิ จตฺตาลีสมตฺตานํ สํวจฺฉรานํ อจฺจเยน สริตฺวา ‘‘กหํ นุ โข เม สหาโย โสณโก’’ติ โสณกํ ปุนปฺปุนํ สรนฺโตปิ ‘‘มยา สุโต วา ทิโฏฺฐ วา’’ติ วตฺตารํ อลภิตฺวา อลงฺกตมหาตเล ราชปลฺลเงฺก นิสิโนฺน คนฺธพฺพนาฏกนจฺจคีตาทีหิ ปริวุโต สมฺปตฺติมนุภวโนฺต ‘‘โย เม กสฺสจิ สนฺติเก สุตฺวา ‘อสุกฏฺฐาเน นาม โสณโก วสตี’ติ อาจิกฺขิสฺสติ, ตสฺส สตํ ทสฺสามิ, โย เม สามํ ทิสฺวา อาโรเจสฺสติ, ตสฺส สหสฺส’’นฺติ เอกํ อุทานํ อภิสงฺขริตฺวา คีตวเสน อุทาเนโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

‘‘กสฺส สุตฺวา สตํ ทมฺมิ, สหสฺสํ ทิฏฺฐ โสณกํ;
โก เม โสณกมกฺขาติ, สหายํ ปํสุกีฬิต’’นฺติฯ

อถสฺส มุขโต ลุญฺจนฺตี วิย คเหตฺวา เอกา นาฏกีตฺถี ตํ คายิฯ อถญฺญา อถญฺญาติ ‘‘อมฺหากํ รโญฺญ ปิยคีต’’นฺติ สพฺพา โอโรธา คายิํสุฯ อนุกฺกเมน นครวาสิโนปิ ชานปทาปิ ตเมว คีตํ คายิํสุฯ ราชาปิ ปุนปฺปุนํ ตเมว คีตํ คายติฯ ปณฺณาสมตฺตานํ สํวจฺฉรานํ อจฺจเยน ปนสฺส พหู ปุตฺตธีตโร อเหสุํ, เชฏฺฐปุตฺโต ทีฆาวุกุมาโร นาม อโหสิฯ ตทา โสณกปเจฺจกพุโทฺธ ‘‘อรินฺทมราชา มํ ทฏฺฐุกาโม, อหํ ตตฺถ คนฺตฺวา กาเมสุ อาทีนวํ เนกฺขมฺเม จานิสํสํ กเถตฺวา ปพฺพชฺชนาการํ กโรมี’’ติ จินฺเตตฺวา อิทฺธิยา อากาเสนาคนฺตฺวา อุยฺยาเน นิสีทิฯ ตทา เอโก สตฺตวสฺสิโก ปญฺจจูฬกกุมารโก มาตรา ปหิโต คนฺตฺวา อุยฺยานวเน ทารูนิ อุทฺธรโนฺต ปุนปฺปุนํ ตเมว คีตํ คายิฯ อถ นํ โส ปโกฺกสิตฺวา ‘‘กุมารก, ตฺวํ อญฺญํ อคายิตฺวา เอกเมว คีตํ คายสิ, กิํ อญฺญํ น ชานาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ชานามิ, ภเนฺต, อมฺหากํ ปน รโญฺญ อิทเมว ปิยํ, เตน นํ ปุนปฺปุนํ คายามี’’ติฯ ‘‘เอตสฺส ปน เต คีตสฺส ปฏิคีตํ คายโนฺต โกจิ ทิฏฺฐปุโพฺพ’’ติฯ ‘‘น ทิฏฺฐปุโพฺพ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อหํ ตํ สิกฺขาเปสฺสามิ, สกฺขิสฺสสิ รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปฏิคีตํ คายิตุ’’นฺติฯ ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ อถสฺส โส ปฏิคีตํ อาจิกฺขโนฺต **‘‘มยฺหํ สุตฺวา’’**ติอาทิมาหฯ อุคฺคณฺหาเปตฺวา จ ปน ตํ อุโยฺยเชสิ – ‘‘คจฺฉ, กุมารก, อิมํ ปฏิคีตํ รญฺญา สทฺธิํ คายาหิ, ราชา เต มหนฺตํ อิสฺสริยํ ทสฺสติ, กิํ เต ทารูหิ, เวเคน ยาหี’’ติฯ

โส ‘‘สาธู’’ติ ตํ ปฏิคีตํ อุคฺคณฺหิตฺวา วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ยาวาหํ ราชานํ อาเนมิ, ตาว อิเธว โหถา’’ติ วตฺวา เวเคน มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘อมฺม, ขิปฺปํ มํ นฺหาเปตฺวา อลงฺกโรถ, อชฺช ตํ ทลิทฺทภาวโต โมเจสฺสามี’’ติ วตฺวา นฺหาตมณฺฑิโต ราชทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘อยฺย โทวาริก, ‘เอโก ทารโก ตุเมฺหหิ สทฺธิํ ปฏิคีตํ คายิสฺสามีติ อาคนฺตฺวา ทฺวาเร ฐิโต’ติ รโญฺญ อาโรเจหี’’ติ อาหฯ โส เวเคน คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘อาคจฺฉตู’’ติ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘ตาต, ตฺวํ มยา สทฺธิํ ปฏิคีตํ คายิสฺสสี’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ คายสฺสู’’ติฯ ‘‘เทว, อิมสฺมิํ ฐาเน น คายามิ, นคเร ปน เภริํ จราเปตฺวา มหาชนํ สนฺนิปาตาเปถ, มหาชนมเชฺฌ คายิสฺสามี’’ติฯ ราชา ตถา กาเรตฺวา อลงฺกตมณฺฑเป ปลฺลงฺกมเชฺฌ นิสีทิตฺวา ตสฺสานุรูปํ อาสนํ ทาเปตฺวา ‘‘อิทานิ ตว คีตํ คายสฺสู’’ติ อาหฯ ‘‘เทว, ตุเมฺห ตาว คายถ, อถาหํ ปฏิคีตํ คายิสฺสามี’’ติฯ ตโต ราชา ปฐมํ คายโนฺต คาถมาห –

๑. ‘‘กสฺส สุตฺวา สตํ ทมฺมิ, สหสฺสํ ทิฏฺฐ โสณกํ;
โส เม โสณกมกฺขาติ, สหายํ ปํสุกีฬิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุตฺวา**ติ ‘‘อสุกฏฺฐาเน นาม เต ปิยสหาโย โสณโก วสตี’’ติ ตสฺส วสนฏฺฐานํ สุตฺวา อาโรเจนฺตสฺส กสฺส สตํ ทมฺมิฯ **ทิฏฺฐา**ติ ‘‘อสุกฏฺฐาเน นาม มยา ทิโฏฺฐ’’ติ ทิสฺวา อาโรเจนฺตสฺส กสฺส สหสฺสํ ทมฺมีติฯ

เอวํ รญฺญา ปฐมํ อุทานคาถาย คีตาย ปญฺจจูฬกทารเกน ปฏิคีตภาวํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ทียฑฺฒคาถา อภาสิ –

๒. ‘‘อถพฺรวี มาณวโก, ทหโร ปญฺจจูฬิโก;
มยฺหํ สุตฺวา สตํ เทหิ, สหสฺสํ ทิฏฺฐ โสณกํ;
อหํ เต โสณกกฺขิสฺสํ, สหายํ ปํสุกีฬิต’’นฺติฯ

เตน วุตฺตคาถาย ปน อยมโตฺถ – มหาราช, ยํ ตฺวํ ‘‘สุตฺวา อาโรเจนฺตสฺส สตํ ทมฺมี’’ติ วทสิ, ตมฺปิ มเมว เทหิ, ยํ ‘‘ทิสฺวา อาโรเจนฺตสฺส สหสฺสํ ทมฺมี’’ติ วทสิ, ตมฺปิ มยฺหเมว เทหิ, อหํ เต ปิยสหายํ อิทาเนว ปจฺจกฺขโตว ‘‘อยํ โสณโก’’ติ อาจิกฺขิสฺสนฺติฯ

อิโต ปรํ สุวิเณฺณยฺยา สมฺพุทฺธคาถา ปาฬินเยเนว เวทิตพฺพา –

๓. ‘‘กตมสฺมิํ โส ชนปเท, รเฎฺฐสุ นิคเมสุ จ;
กตฺถ โสณกมทฺทกฺขิ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโตฯ

๔. ‘‘ตเวว เทว วิชิเต, ตเววุยฺยานภูมิยํ;
อุชุวํสา มหาสาลา, นีโลภาสา มโนรมาฯ

๕. ‘‘ติฎฺฐนฺติ เมฆสมานา, รมฺมา อโญฺญญฺญนิสฺสิตา;
เตสํ มูลมฺหิ โสณโก, ฌายตี อนุปาทโน;
อุปาทาเนสุ โลเกสุ, ฑยฺหมาเนสุ นิพฺพุโตฯ

๖. ‘‘ตโต จ ราชา ปายาสิ, เสนาย จตุรงฺคิยา;
การาเปตฺวา สมํ มคฺคํ, อคมา เยน โสณโกฯ

๗. ‘‘อุยฺยานภูมิํ คนฺตฺวาน, วิจรโนฺต พฺรหาวเน;
อาสีนํ โสณกํ ทกฺขิ, ฑยฺหมาเนสุ นิพฺพุต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุชุวํสา**ติ อุชุกฺขนฺธาฯ **มหาสาลา**ติ มหารุกฺขาฯ **เมฆสมานา**ติ นีลเมฆสทิสาฯ **รมฺมา**ติ รมณียาฯ **อโญฺญญฺญนิสฺสิตา**ติ สาขาหิ สาขํ, มูเลน มูลํ สํสิพฺพิตฺวา ฐิตาฯ **เตส**นฺติ เตสํ เอวรูปานํ ตว อุยฺยานวเน สาลานํ เหฎฺฐาฯ **ฌายตี**ติ ลกฺขณูปนิชฺฌานอารมฺมณูปนิชฺฌานสงฺขาเตหิ ฌาเนหิ ฌายติฯ **อนุปาทโน**ติ กามุปาทานาทิวิรหิโตฯ **ฑยฺหมาเนสู**ติ เอกาทสหิ อคฺคีหิ ฑยฺหมาเนสุ สเตฺตสุฯ **นิพฺพุโต**ติ เต อคฺคี นิพฺพาเปตฺวา สีตเลน หทเยน ฌายมาโน ตว อุยฺยาเน มงฺคลสาลรุกฺขมูเล สิลาปเฎฺฎ นิสิโนฺน เอส เต สหาโย กญฺจนปฏิมา วิย โสภมาโน ปฏิมาเนตีติฯ **ตโต จา**ติ, ภิกฺขเว, ตโต โส อรินฺทโม ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวาว ‘‘โสณกปเจฺจกพุทฺธํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ จตุรงฺคินิยา เสนาย ปายาสิ นิกฺขมิฯ **วิจรโนฺต**ติ อุชุกเมว อคนฺตฺวา ตสฺมิํ มหเนฺต วนสเณฺฑ วิจรโนฺต ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ อาสีนํ อทฺทกฺขิฯ

โส ตํ อวนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา อตฺตโน กิเลสาภิรตตฺตา ตํ ‘‘กปโณ’’ติ มญฺญมาโน อิมํ คาถมาห –

๘. ‘‘กปโณ วตยํ ภิกฺขุ, มุโณฺฑ สงฺฆาฏิปารุโต;
อมาติโก อปิติโก, รุกฺขมูลสฺมิ ฌายตี’’ติฯ

ตตฺถ **ฌายตี**ติ นิมฺมาติโก นิปฺปิติโก การุญฺญปฺปโตฺต ฌายติฯ

๙. ‘‘อิมํ วากฺยํ นิสาเมตฺวา, โสณโก เอตทพฺรวิ;
น ราช กปโณ โหติ, ธมฺมํ กาเยน ผสฺสยํฯ

๑๐. ‘‘โย จ ธมฺมํ นิรํกตฺวา, อธมฺมมนุวตฺตติ;
ส ราช กปโณ โหติ, ปาโป ปาปปรายโณ’’ติฯ

ตตฺถ **อิมนฺ**ติ ตสฺส กิเลสาภิรตสฺส ปพฺพชฺชํ อโรเจนฺตสฺส อิมํ ปพฺพชฺชาครหวจนํ สุตฺวาฯ **เอตทพฺรวี**ติ ปพฺพชฺชาย คุณํ ปกาเสนฺต เอตํ อพฺรวิฯ **ผสฺสยนฺ**ติ ผสฺสยนฺต เยน อริยมคฺคธมฺมํ นามกาเยน ผสฺสิโต, โส กปโณ นาม น โหตีติ ทเสฺสนฺต เอวมาหฯ **นิรํกตฺวา**ติ อตฺตภาวโต นีหริตฺวาฯ **ปาโป ปาปปรายโณ**ติ สยํ ปาปานํ กรเณน ปาโป, อเญฺญสมฺปิ กโรนฺตานํ ปติฏฺฐาภาเวน ปาปปรายโณติฯ

เอวํ โส โพธิสตฺตํ ครหิฯ โส อตฺตโน ครหิตภาวํ อชานนฺโต วิย หุตฺวา นามโคตฺตํ กเถตฺวา เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กโรนฺโต คาถมาห –

๑๑. ‘‘อรินฺทโมติ เม นามํ, กาสิราชาติ มํ วิทู;
กจฺจิ โภโต สุขเสฺสยฺยา, อิธ ปตฺตสฺส โสณกา’’ติฯ

ตตฺถ **กจฺจี**ติ อมฺหากํ ตาว น กิญฺจิ อผาสุกํ, โภโต ปน กจฺจิ อิธ ปตฺตสฺส อิมสฺมึ อุยฺยาเน วสโต สุขวิหาโรติ ปุจฺฉติฯ

อถ นํ ปเจฺจกพุทฺโธ, ‘‘มหาราช, น เกวลํ อิธ, อญฺญตฺราปิ วสนฺตสฺส เม อสุขํ นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา ตสฺส สมณภทฺรคาถาโย นาม อารภิ –

๑๒. ‘‘สทาปิ ภทฺรมธนสฺส, อนาคารสฺส ภิกฺขุโน;
น เตสํ โกเฏฺฐ โอเปนฺติ, น กุมฺภึ น กโฬปิยํ;
ปรนิฏฺฐิตเมสานา, เตน ยาเปนฺติ สุพฺพตาฯ

๑๓. ‘‘ทุติยมฺปิ ภทฺรมธนสฺส, อนาคารสฺส ภิกฺขุโน;
อนวชฺชปิโณฺฑ โภตฺตโพฺพ, น จ โกจูปโรธติฯ

๑๔. ‘‘ตติยมฺปิ ภทฺรมธนสฺส, อนาคารสฺส ภิกฺขุโน;
นิพฺพุโต ปิโณฺฑ โภตฺตโพฺพ, น จ โกจูปโรธติฯ

๑๕. ‘‘จตุตฺถมฺปิ ภทฺรมธนสฺส, อนาคารสฺส ภิกฺขุโน;
มุตฺตสฺส รเฎฺฐ จรโต, สโงฺค ยสฺส น วิชฺชติฯ

๑๖. ‘‘ปญฺจมมฺปิ ภทฺรมธนสฺส, อนาคารสฺส ภิกฺขุโน;
นครมฺหิ ฑยฺหมานมฺหิ, นาสฺส กิญฺจิ อฑยฺหถฯ

๑๗. ‘‘ฉฏฺฐมฺปิ ภทฺรมธนสฺส, อนาคารสฺส ภิกฺขุโน;
รเฎฺฐ วิลุมฺปมานมฺหิ, นาสฺส กิญฺจิ อหีรถฯ

๑๘. ‘‘สตฺตมมฺปิ ภทฺรมธนสฺส, อนาคารสฺส ภิกฺขุโน;
โจเรหิ รกฺขิตํ มคฺคํ, เย จเญฺญ ปริปนฺถิกา;
ปตฺตจีวรมาทาย, โสตฺถึ คจฺฉติ สุพฺพโตฯ

๑๙. ‘‘อฏฺฐมมฺปิ ภทฺรมธนสฺส, อนาคารสฺส ภิกฺขุโน;
ยํ ยํ ทิสํ ปกฺกมติ, อนเปโกฺขว คจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **อนาคารสฺสา**ติ, มหาราช, ฆราวาสํ ปหาย อนาคาริยภาวํ ปตฺตสฺส อธนสฺส อกิญฺจนสฺส ภิกฺขุโน สพฺพกาลํ ภทฺรเมวฯ **น เตส**นฺติ, มหาราช, เตสํ อธนานํ ภิกฺขูนํ น โกฏฺฐาคาเร

ธนธญฺญานิ โอเปนฺติ, น กุมฺภิยํ, น ปจฺฉิยํ, เต ปน สุพฺพตา **ปรนิฏฺฐิตํ** ปเรสํ ฆเร ปกฺกํ อาหารํ สงฺฆาฏึ ปารุปิตฺวา กปาลมาทาย ฆรปฏิปาฏิยา **เอสานา** ปริเยสนฺตา เตน ตโต ลเทฺธน ปิเณฺฑน ตํ อาหารํ นวนฺนํ ปาฏิกุลฺยานํ วเสน ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา ชีวิตวุตฺตึ ยาเปนฺติฯ

อนวชฺชปิโณฺฑ โภตฺตโพฺพติ เวชฺชกมฺมาทิกาย อเนสนาย วา กุหนา ลปนา เนมิตฺติกตา นิเปฺปสิกตา ลาเภน ลาภํ นิชิคีสนตาติ เอวรูเปน มิจฺฉาชีเวน วา อุปฺปาทิตา จตฺตาโร ปจฺจยา, ธเมฺมน อุปฺปาทิตาปิ อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุตฺตา สาวชฺชปิโณฺฑ นามฯ อเนสนํ ปน ปหาย มิจฺฉาชีวํ วเชฺชตฺวา ธเมฺมน สเมน อุปฺปาทิตา ‘‘ปฏิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวามี’’ติ วุตฺตนเยเนว ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุตฺตา อนวชฺชปิโณฺฑ นามฯ เยน เอวรูโป อนวชฺชปิโณฺฑ โภตฺตโพฺพ ปริภุญฺชิตโพฺพ, ยญฺจ เอวรูปํ อนวชฺชํ ปิณฺฑํ ภุญฺชมานานํ ปจฺจเย นิสฺสาย **โกจิ** อปฺปมตฺตโกปิ กิเลโส **น อุปโรธติ** น ปีเฬติ, ตสฺส ทุติยมฺปิ ภทฺรํ อธนสฺส อนาคารสฺส ภิกฺขุโนฯ

นิพฺพุโตติ ปุถุชฺชนภิกฺขุโน ธเมฺมน อุปฺปนฺนปิโณฺฑปิ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชิยมาโน นิพฺพุตปิโณฺฑ นาม, เอกนฺตโต ปน ขีณาสวสฺส ปิโณฺฑว นิพฺพุตปิโณฺฑ นามฯ กึการณา? โส หิ เถยฺยปริโภโค, อิณปริโภโค , ทายชฺชปริโภโค, สามิปริโภโคติ อิเมสุ จตูสุ ปริโภเคสุ สามิปริโภควเสน ตํ ภุญฺชติ, ตณฺหาทาสพฺยํ อตีโต สามี หุตฺวา ปริภุญฺชติ, น ตํ ตปฺปจฺจยา โกจิ อปฺปมตฺตโกปิ กิเลโส อุปโรธติฯ

มุตฺตสฺส รเฏฺฐ จรโตติ อุปฏฺฐากกุลาทีสุ อลคฺคมานสสฺส ฉินฺนวลาหกสฺส วิย ราหุมุขา ปมุตฺตสฺส วิมลจนฺทมณฺฑลสฺส วิย จ ยสฺส คามนิคมาทีสุ จรนฺตสฺส ราคสงฺคาทีสุ เอโกปิ สโงฺค นตฺถิฯ เอกโจฺจ หิ กุเลหิ สํสโฏฺฐ วิหรติ สหโสกี สหนนฺที, เอกโจฺจ มาตาปิตูสุปิ อลคฺคมานโส วิจรติ โกรุนฺครคามวาสี ทหโร วิย, เอวรูปสฺส ปุถุชฺชนสฺสปิ ภทฺรเมว ฯ

นาสฺส กิญฺจีติ โย หิ พหุปริกฺขาโร โหติ, โส ‘‘มา เม โจรา ปริกฺขาเร หรึสู’’ติ อติเรกานิ จ จีวราทีนิ อโนฺตนคเร อุปฏฺฐากกุเล นิกฺขิปติ, อถ นครมฺหิ ฑยฺหมาเน ‘‘อสุกกุเล นาม อคฺคิ อุฏฺฐิโต’’ติ สุตฺวา โสจติ กิลมติ, เอวรูปสฺส ภทฺรํ นาม นตฺถิฯ โย ปน, มหาราช, สกุณวตฺตํ ปูเรติ, กายปฏิพทฺธปริกฺขาโรว โหติ, ตสฺส ตาทิสสฺส น กิญฺจิ อฑยฺหถ, เตนสฺส ปญฺจมมฺปิ ภทฺรเมวฯ

วิลุมฺปมานมฺหีติ วิลุปฺปมานมฺหิ, อยเมว วา ปาโฐฯ **อหีรถา**ติ ยถา ปพฺพตคหนาทีหิ นิกฺขมิตฺวา รฏฺฐํ วิลุมฺปมาเนสุ โจเรสุ พหุปริกฺขารสฺส อโนฺตคาเม ฐปิตํ วิลุมฺปติ หรติ, ตถา ยสฺส อธนสฺส กายปฏิพทฺธปริกฺขารสฺส น กิญฺจิ อหีรถ ตสฺส ฉฏฺฐมฺปิ ภทฺรเมวฯ

เย จเณฺณ ปริปนฺถิกาติ เย จ อเณฺณปิ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ สุงฺกคหณตฺถาย ฐปิตา ปริปนฺถิกา, เตหิ จ รกฺขิตํฯ **ปตฺตจีวร**นฺติ โจรานํ อนุปการํ สุงฺกิกานํ อสุงฺการหํ มตฺติกาปตฺตเญฺจว กตทฬฺหีกมฺมปริภณฺฑํ ปํสุกูลจีวรญฺจ อปฺปคฺฆานิ กายพนฺธนปริสฺสาวนสูจิวาสิปตฺตตฺถวิกานิ จาติ สเพฺพปิ อฏฺฐ ปริกฺขาเร กายปฏิพเทฺธ กตฺวา มคฺคปฺปฏิปโนฺน เกนจิ อวิเหฐิยมาโน โสตฺถึ คจฺฉติฯ **สุพฺพโต**ติ โลภนียานิ หิ จีวราทีนิ ทิสฺวา โจรา หรนฺติ, สุงฺกิกาปิ ‘‘กึ นุ โข เอตสฺส หเตฺถ’’ติ ปตฺตตฺถวิกาทีนิ โสเธนฺติ, สุพฺพโต ปน สลฺลหุกวุตฺติ เตสํ ปสฺสนฺตานเญฺญว โสตฺถึ คจฺฉติ, เตนสฺส สตฺตมมฺปิ ภทฺรเมวฯ

อนเปโกฺขว คจฺฉตีติ กายปฏิพทฺธโต อติเรกสฺส วิหาเร ปฏิสามิตสฺส กสฺสจิ ปริกฺขารสฺส อภาวา วสนฏฺฐานํ นิวตฺติตฺวาปิ น โอโลเกติฯ ยํ ยํ ทิสํ คนฺตุกาโม โหติ, ตํ ตํ คจฺฉนฺโต อนเปโกฺขว คจฺฉติ อนุราธปุรา นิกฺขมิตฺวา ถูปาราเม ปพฺพชิตานํ ทฺวินฺนํ กุลปุตฺตานํ วุฑฺฒตโร วิยฯ

อิติ โสณกปเจฺจกพุโทฺธ อฏฺฐ สมณภทฺรกานิ กเถสิฯ ตโต อุตฺตรึ ปน สตมฺปิ สหสฺสมฺปิ อปริมาณานิ สมณภทฺรกานิ เอส กเถตุํ สมโตฺถเยวฯ ราชา ปน กามาภิรตตฺตา ตสฺส กถํ ปจฺฉินฺทิตฺวา ‘‘มยฺหํ สมณภทฺรเกหิ อโตฺถ นตฺถี’’ติ อตฺตโน กามาธิมุตฺตตํ ปกาเสโนฺต อาห –

๒๐. ‘‘พหูนิ สมณภทฺรานิ, เย ตฺวํ ภิกฺขุ ปสํสสิ;
อหญฺจ คิโทฺธ กาเมสุ, กถํ กาหามิ โสณกฯ

๒๑. ‘‘ปิยา เม มานุสา กามา, อโถ ทิพฺยาปิ เม ปิยา;
อถ เกน นุ วเณฺณน, อุโภ โลเก ลภามเส’’ติฯ

ตตฺถ **วเณฺณนา**ติ การเณนฯ

อถ นํ ปเจฺจกพุโทฺธ อาห –

๒๒. ‘‘กาเม คิทฺธา กามรตา, กาเมสุ อธิมุจฺจิตา;
นรา ปาปานิ กตฺวาน, อุปปชฺชนฺติ ทุคฺคตึฯ

๒๓. ‘‘เย จ กาเม ปหนฺตฺวาน, นิกฺขนฺตา อกุโตภยา;
เอโกทิภาวาธิคตา, น เต คจฺฉนฺติ ทุคฺคตึฯ

๒๔. ‘‘อุปมํ เต กริสฺสามิ, ตํ สุโณหิ อรินฺทม;
อุปมาย มิเธกเจฺจ, อตฺถํ ชานนฺติ ปณฺฑิตาฯ

๒๕. ‘‘คงฺคาย กุณปํ ทิสฺวา, วุยฺหมานํ มหณฺณเว;
วายโส สมจิเนฺตสิ, อปฺปปโญฺญ อเจตโสฯ

๒๖. ‘‘ยานญฺจ วติทํ ลทฺธํ, ภกฺขํ จายํ อนปฺปโก;
ตตฺถ รตฺตึ ตตฺถ ทิวา, ตเตฺถว นิรโต มโนฯ

๒๗.‘‘ขาทํ นาคสฺส มํสานิ, ปิวํ ภาคีรโถทกํ;
สมฺปสฺสํ วนเจตฺยานิ, น ปเลตฺถ วิหงฺคโมฯ

๒๘. ‘‘ตญฺจ โอตรณี คงฺคา, ปมตฺตํ กุณเป รตํ;
สมุทฺทํ อชฺฌคาหาสิ, อคตี ยตฺถ ปกฺขินํฯ

๒๙. ‘‘โส จ ภกฺขปริกฺขีโณ, อุทปตฺวา วิหงฺคโม;
น ปจฺฉโต น ปุรโต, นุตฺตรํ โนปิ ทกฺขิณํฯ

๓๐. ‘‘ทีปํ โส นชฺฌคาคญฺฉิ, อคตี ยตฺถ ปกฺขินํ;
โส จ ตเตฺถว ปาปตฺถ, ยถา ทุพฺพลโก ตถาฯ

๓๑. ‘‘ตญฺจ สามุทฺทิกา มจฺฉา, กุมฺภีลา มกรา สุสู;
ปสยฺหการา ขาทึสุ, ผนฺทมานํ วิปกฺขกํฯ

๓๒. ‘‘เอวเมว ตุวํ ราช, เย จเญฺญ กามโภคิโน;
คิทฺธา เจ น วมิสฺสนฺติ, กากปญฺญาว เต วิทูฯ

๓๓. ‘‘เอสา เต อุปมา ราช, อตฺถสนฺทสฺสนี กตา;
ตฺวญฺจ ปญฺญายเส เตน, ยทิ กาหสิ วา น วา’’ติฯ

ตตฺถ **ปาปานี**ติ, มหาราช, ตุวํ กามคิทฺโธ, นรา จ กาเม นิสฺสาย กายทุจฺจริตาทีนิ ปาปานิ กตฺวา ยตฺถ สุปินเนฺตปิ ทิพฺพา จ มานุสิกา จ กามา น ลพฺภนฺติ, ตํ ทุคฺคตึ อุปปชฺชนฺตีติ อโตฺถฯ **ปหนฺตฺวานา**ติ เขฬปิณฺฑํ วิย ปหายฯ **อกุโตภยา**ติ ราคาทีสุ กุโตจิ อนาคตภยาฯ **เอโกทิภาวาธิคตา**ติ เอโกทิภาวํ เอกวิหาริกตํ อธิคตาฯ **น เต**ติ เต เอวรูปา ปพฺพชิตา ทุคฺคตึ น คจฺฉนฺติฯ

อุปมํ เตติ, มหาราช, ทิพฺพมานุสเก กาเม ปเตฺถนฺตสฺส หตฺถิกุณเป ปฏิพทฺธกากสทิสสฺส ตว เอกํ อุปมํ กริสฺสามิ, ตํ สุโณหีติ อโตฺถฯ **กุณปนฺ**ติ หตฺถิกเฬวรํฯ **มหณฺณเว**ติ คมฺภีรปุถุเล อุทเก ฯ เอโก กิร มหาวารโณ คงฺคาตีเร จรโนฺต คงฺคายํ ปติตฺวา อุตฺตริตุํ อสเกฺกโนฺต ตเตฺถว มโต คงฺคาย วุยฺหิ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **วายโส**ติ อากาเสน คจฺฉโนฺต เอโก กาโกฯ **ยานญฺจ วติทนฺ**ติ โส เอวํ จิเนฺตตฺวา ตตฺถ นิลียิตฺวา ‘‘อิทํ มยา หตฺถิยานํ ลทฺธํ, เอตฺถ นิลีโน สุขํ จริสฺสามิ, อยเมว จ เม อนปฺปโก ภโกฺข ภวิสฺสติ, อิทานิ มยา อญฺญตฺถ คนฺตุํ น วฎฺฎตี’’ติ สนฺนิฏฺฐานมกาสิฯ **ตตฺถ รตฺตินฺ**ติ ตตฺถ รตฺติญฺจ ทิวา จ ตเตฺถว มโน อภิรโต อโหสิฯ **น ปเลตฺถา**ติ น อุปฺปติตฺวา ปกฺกามิฯ

โอตรณีติ สมุทฺทาภิมุขี โอตรมานาฯ ‘‘โอหาริณี’’ติปิ ปาโฐ, สา สมุทฺทาภิมุขี อวหาริณีติ อโตฺถฯ **อคตี ยตฺถา**ติ สมุทฺทมชฺฌํ สนฺธายาหฯ **ภกฺขปริกฺขีโณ**ติ ปริกฺขีณภโกฺขฯ **อุทปตฺวา**ติ ขีเณ จเมฺม จ มํเส จ อฎฺฐิสงฺฆาโต อูมิเวเคน ภิโนฺน อุทเก นิมุชฺชิฯ อถ โส กาโก อุทเก ปติฏฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต อุปฺปติ, เอวํ อุปฺปติตฺวาติ อโตฺถฯ **อคตี ยตฺถ ปกฺขินนฺ**ติ ยสฺมึ สมุทฺทมเชฺฌ ปกฺขีนํ อคติ, ตตฺถ โส เอวํ อุปฺปติโต ปจฺฉิมํ ทิสํ คนฺตฺวา ตตฺถ ปติฎฺฐํ อลภิตฺวา ปุรตฺถิมํ, ตโต อุตฺตรํ, ตโต ทกฺขิณนฺติ จตโสฺสปิ ทิสา คนฺตฺวา อตฺตโน ปติฎฺฐานํ น อชฺฌคานาคญฺฉีติ อโตฺถฯ อถ วา วายโส เอวํ อุปฺปติตฺวา ปจฺฉิมาทีสุ เอเกกํ ทิสํ อาคญฺฉิ, ทีปํ ปน นชฺฌาคมาติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ **ปาปตฺถา**ติ ปปติโตฯ **ยถา ทุพฺพลโก**ติ ยถา ทุพฺพลโก ปเตยฺย, ตเถว ปติโตฯ **สุสู**ติ สุสุนามกา จณฺฑมจฺฉาฯ **ปสยฺหการา**ติ อนิจฺฉมานกํเยว พลกฺกาเรนฯ **วิปกฺขกนฺ**ติ วิทฺธสฺตปกฺขกํฯ

คิทฺธา เจ น วมิสฺสนฺตีติ ยทิ คิทฺธา หุตฺวา กาเม น วมิสฺสนฺติ, น ฉเฑฺฑสฺสนฺติฯ **กากปญฺญาว เต**ติ กากสฺส สมานปญฺญา อิติ เต พุทฺธาทโย ปณฺฑิตา **วิทู** วิทนฺติ, ชานนฺตีติ อโตฺถฯ **อตฺถสนฺทสฺสนี**ติ อตฺถปฺปกาสิกาฯ **ตฺวญฺจ ปญฺญายเส**ติ ตฺวญฺจ ปญฺญายิสฺสสิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, มยา หิตกาเมน ตว โอวาโท ทิโนฺน, ตํ ปน ตุวํ ยทิ กาหสิ, เทวโลเก นิพฺพตฺติสฺสสิ, ยทิ น กาหสิ, กามปเงฺก นิมุโคฺค ชีวิตปริโยสาเน นิรเย นิพฺพตฺติสฺสสีติ เอวํ ตฺวเมว เตน การเณน วา อการเณน วา สเคฺค วา นิรเย วา ปญฺญายิสฺสสิฯ อหํ ปน สพฺพภเวหิ มุโตฺต อปฺปฎิสนฺธิโกติฯ

อิมํ ปน โอวาทํ เทเนฺตน ปเจฺจกพุเทฺธน นที ทสฺสิตา, ตาย วุยฺหมานํ หตฺถิกุณปํ ทสฺสิตํ, กุณปขาทโก กาโก ทสฺสิโต, ตสฺส กุณปํ ขาทิตฺวา ปานียปิวนกาโล ทสฺสิโต, รมณียวนสณฺฑทสฺสนกาโล ทสฺสิโต, กุณปสฺส นทิยา วุยฺหมานสฺส สมุทฺทปเวโส ทสฺสิโต, สมุทฺทมเชฺฌ กากสฺส หตฺถิกุณเป ปติฏฺฐํ อลภิตฺวา วินาสํ ปตฺตกาโล ทสฺสิโตฯ ตตฺถ นที วิย อนมตโคฺค สํสาโร ทฏฺฐโพฺพ, นทิยา วุยฺหมานํ หตฺถิกุณปํ วิย สํสาเร ปญฺจ กามคุณา, กาโก วิย พาลปุถุชฺชโน, กากสฺส กุณปํ ขาทิตฺวา ปานียปิวนกาโล วิย ปุถุชฺชนสฺส กามคุเณ ปริภุญฺชิตฺวา โสมนสฺสิกกาโล, กากสฺส กุณเป ลคฺคเสฺสว รมณียวนสณฺฑทสฺสนํ วิย ปุถุชฺชนสฺส กามคุเณสุ ลคฺคเสฺสว สวนวเสน อชฺฌตฺตํ พหิทฺธา ปฏิสารมฺมณทสฺสนํ, กุณเป สมุทฺทํ ปวิเฏฺฐ กากสฺส ปติฏฺฐํ ลภิตุํ อสโกฺกนฺตสฺส วินาสํ ปตฺตกาโล วิย พาลปุถุชฺชนสฺส กามคุณคิทฺธสฺส ปาปปรายณสฺส กุสลธเมฺม ปติฏฺฐํ ลภิตุํ อสโกฺกนฺตสฺส มหานิรเย มหาวินาสปตฺติ ทฏฺฐพฺพาติฯ

เอวมสฺส โส อิมาย อุปมาย โอวาทํ ทตฺวา อิทานิ ตเมว โอวาทํ ถิรํ กตฺวา ปติฏฺฐเปตุํ คาถมาห –

๓๔. ‘‘เอกวาจมฺปิ ทฺววาจํ, ภเณยฺย อนุกมฺปโก;
ตตุตฺตริํ น ภาเสยฺย, ทาโสวยฺยสฺส สนฺติเก’’ติฯ

ตตฺถ **น ภาเสยฺยา**ติ วจนํ อคฺคณฺหนฺตสฺส หิ ตโต อุตฺตริํ ภาสมาโน สามิกสฺส สนฺติเก ทาโส วิย โหติฯ ทาโส หิ สามิเก กถํ คณฺหเนฺตปิ อคฺคณฺหเนฺตปิ กเถติเยวฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ตตุตฺตริํ น ภาเสยฺยา’’**ติฯ

๓๕. ‘‘อิทํ วตฺวาน ปกฺกามิ, โสณโก อมิตพุทฺธิมา;
เวหาเส อนฺตลิกฺขสฺมิํ, อนุสาสิตฺวาน ขตฺติย’’นฺติฯ –

อยํ อภิสมฺพุทฺธคาถาฯ

ตตฺถ **อิทํ วตฺวานา**ติ, ภิกฺขเว, โส ปเจฺจกพุโทฺธ อมิตาย โลกุตฺตรพุทฺธิยา อมิตพุทฺธิมา อิทํ วตฺวา อิทฺธิยา อุปฺปติตฺวา ‘‘สเจ ปพฺพชิสฺสสิ, ตเวว, โน เจ ปพฺพชิสฺสสิ, ตเวว, ทิโนฺน เต มยา โอวาโท, อปฺปมโตฺต โหหี’’ติ เอวํ อนุสาสิตฺวาน ขตฺติยํ ปกฺกามิฯ

โพธิสโตฺตปิ ตํ อากาเสน คจฺฉนฺตํ ยาว ทสฺสนปถา โอโลเกโนฺต ฐตฺวา ตสฺมิํ จกฺขุปถํ อติกฺกเนฺต สํเวคํ ปฏิลภิตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ หีนชเจฺจ สมาโน อสมฺภินฺน ขตฺติยวํเส ชาตสฺส มม มตฺถเก อตฺตโน ปาทรชํ โอกิรโนฺต อากาสํ อุปฺปติตฺวา คโต, มยาปิ อเชฺชว นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา ปพฺพชิตุกาโม คาถาทฺวยมาห –

๓๖. ‘‘โก นุเม ราชกตฺตาโร, สุทฺทา เวยฺยตฺตมาคตา;
รชฺชํ นิยฺยาทยิสฺสามิ, นาหํ รเชฺชน มตฺถิโกฯ

๓๗. ‘‘อเชฺชว ปพฺพชิสฺสามิ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
มาหํ กาโกว ทุเมฺมโธ, กามานํ วสมนฺวค’’นฺติฯ

ตตฺถ **โก นุเม**ติ กุหิํ นุ อิเมฯ **ราชกตฺตาโร**ติ เย ราชารหํ อภิสิญฺจิตฺวา ราชานํ กโรนฺติฯ **สุทฺทา เวยฺยตฺตมาคตา**ติ สุทฺทา จ เย จ อเญฺญ พฺยตฺตภาวํ อาคตา มุขมงฺคลิกาฯ **รเชฺชน**

มตฺถิโกติ รเชฺชน อตฺถิโกฯ **โก ชญฺญา มรณํ สุเว**ติ มรณํ อชฺช วา สุเว วาติ อิทํ โก ชานิตุํ สมตฺโถฯ

เอวํ รชฺชํ นิยฺยาเทนฺตสฺส สุตฺวา อมจฺจา อาหํสุ –

๓๘. ‘‘อตฺถิ เต ทหโร ปุตฺโต, ทีฆาวุ รฏฺฐวฑฺฒโน;
ตํ รเชฺช อภิสิญฺจสฺสุ, โส โน ราชา ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตโต ปรํ รญฺญา วุตฺตคาถมาทิํ กตฺวา อุทานสมฺพนฺธคาถา ปาฬิยเนว เวทิตพฺพา –

๓๙. ‘‘ขิปฺปํ กุมารมาเนถ, ทีฆาวุํ รฏฺฐวฑฺฒนํ;
ตํ รเชฺช อภิสิญฺจิสฺสํ, โส โว ราชา ภวิสฺสติฯ

๔๐. ‘‘ตโต กุมารมาเนสุํ, ทีฆาวุํ รฏฺฐวฑฺฒนํ;
ตํ ทิสฺวา อาลปี ราชา, เอกปุตฺตํ มโนรมํฯ

๔๑. ‘‘สฏฺฐิ คามสหสฺสานิ, ปริปุณฺณานิ สพฺพโส;
เต ปุตฺต ปฏิปชฺชสฺสุ, รชฺชํ นิยฺยาทยามิ เตฯ

๔๒. ‘‘อเชฺชว ปพฺพชิสฺสามิ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
มาหํ กาโก ว ทุเมฺมโธ, กามานํ วสมนฺวคํฯ

๔๓. ‘‘สฏฺฐิ นาคสหสฺสานิ, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
สุวณฺณกจฺฉา มาตงฺคา, เหมกปฺปนวาสสาฯ

๔๔. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยภิ, โตมรงฺกุสปาณิภิ;
เต ปุตฺต ปฏิปชฺชสฺสุ, รชฺชํ นิยฺยาทยามิ เตฯ

๔๕. ‘‘อเชฺชว ปพฺพชิสฺสามิ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
มาหํ กาโกว ทุเมฺมโธ, กามานํ วสมนฺวคํฯ

๔๖. ‘‘สฏฺฐิ อสฺสสหสฺสานิ, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
อาชานียาว ชาติยา, สินฺธวา สีฆวาหิโนฯ

๔๗. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยภิ, อิลฺลิยาจาปธาริภิ;
เต ปุตฺต ปฏิปชฺชสฺสุ, รชฺชํ นิยฺยาทยามิ เตฯ

๔๘. ‘‘อเชฺชว ปพฺพชิสฺสามิ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
มาหํ กาโกว ทุเมฺมโธ, กามานํ วสมนฺวคํฯ

๔๙. ‘‘สฏฺฐิ รถสหสฺสานิ, สนฺนทฺธา อุสฺสิตทฺธชา;
ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา, สพฺพาลงฺการภูสิตาฯ

๕๐. ‘‘อารูฬฺหา คามณีเยภิ, จาปหตฺเถหิ วมฺมิภิ;
เต ปุตฺต ปฏิปชฺชสฺสุ, รชฺชํ นิยฺยาทยามิ เตฯ

๕๑. ‘‘อเชฺชว ปพฺพชิสฺสามิ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;

มาหํ กาโกว ทุเมฺมโธ, กามานํ วสมนฺวคํฯ

๕๒. ‘‘สฏฺฐิ เธนุสหสฺสานิ, โรหญฺญา ปุงฺควูสภา;
ตา ปุตฺต ปฏิปชฺชสฺสุ, รชฺชํ นิยฺยาทยามิ เตฯ

๕๓. ‘‘อเชฺชว ปพฺพชิสฺสามิ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
มาหํ กาโกว ทุเมฺมโธ, กามานํ วสมนฺวคํฯ

๕๔. ‘‘โสฬสิตฺถิสหสฺสานิ, สพฺพาลงฺการภูสิตา;
วิจิตฺรวตฺถาภรณา, อามุตฺตมณิกุณฺฑลา;
ตา ปุตฺต ปฏิปชฺชสฺสุ, รชฺชํ นิยฺยาทยามิ เตฯ

๕๕. ‘‘อเชฺชว ปพฺพชิสฺสามิ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
มาหํ กาโกว ทุเมฺมโธ, กามานํ วสมนฺวคํฯ

๕๖. ‘‘ทหรเสฺสว เม ตาต, มาตา มตาติ เม สุตํ;
ตยา วินา อหํ ตาต, ชีวิตุมฺปิ น อุสฺสเหฯ

๕๗. ‘‘ยถา อารญฺญกํ นาคํ, โปโต อเนฺวติ ปจฺฉโต;
เชสฺสนฺตํ คิริทุเคฺคสุ, สเมสุ วิสเมสุ จฯ

๕๘. ‘‘เอวํ ตํ อนุคจฺฉามิ, ปตฺตมาทาย ปจฺฉโต;
สุภโร เต ภวิสฺสามิ, น เต เหสฺสามิ ทุพฺภโรฯ

๕๙. ‘‘ยถา สามุทฺทิกํ นาวํ, วาณิชานํ ธเนสินํ;
โวหาโร ตตฺถ คเณฺหยฺย, วาณิชา พฺยสนี สิยาฯ

๖๐. ‘‘เอวเมวายํ ปุตฺตกลิ, อนฺตรายกโร มม;
อิมํ กุมารํ ปาเปถ, ปาสาทํ รติวฑฺฒนํฯ

๖๑. ‘‘ตตฺถ กมฺพุสหตฺถาโย, ยถา สกฺกํว อจฺฉรา;
ตา นํ ตตฺถ รเมสฺสนฺติ, ตาหิ เจโส รมิสฺสติฯ

๖๒. ‘‘ตโต กุมารํ ปาเปสุํ, ปาสาทํ รติวฑฺฒนํ;
ตํ ทิสฺวา อวจุํ กญฺญา, ทีฆาวุํ รฏฺฐวฑฺฒนํฯ

๖๓. ‘‘เทวตานุสิ คนฺธโพฺพ, อทุ สกฺโก ปุรินฺทโท;
โก วา ตฺวํ กสฺส วา ปุโตฺต, กถํ ชาเนมุ ตํ มยํฯ

๖๔. ‘‘นมฺหิ เทโว น คนฺธโพฺพ, นาปิ สกฺโก ปุรินฺทโท;
กาสิรโญฺญ อหํ ปุโตฺต, ทีฆาวุ รฏฺฐวฑฺฒโน;
มมํ ภรถ ภทฺทํ โว, อหํ ภตฺตา ภวามิ โวฯ

๖๕. ‘‘ตํ ตตฺถ อวจุํ กญฺญา, ทีฆาวุํ รฏฺฐวฑฺฒนํ;
กุหิํ ราชา อนุปฺปโตฺต, อิโต ราชา กุหิํ คโตฯ

๖๖. ‘‘ปงฺกํ ราชา อติกฺกโนฺต, ถเล ราชา ปติฏฺฐิโต;

อกณฺฑกํ อคหนํ, ปฏิปโนฺน มหาปถํฯ

๖๗. ‘‘อหญฺจ ปฏิปโนฺนสฺมิ, มคฺคํ ทุคฺคติคามินํ;
สกณฺฎกํ สคหนํ, เยน คจฺฉนฺติ ทุคฺคตึฯ

๖๘. ‘‘ตสฺส เต สฺวาคตํ ราช, สีหเสฺสว คิริพฺพชํ;
อนุสาส มหาราช, ตฺวํ โน สพฺพาสมิสฺสโร’’ติฯ

ตตฺถ **ขิปฺปนฺ**ติ เตน หิ นํ สีฆํ อาเนถฯ **อาลปีติ** ‘‘สฏฺฐิ คามสหสฺสานี’’ติอาทีนิ วทโนฺต อาลปิฯ **สพฺพาลงฺการภูสิตา**ติ เต นาคา สเพฺพหิ สีสูปคาทีหิ อลงฺกาเรหิ ภูสิตาฯ **เหมกปฺปนวาสสา**ติ สุวณฺณขจิเตน กปฺปเนน ปฏิจฺฉนฺนสรีราฯ **คามณีเยภี**ติ หตฺถาจริเยหิฯ **อาชานียาวา**ติ การณาการณวิชานนกา วาฯ **ชาติยา**ติ สินฺธวชาติยา สินฺธุรเฏฺฐ สินฺธุนทีตีเร ชาตาฯ **คามณีเยภี**ติ อสฺสาจริเยหิฯ **อิลฺลิยา จาปธาริภี**ติ อิลฺลิยาวุธญฺจ จาปาวุธญฺจ ธาเรเนฺตหิฯ **ทีปา อโถปิ เวยฺยคฺฆา**ติ ทีปิจมฺมพฺยคฺฆจมฺมปริวาราฯ **คามณีเยภี**ติ รถิเกหิฯ **วมฺมิภี**ติ สนฺนทฺธวเมฺมหิฯ **โรหญฺญา**ติ รตฺตวณฺณาฯ **ปุงฺควูสภา**ติ อุสภสงฺขาเตน เชฏฺฐกปุงฺคเวน สมนฺนาคตาฯ

ทหรเสฺสว เม, ตาตาติ อถ นํ กุมาโร, ตาต, มม ทหรเสฺสว สโต มาตา มตา อิติ มยา สุตํ, โสหํ ตยา วินา ชีวิตุํ น สกฺขิสฺสามีติ อาหฯ **โปโต**ติ ตรุณโปตโกฯ **เชสฺสนฺตนฺ**ติ วิจรนฺตํฯ **สามุทฺทิกนฺ**ติ สมุเทฺท วิจรนฺตํฯ **ธเนสินนฺ**ติ ธนํ ปริเยสนฺตานํฯ **โวหาโร**ติ วิจิตฺรโวหาโร เหฏฺฐากฑฺฒนโก วาฬมโจฺฉ วา อุทกรกฺขโส วา อาวโฏฺฏ วาฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมิํ สมุเทฺทฯ **วาณิชา พฺยสนี สิยา**ติ อถ เต วาณิชา พฺยสนปฺปตฺตา ภเวยฺยุํฯ ‘‘สิยฺยุนฺติ’’ปิ ปาโฐ ฯ **ปุตฺตกลี**ติ ปุตฺตลามโก ปุตฺตกาฬกณฺณีฯ กุมาโร ปุน กิญฺจิ วตฺตุํ น วิสหิฯ อถ ราชา อมเจฺจ อาณาเปโนฺต **‘‘อิม**’’นฺติอาทิมาหฯ **ตตฺถ กมฺพุสหตฺถาโย**ติ กมฺพุสํ วุจฺจติ สุวณฺณํ, สุวณฺณาภรณภูสิตหตฺถาโยติ อโตฺถฯ **ยถา**ติ ยถา อิจฺฉนฺติ, ตถา กโรนฺติฯ

เอวํ วตฺวา มหาสโตฺต ตเตฺถว ตํ อภิสิญฺจาเปตฺวา นครํ ปาเหสิฯ สยํ ปน เอกโกว อุยฺยานา นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา รมณีเย ภูมิภาเค ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา วนมูลผลาหาโร ยาเปสิฯ มหาชโนปิ กุมารํ พาราณสิํ ปเวเสสิฯ โส นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา **‘‘ตโต**’’ติอาทิมาหฯ **ตํ ทิสฺวา อวจุํ กญฺญา**ติ ตํ มหเนฺตน ปริวาเรน สิริโสภเคฺคน อาคตํ ทิสฺวา ‘‘อสฺโก นาเมโส’’ติ อชานนฺติโยว ตานาฏกิตฺถิโย คนฺตฺวา อโวจุํฯ **มมํ ภรถา**ติ มมํ อิจฺฉถฯ **ปงฺกนฺ**ติ ราคาทิกิเลสปงฺกํฯ **ถเล**ติ ปพฺพชฺชายฯ **อกณฺฎกนฺ**ติ ราคกณฺฎกาทิวิรหิตํฯ เตเหว คหเนหิ **อคหนํฯ มหาปถนฺ**ติ สคฺคโมกฺขคามินํ มหามคฺคํ ปฏิปโนฺนฯ **เยนา**ติ เยน มิจฺฉามเคฺคน ทุคฺคตึ คจฺฉนฺติ, ตํ อหํ ปฏิปโนฺนติ วทติฯ ตโต ตา จิเนฺตสุํ – ‘‘ราชา ตาว อเมฺห ปหาย ปพฺพชิโต, อยมฺปิ กาเมสุ วิรตฺตจิตฺตรูโป, สเจ นํ นาภิรเมสฺสาม, นิกฺขมิตฺวา ปพฺพเชยฺย, อภิรมนาการมสฺส กริสฺสามา’’ติฯ อถ นํ อภินนฺทนฺติโย โอสานคาถมาหํสุฯ ตตฺถ **คิริพฺพชนฺ**ติ สีหโปตกานํ วสนฏฺฐานํ กญฺจนคุหํ เกสรสีหสฺส อาคตํ วิย ตสฺส ตว อาคตํ สฺอาคตํฯ **ตฺวํ โน**ติ ตฺวํ สพฺพาสมฺปิ อมฺหากํ อิสฺสโร, สามีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สพฺพา ตูริยานิ ปคฺคณฺหิํสุ, นานปฺปการานิ นจฺจคีตานิ ปวตฺติํสุ ฯ ยโส มหา อโหสิ, โส ยสมทมโตฺต ปิตรํ น สริ, ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ โพธิสโตฺตปิ ฌานาภิญฺญา นิพฺพเตฺตตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุพฺเพปิ ตถาคโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขนฺโตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปจฺเจกพุทฺธ ปรินิพฺพายิ, ปุตฺโต ราหุลกุมาโร อโหสิ , เสสปริสา พุทฺธปริสา, อรินฺทมราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โสณกชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๕๓๐] ๒. สํกิจฺจชาตกวณฺณนา

ทิสฺวา นิสินฺนํ ราชานนฺติ อิทํ สตฺถา ชีวกมฺพวเน วิหรนฺโต อชาตสตฺตุสฺส ปิตุฆาตกมฺมํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ เทวทตฺตํ นิสฺสาย ตสฺส วจเนน ปิตรํ ฆาตาเปตฺวา เทวทตฺตสฺส สงฺฆเภทาวสาเน ภินฺนปริสสฺส โรเค อุปฺปนฺเน ‘‘ตถาคตํ ขมาเปสฺสามี’’ติ มญฺจสิวิกาย สาวตฺถึ คจฺฉนฺตสฺส เชตวนทฺวาเร ปถวึ ปวิฏฺฐภาวํ สุตฺวา ‘‘เทวทตฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปฏิปกฺโข หุตฺวา ปถวึ ปวิสิตฺวา อวีจิปรายโณ ชาโต, มยาปิ ตํ นิสฺสาย ปิตา ธมฺมิโก ธมฺมราชา ฆาติโต, อหมฺปิ นุ โข ปถวึ ปวิสิสฺสามี’’ติ ภีโต รชฺชสิริยา จิตฺตสฺสาทํ น ลภิ, ‘‘โถกํ นิทฺทายิสฺสามี’’ติ นิทฺทํ อุปคตมตฺโตว นวโยชนพหลายํ อยมหาปถวิยํ ปาเตตฺวา อยสูเลหิ โกฏฺฏิยมาโน วิย สุนเขหิ ลุญฺชิตฺวา ขชฺชมาโน วิย เภรวรเวน วิรวนฺโต อุฏฺฐาติฯ

อเถกทิวสํ โกมุทิยา จาตุมาสินิยา อมจฺจคณปริวุโต อตฺตโน ยสํ โอโลเกตฺวา ‘‘มม ปิตุ ยโส อิโต มหนฺตตโร, ตถารูปํ นาม อหํ ธมฺมราชานํ เทวทตฺตํ นิสฺสาย ฆาเตสิ’’นฺติ จินฺเตสิฯ ตเสฺสวํ จินฺเตนฺตเสฺสว กาเย ฑาโห อุปฺปชฺชิ, สกลสรีรํ เสทตินฺตํ อโหสิฯ ตโต ‘‘โก นุ โข เม อิมํ ภยํ วิโนเทตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘ฐเปตฺวา ทสพลํ อโญฺญ นตฺถี’’ติ ญตฺวา ‘‘อหํ ตถาคตสฺส มหาปราโธ, โก นุ โข มํ เนตฺวา ทเสฺสสฺสตี’’ติ จินฺเตนฺโต ‘‘น อโญฺญ โกจิ อญฺญตฺร ชีวกา’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ตสฺส คเหตฺวา คมนูปายํ กโรนฺโต ‘‘รมณียา วต, โภ, โทสินา รตฺตี’’ติ อุทานํ อุทาเนตฺวา ‘‘กํ นุ ขฺวชฺช สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา ปยิรุปาเสยฺยามี’’ติ วตฺวา ปูรณสาวกาทีหิ ปูรณาทีนํ คุเณ กถิเต เตสํ วจนํ อนาทิยิตฺวา ชีวกํ ปฏิปุจฺฉิตฺวา เตน ตถาคตสฺส คุณํ กเถตฺวา ‘‘ตํ เทโว ภควนฺตํ ปยิรุปาสตู’’ติ วุโตฺต หตฺถิยานานิ กปฺปาเปตฺวา ชีวกมฺพวนํ คนฺตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ตถาคเตน กตปฏิสนฺถาโร สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุจฺฉิตฺวา ตถาคตสฺส มธุรํ **สามญฺญผลธมฺมเทสนํ** (ที. นิ. ๑.๑๕๐ อาทโย) สุตฺวา สุตฺตปริโยสาเน อุปาสกตฺตํ ปฏิเวทิตฺวา ตถาคตํ ขมาเปตฺวา ปกฺกามิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ทานํ เทโนฺต สีลํ รกฺขโนฺต ตถาคเตน สทฺธึ สํสคฺคํ กตฺวา มธุรธมฺมกถํ สุณโนฺต กลฺยาณมิตฺตสํสเคฺคน ปหีนภโย วิคตโลมหํโส หุตฺวา จิตฺตสฺสาทํ ปฏิลภิตฺวา สุเขน จตฺตาโร อิริยาปเถ กเปฺปสิฯ

อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อชาตสตฺตุ ปิตุฆาตกมฺมํ กตฺวา ภยปฺปโตฺต อโหสิ, รชฺชสิรึ นิสฺสาย จิตฺตสฺสาทํ อลภโนฺต สพฺพอิริยาปเถสุ ทุกฺขํ อนุโภติ, โส ทานิ ตถาคตํ อาคมฺม กลฺยาณมิตฺตสํสเคฺคน วิคตภโย อิสฺสริยสุขํ อนุโภตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส ปิตุฆาตกมฺมํ กตฺวา มํ นิสฺสาย สุขํ สยี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทโตฺต รชฺชํ กาเรโนฺต พฺรหฺมทตฺตกุมารํ นาม ปุตฺตํ ปฏิลภิฯ ตทา โพธิสโตฺต ปุโรหิตสฺส เคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, ชาตเสฺสวสฺส ‘‘สํกิจฺจกุมาโร’’ติ นามํ กรึสุฯ เต อุโภปิ ราชนิเวสเน เอกโตว วฑฺฒึสุฯ อญฺญมญฺญํ สหายกา หุตฺวา วยปฺปตฺตา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคมึสุฯ อถ ราชา ปุตฺตสฺส อุปรชฺชํ อทาสิฯ โพธิสโตฺตปิ อุปราชเสฺสว สนฺติเก อโหสิฯ อเถกทิวสํ อุปราชา ปิตุ อุยฺยานกีฬํ คจฺฉนฺตสฺส มหนฺตํ

ยสํ ทิสฺวา ตสฺมึ โลภํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘มยฺหํ ปิตา มม ภาติกสทิโส, สเจ เอตสฺส มรณํ โอโลเกสฺสามิ, มหลฺลกกาเล รชฺชํ ลภิสฺสามิ, ตทา ลเทฺธนปิ รเชฺชน โก อโตฺถ, ปิตรํ มาเรตฺวา รชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา โพธิสตฺตสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ โพธิสโตฺต, ‘‘สมฺม, ปิตุฆาตกมฺมํ นาม ภาริยํ, นิรยมโคฺค, น สกฺกา เอตํ กาตุํ, มา กรี’’ติ ปฏิพาหิฯ โส ปุนปฺปุนมฺปิ กเถตฺวา ยาวตติยํ เตน ปฏิพาหิโต ปาทมูลิเกหิ สทฺธึ มเนฺตสิฯ เตปิ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา รโญฺญ มารณูปายํ วีมํสึสุฯ โพธิสโตฺต ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ‘‘นาหํ เอเตหิ สทฺธึ เอกโต ภวิสฺสามี’’ติ มาตาปิตโร อนาปุจฺฉิตฺวาว อคฺคทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญา นิพฺพเตฺตตฺวา วนมูลผลาหาโร วิหาสิฯ

ราชกุมาโรปิ ตสฺมึ คเต ปิตรํ มาราเปตฺวา มหนฺตํ ยสํ อนุภวิฯ ‘‘สํกิจฺจกุมาโร กิร อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิโต’’ติ สุตฺวา พหู กุลปุตฺตา นิกฺขมิตฺวา ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุฯ โส มหตา อิสิคเณน ปริวุโต ตตฺถ วสิฯ สเพฺพปิ สมาปตฺติลาภิโนเยวฯ ราชาปิ ปิตรํ มาเรตฺวา อปฺปมตฺตกํเยว กาลํ รชฺชสุขํ อนุภวิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ภีโต จิตฺตสฺสาทํ อลภโนฺต นิรเย กมฺมกรณปฺปโตฺต วิย อโหสิฯ โส โพธิสตฺตํ อนุสฺสริตฺวา ‘‘สหาโย เม ‘ปิตุฆาตกมฺมํ ภาริยํ, มา กรี’ติ ปฏิเสเธตฺวา มํ อตฺตโน กถํ คาหาเปตุํ อสโกฺกโนฺต อตฺตานํ นิโทฺทสํ กตฺวา ปลายิฯ สเจ โส อิธ อภวิสฺส , น เม ปิตุฆาตกมฺมํ กาตุํ อทสฺส, อิทมฺปิ เม ภยํ หเรยฺย, กหํ นุ โข โส เอตรหิ วิหรติฯ สเจ ตสฺส วสนฏฺฐานํ ชาเนยฺยํ, ปโกฺกสาเปยฺยํ, โก นุ โข เม ตสฺส วสนฏฺฐานํ อาโรเจยฺยา’’ติ จิเนฺตสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย อเนฺตปุเร จ ราชสภายญฺจ โพธิสตฺตเสฺสว วณฺณํ ภาสติฯ

เอวํ อทฺธาเน คเต โพธิสโตฺต ‘‘ราชา มํ สรติ, มยา ตตฺถ คนฺตฺวา ตสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา ตํ นิพฺภยํ กตฺวา อาคนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ ปณฺณาส วสฺสานิ หิมวเนฺต วสิตฺวา ปญฺจสตตาปสปริวุโต อากาเสนาคนฺตฺวา ทายปเสฺส นาม อุยฺยาเน โอตริตฺวา อิสิคณปริวุโต สิลาปเฏฺฏ นิสีทิฯ อุยฺยานปาโล ตํ ทิสฺวา ‘‘ภเนฺต, คณสตฺถา โกนาโม’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สํกิจฺจปณฺฑิโต นามา’’ติ จ สุตฺวา สยมฺปิ สญฺชานิตฺวา ‘‘ภเนฺต, ยาวาหํ ราชานํ อาเนมิ, ตาว อิเธว โหถ, อมฺหากํ ราชา ตุเมฺห ทฏฺฐุกาโม’’ติ วตฺวา เวเคน ราชกุลํ คนฺตฺวา ตสฺส อาคตภาวํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา กตฺตพฺพยุตฺตกํ อุปหารํ กตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๙. ‘‘ทิสฺวา นิสินฺนํ ราชานํ, พฺรหฺมทตฺตํ รเถสภํ;
อตฺถสฺส ปฏิเวเทสิ, ยสฺสาสิ อนุกมฺปโกฯ

๗๐. ‘‘สํกิจฺจายํ อนุปฺปโตฺต, อิสีนํ สาธุสมฺมโต;
ตรมานรูโป นิยฺยาหิ, ขิปฺปํ ปสฺส มเหสินํฯ

๗๑. ‘‘ตโต จ ราชา ตรมาโน, ยุตฺตมารุยฺห สนฺทนํ;
มิตฺตามจฺจปริพฺยูโฬฺห, อคมาสิ รเถสโภฯ

๗๒. ‘‘นิกฺขิปฺป ปญฺจ กกุธานิ, กาสีนํ รฏฺฐวฑฺฒโน;
วาลพีชนิมุณฺหีสํ, ขคฺคํ ฉตฺตญฺจุปาหนํฯ

๗๓. ‘‘โอรุยฺห ราชา ยานมฺหา, ฐปยิตฺวา ปฏิจฺฉทํ;
อาสีนํ ทายปสฺสสฺมึ, สํกิจฺจมุปสงฺกมิฯ

๗๔. ‘‘อุปสงฺกมิตฺวา โส ราชา, สโมฺมทิ อิสินา สห;
ตํ กถํ วีติสาเรตฺวา, เอกมนฺตํ อุปาวิสิฯ

๗๕. ‘‘เอกมนฺตํ นิสิโนฺนว, อถ กาลํ อมญฺญถ;
ตโต ปาปานิ กมฺมานิ, ปุจฺฉิตุํ ปฏิปชฺชถฯ

๗๖. ‘‘อิสึ ปุจฺฉาม สํกิจฺจํ, อิสีนํ สาธุสมฺมตํ;
อาสีนํ ทายปสฺสสฺมิํ, อิสิสงฺฆปุรกฺขตํฯ

๗๗. ‘‘กํ คตึ เปจฺจ คจฺฉนฺติ, นรา ธมฺมาติจาริโน;
อติจิโณฺณ มยา ธโมฺม, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ทิสฺวา**ติ, ภิกฺขเว, โส อุยฺยานปาโล ราชานํ ราชสภายํ นิสินฺนํ ทิสฺวา อถสฺส ปฏิเวเทสิ, ‘‘ยสฺสาสี’’ติ วทโนฺต อาโรเจสีติ อโตฺถฯ **ยสฺสาสี**ติ, มหาราช, ยสฺส ตุวํ อนุกมฺปโก มุทุจิโตฺต อโหสิ, ยสฺส อภิณฺหํ วณฺณํ ปยิรุทาหาสิ, โส อยํ สํกิโจฺจ อิสีนํ อนฺตเร สาธุ ลทฺธโกติ สมฺมโต อนุปฺปโตฺต ตว อุยฺยาเน สิลาปเฏฺฏ อิสิคณปริวุโต กญฺจนปฏิมา วิย นิสิโนฺนฯ **ตรมานรูโป**ติ, มหาราช, ปพฺพชิตา นาม กุเล วา คเณ วา อลคฺคา ตุมฺหากํ คจฺฉนฺตานเญฺญว ปกฺกเมยฺยุํ, ตสฺมา ตรมานรูโป ขิปฺปํ นิยฺยาหิ, มหนฺตานํ สีลาทิคุณานํ เอสิตตฺตา ปสฺส **มเหสินํ**ฯ

ตโตติ, ภิกฺขเว, โส ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตโต ตสฺส วจนโต อนนฺตรเมวฯ **นิกฺขิปฺปา**ติ นิกฺขิปิตฺวา ตสฺส กิร อุยฺยานทฺวารํ ปตฺวาว เอตทโหสิ – ‘‘ปพฺพชิตา นาม ครุฏฺฐานิยา, สํกิจฺจตาปสสฺส สนฺติกํ อุทฺธตเวเสน คนฺตุํ อยุตฺต’’นฺติฯ โส มณิจิตฺตสุวณฺณทณฺฑํ วาลพีชนิํ, กญฺจนมยํ อุณฺหีสปฏฺฏํ, สุปริกฺขิตฺตํ มงฺคลขคฺคํ, เสตจฺฉตฺตํ , โสวณฺณปาทุกาติ อิมานิ ปญฺจ ราชกกุธภณฺฑานิ อปเนสิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘นิกฺขิปฺปา’’ติฯ **ปฏิจฺฉทนฺ**ติ ตเมว ราชกกุธภณฺฑํ ฐปยิตฺวา ภณฺฑาคาริกสฺส หเตฺถ ทตฺวาฯ **ทายปสฺสสฺมิ**นฺติ เอวํนามเก อุยฺยาเนฯ **อถ กาลํ อมญฺญถา**ติ อถ โส อิทานิ เม ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ กาโลติ ชานิฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘ยถากาล’’นฺติ อาคตํ, ตสฺส กาลานุรูเปน ปญฺหปุจฺฉนํ อมญฺญถาติ อโตฺถฯ **ปฏิปชฺชถา**ติ ปฏิปชฺชิฯ **เปจฺจา**ติ ปฏิคนฺตฺวา, ปรโลกสฺส วา นาเมตํ, ตสฺมา ปรโลเกติ อโตฺถฯ **มยา**ติ, ภเนฺต, มยา สุจริตธโมฺม อติจิโณฺณ ปิตุฆาตกมฺมํ กตํ, ตํ เม อกฺขาหิ, กํ คติํ ปิตุฆาตกา คจฺฉนฺติ, กตรสฺมิํ นิรเย ปจฺจนฺตีติ ปุจฺฉติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘เตน หิ, มหาราช, สุโณหี’’ติ วตฺวา โอวาทํ ตาว อทาสิฯ สตฺถา ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต อาห –

๗๘. ‘‘อิสี อวจ สํกิโจฺจ, กาสีนํ รฏฺฐวฑฺฒนํ;
อาสีนํ ทายปสฺสสฺมิํ, มหาราช สุโณหิ เมฯ

๗๙. ‘‘อุปฺปเถน วชนฺตสฺส, โย มคฺคมนุสาสติ;
ตสฺส เจ วจนํ กยิรา, นาสฺส มเคฺคยฺย กณฺฏโกฯ

๘๐. ‘‘อธมฺมํ ปฏิปนฺนสฺส, โย ธมฺมมนุสาสติ;
ตสฺส เจ วจนํ กยิรา, น โส คเจฺฉยฺย ทุคฺคติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุปฺปเถนา**ติ โจเรหิ ปริยุฏฺฐิตมเคฺคนฯ **มคฺคมนุสาสตี**ติ เขมมคฺคํ อกฺขาติฯ **นาสฺส มเคฺคยฺย กณฺฏโก**ติ ตสฺส โอวาทกรสฺส ปุริสสฺส มุขํ โจรกณฺฏโก น ปเสฺสยฺยฯ **โย ธมฺมมนฺ**ติ โย สุจริตธมฺมํฯ **น โส**ติ โส ปุริโส นิรยาทิเภทํ ทุคฺคติํ น คเจฺฉยฺยฯ อุปฺปถสทิโส หิ, มหาราช, อธโมฺม, เขมมคฺคสทิโส สุจริตธโมฺม, ตฺวํ ปน ปุเพฺพ ‘‘ปิตรํ ฆาเตตฺวา ราชา

โหมี’’ติ มยฺหํ กเถตฺวา มยา ปฏิพาหิโต มม วจนํ อกตฺวา ปิตรํ ฆาเตตฺวา อิทานิ โสจสิ, ปณฺฑิตานํ โอวาทํ อกโรนฺโต นาม โจรมคฺคปฏิปนฺโน วิย มหาพฺยสนํ ปาปุณาตีติฯ

เอวมสฺส โอวาทํ ทตฺวา อุปริ ธมฺมํ เทเสนฺโต อาห –

๘๑. ‘‘ธมฺโม ปโถ มหาราช, อธมฺโม ปน อุปฺปโถ;
อธมฺโม นิรยํ เนติ, ธมฺโม ปาเปติ สุคฺคติํฯ

๘๒. ‘‘อธมฺมจาริโน ราช, นรา วิสมชีวิโน;
ยํ คติํ เปจฺจ คจฺฉนฺติ, นิรเย เต สุโณหิ เมฯ

๘๓. ‘‘สญฺชีโว กาฬสุตฺโต จ, สงฺฆาโต เทฺว จ โรรุวา;
อเถาปโร มหาวีจิ, ตาปโน จ ปตาปโนฯ

๘๔. ‘‘อิเจฺจเต อฏฺฐ นิรยา, อกฺขาตา ทุรติกฺกมา;
อากิณฺณา ลุทฺทกมฺเมหิ, ปเจฺจกา โสฬสุสฺสทาฯ

๘๕. ‘‘กทริยตาปนา โฆรา, อจฺจิมนฺโต มหพฺภยา;
โลมหํสนรูปา จ, เภสฺมา ปฏิภยา ทุขาฯ

๘๖. ‘‘จตุกฺกณฺณา จตุทฺวารา, วิภตฺตา ภาคโส มิตา;
อโยปาการปริยนฺตา, อยสา ปฏิกุชฺชิตาฯ

๘๗. ‘‘เตสํ อโยมยา ภูมิ, ชลิตา เตชสา ยุตา;
สมนฺตา โยชนสตํ, ผุฏา ติฏฺฐนฺติ สพฺพทาฯ

๘๘. ‘‘เอเต ปตนฺติ นิรเย, อุทฺธํปาทา อวํสิรา;
อิสีนํ อติวตฺตาโร, สญฺญตานํ ตปสฺสินํฯ

๘๙. ‘‘เต ภูนหุโน ปจฺจนฺติ, มจฺฉา พิลกตา ยถา;
สํวจฺฉเร อสเงฺขเยฺย, นรา กิพฺพิสการิโนฯ

๙๐. ‘‘ฑยฺหมาเนน คเตฺตน, นิจฺจํ สนฺตรพาหิรํ;
นิรยา นาธิคจฺฉนฺติ, ทฺวารํ นิกฺขมเนสิโนฯ

๙๑. ‘‘ปุรตฺถิเมน ธาวนฺติ, ตโต ธาวนฺติ ปจฺฉโต;
อุตฺตเรนปิ ธาวนฺติ, ตโต ธาวนฺติ ทกฺขิณํ;
ยํ ยญฺหิ ทฺวารํ คจฺฉนฺติ, ตํ ตเทว ปิธียเรฯ

๙๒. ‘‘พหูนิ วสฺสสหสฺสานิ, ชนา นิรยคามิโน;
พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ปตฺวา ทุกฺขํ อนปฺปกํฯ

๙๓. ‘‘อาสีวิสํว กุปิตํ, เตชสฺสิํ ทุรติกฺกมํ;
น สาธุรูเป อาสีเท, สญฺญตานํ ตปสฺสินํฯ

๙๔. ‘‘อติกาโย มหิสฺสาโส, อชฺชุโน เกกกาธิโป;
สหสฺสพาหุ อุจฺฉิโนฺน, อิสิมาสชฺช โคตมํฯ

๙๕. ‘‘อรชํ รชสา วจฺฉํ, กิสํ อวกิริย ทณฺฑกี;
ตาโลว มูลโต ฉินฺโน, ส ราชา วิภวงฺคโตฯ

๙๖. ‘‘อุปหจฺจ มนํ มชฺฌ, มาตงฺคสฺมึ ยสสฺสิเน;
สปาริสชฺโช อุจฺฉินฺโน, มชฺฌารญฺญํ ตทา อหุฯ

๙๗. ‘‘กณฺหทีปายนาสชฺช, อิสึ อนฺธกเวณฺฑโย;
อญฺโญญฺญํ มุสลา หนฺตฺวา, สมฺปตฺตา ยมสาธนํฯ

๙๘. ‘‘อถายํ อิสินา สตฺโต, อนฺตลิกฺขจโร ปุเร;
ปาเวกฺขิ ปถวึ เจจฺโจ, หีนตฺโต ปตฺตปริยายํฯ

๙๙. ‘‘ตสฺมา หิ ฉนฺทาคมนํ, นปฺปสํสนฺติ ปณฺฑิตา;
อทุฏฺฐจิตฺโต ภาเสยฺย, คิรํ สจฺจูปสํหิตํฯ

๑๐๐. ‘‘มนสา เจ ปทุฏฺเฐน, โย นโร เปกฺขเต มุนึ;
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ, คนฺตา โส นิรยํ อโธฯ

๑๐๑. ‘‘เย วุฑฺเฒ ปริภาสนฺติ, ผรุสูปกฺกมา ชนา;
อนปจฺจา อทายาทา, ตาลวตฺถุ ภวนฺติ เตฯ

๑๐๒. ‘‘โย จ ปพฺพชิตํ หนฺติ, กตกิจฺจํ มเหสินํ;
ส กาฬสุตฺเต นิรเย, จิรรตฺตาย ปจฺจติฯ

๑๐๓. ‘‘โย จ ราชา อธมฺมฏฺโฐ, รฏฺฐวิทฺธํสโน มโค;
ตาปยิตฺวา ชนปทํ, ตาปเน เปจฺจ ปจฺจติฯ

๑๐๔. ‘‘โส จ วสฺสสหสฺสานิ, สตํ ทิพฺพานิ ปจฺจติ;
อจฺจิสงฺฆปเรโต โส, ทุกฺขํ เวเทติ เวทนํฯ

๑๐๕. ‘‘ตสฺส อคฺคิสิขา กายา, นิจฺฉรนฺติ ปภสฺสรา;
เตโชภกฺขสฺส คตฺตานิ, โลเมหิ จ นเขหิ จฯ

๑๐๖. ‘‘ทยฺหมาเนน คตฺเตน, นิจฺจํ สนฺตรพาหิรํ;
ทุกฺขาภิตุนฺโน นทติ, นาโค ตุตฺตฏฺฏิโต ยถาฯ

๑๐๗. ‘‘โย โลภา ปิตรํ หนฺติ, โทสา วา ปุริสาธโม;
ส กาฬสุตฺเต นิรเย, จิรรตฺตาย ปจฺจติฯ

๑๐๘. ‘‘ส ตาทิโส ปจฺจติ โลหกุมฺภิยํ, ปกฺกญฺจ สตฺตีหิ หนนฺติ นิตฺตจํ;
อนฺธํ กริตฺวา มุตฺตกรีสภกฺขํ, ขาเร นิมุชฺชนฺติ ตถาวิธํ นรํฯ

๑๐๙. ‘‘ตตฺตํ ปกฺกุถิตมโยคุฬญฺจ, ทีเฆ จ ผาเล จิรรตฺตตาปิเต;
วิกฺขมฺภมาทาย วิพนฺธรชฺชุภิ, วิวเฏ มุเข สมฺปวิสนฺติ รกฺขสาฯ

๑๑๐. ‘‘สามา จ โสณา สพลา จ คิชฺฌา, กาโกลสงฺฆา จ ทิชา อโยมุขา;
สงฺคมฺม ขาทนฺติ วิปฺผนฺทมานํ, ชิวฺหํ วิภชฺช วิฆาสํ สโลหิตํฯ

๑๑๑.‘‘ตํ ทฑฺฒตาลํ ปริภินฺนคตฺตํ, นิโปฺปถยนฺตา อนุวิจรนฺติ รกฺขสา;
รตี หิ เตสํ ทุขิโน ปนีตเร, เอตาทิสสฺมิํ นิรเย วสนฺติ;
เย เกจิ โลเก อิธ เปตฺติฆาติโนฯ

๑๑๒.‘‘ปุโตฺต จ มาตรํ หนฺตฺวา, อิโต คนฺตฺวา ยมกฺขยํ;
ภุสมาปชฺชเต ทุกฺขํ, อตฺตกมฺมผลูปโคฯ

๑๑๓.‘‘อมนุสฺสา อติพลา, หนฺตารํ ชนยนฺติยา;
อโยมเยหิ วาเลหิ, ปีฬยนฺติ ปุนปฺปุนํฯ

๑๑๔.‘‘ตมสฺสวํ สกา คตฺตา, รุธิรํ อตฺตสมฺภวํ;
ตมฺพโลหวิลีนํว, ตตฺตํ ปาเยนฺติ มตฺติฆํฯ

๑๑๕.‘‘ชิคุจฺฉํ กุณปํ ปูติํ, ทุคฺคนฺธํ คูถกทฺทมํ;
ปุพฺพโลหิตสงฺกาสํ, รหทโมคยฺห ติฏฺฐติฯ

๑๑๖.‘‘ตเมนํ กิมโย ตตฺถ, อติกายา อโยมุขา;
ฉวิํ เภตฺวาน ขาทนฺติ, สํคิทฺธา มํสโลหิเตฯ

๑๑๗.‘‘โส จ ตํ นิรยํ ปโตฺต, นิมุโคฺค สตโปริสํ;
ปูติกํ กุณปํ วาติ, สมนฺตา สตโยชนํฯ

๑๑๘.‘‘จกฺขุมาปิ หิ จกฺขูหิ, เตน คเนฺธน ชียติ;
เอตาทิสํ พฺรหฺมทตฺต, มาตุโฆ ลภเต ทุขํฯ

๑๑๙.‘‘ขุรธารมนุกฺกมฺม, ติกฺขํ ทุรภิสมฺภวํ;
ปตนฺติ คพฺภปาติโย, ทุคฺคํ เวตรณิํ นทิํฯ

๑๒๐.‘‘อโยมยา สิมฺพลิโย, โสฬสงฺคุลกณฺฏกา;
อุภโต อภิลมฺพนฺติ, ทุคฺคํ เวตรณิํ นทิํฯ

๑๒๑.‘‘เต อจฺจิมโนฺต ติฏฺฐนฺติ, อคฺคิกฺขนฺธาว อารกา;
อาทิตฺตา ชาตเวเทน, อุทฺธํ โยชนมุคฺคตาฯ

๑๒๒.‘‘เอเต วชนฺติ นิรเย, ตเตฺต ติขิณกณฺฏเก;
นาริโย จ อติจารา, นรา จ ปรทารคูฯ

๑๒๓.‘‘เต ปตนฺติ อโธกฺขนฺธา, วิวตฺตา วิหตา ปุถู;
สยนฺติ วินิวิทฺธงฺคา, ทีฆํ ชคฺคนฺติ สพฺพทาฯ

๑๒๔.‘‘ตโต รตฺยา วิวสาเน, มหติํ ปพฺพตูปมํ;
โลหกุมฺภิํ ปวชฺชนฺติ, ตตฺตํ อคฺคิสมูทกํฯ

๑๒๕.‘‘เอวํ ทิวา จ รโตฺต จ, ทุสฺสีลา โมหปารุตา;
อนุโภนฺติ สกํ กมฺมํ, ปุเพฺพ ทุกฺกฏมตฺตโนฯ

๑๒๖.‘‘ยา จ ภริยา ธนกฺกีตา, สามิกํ อติมญฺญติ;

สสฺสุํ วา สสุรํ วาปิ, เชฏฺฐํ วาปิ นนนฺทรํฯ

๑๒๗. ‘‘ตสฺสา วเงฺกน ชิวฺหคฺคํ, นิพฺพหนฺติ สพนฺธนํ;
ส พฺยามมตฺตํ กิมินํ, ชิวฺหํ ปสฺสติ อตฺตนิ;
วิญฺญาเปตุํ น สโกฺกติ, ตาปเน เปจฺจ ปจฺจติฯ

๑๒๘. ‘‘โอรพฺภิกา สูกริกา, มจฺฉิกา มิคพนฺธกา;
โจรา โคฆาตกา ลุทฺทา, อวเณฺณ วณฺณการกาฯ

๑๒๙. ‘‘สตฺตีหิ โลหกูเฏหิ, เนตฺตึเสหิ อุสูหิ จ;
หญฺญมานา ขารนทึ, ปปตนฺติ อวํสิราฯ

๑๓๐. ‘‘สายํ ปาโต กูฏการี, อโยกูเฏหิ หญฺญติ;
ตโต วนฺตํ ทุรตฺตานํ, ปเรสํ ภุญฺชเร สทาฯ

๑๓๑. ‘‘ธงฺกา เภรณฺฑกา คิชฺฌา, กาโกลา จ อโยมุขา;
วิปฺผนฺทมานํ ขาทนฺติ, นรํ กิพฺพิสการกํฯ

๑๓๒. ‘‘เย มิเคน มิคํ หนฺติ, ปกฺขึ วา ปน ปกฺขินา;
อสโนฺต รชสา ฉนฺนา, คนฺตา เต นิรยุสฺสท’’นฺติฯ

ตตฺถ **ธโมฺม ปโถ**ติ ทสกุสลกมฺมปถธโมฺม เขโม อปฺปฏิภโย สุคติมโคฺคฯ **วิสมชีวิโน**ติ อธเมฺมน กปฺปิตชีวิกาฯ **นิรเย เต**ติ เต เอเตสํ นิพฺพตฺตนิรเย กเถมิฯ **สุโณหิ เม**ติ มหาสโตฺต รญฺญา ปิตุฆาตกานํ นิพฺพตฺตนิรยํ ปุจฺฉิโตปิ ปฐมํ ตํ อทเสฺสตฺวา อฏฺฐ มหานิรเย โสฬส จ อุสฺสทนิรเย ทเสฺสตุํ เอวมาหฯ กึการณา? ปฐมญฺหิ ตสฺมึ ทสฺสิยมาเน ราชา ผลิเตน หทเยน ตเตฺถว มเรยฺย, อิเมสุ ปน นิรเยสุ ปจฺจมานสเตฺต ทิสฺวา ทิฏฺฐานุคติโก หุตฺวา ‘‘อหํ วิย อเญฺญปิ พหู ปาปกมฺมิโน อตฺถิ, อหํ เอเตสํ อนฺตเร ปจฺจิสฺสามี’’ติ สญฺชาตุปตฺถโมฺภ อโรโค ภวิสฺสตีติ เต ปน นิรเย ทเสฺสโนฺต มหาสโตฺต ปฐมํ อิทฺธิพเลน ปถวึ ทฺวิธา กตฺวา ปจฺฉา ทเสฺสสิฯ

เตสํ วจนโตฺถ – นิรยปาเลหิ ปชฺชลิตานิ นานาวุธานิ คเหตฺวา ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺนา หีรํ หีรํ กตา เนรยิกสตฺตา ปุนปฺปุนํ สญฺชีวนฺติ เอตฺถาติ **สญฺชีโว**ฯ นิรยปาลา ปุนปฺปุนํ นทนฺตา วคฺคนฺตา ปชฺชลิตานิ นานาวุธานิ คเหตฺวา ชลิตาย โลหปถวิยํ เนรยิเก สเตฺต อปราปรํ อนุพนฺธิตฺวา ปหริตฺวา ชลิตปถวิยํ ปติเต ชลิตกาฬสุตฺตํ ปาเตตฺวา ชลิตผรสุํ คเหตฺวา สยํ อุนฺนทนฺตา มหเนฺตน อฏฺฏสฺสเรน วิรวเนฺต อฏฺฐํเส โสฬสํเส กโรนฺตา เอตฺถ ตจฺฉนฺตีติ **กาฬสุโตฺต**ฯ มหนฺตา ชลิตอยปพฺพตา ฆาเตนฺติ เอตฺถาติ **สงฺฆาโต**ฯ ตตฺถ กิร สเตฺต นวโยชนาย ชลิตาย อยปถวิยา ยาว กฏิโต ปเวเสตฺวา นิจฺจเล กโรนฺติฯ อถ ปุรตฺถิมโต ชลิโต อยปพฺพโต สมุฏฺฐาย อสนิ วิย วิรวโนฺต อาคนฺตฺวา เต สเตฺต สณฺหกรณิยํ ติเล ปิสโนฺต วิย คนฺตฺวา ปจฺฉิมทิสาย ติฏฺฐติ, ปจฺฉิมทิสโต สมุฏฺฐิโตปิ ตเถว คนฺตฺวา ปุรตฺถิมทิสาย ติฏฺฐติฯ เทฺว ปน เอกโต สมาคนฺตฺวา อุจฺฉุยเนฺต อุจฺฉุขณฺฑานิ วิย ปีเฬนฺติฯ เอวํ ตตฺถ พหูนิ วสฺสสตสหสฺสานิ ทุกฺขํ อนุโภนฺติฯ

เทฺว จ โรรุวาติ ชาลโรรุโว, ธูมโรรุโว จาติ เทฺวฯ ตตฺถ ชาลโรรุโว กเปฺปน สณฺฐิตาหิ รตฺตโลหชาลาหิ ปุเณฺณ, ธูมโรรุโว ขารธูเมน ปุเณฺณฯ เตสุ ชาลโรรุเว ปจฺจนฺตานํ นวหิ

วณฺณมุเขหิ ชาลา ปวิสิตฺวา สรีรํ ทหนฺติ, ธูมโรรุเว ปจฺจนฺตานํ นวหิ วณมุเขหิ ขารธูโม ปวิสิตฺวา ปิฏฺฐํ วิย สรีรํ เสเทติฯ อุภยตฺถปิ ปจฺจนฺตา สตฺตา มหาวิรวํ วิรวนฺตีติ เทฺวปิ ''โรรุวา''ติ วุตฺตาฯ ชาลานํ วา ปจฺจนสตฺตานํ วา เตสํ ทุกฺขสฺส วา วีจิ อนฺตรํ นตฺถิ เอตฺถาติ อวีจิ, มหนฺโต อวีจิ **มหาวีจิ**ฯ ตตฺถ หิ ปุรตฺถิมาทีหิ ภิตฺตีหิ ชาลา อุฏฺฐหิตฺวา ปจฺฉิมาทีสุ ปฏิหญฺญนฺติ, ตา จ ภิตฺติโย วินิวิชฺฌิตฺวา ปุรโต โยชนสตํ คณฺหาติฯ เหฏฺฐา อุฏฺฐิตา ชาลา อุปริ ปฏิหญฺญนฺติ, อุปริ อุฏฺฐิตา เหฏฺฐา ปฏิหญฺญนฺติฯ เอวํ ตาเวตฺถ ชาลานํ วีจิ นาม นตฺถิฯ ตสฺส ปน อโนฺต โยชนสตํ ฐานํ ขีรวลฺลิปิฏฺฐสฺส ปูริตนาฬิ วิย สเตฺตหิ นิรนฺตรํ ปูริตํ จตูหิ อิริยาปเถหิ ปจฺจนฺตานํ สตฺตานํ ปมาณํ นตฺถิ, น จ อญฺญมญฺญํ พฺยาพาเธนฺติ, สกฏฺฐาเนเยว ปจฺจนฺติฯ เอวเมตฺถ สตฺตานํ วีจิ นาม นตฺถิฯ ยถา ปน ชิวฺหเคฺค ฉ มธุพินฺทูนิ สตฺตมสฺส ตมฺพโลหพินฺทุโน อนุทหนพลวตาย อโพฺพหาริกานิ โหนฺติ, ตถา ตตฺถ อนุทหนพลวตาย เสสา ฉ อกุสลวิปากุเปกฺขา อโพฺพหาริกา โหนฺติ, ทุกฺขเมว นิรนฺตรํ ปญฺญายติฯ เอวเมตฺถ ทุกฺขสฺส วีจิ นาม นตฺถิฯ สฺวายํ สห ภิตฺตีหิ วิกฺขมฺภโต อฏฺฐารสาธิกติโยชนสโต, อาวฏฺฏโต ปน จตุปณฺณาสาธิกนวโยชนสโต, สห อุสฺสเทหิ ทส โยชนสหสฺสานิฯ เอวมสฺส มหนฺตตา เวทิตพฺพาฯ

นิจฺจเล สเตฺต ตปตีติ **ตาปโน**ฯ อติวิย ตาเปตีติ **ปตาปโน**ฯ ตตฺถ ตาปนสฺมิํ ตาว สเตฺต ตาลกฺขนฺธปฺปมาเณ ชลิตอยสูเล นิสีทาเปนฺติฯ ตโต เหฏฺฐา ปถวี ชลติ, สูลานิ ชลนฺติ, สตฺตา ชลนฺติฯ เอวํ โส นิรโย นิจฺจเล สเตฺต ตปติฯ อิตรสฺมิํ ปน นิพฺพตฺตสเตฺต ชลเนฺตหิ อาวุเธหิ ปหริตฺวา ชลิตํ อยปพฺพตํ อาโรเปนฺติฯ เตสํ ปพฺพตมตฺถเก ฐิตกาเล กมฺมปจฺจโย วาโต ปหรติฯ เต ตตฺถ สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตา อุทฺธํปาทา อโธสิรา ปตนฺติฯ อถ เหฏฺฐา อยปถวิโต ชลิตานิ อยสูลานิ อุฏฺฐหนฺติฯ เต ตานิ มตฺถเกเนว ปหริตฺวา เตสุ วินิวิทฺธสรีรา ชลนฺตา ปจฺจนฺติฯ เอวเมส อติวิย ตาเปตีติฯ

โพธิสโตฺต ปน เอเต นิรเย ทเสฺสโนฺต ปฐมํ สญฺชีวํ ทเสฺสตฺวา ตตฺถ ปจฺจเนฺต เนรยิกสเตฺต ทิสฺวา มหาชนสฺส มหาภเย อุปฺปเนฺน ตํ อนฺตรธาเปตฺวา ปุน ปถวิํ ทฺวิธา กตฺวา กาฬสุตฺตํ ทเสฺสสิ, ตตฺถปิ ปจฺจมาเน สเตฺต ทิสฺวา มหาชนสฺส มหาภเย อุปฺปเนฺน ตมฺปิ อนฺตรธาเปสีติ เอวํ ปฏิปาฏิยา ทเสฺสสิฯ ตโต ราชานํ อามเนฺตตฺวา, ''มหาราช, ตยา อิเมสุ อฏฺฐสุ มหานิรเยสุ ปจฺจมาเน สเตฺต ทิสฺวา อปฺปมาทํ กาตุํ วฏฺฏตี''ติ วตฺวา ปุน เตสเญฺญว มหานิรยานํ กิจฺจํ กเถตุํ **''อิเจฺจเต''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อกฺขาตา**ติ มยา จ ตุยฺหํ กถิตา, โปราณเกหิ จ กถิตาเยวฯ **อากิณฺณา**ติ ปริปุณฺณาฯ **ปเจฺจกา โสฬสุสฺสทา**ติ เอเตสํ นิรยานํ เอเกกสฺส จตูสุ ทฺวาเรสุ เอเกกสฺมิํ จตฺตาโร จตฺตาโร กตฺวา โสฬส โสฬส อุสฺสทนิรยาติ สเพฺพปิ สตํ อฏฺฐวีสติ จ อุสฺสทนิรยา อฏฺฐ จ มหานิรยาติ ฉตฺติํสนิรยสตํฯ **กทริยตาปนา**ติ สเพฺพเต กทริยานํ ตาปนาฯ พลวทุกฺขตาย **โฆรา**ฯ กมฺมนิพฺพตฺตานํ อจฺจีนํ อตฺถิตาย **อจฺจิมโนฺต**ฯ ภยสฺส มหนฺตตาย **มหพฺภยา**ฯ ทิฏฺฐมตฺตา วา สุตมตฺตา วา โลมานิ หํสนฺตีติ **โลมหํสนรูปา จ**ฯ ภีสนตาย **เภสฺมา**ฯ ภยชนนตาย **ปฏิภยา**ฯ สุขาภาเวน **ทุขาฯ จตุกฺกณฺณา**ติ สเพฺพปิ จตุรสฺสมญฺชูสสทิสาฯ **วิภตฺตา**ติ จตุทฺวารวเสน วิภตฺตาฯ **ภาคโส มิตา**ติ ทฺวารวีถีนํ วเสน โกฏฺฐาเส ฐเปตฺวา มิตาฯ **อยสา ปฏิกุชฺชิตา**ติ สเพฺพปิ นวโยชนิเกน อยกปาเลน ปฏิจฺฉนฺนาฯ **ผุฏา ติฏฺฐนฺตี**ติ สเพฺพปิ เอตฺตกํ ฐานํ อนุผริตฺวา ติฏฺฐนฺติฯ

อุทฺธํปาทา อวํสิราติ เอวํ เตสุ เตสุ นิรเยสุ สมฺปริวตฺติตฺวา ปุนปฺปุนํ ปตมาเน สนฺธายาหฯ **อติวตฺตาโร**ติ ผรุสวาจาหิ อติกฺกมิตฺวา วตฺตาโรฯ มหานิรเยสุ กิร เยภุเยฺยน ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณสุ กตาปราธาว ปจฺจนฺติ, ตสฺมา เอวมาหฯ **เต ภูนหุโน**ติ เต อิสีนํ อติวตฺตาโร อตฺตโน วุฑฺฒิยา หตตฺตา ภูนหุโน โกฏฺฐาสกตา มจฺฉา วิย ปจฺจนฺติฯ **อสเงฺขเยฺย**ติ คเณตุํ อ

สกฺกุเณยฺยฯ **กิพฺพิสการิโน**ติ ทารุณกมฺมการิโนฯ **นิกฺขมเนสิโน**ติ นิรยา นิกฺขมนํ เอสนฺตาปิ คเวสนฺตาปิ นิกฺขมนทฺวารํ นาธิคจฺฉนฺติฯ **ปุรตฺถิเมนา**ติ ยทา ตํ ทฺวารํ อปารุตํ โหติ, อถ ตทภิมุขา ธาวนฺติ, เตสํ ตตฺถ ฉวิอาทีนิ ฌายนฺติฯ ทฺวารสมีปํ ปตฺตานญฺจ เตสํ ตํ ปิธียติ, ปจฺฉิมทฺวารํ อปารุตํ วิย ขายติฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ **น สาธุรูเป**ติ วุตฺตปฺปการํ สปฺปํ วิย สาธุรูเป อิสโย **น อาสีเท,** น ผรุสวจเนน กายกเมฺมน วา ฆเฏฺฏนฺต อุปคเจฺฉยฺยฯ กิํการณา? สญฺญตานํ ตปสฺสีนํ อาสาทิตตฺตา อฏฺฐสุ มหานิรเยสุ มหาทุกฺขสฺส อนุภวิตพฺพตฺตาฯ

อิทานิ เย ราชาโน ตถารูเป อาสาเทตฺวา ตํ ทุกฺขํ ปตฺตา, เต ทเสฺสตุํ **“อติกาโย”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อติกาโย**ติ พลสมฺปโนฺน มหากาโยฯ **มหิสฺสาโส**ติ มหาธนุคฺคโหฯ **เกกกาธิโป**ติ เกกกรฏฺฐาธิปติฯ **สหสฺสพาหู**ติ ปญฺจหิ ธนุคฺคหสเตหิ พาหุสหเสฺสน อาโรเปตพฺพํ ธนุํ อาโรปนสมตฺถตาย สหสฺสพาหุฯ **วิภวงฺคโต**ติ วินาสํ ปโตฺตฯ วตฺถูนิ ปน **สรภงฺคชาตเก** (ชา. ๒.๑๗.๕๐ อาทโย) วิตฺถาริตานิฯ **อุปหจฺจ มนนฺ**ติ อตฺตโน จิตฺตํ ปทูเสตฺวาฯ **มาตงฺคสฺมินฺ**ติ มาตงฺคปณฺฑิเตฯ วตฺถุ **มาตงฺคชาตเก** (ชา. ๑.๑๕.๑ อาทโย) วณฺณิตํฯ **กณฺหทีปายนาสชฺชา**ติ กณฺหทีปายนํ อาสชฺชฯ **ยมสาธนนฺ**ติ นิรยปาลกรโณฺญ อาณาปวตฺตฏฺฐานํฯ วตฺถุ **ฆฏปณฺฑิตชาตเก** (ชา. ๑.๑๐.๑๖๕ อาทโย) วิตฺถาริตํ ฯ **อิสินา**ติ กปิลตาปเสนฯ **ปาเวกฺขี**ติ ปวิโฏฺฐฯ **เจโจฺจ**ติ เจติยราชาฯ **หีนโตฺต**ติ ปริหีนตฺตภาโว อนฺตรหิตอิทฺธิฯ **ปตฺตปริยายนฺ**ติ ปริยายํ มรณกาลํ ปตฺวาฯ วตฺถุ **เจติยชาตเก** (ชา. ๑.๘.๔๕ อาทโย) กถิตํฯ

ตสฺมา หีติ ยสฺมา จิตฺตวสิโก หุตฺวา อิสีสุ อปรชฺฌิตฺวา อฏฺฐสุ มหานิรเยสุ ปจฺจติ, ตสฺมา หิฯ **ฉนฺทาคมนนฺ**ติ ฉนฺทาทิจตุพฺพิธมฺปิ อคติคมนํฯ **ปทุเฏฺฐนา**ติ กุเทฺธนฯ **คนฺตา โส นิรยํ อโธ**ติ โส เตน อโธคมนิเยน กเมฺมน อโธนิรยเมว คจฺฉติฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘นิรยุสฺสท’’นฺติ ลิขิตํ, ตสฺส อุสฺสทนิรยํ คจฺฉตีติ อโตฺถฯ **วุเฑฺฒ**ติ วโยวุเฑฺฒ จ คุณวุเฑฺฒ จฯ **อนปจฺจา**ติ ภวนฺตเรปิ อปจฺจํ วา ทายาทํ วา น ลภนฺตีติ อโตฺถฯ **ตาลวตฺถู**ติ ทิฏฺฐธเมฺมปิ ฉินฺนมูลตาโล วิย มหาวินาสํ ปตฺวา นิรเย นิพฺพตฺตนฺติฯ **โย จ ปพฺพชิตํ หนฺตี**ติ โย พาลชโน สมณํ หนติฯ **จิรรตฺตายา**ติ จิรํ กาลํฯ

เอวํ มหาสโตฺต อิสิวิเหฐกานํ ปจฺจนนิรเย ทเสฺสตฺวา อุปริ อธมฺมิกราชูนํ ปจฺจนนิรเย ทเสฺสโนฺต **“โย จา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **รฏฺฐวิทฺธํสโน**ติ ฉนฺทาทิวเสน คนฺตฺวา รฏฺฐสฺส วิทฺธํสโนฯ **อจฺจิสงฺฆปเรโต**ติ อจฺจิสมูหปริกฺขิโตฯ **เตโชภกฺขสฺสา**ติ อคฺคิเมว ขาทนฺตสฺสฯ **คตฺตานี**ติ ติคาวุเต สรีเร สพฺพงฺคปจฺจงฺคานิฯ **โลเมหิ จ นเขหิ จา**ติ เอเตหิ สทฺธิํ สพฺพานิ เอกชาลานิ โหนฺติฯ **ตุตฺตฏฺฏิโต**ติ อาเนญฺชการณํ การิยมาโน ตุเตฺตหิ วิโทฺธ นาโค ยถา นทติฯ

เอวํ มหาสโตฺต อธมฺมิกราชูนํ ปจฺจนนิรเย ทเสฺสตฺวา อิทานิ ปิตุฆาตกาทีนํ ปจฺจนนิรเย ทเสฺสตุํ **“โย โลภา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **โลภา**ติ ยสธนโลเภนฯ **โทสา วา**ติ ทุฏฺฐจิตฺตตาย วาฯ **นิตฺตจนฺ**ติ โลหกุมฺภิยํ พหูนิ วสฺสสหสฺสานิ ปกฺกํ นีหริตฺวา ติคาวุตมตฺตสฺส สรีรํ นิตฺตจํ กตฺวา ชลิตาย โลหปถวิยํ ปาเตตฺวา ติเณฺหหิ อยสูเลหิ โกเฏฺฏตฺวา จุณวิจุณฺณํ กโรนฺติฯ **อนฺธํ กริตฺวา**ติ, มหาราช, ตํ ปิตุฆาตกํ นิรยปาลา ชลิตโลหปถวิยํ อุตฺตานํ ปาเตตฺวา ชลิเตหิ อยสูเลหิ อกฺขีนิ ภินฺทิตฺวา อนฺธํ กริตฺวา มุเข อุณฺหํ มุตฺตกรีสํ ปกฺขิปิตฺวา ปลาลปีฐํ วิย นํ ปริวเตฺตตฺวา กเปฺปน สณฺฐิเต ขาเร โลหอุทเก นิมุชฺชาเปนฺติฯ **ตตฺตํ ปกฺกุถิตมโยคุฬญฺจา**ติ ปุน ปกฺกุถิตํ คูถกลลเญฺจว ชลิตอโยคุฬญฺจ ขาทาเปนฺติฯ โส ปน ตํ อาหริยมานํ ทิสฺวา มุขํ ปิเธติฯ อถสฺส ทีเฆ จิรตาปิเต ชลมาเน ผาเล อาทาย มุขํ วิกฺขเมฺภตฺวา วิวริตฺวา รชฺชุพทฺธํ อยพลิสํ

ขิปิตฺวา ชิวฺหํ นีหริตฺวา ตสฺมึ วิวเฏ มุเข ตํ อโยคุฬํ สมฺปวิสนฺติ ปกฺขิปนฺติฯ **รกฺขสา**ติ นิรยปาลาฯ

สามา จาติ, มหาราช, ตสฺส ปิตุฆาตกสฺส ชิวฺหํ พลิเสน นิกฺกฑฺฒิตฺวา อยสงฺกูหิ ปถวิยํ นีหตํ ชิวฺหํ สามา โสณา สพลวณฺณา สุนขา จ โลหตุณฺฑา คิชฺฌา จ กาโกลสงฺฆา จ อเญฺญ จ นานปฺปการา สกุณา สมาคนฺตฺวา อาวุเธหิ ฉินฺทนฺตา วิย วิภชฺช กากปทากาเรน โกฏฺฐาเส กตฺวา วิปฺผนฺทมานํ สโลหิตํ วิฆาสํ ขาทนฺตา วิย สเตฺต ภกฺขยนฺตีติ อโตฺถฯ **ตํ ทฑฺฒตาล**นฺติ ตํ ปิตุฆาตกํ ฌายมานตาลํ วิย ชลิตสรีรํฯ **ปริภินฺนคตฺต**นฺติ ตตฺถ ตตฺถ ปริภินฺนคตฺตํฯ **นิโปฺปถยนฺตา**ติ ชลิเตหิ อยมุคฺคเรหิ ปหรนฺตาฯ **รตี หิ เตส**นฺติ เตสํ นิรยปาลานํ สา รติ กีฬา โหติฯ **ทุขิโน ปนีตเร**ติ อิตเร ปน เนรยิกสตฺตา ทุกฺขิตา โหนฺติฯ **เปตฺติฆาติโน**ติ ปิตุฆาตกาฯ อิติ อิมํ ปิตุฆาตกานํ ปจฺจนนิรยํ ทิสฺวา ราชา ภีตตสิโต อโหสิฯ

อถ นํ มหาสโตฺต สมสฺสาเสตฺวา มาตุฆาตกานํ ปจฺจนนิรยํ ทเสฺสสิฯ **ยมกฺขย**นฺติ ยมนิเวสนํ, นิรยนฺติ อโตฺถฯ **อตฺตกมฺมผลูปโค**ติ อตฺตโน กมฺมผเลน อุปคโตฯ **อมนุสฺสา**ติ นิรยปาลาฯ **หนฺตารํ ชนยนฺติยา**ติ มาตุฆาตกํฯ **วาเลหี**ติ อยมกจิวาเลหิ เวเฐตฺวา อยยเนฺตน ปีฬยนฺติฯ **ต**นฺติ ตํ มาตุฆาตกํฯ **ปาเยนฺตี**ติ ตสฺส ปีฬิยมานสฺส รุหิรํ คฬิตฺวา อยกปลฺลํ ปูเรติฯ อถ นํ ยนฺตโต นีหรนฺติ, ตาวเทวสฺส สรีรํ ปากติกํ โหติฯ ตํ ปถวิยํ อุตฺตานํ นิปชฺชาเปตฺวา วิลีนํ ตมฺพโลหํ วิย ปกฺกุถิตํ โลหิตํ ปาเยนฺติฯ **โอคยฺห ติฏฺฐตี**ติ ตํ พหูนิ วสฺสสหสฺสานิ อยยเนฺตหิ ปีเฬตฺวา เชคุเจฺฉ ทุคฺคเนฺธ ปฏิกูเล มหเนฺต คูถกลลอาวาเฏ ขิปนฺติ, โส ตํ รหทํ โอคยฺห โอคาหิตฺวา ติฏฺฐติฯ **อติกายา**ติ เอกโทณิกนาวปฺปมาณสรีราฯ **อโยมุขา**ติ อยสูจิมุขาฯ **ฉวึ เภตฺวานา**ติ ฉวิมาทึ กตฺวา ยาว อฏฺฐิมฺปิ เภตฺวา อฏฺฐิมิญฺชมฺปิ ขาทนฺติฯ **สํคิทฺธา**ติ คธิตา มุจฺฉิตาฯ น เกวลญฺจ ขาทเนฺตว, อโธมคฺคาทีหิ ปน ปวิสิตฺวา มุขาทีหิ นิกฺขมนฺติ, วามปสฺสาทีหิ ปวิสิตฺวา ทกฺขิณปสฺสาทีหิ นิกฺขมนฺติ, สกลมฺปิ สรีรํ ฉิทฺทาวฉิทฺทํ กโรนฺติ, โส ตตฺถ อติทุกฺขปเรโต วิรวโนฺต ปจฺจติฯ **โส จา**ติ โส มาตุฆาตโก จ ตํ สตโปริสํ นิรยํ ปโตฺต สสีสโก นิมุโคฺคว โหติ, ตญฺจ กุณปํ สมนฺตา โยชนสตํ ปูติกํ หุตฺวา วายติฯ **มาตุโฆ**ติ มาตุฆาตโกฯ

เอวํ มหาสโตฺต มาตุฆาตกานํ ปจฺจนนิรยํ ทเสฺสตฺวา ปุน คพฺภปาตกานํ ปจฺจนนิรยํ ทเสฺสโนฺต คาถมาหฯ **ขุรธารมนุกฺกมฺมา**ติ ขุรธารนิรยํ อติกฺกมิตฺวาฯ ตตฺถ กิร นิรยปาลา มหนฺตมหเนฺต ขุเร อุปริ ธาเร กตฺวา สนฺถรนฺติ, ตโต ยาหิ คพฺภปาตนขรเภสชฺชานิ ปิวิตฺวา คพฺภา ปาติตา, ตา คพฺภปาตินิโย อิตฺถิโย ชลิเตหิ อาวุเธหิ โปเถนฺตา อนุพนฺธนฺติ, ตา ติขิณขุรธาราสุ ขณฺฑาขณฺฑิกา หุตฺวา ปุนปฺปุนํ อุฏฺฐาย ตํ ทุรภิสมฺภวํ ขุรธารนิรยํ อกฺกมนฺติโย อติกฺกมิตฺวา นิรยปาเลหิ อนุพทฺธา ทุคฺคํ ทุรติกฺกมํ วิสมํ เวตรณึ นทึ ปตนฺติฯ ตตฺถ กมฺมการณํ **นิมิชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๔๒๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

เอวํ คพฺภปาตินีนํ นิรยํ ทเสฺสตฺวา มหาสโตฺต ยตฺถ ปรทาริกา จ อติจารินิโย จ ปตนฺตา ปจฺจนฺติ, ตํ กณฺฏกสิมฺพลินิรยํ ทเสฺสโนฺต “**อโยมยา**”ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อุภโต อภิลมฺพนฺตี**ติ เวตรณิยา อุโภสุ ตีเรสุ ตาสํ สิมฺพลีนํ สาขา โอลมฺพนฺติฯ **เต อจฺจิมโนฺต**ติ เต ปชฺชลิตสรีรา สตฺตา อจฺจิมโนฺต หุตฺวา ติฏฺฐนฺติฯ **โยชน**นฺติ ติคาวุตํ เตสํ สรีรํ, ตโต อุฏฺฐิตชาลาย ปน สทฺธึ โยชนุเพฺพธา โหนฺติฯ **เอเต วชนฺตี**ติ เต ปรทาริกา สตฺตา นานาวิเธหิ อาวุเธหิ โกฏฺฏิยมานา เอเต สิมฺพลินิรเย อภิรุหนฺติฯ **เต ปตนฺตี**ติ เต พหูนิ วสฺสสหสฺสานิ รุกฺขวิฏเปสุ ลคฺคา ฌายิตฺวา ปุน นิรยปาเลหิ อาวุเธหิ วิหตา วิวตฺตา หุตฺวา ปริวตฺติตฺวา อโธสีสกา ปตนฺติฯ **ปุถู**ติ พหูฯ **วินิวิทฺธงฺคา**ติ เตสํ ตโต ปตนกาเล เหฏฺฐา อยปถวิโต สูลานิ อุฏฺฐหิตฺวา เตสํ มตฺ

ถกํ ปฏิจฺฉนฺติ, ตานิ เตสํ อโธมุเคคน นิกฺขมนฺติ, เต เอวํ สูเลสุ วิทฺธสรีรา จิรรตฺตา สยนฺติฯ **ทีฆ**นฺติ สุปิเนปิ นิทฺทํ อลภนฺตา ทีฆรตฺตํ ชคฺคนฺตีติ อโตฺถฯ **รตฺยา วิวสาเน**ติ รตฺตีนํ อจฺจเยน, จิรกาลาติกฺกเมนาติ อโตฺถ ฯ **ปวชฺชนฺตี**ติ สฏฺฐิโยชนิกํ ชลิตํ โลหกุมฺภิํ กเปฺปน สณฺฐิตํ ชลิตตมฺพโลหรสปุณฺณํ โลหกุมฺภิํ นิรยปาเลหิ ขิตฺตา ปจฺจนฺติฯ **ทุสฺสีลา**ติ ปรทาริกาฯ

เอวํ มหาสโตฺต ปรทาริกอติจาริกานํ ปจฺจนสิมฺพลินิรยํ ทเสฺสตฺวา อิโต ปรํ สามิกวตฺตสสฺสุสสฺสุรวตฺตาทีนิ อปูเรนฺตีนํ ปจฺจนฏฺฐานํ ปกาเสโนฺต **“ยา จา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อติมญฺญตีติ** ***ภิสชาตเก*** (ชา. ๑.๑๔.๗๘ อาทโย) วุตฺตํ สามิกวตฺตํ อกโรนฺตี อติกฺกมิตฺวา มญฺญติฯ **เชฏฺฐํ วา**ติ สามิกสฺส เชฏฺฐภาตรํฯ **นนนฺทร**นฺติ สามิกสฺส ภคินิํฯ เอเตสมฺปิ หิ อญฺญตรสฺส หตฺถปาทปิฏฺฐิปริกมฺมนฺหาปนโภชนาทิเภทํ วตฺตํ อปูเรนฺตี เตสุ หิโรตฺตปฺปํ อนุปฏฺฐเปนฺตี เต อติมญฺญติ นาม, สาปิ นิรเย นิพฺพตฺติฯ **วเงฺกนา**ติ ตสฺสา สามิกวตฺตาทีนํ อปริปูริกาย สามิกาทโย อโกฺกสิตฺวา ปริภาสิตฺวา นิรเย นิพฺพตฺตาย โลหปถวิยํ นิปชฺชาเปตฺวา อยสงฺกุนา มุขํ วิวริตฺวา พลิเสน ชิวฺหคฺคํ นิพฺพหนฺติ, รชฺชุพนฺธเนน สพนฺธนํ กฑฺฒนฺติฯ **กิมิน**นฺติ กิมิภริตํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, โส เนรยิกสโตฺต เอวํ นิกฺกฑฺฒิตํ อตฺตโน พฺยาเมน พฺยามมตฺตํ ชิวฺหํ อาวุเธหิ โกฏฺฏิตโกฏฺฏิตฏฺฐาเน สญฺชาเตหิ มหาโทณิปฺปมาเณหิ กิมีหิ ภริตํ ปสฺสติฯ **วิญฺญาเปตุํ น สโกฺกตี**ติ นิรยปาเล ยาจิตุกาโมปิ กิญฺจิ วตฺตุํ น สโกฺกติฯ **ตาปเน**ติ เอวํ สา ตตฺถ พหูนิ วสฺสสหสฺสานิ ปจฺจิตฺวา ปุน ตาปนมหานิรเย ปจฺจติฯ

เอวํ มหาสโตฺต สามิกวตฺตสสฺสุสสฺสุรวตฺตาทีนิ อปูเรนฺตีนํ ปจฺจนนิรยํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ สูกริกาทีนํ ปจฺจนนิรเย ทเสฺสโนฺต **“โอรพฺภิกา”**ติอาทิมาห ฯ ตตฺถ **อวเณฺณ วณฺณการกา**ติ เปสุญฺญการกาฯ **ขารนทิ**นฺติ เอเต โอรพฺภิกาทโย เอเตหิ สตฺติอาทีหิ หญฺญมานา เวตรณิํ นทิํ ปตนฺตีติ อโตฺถฯ เสสานิ โอรพฺภิกาทีนํ ปจฺจนฏฺฐานานิ นิมิชาตเก อาวิ ภวิสฺสนฺติฯ **กูฏการี**ติ กูฏวินิจฺฉยสฺส เจว ตุลากูฏาทีนญฺจ การเก สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ ตตฺถ กูฏวินิจฺฉยกูฏฏฺฏการกกูฏฏอคฺฆาปนิกานํ ปจฺจนนิรยา นิมิชาตเก อาวิ ภวิสฺสนฺติฯ **วนฺต**นฺติ วมิตกํฯ **ทุรตฺตาน**นฺติ ทุคฺคตตฺตภาวานํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, เต ทุรตฺตภาวา สตฺตา อยกูเฏหิ มตฺถเก ภิชฺชมาเน วมนฺติ, ตโต ตํ วนฺตํ ชลิตอยกปเลฺลหิ เตสุ เอกจฺจานํ มุเข ขิปนฺติ , อิติ เต ปเรสํ วนฺตํ ภุญฺชนฺติ นามฯ **เภรณฺฑกา**ติ สิงฺคาลาฯ **วิปฺผนฺทมาน**นฺติ อโธมุขํ นิปชฺชาปิตํ นิกฺกฑฺฒิตชิวฺหํ อิโต จิโต จ วิปฺผนฺทมานํฯ **มิเคนา**ติ โอกจารกมิเคนฯ **ปกฺขินา**ติ ตถารูเปเนวฯ **คนฺตา เต**ติ คนฺตาโร เตฯ **นิรยุสฺสท**นฺติ อุสฺสทนิรยํฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘นิรยํ อโธ’’ติ ลิขิตํฯ อยํ ปน นิรโย นิมิชาตเก อาวิ ภวิสฺสตีติฯ

อิติ มหาสโตฺต เอตฺตเก นิรเย ทเสฺสตฺวา อิทานิ เทวโลกวิวรณํ กตฺวา รโญฺญ เทวโลเก ทเสฺสโนฺต อาห –

๑๓๓. ‘‘สโนฺต จ อุทฺธํ คจฺฉนฺติ, สุจิเณฺณนิธ กมฺมุนา;
สุจิณฺณสฺส ผลํ ปสฺส, สอินฺทา เทวา สพฺรหฺมกาฯ

๑๓๔. ‘‘ตํ ตํ พฺรูมิ มหาราช, ธมฺมํ รฏฺฐปตี จร;
ตถา ราช จราหิ ธมฺมํ, ยถา ตํ สุจิณฺณํ นานุตเปฺปยฺย ปจฺฉา’’ติฯ

ตตฺถ **สโนฺต**ติ กายาทีหิ อุปสนฺตาฯ **อุทฺธ**นฺติ เทวโลกํฯ **สอินฺทา**ติ ตตฺถ ตตฺถ อิเนฺทหิ สทฺธิํฯ มหาสโตฺต หิสฺส จาตุมหาราชาทิเก เทเว ทเสฺสโนฺต, ‘‘มหาราช, จาตุมหาราชิเก เทเว ปสฺส, จตฺตาโร มหาราชาโน ปสฺส, ตาวติํเส ปสฺส, สกฺกํ ปสฺสา’’ติ เอวํ สเพฺพปิ สอินฺท

เก สพฺรหฺมเก จ เทเว ทเสฺสโนฺต ‘‘อิทมฺปิ สุจิณฺณสฺส ผลํ อิทมฺปิ ผล’’นฺติ ทเสฺสสิฯ **ตํ ตํ พฺรูมี**ติ ตสฺมา ตํ ภณามิฯ **ธมฺมมฺ**นฺติ อิโต ปฎฺฐาย ปาณาติปาตาทีนิ ปญฺจ เวรานิ ปหาย ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรหีติฯ **ยถา ตํ สุจิณฺณํ นานุตเปฺปยฺยา**ติ ยถา ตํ ทานาทิปุญฺญกมฺมํ สุจิณฺณํ ปิตุฆาตกมฺมปจฺจยํ วิปฺปฏิสารํ ปฏิจฺฉาเทตุํ สมตฺถตาย ตํ นานุตเปฺปยฺย, ตถา ตํ สุจิณฺณํ จร, พหุํ ปุญฺญํ กโรหีติ อโตฺถฯ

โส มหาสตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ตโต ปฎฺฐาย อสฺสาสํ ปฏิลภิฯ โพธิสโตฺต ปน กิญฺจิ กาลํ ตตฺถ วสิตฺวา อตฺตโน วสนฎฺฐานเญฺญว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส มยา อสฺสาสิโตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา ราชา อชาตสตฺตุ อโหสิ, อิสิคโณ พุทฺธปริสา, สํกิจฺจปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สํกิจฺจชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

อถ สฎฺฐินิปาตมฺหิ, สุณาถ มม ภาสิตํ;
ชาตกสวฺหยโน ปวโร, โสณกอรินฺทมสวฺหยโน;
ตถา วุตฺตรเถสภกิจฺจวโรติฯ

สฎฺฐินิปาตวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒๐. สตฺตตินิปาโต

[๕๓๑] ๑. กุสชาตกวณฺณนา

อิทํ เต รฏฺฐนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ เอโก กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุตฺโต สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิโต เอกทิวสํ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จรนฺโต เอกํ อลงฺกตอิตฺถึ ทิสฺวา สุภนิมิตฺตคฺคาหวเสน โอโลเกตฺวา กิเลสาภิภูโต อนภิรโต วิหาสิ ทีฆเก สนโข กิลิฏฺฐจีวโร อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต ธมนีสนฺถตคโตฺตฯ ยถา หิ เทวโลกา จวนธมฺมานํ เทวปุตฺตานํ ปญฺจ ปุพฺพนิมิตฺตานิ ปญฺญายนฺติ, มาลา มิลายนฺติ, วตฺถานิ กิลิสฺสนฺติ, สรีเร ทุพฺพณฺณิยํ โอกฺกมติ, อุโภหิ กเจฺฉหิ เสทา มุจฺจนฺติ, เทโว เทวาสเน นาภิรมติ, เอวเมว สาสนา จวนธมฺมานํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขูนํ ปญฺจ ปุพฺพนิมิตฺตานิ ปญฺญายนฺติ, สทฺธาปุปฺผานิ มิลายนฺติ, สีลวตฺถานิ กิลิสฺสนฺติ, สรีเร มงฺกุตาย เจว อยสวเสน จ ทุพฺพณฺณิยํ โอกฺกมติ, กิเลสเสทา มุจฺจนฺติ, อรญฺญรุกฺขมูลสุญฺญาคาเรสุ นาภิรมนฺติฯ ตสฺสปิ ตานิ ปญฺญายิํสุฯ อถ นํ ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘อยํ, ภนฺเต, อุกฺกณฺฐิโต’’ติ ทเสฺสสุํฯ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ตํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภนฺเต’’ติ วุเตฺต ‘‘มา, ภิกฺขุ, กิเลสวสิโก โหหิ, มาตุคาโม นาเมส ปาโป, ตสฺมิํ ปฏิพทฺธจิตฺตตํ วิโนเทหิ, สาสเน อภิรม, มาตุคาเม ปฏิพทฺธจิตฺตตาย หิ เตชวโนฺตปิ โปราณกปณฺฑิตา นิเตฺตชา หุตฺวา อนยพฺยสนํ ปาปุณิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต มลฺลรเฏฺฐ กุสาวตีราชธานิยํ โอกฺกาโก นาม ราชา ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ เชฏฺฐิกา สีลวตี นาม อคฺคมเหสี อโหสิ, สา เนว ปุตฺตํ, น ธีตรํ ลภิฯ อถสฺส นาครา เจว รฏฺฐวาสิโน จ ราชนิเวสนทฺวาเร สนฺนิปติตฺวา ‘‘รฏฺฐํ นสฺสิสฺสติ, รฏฺฐํ นสฺสิสฺสตี’’ติ อุปโกฺกสิํสุฯ ราชา สีหปญฺชรํ อุคฺฆาเฏตฺวา ‘‘มยิ รชฺชํ กาเรเนฺต อธมฺมกาโร นาม นตฺถิ, กสฺมา อุปโกฺกสถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สจฺจํ, เทว, อธมฺมกาโร นาม นตฺถิ, อปิจ วํสานุรกฺขโก ปน โว ปุโตฺต นตฺถิ, อโญฺญ รชฺชํ คเหตฺวา รฏฺฐํ นาเสสฺสติ, ตสฺมา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตุํ สมตฺถํ ปุตฺตํ ปเตฺถถา’’ติฯ ‘‘ปุตฺตํ ปเตฺถโนฺต กิํ กโรมี’’ติ? ‘‘ปฐมํ ตาว เอกํ สตฺตาหํ จุลฺลนาฏกํ ธมฺมนาฏกํ กตฺวา วิสฺสเชฺชถ, สเจ สา ปุตฺตํ ลภิสฺสติ, สาธุ, โน เจ, อถ มชฺฌิมนาฏกํ วิสฺสเชฺชถ, ตโต เชฏฺฐนาฏกํ, อวสฺสํ เอตฺตกาสุ อิตฺถีสุ เอกา ปุญฺญวตี ปุตฺตํ ลภิสฺสตี’’ติฯ ราชา เตสํ วจเนน ตถา กตฺวา สตฺต ทิวเส ยถาสุขํ อภิรมิตฺวา อาคตาคตํ ปุจฺฉิ – ‘‘กจฺจิ โว ปุโตฺต ลโทฺธ’’ติ? สพฺพา ‘‘น ลภาม, เทวา’’ติ อาหํสุฯ ราชา ‘‘น เม ปุโตฺต อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ อนตฺตมโน อโหสิฯ นาครา ปุน ตเถว อุปโกฺกสิํสุฯ ราชา ‘‘กิํ อุปโกฺกสถ, มยา ตุมฺหากํ วจเนน นาฏกานิ วิสฺสฏฺฐานิ, เอกาปิ ปุตฺตํ น ลภติ, อิทานิ กิํ กโรมา’’ติ อาหฯ ‘‘เทว, เอตา ทุสฺสีลา ภวิสฺสนฺติ นิปฺปุญฺญา, นตฺถิ เอตาสํ ปุตฺตลาภาย ปุญฺญํ, ตุเมฺห เอตาสุ ปุตฺตํ อลภนฺตีสุปิ มา อโปฺปสฺสุกฺกตํ อาปชฺชถ, อคฺคมเหสี โว สีลวตี เทวี สีลสมฺปนฺนา, ตํ วิสฺสเชฺชถ, ตสฺสา ปุโตฺต อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติฯ

โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘อิโต กิร สตฺตเม ทิวเส ราชา สีลวติํ เทวิํ ธมฺมนาฏกํ กตฺวา วิสฺสเชฺชสฺสติ, ปุริสา สนฺนิปตนฺตู’’ติ เภริํ จราเปตฺวา สตฺตเม ทิวเส เทวิํ อลงฺการาเปตฺวา ราชนิเวสนา โอตาเรตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ ตสฺสา สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก ‘‘กิํ นุ โข’’ติ อาวชฺชโนฺต เทวิยา ปุตฺตปตฺถนภาวํ ญตฺวา ‘‘เอติสฺสา มยา ปุตฺตํ ทาตุํ วฏฺฏติ, อตฺถิ นุ โข เทวโลเก เอติสฺสา อนุจฺฉวิโก ปุโตฺต’’ติ อุปธาเรโนฺต โพธิสตฺตํ อทฺทสฯ โส กิร ตทา ตาวติํสภวเน อายุํ เขเปตฺวา อุปริเทวโลเก นิพฺพตฺติตุกาโม อโหสิฯ สโกฺก ตสฺส วิมานทฺวารํ คนฺตฺวา ตํ ปโกฺกสิตฺวา, ‘‘มาริส, ตยา มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา โอกฺกากรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา อปรมฺปิ เทวปุตฺตํ ‘‘ตฺวมฺปิ เอ

ติสฺสา เอว ปุโตฺต ภวิสฺสสี’’ติ วตฺวา ‘‘มา โข ปนสฺสา โกจิ สีลํ ภินฺทตู’’ติ มหลฺลกพฺราหฺมณเวเสน รโญฺญ นิเวสนทฺวารํ อคมาสิฯ

มหาชโนปิ นฺหาโต อลงฺกโต ‘‘อหํ เทวิํ คณฺหิสฺสามิ, อหํ เทวิํ คณฺหิสฺสามี’’ติ ราชทฺวาเร สนฺนิปติตฺวา สกฺกญฺจ ทิสฺวา ‘‘ตฺวํ กสฺมา อาคโตสี’’ติ ปริหาสมกาสิฯ สโกฺก ‘‘กิํ มํ ตุเมฺห ครหถ, สเจปิ เม สรีรํ ชิณฺณํ, ราโค ปน น ชีรติ, สเจ สีลวติํ ลภิสฺสามิ, อาทาย นํ คมิสฺสามีติ อาคโตมฺหี’’ติ วตฺวา อตฺตโน อานุภาเวน สเพฺพสํ ปุรโตว อฎฺฐาสิฯ อโญฺญ โกจิ ตสฺส เตเชน ปุรโต ภวิตุํ นาสกฺขิฯ โส ตํ สพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิตํ นิเวสนา นิกฺขมนฺติเญฺญว หเตฺถ คเหตฺวา ปกฺกามิฯ อถ นํ ตตฺถ ตตฺถ ฐิตา ครหิํสุ ‘‘ปสฺสถ, โภ, มหลฺลกพฺราหฺมโณ เอวํ อุตฺตมรูปธรํ เทวิํ อาทาย คจฺฉติ, อตฺตโน ยุตฺตํ น ชานาตี’’ติฯ เทวีปิ ‘‘มหลฺลโก มํ คเหตฺวา คจฺฉตี’’ติ น อฎฺฎียติ น หรายติฯ ราชาปิ วาตปาเน ฐตฺวา ‘‘โก นุ โข เทวิํ คเหตฺวา คจฺฉตี’’ติ โอโลเกโนฺต ตํ ทิสฺวา อนตฺตมโน อโหสิฯ

สโกฺก ตํ อาทาย นครทฺวารโต นิกฺขมิตฺวา ทฺวารสมีเป เอกํ ฆรํ มาเปสิ วิวฎทฺวารํ ปญฺญตฺตกฎฺฐตฺถริกํฯ อถ นํ สา ‘‘อิทํ เต นิเวสน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘อาม, ภเทฺท, ปุเพฺพ ปนาหํ เอโก, อิทานิมฺหา มยํ เทฺว ชนา, อหํ ภิกฺขาย จริตฺวา ตณฺฑุลาทีนิ อาหริสฺสามิ, ตฺวํ อิมิสฺสา กฎฺฐตฺถริกาย นิปชฺชาหี’’ติ วตฺวา ตํ มุทุนา หเตฺถน ปรามสโนฺต ทิพฺพสมฺผสฺสํ ผราเปตฺวา ตตฺถ นิปชฺชาเปสิฯ สา ทิพฺพสมฺผสฺสผรเณน สญฺญํ วิสฺสเชฺชสิฯ อถ นํ อตฺตโน อานุภาเวน ตาวติํสภวนํ เนตฺวา อลงฺกตวิมาเน ทิพฺพสยเน นิปชฺชาเปสิฯ สา สตฺตเม ทิวเส ปพุชฺฌิตฺวา ตํ สมฺปตฺติํ ทิสฺวา ‘‘น โส พฺราหฺมโณ มนุโสฺส, สโกฺก ภวิสฺสตี’’ติ อญฺญาสิฯ สโกฺกปิ ตสฺมิํ สมเย ปาริจฺฉตฺตกมูเล ทิพฺพนาฎกปริวุโต นิสิโนฺน อโหสิฯ สา สยนา อุฎฺฐาย ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ อถ นํ สโกฺก ‘‘วรํ เต, เทวิ, ททามิ, คณฺหาหี’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ, เทว, เอกํ ปุตฺตํ เม เทหี’’ติฯ ‘‘เทวิ, ติฎฺฐตุ เอโก ปุโตฺต, อหํ เต เทฺว ปุเตฺต ทสฺสามิฯ เตสุ ปน เอโก ปญฺญวา ภวิสฺสติ วิรูปวา, เอโก รูปวา น ปญฺญวาฯ เตสุ กตรํ ปฐมํ อิจฺฉสี’’ติ? ‘‘ปญฺญวนฺตํ, เทวา’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา ตสฺสา กุสติณํ ทิพฺพวตฺถํ ทิพฺพจนฺทนํ ปาริจฺฉตฺตกปุปฺผํ โกกนุทญฺจ นาม วีณํ ทตฺวา ตํ อาทาย รโญฺญ สยนฆรํ ปวิสิตฺวา รญฺญา สทฺธิํ เอกสยเน นิปชฺชาเปตฺวา องฺคุฎฺฐเกน ตสฺสา นาภิํ ปรามสิฯ ตสฺมิํ ขเณ โพธิสโตฺต ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ ปฎิสนฺธิํ คณฺหิฯ สโกฺกปิ สกฎฺฐานเมว คโตฯ ปณฺฑิตา เทวี คพฺภสฺส ปติฎฺฐิตภาวํ ชานิฯ

อถ นํ ปพุโทฺธ ราชา ทิสฺวา, ‘‘เทวิ, เกน นีตาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สเกฺกน, เทวา’’ติฯ ‘‘อหํ ปจฺจกฺขโต เอกํ มหลฺลกพฺราหฺมณํ ตํ อาทาย คจฺฉนฺตํ อทฺทสํ, กสฺมา มํ วเญฺจสี’’ติ? ‘‘สทฺทหถ, เทว, สโกฺก มํ คเหตฺวา เทวโลกํ เนสี’’ติฯ ‘‘น สทฺทหามิ, เทวี’’ติฯ อถสฺส สา สกฺกทตฺติยํ กุสติณํ ทเสฺสตฺวา ‘‘สทฺทหถา’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘กุสติณํ นาม ยโต กุโตจิ ลพฺภตี’’ติ น สทฺทหิฯ อถสฺส สา ทิพฺพวตฺถาทีนิ ทเสฺสสิฯ ราชา ตานิ ทิสฺวา สทฺทหิตฺวา, ‘‘ภเทฺท, สโกฺก ตาว ตํ เนตุ, ปุโตฺต ปน เต ลโทฺธ’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ลโทฺธ มหาราช, คโพฺภ เม ปติฎฺฐิโต’’ติฯ โส ตุโฎฺฐ ตสฺสา คพฺภปริหารํ อทาสิ ฯ สา ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิ, ตสฺส อญฺญํ นามํ อกตฺวา กุสติณนามเมว อกํสุฯ กุสกุมารสฺส ปทสา คมนกาเล อิตโร เทวปุโตฺต ตสฺสา กุจฺฉิยํ ปฎิสนฺธิํ คณฺหิฯ สา ทสมาเส ปริปุเณฺณ ปุตฺตํ วิชายิ, ตสฺส ‘‘ชยมฺปตี’’ติ นามํ กริํสุฯ เต มหเนฺตน ยเสน วฑฺฒิํสุฯ โพธิสโตฺต ปญฺญวา อาจริยสฺส สนฺติเก กิญฺจิ สิปฺปํ อนุคฺคเหตฺวา อตฺตโนว ปญฺญาย สพฺพสิเปฺปสุ นิปฺผตฺติํ ปาปุณิฯ

อถสฺส โสฬสวสฺสกาเล ราชา รชฺชํ ทาตุกาโม เทวึ อามนฺเตตฺวา ‘‘ภทฺเท, ปุตฺตสฺส เต รชฺชํ ทตฺวา นาฏกานิ อุปฏฺฐเปสฺสาม, มยํ ชีวนฺตาเยว นํ รชฺเช ปติฏฺฐิตํ ปสฺสิสฺสาม, สกลชมฺพุทีเป โข ปน ยสฺส รโญฺญ ธีตรํ อิจฺฉติ, ตมสฺส อาเนตฺวา อคฺคมเหสึ กริสฺสาม, จิตฺตมสฺส ชานาหิ, กตรํ ราชธีตรํ โรเจสี’’ติ อาหฯ สา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘กุมารสฺส อิมํ ปวตฺตึ อาโรเจตฺวา จิตฺตํ ชานาหี’’ติ เอกํ ปริจาริกํ เปเสสิฯ สา คนฺตฺวา ตสฺส ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ น รูปวา, รูปสมฺปนฺนา ราชธีตา อานีตาปิ มํ ทิสฺวา ‘กึ เม อิมินา วิรูเปนา’ติ ปลายิสฺสติ อิติ โน ลชฺชิตพฺพกํ ภวิสฺสติ, กึ เม ฆราวาเสน, ธรมาเน มาตาปิตโร อุปฏฺฐหิตฺวา เตสํ อจฺจเยน นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘มยฺหํ เนว รเชฺชนโตฺถ, น นาฏเกหิ, อหํ มาตาปิตูนํ อจฺจเยน ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาหฯ สา คนฺตฺวา ตสฺส กถํ เทวิยา อาโรเจสิ, เทวีปิ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา อนตฺตมโน หุตฺวา ปุน กติปาหจฺจเยน สาสนํ เปเสสิฯ โสปิ ปฏิพาหติเยวฯ เอวํ ยาวตติยํ ปฏิพาหิตฺวา จตุตฺถวาเร จิเนฺตสิ – ‘‘มาตาปิตูหิ สทฺธึ เอกเนฺตน ปฏิปกฺขภาโว นาม น ยุโตฺต, เอกํ อุปายํ กริสฺสามี’’ติฯ

โส กมฺมารเชฏฺฐกํ ปโกฺกสาเปตฺวา พหุํ สุวณฺณํ ทตฺวา ‘‘เอกํ อิตฺถิรูปกํ กโรหี’’ติ อุโยฺยเชตฺวา ตสฺมึ ปกฺกเนฺต อญฺญํ สุวณฺณํ คเหตฺวา สยมฺปิ อิตฺถิรูปกํ อกาสิฯ โพธิสตฺตานญฺหิ อธิปฺปาโย นาม สมิชฺฌติฯ ตํ สุวณฺณรูปกํ ชิวฺหาย อวณฺณนียโสภํ อโหสิฯ อถ นํ มหาสโตฺต โขมํ นิวาสาเปตฺวา สิริคเพฺภ ฐปาเปสิฯ โส กมฺมารเชฏฺฐเกน อาภตรูปกํ ทิสฺวา ตํ ครหิตฺวา ‘‘คจฺฉ อมฺหากํ สิริคเพฺภ ฐปิตรูปกํ อาหรา’’ติ อาหฯ โส สิริคพฺภํ ปวิโฏฺฐ ตํ ทิสฺวา ‘‘กุมาเรน สทฺธึ อภิรมิตุํ เอกา เทวจฺฉรา, อาคตา ภวิสฺสตี’’ติ หตฺถํ ปสาเรตุํ อวิสหโนฺต นิกฺขมิตฺวา ‘‘เทว, สิริคเพฺภ อยฺยา เอกิกาว ฐิตา, อุปคนฺตุํ น สโกฺกมี’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต, คจฺฉ, สุวณฺณรูปกํ เอตํ, อาหรา’’ติ ปุน เปสิโต อาหริฯ กุมาโร กมฺมาเรน กตํ รูปกํ สุวณฺณคเพฺภ นิกฺขิปาเปตฺวา อตฺตนา กตํ อลงฺการาเปตฺวา รเถ ฐปาเปตฺวา ‘‘เอวรูปํ ลภโนฺต คณฺหามี’’ติ มาตุ สนฺติกํ ปหิณิฯ

สา อมเจฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘ตาตา, มยฺหํ ปุโตฺต มหาปุโญฺญ สกฺกทตฺติโย อนุจฺฉวิกํ กุมาริกํ ลภิสฺสติ, ตุเมฺห เอวรูปํ ลภนฺตา คณฺหิสฺสถ, อิมํ รูปกํ ปฏิจฺฉนฺนยาเน ฐเปตฺวา สกลชมฺพุทีปํ จรนฺตา ยสฺส รโญฺญ เอวรูปํ ธีตรํ ปสฺสถ, ตเสฺสตํ ทตฺวา ‘โอกฺกากราชา ตุเมฺหหิ สทฺธึ อาวาหํ กริสฺสตี’ติ ทิวสํ ววตฺถเปตฺวา อาคจฺฉถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ ตํ อาทาย มหเนฺตน ปริวาเรน นิกฺขมิตฺวา วิจรนฺตา ยํ ราชธานึ ปาปุณนฺติ, ตตฺถ สายนฺหสมเย มหาชนสฺส สโมสรณฏฺฐาเน ตํ รูปกํ วตฺถปุปฺผาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา สุวณฺณสิวิกํ อาโรเปตฺวา ติตฺถมเคฺค ฐเปตฺวา อมจฺจา สยํ ปฏิกฺกมิตฺวา อาคตาคตานํ กถาสวนตฺถํ เอกมเนฺต ติฏฺฐนฺติฯ มหาชโน ตํ โอโลเกตฺวา ‘‘สุวณฺณรูปก’’นฺติ สญฺญํ อกตฺวา ‘‘อยํ มนุสฺสิตฺถี สมานาปิ เทวจฺฉรปฏิภาคา อติวิย โสภติ, กึ นุ โข เอตฺถ ฐิตา, กุโต วา อาคตา, อมฺหากํ นคเร เอวรูปา นตฺถี’’ติ วเณฺณโนฺต ปกฺกมติฯ ตํ สุตฺวา อมจฺจา ‘‘สเจ อิธ เอวรูปา ทาริกา ภเวยฺย, ‘อสุกา ราชธีตา วิย อสุกา อมจฺจธีตา วิยา’ติ วเทยฺยุํ, อทฺธา อิธ เอวรูปา นตฺถี’’ติ ตํ อาทาย อญฺญํ นครํ คจฺฉนฺติฯ

เต เอวํ วิจรนฺตา อนุปุเพฺพน มทฺทรเฏฺฐ สาคลนครํ สมฺปาปุณิํสุฯ ตตฺถ มทฺทรโญฺญ อฏฺฐ ธีตโร อุตฺตมรูปธรา เทวจฺฉรปฏิภาคา, ตาสํ สพฺพเชฏฺฐิกา ปภาวตี นามฯ ตสฺสา สรีรโต พาลสูริยสฺส ปภา วิย ปภา นิจฺฉรนฺติ, อนฺธกาเรปิ จตุหเตฺถ อโนฺตคเพฺภ ปทีปกิจฺจํ นตฺถิ, สโพฺพ คโพฺภ เอโกภาโสว โหติฯ ธาตี ปนสฺสา ขุชฺชา, สา ปภาวตึ โภเชตฺวา ตสฺสา สีสนฺหาปนตฺถํ อฏฺฐหิ วณฺณทาสีหิ อฏฺฐ ฆเฏ คาหาเปตฺวา สายนฺหสมเย อุทกตฺถาย คจฺฉนฺตี ติตฺถมเคฺค ฐิตํ ตํ รูปกํ ทิสฺวา ‘‘ปภาวตี’’ติ สญฺญาย ‘‘อยํ ทุพฺพินีตา ‘สีสํ นฺหายิสฺสามี’ติ อเมฺห อุ

ทกตฺถาย เปเสตฺวา ปฐมตรํ อาคนฺตฺวา ติตฺถมเคฺค ฐิตา’’ติ กุชฺฌิตฺวา ‘‘อเร กุลลชฺชาปนิเก อเมฺหหิ ปุริมตรํ อาคนฺตฺวา กสฺมา อิธ ฐิตาสิ, สเจ ราชา ชานิสฺสติ, นาเสสฺสติ โน’’ติ วตฺวา หเตฺถน คณฺฑปเสฺส ปหริ, หตฺถตลํ ภิชฺชมานํ วิย ชาตํฯ ตโต ‘‘สุวณฺณรูปก’’นฺติ ญตฺวา หสมานา ตาสํ วณฺณทาสีนํ สนฺติกํ คจฺฉนฺตี ‘‘ปสฺสเถตํ เม กมฺมํ, มม ธีตาติสญฺญาย ปหารํ อทาสึ, อยํ มม ธีตุ สนฺติเก กิมคฺฆติ, เกวลํ เม หโตฺถ ทุกฺขาปิโต’’ติ อาหฯ

อถ นํ ราชทูตา คเหตฺวา ‘‘ตฺวํ ‘มม ธีตา อิโต อภิรูปตรา’ติ วทนฺตี กํ นาม กเถสี’’ติ อาหํสุฯ ‘‘มทฺทรโญฺญ ธีตรํ ปภาวตึ, อิทํ รูปกํ ตสฺสา โสฬสิมฺปิ กลํ น อคฺฆตี’’ติฯ เต ตุฎฺฐมานสา ราชทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘โอกฺกากรโญฺญ ทูตา ทฺวาเร ฐิตา’’ติ ปฎิหาเรสุํฯ ราชา อาสนา วุฎฺฐาย ฐิตโกว ‘‘ปโกฺกสถา’’ติ อาหฯ เต ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา ‘‘มหาราช, อมฺหากํ ราชา ตุมฺหากํ อาโรคฺยํ ปุจฺฉตี’’ติ วตฺวา กตสกฺการสมฺมานา ‘‘กิมตฺถํ อาคตตฺถา’’ติ ปุฎฺฐา ‘‘อมฺหากํ รโญฺญ สีหสฺสโร ปุโตฺต กุสกุมาโร นาม, ราชา ตสฺส รชฺชํ ทาตุกาโม อเมฺห ตุมฺหากํ สนฺติกํ ปหิณิ, ตุมฺหากํ กิร ธีตา ปภาวตี, ตํ ตสฺส เทถ, อิมญฺจ สุวณฺณรูปกํ เทยฺยธมฺมํ คณฺหถา’’ติ ตํ รูปกํ ตสฺส อทํสุฯ โสปิ ‘‘เอวรูเปน มหาราเชน สทฺธึ วิวาหมงฺคลํ ภวิสฺสตี’’ติ ตุฎฺฐจิโตฺต สมฺปฎิจฺฉิ ฯ อถ นํ ทูตา อาหํสุ – ‘‘มหาราช, อเมฺหหิ น สกฺกา ปปญฺจํ กาตุํ, กุมาริกาย ลทฺธภาวํ รโญฺญ อาโรเจสฺสาม, อถ นํ โส อาคนฺตฺวา อาทาย คมิสฺสตี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา เตสํ สกฺการํ กตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ เต คนฺตฺวา รโญฺญ จ เทวิยา จ อาโรเจสุํฯ ราชา มหเนฺตน ปริวาเรน กุสาวติโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน สาคลนครํ ปาปุณิฯ มทฺทราชา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ตํ นครํ ปเวเสตฺวา มหนฺตํ สกฺการมกาสิฯ

สีลวตี เทวี ปณฺฑิตตฺตา ‘‘โก ชานาติ, กึ ภวิสฺสตี’’ติ เอกาหทฺวีหจฺจเยน มทฺทราชานํ อาห – ‘‘มหาราช, สุณิสํ ทฎฺฐุกามามฺหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปสิฯ ปภาวตี สพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิตา ธาติคณปริวุตา อาคนฺตฺวา สสฺสุํ วนฺทิฯ สา ตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ กุมาริกา อภิรูปา, มยฺหํ ปุโตฺต วิรูโปฯ สเจ เอสา ตํ ปสฺสิสฺสติ, เอกาหมฺปิ อวสิตฺวา ปลายิสฺสติ, อุปายํ กริสฺสามี’’ติฯ สา มทฺทราชานํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘มหาราช, สุณิสา เม ปุตฺตสฺส อนุจฺฉวิกา, อปิจ โข ปน อมฺหากํ กุลปเวณิยา อาคตํ จาริตฺตํ อตฺถิ, สเจ อยํ ตสฺมึ จาริเตฺต วตฺติสฺสติ, เนสฺสามิ น’’นฺติ อาหฯ ‘‘กึ ปน โว จาริตฺต’’นฺติฯ ‘‘อมฺหากํ วํเส ยาว เอกสฺส คพฺภสฺส ปติฎฺฐานํ โหติ, ตาว ทิวา สามิกํ ปสฺสิตุํ น ลภติฯ สเจ เอสา ตถา กริสฺสติ, เนสฺสามิ น’’นฺติฯ ราชา ‘‘กึ, อมฺม, สกฺขิสฺสสิ เอวํ วตฺติตุ’’นฺติ ธีตรํ ปุจฺฉิฯ สา ‘‘อาม ตาตา’’ติ อาหฯ ตโต โอกฺกากราชา มทฺทรโญฺญ พหุํ ธนํ ทตฺวา ตํ อาทาย ปกฺกามิฯ มทฺทราชาปิ มหเนฺตน ปริวาเรน ธีตรํ อุโยฺยเชสิฯ

โอกฺกาโก กุสาวตึ คนฺตฺวา นครํ อลงฺการาเปตฺวา สพฺพพนฺธนานิ โมเจตฺวา ปุตฺตสฺส อภิเสกํ กตฺวา รชฺชํ ทตฺวา ปภาวตึ อคฺคมเหสึ กาเรตฺวา นคเร ‘‘กุสราชสฺส อาณา’’ติ เภรึ จราเปสิฯ สกลชมฺพุทีปตเล ราชาโน เยสํ ธีตโร อตฺถิ, เต กุสรโญฺญ ธีตโร ปหิณึสุ ฯ เยสํ ปุตฺตา อตฺถิ, เต เตน สทฺธึ มิตฺตภาวํ อากงฺขนฺตา ปุเตฺต อุปฎฺฐาเก กตฺวา ปหิณึสุฯ โพธิสตฺตสฺส นาฎกปริวาโร มหา อโหสิ, มหเนฺตน ยเสน รชฺชํ กาเรสิฯ โส ปภาวตึ ทิวา ปสฺสิตุํ น ลภติ, สาปิ ตํ ทิวา ปสฺสิตุํ น ลภติ, อุภินฺนํ รตฺติทสฺสนเมว โหติฯ ตตฺถ ปภาวติยา สรีรปฺปภาปิ อโพฺพหาริกา อโหสิฯ โพธิสโตฺต สิริคพฺภโต รตฺตึเยว นิกฺขมติฯ

โส กติปาหจฺจเยน ปภาวตึ ทิวา ทฎฺฐุกาโม มาตุยา อาโรเจสิฯ สา ‘‘มา เต ตาต, รุจฺจิ, ยาว เอกํ ปุตฺตํ ลภสิ, ตาว อาคเมหี’’ติ, ปฎิกฺขิปิฯ โส ปุนปฺปุนํ ยาจิเยวฯ อถ นํ สา อาห –

‘‘เตน หิ หตฺถิสาลํ คนฺตฺวา หตฺถิเมณฺฑเวเสน ติฏฺฐ, อหํ ตํ ตตฺถ อาเนสฺสามิ, อถ นํ อกฺขีนิ ปูเรตฺวา โอโลเกยฺยาสิ, มา จ อตฺตานํ ชานาเปหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา หตฺถิสาลํ อคมาสิฯ อถสฺส มาตา หตฺถิสาลํ อลงฺการาเปตฺวา ปภาวตึ ‘‘เอหิ สามิกสฺส หตฺถิโน ปสฺสามา’’ติ ตตฺถ เนตฺวา ‘‘อยํ หตฺถี อสฺโก นาม, อยํ หตฺถี อสฺโก นามา’’ติ ตสฺสา ทเสฺสสิฯ ตตฺถ ตํ ราชา มาตุ ปจฺฉโต คจฺฉนฺตึ ทิสฺวา หตฺถิโคปกเวเสน หตฺถิฉกณปิเณฺฑน ปิฏฺฐิยํ ปหริฯ สา กุทฺธา ‘‘รโญฺญ กเถตฺวา เต หตฺถํ ฉินฺทาเปสฺสามี’’ติ วตฺวา เทวึ อุชฺฌาเปสิฯ ราชมาตา ‘‘มา อมฺม กุชฺฌี’’ติ สุณิสํ สญฺญาเปตฺวา ปิฏฺฐึ ปริมชฺชิฯ ปุนปิ ราชา ตํ ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา อสฺสสาลาย อสฺสโคปกเวเสน ตํ ทิสฺวา ตเถว อสฺสฉกณปิเณฺฑน ปหริฯ ตทาปิ ตํ กุทฺธํ สสฺสุ สญฺญาเปสิฯ

ปุเนกทิวเส ปภาวตี มหาสตฺตํ ปสฺสิตุกามา หุตฺวา สสฺสุยา อาโรเจตฺวา ‘‘อลํ มา เต รุจฺจี’’ติ ปฏิกฺขิตฺตาปิ ปุนปฺปุนํ ยาจิฯ อถ นํ สา อาห – ‘‘เตน หิ เสฺว มม ปุโตฺต นครํ ปทกฺขิณํ กริสฺสติ, ตฺวํ สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา ตํ ปเสฺสยฺยาสี’’ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุนทิวเส นครํ อลงฺการาเปตฺวา ชยมฺปติกุมารํ ราชเวสํ คาหาเปตฺวา หตฺถิปิเฏฺฐ นิสีทาเปตฺวา โพธิสตฺตํ ปจฺฉิมาสเน นิสีทาเปตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ การาเปสิฯ สา ปภาวตึ อาทาย สีหปญฺชเร ฐตฺวา ‘‘ปสฺส ตว สามิกสฺส สิริโสภคฺค’’นฺติ อาหฯ สา ‘‘อนุจฺฉวิโก เม สามิโก ลโทฺธ’’ติ อตฺตมนา อโหสิฯ ตํ ทิวสํ ปน มหาสโตฺต หตฺถิเมณฺฑเวเสน ชยมฺปติสฺส ปจฺฉิมาสเน นิสีทิตฺวา ยถาธิปฺปาเยน ปภาวตึ โอโลเกนฺโต หตฺถวิการาทิวเสน จิตฺตรุจิยา เกฬึ ทเสฺสสิฯ หตฺถิมฺหิ อติกฺกเนฺต ราชมาตา ปภาวตึ ปุจฺฉิ – ‘‘ทิโฏฺฐ เต, อมฺม, สามิโก’’ติฯ ‘‘อาม อเยฺย, ปจฺฉิมาสเน ปนสฺส นิสิโนฺน หตฺถิเมโณฺฑ อติวิย ทุพฺพินีโต, มยฺหํ หตฺถวิการาทีนิ ทเสฺสสิ, กสฺมา เอวรูปํ อลกฺขิกํ รโญฺญ ปจฺฉิมาสเน นิสีทาเปสุํ, นีหราเปหิ น’’นฺติ? ‘‘อมฺม, รโญฺญ ปจฺฉิมาสเน รกฺขา นาม อิจฺฉิตพฺพา’’ติฯ

สา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ หตฺถิเมโณฺฑ อติวิย นิพฺภโย, ราชานํ ‘ราชา’ติปิ น มญฺญติ, กึ นุ โข เอโสว กุสราชา, อทฺธา หิ เอโส อติวิย วิรูโป เอว ภวิสฺสติ, เตเนว มํ น ทเสฺสนฺตี’’ติฯ สา ขุชฺชํ กณฺณมูเล อาห – ‘‘อมฺม, คจฺฉ ตาว ชานาหิ, กึ ปุริมาสเน นิสิโนฺนโก ราชา, อุทาหุ ปจฺฉิมาสเน’’ติ? ‘‘กถํ ปนาหํ ชานิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สเจ หิ โส ราชา ภวิสฺสติ, ปฐมตรํ หตฺถิปิฏฺฐิโต โอตริสฺสติ, อิมาย สญฺญาย ชานาหี’’ติฯ สา คนฺตฺวา เอกมเนฺต ฐิตา ปฐมํ มหาสตฺตํ โอตรนฺตํ อทฺทส, ปจฺฉา ชยมฺปติกุมารํฯ มหาสโตฺตปิ อิโต จิโต จ โอโลเกโนฺต ขุชฺชํ ทิสฺวา ‘‘อิมินา นาม การเณน เอสา อาคตา ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อิมํ อนฺตรํ ปภาวติยา มา กเถหี’’ติ ทฬฺหํ วตฺวา อุโยฺยเชสิฯ สา คนฺตฺวา ‘‘ปุริมาสเน นิสิโนฺน ปฐมํ โอตรี’’ติ อาหฯ ปภาวตี ตสฺสา วจนํ สทฺทหิฯ

มหาสโตฺตปิ ปุน ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา มาตรํ ยาจิฯ สา ปฏิกฺขิปิตุํ อสโกฺกนฺตี ‘‘เตน หิ อญฺญาตกเวเสน อุยฺยานํ คจฺฉาหี’’ติ อาหฯ โส อุยฺยานํ คนฺตฺวา โปกฺขรณิยํ คลปฺปมาณํ อุทกํ ปวิสิตฺวา ปทุมินิปเตฺตน สีสํ ฉาเทตฺวา ปุปฺผิตปทุเมน มุขํ อาวริตฺวา อฏฺฐาสิฯ มาตาปิสฺส ปภาวตึ อุยฺยานํ เนตฺวา สายนฺหสมเย ‘‘อิเม รุเกฺข ปสฺส, สกุเณ ปสฺส, มิเค ปสฺสา’’ติ ปโลภยมานา โปกฺขรณีตีรํ ปายาสิฯ สา ปญฺจวิธปทุมสญฺฉนฺนํ โปกฺขรณึ ทิสฺวา นฺหายิตุกามา ปริจาริกาหิ สทฺธึ โปกฺขรณึ โอตริตฺวา กีฬนฺตี ตํ ปทุมํ ทิสฺวา วิจินิตุกามา หตฺถํ ปสาเรสิฯ อถ นํ ราชา ปทุมินิปตฺตํ อปเนตฺวา ‘‘อหํ กุสราชา’’ติ วตฺวา หเตฺถ คณฺหิฯ สา ตสฺส มุขํ ทิสฺวา ‘‘ยโกฺข มํ คณฺหี’’ติ วิรวิตฺวา ตเตฺถว วิสญฺญิตํ ปตฺตาฯ อถสฺสา ราชา หตฺถํ มุญฺจิฯ สา สญฺญํ ปฏิลภิตฺวา ‘‘กุสราชา กิร มํ หเตฺถ คณฺหิ, อิมินาวาหํ หตฺถิสาลาย หตฺถิฉกณปิเณฺฑน, อสฺส

สาลาย อสฺสฉกณปิเณฺฑน ปหฏา, อยเมว มํ หตฺถิสฺส ปจฺฉิมาสเน นิสีทิตฺวา อุปฺปเณฺฑสิ, กึ เม เอวรูเปน ทุมฺมุเขน ปตินา, อิมํ ชหิตฺวา อหํ ชีวนฺตี อญฺญํ ปตึ ลภิสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา อตฺตนา สทฺธึ อาคเต อมเจฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา ''มม ยานวาหนํ สชฺชํ กโรถ, อเชฺชว คมิสฺสามี''ติ อาหํ ฯ เต รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา จินฺเตสิ – ''สเจ คนฺตุํ น ลภิสฺสติ, หทยมสฺสา ผลิสฺสติ, คจฺฉตุ ปุน ตํ อตฺตโน พเลน อาเนสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา อถสฺสา คมนํ อนุชานิฯ สา ปิตุนครเมว อคมาสิฯ

มหาสโตฺตปิ อุยฺยานโต นครํ ปวิสิตฺวา อลงฺกตปาสาทํ อภิรุหิฯ โพธิสตฺตญฺหิ สา ปุพฺพปตฺถนาวเสน น อิจฺฉิ, โสปิ ปุพฺพกมฺมวเสเนว วิรูโป อโหสิฯ อตีเต กิร พาราณสิยํ ทฺวาร คาเม อุปริมวีถิยา จ เหฏฺฐิมวีถิยา จ เทฺว กุลานิ วสึสุฯ เอกสฺส กุลสฺส เทฺว ปุตฺตา อเหสุํฯ เอกสฺส เอกาว ธีตา อโหสิฯ ทฺวีสุ ปุเตฺตสุ โพธิสโตฺต กนิโฏฺฐฯ ตํ กุมาริกํ เชฏฺฐกสฺส อทํสุฯ กนิโฏฺฐ อทารภรโณ ภาตุ สนฺติเกเยว วสิฯ อเถกทิวสํ ตสฺมึ ฆเร อติรสกปูเว ปจึสุฯ โพธิส โตฺต อรญฺญํ คโต โหติฯ ตสฺส ปูวํ ฐเปตฺวา อวเสเส ภาเชตฺวา ขาทึสุฯ ตสฺมึ ขเณ ปเจฺจกพุ โทฺธ ภิกฺขาย ฆรทฺวารํ อคมาสิฯ โพธิสตฺตสฺส ภาตุชายา ''จูฬปติโน อญฺญํ ปูวํ ปจิสฺสามี''ติ ตํ คเหตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส อทาสิฯ โสปิ ตํ ขณเญฺญว อรญฺญโต อาคจฺฉิฯ อถ นํ สา อาห – ''สามิ, จิตฺตํ ปสาเทหิ, ตว โกฏฺฐาโส ปเจฺจกพุทฺธสฺส ทิโนฺน''ติฯ โส ''ตว โกฏฺฐาสํ ขาทิตฺวา มม โกฏฺฐาสํ เทสิ, อหํ กึ ขาทิสฺสามี''ติ กุโทฺธ ปเจฺจกพุทฺธํ อนุคนฺตฺวา ปตฺตโต ปูวํ คณฺหิฯ สา มาตุ ฆรํ คนฺตฺวา นววิลีนํ จมฺปกปุปฺผวณฺณํ สปฺปึ อาหริตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปตฺตํ ปูเรสิ, ตํ โอภาสํ มุญฺจิฯ สา ตํ ทิสฺวา ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิ – ''ภเนฺต, อิมินา ทานพเลน นิพฺพตฺ ตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน เม สรีรํ โอภาสชาตํ โหตุ, อุตฺตมรูปธรา จ ภเวยฺยํ, อิมินา จ เม อสปฺปุริเสน สทฺธึ เอกฏฺฐาเน วาโส มา อโหสี''ติฯ อิติ สา อิมิสฺสา ปุพฺพปตฺถนาย วเสน ตํ น อิจฺฉิฯ โพธิ สโตฺตปิ ตํ ปูว ตสฺมึ สปฺปิปเตฺต โอสีทาเปตฺวา ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิ – ''ภเนฺต, อิมํ โยชนสเต ว สนฺติมฺปิ อาเนตฺวา มม ปาทปริจาริกํ กาตุํ สมโตฺถ ภเวยฺย''นฺติฯ ตตฺถ ยํ โส กุโทฺธ คนฺตฺวา ปูวํ คณฺหิ, ตสฺส ปุพฺพกมฺมสฺส วเสน วิรูโป อโหสิ, ปุพฺพปตฺถนาย สา จ ตํ น อิจฺฉีติฯ

โส ปภาวติยา คตาย โสกปฺปโตฺต อโหสิ, นานากาเรหิ ปริจารยมานาปิ นํ เสสิตฺถิโย โอ โลกาเปตุมฺปิ นาสกฺขึสุ, , ปภาวติรหิตมสฺส สกลมฺปิ นิเวสนํ ตุจฺฉํ วิย ขายิฯ โส ''อิทานิ สาค ลนครํ ปตฺตา ภวิสฺสตี''ติ ปจฺจูสสมเย มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ''อมฺม, อหํ ปภาวตึ อาเนสฺสามิ, ตุเมฺห รชฺชํ อนุสาสถา''ติ วทโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑. ''อิทํ เต รฏฺฐํ สธนํ สโยคฺคํ, สกายุรํ สพฺพกามูปปนฺนํ;
อิทํ เต รชฺชํ อนุสาส อมฺม, คจฺฉามหํ ยตฺถ ปิยา ปภาวตี''ติฯ

ตตฺถ **สโยคฺค**นฺติ หตฺถิโยคฺคาทิสหิตํฯ **สกายุร**นฺติ สปญฺจราชกกุธภณฺฑํฯ **อนุสาส, อมฺมา**ติ โส กิร ปุริสสฺส รชฺชํ ทตฺวา ปุน คณฺหนํ นาม น ยุตฺตนฺติ ปิตุ วา ภาตุ วา อนิยฺยาเทตฺวา มาตุ นิยฺยาเทโนฺต เอวมาหฯ

สา ตสฺส กถํ สุตฺวา ''เตน หิ, ตาต, อปฺปมโตฺต ภเวยฺยาสิ, มาตุคาโม นาม อปริสุทฺธหท โย''ติ วตฺวา นานคฺครสโภชนสฺส สุวณฺณกโรฏึ ปูเรตฺวา ''อิทํ อนฺตรามเคฺค ภุเญฺชยฺยาสี''ติ วตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โส ตํ อาทาย มาตรํ วนฺทิตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ''ชีวโนฺต ปุน ตุเมฺห ปสฺสิสฺสามี''ติ วตฺวา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา ปญฺจาวุธํ สนฺนยฺหิตฺวา ภตฺตกโรฏิยา สทฺธึ กหาปณ สหสฺสํ ปสิพฺพเก กตฺวา โกกนุทญฺจ วีณํ อาทาย นครา นิกฺขมิตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา มหพฺพโล มหาถาโม ยาว มชฺฌนฺหิกา ปญฺญาส โยชนานิ คนฺตฺวา ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา เสสทิวส

ภาเคน ปุน ปณฺณาส โยชนานิ คนฺตฺวา เอกาเหเนว โยชนสติกํ มคฺคํ เขเปตฺวา สายนฺหสมเย นฺหตฺวา สาคลนครํ ปาวิสิฯ ตสฺมึ ปวิฏฺฐมตฺตเยว ตสฺส เตเชน ปภาวตี สยนปิเฏฺฐ สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตี โอตริตฺวา ภูมิยํ นิปชฺชิฯ โพธิสตฺตํ กิลนฺตินฺทฺริยํ วีถิยา คจฺฉนฺตํ อญฺญตรา อิตฺถี ทิสฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา นิสีทาเปตฺวา ปาเท โธวาเปตฺวา สยนํ ทาเปสิฯ โส กิลนฺตกาโย นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ

อถ สา ตสฺมึ นิทฺทมุปคเต ภตฺตํ สมฺปาเทตฺวา ตํ ปโพเธตฺวา ภตฺตํ โภเชสิฯ โส ตุโฏฺฐ ตสฺสา สทฺธึ ภตฺตกโรฏิยา กหาปณสหสฺสํ อทาสิฯ โส ปญฺจาวุธํ ตเตฺถว ฐเปตฺวา ‘‘คนฺตพฺพฏฺฐานํ เม อตฺถี’’ติ วตฺวา วีณํ อาทาย หตฺถิสาลํ คนฺตฺวา ‘‘อชฺช เม อิธ วสิตุํ เทถ, คนฺธพฺพํ โว กริสฺสามี’’ติ วตฺวา หตฺถิโคปเกหิ อนุญฺญาโต เอกมเนฺต นิปชฺชิตฺวา โถกํ นิทฺทายิตฺวา ปฏิปฺปสฺสทฺธทรโถ อุฎฺฐาย วีณํ มุญฺจิตฺวา ‘‘สาคลนครวาสิโน อิมํ สทฺทํ สุณนฺตู’’ติ วีณํ วาเทโนฺต คายิฯ ปภาวตี ภูมิยํ นิปนฺนา ตํ สทฺทํ สุตฺวาว ‘‘อยํ น อญฺญสฺส วีณาสโทฺท, นิสฺสํสยํ กุสราชา มมตฺถาย อาคโต’’ติ อญฺญาสิฯ มทฺทราชาปิ ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘อติวิย มธุรํ วาเทติ, เสฺว เอตํ ปโกฺกสาเปตฺวา มม คนฺธพฺพํ กาเรสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ

โพธิสโตฺต ‘‘น สกฺกา อิธ วสมาเนน ปภาวตี ทฏฺฐุํ, อฎฺฐานเมต’’นฺติ ปาโตว นิกฺขมิตฺวา สายํ ภุตฺตเคเหเยว ปาตราสํ ภุญฺชิตฺวา วีณํ ฐเปตฺวา ราชกุมฺภการสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตสฺส อเนฺตวาสิกภาวํ อุปคนฺตฺวา เอกทิวเสเนว ฆรํ มตฺติกาย ปูเรตฺวา ‘‘ภาชนานิ กโรมิ อาจริยา’’ติ วตฺวา, ‘‘อาม, กาโรหี’’ติ วุเตฺต เอกํ มตฺติกาปิณฺฑํ จเกฺก ฐเปตฺวา จกฺกํ อาวิญฺฉิ, สกึ อาวิทฺธเมว ยาว มชฺฌนฺหิกาติกฺกมา ภมิเยวฯ โส นานาวณฺณานิ ขุทฺทกมหนฺตานิ ภาชนานิ กตฺวา ปภาวติยา อตฺถาย ภาชนํ กโรโนฺต นานารูปานิ สมุฎฺฐาเปสิฯ โพธิสตฺตานญฺหิ อธิปฺปาโย นาม สมิชฺฌติ, ‘‘ตานิ รูปานิ ปภาวตีเยว ปสฺสตู’’ติ อธิฎฺฐาสิฯ โส สพฺพภาชนานิ สุกฺขาเปตฺวา ปจิตฺวา เคหํ ปูเรสิฯ กุมฺภกาโร นานาภาชนานิ คเหตฺวา ราชกุลํ อคมาสิฯ ราชา ทิสฺวา ‘‘เกนิมานิ กตานี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มยา, เทวา’’ติฯ ‘‘อหํ ตยา กตานิ ชานามิ, กเถหิ, เกน กตานี’’ติ? ‘‘อเนฺตวาสิเกน เม เทวา’’ติฯ ‘‘น เต โส อเนฺตวาสี, อาจริโย เต โส, ตฺวํ ตสฺส สนฺติเก สิปฺปํ สิกฺข, อิโต ปฏฺฐาย จ โส มม ธีตานํ ภาชนานิ กโรตุ, อิมญฺจสฺส สหสฺสํ เทหี’’ติ สหสฺสํ ทาเปตฺวา ‘‘นานาวณฺณานิ อิมานิ ขุทฺทกภาชนานิ มม ธีตานํ เทหี’’ติ อาหฯ

โส ตานิ ตาสํ สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘อิมานิ โว กีฬนตฺถาย ขุทฺทกภาชนานี’’ติ อาหฯ ตา สพฺพา อาคมิํสุฯ กุมฺภกาโร มหาสเตฺตน ปภาวติยา อตฺถาย กตภาชนเมว ตสฺสา อทาสิฯ สา จ ภาชนํ คเหตฺวา ตตฺถ อตฺตโน จ มหาสตฺตสฺส จ ขุชฺชาย จ รูปํ ปสฺสิตฺวา ‘‘อิทํ น อเญฺญน กตํ, กุสราเชเนว กต’’นฺติ ญตฺวา กุชฺฌิตฺวา ภูมิยํ ขิปิตฺวา ‘‘อิมินา มยฺหํ อโตฺถ นตฺถิ, อิจฺฉนฺตานํ เทหี’’ติ อาหฯ อถสฺสา ภคินิโย กุทฺธภาวํ ญตฺวา ‘‘ขุทฺทกภาชนํ กุสรญฺญา กตนฺติ มญฺญสิ, อิทํ เตน น กตํ, กุมฺภกาเรเนว กตํ, คณฺหาหิ น’’นฺติ อวหสิํสุฯ สา เตน กตภาวํ ตสฺส จ อาคตภาวํ ตาสํ น กเถสิฯ กุมฺภกาโร สหสฺสํ โพธิสตฺตสฺส ทตฺวา ‘‘ตาต, ราชา เต ตุโฎฺฐ, อิโต กิร ปฏฺฐาย ราชธีตานํ ภาชนานิ กเรยฺยาสิ, อหํ ตาสํ หริสฺสามี’’ติ อาหฯ

โส ‘‘อิธาปิ วสเนฺตน น สกฺกา ปภาวตี ทฏฺฐุ’’นฺติ ตํ สหสฺสํ ตเสฺสว ทตฺวา ราชุปฏฺฐากสฺส นฬการสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตสฺส อเนฺตวาสิโก หุตฺวา ปภาวติยา อตฺถาย ตาลวณฺฏํ กตฺวา ตเตฺถว เสตจฺฉตฺตญฺจ อาปานภูมิญฺจ วตฺถํ คเหตฺวา ฐิตํ ปภาวติญฺจาติ นานารูปานิ ทเสฺสสิฯ นฬกาโร ตญฺจ อญฺญญฺจ เตน กตภณฺฑกํ อาทาย ราชกุลํ อคมาสิฯ ราชา ทิสฺวา ‘‘เกนิมานิ กตานี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ปุริมนเยเนว สหสฺสํ ทตฺวา ‘‘อิมานิ นฬการภณฺฑานิ มม ธีตานํ

เทหี’’ติ อาหฯ โสปิ โพธิสเตฺตน ปภาวติยา อตฺถาย กตํ ตาลวณฺฏํ ตสฺสาเยว อทาสิฯ ตตฺรปิ รูปานิ อโญฺญ ชโน น ปสฺสติ, ปภาวตี ปน ทิสฺวา กุสรญฺญา กตภาวํ ญตฺวา ‘‘คณฺหิตฺกามา คณฺหนฺตู’’ติ กุทฺธา ภูมิยํ ขิปิ ฯ อถ นํ เสสา อวหสึสุฯ นฬกาโร สหสฺสํ อาหริตฺวา โพธิสตฺตสฺส ทตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ

โส ‘‘อิทมฺปิ มยฺหํ อวสนฏฺฐาน’’นฺติ สหสฺสํ ตเสฺสว ทตฺวา ราชมาลาการสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อเนฺตวาสิกภาวํ อุปคนฺตฺวา นานาวิธํ มาลาวิกตึ คนฺถิตฺวา ปภาวติยา อตฺถาย นานารูปวิจิตฺรํ เอกํ จุมฺพฏกํ อกาสิฯ มาลาการโร ตํ สพฺพํ อาทาย ราชกุลํ อคมาสิฯ ราชา ทิสฺวา ‘‘เกนิมานิ คนฺถิตานี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มยา, เทวา’’ติฯ ‘‘อหํ ตยา คนฺถิตานิ ชานามิ, กเถหิ, เกน คนฺถิตานี’’ติ? ‘‘อเนฺตวาสิเกน เม , เทวา’’ติฯ ‘‘น โส อเนฺตวาสี, อาจริโย เต โส, ตฺวํ ตสฺส สนฺติเก สิปฺปํ สิกฺข, อิโต ปฏฺฐาย จ โส มม ธีตานํ ปุปฺผานิ คนฺถตุ, อิมญฺจสฺส สหสฺสํ เทหี’’ติ สหสฺสํ ทตฺวา ‘‘อิมานิ ปุปฺผานิ มม ธีตานํ เทหี’’ติ อาหฯ โสปิ โพธิสเตฺตน ปภาวติยา อตฺถาย กตํ จุมฺพฏกํ ตสฺสาเยว อทาสิฯ สา ตตฺถ อตฺตโน จ รโญฺญ จ รูเปหิ สทฺธึ นานารูปานิ ทิสฺวา เตน กตภาวํ ญตฺวา กุชฺฌิตฺวา ภูมิยํ ขิปิฯ เสสา ภคินิโย ตํ ตเถว อวหสึสุฯ มาลาการโรปิ สหสฺสํ อาหริตฺวา โพธิสตฺตสฺส ทตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ

โส ‘‘อิทมฺปิ มยฺหํ อวสนฏฺฐาน’’นฺติ สหสฺสํ ตเสฺสว ทตฺวา รโญฺญ สูทสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อเนฺตวาสิกภาวํ อุปคจฺฉิฯ อเถกทิวสํ สูโท รโญฺญ โภชนวิกตึ หรเนฺต อตฺตโน อตฺถาย ปจิตุํ โพธิสตฺตสฺส อฏฺฐิมํสํ อทาสิฯ โส ตํ ตถา สมฺปาเทสิ, ยถาสฺส คเนฺธ สกลนครํ อวตฺถริฯ ราชา ตํ ฆายิตฺวา ‘‘กึ เต มหานเส อญฺญมฺปิ มํสํ ปจสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘นตฺถิ, เทว, อปิจ โข ปน เม อเนฺตวาสิกสฺส อฏฺฐิมํสํ ปจนตฺถาย ทินฺนํ, ตเสฺสว โส คเนฺธ ภวิสฺสตี’’ติฯ ราชา อาหราเปตฺวา ตโต โถกํ ชิวฺหเคฺค ฐเปสิ, ตาวเทว สตฺต รสหรณิสหสฺสานิ โขเภนฺตํ ผริฯ ราชา รสตณฺหาย พชฺฌิตฺวา สหสฺสํ ทตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย ตว อเนฺตวาสินา มม จ ธีตานญฺจ เม ภตฺตํ ปจาเปตฺวา ตฺวํ มยฺหํ อาหร, โส เม ธีตานํ หรตู’’ติ อาหฯ สูโท คนฺตฺวา ตสฺส อาโรเจสิฯ โส ตํ สุตฺวา ‘‘อิทานิ เม มโนรโถ มตฺถกํ ปโตฺต, อิทานิ ปนาหํ ปภาวตึ ทฏฺฐุํ ลภิสฺสามี’’ติ ตุโฏฺฐ ตํ สหสฺสํ ตเสฺสว ทตฺวา ปุนทิวเส ภตฺตํ สมฺปาเทตฺวา รโญฺญ ภตฺตภาชนานิ เปเสตฺวา ราชธีตานํ ภตฺตกาชํ สยํ คเหตฺวา ปภาวติยา วสนปาสาทํ อภิรุหิฯ สา ตํ ภตฺตกาชํ อาทาย ปาสาทํ อภิรุหนฺตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ อตฺตโน อนนุจฺฉวิกํ ทาสกมฺมกเรหิ กตฺตพฺพํ กโรติฯ สเจ ปนาหํ กติปาหํ ตุณฺหี ภวิสฺสามิ, ‘อิทานิ มํ เอสา โรจตี’ติ สญฺญี หุตฺวา กตฺถจิ อคนฺตฺวา มํ โอโลเกโนฺต อิเธว วสิสฺสติ, อิทาเนว ตํ อโกฺกสิตฺวา ปริภาสิตฺวา มุหุตฺตมฺปิ อิธ วสิตุํ อทตฺวา ปลาเปสฺสามี’’ติฯ สา ทฺวารํ อฑฺฒวิวฏํ กตฺวา เอกํ หตฺถํ กวาเฏ ลเคฺคตฺวา เอเกน หเตฺถน อคฺคฬํ อุปฺปีเฬตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๒. ‘‘อนุชฺชุภูเตน หรํ มหนฺตํ, ทิวา จ รโตฺต จ นิสีถกาเล;
ปฏิคจฺฉ ตฺวํ ขิปฺปํ กุสาวตึ กุส, นิจฺฉามิ ทุพฺพณฺณมหํ วสนฺต’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, ตฺวํ ภตฺตการโก หุตฺวา อุชุเกน จิเตฺตน โยปิ เต สีสํ ภิเนฺทยฺย, ตสฺสเปตํ กมฺมํ น กโรสิ, อนุชฺชุภูเตน ปน จิเตฺตน มมตฺถาย เอตํ มหนฺตํ กาชํ หรโนฺต ทิวา จ รโตฺต จ นิสีถกาเล จ มหนฺตํ ทุกฺขํ อนุภวิสฺสสิ, กึ เต เตน อนุภูเตน ทุเกฺขน, ตฺวํ อตฺตโน นครํ กุสาวติเมว ปฏิคจฺฉ, อญฺญํ อตฺตนา สทิสึ อติรสกปูวสณฺฐานมุขึ ยกฺขินึ อคฺคมเหสึ กตฺวา รชฺชํ กาเรหีติฯ **นิจฺฉามิ ทุพฺพณฺณมหํ วสนฺต**นฺติ อหํ ปน ตํ ทุพฺพณฺณํ ทุสฺสณฺฐิตํ อิธ วสนฺตํ น อิจฺฉามีติฯ

โส ‘‘ปภาวติยา เม สนฺติกา กถา ลทฺธา’’ติ ตุฏฺฐจิตฺโต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๓. ‘‘นาหํ คมิสฺสามิ อิโต กุสาวตึ, ปภาวตี วณฺณปโลภิโต ตว;
รมามิ มทฺทสฺส นิเกตรเมฺม, หิตฺวาน รฏฺฐํ ตว ทสฺสเน รโตฯ

๔. ‘‘ปภาวตี วณฺณปโลภิโต ตว, สมฺมูฬฺหรูโป วิจรามิ เมทินึ;
ทิสํ น ชานามิ กุโตมฺหิ อาคโต, ตยมฺหิ มโตฺต มิคมนฺทโลจเนฯ

๕. ‘‘สุวณฺณจีรวสเน, ชาตรูปสุเมขเล;
สุโสฺสณิ ตว กามา หิ, นาหํ รเชฺชน มตฺถิโก’’ติฯ

ตตฺถ **รมามี**ติ อภิรมามิ น อุกฺกณฺฐามิฯ **สมฺมูฬฺหรูโป**ติ กิเลสสมฺมูโฬฺห หุตฺวาฯ **ตยมฺหิ มโตฺต**ติ ตยิ มโตฺตมฺหิ, ตยา วา มโตฺตมฺหิฯ **สุวณฺณจีรวสเน**ติ สุวณฺณขจิตวตฺถวสเนฯ **นาหํ รเชฺชน มตฺถิโก**ติ น อหํ รเชฺชน อตฺถิโกฯ

เอวํ วุเตฺต สา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ เอตํ ‘วิปฺปฏิสารี ภวิสฺสตี’ติ ปริภาสามิ, อยํ ปน รชฺชิตฺวาว กเถติ, สเจ โข ปน มํ ‘อหํ กุสราชา’ติ วตฺวา หเตฺถ คเณฺหยฺย, โก ตํ นิวาเรยฺย, โกจิ โน อิมํ กถํ สุเณยฺยา’’ติ ทฺวารํ ถเกตฺวา สูจึ ทตฺวา อโนฺต อฏฺฐาสิฯ โสปิ ภตฺตกาชํ อาหริตฺวา ภตฺตํ วเฑฺฒตฺวา ราชธีตโร โภเชสิฯ ปภาวตี ‘‘คจฺฉ กุสราเชน ปกฺกภตฺตํ อาหรา’’ติ ขุชฺชํ เปเสสิฯ สา อาหริตฺวา ‘‘ภุญฺชาหี’’ติ อาหฯ นาหํ เตน ปกฺกภตฺตํ ภุญฺชามิ, ตฺวํ ภุญฺชิตฺวา อตฺตโน ลทฺธนิวาปํ คเหตฺวา ภตฺตํ ปจิตฺวา อาหร, กุสรโญฺญ อาคตภาวญฺจ มา กสฺสจิ อาโรเจสีติฯ ขุชฺชา ตโต ปฏฺฐาย ตสฺสา โกฏฺฐาสํ อาหริตฺวา สยํ ภุญฺชติ, อตฺตโน โกฏฺฐาสํ ตสฺสา อุปเนติฯ กุสราชาปิ ตโต ปฏฺฐาย ตํ ปสฺสิตุํ อลภโนฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อตฺถิ นุ โข ปภาวติยา มยิ สิเนโห, อุทาหุ นตฺถิ, วีมํสิสฺสามิ น’’นฺติฯ โส ปน ราชธีตโร โภเชตฺวา ภตฺตกาชํ อาทาย นิกฺขโนฺต ตสฺสา คพฺภทฺวาเร ปาสาทตลํ ปาเทน ปหริตฺวา ภาชนานิ ฆเฏฺฏตฺวา นิตฺถุนิตฺวา วิสญฺญี หุตฺวา วิย อวกุโชฺช ปติฯ สา ตสฺส นิตฺถุนิตสเทฺทน ทฺวารํ วิวริตฺวา ตํ ภตฺตกาเชน โอตฺถตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ สกลชมฺพุทีเป อคฺคราชา มํ นิสฺสาย รตฺตินฺทิวํ ทุกฺขํ อนุโภติ, สุขุมาลตาย ภตฺตกาเชน อวตฺถโต ปตติ, ชีวติ นุ โข, โน วา’’ติฯ สา คพฺภโต นิกฺขมิตฺวา ตสฺส นาสวาตํ อุปธาเรตุํ คีวํ ปสาเรตฺวา มุขํ โอโลเกสิฯ โส มุขปูรํ เขฬํ คเหตฺวา ตสฺสา สรีเร ปาเตสิฯ สา ตํ ปริภาสิตฺวา คพฺภํ ปวิสิตฺวา ทฺวารํ อฑฺฒวิวฏํ ถเกตฺวา ฐิตา คาถมาห –

๖. ‘‘อพฺภูติ ตสฺส โภ โหติ, โย อนิจฺฉนฺตมิจฺฉติ;
อกามํ ราช กาเมสิ, อกนฺตํ กนฺตุมิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **อพฺภูตี**ติ อภูติ, อวฑฺฒีติ อโตฺถฯ

โส ปน ปฏิพทฺธจิตฺตตาย อโกฺกสิยมาโนปิ ปริภาสิยมาโนปิ วิปฺปฏิสารํ อนุปฺปาเทตฺวาว อนนฺตรํ คาถมาห –

๗. ‘‘อกามํ วา สกามํ วา, โย นโร ลภเต ปิยํ;
ลาภเมตฺถ ปสํสาม, อลาโภ ตตฺถ ปาปโก’’ติฯ

สาปิ ตสฺมึ เอวํ กเถเนฺตปิ อโนสกฺกิตฺวา ถทฺธตรวจนํ วตฺวา ปลาเปตุกามา อิตรํ คาถมาห –

๘. ‘‘ปาสาณสารํ ขณสิ, กณิการสฺส ทารุนา;
วาตํ ชาเลน พาเธสิ, โย อนิจฺฉนฺตมิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **กณิการสฺส ทารุนา**ติ กณิการกฏฺฐินฯ **พาเธสี**ติ พนฺธสีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ติโสฺส คาถาโย อภาสิ –

๙. ‘‘ปาสาโณ นูน เต หทเย, โอหิโต มุทุลกฺขเณ;
โย เต สาตํ น วินฺทามิ, ติโรชนปทาคโตฯ

๑๐. ‘‘ยทา มํ ภกุฏึ กตฺวา, ราชปุตฺตี อุทิกฺขติ;
อาฬาริโก ตทา โหมิ, รโญฺญ มทฺทสฺสเนฺตปุเรฯ

๑๑. ‘‘ยทา อุมฺหยมานา มํ, ราชปุตฺตี อุทิกฺขติ;
นาฬาริโก ตทา โหมิ, ราชา โหมิ ตทา กุโส’’ติฯ

ตตฺถ **มุทุลกฺขเณ**ติ มุทุนา อิตฺถิลกฺขเณน สมนฺนาคเตฯ **โย**ติ โย อหํ ติโรรฏฺฐา อาคโต ตว สนฺติเก วสโนฺต ปฏิสนฺถารมตฺตมฺปิ สาตํ น ลภามิ, โส เอวํ มญฺญามิ, มยิ สิเนหุปฺปตฺตินิวารณาย นูน ตว หทเย ปาสาโณ ฐปิโตฯ **ภกุฏึ กตฺวา**ติ โกธวเสน วลิวิสมํ นลาฏํ กตฺวาฯ **อาฬาริโก**ติ ภตฺตการโกฯ ตสฺมึ ขเณ อหํ มทฺทรโญฺญ อเนฺตปุเร ภตฺตการกทาโส วิย โหมีติ วทติฯ **อุมฺหยมานา**ติ ปหฏฺฐาการํ ทเสฺสตฺวา หสมานาฯ **ราชา โหมี**ติ ตสฺมึ ขเณ อหํ กุสาวตีนคเร รชฺชํ กาเรโนฺต ราชา วิย โหมิ, กสฺมาสิ เอวํ ผรุสา, อิโต ปฏฺฐาย มา เอวรูปํ กริ, ภเทฺทติฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ อติวิย อลฺลียิตฺวา กเถติ, มุสาวาทํ กตฺวา อุปาเยน นํ อิโต ปลาเปสฺสามี’’ติ คาถมาห –

๑๒. ‘‘สเจ หิ วจนํ สจฺจํ, เนมิตฺตานํ ภวิสฺสติ;
เนว เม ตฺวํ ปตี อสฺส, กามํ ฉินฺทนฺตุ สตฺตธา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, มยา ‘‘อยํ กุสราชา มยฺหํ ปติ ภวิสฺสติ, น ภวิสฺสตี’’ติ พหู นิมิตฺตปาฐกา ปุจฺฉิตา, เต ‘‘กามํ กิร มํ สตฺตธา ฉินฺทนฺตุ, เนว เม ตฺวํ ปติ ภวิสฺสสี’’ติ วทึสูติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ตํ ปฏิพาหโนฺต ‘‘ภเทฺท, มยาปิ อตฺตโน รเฏฺฐ เนมิตฺตกา ปุจฺฉิตา, เต ‘อญฺญตฺร สีหสฺสรกุสราชโต ตว ปติ นาม อโญฺญ นตฺถี’ติ พฺยากรึสุ, อหมฺปิ อตฺตโน ญาณพลนิมิเตฺตน เอวเมว กเถสิ’’นฺติ วตฺวา อนนฺตรํ คาถมาห –

๑๓. ‘‘สเจ หิ วจนํ สจฺจํ, อเญฺญสํ ยทิ วา มม;
เนว ตุยฺหํ ปตี อตฺถิ, อโญฺญ สีหสฺสรา กุสา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยทิ หิ อเญฺญสํ เนมิตฺตานํ วจนํ สจฺจํ, ยทิ วา มม วจนํ สจฺจํ, ตว อโญฺญ ปติ นาม นตฺถีติฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘น สกฺกา อิมํ ลชฺชาเปตุํ วา ปลาเปตุํ วา, กึ เม อิมินา’’ติ ทฺวารํ ปิธาย อตฺตานํ น ทเสฺสสิฯ โสปิ กาชํ คเหตฺวา โอตริ, ตโต ปฏฺฐาย ตํ ทฏฺฐุํ น ลภติ, ภตฺตกา

รกกมฺมํ กโรนฺต อติวิย กิลมติ , ภุตฺตปาตราโส ทารูนิ ผาเลติ, ภาชนานิ โธวติ, กาเชน อุทกํ อาหรติ, สยโนฺต อมฺพณปิเฏฺฐ สยติ, ปาโต วุฎฺฐาย ยาคุอาทีนิ ปจติ หรติ โภเชติ, นนฺทิราคํ นิสฺสาย อติทุกฺขํ อนุโภติฯ โส เอกทิวสํ ภตฺตเคหทฺวาเรน คจฺฉนฺตึ ขุชฺชํ ทิสฺวา ปโกฺกสิฯ สา ปภาวติยา ภเยน ตสฺส สนฺติกํ คนฺตุํ อวิสหนฺตี ตุริตตุริตา วิย คจฺฉติฯ อถ นํ เวเคน อุปคนฺตฺวา ‘‘ขุเชฺช’’ติ อาหฯ

สา นิวตฺติตฺวา ฐิตา ‘‘โก เอโส’’ติ วตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ สทฺทํ น สุณามี’’ติ อาหฯ อถ นํ ‘‘ขุเชฺช ตฺวมฺปิ สามินีปิ เต อุโภปิ อติวิย ถทฺธา, เอตฺตกํ กาลํ ตุมฺหากํ สนฺติเก วสโนฺต อาโรคฺยสาสนมตฺตมฺปิ น ลภามิ, เทยฺยธมฺมํ ปน กึ ทสฺสถ, ติฎฺฐตุ ตาเวตํ, อปิ เม ปภาวตึ มุทุกํ กตฺวา ทเสฺสตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติ อาห ฯ สา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ อถ นํ ‘‘สเจ เม ตํ ทเสฺสตุํ สกฺขิสฺสสิ, ขุชฺชภาวํ เต อุชุกํ กตฺวา คีเวยฺยกํ ทสฺสามี’’ติ ปโลเภโนฺต ปญฺจ คาถาโย อภาสิ –

๑๔. ‘‘เนกฺขํ คีวํ เต กาเรสฺสํ, ปตฺวา ขุเชฺช กุสาวตึ;
สเจ มํ นาคนาสูรู, โอโลเกยฺย ปภาวตีฯ

๑๕. ‘‘เนกฺขํ คีวํ เต กาเรสฺสํ, ปตฺวา ขุเชฺช กุสาวตึ;
สเจ มํ นาคนาสูรู, อาลเปยฺย ปภาวตีฯ

๑๖. ‘‘เนกฺขํ คีวํ เต กาเรสฺสํ, ปตฺวา ขุเชฺช กุสาวตึ;
สเจ มํ นาคนาสูรู, อุมฺหาเยยฺย ปภาวตีฯ

๑๗. ‘‘เนกฺขํ คีวํ เต กาเรสฺสํ, ปตฺวา ขุเชฺช กุสาวตึ;
สเจ มํ นาคนาสูรู, ปมฺหาเยยฺย ปภาวตีฯ

๑๘. ‘‘เนกฺขํ คีวํ เต กาเรสฺสํ, ปตฺวา ขุเชฺช กุสาวตึ;
สเจ มํ นาคนาสูรู, ปาณีหิ อุปสมฺผุเส’’ติฯ

ตตฺถ **เนกฺขํ คีวํ เต**ติ ตว คีเวยฺยํ สพฺพสุวณฺณมยเมว กาเรสฺสามีติ อโตฺถฯ ‘‘เนกฺขํ คีวํ เต กริสฺสามี’’ติปิ ปาโฐ, ตว คีวาย เนกฺขมยํ ปิฬนฺธนํ ปิฬเนฺธสฺสามีติ อโตฺถฯ **โอโลเกยฺยา**ติ สเจ ตว วจเนน มํ ปภาวตี โอโลเกยฺย, สเจ มํ ตาย โอโลกาเปตุํ สกฺขิสฺสสีติ อโตฺถฯ **‘‘อาลเปยฺยา’’**ติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ เอตฺถ ปน **อุมฺหาเยยฺยา**ติ มนฺทหสิตวเสน ปริหาเสยฺยฯ **ปมฺหาเยยฺยา**ติ มหาหสิตวเสน ปริหาเสยฺยฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห, เทว, กติปาหจฺจเยน นํ ตุมฺหากํ วเส กริสฺสามิ, ปสฺสถ เม ปรกฺกม’’นฺติ วตฺวา ตํ กรณียํ ตีเรตฺวา ปภาวติยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ตสฺสา วสนคพฺภํ โสเธนฺตี วิย ปหรณโยคฺคํ เลฑฺฑุขณฺฑมฺปิ อเสเสตฺวา อนฺตมโส ปาทุกาปิ นีหริตฺวา สกลคพฺภํ สมฺมชฺชิตฺวา คพฺภทฺวาเร อุมฺมารํ อนฺตรํ กตฺวา อุจฺจาสนํ ปญฺญเปตฺวา ปภาวติยา เอกํ นีจปีฐกํ อตฺถริตฺวา ‘‘เอหิ, อมฺม, สีเส เต อูกา วิจินิสฺสามี’’ติ ตํ ตตฺถ ปีฐเก นิสีทาเปตฺวา อตฺตโน อูรุอนฺตเร ตสฺสา สีสํ ฐเปตฺวา โถกํ กณฺฑุยิตฺวา ‘‘อโห อิมิสฺสา สีเส พหู อูกา’’ติ สกสีสโต อูกา คเหตฺวา ตสฺสา หเตฺถ ฐเปตฺวา ‘‘ปสฺส กิตฺตกา เต สีเส อูกา’’ติ ปิยกถํ กเถตฺวา มหาสตฺตสฺส คุณํ กเถนฺตี คาถมาห –

๑๙. ‘‘น หิ นูนายํ ราชปุตฺตี, กุเส สาตมฺปิ วินฺทติ;
อาฬาริเก ภเต โปเส, เวตเนน อนตฺถิเก’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – เอกํเสน อยํ ราชปุตฺตี ปุเพฺพ กุสาวตีนคเร กุสนรินฺทสฺส สนฺติเก มาลาคนฺธวิเลปนวตฺถาลงฺการวเสน อปฺปมตฺตกมฺปิ สาตํ น วินฺทติ น ลภติ, ตมฺพูลมตฺตมฺปิ เอเตน เอติสฺสา ทินฺนปุพฺพํ น ภวิสฺสติฯ กึการณา? อิตฺถิโย นาม เอกทิวสมฺปิ องฺกํ อวตฺถริตฺวา นิปนฺนสามิกมฺหิ หทยํ ภินฺทิตุํ น สโกฺกนฺติ, อยํ ปน อาฬาริเก ภเต โปเส อาฬาริกตฺตญฺจ ภตกตฺตญฺจ อุปคเต เอตสฺมิํ ปุริเส มูเลนปิ อนตฺถิเก เกวลํ ตํเยว นิสฺสาย รชฺชํ ปหาย อาคนฺตฺวา เอวํ ทุกฺขํ อนุภวเนฺต ปฏิสนฺถารมตฺตมฺปิ น กโรติ, สเจปิ เต, อมฺม, ตสฺมิํ สิเนโห นตฺถิ, สกลชมฺพุทีเป อคฺคราชา มํ นิสฺสาย กิลมตีติ ตสฺส กิญฺจิเทว ทาตุํ อรหสีติฯ

สา ตํ สุตฺวา ขุชฺชาย กุชฺฌิฯ อถ นํ ขุชฺชา คีวายํ คเหตฺวา อโนฺตคเพฺภ ขิปิตฺวา สยํ พหิ หุตฺวา ทฺวารํ ปิธาย อาวิญฺฉนรชฺชุมฺหิ โอลมฺพนฺตี อฎฺฐาสิฯ ปภาวตี ตํ คเหตุํ อสโกฺกนฺตี ทฺวารมูเล ฐตฺวา อโกฺกสนฺตี อิตรํ คาถมาห –

๒๐. ‘‘น หิ นูนายํ สา ขุชฺชา, ลภติ ชิวฺหาย เฉทนํ;
สุนิสิเตน สเตฺถน, เอวํ ทุพฺภาสิตํ ภณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุนิสิเตนา**ติ สุฎฺฐุ นิสิเตน ติขิณสเตฺถนฯ **เอวํ ทุพฺภาสิต**นฺติ เอวํ อโสตพฺพยุตฺตกํ ทุพฺภาสิตํ ภณนฺตีฯ

อถ ขุชฺชา อาวิญฺจนรชฺชุํ คเหตฺวา ฐิตาว ‘‘นิปฺปเญฺญ ทุพฺพินีเต ตว รูปํ กิํ กริสฺสติ, กิํ มยํ ตว รูปํ ขาทิตฺวา ยาเปสฺสามา’’ติ วตฺวา เตรสหิ คาถาหิ โพธิสตฺตสฺส คุณํ ปกาเสนฺตี ขุชฺชา คชฺชิตํ นาม คชฺชิ –

๒๑. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
มหายโสติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๒๒. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
มหทฺธโนติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๒๓. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
มหพฺพโลติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๒๔. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
มหารฎฺฐติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๒๕. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
มหาราชาติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๒๖. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
สีหสฺสโรติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๒๗.‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
วคฺคุสฺสโรติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๒๘. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
พินฺทุสฺสโรติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๒๙. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
มณฺชุสฺสโรติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๓๐. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
มธุสฺสโรติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๓๑. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
สตสิโปฺปติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๓๒. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
ขตฺติโยติปิ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิยํฯ

๓๓. ‘‘มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน ปภาวติ;
กุสราชาติ กตฺวาน, กรสฺสุ รุจิเร ปิย’’นฺติฯ

ตตฺถ **มา นํ รูเปน ปาเมสิ, อาโรเหน, ปภาวตี**ติ อเร ปภาวติ, มา ตฺวํ เอตํ กุสนรินฺทํ อตฺตโน รูเปน อาโรหปริณาเหน ปมินิ, เอวํ ปมาณํ คณฺหิฯ **มหายโส**ติ มหานุภาโว โสติ เอวํ หทเย กตฺวาน **รุจิเร** ปิยทสฺสเน กรสฺสุ ตสฺส ปิยํฯ อานุภาโวเยว หิสฺส รูปนฺติ วทติฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ อปิ จ **มหายโส**ติ มหาปริวาโรฯ **มหทฺธโน**ติ มหาโภโคฯ **มหพฺพโล**ติ มหาถาโมฯ **มหารโฏฺฐ**ติ วิปุลรโฏฺฐฯ **มหาราชา**ติ สกลชมฺพุทีเป อคฺคราชาฯ **สีหสฺสโร**ติ สีหสทฺทสมานสโทฺทฯ **วคฺคุสฺสโร**ติ ลีลายุตฺตสฺสโรฯ **พินฺทุสฺสโร**ติ สมฺปิณฺฑิตฆนสฺสโรฯ **มณฺชุสฺสโร**ติ สุนฺทรสฺสโรฯ **มธุสฺสโร**ติ มธุรยุตฺตสฺสโรฯ **สตสิโปฺป**ติ ปเรสํ สนฺติเก อสิกฺขิตฺวา อตฺตโน พเลเนว นิปฺผนฺนอเนกสตสิโปฺปฯ **ขตฺติโย**ติ โอกฺกากปเวณิยํ ชาโต อสมฺภินฺนขตฺติโยฯ **กุสราชา**ติ สกฺกทตฺติยกุสติณสมานนาโม ราชาฯ เอวรูโป หิ อโญฺญ ราชา นาม นตฺถีติ ชานิตฺวา เอตสฺส ปิยํ กโรหีติ ขุชฺชา เอตฺตกาหิ คาถาหิ ตสฺส คุณํ กเถสิฯ

ปภาวตี ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘ขุเชฺช อติวิย คชฺชสิ, หเตฺถน ปาปุณนฺตี สสามิกภาวํ เต ชานาเปสฺสามี’’ติ ขุชฺชํ ตเชฺชสิฯ สาปิ ตํ ‘‘อหํ ตํ รกฺขมานา ปิตุโน เต กุสราชสฺส อาคตภาวํ นาโรเจสึ, โหตุ, อชฺช รโญฺญ อาโรเจสฺสามี’’ติ มหเนฺตน สเทฺทน ภายาเปสิฯ สาปิ ‘‘โกจิเทว สุเณยฺยา’’ติ ขุชฺชํ สญฺญาเปสิฯ โพธิสโตฺตปิ ตํ ปสฺสิตุํ อลภโนฺต สตฺต มาเส ทุโพฺภชเนน ทุกฺขเสยฺยาย กิลมโนฺต จิเนฺตสิ – ‘‘โก เม เอตาย อโตฺถ, สตฺต มาเส วสโนฺต เอตํ ปสฺสิตุมฺปิ น ลภามิ, อติวิย กกฺขฬา สาหสิกา, คนฺตฺวา มาตาปิตโร ปสฺสิสฺสามี’’ติฯ ตสฺมึ ขเณ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ตสฺส อุกฺกณฺฐิตภาวํ ญตฺวา ‘‘ราชา สตฺต มาเส ปภาวตึ ทฏฺฐุมฺปิ น ลภิ, ลภนาการมสฺส กริสฺสามี’’ติ มทฺทรโญฺญ ทูเต กตฺวา สตฺตนฺนํ ราชูนํ ทูตํ ปาเหโนฺต ‘‘ปภาวตี, กุสราชํ ฉเฑฺฑตฺวา อาคตา, อาคจฺฉนฺตุ ปภาวตึ คณฺหนฺตู’’ติ เอเกกสฺส วิสุํ วิสุํ สาสนํ ปหิณิฯ เต มหาปริวาเรน คนฺตฺวา นครํ ปตฺวา อญฺญมญฺญสฺส อาคตการณํ น ชานนฺติฯ เต ‘‘ตฺวํ กสฺมา อาคโต, ตฺวํ กสฺมา อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ ญตฺวา กุชฺฌิตฺวา ‘‘เอกํ กิร ธีตรํ สตฺตนฺนํ ทสฺสติ, ปสฺสถสฺส อนาจารํ, อุปฺปเณฺฑติ โน, คณฺหถ น’’นฺติ ‘‘สเพฺพสมฺปิ อมฺหากํ ปภาวตึ เทตุ ยุทฺธํ วา’’ติ สาสนานิ ปหิณิตฺวา นครํ ปริวารยึสุฯ มทฺทราชา สาสนํ สุตฺวา ภีตตสิโต อมเจฺจ อามเนฺตตฺวา ‘‘กึ กโรมา’’ติ ปุจฺฉิฯ อถ นํ อมจฺจา ‘‘เทว , สตฺตปิ ราชาโน ปภาวตึ นิสฺสาย อาคตา, ‘สเจ น ทสฺสติ, ปาการํ ภินฺทิตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ตํ คณฺหิสฺสามา’ติ วทนฺติ, ปาการเร อภิเนฺนเยว เตสํ ปภาวตึ เปเสสฺสามา’’ติ วตฺวา คาถมาหํสุ –

๓๔. ‘‘เอเต นาคา อุปตฺถทฺธา, สเพฺพ ติฏฺฐนฺติ วมฺมิตา;

ปุรา มทฺทนฺติ ปาการํ, อาเนเนฺตตํ ปภาวติ''นฺติฯ

ตตฺถ **อุปตฺถทฺธา**ติ อติถทฺธา ทปฺปิตาฯ **อาเนเนฺตตํ ปภาวติ**นฺติ อาเนนฺตุ เอตํ ปภาวตินฺติ สาสนานิ ปหิณึสุฯ ตสฺมา ยาว เอเต นาคา ปาการํ น มทฺทนฺติ, ตาว เนสํ ปภาวตึ เปเสหิ, มหาราชาติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ''สจาหํ เอกสฺส ปภาวตึ เปเสสฺสามิ, เสสา ยุทฺธํ กริสฺสนฺติ, น สกฺกา เอกสฺส ทาตุํ, สกลชมฺพุทีเป อคฺคราชานํ 'วิรูโป'ติ ฉเฑฺฑตฺวา อาคตา อาคมนสฺส ผลํ ลภตุ, วธิตฺวาน นํ สตฺต ขณฺฑานิ กตฺวา สตฺตนฺนํ ขตฺติยานํ เปเสสฺสามี''ติ วทโนฺต อนนฺตรํ คาถมาห –

๓๕. ''สตฺต พิเล กริตฺวาน, อหเมตํ ปภาวตึ;
ขตฺติยานํ ปทสฺสามิ, เย มํ หนฺตุํ อิธาคตา''ติฯ

ตสฺส สา กถา สกลนิเวสเน ปากฏา อโหสิฯ ปริจาริกา คนฺตฺวา ''ราชา กิร ตํ สตฺต ขณฺฑานิ กตฺวา สตฺตนฺนํ ราชูนํ เปเสสฺสตี''ติ ปภาวติยา อาโรเจสุํฯ สา มรณภยภีตา อาสนา วุฏฺฐาย ภคินีหิ ปริวุตา มาตุ สิริคพฺภํ อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๓๖. ''อวุฏฺฐหิ ราชปุตฺตี, สามา โกเสยฺยวาสินี;
อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ, ทาสีคณปุรกฺขตา''ติฯ

ตตฺถ **สามา**ติ สุวณฺณวณฺณาฯ **โกเสยฺยวาสินี**ติ สุวณฺณขจิตโกเสยฺยนิวสนาฯ

สา มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา มาตรํ วนฺทิตฺวา ปริเทวมานา อาห –

๓๗. ''ตํ นูน กกฺกูปนิเสวิตํ มุขํ, อาทาสทนฺตาถรุปจฺจเวกฺขิตํ;
สุภํ สุเนตฺตํ วิรชํ อนงฺคณํ, ฉุทฺธํ วเน ฐสฺสติ ขตฺติเยหิฯ

๓๘. ''เต นูน เม อสิเต เวลฺลิตเคฺค, เกเส มุทู จนฺทนสารลิเตฺต;
สมากุเล สีวถิกาย มเชฺฌ, ปาเทหิ คิชฺฌา ปริกฑฺฒิสฺสนฺติฯ

๓๙. ''ตา นูน เม ตมฺพนขา สุโลมา, พาหา มุทู จนฺทนสารลิตฺตา;
ฉินฺนา วเน อุชฺฌิตา ขตฺติเยหิ, คยฺห ธโงฺก คจฺฉติ เยนกามํฯ

๔๐. ''เต นูน ตาลูปนิเภ อลเมฺพ, นิเสวิเต กาสิกจนฺทเนน;
ถเนสุ เม ลมฺพิสฺสติ สิงฺคาโล, มาตูว ปุโตฺต ตรุโณ ตนูโชฯ

๔๑. ''ตํ นูน โสณึ ปุถุลํ สุโกฏฺฏิตํ, นิเสวิตํ กญฺจนเมขลาหิ;
ฉินฺนํ วเน ขตฺติเยหี อวตฺถํ, สิงฺคาลสงฺฆา ปริกฑฺฒิสฺสนฺติฯ

๔๒. ''โสณา ธงฺกา สิงฺคาลา จ, เย จเญฺญ สนฺติ ทาฐิโน;
อชรา นูน เหสฺสนฺติ, ภกฺขยิตฺวา ปภาวตึฯ

๔๓. ''สเจ มํสานิ หริํสุ, ขตฺติยา ทูรคามิโน;
อฏฺฐีนิ อมฺม ยาจิตฺวา, อนุปเถ ทหาถ นํฯ

๔๔. ‘‘เขตฺตานิ อมฺม กาเรตฺวา, กณิกาเรตฺถ โรปย;
ยทา เต ปุปฺผิตา อสฺสุ, เหมนฺตานํ หิมจฺจเย;
สเรยฺยาถ มมํ อมฺม, เอวํวณฺณา ปภาวตี’’ติฯ

ตตฺถ กกฺกูปนิเสวิตนฺติล **กกฺกูปนิเสวิต**นฺติ สาสปกกฺกโลณกกฺกมตฺติกกกฺกติลกกฺกหลิทฺทิกกฺกมุขจุณฺณเกหิ อิเมหิ ปญฺจหิ กเกฺกหิ อุปนิเสวิตํฯ **อาทาสทนฺตาถรุปจฺจเวกฺขิต**นฺติ ทนฺตมยถรุมฺหิ อาทาเส ปจฺจเวกฺขิตํ ตตฺถ โอโลเกตฺวา มณฺฑิตํฯ **สุภ**นฺติ สุภมุขํฯ **วิรช**นฺติ วิคตรชํ นิมฺมลํฯ **อนงฺคณ**นฺติ คณฺฑปิฬกาทิโทสรหิตํฯ **ฉุทฺธ**นฺติ อมฺม เอวรูปํ มม มุขํ อทฺธา อิทานิ ขตฺติเยหิ ฉฑฺฑิตํ **วเน** อรเญฺญ ฐสฺสตีติ ปริเทวติฯ **อสิเต**ติ กาฬเกฯ **เวลฺลิตเคฺค**ติ อุนฺนตเคฺคฯ **สีวถิกายา**ติ สุสานมฺหิฯ **ปริกฑฺฒิสฺสนฺตี**ติ เอวรูเป มม เกเส มนุสฺสมํสขาทกา คิชฺฌา ปาเทหิ ปหริตฺวา นูน ปริกฑฺฒิสฺสนฺติฯ **คยฺห ธโงฺก คจฺฉติ เยนกาม**นฺติ อมฺม มม เอวรูปํ พาหํ นูน ธโงฺก คเหตฺวา ลุญฺชิตฺวา ขาทโนฺต เยนกามํ คจฺฉิสฺสติฯ

ตาลูปนิเภติ สุวณฺณตาลผลสทิเสฯ **กาสิกจนฺทเนนา**ติ สุขุมจนฺทเนน นิเสวิเตฯ **ถเนสุ เม**ติ อมฺม มม สุสาเน ปติตาย เอวรูเป ถเน ทิสฺวา มุเขน ฑํสิตฺวา เตสุ เม ถเนสุ อตฺตโน ตนุโช มาตุ ตรุณปุโตฺต วิย นูน สิงฺคาโล ลมฺพิสฺสติฯ **โสณิ**นฺติ กฏิํฯ **สุโกฏฺฏิต**นฺติ โคหนุเกน ปหริตฺวา สุวฑฺฒิตํฯ **อวตฺถ**นฺติ ฉฑฺฑิตํฯ **ภกฺขยิตฺวา**ติ อมฺม เอเต เอตฺตกา นูน มม มํสํ ขาทิตฺวา อชรา ภวิสฺสนฺติฯ

สเจ มํสานิ หริํสูติ อมฺม สเจ เต ขตฺติยา มยิ ปฏิพทฺธจิตฺตา มม มํสานิ หเรยฺยุํ, อถ ตุเมฺห อฏฺฐีนิ ยาจิตฺวา **อนุปเถ ทหาถนํ,** ชงฺฆมคฺคมหามคฺคานํ อนฺตเร ทเหยฺยาถาติ วทติฯ **เขตฺตานี**ติ อมฺม มม ฌาปิตฏฺฐาเน มาลาทิวตฺถูนิ กาเรตฺวา เอตฺถ เอเตสุ เขเตฺตสุ กณิการรุเกฺข โรปยฯ **หิมจฺจเย**ติ หิมปาตาติกฺกเม ผคฺคุณมาเสฯ **สเรยฺยาถา**ติ เตสํ ปุปฺผานํ สุวณฺณจโงฺกฏกํ ปูเรตฺวา อูรูสุ ฐเปตฺวา มม ธีตา ปภาวตี เอวํวณฺณาติ สเรยฺยาถฯ

อิติ สา มรณภยตชฺชิตา มาตุ สนฺติเก วิลปิฯ มทฺทราชาปิ ‘‘ผรสุญฺจ คณฺฑิกญฺจ คเหตฺวา โจรฆาตโก อิเธว อาคจฺฉตู’’ติ อาณาเปสิฯ ตสฺส อาคมนํ สกลราชเคเห ปากฏํ อโหสิฯ อถสฺส อาคตภาวํ สุตฺวา ปภาวติยา มาตา อุฏฺฐายาสนา โสกสมปฺปิตา รโญฺญ สนฺติกํ อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๔๕. ‘‘ตสฺสา มาตา อุทฏฺฐาสิ, ขตฺติยา เทววณฺณินี;
ทิสฺวา อสิญฺจ สูนญฺจ, รโญฺญ มทฺทสฺสเนฺตปุเร’’ติฯ

ตตฺถ **อุทฏฺฐาสี**ติ อาสนา อุฏฺฐาย รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา อฏฺฐาสิฯ **ทิสฺวา อสิญฺจ สูนญฺจา**ติ อเนฺตปุรมฺหิ อลงฺกตมหาตเล รโญฺญ ปุรโต นิกฺขิตฺตํ ผรสุญฺจ คณฺฑิกญฺจ ทิสฺวา วิลปนฺตี คาถมาห –

๔๖. ‘‘อิมินา นูน อสินา, สุสญฺญํ ตนุมชฺฌิมํ;
ธีตรํ มทฺท หนฺตฺวาน, ขตฺติยานํ ปทสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **อสินา**ติ ผรสุํ สนฺธายาหฯ โส หิ อิมสฺมิํ ฐาเน อสิ นาม ชาโตฯ **สุสญฺญํ ตนุมชฺฌิม**นฺติ สุฏฺฐุ สญฺญาตํ ตนุมชฺฌิมํฯ

อถ นํ ราชา สญฺญาเปนฺต อาห – ‘‘เทวิ, กึ กเถสิ, ตว ธีตา สกลชมฺพุทีเป อคฺคราชานํ ‘วิรูโป’ติ ฉฑฺเฑตฺวา คตมคฺค ปทวลเญฺช อวินฏฺฐเยว มจฺจุํ นลาเฏนาทาย อาคตา, อิทานิ อตฺตโน รูปํ นิสฺสาย อีทิสํ ผลํ ลภตู’’ติฯ สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ธีตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วิลปนฺตี อาห –

๔๗. ‘‘น เม อกาสิ วจนํ, อตฺถกามาย ปุตฺติเก;
สาชฺช โลหิตสญฺฉนฺนา, คจฺฉสิ ยมสาธนํฯ

๔๘. ‘‘เอวมาปชฺชตี โปโส, ปาปิยญฺจ นิคจฺฉติ;
โย เว หิตานํ วจนํ, น กโรติ อตฺถทสฺสินํฯ

๔๙. ‘‘สเจ จ อชฺช ธาเรสิ, กุมารํ จารุทสฺสนํ;
กุเสน ชาตํ ขตฺติยํ, สุวณฺณมณิเมขลํ;
ปูชิตํ ญาติสเงฺฆหิ, น คจฺฉสิ ยมกฺขยํฯ

๕๐. ‘‘ยตฺถสฺสุ เภรี นทติ, กุญฺชโร จ นิกูชติ;
ขตฺติยานํ กุเล ภเทฺท, กินฺนุ สุขตรํ ตโตฯ

๕๑. ‘‘อโสฺส จ สิสติ ทฺวาเร, กุมาโร อุปโรทติ;
ขตฺติยานํ กุเล ภเทฺท, กินฺนุ สุขตรํ ตโตฯ

๕๒. ‘‘มยูรโกญฺจาภิรุเท, โกกิลาภินิกูชิเต;
ขตฺติยานํ กุเล ภเทฺท, กินฺนุ สุขตรํ ตโต’’ติฯ

ตตฺถ **ปุตฺติเก**ติ ตํ อาลปติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อมฺม, อิธ กึ กริสฺสสิ, สามิกสฺส สนฺติกํ คจฺฉ, มา รูปมเทน มชฺชีติ เอวํ ยาจนฺติยาปิ เม วจนํ น อกาสิ, สา ตฺวํ อชฺช โลหิตสญฺฉนฺนา คจฺฉสิ ยมสาธนํ, มจฺจุราชสฺส ภวนํ คมิสฺสสีติฯ **ปาปิยญฺจา**ติ อิโต ปาปตรญฺจ นิคจฺฉติฯ **สเจ จ อชฺช ธาเรสี**ติ, อมฺม, สเจ ตฺวํ จิตฺตสฺส วสํ อคนฺตฺวา กุสนรินฺทํ ปฏิจฺจ ลทฺธํ อตฺตโน รูเปน สทิสํ จารุทสฺสนํ กุมารํ อชฺช ธารยิสฺสสิฯ **ยมกฺขย**นฺติ เอวํ สเนฺต ยมนิเวสนํ น คเจฺฉยฺยาสิฯ **ตโต** ยมฺหิ ขตฺติยกุเล อยํ วิภูติ, ตมฺหา นานาเภริสเทฺทน เจว มตฺตวารณโกญฺจนาเทน จ นินฺนาทิตา กุสาวตีราชกุลา กึ นุ สุขตรํ ทิสฺวา อิธาคตาสีติ อโตฺถฯ **สิสตี**ติ หสติฯ **กุมาโร**ติ สุสิกฺขิโต คนฺธพฺพกุมาโรฯ **อุปโรทตี**ติ นานาตูริยานิ คเหตฺวา อุปหารํ กโรติฯ **โกกิลาภินิกูชิเต**ติ กุสราชกุเล สายํ ปาโต ปวตฺตนจฺจคีตวาทิตูปหารํ ปฏิปฺผรนฺตี วิย โกกิเลหิ อภินิกูชิเตฯ

อิติ สาปิ เอตฺตกาหิ คาถาหิ ตาย สทฺธึ สลฺลปิตฺวา ‘‘สเจ อชฺช กุสนริโนฺท อิธ อสฺส, อิเม สตฺต ราชาโน ปลาเปตฺวา มม ธีตรํ ทุกฺขา ปโมเจตฺวา อาทาย คเจฺฉยฺยา’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๕๓. ‘‘กหํ นุ โข สตฺตุมทฺทโน, ปรรฏฺฐปฺปมทฺทโน;
กุโส โสฬารปญฺญาโณ, โย โน ทุกฺขา ปโมจเย’’ติฯ

ตตฺถ **โสฬารปญฺญาโณ**ติ อุฬารปโญฺญฯ

ตโต ปภาวตี ‘‘มม มาตุ กุสสฺส วณฺณํ ภณนฺติยา มุขํ นปฺปโหติ, อาจิกฺขิสฺสามิ ตาวสฺสา ตสฺส อิเธว อาฬาริกกมฺมํ กตฺวา วสนภาว’’นฺติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๕๔. ‘‘อิเธว โส สตฺตุมทฺทโน, ปรรฎฺฐปฺปมทฺทโน;
กุโส โสฬารปญฺญาโณ, โย เต สเพฺพ วธิสฺสตี’’ติฯ

อถสฺสา มาตา ‘‘อยํ มรณภยภีตา วิปฺปลปตี’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๕๕. ‘‘อุมฺมตฺติกา นุ ภณสิ, อนฺธพาลา ปภาสสิ;
กุโส เจ อาคโต อสฺส, กึ น ชาเนมุ ตํ มย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนฺธพาลา**ติ สมฺมูฬฺหา อญฺญาณา หุตฺวาฯ **กึ น ชาเนมู**ติ เกน การเณน ตํ น ชาเนยฺยามฯ โส หิ อนฺตรามเคฺค ฐิโตว อมฺหากํ สาสนํ เปเสยฺย, สมฺสฺสิตทฺธชา จตุรงฺคินีเสนา ปญฺญาเยถ, ตฺวํ ปน มรณภเยน กเถสีติฯ

สา เอวํ วุเตฺต ‘‘น เม มาตา สทฺทหติ, ตสฺส อิธาคนฺตฺวา สตฺต มาเส วสนภาวํ น ชานาติ, ทเสฺสสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา มาตรํ หเตฺถ คเหตฺวา สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา หตฺถํ ปสาเรตฺวา ทเสฺสนฺตี คาถมาห –

๕๖. ‘‘เอโส อาฬาริโก โปโส, กุมารีปุรมนฺตเร;
ทฬฺหํ กตฺวาน สํเวลฺลึ, กุมฺภึ โธวติ โอณโต’’ติฯ

ตตฺถ **กุมารีปุรมนฺตเร**ติ วาตปาเน ฐิตา ตว ธีตานํ กุมารีนํ วสนฎฺฐานนฺตเร นํ โอโลเกหิฯ **สํเวลฺลิ**นฺติ กจฺฉํ พนฺธิตฺวา กุมฺภึ โธวติฯ

โส กิร ตทา ‘‘อชฺช เม มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสติ, อทฺธา มรณภยตชฺชิตา, ปภาวตี, มม อาคตภาวํ กเถสฺสติ, ภาชนานิ โธวิตฺวา ปฎิสาเมสฺสามี’’ติ อุทกํ อาหริตฺวา ภาชนานิ โธวิตุํ อารภิฯ อถ นํ มาตา ปริภาสนฺตี คาถมาห –

๕๗.‘‘เวณี ตฺวมสิ จณฺฑาลี, อทูสิ กุลคนฺธินี;
กถํ มทฺทกุเล ชาตา, ทาสํ กยิราสิ กามุก’’นฺติฯ

ตตฺถ **เวณี**ติ ตจฺฉิกาฯ **อทูสิ กุลคนฺธินี**ติ อุทาหุ ตฺวํ กุลทูสิกาฯ **กามุก**นฺติ กถํ นาม ตฺวํ เอวรูเป กุเล ชาตา อตฺตโน สามิกํ ทาสํ กเรยฺยาสีติฯ

ตโต ปภาวตี ‘‘มม มาตา อิมสฺส มํ นิสฺสาย เอวํ วสนภาวํ น ชานาติ มเญฺญ’’ติ จิเนฺตตฺวา อิตรํ คาถมาห –

๕๘. ‘‘นมฺหิ เวณี น จณฺฑาลี, น จมฺหิ กุลคนฺธินี;
โอกฺกากปุโตฺต ภทฺทเนฺต, ตฺวํ นุ ทาโสติ มญฺญสี’’ติฯ

ตตฺถ **โอกฺกากปุโตฺต**ติ, อมฺม, เอส โอกฺกากปุโตฺต, ตฺวํ ปน ‘‘ทาโส’’ติ มญฺญสิ, กสฺมา นํ อหํ ‘‘ทาโส’’ติ กเถสฺสามีติฯ

อิทานิสฺส ยสํ วเณฺณนฺตี อาห –

๕๙. ‘‘โย พฺราหฺมณสหสฺสานิ, สทา โภเชติ วีสตึ;
โอกฺกากปุโตฺต ภทฺทเนฺต, ตฺวํ นุ ทาโสติ มญฺญสิฯ

๖๐. ยสฺส นาคสหสฺสานิ, สทา โยเชนฺติ วีสติํ;
โอกฺกากปฺโตฺต ภทฺทเนฺต, ตฺวํ นฺ ทาโสติ มญฺญสิฯ

๖๑. ‘‘ยสฺส อสฺสสหสฺสานิ, สทา โยเชนฺติ วีสติํ;
โอกฺกากปฺโตฺต ภทฺทเนฺต, ตฺวํ นฺ ทาโสติ มญฺญสิฯ

๖๒. ‘‘ยสฺส รถสหสฺสานิ, สทา โยเชนฺติ วีสติํ;
โอกฺกากปฺโตฺต ภทฺทเนฺต, ตฺวํ นฺ ทาโสติ มญฺญสิ;
ยสฺส อุสภสหสฺสานิ, สทา โยเชนฺติ วีสติํ;
โอกฺกากปฺโตฺต ภทฺทเนฺต, ตฺวํ นฺ ทาโสติ มญฺญสิฯ

๖๓. ‘‘ยสฺส เธนุสหสฺสานิ, สทา ทุหนฺติ วีสติํ;
โอกฺกากปฺโตฺต ภทฺทเนฺต, ตฺวํ นฺ ทาโสติ มญฺญสี’’ติฯ

เอวํ ตาย ปญฺจหิ คาถาหิ มหาสตฺตสฺส ยโส วณฺณิโตฯ อถสฺสา มาตา ‘‘อยํ อสมฺภิตา กถํ กเถติ, อทฺธา เอวเมต’’นฺติ สทฺทหิตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ โส เว เคน ปภาวติยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร, อมฺม, กุสราชา อิธาคโต’’ติฯ ‘‘อาม ตาต, อชฺชสฺส สตฺต มาสา อติกฺกนฺตา ตว ธีตานํ อาฬาริกตฺตํ กโรนฺตสฺสา’’ติฯ โส ตสฺสา อสทฺทหโนฺต ขุชฺชํ ปุจฺฉิตฺวา ยถาภูตํ สุตฺวา ธีตรํ ครหโนฺต คาถมาห –

๖๔. ‘‘ตคฺฆ เต ทุกฺกฏํ พาเล, ยํ ขตฺติยํ มหพฺพลํ;
นาคํ มณฺฑูกวเณฺณน, น ตํ อกฺขาสิธาคต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตคฺฆา**ติ เอกํเสเนวฯ

โส ธีตรํ ครหิตฺวา เวเคน ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา กตปฏิสนฺถาโร อญฺชลิํ ปคฺคยฺห อตฺตโน อจฺจยํ ทเสฺสโนฺต คาถมาห –

๖๕. ‘‘อปราธํ มหาราช, ตฺวํ โน ขม รเถสภ;
ยํ ตํ อญฺญาตเวเสน, นาญฺญาสิมฺหา อิธาคต’’นฺติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘สจาหํ ผรุสํ วกฺขามิ, อิเธวสฺส หทยํ ผลิสฺสติ, อสฺสาเสสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ภาชนนฺตเร ฐิโตว อิตรํ คาถมาห –

๖๖. ‘‘มาทิสสฺส น ตํ ฉนฺนํ, โยหํ อาฬาริโก ภเว;
ตฺวเญฺญว เม ปสีทสฺสุ, นตฺถิ เต เทว ทุกฺกฏ’’นฺติฯ

ราชา ตสฺส สนฺติกา ปฏิสนฺถารํ ลภิตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา ปภาวติํ ปโกฺกสาเปตฺวา ขมาปนตฺถาย เปเสตุํ คาถมาห –

๖๗. ‘‘คจฺฉ พาเล ขมาเปหิ, กุสราชํ มหพฺพลํ;
ขมาปิโต กุโส ราชา, โส เต ทสฺสติ ชีวิต’’นฺติฯ

สา ปิตุ วจนํ สุตฺวา ภคินีหิ เจว ปริจาริกาหิ จ ปริวุตา ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ โสปิ กมฺมการเวเสน ฐิโตว ตสฺสา อตฺตโน สนฺติกํ อาคมนํ ญตฺวา ‘‘อชฺช ปภาวติยา มานํ ภินฺทิตฺวา

ปาทมูเล นํ กลเล นิปชฺชาเปสฺสามี’’ติ สพฺพํ อตฺตนา อาภตํ อุทกํ ฉฑฺเฑตฺวา ขลมณฺฑลมตฺตํ ฐานํ มทฺทิตฺวา เอกกลลํ อกาสิฯ สา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตสฺส ปาเทสุ นิปติตฺวา กลลปิฏฺเฐ นิปนฺนา ตํ ขมาเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๖๘. ‘‘ปิตุสฺส วจนํ สุตฺวา, เทววณฺณี ปภาวตี;
สิรสา อคฺคหี ปาเท, กุสราชํ มหพฺพล’’นฺติฯ

ตตฺถ **สิรสา**ติ สิรสา นิปติตฺวา กุสราชานํ ปาเท อคฺคเหสีติฯ

คเหตฺวา จ ปน นํ ขมาเปนฺตี ติโสฺส คาถาโย อภาสิ –

๖๙. ‘‘ยามา รตฺโย อติกฺกนฺตา, ตามา เทว ตยา วินา;
วนฺเท เต สิรสา ปาเท, มา เม กุชฺฌ รเถสภฯ

๗๐. ‘‘สพฺพํ เต ปฏิชานามิ, มหาราช สุโณหิ เม;
น จาปิ อปฺปิยํ ตุยฺหํ, กเรยฺยามิ อหํ ปุนฯ

๗๑. ‘‘เอวํ เจ ยาจมานาย, วจนํ เม น กาหสิ;
อิทานิ มํ ตาโต หนฺตฺวา, ขตฺติยานํ ปทสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **รตฺโย**ติ รตฺติโยฯ **ตามา**ติ ตา อิมา สพฺพาปิ ตยา วินา อติกฺกนฺตาฯ **สพฺพํ เต ปฏิชานามี**ติ, มหาราช, เอตฺตกํ กาลํ มยา ตว อปฺปิยเมว กตํ, อิทํ เต อหํ สพฺพํ ปฏิชานามิ, อปรมฺปิ สุโณหิ เม, อิโต ปฏฺฐายาหํ ปุน ตุยฺหํ อปฺปิยํ น กริสฺสามิฯ **เอวํ เจ**ติ สเจ เอวํ ยาจมานาย มม ตฺวํ วจนํ น กริสฺสสีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘สจาหํ ‘อิมํ ตฺวเญฺจว ชานิสฺสสี’ติ วกฺขามิ, หทยมสฺสา ผลิสฺสติ, อสฺสาเสสฺสามิ น’’นฺติ จินฺเตตฺวา อาห –

๗๒. ‘‘เอวํ เต ยาจมานาย, กึ น กาหามิ เต วโจ;
วิกุทฺธ ตฺยสฺมิ กลฺยาณิ, มา ตฺวํ ภายิ ปภาวติฯ

๗๓. ‘‘สพฺพํ เต ปฏิชานามิ, ราชปุตฺติ สุโณหิ เม;
น จาปิ อปฺปิยํ ตุยฺหํ, กเรยฺยามิ อหํ ปุนฯ

๗๔. ‘‘ตว กามา หิ สุโสฺสณิ, ปหุ ทุกฺขํ ติติกฺขิสํ;
พหุํ มทฺทกุลํ หนฺตฺวา, นยิตุํ ตํ ปภาวตี’’ติฯ

ตตฺถ **กึ น กาหามี**ติ กึการณา ตว วจนํ น กริสฺสามิฯ **วิกุโทฺธ ตฺยสฺมี**ติ วิกุโทฺธ นิโกฺกโป เต อสฺมิฯ **สพฺพํ เต**ติ วิกุทฺธภาวญฺจ อิทานิ อปฺปิยกรณญฺจ อุภยํ เต อิทํ สพฺพเมว ปฏิชานามิฯ **ตว กามา**ติ ตว กาเมน ตํ อิจฺฉมาโนฯ **ติติกฺขิส**นฺติ อธิวาเสมิฯ **พหุํ มทฺทกุลํ หนฺตฺวา นยิตุํ ต**นฺติ พหุมทฺทราชกุลํ หนิตฺวา พลกฺกาเรน ตํ เนตุํ สมโตฺถติฯ

อถ โส สกฺกสฺส เทวรโญฺญ ปริจาริกํ วิย ตํ อตฺตโน ปริจาริกํ ทิสฺวา ขตฺติยมานํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘มยิ กิร ธรมาเนเยว มม ภริยํ อเญฺญ คเหตฺวา คมิสฺสนฺตี’’ติ สีโห วิย ราชงฺคเณ วิ

ชมฺภมาโน ‘‘สกลนครวาสิโน เม อาคตภาวํ ชานนฺตู’’ติ วคฺคโนฺต นทโนฺต เสเฬโนฺต อโปฺผเฏโนฺต ‘‘อิทานิ เต ชีวคฺคาหํ คเหสฺสามิ, รถาทโย เม โยเชนฺตู’’ติ อนนฺตรํ คาถมาห –

๗๕.‘‘โยชยนฺตุ รเถ อเสฺส, นานาจิเตฺต สมาหิเต;
อถ ทกฺขถ เม เวคํ, วิธมนฺตสฺส สตฺตโว’’ติฯ

ตตฺถ **นานาจิเตฺต**ติ นานาลงฺการวิจิเตฺตฯ **สมาหิเต**ติ อเสฺส สนฺธาย วุตฺตํ, สุสิกฺขิเต นิพฺพิเสวเนติ อโตฺถฯ **อถ ทกฺขถ เม เวค**นฺติ อถ เม ปรกฺกมํ ปสฺสิสฺสถาติฯ

สตฺตูนํ คณฺหนํ นาม มยฺหํ ภาโร, คจฺฉ ตฺวํ นฺหตฺวา อลงฺกริตฺวา ปาสาทํ อารุหาติ ตํ อุโยฺยเชสิฯ มทฺทราชาปิสฺส ปริหารกรณตฺถํ อมเจฺจ ปหิณิฯ เต ตสฺส มหานสทฺวาเรเยว สาณึ ปริกฺขิปิตฺวา กปฺปเก อุปฎฺฐเปสุํฯ โส กตมสฺสุกโมฺม สีสํนฺหาโต สพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิโต อมจฺจาทีหิ ปริวุโต ‘‘ปาสาทํ อภิรุหิสฺสามี’’ติ ทิสา วิโลเกตฺวา อโปฺผเฏสิฯ โอโลกิตโอโลกิตฎฺฐานํ วิกมฺปิฯ โส ‘‘อิทานิ เม ปรกฺกมํ ปสฺสิสฺสถา’’ติ อาหฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อนนฺตรํ คาถมาห –

๗๖.‘‘ตญฺจ ตตฺถ อุทิกฺขึสุ, รโญฺญ มทฺทสฺสเนฺตปุเร;
วิชมฺภมานํ สีหํว, โผเฎนฺตํ ทิคุณํ ภุช’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ตญฺจ ตตฺถ วิชมฺภนฺตํ อโปฺผเฎนฺตํ รโญฺญ อเนฺตปุเร วาตปานานิ วิวริตฺวา อิตฺถิโย อุทิกฺขึสูติฯ

อถสฺส มทฺทราชา กตอาเนญฺชการณํ อลงฺกตวรวารณํ เปเสสิฯ โส สมุสฺสิตเสตจฺฉตฺตํ หตฺถิกฺขนฺธํ อารุยฺห ‘‘ปภาวตึ อาเนถา’’ติ ตมฺปิ ปจฺฉโต นิสีทาเปตฺวา จตุรงฺคินิยา เสนาย ปริวุโต ปาจีนทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ปรเสนํ โอโลเกตฺวา ‘‘อหํ กุสราชา, ชีวิตตฺถิกา อุเรน นิปชฺชนฺตู’’ติ ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิตฺวา สตฺตุมทฺทนํ อกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๗๗.‘‘หตฺถิกฺขนฺธญฺจ อารุยฺห, อาโรเปตฺวา ปภาวตึ;
สงฺคามํ โอตริตฺวาน, สีหนาทํ นที กุโสฯ

๗๘.‘‘ตสฺส ตํ นทโต สุตฺวา, สีหเสฺสวิตเร มิคา;
ขตฺติยา วิปลายึสุ, กุสสทฺทภยฎฺฎิตาฯ

๗๙.‘‘หตฺถาโรหา อนีกฎฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
อญฺญมญฺญสฺส ฉินฺทนฺติ, กุสสทฺทภยฎฺฎิตาฯ

๘๐. ‘‘ตสฺมึ สงฺคามสีสสฺมึ, ปสฺสิตฺวา หฎฺฐมานโส;
กุสสฺส รโญฺญ เทวิโนฺท, อทา เวโรจนํ มณึฯ

๘๑. ‘‘โส ตํ วิชฺฌิตฺวา สงฺคามํ, ลทฺธา เวโรจนํ มณึ;
หตฺถิกฺขนฺธคโต ราชา, ปาเวกฺขิ นครํ ปุรํฯ

๘๒. ‘‘ชีวคฺคาหํ คเหตฺวาน, พนฺธิตฺวา สตฺต ขตฺติเย;
สสุรสฺสูปนาเมสิ, อิเม เต เทว สตฺตโวฯ

๘๓. ‘‘สเพฺพว เต วสํ คตา, อมิตฺตา วิหตา ตว;

กามํ กโรหิ เต ตยา, มุญฺจ วา เต หนสฺสุ วา’’ติฯ

ตตฺถ **วิปลายึสูติ** สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสโกฺกนฺตา วิปลฺลตฺถจิตฺตา ภิชฺชึสุฯ **กุสสทฺทภยฏฺฏิตา**ติ กุสรโญฺญ สทฺทํ นิสฺสาย ชาเตน ภเยน อุปทฺทุตา มูฬฺหจิตฺตาฯ **อญฺญมญฺญสฺส ฉินฺทนฺตี**ติ อญฺญมญฺญํ ฉินฺทนฺติ มทฺทนฺติฯ ‘‘ภินฺทึสู’’ติปิ ปาโฐฯ **ตสฺมินฺ**ติ เอวํ โพธิสตฺตสฺส สทฺทสวเนเนว สงฺคาเม ภินฺเน ตสฺมึ สงฺคามสีเส ตํ มหาสตฺตสฺส ปรกฺกมํ ปสฺสิตฺวา ตุฏฺฐหทโย สโกฺก เวโรจนํ นาม มณิกฺขนฺธํ ตสฺส อทาสิฯ **นครํ ปุร**นฺติ นครสงฺขาตํ ปุรํฯ **พนฺธิตฺวา**ติ เตสเญฺญว อุตฺตริ สาฏเกน ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวาฯ **กามํ กโรหิ เต ตยา**ติ ตฺวํ อตฺตโน กามํ อิจฺฉํ รุจึ กโรหิ, เอเต หิ ตยา ทาสา กตาเยวาติฯ

ราชา อาห –

๘๔. ‘‘ตุเยฺหว สตฺตโว เอเต, น หิ เต มยฺห สตฺตโว;
ตฺวเญฺญว โน มหาราช, มุญฺจ วา เต หนสฺสุ วา’’ติฯ

ตตฺถ **ตฺวเญฺญว โน**ติ, มหาราช, ตฺวํเยว อมฺหากํ อิสฺสโรติฯ

เอวํ วุเตฺต มหาสโตฺต ‘‘กึ อิเมหิ มาริเตหิ, มา เตสํ อาคมนํ นิรตฺถกํ โหตุ, ปภาวติยา กนิฏฺฐา สตฺต มทฺทราชธีตโร อตฺถิ, ตา เนสํ ทาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๘๕. ‘‘อิมา เต ธีตโร สตฺต, เทวกญฺญูปมา สุภา;
ททาหิ เนสํ เอเกกํ, โหนฺตุ ชามาตโร ตวา’’ติฯ

อถ นํ ราชา อาห –

๘๖. ‘‘อมฺหากเญฺจว ตาสญฺจ, ตฺวํ โน สเพฺพสมิสฺสโร;
ตฺวเญฺญว โน มหาราช, เทหิ เนสํ ยทิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **ตฺวํ โน สเพฺพส**นฺติ, มหาราช กุสนรินฺท, กึ วเทสิ, ตฺวเญฺญว เอเตสญฺจ สตฺตนฺนํ ราชูนํ มมญฺจ อิมาสญฺจ สเพฺพสํ โน อิสฺสโรฯ **ยทิจฺฉสี**ติ ยทิ อิจฺฉสิ, ยสฺส วา ยํ ทาตุํ อิจฺฉสิ, ตสฺส ตํ เทหีติฯ

เอวํ วุเตฺต โส ตา สพฺพาปิ อลงฺการาเปตฺวา เอเกกสฺส รโญฺญ เอเกกํ อทาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา ปญฺจ คาถาโย อภาสิ –

๘๗. ‘‘เอกเมกสฺส เอเกกํ, อทา สีหสฺสโร กุโส;
ขตฺติยานํ ตทา เตสํ, รโญฺญ มทฺทสฺส ธีตโรฯ

๘๘. ‘‘ปีณิตา เตน ลาเภน, ตุฏฺฐา สีหสฺสเร กุเส;
สกรฏฺฐานิ ปายึสุ, ขตฺติยา สตฺต ตาวเทฯ

๘๙. ‘‘ปภาวติญฺจ อาทาย, มณึ เวโรจนํ สุภํ;
กุสาวตึ กุโส ราชา, อคมาสิ มหพฺพโลฯ

๙๐. ‘‘ตฺยสฺสุ เอกรเถ ยนฺตา, ปวิสนฺตา กุสาวตึ;
สมานา วณฺณรูเปน, นาญฺญมญฺญาติโรจิสุํฯ

๙๑. ‘‘มาตา ปุเตฺตน สํคจฺฉิ, อุภโย จ ชยมฺปตี;
สมคฺคา เต ตทา อาสุํ, ผีตํ ธรณิมาวสุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปีณิตา**ติ สนฺตปฺปิตาฯ **ปายิํสู**ติ อิทานิ อปฺปมตฺตา ภเวยฺยาถาติ กุสนริเนฺทน โอวทิตา อคมํสุฯ **อคมาสี**ติ กติปาหํ วสิตฺวา ‘‘อมฺหากํ รฏฺฐํ คมิสฺสามา’’ติ สสฺรุํ อาปุจฺฉิตฺวา คโตฯ **เอกรเถ ยนฺตา**ติ เทฺวปิ เอกรถํ อภิรุยฺห คจฺฉนฺตาฯ **สมานา วณฺณรูเปนา**ติ วเณฺณน จ รูเปน จ สมานา หุตฺวาฯ **นาญฺญมญฺญาติโรจิสุ**นฺติ เอโก เอกํ นาติกฺกมิฯ มณิรตนานุภาเวน กิร มหาสโตฺต อภิรูโป อโหสิ สุวณฺณวโณฺณ โสภคฺคปฺปโตฺต, โส กิร ปุเพฺพ ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปิณฺฑปาตนิสฺสเนฺทน พุทฺธปฏิมากรณนิสฺสเนฺทน จ เอวํ เตชวโนฺต อโหสิฯ **สํคจฺฉี**ติ อถสฺส มาตา มหาสตฺตสฺส อาคมนํ สุตฺวา นคเร เภริํ จราเปตฺวา มหาสตฺตสฺส พหุํ ปณฺณาการํ อาทาย ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา สมาคจฺฉิฯ โสปิ มาตรา สทฺธิํเยว นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา สตฺตาหํ ฉณกีฬํ กีฬิตฺวา อลงฺกตปาสาทตลํ อภิรุหิฯ เตปิ อุโภ ชยมฺปติกา สมคฺคา อเหสุํ, ตโต ปฏฺฐาย ยาวชีวํ สมคฺคา สโมฺมทมานา ผีตํ ธรณิํ อชฺฌาวสิํสูติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, กนิโฏฺฐ อานโนฺท, ขุชฺชา ขุชฺชุตฺตรา, ปภาวตี ราหุลมาตา, ปริสา พุทฺธปริสา, กุสราชา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

กุสชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๕๓๒] ๒. โสณนนฺทชาตกวณฺณนา

เทวตา นุสิ คนฺธโพฺพติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มาตุโปสกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **สามชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๒๙๖ อาทโย) วตฺถุสทิสํฯ ตทา ปน สตฺถา ‘‘มา, ภิกฺขเว, อิมํ ภิกฺขุํ อุชฺฌายิตฺถ, โปราณกปณฺฑิตา สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ ลภมานาปิ ตํ อคฺคเหตฺวา มาตาปิตโร โปสิํสุเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสี พฺรหฺมวฑฺฒนํ นาม นครํ อโหสิฯ ตตฺถ มโนโช นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตตฺถ อญฺญตโร อสีติโกฏิวิภโว พฺราหฺมณมหาสาโล อปุตฺตโก อโหสิฯ ตสฺส พฺราหฺมณี เตเนว ‘‘โภติ ปุตฺตํ ปเตฺถหี’’ติ วุตฺตา ปเตฺถสิฯ อถ โพธิสโตฺต พฺรหฺมโลกา จวิตฺวา ตสฺสา กุจฺฉิสฺมิํ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิ, ชาตสฺส จสฺส ‘‘โสณกุมาโร’’ติ นามํ กริํสุฯ ตสฺส ปทสา คมนกาเล อโญฺญปิ สโตฺต พฺรหฺมโลกา จวิตฺวา ตสฺสาเยว กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิ, ตสฺส ชาตสฺส ‘‘นนฺทกุมาโร’’ติ นามํ กริํสุฯ เตสํ อุคฺคหิตเวทานํ สพฺพสิปฺปสฺ นิปฺผตฺติํ ปตฺตานํ วยปฺปตฺตานํ รูปสมฺปทํ ทิสฺวา พฺราหฺมโณ พฺราหฺมณิํ อามเนฺตตฺวา ‘‘โภติ ปุตฺตํ โสณกุมารํ ฆรพนฺธเนน พนฺธิสฺสามา’’ติ อาหฯ สา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปุตฺตสฺส ตมตฺถํ อาจิกฺขิ ฯ โส ‘‘อลํ, อมฺม, มยฺหํ ฆราวาเสน, อหํ ยาวชีวํ ตุเมฺห ปฏิชคฺคิตฺวา ตุมฺหากํ อจฺจเยน หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาหฯ สา พฺราหฺมณสฺส เอตมตฺถํ อาโรเจสิฯ

เต ปุนปฺปุนํ กเถนฺตาปิ ตสฺส จิตฺตํ อลภิตฺวา นนฺทกุมารํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, เตน หิ ตฺวํ กุฏุมฺพํ ปฏิปชฺชาหี’’ติ วตฺวา ‘‘นาหํ ภาตรา ฉฑฺฑิตเขฬํ สีเสน อุกฺขิปามิ, อหมฺปิ ตุมฺหากํ อจฺจเยน ภาตราว สทฺธิํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ วุเตฺต เตสํ วจนํ สุตฺวา ‘‘อิเม เทฺว เอวํ ตรุณาว กาเม ปชหนฺติ, กิมงฺคํ ปน มยํ, สเพฺพเยว ปพฺพชิสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘ตาตา , กิํ โว อมฺหากํ อจฺจเยน ปพฺพชฺชาย, อิทาเนว สเพฺพ มยํ ปพฺพชิสฺสามา’’ติ รโญฺญ อาโรเจตฺวา สพฺพํ ธนํ ทานมุ

เข วิสฺสเชฺชตฺวา ทาสชนํ ภุชิสฺสํ กตฺวา ญาตีนํ ทาตพฺพยุตฺตกํ ทตฺวา จตฺตาโรปิ ชนา พฺรหฺมวฑฺฒนนครา นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตปเทเส ปญฺจปทุมสญฺฉนฺนํ สรํ นิสฺสาย รมณีเย วนสเณฺฑ อสฺสมํ มาเปตฺวา ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ วสึสุฯ อุโภปิ ภาตโร มาตาปิตโร ปฏิชคฺคึสุ, เตสํ ปาโตว ทนฺตกฏฺฐญฺจ มุขโธวนญฺจ ทตฺวา ปณฺณสาลญฺจ ปริเวณญฺจ สมฺมชฺชิตฺวา ปานียํ ปริโภชนียํ อุปฏฺฐเปตฺวา อรญฺญโต มธุรผลาผลานิ อาหริตฺวา มาตาปิตโร ขาทาเปนฺติ, อุเณฺหน วา สีเตน วา วารินา นฺหาเปนฺติ, ชฏา โสเธนฺติ, ปาทปริกมฺมาทีนิ เตสํ กโรนฺติฯ

เอวํ อทฺธาเน คเต นนฺทปณฺฑิโต “มยา อาภตผลาผลาเนว ปฐมํ มาตาปิตโร ขาทาเปสฺสามี”ติ ปุรโต คนฺตฺวา หิโยฺย จ ปรหิโยฺย จ คหิตฏฺฐานโต ยานิ วา ตานิ วา ปาโตว อาหริตฺวา มาตาปิตโร ขาทาเปสิฯ เต ตานิ ขาทิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา อุโปสถิกา ภวนฺติฯ โสณปณฺฑิโต ปน ทูรํ คนฺตฺวา มธุรมธุรานิ สุปกฺกสุปกฺกานิ อาหริตฺวา อุปนาเมสิฯ อถ นํ, “ตาต, กนิฏฺฐเกน เต อาภตานิ มยํ ปาโตว ขาทิตฺวา อุโปสถิกา ชาตา, น อิทานิ โน อตฺโถ”ติ วทนฺติฯ อิติ ตสฺส ผลาผลานิ ปริโภคํ น ลภนฺติ วินสฺสนฺติ, ปุนทิวเสสุปิ ตเถวาติ ฯ เอวํ โส ปญฺจาภิญฺญตาย ทูรํ คนฺตฺวาปิ อาหรติ, เต ปน น ขาทนฺติฯ

อถ มหาสโตฺต จิเนฺตสิ – “มาตาปิตโร เม สุขุมาลา, นโนฺท จ ยานิ วา ตานิ วา อปกฺกทุปฺปกฺกานิ ผลาผลานิ อาหริตฺวา ขาทาเปติ, เอวํ สเนฺต อิเม น จิรํ ปวตฺติสฺสนฺติ, วาเรสฺสามิ น”นฺติฯ อถ นํ โส อามเนฺตตฺวา “นนฺท, อิโต ปฏฺฐาย ผลาผลํ อาหริตฺวา มมาคมนํ ปฏิมาเนหิ, อุโภปิ เอกโตว ขาทาเปสฺสามา”ติ อาหฯ โส เอวํ วุเตฺตปิ อตฺตโน ปุญฺญํ ปจฺจาสีสโนฺต น ตสฺส วจนมกาสิฯ มหาสโตฺต “นโนฺท มม วจนํ อกโรโนฺต อยุตฺตํ กโรติ, ปลาเปสฺสามิ นํ, ตโต เอกโกว มาตาปิตโร ปฏิชคฺคิสฺสามี”ติ จิเนฺตตฺวา “นนฺท, ตฺวํ อโนวาทโก ปณฺฑิตานํ วจนํ น กโรสิ, อหํ เชโฏฺฐ, มาตาปิตโร มเมว ภาโร, อหเมว เนสํ ปฏิชคฺคิสฺสามิ, ตฺวํ อิธ วสิตุํ น ลจฺฉสิ, อญฺญตฺถ ยาหี”ติ ตสฺส อจฺฉรํ ปหริฯ

โส เตน ปลาปิโต ตสฺส สนฺติเก ฐาตุํ อสโกฺกโนฺต ตํ วนฺทิตฺวา มาตาปิตโร อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา อตฺตโน ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กสิณํ โอโลเกตฺวา ตํ ทิวสเมว ปญฺจ อภิญฺญาโย อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา จิเนฺตสิ – “อหํ สีเนรุปาทโต รตนวาลุกา อาหริตฺวา มม ภาตุ ปณฺณสาลาย ปริเวเณ โอกิริตฺวา ภาตรํ ขมาเปตุํ ปโหมิ, เอวมฺปิ น โสภิสฺสติ, อโนตตฺตโต อุทกํ อาหริตฺวา มม ภาตุ ปณฺณสาลาย ปริเวเณ โอสิญฺจิตฺวา ภาตรํ ขมาเปตุํ ปโหมิ, เอวมฺปิ น โสภิสฺสติ, สเจ เม ภาตรํ เทวตานํ วเสน ขมาเปยฺยํ, จตฺตาโร จ มหาราชาโน สกฺกญฺจ อาเนตฺวา ภาตรํ ขมาเปตุํ ปโหมิ, เอวมฺปิ น โสภิสฺสติ , สกลชมฺพุทีเป มโนชํ อคฺคราชานํ อาทึ กตฺวา ราชาโน อาเนตฺวา ขมาเปสฺสามิ, เอวํ สเนฺต มม ภาตุ คุโณ สกลชมฺพุทีเป อวตฺถริตฺวา คมิสฺสติ, จนฺทิมสูริโย วิย ปญฺญายิสฺสตี”ติฯ โส ตาวเทว อิทฺธิยา คนฺตฺวา พฺรหฺมวฑฺฒนนคเร ตสฺส รโญฺญ นิเวสนทฺวาเร โอตริตฺวา ฐิโต “เอโก กิร โว ตาปโส ทฏฺฐุกาโม”ติ รโญฺญ อาโรจาเปสิฯ ราชา “กึ ปพฺพชิตสฺส มยา ทิเฏฺฐน, อาหารตฺถาย อาคโต ภวิสฺสตี”ติ ภตฺตํ ปหิณิ, โส ภตฺตํ น อิจฺฉิฯ ตณฺฑุลํ ปหิณิ, ตณฺฑุลํ น อิจฺฉิฯ วตฺถานิ ปหิณิ, วตฺถานิ น อิจฺฉิฯ ตมฺพูลํ ปหิณิ, ตมฺพูลํ น อิจฺฉิฯ อถสฺส สนฺติเก ทูตํ เปเสสิ, “กิมตฺถํ อาคโตสี”ติฯ โส ทูเตน ปุโฏฺฐ “ราชานํ อุปฏฺฐหิตุํ อาคโตมฺหี”ติ อาหฯ ราชา ตํ สุตฺวา “พหู มม อุปฏฺฐากา, อตฺตโนว ตาปสธมฺมํ กโรตู”ติ เปเสสิฯ โส ตํ สุตฺวา “อหํ ตุมฺหากํ อตฺตโน พเลน สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ คเหตฺวา ทสฺสามี”ติ อาหฯ

ตํ สุตฺวา ราชา จินฺเตสิ – ‘‘ปพฺพชิตา นาม ปณฺฑิตา, กิญฺจิ อุปายํ ชานิสฺสนฺตี’’ติ ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาสเน นิสีทาเปตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห กิร มยฺหํ สกลชมฺพุทีปรชฺชํ คเหตฺวา ทสฺสถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม มหาราชา’’ติฯ ‘‘กถํ คณฺหิสฺสถา’’ติ? ‘‘มหาราช, อนฺตมโส ขุทฺทกมกฺขิกาย ปิวนมตฺตมฺปิ โลหิตํ กสฺสจิ อนุปฺปาเทตฺวา ตว ธนเจฺฉทํ อกตฺวา อตฺตโน อิทฺธิยาว คเหตฺวา ทสฺสามิ, อปิจ เกวลํ ปปญฺจํ อกตฺวา อเชฺชว นิกฺขมิตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โส ตสฺส วจนํ สทฺทหิตฺวา เสนงฺคปริวุโต นครา นิกฺขมิฯ สเจ เสนาย อุณฺหํ โหติ, นนฺทปณฺฑิโต อตฺตโน อิทฺธิยา ฉายํ กตฺวา สีตํ กโรติ, เทเว วสฺสเนฺต เสนาย อุปริ วสฺสิตุํ น เทติ, สีตํ วา อุณฺหํ วา วาเรติ, มเคฺค ขาณุกณฺฎกาทโย สพฺพปริสฺสเย อนฺตรธาเปติ, มคฺคํ กสิณมณฺฑลํ วิย สมํ กตฺวา สยํ อากาเส จมฺมขณฺฑํ ปตฺถริตฺวา ปลฺลเงฺกน นิสิโนฺน เสนาย ปริวุโต คจฺฉติฯ

เอวํ เสนํ อาทาย ปฐมํ โกสลรฎฺฐํ คนฺตฺวา นครสฺสาวิทูเร ขนฺธาวารํ นิวาสาเปตฺวา ‘‘ยุทฺธํ วา โน เทตุ เสตจฺฉตฺตํ วา’’ติ โกสลรโญฺญ ทูตํ ปาเหสิฯ โส กุชฺฌิตฺวา ‘‘กิํ อหํ น ราชา’’ติ ‘‘ยุทฺธํ ทมฺมี’’ติ เสนาย ปุรกฺขโต นิกฺขมิฯ เทฺว เสนา ยุชฺฌิตุํ อารภิํสุ ฯ นนฺทปณฺฑิโต ทฺวินฺนมฺปิ อนฺตเร อตฺตโน นิสีทนํ อชินจมฺมํ มหนฺตํ กตฺวา ปสาเรตฺวา ทฺวีหิปิ เสนาหิ ขิตฺตสเร จเมฺมเนว สมฺปฎิจฺฉิฯ เอกเสนายปิ โกจิ กเณฺฑน วิโทฺธ นาม นตฺถิ, หตฺถคตานํ ปน กณฺฑานํ ขเยน เทฺวปิ เสนา นิรุสฺสาหา อฎฺฐํสุฯ นนฺทปณฺฑิโต มโนชราชสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มา ภายิ, มหาราชา’’ติ อสฺสาเสตฺวา โกสลสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มหาราช, มา ภายิ, นตฺถิ เต ปริปโนฺถ, ตว รชฺชํ ตเวว ภวิสฺสติ, เกวลํ มโนชรโญฺญ วสวตฺตี โหหี’’ติ อาหฯ โส ตสฺส สทฺทหิตฺวา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิฯ อถ นํ มโนชสฺส สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘มหาราช, โกสลราชา เต วเส วตฺตติ, อิมสฺส รชฺชํ อิมเสฺสว โหตู’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ตํ อตฺตโน วเส วเตฺตตฺวา เทฺว เสนา อาทาย องฺครฎฺฐํ คนฺตฺวา องฺคํ คเหตฺวา ตโต มคธรฎฺฐนฺติ เอเตนุปาเยน สกลชมฺพุทีเป ราชาโน อตฺตโน วเส วเตฺตตฺวา ตโต เตหิ ปริวุโต พฺรหฺมวฑฺฒนนครเมว คโตฯ รชฺชํ คณฺหโนฺต ปเนส สตฺตนฺนํ สํวจฺฉรานํ อุปริ สตฺตทิวสาธิเกหิ สตฺตมาเสหิ คณฺหิฯ โส เอเกกราชธานิโต นานปฺปการํ ขชฺชโภชนํ อาหราเปตฺวา เอกสตราชาโน คเหตฺวา เตหิ สทฺธิํ สตฺตาหํ มหาปานํ ปิวิฯ

นนฺทปณฺฑิโต ‘‘ยาว ราชา สตฺตาหํ อิสฺสริยสุขํ อนุโภติ, ตาวสฺส อตฺตานํ น ทเสฺสสฺสามี’’ติ อุตฺตรกุรุมฺหิ ปิณฺฑาย จริตฺวา หิมวเนฺต กญฺจนคุหาทฺวาเร สตฺตาหํ วสิฯ มโนชปิ สตฺตเม ทิวเส อตฺตโน มหนฺตํ สิริวิภวํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ ยโส น มยฺหํ มาตาปิตูหิ, น อเญฺญหิ ทิโนฺน, นนฺทตาปสํ นิสฺสาย อุปฺปโนฺน, ตํ โข ปน เม อปสฺสนฺตสฺส อชฺช สตฺตโม ทิวโส, กหํ นุ โข เม ยสทายโก’’ติ นนฺทปณฺฑิตํ สริฯ โส ตสฺส อนุสฺสรณภาวํ ญตฺวา อาคนฺตฺวา ปุรโต อากาเส อฎฺฐาสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อหํ อิมสฺส ตาปสสฺส เทวตาภาวํ วา มนุสฺสภาวํ วา น ชานามิ, สเจ เอส มนุโสฺส ภเวยฺย, สกลชมฺพุทีปรชฺชํ เอตเสฺสว ทสฺสามิฯ อถ เทโว, สกฺการมสฺส กริสฺสามี’’ติฯ โส ตํ วีมํสโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๙๒. ‘‘เทวตา นุสิ คนฺธโพฺพ, อทุ สโกฺก ปุรินฺทโท;
มนุสฺสภูโต อิทฺธิมา, กถํ ชาเนมุ ตํ มย’’นฺติฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา สภาวเมว กเถโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๙๓. ‘‘นาปิ เทโว น คนฺธโพฺพ, นาปิ สโกฺก ปุรินฺทโท;
มนุสฺสภูโต อิทฺธิมา, เอวํ ชานาหิ ภารธา’’ติฯ

ตตฺถ **ภารธา**ติ รฏฺฐภารธาริตาย นํ เอวํ อาลปติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘มนุสฺสภูโต กิรายํ มยฺหํ เอวํ พหุปกาโร, มหเนฺตน ยเสน นํ สนฺตเปฺปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๙๔. ‘‘กตรูปมิทํ โภโต, เวยฺยาวจฺจํ อนปฺปกํ;
เทวมฺหิ วสฺสมานมฺหิ, อโนวสฺสํ ภวํ อกาฯ

๙๕. ‘‘ตโต วาตาตเป โฆเร, สีตจฺฉายํ ภวํ อกา;
ตโต อมิตฺตมเชฺฌสุ, สรตาณํ ภวํ อกาฯ

๙๖. ‘‘ตโต ผีตานิ รฏฺฐานิ, วสิโน เต ภวํ อกา;
ตโต เอกสตํ ขเตฺย, อนุยเนฺต ภวํ อกาฯ

๙๗. ‘‘ปตีตาสฺสุ มยํ โภโต, วท ตํ ภญฺชมิจฺฉสิ;
หตฺถิยานํ อสฺสรถํ, นาริโย จ อลงฺกตา;
นิเวสนานิ รมฺมานิ, มยํ โภโต ททามเสฯ

๙๘. ‘‘อถ วเงฺค วา มคเธ, มยํ โภโต ททามเส;
อถ วา อสฺสกาวนฺตี, สุมนา ทมฺม เต มยํฯ

๙๙. ‘‘อุปฑฺฒํ วาปิ รชฺชสฺส, มยํ โภโต ททามเส;
สเจ เต อโตฺถ รเชฺชน, อนุสาส ยทิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **กตรูปมิท**นฺติ กตสภาวํฯ **เวยฺยาวจฺจ**นฺติ กายเวยฺยาวติกกมฺมํฯ **อโนวสฺส**นฺติ อวสฺสํ, ยถา เทโว น วสฺสติ , ตถา กตนฺติ อโตฺถฯ **สีตจฺฉาย**นฺติ สีตลํ ฉายํฯ **วสิโน เต**ติ เต รฏฺฐวาสิโน อมฺหากํ วสวตฺติโนฯ **ขเตฺย**ติ ขตฺติเย, อฏฺฐกถายํ ปน อยเมว ปาโฐฯ **ปตีตาสฺสุ มย**นฺติ ตุฏฺฐา มยํฯ **วท ตํ ภญฺชมิจฺฉสี**ติ **ภญฺช**นฺติ รตนเสฺสตํ นามํ, วรํ เต ททามิ, ยํ รตนํ อิจฺฉสิ, ตํ วเทหีติ อโตฺถฯ **‘‘หตฺถิยาน’’นฺติอาทีหิ สรูปโต ตํ ตํ รตนํ ทเสฺสติ ฯ อสฺสกาวนฺตี**อสฺสกรฏฺฐํ วา อวนฺติรฏฺฐํ วาฯ **รเชฺชนา**ติ สเจปิ เต สกลชมฺพุทีปรเชฺชน อโตฺถ, ตมฺปิ เต ทตฺวา อหํ ผลกาวุธหโตฺถ ตุมฺหากํ รถสฺส ปุรโต คมิสฺสามีติ ทีเปติฯ **ยทิจฺฉสี**ติ เอเตสุ มยา วุตฺตปฺปกาเรสุ ยํ อิจฺฉสิ, ตํ อนุสาส อาณาเปหีติฯ

ตํ สุตฺวา นนฺทปณฺฑิโต อตฺตโน อธิปฺปายํ อาวิกโรเนฺต อาห –

๑๐๐. ‘‘น เม อโตฺถปิ รเชฺชน, นคเรน ธเนน วา;
อโถปิ ชนปเทน, อโตฺถ มยฺหํ น วิชฺชตี’’ติฯ

‘‘สเจ เต มยิ สิเนโห อตฺถิ, เอกํ เม วจนํ กโรหี’’ติ วตฺวา คาถาทฺวยมาห –

๑๐๑. ‘‘โภโตว รเฏฺฐ วิชิเต, อรเญฺญ อตฺถิ อสฺสโม;
ปิตา มยฺหํ ชเนตฺตี จ, อุโภ สมฺมนฺติ อสฺสเมฯ

๑๐๒. ‘‘เตสาหํ ปุพฺพาจริเยสุ, ปุญฺญํ น ลภามิ กาตเว;
ภวนฺตํ อชฺฌาวรํ กตฺวา, โสณํ ยาเจมุ สํวร’’นฺติฯ

ตตฺถ **รเฏฺฐ**ติ รชฺเชฯ **วิชิเต**ติ อาณาปวตฺติฏฺฐาเนฯ **อสฺสโม**ติ หิมวนฺตารเญฺญ เอโก อสฺสโม อตฺถิฯ **สมฺมนฺตี**ติ ตสฺมึ อสฺสเม วสนฺติฯ **เตสาหนฺ**ติ เตสุ อหํฯ **กาตเว**ติ วตฺตปฏิวตฺต ผลาผลาหรณสงฺขาตํ ปุญฺญํ กาตุํ น ลภามิ, ภาตา เม โสณปณฺฑิโต นาม มเมกสฺมึ อปราเธ มา อิธ วสีติ มํ ปลาเปสิฯ **อชฺฌาวรนฺ**ติ อธิอาวรํ เต มยํ ภวนฺตํ สปริวารํ กตฺวา โสณปณฺฑิตํ สํวรํ ยาเจมุ, อายตึ สํวรํ ยาจามาติ อโตฺถฯ ‘‘ยาเจมิมํ วร’’นฺติปิ ปาโฐ, มยํ ตยา สทฺธึ โสณํ ยาเจยฺยาม ขมาเปยฺยาม, อิมํ วรํ ตว สนฺติกา คณฺหามีติ อโตฺถฯ

อถ นํ ราชา อาห –

๑๐๓. ‘‘กโรมิ เต ตํ วจนํ, ยํ มํ ภณสิ พฺราหฺมณ;
เอตญฺจ โข โน อกฺขาหิ, กีวโนฺต โหนฺตุ ยาจกา’’ติฯ

ตตฺถ **กโรมี**ติ อหํ สกลชมฺพุทีปรชฺชํ ททมาโน เอตฺตกํ กึ น กริสฺสามิ, กโรมีติ วทติฯ **กีวโนฺต**ติ กิตฺตกาฯ

นนฺทปณฺฑิโต อาห –

๑๐๔. ‘‘ปโรสตํ ชานปทา, มหาสาลา จ พฺราหฺมณา;
อิเม จ ขตฺติยา สเพฺพ, อภิชาตา ยสสฺสิโน;
ภวญฺจ ราชา มโนโช, อลํ เหสฺสนฺติ ยาจกา’’ติฯ

ตตฺถ **ชานปทา**ติ คหปตีฯ **มหาสาลา จ พฺราหฺมณา**ติ สารปฺปตฺตา พฺราหฺมณา จ ปโรสตาเยวฯ **อลํ เหสฺสนฺตี**ติ ปริยตฺตา ภวิสฺสนฺติฯ **ยาจกา**ติ มมตฺถาย โสณปณฺฑิตสฺส ขมาปกาฯ

อถ นํ ราชา อาห –

๑๐๕. ‘‘หตฺถี อเสฺส จ โยเชนฺตุ, รถํ สนฺนยฺห สารถิ;
อาพนฺธนานิ คณฺหาถ, ปาทาสุสฺสารยทฺธเช;
อสฺสมํ ตํ คมิสฺสามิ, ยตฺถ สมฺมติ โกสิโย’’ติฯ

ตตฺถ **โยเชนฺตู**ติ หตฺถาโรหา หตฺถี, อสฺสาโรหา จ อเสฺส กเปฺปนฺตุฯ **รถํ สนฺนยฺห สารถี**ติ สมฺมสารถิ ตฺวมฺปิ รถํ สนฺนยฺหฯ **อาพนฺธนานี**ติ หตฺถิอสฺสรเถสุ อาพนฺธิตพฺพานิ ภณฺฑานิ จ คณฺหถฯ **ปาทาสุสฺสารยทฺธเช**ติ รเถ ฐปิตธชปาทาสุ ธเช อุสฺสารยนฺตุ อุสฺสาเปนฺตุฯ **โกสิโย**ติ ยสฺมึ อสฺสเม โกสิยโคโตฺต วสตีติฯ

๑๐๖. ‘‘ตโต จ ราชา ปายาสิ, เสนาย จตุรงฺคินี;
อคมา อสฺสมํ รมฺมํ, ยตฺถ สมฺมติ โกสิโย’’ติฯ – อยํ อภิสมฺพุทฺธคาถา;

ตตฺถ **ตโต จา**ติ, ภิกฺขเว, เอวํ วตฺวา ตโต โส ราชา เอกสตขตฺติเย คเหตฺวา มหติยา เสนาย ปริวุโต นนฺทปณฺฑิตํ ปุรโต กตฺวา นครา นิกฺขมิฯ **จตุรงฺคินี**ติ จตุรงฺคินิยา เสนาย อคมาสิ, อนฺตรมเคฺค วตฺตมาโนปิ อวสฺสํ คามิตาย เอวํ วุโตฺตฯ จตุวีสติอโกฺขภณิสงฺขาเตน พลกาเยน สทฺธึ มคฺคํ ปฏิปนฺนสฺส ตสฺส นนฺทปณฺฑิโต อิทฺธานุภาเวน อฑฺฒุสภวิตฺถตํ มคฺคํ สมํ มาเปตฺวา อากาเส จมฺมขณฺฑํ ปตฺถริตฺวา ตตฺถ ปลฺลเงฺกน นิสีทิตฺวา เสนาย ปริวุโต อ

ลงฺกตหตฺถิกฺขเนฺธ นิสีทิตฺวา คจฺฉเนฺตน รญฺญา สทฺธิํ ธมฺมยุตฺตกถํ กเถเนฺต สีตอุณฺหาทิปริสฺสเย วาเรเนฺต อคมาสิฯ

อถสฺส อสฺสมํ ปาปุณนทิวเส โสณปณฺฑิโต ‘‘มม กนิฏฺฐสฺส อติเรกสตฺตมาสสตฺตทิวสาธิกานิ สตฺต วสฺสานิ นิกฺขนฺตสฺสา’’ติ อาวเชฺชตฺวา ‘‘กหํ นุ โข โส เอตรหี’’ติ ทิเพฺพน จกฺขุนา โอโลเกเนฺต ‘‘จตุวีสติอโกฺขภณิปริวาเรน สทฺธิํ เอกสตราชาโน คเหตฺวา มมเณฺญว ขมาเปตุํ อาคจฺฉตี’’ติ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อิเมหิ ราชูหิ เจว ปริสาหิ จ มม กนิฏฺฐสฺส พหูนิ ปาฏิหาริยานิ ทิฏฺฐานิ, มมานุภาวํ อชานิตฺวา ‘อยํ กูฏชฏิโล อตฺตโน ปมาณํ น ชานาติ, อมฺหากํ อเยฺยน สทฺธิํ ปโยเชสี’ติ มํ วเมฺภนฺตา กเถนฺตา อวีจิปรายณา ภเวยฺยุํ, อิทฺธิปาฏิหาริยํ เนสํ ทเสฺสสฺสามี’’ติฯ โส จตุรงฺคุลมเตฺตน อํสํ อผุสนฺตํ อากาเส กาชํ ฐเปตฺวา อโนตตฺตโต อุทกํ อาหริตุํ รโญฺญ อวิทูเร อากาเสน ปายาสิฯ นนฺทปณฺฑิโต ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อตฺตานํ ทเสฺสตุํ อวิสหเนฺต นิสินฺนฏฺฐาเนเยว อนฺตรธายิตฺวา ปลายิตฺวา หิมวนฺตํ ปาวิสิฯ มโนชราชา ปน ตํ รมณีเยน อิสิเวเสน ตถา อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา คาถมาห –

๑๐๗. ‘‘กสฺส กาทมฺพโย กาโช, เวหาสํ จตุรงฺคุลํ;
อํสํ อสมฺผุสํ เอติ, อุทหาราย คจฺฉโต’’ติฯ

ตตฺถ **กาทมฺพโย**ติ กทมฺพรุกฺขมโยฯ **อํสํ อสมฺผุสํ เอตี**ติ อํสํ อสมฺผุสเนฺต สยเมว อาคจฺฉติฯ **อุทหารายา**ติ อุทกํ อาหริตุํ คจฺฉนฺตสฺส กสฺส เอส กาโช เอวํ เอติ, โก นาม ตฺวํ, กุโต วา อาคจฺฉสีติฯ

เอวํ วุเตฺต มหาสเตฺต คาถาทฺวยมาห –

๑๐๘. ‘‘อหํ โสโณ มหาราช, ตาปโส สหิตพฺพโต;
ภรามิ มาตาปิตโร, รตฺตินฺทิวมตนฺทิโตฯ

๑๐๙. ‘‘วเน ผลญฺจ มูลญฺจ, อาหริตฺวา ทิสมฺปติ;
โปเสมิ มาตาปิตโร, ปุเพฺพ กตมนุสฺสร’’นฺติฯ

ตตฺถ **สหิตพฺพโต**ติ สหิตวโต สีลาจารสมฺปโนฺน เอโก ตาปโส อหนฺติ วทติฯ **ภรามี**ติ โปเสมิฯ **อตนฺทิโต**ติ อนลโส หุตฺวาฯ **ปุเพฺพ กตมนุสฺสร**นฺติ เตหิ ปุเพฺพ กตํ มยฺหํ คุณํ อนุสฺสรโนฺตติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา เตน สทฺธิํ วิสฺสาสํ กตฺตุกาโม อนนฺตรํ คาถมาห –

๑๑๐. ‘‘อิจฺฉาม อสฺสมํ คนฺตุํ, ยตฺถ สมฺมติ โกสิโย;
มคฺคํ โน โสณ อกฺขาหิ, เยน คเจฺฉมุ อสฺสม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อสฺสม**นฺติ ตุมฺหากํ อสฺสมปทํฯ

อถ มหาสเตฺต อตฺตโน อานุภาเวน อสฺสมปทคามิมคฺคํ มาเปตฺวา คาถมาห –

๑๑๑. ‘‘อยํ เอกปที ราช, เยเนตํ เมฆสนฺนิภํ;
โกวิฬาเรหิ สญฺฉนฺนํ, เอตฺถ สมฺมติ โกสิโย’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, อยํ เอกปทิโก ชงฺฆมโคฺค, อิมินา คจฺฉถ, เยน ทิสาภาเคน เอตํ เมฆวณฺณํ สุปุปฺผิตโกวิฬารสณฺฉนฺนํ วนํ ทิสฺสติ, เอตฺถ มม ปิตา โกสิยโคโตฺต วสติ, เอตสฺส โส อสฺสโมติฯ

๑๑๒.''อิทํ วตฺวาน ปกฺกามิ, ตรมาโน มหาอิสิ;
เวหาเส อนฺตลิกฺขสฺมิํ, อนุสาสิตฺวาน ขตฺติเยฯ

๑๑๓.''อสฺสมํ ปริมชฺชิตฺวา, ปญฺญาเปตฺวาน อาสนํ;
ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา, ปิตรํ ปติโพธยิฯ

๑๑๔.''อิเม อายนฺติ ราชาโน, อภิชาตา ยสสฺสิโน;
อสฺสมา นิกฺขมิตฺวาน, นิสีท ตฺวํ มหาอิเสฯ

๑๑๕.''ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, ตรมาโน มหาอิสิ;
อสฺสมา นิกฺขมิตฺวาน, สทฺวารมฺหิ อุปาวิสี''ติฯ – อิมา อภิสมฺพุทฺธคาถา;

ตตฺถ **ปกฺกามี**ติ อโนตตฺตํ อคมาสิฯ **อสฺสมํ ปริมชฺชิตฺวา**ติ, ภิกฺขเว, โส อิสิ เวเคน อโนตตฺตํ คนฺตฺวา ปานียํ อาทาย เตสุ ราชูสุ อสฺสมํ อสมฺปเตฺตสุเยว อาคนฺตฺวา ปานียฆเฏ ปานียมาฬเก ฐเปตฺวา ''มหาชโน ปิวิสฺสตี''ติ วนกุสุเมหิ วาเสตฺวา สมฺมชฺชนิํ อาทาย อสฺสมํ สมฺมชฺชิตฺวา ปณฺณสาลทฺวาเร ปิตุ อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ปวิสิตฺวา ปิตรํ ชานาเปสีติ อโตฺถฯ **อุปาวิสี**ติ อุจฺจาสเน นิสีทิฯ

โพธิสตฺตสฺส มาตา ปน ตสฺส ปจฺฉโต นีจฏฺฐาเน เอกมนฺตํ นิสีทิฯ มหาสโตฺต นีจาสเน นิสีทิฯ นนฺทปณฺฑิโตปิ โพธิสตฺตสฺส อโนตตฺตโต ปานียํ อาทาย อสฺสมํ อาคตกาเล รโญฺญ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา อสฺสมสฺส อวิทูเร ขนฺธาวารํ นิวาเสสิฯ อถ ราชา นฺหตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต เอกสตราชปริวุโต นนฺทปณฺฑิตํ คเหตฺวา มหเนฺตน สิริโสภเคฺคน โพธิสตฺตํ ขมาเปตุํ อสฺสมํ ปาวิสิฯ อถ นํ ตถา อาคจฺฉนฺตํ โพธิสตฺตสฺส ปิตา ทิสฺวา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ, โสปิสฺส อาจิกฺขิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๑๖.''ตญฺจ ทิสฺวาน อายนฺตํ, ชลนฺตํริว เตชสา;
ขตฺยสงฺฆปริพฺยูฬฺหํ, โกสิโย เอตทพฺรวิฯ

๑๑๗.''กสฺส เภรี มุทิงฺคา จ, สงฺขา ปณวทินฺทิมา;
ปุรโต ปฏิปนฺนานิ, หาสยนฺตา รเถสภํฯ

๑๑๘.''กสฺส กญฺจนปเฏฺฏน, ปุถุนา วิชฺชุวณฺณินา;
ยุวา กลาปสนฺนโทฺธ, โก เอติ สิริยา ชลํฯ

๑๑๙.''อุกฺกามุขปหฏฺฐํว , ขทิรงฺคารสนฺนิภํ;
มุขญฺจ รุจิรา ภาติ, โก เอติ สิริยา ชลํฯ

๑๒๐.''กสฺส ปคฺคหิตํ ฉตฺตํ, สสลากํ มโนรมํ;
อาทิจฺจรํสาวรณํ, โก เอติ สิริยา ชลํฯ

๑๒๑.''กสฺส องฺคํ ปริคฺคยฺห, วาลพีชนิมุตฺตมํ;
จรนฺติ วรปุญฺญสฺส, หตฺถิกฺขเนฺธน อายโตฯ

๑๒๒. ‘‘กสฺส เสตานิ ฉตฺตานิ, อาชานียา จ วมฺมิตา;
สมนฺตา ปริกีเรนฺติ, โก เอติ สิริยา ชลํฯ

๑๒๓. ‘‘กสฺส เอกสตํ ขตฺยา, อนุยนฺตา ยสสฺสิโน;
สมนฺตานุปริยนฺติ, โก เอติ สิริยา ชลํฯ

๑๒๔. ‘‘หตฺถิอสฺสรถปตฺติ, เสนา จ จตุรงฺคินี;
สมนฺตานุปริยนฺติ, โก เอติ สิริยา ชลํฯ

๑๒๕. ‘‘กเสฺสสา มหตี เสนา, ปิฏฺฐิโต อนุวตฺตติ;
อโกฺขภณี อปริยนฺตา, สาครเสฺสว อูมิโยฯ

๑๒๖. ‘‘ราชาภิราชา มโนโช, อิโนฺทว ชยตํ ปติ;
นนฺทสฺสชฺฌาวรํ เอติ, อสฺสมํ พฺรหฺมจารินํฯ

๑๒๗. ‘‘ตเสฺสสา มหตี เสนา, ปิฏฺฐิโต อนุวตฺตติ;
อโกฺขภณี อปริยนฺตา, สาครเสฺสว อูมิโย’’ติฯ

ตตฺถ **ชลนฺตํริวา**ติ ชลนฺตํ วิยฯ **ปฏิปนฺนานี**ติ เอตานิ ตูริยานิ กสฺส ปุรโต อาคจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ **หาสยนฺตา**ติ โตเสนฺตาฯ **กญฺจนปเฎฺฏนา**ติ, ตาต, กสฺส กญฺจนมเยน วิชฺชุวเณฺณน อุณฺหีสปเฎฺฏน นลาฎโนฺต ปริกฺขิโตฺตติ ปุจฺฉติฯ **ยุวา**ติ ตรุโณฯ **กลาปสนฺนโทฺธ**ติ สนฺนทฺธสรตูณีโรฯ **อุกฺกามุขปหฎฺฐํ วา**ติ กมฺมารานํ อุทฺธเน ปหฎฺฐํ สุวณฺณํ วิยฯ **ขทิรงฺคารสนฺนิภ**นฺติ วีตจฺจิตขทิรงฺคารวณฺณํฯ **อาทิจฺจรํสาวรณ**นฺติอาทิจฺจรํสีนํ อาวรณํฯ **องฺคํ ปริคฺคยฺหา**ติ องฺคํ ปริคฺคเหตฺวา, สรีรํ ปริกฺขิปิตฺวาติ อโตฺถฯ **วาลพีชนิมุตฺตม**นฺติ วาลพีชนึ อุตฺตมํ ฯ **จรนฺตี**ติ สญฺจรนฺติฯ **ฉตฺตานี**ติ อาชานียปิเฎฺฐ นิสินฺนานํ ธาริตฉตฺตานิฯ **ปริกีเรนฺตี**ติ ตสฺส สมนฺตา สพฺพทิสาภาเคสุ ปริกีรยนฺติฯ **จตุรงฺคินี**ติ เอเตหิ หตฺถิอาทีหิ จตูหิ อเงฺคหิ สมนฺนาคตาฯ **อโกฺขภณี**ติ โขเภตุํ น สกฺกาฯ **สาครเสฺสวา**ติ สาครสฺส อูมิโย วิย อปริยนฺตาฯ **ราชาภิราชา**ติ เอกสตราชูนํ ปูชิโต, เตสํ วา อธิโก ราชาติ ราชาภิราชาฯ **ชยตํ ปตี**ติ ชยปฺปตฺตานํ ตาวตึสานํ เชฎฺฐโกฯ **อชฺฌาวร**นฺติ มมํ ขมาปนตฺถาย นนฺทสฺส ปริสภาวํ อุปคนฺตฺวา เอติฯ

สตฺถา อาห –

๑๒๘. ‘‘อนุลิตฺตา จนฺทเนน, กาสิกุตฺตมธาริโน;
สเพฺพ ปญฺชลิกา หุตฺวา, อิสีนํ อชฺฌุปาคมุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิสีนํ อชฺฌุปาคมุ**นฺติ, ภิกฺขเว, สเพฺพปิ เต ราชาโน สุรภิจนฺทเนน อนุลิตฺตา อุตฺตมกาสิกวตฺถธาริโน สิรสิ ปติฎฺฐาปิตอญฺชลี หุตฺวา อิสีนํ สนฺติกํ อุปคตาฯ

ตโต มโนโช ราชา ตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ปฎิสนฺถารํ กโรโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๑๒๙. ‘‘กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ, กจฺจิ โภโต อนามยํ;
กจฺจิ อุเญฺฉน ยาเปถ, กจฺจิ มูลผลา พหูฯ

๑๓๐. ‘‘กจฺจิ ฑํสา มกสา จ, อปฺปเมว สรีสปา;

วเน วาฬมิคากิเณฺณ, กจฺจิ หึสา น วิชฺชตี’’ติฯ

ตโต ปรํ อุภินฺนํ เตสํ วจนปฏิวจนวเสน กถิตคาถา โหนฺติ –

๑๓๑.‘‘กุสลเญฺจว โน ราช, อโถ ราช อนามยํ;
อโถ อุเญฺฉน ยาเปม, อโถ มูลผลา พหูฯ

๑๓๒.‘‘อโถ ฑํสา มกสา จ, อปฺปเมว สรีสปา;
วเน วาฬมิคากิเณฺณ, หึสา มยฺหํ น วิชฺชติฯ

๑๓๓.‘‘พหูนิ วสฺสปูคานิ, อสฺสเม สมฺมตํ อิธ;
นาภิชานามิ อุปฺปนฺนํ, อาพาธํ อมโนรมํฯ

๑๓๔.‘‘สฺวาคตํ เต มหาราช, อโถ เต อทุราคตํ;
อิสฺสโรสิ อนุปฺปโตฺต, ยํ อิธตฺถิ ปเวทยฯ

๑๓๕.‘‘ตินฺทุกานิ ปิยาลานิ, มธุเก กาสุมาริโย;
ผลานิ ขุทฺทกปฺปานิ, ภุญฺช ราช วรํ วรํฯ

๑๓๖.‘‘อิทมฺปิ ปานียํ สีตํ, อาภตํ คิริคพฺภรา;
ตโต ปิว มหาราช, สเจ ตฺวํ อภิกงฺขสิฯ

๑๓๗.‘‘ปฏิคฺคหิตํ ยํ ทินฺนํ, สพฺพสฺส อคฺฆิยํ กตํ;
นนฺทสฺสาปิ นิสาเมถ, วจนํ โส ปวกฺขติฯ

๑๓๘.‘‘อชฺฌาวรมฺหา นนฺทสฺส, โภโต สนฺติกมาคตา;
สุณาตุ ภวํ วจนํ, นนฺทสฺส ปริสาย จา’’ติฯ

อิมา เยภุเยฺยน ปากฏสมฺพนฺธาเยว, ยํ ปเนตฺถ อปากฏํ, ตเทว วกฺขามฯ **ปเวทยา**ติ ยํ อิมสฺมึ ฐาเน ตว อภิรุจิตํ อตฺถิ, ตํ โน กเถหีติ วทติฯ **ขุทฺทกปฺปานี**ติ เอตานิ นานารุกฺขผลานิ ขุทฺทกมธุปฏิภาคานิ มธุรานิฯ **วรํ วรน**ฺติ อิโต อุตฺตมุตฺตมํ คเหตฺวา ภุญฺชฯ **คิริคพฺภรา**ติ อโนตตฺตโตฯ **สพฺพสฺส อคฺฆิยน**ฺติ เยน มยํ อาปุจฺฉิตา, ตํ อเมฺหหิ ปฏิคฺคหิตํ นาม ตุเมฺหหิ จ ทินฺนเมว นาม, เอตฺตาวตา อิมสฺส ชนสฺส สพฺพสฺส อคฺฆิยํ ตุเมฺหหิ กตํฯ **นนฺทสฺสาปี**ติ อมฺหากํ ตาว สพฺพํ กตํ, อิทานิ ปน นนฺทปณฺฑิโต กิญฺจิ วตฺตุกาโม , ตสฺสปิ ตาว วจนํ สุณาถฯ **อชฺฌาวรมฺหา**ติ มยญฺหิ น อเญฺญน กเมฺมน อาคตา, นนฺทสฺส ปน ปริสา หุตฺวา ตุมฺหากํ ขมาปนตฺถาย อาคตาติ วทติฯ **ภวน**ฺติ ภวํ โสณปณฺฑิโต สุณาตุฯ

เอวํ วุเตฺต นนฺทปณฺฑิโต อุฎฺฐายาสนา มาตาปิตโร จ ภาตรญฺจ วนฺทิตฺวา สกปริสาย สทฺธิํ สลฺลปโนฺต อาห –

๑๓๙.‘‘ปโรสตํ ชานปทา, มหาสาลา จ พฺราหฺมณา;
อิเม จ ขตฺติยา สเพฺพ, อภิชาตา ยสสฺสิโน;
ภวญฺจ ราชา มโนโช, อนุมญฺญนฺตุ เม วโจฯ

๑๔๐.‘‘เย จ สนฺติ สมีตาโร, ยกฺขานิ อิธ มสฺสเม;
อรเญฺญ ภูตภพฺยานิ, สุณนฺตุ วจนํ มมฯ

๑๔๑. ‘‘นโม กตฺวาน ภูตานํ, อิสึ วกฺขามิ สุพฺพตํ;
โส ตฺยาหํ ทกฺขิณา พาหุ, ตว โกสิย สมฺมโตฯ

๑๔๒. ‘‘ปิตรํ เม ชเนตฺติญฺจ, ภตฺตุกามสฺส เม สโต;
วีร ปุญฺญมิทํ ฐานํ, มา มํ โกสิย วารยฯ

๑๔๓. ‘‘สพฺภิ เหตํ อุปญฺญาตํ, มเมตํ อุปนิสฺสช;
อุฏฺฐานปาริจริยาย, ทีฆรตฺตํ ตยา กตํ;
ธาตาปิตูสุ ปุญฺญานิ, มม โลกทโท ภวฯ

๑๔๔. ‘‘ตเถว สนฺติ มนุชา, ธมฺเม ธมฺมปทํ วิทู;
มโคฺค สคฺคสฺส โลกสฺส, ยถา ชานาสิ ตฺวํ อิเสฯ

๑๔๕. ‘‘อุฏฺฐานปาริจริยาย, มาตาปิตุสุขาวหํ;
ตํ มํ ปุญฺญา นิวาเรติ, อริยมคฺคาวโร นโร’’ติฯ

ตตฺถ **อนุมญฺญนฺตู**ติ อนุพุชฺฌนฺตุ, สาธุกํ สุตฺวา ปจฺจกฺขํ กโรนฺตูติ อโตฺถฯ **สมีตาโร**ติ สมาคตาฯ **อรเญฺญ ภูตภพฺยานี**ติ อสฺมึ หิมวนฺตารเญฺญ ยานิ ภูตานิ เจว วุฑฺฒิมริยาทปฺปตฺตานิ ภพฺยานิ จ ตรุณเทวตานิ, ตานิปิ สพฺพานิ มม วจนํ สุณนฺตูติ อโตฺถฯ **‘‘นโม กตฺวานา’’**ติ อิทํ โส ปริสาย สญฺญํ ทตฺวา ตสฺมึ วนสเณฺฑ นิพฺพตฺตเทวตานํ นมกฺการํ กตฺวา อาหฯ ตสฺสโตฺถ – อชฺช พหูหิ เทวตาหิ มม ภาติกสฺส ธมฺมกถาสวนตฺถํ อาคตาหิ ภวิตพฺพํ, อหํ โว นมกฺกาโร, ตุเมฺหปิ มยฺหํ สหายา โหถาติฯ โส เทวตานํ อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา ปริสํ ชานาเปตฺวา **‘‘อิสึ วกฺขามี’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อิสิ**นฺติ โสณปณฺฑิตํ สนฺธาย วทติฯ **สมฺมโต**ติ ภาตโร นาม องฺคสมา โหนฺติ, ตสฺมา โส เต อหํ ทกฺขิณา พาหูติ สมฺมโตฯ เตน เม ขมิตุํ อรหถาติ ทีเปติฯ

วีราติ วีริยวนฺต มหาปรกฺกมฯ **ปุญฺญมิทํ ฐาน**นฺติ อิทํ มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ นาม ปุญฺญํ สคฺคสํวตฺตนิกการณํ, ตํ กโรนฺตํ มํ มา วารยาติ วทติฯ **สพฺภิ เหต**นฺติ เอตญฺหิ มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ นาม ปณฺฑิเตหิ **อุปญฺญาตํ** อุปคนฺตฺวา ญาตเญฺจว วณฺณิตญฺจฯ **มเมตํ อุปนิสฺสชา**ติ อิทํ ตฺวํ มยฺหํ นิสฺสช วิสฺสเชฺชหิ เทหิฯ **อุฏฺฐานปาริจริยายา**ติ อุฏฺฐาเนน จ ปาริจริยาย จฯ **กต**นฺติ ทีฆรตฺตํ ตยา กุสลํ กตํฯ **ปุญฺญานี**ติ อิทานิ อหํ มาตาปิตูสุ ปุญฺญานิ กตฺตุกาโมฯ **มม โลกทโท**ติ ตสฺส มม ตฺวํ สคฺคโลกทโท โหติ, อหญฺหิ เตสํ วตฺตํ อุปฏฺฐานํ กตฺวา เทวโลเก อปริมาณํ ยสํ ลภิสฺสามิ, ตสฺส เม ตฺวํ ทายโก โหหีติ วทติฯ

ตเถวาติ ยถา ตฺวํ ชานาสิ, ตเถว อเญฺญปิ มนุชา อิมิสฺสํ ปริสายํ สนฺติ, เต นานปฺปกาเร ธเมฺม อิทํ เชฏฺฐาปจายิกภาวสงฺขาตํ ธมฺมโกฏฺฐาสํ วทนฺติฯ กินฺติ? **มโคฺค สคฺคสฺส โลกสฺสา**ติฯ **สุขาวห**นฺติ อุฏฺฐาเนน จ ปาริจริยาย จ มาตาปิตูนํ สุขาวหํฯ **ตํ ม**นฺติ ตํ มํ เอวํ สมฺมาปฏิปนฺนมฺปิ ภาตา โสณปณฺฑิโต ตมฺหา ปุญฺญา อภิวาเรติฯ **อริยมคฺคาวโร**ติ โส เอวํ วาเรโนฺต อยํ นโร มม ปิยทสฺสนตาย อริยสงฺขาตสฺส เวทโลกสฺส มคฺคาวรโณ นาม โหตีติฯ

เอวํ นนฺทปณฺฑิเตน วุเตฺต มหาสโตฺต ‘‘อิมสฺส ตาว ตุเมฺหหิ วจนํ สุตํ, อิทานิ มมปิ สุณาถา’’ติ สาเวโนฺต อาห –

๑๔๖. ‘‘สุณนฺตุ โภโนฺต วจนํ, ภาตุรชฺฌาวรา มม;

กุลวํสํ มหาราช, โปราณํ ปริหาปยํ;
อธมฺมจารี เชฏฺฐสฺส, นิรยํ โสปปชฺชติฯ

๑๔๗. ‘‘เย จ ธมฺมสฺส กุสลา, โปราณสฺส ทิสมฺปติ;
จาริเตฺตน จ สมฺปนฺนา, น เต คจฺฉนฺติ ทุคฺคติํฯ

๑๔๘. ‘‘มาตา ปิตา จ ภาตา จ, ภคินี ญาติ พนฺธวา;
สเพฺพ เชฏฺฐสฺส เต ภารา, เอวํ ชานาหิ ภารธฯ

๑๔๙. ‘‘อาทิยิตฺวา ครุํ ภารํ, นาวิโก วิย อุสฺสเห;
ธมฺมญฺจ นปฺปมชฺชามิ, เชโฏฺฐ จสฺมิ รเถสภา’’ติฯ

ตตฺถ **ภาตุรชฺฌาวรา**ติ มม ภาตุ ปริสา หุตฺวา อาคตา โภโนฺต สเพฺพปิ ราชาโน มมปิ ตาว วจนํ สุณนฺตุฯ **ปริหาปย**นฺติ ปริหาเปโนฺตฯ **ธมฺมสฺสา**ติ เชฏฺฐาปจายนธมฺมสฺส ปเวณีธมฺมสฺสฯ **กุสลา**ติ เฉกาฯ **จาริเตฺตน จา**ติ อาจารสีเลน สมฺปนฺนาฯ **ภารา**ติ สเพฺพ เอเต เชเฏฺฐน วหิตพฺพา ปฏิชคฺคิตพฺพาติ ตสฺส ภารา นามฯ **นาวิโก วิยา**ติ ยถา นาวาย ครุํ ภารํ อาทิยิตฺวา สมุทฺทมเชฺฌ นาวํ โสตฺถินา เนตุํ นาวิโก อุสฺสเหติ วายมติ, สห นาวาย สพฺพภณฺฑญฺจ ชโน จ ตเสฺสว ภาโร โหติ, ตถา มเมว สเพฺพ ญาตกา ภาโรติ , อหญฺจ เต อุสฺสหามิ ปฏิชคฺคิตุํ สโกฺกมิ, ตญฺจ เชฏฺฐาปจายนธมฺมํ นปฺปมชฺชามิ, น เกวลญฺจ เอเตสเญฺญว, สกลสฺสปิ โลกสฺส เชโฏฺฐ จ อสฺมิ, ตสฺมา อหเมว สทฺธิํ นเนฺทน ปฏิชคฺคิตุํ ยุโตฺตติฯ

ตํ สุตฺวา สเพฺพปิ เต ราชาโน อตฺตมนา หุตฺวา ‘‘เชฏฺฐภาติกสฺส กิร อวเสสา ภาราติ อชฺช อเมฺหหิ ญาต’’นฺติ นนฺทปณฺฑิตํ ปหาย มหาสตฺตํ สนฺนิสฺสิตา หุตฺวา ตสฺส ถุติํ กโรนฺตา เทฺว คาถา อภาสิํสุ –

๑๕๐. ‘‘อธิคมา ตเม ญาณํ, ชาลํว ชาตเวทโต;
เอวเมว โน ภวํ ธมฺมํ, โกสิโย ปวิทํสยิฯ

๑๕๑. ‘‘ยถา อุทยมาทิโจฺจ, วาสุเทโว ปภงฺกโร;
ปาณีนํ ปวิทํเสติ, รูปํ กลฺยาณปาปกํ;
เอวเมว โน ภวํ ธมฺมํ, โกสิโย ปวิทํสยี’’ติฯ

ตตฺถ **อธิคมา**ติ มยํ อิโต ปุเพฺพ เชฏฺฐาปจายนธมฺมปฏิจฺฉาทเก ตเม วตฺตมานา น ชานาม, อชฺช ชาตเวทโต ชาลํว ญาณํ อธิคตาฯ **เอวเมว โน**ติ ยถา มหนฺธกาเร ปพฺพตมตฺถเก ชลิโต ชาตเวโท สมนฺตา อาโลกํ ผรโนฺต รูปานิ ทเสฺสติ, ตถา โน ภวํ โกสิยโคโตฺต ธมฺมํ ปวิทํสยีติ อโตฺถฯ **วาสุเทโว**ติ วสุเทโว วสุโชตโน, ธนปกาสโนติ อโตฺถฯ

อิติ มหาสโตฺต เอตฺตกํ กาลํ นนฺทปณฺฑิตสฺส ปาฏิหาริยานิ ทิสฺวา ตสฺมิํ ปสนฺนจิเตฺต เต ราชาโน ญาณพเลน ตสฺมิํ ปสาทํ ภินฺทิตฺวา อตฺตโน กถํ คาหาเปตฺวา สเพฺพว อตฺตโน มุขํ อุโลฺลกิเต อกาสิฯ อถ นนฺทปณฺฑิโต ‘‘ภาตา เม ปณฺฑิโต พฺยโตฺต ธมฺมกถิโก สเพฺพปิเม ราชาโน ภินฺทิตฺวา อตฺตโน ปเกฺข กริ, ฐเปตฺวา อิมํ อโญฺญ มยฺหํ ปฏิสรณํ นตฺถิ, อิมเมว ยาจิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๑๕๒. ‘‘เอวํ เม ยาจมานสฺส, อญฺชลิํ นาวพุชฺฌถ;
ตว พทฺธจโร เหสฺสํ, วุฏฺฐิโต ปริจารโก’’ติฯ

ตสฺสตฺถา – สเจ ตุเมฺห มม เอวํ ยาจมานสฺส ขมาปนตฺถาย ปคฺคหิตํ อญฺชลึ นาวพุชฺฌถ น ปฏิคฺคณฺหถ, ตุเมฺหว มาตาปิตโร อุปฏฺฐหถ, อหํ ปน ตุมฺหากํ พทฺธจโร เวยฺยาวจฺจกโร เหสฺสํ, รตฺตินฺทิวํ อนลสภาเวน วุฏฺฐิโต ปริจารโก อหํ ตุเมฺห ปฏิชคฺคิสฺสามีติฯ

มหาสตฺตสฺส ปกติยาปิ นนฺทปณฺฑิเต โทโส วา เวรํ วา นตฺถิ, อติถทฺธํ วจนํ กเถนฺตสฺส ปนสฺส มานหาปนตฺถํ นิคฺคหวเสน ตถา กตฺวา อิทานิสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐจิโตฺต ตสฺมึ ปสาทํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘อิทานิ เต ขมามิ, มาตาปิตโร จ ปฏิชคฺคิตุํ ลภิสฺสสี’’ติ ตสฺส คุณํ ปกาเสนฺโต อาห –

๑๕๓. ‘‘อทฺธา นนฺท วิชานาสิ, สทฺธมฺมํ สพฺภิ เทสิตํ;
อริโย อริยสมาจาโร, พาฬฺหํ ตฺวํ มม รุจฺจสิฯ

๑๕๔. ‘‘ภวนฺตํ วทามิ โภติญฺจ, สุณาถ วจนํ มม;
นายํ ภาโร ภารมโต, อหุ มยฺหํ กุทาจนํฯ

๑๕๕. ‘‘ตํ มํ อุปฏฺฐิตํ สนฺตํ, มาตาปิตุ สุขาวหํ;
นโนฺท อชฺฌาวรํ กตฺวา, อุปฏฺฐานาย ยาจติฯ

๑๕๖. ‘‘โย เว อิจฺฉติ กาเมน, สนฺตานํ พฺรหฺมจารินํ;
นนฺทํ โว วรถ เอโก, กํ นโนฺท อุปติฏฺฐตู’’ติฯ

ตตฺถ **อริโย**ติ สุนฺทโรฯ **อริยสมาจาโร**ติ สุนฺทรสมาจาโรปิ ชาโตฯ **พาฬฺหนฺ**ติ อิทานิ ตฺวํ มม อติวิย รุจฺจสิฯ **สุณาถา**ติ อมฺม ตาตา ตุเมฺห มม วจนํ สุณาถฯ **นายํ ภาโร**ติ อยํ ตุมฺหากํ ปฏิชคฺคนภาโร น กทาจิ มม ภารมโต อหุฯ **ตํ มนฺ**ติ ตํ ภาโรติ อมญฺญิตฺวาว มํ ตุเมฺห อุปฏฺฐิตํ สมานํฯ **อุปฏฺฐานาย ยาจตี**ติ ตุเมฺห อุปฏฺฐาตุํ มํ ยาจติฯ **โย เว อิจฺฉตี**ติ มยฺหญฺหิ ตฺวํ เม มาตรํ วา ปิตรํ วา อุปฏฺฐหาติ วตฺตุํ น ยุตฺตํ, ตุมฺหากํ ปน สนฺตานํ พฺรหฺมจารีนํ โย เอโก อิจฺฉติ, ตํ วทามิ กาเมน **นนฺทํ โว วรถ,** ตํ มม กนิฏฺฐํ นนฺทํ โรเจถ, ตุเมฺหสุ กํ เอส อุปฏฺฐาตุ, อุโภปิ หิ มยํ ตุมฺหากํ ปุตฺตาเยวาติฯ

อถสฺส มาตา อาสนา วุฏฺฐาย, ‘‘ตาต โสณปณฺฑิต, จิรปฺปวุโตฺถ เต กนิโฏฺฐ, เอวํ จิราคตมฺปิ ตํ ยาจิตุํ น วิสหามิ, มยญฺหิ ตํ นิสฺสิตา, อิทานิ ปน ตยา อนุญฺญาตา อหํ เอตํ พฺรหฺมจารินํ พาหาหิ อุปคูหิตฺวา สีเส อุปสิงฺฆายิตุํ ลเภยฺย’’นฺติ อิมมตฺถํ ปกาเสนฺตี คาถมาห –

๑๕๗. ‘‘ตยา ตาต อนุญฺญาตา, โสณ ตํ นิสฺสิตา มยํ;
อุปฆาตุํ ลเภ นนฺทํ, มุทฺธนิ พฺรหฺมจาริน’’นฺติฯ

อถ มหาสโตฺต ‘‘เตน หิ, อมฺม, อนุชานามิ, ตฺวํ คจฺฉ, ปุตฺตํ นนฺทํ อาลิงฺคิตฺวา สีเส ฆายิตฺวา จุมฺพิตฺวา ตว หทเย โสกํ นิพฺพาเปหี’’ติ อาหฯ สา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา นนฺทปณฺฑิตํ ปริสมชฺเฌเยว อาลิงฺคิตฺวา สีสํ ฆายิตฺวา จุมฺพิตฺวา หทเย โสกํ นิพฺพาเปตฺวา มหาสเตฺตน สทฺธึ สลฺลปนฺตี อาห –

๑๕๘. ‘‘อสฺสตฺถเสฺสว ตรุณํ, ปวาฬํ มาลุเตริตํ;
จิรสฺสํ นนฺทํ ทิสฺวาน, หทยํ เม ปเวธติฯ

๑๕๙. ‘‘ยทา สุตฺตาปิ สุปิเน, นนฺทํ ปสฺสามิ อาคตํ;

อุทคฺคา สุมนา โหมิ, นโนฺท โน อาคโต อยํฯ

๑๖๐.‘‘ยทา จ ปฏิพุชฺฌิตฺวา, นนฺทํ ปสฺสามิ นาคตํ;
ภิโยฺย อาวิสตี โสโก, โทมนสฺสญฺจนปฺปกํฯ

๑๖๑.‘‘สาหํ อชฺช จิรสฺสมฺปิ, นนฺทํ ปสฺสามิ อาคตํ;
ภตฺตุจฺจ มยฺหญฺจ ปิโย, นโนฺท โน ปาวิสี ฆรํฯ

๑๖๒.‘‘ปิตุปิ นโนฺท สุปฺปิโย, ยํ นโนฺท นปฺปวเส ฆรา;
ลภตู ตาต นโนฺท ตํ, มํ นโนฺท อุปติฎฺฐตู’’ติฯ

ตตฺถ **มาลุเตริต**นฺติ ยถา วาตาหตํ อสฺสตฺถสฺส ปลฺลวํ กมฺปติ, เอวํ จิรสฺสํ นนฺทํ ทิสฺวา อชฺช มม หทยํ กมฺปตีติ วทติฯ **สุตฺตา**ติ, ตาต โสณ, ยทาหํ สุตฺตาปิ สุปิเน นนฺทํ อาคตํ ปสฺสามิ, ตทาปิ อุทคฺคา โหมิฯ **ภตฺตุจฺจา**ติ สามิกสฺส จ เม มยฺหญฺจ ปิโยฯ **นโนฺท โน ปาวิสี ฆร**นฺติ, ตาต, ปุโตฺต โน นโนฺท ปณฺณสาลํ ปวิสตุฯ **ย**นฺติ ยสฺมา ปิตุปิ สุฎฺฐุ ปิโย, ตสฺมา ปุน อิมมฺหา ฆรา น วิปฺปวเสยฺยฯ **นโนฺท ต**นฺติ, ตาต, นโนฺท ยํ อิจฺฉติ, ตํ ลภตุฯ **มํ นโนฺท**ติ, ตาต โสณ, ตว ปิตรํ ตฺวํ อุปฎฺฐห, มํ นโนฺท อุปฎฺฐาตุฯ

มหาสโตฺต ‘‘เอวํ โหตู’’ติ มาตุ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘นนฺท, ตยา เชฎฺฐกโกฎฺฐาโส ลโทฺธ, มาตา นาม อติคุณการิกา, อปฺปมโตฺต หุตฺวา ปฏิชเคฺคยฺยาสี’’ติ โอวทิตฺวา มาตุ คุณํ ปกาเสโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๖๓.‘‘อนุกมฺปิกา ปติฎฺฐา จ, ปุเพฺพ รสทที จ โน;
มโคฺค สคฺคสฺส โลกสฺส, มาตา ตํ วรเต อิเสฯ

๑๖๔.‘‘ปุเพฺพ รสทที โคตฺตี, มาตา ปุญฺญูปสํหิตา;
มโคฺค สคฺคสฺส โลกสฺส, มาตา ตํ วรเต อิเส’’ติฯ

ตตฺถ **อนุกมฺปิกา**ติ มุทุหทยาฯ **ปุเพฺพ รสทที**ติ ปฐมเมว อตฺตโน ขีรสงฺขาตสฺส รสสฺส ทายิกาฯ **มาตา ต**นฺติ มม มาตา มํ น อิจฺฉติ, ตํ วรติ อิจฺฉติฯ **โคตฺตี**ติ โคปายิกาฯ **ปุญฺญูปสํหิตา**ติ ปุญฺญูปนิสฺสิตา ปุญฺญทายิกาฯ

เอวํ มหาสโตฺต ทฺวีหิ คาถาหิ มาตุ คุณํ กเถตฺวา ปุนาคนฺตฺวา ตสฺสา อาสเน นิสินฺนกาเล ‘‘นนฺท, ตฺวํ ทุกฺกรการิกํ มาตรํ ลภสิ, อุโภปิ มยํ มาตรา ทุเกฺขน สํวฑฺฒิตา, ตํ อิทานิ ตฺวํ อปฺปมโตฺต ปฏิชคฺคาหิ, อมธุรานิ ผลาผลานิ มา ขาทาเปหี’’ติ วตฺวา ปริสมเชฺฌเยว มาตุ ทุกฺกรการิกตํ ปกาเสโนฺต อาห –

๑๖๕.‘‘อากงฺขมานา ปุตฺตผลํ, เทวตาย นมสฺสติ;
นกฺขตฺตานิ จ ปุจฺฉติ, อุตุสํวจฺฉรานิ จฯ

๑๖๖.‘‘ตสฺสา อุตุมฺหิ นฺหาตาย, โหติ คพฺภสฺส โวกฺกโม;
เตน โทหฬินี โหติ, สุหทา เตน วุจฺจติฯ

๑๖๗.‘‘สํวจฺฉรํ วา อูนํ วา, ปริหริตฺวา วิชายติ;
เตน สา ชนยนฺตีติ, ชเนตฺติ เตน วุจฺจติฯ

๑๖๘. ‘‘ถนขีเรน คีเตน, องฺคปาวุรเณน จ;
โรทนฺตํ ปุตฺตํ โตเสติ, โตเสนฺตี เตน วุจฺจติฯ

๑๖๙. ‘‘ตโต วาตาตเป โฆเร, มมํ กตฺวา อุทิกฺขติ;
ทารกํ อปฺปชานนฺตํ, โปเสนฺตี เตน วุจฺจติฯ

๑๗๐. ‘‘ยญฺจ มาตุธนํ โหติ, ยญฺจ โหติ ปิตุทฺธนํ;
อุภยเมฺปตสฺส โคเปติ, อปิ ปุตฺตสฺส โน สิยาฯ

๑๗๑. ‘‘เอวํ ปุตฺต อทุํ ปุตฺต, อิติ มาตา วิหญฺญติ;
ปมตฺตํ ปรทาเรสุ, นิสีเถ ปตฺตโยพฺพเน;
สายํ ปุตฺตํ อนายนฺตํ, อิติ มาตา วิหญฺญติฯ

๑๗๒. ‘‘เอวํ กิจฺฉา ภโต โปโส, มาตุ อปริจารโก;
มาตริ มิจฺฉา จริตฺวาน, นิรยํ โสปปชฺชติฯ

๑๗๓. ‘‘เอวํ กิจฺฉา ภโต โปโส, ปิตุ อปริจารโก;
ปิตริ มิจฺฉา จริตฺวาน, นิรยํ โสปปชฺชติฯ

๑๗๔. ธนาปิ ธนกามานํ, นสฺสติ อิติ เม สุตํ;
มาตรํ อปริจริตฺวาน, กิจฺฉํ วา โส นิคจฺฉติฯ

๑๗๕. ธนาปิ ธนกามานํ, นสฺสติ อิติ เม สุตํ;
ปิตรํ อปริจริตฺวาน, กิจฺฉํ วา โส นิคจฺฉติฯ

๑๗๖. ‘‘อานโนฺท จ ปโมโท จ, สทา หสิตกีฬิตํ;
มาตรํ ปริจริตฺวาน, ลพฺภเมตํ วิชานโตฯ

๑๗๗. ‘‘อานโนฺท จ ปโมโท จ, สทา หสิตกีฬิตํ;
ปิตรํ ปริจริตฺวาน, ลพฺภเมตํ วิชานโตฯ

๑๗๘. ทานญฺจ ปิยวาจา จ, อตฺถจริยา จ ยา อิธ;
สมานตฺตตา จ ธเมฺมสุ, ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ;
เอเต โข สงฺคหา โลเก, รถสฺสาณีว ยายโตฯ

๑๗๙. ‘‘เอเต จ สงฺคหา นาสฺสุ, น มาตา ปุตฺตการณา;
ลเภถ มานํ ปูชํ วา, ปิตา วา ปุตฺตการณาฯ

๑๘๐. ‘‘ยสฺมา จ สงฺคหา เอเต, สมฺมเปกฺขนฺติ ปณฺฑิตา;
ตสฺมา มหตฺตํ ปโปฺปนฺติ, ปาสํสา จ ภวนฺติ เตฯ

๑๘๑. ‘‘พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร, ปุพฺพาจริยาติ วุจฺจเร;
อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ, ปชาย อนุกมฺปกาฯ

๑๘๒. ‘‘ตสฺมา หิ เน นมเสฺสยฺย, สกฺกเรยฺย จ ปณฺฑิโต;
อเนฺนน อโถ ปาเนน, วเตฺถน สยเนน จ;
อุจฺฉาทเนน นฺหาปเนน, ปาทานํ โธวเนน จฯ

๑๘๓.‘‘ตาย นํ ปาริจริยาย, มาตาปิตูสุ ปณฺฑิตา;
อิเธว นํ ปสํสนฺติ, เปจฺจ สเคฺค ปโมทตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปุตฺตผล**นฺติ ปุตฺตสงฺขาตํ ผลํฯ **เทวตาย นมสฺสตี**ติ ‘‘ปุโตฺต เม อุปฺปชฺชตู’’ติ เทวตาย นมกฺการํ กโรติ อายาจติฯ **ปุจฺฉตี**ติ ‘‘กตเรน นกฺขเตฺตน ชาโต ปุโตฺต ทีฆายุโก โหติ, กตเรน อปฺปายุโก’’ติ เอวํ นกฺขตฺตานิ จ ปุจฺฉติฯ **อุตุสํวจฺฉรานิ จา**ติ ‘‘ฉนฺนํ อุตูนํ กตรสฺมึ อุตุมฺหิ ชาโต ทีฆายุโก โหติ, กตรสฺมึ อุตุมฺหิ อปฺปายุโก, กติวสฺสาย วา มาตุยา ชาโต ปุโตฺต ทีฆายุโก โหติ, กติวสฺสาย อปฺปายุโก’’ติ เอวํ อุตุสํวจฺฉรานิ จ ปุจฺฉติฯ **อุตุมฺหิ นฺหาตายา**ติ ปุเปฺผ อุปฺปเนฺน อุตุมฺหิ นฺหาตายฯ **โวกฺกโม**ติ ติณฺณํ สนฺนิปาตา คพฺภาวกฺกนฺติ โหติ, กุจฺฉิยํ คโพฺภ ปติฎฺฐาติฯ **เตนา**ติ เตน คเพฺภน สา โทหฬินี โหติฯ **เตนา**ติ ตทา ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตปชาย สิเนโห อุปฺปชฺชติ, เตน การเณน ‘‘สุหทา’’ติ วุจฺจติฯ **เตนา**ติ เตน การเณน สา ‘‘ชนยนฺตี’’ติ จ ‘‘ชเนตฺตี’’ติ จ วุจฺจติฯ

องฺคปาวุรเณน จาติ ถนนฺตเร นิปชฺชาเปตฺวา สรีรสมฺผสฺสํ ผราเปนฺตี องฺคสงฺขาเตเนว ปาวุรเณนฯ **โตเสนฺตี**ติ สญฺญาเปนฺตี หาเสนฺตีฯ **มมํ กตฺวา อุทิกฺขตี**ติ ‘‘ปุตฺตสฺส เม อุปริวาโต ปหรติ, อาตโป ผรตี’’ติ เอวํ มมํการํ กตฺวา สินิเทฺธน หทเยน อุทิกฺขติฯ **อุภยเมฺปตสฺสา**ติ อุภยมฺปิ เอตํ ธนํ เอตสฺส ปุตฺตสฺส อตฺถาย อเญฺญสํ อทเสฺสตฺวา สารคพฺภาทีสุ มาตา โคเปติฯ **เอวํ ปุตฺต, อทุํ ปุตฺตา**ติ ‘‘อนฺธพาล ปุตฺต, เอวํ ราชกุลาทีสุ อปฺปมโตฺต โหหิ, อทุญฺจ กมฺมํ มา กโรหี’’ติ สิกฺขาเปนฺตี อิติ มาตา วิหญฺญติ กิลมติฯ **ปตฺตโยพฺพเน**ติ ปุเตฺต ปตฺตโยพฺพเน ตํ ปุตฺตํ นิสีเถ ปรทาเรสุ ปมตฺตํ สายํ อนาคจฺฉนฺตํ ญตฺวา อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ มคฺคํ โอโลเกนฺตี วิหญฺญติ กิลมติฯ

กิจฺฉา ภโตติ กิเจฺฉน ภโต ปฎิชคฺคิโตฯ **มิจฺฉา จริตฺวานา**ติ มาตรํ อปฎิชคฺคิตฺวาฯ **ธนาปี**ติ ธนมฺปิ, อยเมว วา ปาโฐฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ธนกามานํ อุปฺปนฺนํ ธนมฺปิ มาตรํ อปฎิชคฺคนฺตานํ นสฺสตีติ เม สุตนฺติฯ **กิจฺฉํ วา โส**ติ อิติ ธนํ วา ตสฺส นสฺสติ, ทุกฺขํ วาโส ปุริโส นิคจฺฉติฯ **ลพฺภเมต**นฺติ เอตํ อิธโลเก จ ปรโลเก จ อานนฺทาทิสุขํ มาตรํ ปริจริตฺวา วิชานโต ปณฺฑิตสฺส ลพฺภํ, สกฺกา ลทฺธุํ ตาทิเสนาติ อโตฺถฯ

ทานญฺจาติ มาตาปิตูนํ ทานํ ทาตพฺพํ, ปิยวจนํ ภณิตพฺพํ, อุปฺปนฺนกิจฺจสาธนวเสน อโตฺถ จริตโพฺพฯ **ธเมฺมสู**ติ เชฎฺฐาปจายนธเมฺมสุ ตตฺถ ตตฺถ ปริสมเชฺฌ วา รโหคตานํ วา อภิวาทนาทิวเสน สมานตฺตตา กาตพฺพา, น รโห อภิวาทนาทีนิ กตฺวา ปริสติ น กาตพฺพานิ, สพฺพตฺถ สมาเนเนว ภวิตพฺพํฯ **เอเต จ สงฺคหา นาสฺสู**ติ สเจ เอเต จตฺตาโร สงฺคหา น ภเวยฺยุํฯ **สมฺมเปกฺขนฺตี**ติ สมฺมา นเยน การเณน เปกฺขนฺติฯ **มหตฺต**นฺติ เสฎฺฐตฺตํฯ **พฺรหฺมา**ติ ปุตฺตานํ พฺรหฺมสมา อุตฺตมา เสฎฺฐาฯ **ปุพฺพาจริยา**ติ ปฐมาจริยาฯ **อาหุเนยฺยา**ติ อาหุนปฎิคฺคาหกา ยสฺส กสฺสจิ สกฺการสฺส อนุจฺฉวิกาฯ **อเนฺนน อโถ**ติ อเนฺนน เจว อโตฺถ ปาเนน จฯ **เปจฺจา**ติ กาลกิริยาย ปริโยสาเน อิโต คนฺตฺวา สเคฺค ปโมทตีติฯ

เอวํ มหสโตฺต สิเนรุํ ปวเฎฺฎโนฺต วิย ธมฺมเทสนํ นิฎฺฐาเปสิฯ ตํ สุตฺวา สเพฺพปิ เต ราชาโน พลกายา จ ปสีทึสุฯ อถ เน ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฎฺฐาเปตฺวา ‘‘ทานาทีสุ อปฺปมตฺตา โหถา’’ติ โอวทิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ สเพฺพปิ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา อายุปริโยสาเน เทวนครํ ปูรยึสุฯ โสณปณฺฑิตนนฺทปณฺฑิตาปิ ยาวตายุกํ มาตาปิตโร ปริจริตฺวา พฺรหฺมโลกปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน มาตุโปสกภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา มาตาปิตโร มาหาราชกุลานิ อเหสุํ, นนฺทปณฺฑิโต อานโนฺท , มโนชราชา สาริปุโตฺต, เอกสตราชาโน อสีติมหาเถรา เจว อญฺญตรเถรา จ, จตุวีสติ อโกฺขภณิโย พุทฺธปริสา, โสณปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

โสณนนฺทชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

อถ สตฺตติมมฺหิ นิปาตวเร, สภาวนฺตุ กุสาวติราชวโร;
อถ โสณสุนนฺทวโร จ ปุน, อภิวาสิตสตฺตติมมฺหิ สุเตติฯ

สตฺตตินิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒๑. อสีตินิปาโต

[๕๓๓] ๑. จูฬหํสชาตกวณฺณนา

สุมุขาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อายสฺมโต อานนฺทสฺส ชีวิตปริจฺจาคํ อารพฺภ กเถสิฯ เทวทตฺเตน หิ ตถาคตํ ชีวิตา โวโรเปตุํ ปโยชิเตสุ ธนุคฺคเหสุ สพฺพปฐมํ เปสิเตน อาคนฺตฺวา ''นาหํ, ภนฺเต, สกฺโกมิ ตํ ภควนฺตํ ชีวิตา โวโรเปตุํ, มหิทฺธิโก โส ภควา มหานุภาโว''ติ วุตฺเต เทวทตฺโต ''อลํ, อาวุโส, มา ตฺวํ สมณํ โคตมํ ชีวิตา โวโรเปหิ, อหเมว สมณํ โคตมํ ชีวิตา โวโรเปสฺสามี''ติ วตฺวา ตถาคเต คิชฺฌกูฏปพฺพตสฺส ปจฺฉิมฉายาย จงฺกมนฺเต สยํ คิชฺฌกูฏํ ปพฺพตํ อภิรุหิตฺวา ยนฺตเวเคน มหตึ สิลํ ปวิชฺฌิ, ''อิมาย สิลาย สมณํ โคตมํ ชีวิตา โวโรเปสฺสามี''ติฯ ตทา เทว ปพฺพตกูฏา สมาคนฺตฺวา ตํ สิลํ สมฺปฏิจฺฉึสุฯ ตโต ปปฏิกา อุปฺปติตฺวา ภควโต ปาทํ ปหริตฺวา รุหิรํ อุปฺปาเทสิ, พลวเวทนา ปวตฺตึสุฯ ชีวโก ตถาคตสฺส ปาทํ สตฺถเกน ผาเลตฺวา ทุฏฺฐโลหิตํ วเมตฺวา ปูติมํสํ อปเนตฺวา โธวิตฺวา เภสชฺชํ อาลิมฺปิตฺวา นิโรคมกาสิฯ สตฺถา ปุริมสทิสเมว ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต มหติยา พุทฺธลีลาย วิจริฯ

อถ นํ ทิสฺวา เทวทตฺโต จินฺเตสิ – ''สมณสฺส โคตมสฺส รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ สรีรํ ทิสฺวา โกจิ มนุสฺสภูโต อุปสงฺกมิตุํ น สกฺโกติ, รญฺโญ โข ปน นาฬาคิริ นาม หตฺถี จณฺโฑ ผรุโส มนุสฺสฆาตโก พุทฺธธมฺมสงฺฆคุเณ น ชานาติ, โส ตํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสตี''ติฯ โส คนฺตฺวา รญฺโญ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ราชา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา หตฺถาจริยํ ปกฺโกสาเปตฺวา ''สมฺม, เสฺว นาฬาคิรึ มตฺตํ กตฺวา ปาโตว สมเณน โคตเมน ปฏิปนฺนวีถิยํ วิสฺสเชฺชหี''ติ อาหฯ เทวทตฺโตปิ นํ ''อเญฺญสุ ทิวเสสุ หตฺถี กิตฺตกํ สุรํ ปิวตี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อฏฺฐ ฆเฏ, ภนฺเต''ติ วุตฺเต ''เตน หิ เสฺว ตฺวํ ตํ โสฬส ฆเฏ ปาเยตฺวา สมเณน โคตเมน ปฏิปนฺนวีถิยํ อภิมุขํ กเรยฺยาสี''ติ อาหฯ โส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ราชา นคเร เภรึ จราเปสิ – ''เสฺว นาฬาคิรึ มตฺตํ กตฺวา นคเร วิสฺสเชฺชสฺสติ, นาครา ปาโตว สพฺพกิจฺจานิ กตฺวา อนฺตรวีถึ มา ปฏิปชฺชึสู''ติฯ เทวทตฺโตปิ ราชนิเวสนา โอรุยฺห หตฺถิสาลํ คนฺตฺวา หตฺถิโคปเก อามนฺเตตฺวา ''มยํ ภเณ อุจฺจฏฺฐานิยํ นีจฏฺฐาเน, นีจฏฺฐานิยํ วา อุจฺจฏฺฐาเน กาตุํ สมตฺถา, สเจ โว ยเสน อตฺโถ, เสฺว ปาโตว นาฬาคิรึ ติขิณสุราย โสฬส ฆเฏ ปาเยตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส อาคมนเวลาย ตุตฺตโตมเรหิ วิชฺฌิตฺวา กุชฺฌาเปตฺวา หตฺถิสาลํ ภินฺทาเปตฺวา สมเณน โคตเมน ปฏิปนฺนวีถิยํ อภิมุขํ กตฺวา สมณํ โคตมํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปถา''ติ อาหฯ เต ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉึสุฯ

สา ปวตฺติ สกลนคเร วิตฺถาริกา อโหสิฯ พุทฺธธมฺมสงฺฆมามกา อุปาสกา ตํ สุตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ''ภนฺเต, เทวทตฺโต รญฺญา สทฺธึ เอกโต หุตฺวา เสฺว ตุเมฺหหิ ปฏิปนฺนวีถิยํ นาฬาคิรึ วิสฺสชฺชาเปสฺสติ, เสฺว ปิณฺฑาย อปวิสิตฺวา อิเธว โหถ, มยํ วิหาเรเยว พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภิกฺขํ ทสฺสามา''ติ วทึสุฯ สตฺถาปิ ''เสฺว ปิณฺฑาย น ปวิสิสฺสามี''ติ อวตฺวาว ''อหํ เสฺว นาฬาคิรึ ทเมตฺวา ปาฏิหาริยํ กตฺวา ติตฺถิเย มทฺทิตฺวา ราชคเห ปิณฺฑาย อจริตฺวาว ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต นครา นิกฺขมิตฺวา เวฬุวนเมว อาคมิสฺสามิ, ราชคหวาสิโนปิ พหูนิ ภตฺตภาชนานิ คเหตฺวา เวฬุวนเมว อาคมิสฺสนฺติ, เสฺว วิหาเรเยว ภตฺตคฺคํ ภวิสฺสตี''ติ อิมินา การเณน เตสํ อธิวาเสสิฯ เต ตถาคตสฺส อธิวาสนํ วิทิตฺวา ภตฺตภาชนานิ อาหริตฺวา ''วิหาเรเยว ทานํ ทสฺสามา''ติ ปกฺกมึสุฯ

สตฺถาปิ ปฐมยาเม ธมฺมํ เทเสตฺวา มชฺฌิมยาเม เทวตานํ ปญฺหํ วิสฺสเชฺชตฺวา ปจฺฉิมยามสฺส ปฐมโกฏฺฐาเส สีหเสยฺยํ กปฺเปตฺวา ทุติยโกฏฺฐาเส ผลสมาปตฺติยา วีตินาเมตฺวา ตติยโกฏฺฐาเส มหากรุณาสมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย โพธเนยฺยพนฺธเว โอโลเกนฺโต นาฬา

คิริทมเน จตฺราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมยํ ทิสฺวา วิภาตาย รตฺติยา กตสรีรปฏิชคฺคโน หุตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตตฺวา , ‘‘อานนฺท, อชฺช ราชคหปริวตฺตเกสุ อฏฺฐารสสุ มหาวิหาเรสุ สเพฺพสมฺปิ ภิกฺขูนํ มยาสทฺธึ ราชคหํ ปวิสิตุํ อาโรเจหี’’ติ อาหฯ เถโร ตถา อกาสิฯ สเพฺพปิ ภิกฺขู เวฬุวเน สนฺนิปติํสุฯ สตฺถา มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ราชคหํ ปาวิสิฯ อถ หตฺถิเมณฺฑา ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชิํสุ, มหเนฺต สมาคโม อโหสิฯ สทฺธาสมฺปนฺนา มนุสฺสา ‘‘อชฺช กิร พุทฺธนาคสฺส ติรจฺฉานนาเคน สงฺคาโม ภวิสฺสติ, อนูปมาย พุทฺธลีลาย นาฬาคิริทมนํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ ปาสาทหมฺมิยเคหจฺฉทนาทีนิ อภิรุหิตฺวา อฏฺฐํสุฯ อสทฺธา ปน มิจฺฉาทิฏฺฐิกา ‘‘อยํ นาฬาคิริ จโณฺฑ ผรุโส มนุสฺสฆาตโก พุทฺธาทีนํ คุณํ น ชานาติ, โส อชฺช สมณสฺส โคตมสฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ วิทฺธํเสตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสติ, อชฺช ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐึ ปสฺสิสฺสามา’’ติ ปาสาทาทีสุ อฏฺฐํสุฯ

หตฺถีปิ ภควนฺตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา มนุเสฺส ตาเสเนฺต เคหานิ วิทฺธํเสเนฺต สกฎานิ สํจุเณฺณเนฺต โสณฺฑํ อุสฺสาเปตฺวา ปหฏฺฐกณฺณวาโล ปพฺพโต วิย อโชฺฌตฺถรเนฺต เยน ภควา เตนาภิธาวิฯ ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘อยํ, ภเนฺต, นาฬาคิริ จโณฺฑ ผรุโส มนุสฺสฆาตโก อิมํ รจฺฉํ ปฏิปโนฺน, น โข ปนายํ พุทฺธาทิคุณํ ชานาติ, ปฏิกฺกมตุ, ภเนฺต, ภควา, ปฏิกฺกมตุ สุคโต’’ติฯ มา, ภิกฺขเว, ภายิตฺถ, ปฏิพโล อหํ นาฬาคิริํ ทเมตุนฺติฯ อถายสฺมา สาริปุโตฺต สตฺถารํ ยาจิ – ‘‘ภเนฺต, ปิตุ อุปฺปนฺนกิจฺจํ นาม เชฏฺฐปุตฺตสฺส ภาโร, อหเมว ตํ ทเมมี’’ติฯ อถ นํ สตฺถา, ‘‘สาริปุตฺต, พุทฺธพลํ นาม อญฺญํ, สาวกพลํ อญฺญํ, ติฏฺฐ ตุว’’นฺติ ปฏิพาหิฯ เอวํ เยภุเยฺยน อสีติ มหาเถรา ยาจิํสุฯ สตฺถา สเพฺพปิ ปฏิพาหิฯ อถ อายสฺมา อานโนฺท สตฺถริ พลวสิเนเหน อธิวาเสตุํ อสโกฺกเนฺต ‘‘อยํ หตฺถี ปฐมํ มํ มาเรตู’’ติ ตถาคตสฺสตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อเปหิ, อานนฺท, มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี’’ติ อาหฯ ‘‘ภเนฺต, อยํ หตฺถี จโณฺฑ ผรุโส มนุสฺสฆาตโก กปฺปุฎฺฐานคฺคิสทิโส ปฐมํ มํ มาเรตฺวา ปจฺฉา ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาคจฺฉตู’’ติ เถโร อวจฯ ยาวตติยํ วุจฺจมาโนปิ ตเถว อฏฺฐาสิ น ปฏิกฺกมิฯ อถ นํ ภควา อิทฺธิพเลน ปฏิกฺกมาเปตฺวา ภิกฺขูนํ อนฺตเร ฐเปสิฯ

ตสฺมิํ ขเณ เอกา อิตฺถี นาฬาคิริํ ทิสฺวา มรณภยภีตา ปลายมานา องฺเกน คหิตํ ทารกํ หตฺถิโน จ ตถาคตสฺส จ อนฺตเร ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิฯ หตฺถี ตํ อนุพนฺธิตฺวา นิวตฺติตฺวา ทารกสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ตทา ทารโก มหารวํ รวิฯ สตฺถา นาฬาคิริํ โอทิสฺสกเมตฺตาย ผริตฺวา สุมธุรํ พฺรหฺมสฺสรํ นิจฺฉาเรตฺวา ‘‘อโมฺภ นาฬาคิริ ตํ โสฬส สุราฆเฎ ปาเยตฺวา มตฺตํ กโรนฺตา น ‘อญฺญํ คณฺหิสฺสตี’ติ กริํสุ, ‘มํ คณฺหิสฺสตี’ติ ปน กริํสุ, มา อการเณน ชงฺฆาโย กิลเมเนฺต วิจริ, อิโต เอหี’’ติ ปโกฺกสิฯ โส สตฺถุ วจนํ สุตฺวา อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา ภควโต รูปสิริํ โอโลเกตฺวา ปฏิลทฺธสํเวโค พุทฺธเตเชน ปจฺฉินฺนสุรามโท โสณฺฑํ โอลเมฺพเนฺต กเณฺณ จาเลเนฺต อาคนฺตฺวา ตถาคตสฺส ปาเทสุ ปติฯ อถ นํ สตฺถา, ‘‘นาฬาคิริ, ตฺวํ ติรจฺฉานหตฺถี, อหํ พุทฺธวารโณ, อิโต ปฎฺฐาย มา จโณฺฑ ผรุโส มนุสฺสฆาตโก ภว, สพฺพสเตฺตสุ เมตฺตจิตฺตํ ปฏิลภา’’ติ วตฺวา ทกฺขิณหตฺถํ ปสาเรตฺวา กุเมฺภ ปรามสิตฺวา –

‘‘มา กุญฺชร นาคมาสโท, ทุโกฺข หิ กุญฺชร นาคมาสโท;
น หิ นาคหตสฺส กุญฺชร, สุคติ โหติ อิโต ปรํ ยโตฯ

‘‘มา จ มโท มา จ ปมาโท, น หิ ปมตฺตา สุคติํ วชนฺติ เต;
ตฺวเญฺญว ตถา กริสฺสสิ, เยน ตฺวํ สุคติํ คมิสฺสสี’’ติฯ (จูฬว. ๓๔๒) –

ธมฺมํ เทเสสิฯ

ตสฺส สกลสรีรํ ปีติยา นิรนฺตรํ ผุฏํ อโหสิฯ สเจ กิร ติรจฺฉานคโต นาภวิสฺสา, โสตาปตฺติผลํ อธิคมิสฺสาฯ มนุสฺสา ตํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา อุนฺนทึสุ อโปฺผฏึสุ, สญฺชาตโสมนสฺสา นานาภรณานิ ขิปึสุ, ตานิ หตฺถิสฺส สรีรํ ปฏิจฺฉาทยึสุฯ ตโต ปฏฺฐาย นาฬาคิริ ธนปาลโก นาม ชาโตฯ ตสฺมึ โข ปน ธนปาลกสมาคเม จตุราสีติ ปาณสหสฺสานิ อมตํ ปิวึสุฯ สตฺถา ธนปาลกํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิฯ โส โสณฺฑาย ภควโต ปาเท ปํสูนิ คเหตฺวา อุปริ มุทฺธนิ อากิริตฺวา ปฏิกุฏิโตว ปฏิกฺกมิตฺวา ทสฺสนูปจาเร ฐิโต ทสพลํ วนฺทิตฺวา นิวตฺติตฺวา หตฺถิสาลํ ปาวิสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ทนฺตสุทนฺโต หุตฺวา น กญฺจิ วิเหเฐติฯ สตฺถา นิปฺผนฺนมโนรโถ ‘‘เยหิ ยํ ธนํ ขิตฺตํ, เตสเญฺญว ตํ โหตู’’ติ อธิฏฺฐาย ‘‘อชฺช มยา มหนฺตํ ปาฏิหาริยํ กตํ, อิมสฺมึ นคเร ปิณฺฑาย จรณํ อปฺปฏิรูป’’นฺติ ติตฺถิเย มทฺทิตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ชยปฺปโตฺต วิย ขตฺติโย นครา นิกฺขมิตฺวา เวฬุวนเมว คโตฯ นครวาสิโน พหุํ อนฺนปานขาทนียํ อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา มหาทานํ ปวตฺตยึสุฯ

ตํ ทิวสํ สายนฺหสมเย ธมฺมสภํ ปูเรตฺวา สนฺนิสินฺนา ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อายสฺมตา อานเนฺทน ตถาคตสฺสตฺถาย อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชเนฺตน ทุกฺกรํ กตํ, นาฬาคิรึ ทิสฺวา สตฺถารา ติกฺขตฺตุํ ปฏิพาหิยมาโนปิ นาปคโต, อโห ทุกฺกรการโก, อาวุโส, อายสฺมา อานโนฺท’’ติฯ สตฺถา ‘‘อานนฺทสฺส คุณกถา ปวตฺตติ, คนฺตพฺพํ มยา เอตฺถา’’ติ คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ อานโนฺท ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพโตฺตปิ มมตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชิเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต มหึสกรฏฺเฐ สาคลนคเร สาคโล นาม ราชา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา นครโต อวิทูเร เอกสฺมึ เนสาทคามเก อญฺญตโร เนสาโท ปาเสหิ สกุเณ พนฺธิตฺวา นคเร วิกฺกิณโนฺต ชีวิกํ กเปฺปสิฯ นครโต จ อวิทูเร อาวฏฺฏโต ทฺวาทสโยชโน มานุสิโย นาม ปทุมสโร อโหสิ ปญฺจวณฺณปทุมสญฺฉโนฺนฯ ตตฺถ นานปฺปกาโร สกุณสโงฺฆ โอตริฯ โส เนสาโท ตตฺถ อนิยาเมน ปาเส โอเฑฺฑสิฯ ตสฺมึ กาเล ธตรโฏฺฐ หํสราชา ฉนฺนวุติหํสสหสฺสปริวาโร จิตฺตกูฏปพฺพเต สุวณฺณคุหายํ วสติ, สุมุโข นามสฺส เสนาปติ อโหสิฯ อเถกทิวสํ ตโต หํสยูถา กติปยา สุวณฺณหํสา มานุสิยํ สรํ คนฺตฺวา ปหูตโคจเร ตสฺมึ ยถาสุขํ วิจริตฺวา สุหิตา จิตฺตกูฏํ อาคนฺตฺวา ธตรฏฺฐสฺส อาโรเจสุํ – ‘‘มหาราช, มนุสฺสปเถ มานุสิโย นาม ปทุมสโร สมฺปนฺนโคจโร, ตตฺถ โคจรํ คณฺหิตุํ คจฺฉามา’’ติฯ โส ‘‘มนุสฺสปโถ นาม สาสโงฺก สปฺปฏิภโย, มา โว รุจฺจิตฺถา’’ติ ปฏิกฺขิปิตฺวาปิ เตหิ ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโน ‘‘สเจ ตุมฺหากํ รุจฺจติ, คจฺฉามา’’ติ สปริวาโร ตํ สรํ อคมาสิฯ โส อากาสา โอตรโนฺต ปาทํ ปาเส ปเวเสโนฺตเยว โอตริฯ อถสฺส ปาโส ปาทํ อยปฏฺฏเกน กฑฺฒโนฺต วิย อาพนฺธิตฺวา คณฺหิฯ อถสฺส ‘‘ฉินฺทิสฺสามิ น’’นฺติ อากฑฺฒนฺตสฺส ปฐมวาเร จมฺมํ ฉิชฺชิ, ทุติยวาเร มํสํ ฉิชฺชิ, ตติยวาเร นฺหารุ ฉิชฺชิ, ปาโส อฏฺฐึ อาหจฺจ อฏฺฐาสิ, โลหิตํ ปคฺฆริ, พลวเวทนา ปวตฺติํสุฯ

โส จิเนฺตสิ – ‘‘สจาหํ พทฺธรวํ รวิสฺสามิ, ญาตกา เม อุตฺรสฺตา หุตฺวา โคจรํ อคฺคณฺหิตฺวาฉาตชฺฌตฺตาว ปลายนฺตา ทุพฺพลตาย มหาสมุเทฺท ปติสฺสนฺตี’’ติฯ โส เวทนํ อธิวาเสตฺวา ญาตีนํ ยาวทตฺถํ จริตฺวา หํสานํ กีฬนกาเล มหเนฺตน สเทฺทน พทฺธรวํ รวิฯ ตํ สุตฺวา เต หํสา มรณภยตชฺชิตา วคฺควคฺคา หุตฺวา จิตฺตกูฏาภิมุขา ปกฺกมึสุฯ เตสุ ปกฺกเนฺตสุ สุมุโข หํสเสนาปติ ‘‘กจฺจิ นุ โข อิทํ ภยํ มหาราชสฺส อุปฺปนฺนํ, ชานิสฺสามิ น’’นฺติ เวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา ปุรโต คจฺฉนฺตสฺส หํสคณสฺส อนฺตเร มหาสตฺตํ อทิสฺวา มชฺฌิมหํสคณํ วิจินิ, ตตฺถปิ อทิสฺวา ปจฺฉิมหํสคณํ วิจินิ, ตตฺถปิ อทิสฺวา ‘‘นิสฺสํสยํ ตเสฺสเวทํ ภยํ อุปฺปนฺน’’นฺติ นิวตฺติตฺวา อาคจฺฉ

โนฺต มหาสตฺตํ ปาเส พทฺธํ โลหิตมกฺขิตํ ทุกฺขาตุรํ ปงฺกปิฏฺเฐ นิปนฺนํ ทิสฺวา ‘‘มา ภายิ, มหาราช, อหํ มม ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ตุเมฺห ปาสโต โมเจสฺสามี’’ติ วทโนฺต โอตริตฺวา มหาสตฺตํ อสฺสาเสโนฺตว ปงฺกปิฏฺเฐ นิสีทิฯ อถ นํ วีมํสโนฺต มหาสโตฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘สุมุข อนุปจินนฺตา, ปกฺกมนฺติ วิหงฺคมา;
คจฺฉ ตุวมฺปิ มา กงฺขิ, นตฺถิ พเทฺธ สหายตา’’ติฯ

ตตฺถ **อนุปจินนฺตา**ติ สิเนเหน อาลยวเสน อโนโลเกนฺตาฯ **ปกฺกมนฺตี**ติ เอเต ฉนฺนวุติหํสสหสฺสา ญาติวิหงฺคมา มํ ฉเฑฺฑตฺวา คจฺฉนฺติ, ตุวมฺปิ คจฺฉ, มา อิธ วาสํ อากงฺขิ, เอวญฺหิ ปาเสน พเทฺธ มยิ สหายตา นาม นตฺถิ, น หิ เต อหํ อิทานิ กิญฺจิ สหายกิจฺจํ กาตุํ สกฺขิสฺสามิ, กึ เต มยา นิรูปกาเรน, ปปญฺจํ อกตฺวา คเจฺฉวาติ วทติฯ

อิโต ปรํ –

๒. ‘‘คเจฺฉ วาหํ น วา คเจฺฉ, น เตน อมโร สิยํ;
สุขิตํ ตํ อุปาสิตฺวา, ทุกฺขิตํ ตํ กถํ ชเหฯ

๓. ‘‘มรณํ วา ตยา สทฺธึ, ชีวิตํ วา ตยา วินา;
ตเทว มรณํ เสโยฺย, ยเญฺจ ชีเว ตยา วินาฯ

๔. ‘‘เนส ธโมฺม มหาราช, ยํ ตํ เอวํ คตํ ชเห;
ยา คติ ตุยฺหํ สา มยฺหํ, รุจฺจเต วิหคาธิปฯ

๕. ‘‘กา นุ ปาเสน พทฺธสฺส, คติ อญฺญา มหานสา;
สา กถํ เจตยานสฺส, มุตฺตสฺส ตว รุจฺจติฯ

๖. ‘‘กํ วา ตฺวํ ปสฺสเส อตฺถํ, มม ตุยฺหญฺจ ปกฺขิม;
ญาตีนํ วาวสิฏฺฐานํ, อุภินฺนํ ชีวิตกฺขเยฯ

๗. ‘‘ยํ น กญฺจนเทปิญฺฉ, อเนฺธน ตมสา คตํ;
ตาทิเส สญฺจชํ ปาณํ, กมตฺถมภิโชตเยฯ

๘. ‘‘กถํ นุ ปตตํ เสฏฺฐ, ธเมฺม อตฺถํ น พุชฺฌสิ;
ธโมฺม อปจิโต สโนฺต, อตฺถํ ทเสฺสติ ปาณินํฯ

๙. ‘‘โสหํ ธมฺมํ อเปกฺขาโน, ธมฺมา จตฺถํ สมุฏฺฐิตํ;
ภตฺติญฺจ ตยิ สมฺปสฺสํ, นาวกงฺขามิ ชีวิตํฯ

๑๐. ‘‘อทฺธา เอโส สตํ ธโมฺม, โย มิโตฺต มิตฺตมาปเทฯ

น จเช ชีวิตสฺสาปิ, เหตุธมฺมมนุสฺสรํฯ

๑๑. ‘‘สฺวายํ ธโมฺม จ เต จิโณฺณ, ภตฺติ จ วิทิตา มยิ;
กามํ กรสฺสุ มเยฺหตํ, คเจฺฉวานุมโต มยาฯ

๑๒. ‘‘อปิ เตฺววํ คเต กาเล, ยํ ขณฺฑํ ญาตินํ มยา;

ตยา ตํ พุทฺธิสมฺปนฺนํ, อสฺส ปรมสํวุตํฯ

๑๓. ‘‘อิเจฺจวํ มนฺตยนฺตานํ, อริยานํ อริยวุตฺตินํ;
ปจฺจทิสฺสถ เนสาโท, อาตุรานมิวนฺตโกฯ

๑๔. ‘‘เต สตฺตุมภิสญฺจิกฺข, ทีฆรตฺตํ หิตา ทิชา;
ตุณฺหีมาสิตฺถ อุภโย, น สญฺจเลสุมาสนาฯ

๑๕. ‘‘ธตรฏฺโฐ จ ทิสฺวาน, สมุฑฺฑีเนฺต ตโต ตโต;
อภิกฺขมถ เวเคน, ทิชสตฺตุ ทิชาธิเปฯ

๑๖. ‘‘โส จ เวเคนภิกฺกมฺม, อาสชฺช ปรเม ทิเช;
ปจฺจกมิตฺถ เนสาโท, พทฺธา อิติ วิจินฺตยํฯ

๑๗. ‘‘เอกํว พทฺธมาสีนํ, อพทฺธญฺจ ปุนาปรํ;
อาสชฺช พทฺธมาสีนํ, เปกฺขมานมทีนวํฯ

๑๘. ‘‘ตโต โส วิมโตเยว, ปณฺฑเร อชฺฌภาสถ;
ปวฑฺฒกาเย อาสีเน, ทิชสงฺฆคณาธิเปฯ

๑๙. ‘‘ยํ นุ ปาเสน มหตา, พโทฺธ น กุรุเต ทิสํ;
อถ กสฺมา อพโทฺธ ตฺวํ, พลี ปกฺขิ น คจฺฉสิฯ

๒๐. ‘‘กึ นุ ตฺยายํ ทิโช โหติ, มุโตฺต พทฺธํ อุปาสสิ;
โอหาย สกุณา ยนฺติ, กึ เอโก อวหียสิฯ

๒๑. ‘‘ราชา เม โส ทิชามิตฺต, สขา ปาณสโม จ เม;
เนว นํ วิชหิสฺสามิ, ยาว กาลสฺส ปริยายํฯ

๒๒. ‘‘กถํ ปนายํ วิหโงฺค, นาทฺทส ปาสโมฑฺฑิตํ;
ปทเญฺหตํ มหนฺตานํ, โพทฺธุมรหนฺติ อาปทํฯ

๒๓. ‘‘ยทา ปราภโว โหติ, โปโส ชีวิตสงฺขเย;
อถ ชาลญฺจ ปาสญฺจ, อาสชฺชาปิ น พุชฺฌติฯ

๒๔. ‘‘อปิ เตฺวว มหาปญฺญ, ปาสา พหุวิธา ตตา;
คุยฺหมาสชฺช พชฺฌนฺติ, อเถวํ ชีวิตกฺขเย’’ติฯ –

อิมาสํ คาถานํ สมฺพโนฺธ ปาฬิยเนว เวทิตโพฺพฯ

ตตฺถ **คเจฺฉ วา**ติ, มหาราช, อหํ อิโต คเจฺฉยฺยํ วา น วา, นาหํ เตน คมเนน วา อคมเนน วา อมโร สิยํ, อหญฺหิ อิโต คโตปิ อคโตปิ มรณโต อมุโตฺตว, อิโต ปุเพฺพ ปน สุขิตํ ตํ อุปาสิตฺวา อิทานิ ทุกฺขิตํ ตํ กถํ ชเหยฺยนฺติ วทติฯ **มรณํ วา**ติ มม อคจฺฉนฺตสฺส วา ตยา สทฺธึ มรณํ ภเวยฺย, คจฺฉนฺตสฺส วา ตยา วินา ชีวิตํฯ เตสุ ทฺวีสุ ยํ ตยา สทฺธึ มรณํ, ตเทว เม วรํ, ยํ ตยา วินา ชีเวยฺยํ, น เม ตํ วรนฺติ อโตฺถฯ **รุจฺจเต**ติ ยา ตว คติ นิปฺผตฺติ, สาว มยฺหํ รุจฺจติฯ **สา**

กถนฺติ สมฺม สุมุข มม ตาว ทเฬฺหน วาลปาเสน พทฺธสฺส ปรหตฺถํ คตสฺส สา คติ รุจฺจตุ, ตว ปน **เจตยานสฺส** สเจตนสฺส ปญฺญวโต มุตฺตสฺส กถํ รุจฺจติฯ

ปกฺขิมาติ ปกฺขสมฺปนฺนฯ **อุภินฺน**นฺติ อมฺหากํ ทฺวินฺนํ ชีวิตกฺขเย สติ ตฺวํ มม วา ตว วา อวสิฏฺฐญาตีนํ วา กํ อตฺถํ ปสฺสสิฯ **ยํ นา**ติ เอตฺถ **น**-กาโร อุปมาเนฯ **กญฺจนเทปิญฺฉา**ติ กญฺจนเทฺวปิญฺฉ, อยเมว วา ปาโฐ, กญฺจนสทิสอุภยปกฺขาติ อโตฺถฯ **ตมสา**ติ ตมสิฯ **คต**นฺติ กตํ, อยเมว วา ปาโฐฯ ปุริมสฺส **น**-การสฺส อิมินา สมฺพนฺโธ, ‘‘น กต’’นฺติ กตํ วิยาติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตยิ ปาณํ จชเนฺตปิ อจชเนฺตปิ มม ชีวิตสฺส อภาวา ยํ ตว ปาณสญฺจชนํ, ตํ อเนฺธน ตมสิ กตํ วิย กิญฺจิเทว รูปกมฺมํ อปจฺจกฺขคุณํ, ตาทิเส ตว อปจฺจกฺขคุเณ ปาณสญฺจชเน ตฺวํ ปาณํ สญฺจชโนฺต กมตฺถํ โชเตยฺยาสีติฯ

ธโมฺม อปจิโต สโนฺตติ ธโมฺม ปูชิโต มานิโต สมาโนฯ **อตฺถํ ทเสฺสตี**ติ วุทฺธึ ทเสฺสติฯ **อเปกฺขาโน**ติ อเปกฺขโนฺตฯ **ธมฺมา จตฺถ**นฺติ ธมฺมโต จ อตฺถํ สมุฎฺฐิตํ ปสฺสโนฺต ฯ **ภตฺติ**นฺติ สิเนหํฯ สตํ **ธโมฺม**ติ ปณฺฑิตานํ สภาโวฯ **โย มิโตฺต**ติ โย มิโตฺต อาปทาสุ มิตฺตํ น จเช, ตสฺส อจชนฺตสฺส มิตฺตสฺส เอส สภาโว นาม อทฺธา สตํ ธโมฺมฯ **วิทิตา**ติ ปากฎา ชาตาฯ **กามํ กรสฺสู**ติ เอตํ มม กามํ มยา อิจฺฉิตํ มม วจนํ กรสฺสุฯ **อปิ เตฺววํ คเต กาเล**ติ อปิ ตุ เอวํ คเต กาเล มยิ อิมสฺมึ ฐาเน ปาเสน พเทฺธฯ **ปรมสํวุต**นฺติ ปรมปริปุณฺณํฯ

อิเจฺจวํ มนฺตยนฺตานนฺติ ‘‘คจฺฉ, น คจฺฉามี’’ติ เอวํ กเถนฺตานํ **อริยาน**นฺติ อาจารอริยานํฯ **ปจฺจทิสฺสถา**ติ กาสายานิ นิวาเสตฺวา รตฺตมาลํ ปิฬนฺธิตฺวา มุคฺครํ อาทาย อาคจฺฉโนฺต อทิสฺสถฯ **อาตุราน**นฺติ คิลานานํ มจฺจุ วิยฯ **อภิสญฺจิกฺขา**ติ, ภิกฺขเว, เต อุโภปิ สตฺตุํ อายนฺตํ ปสฺสิตฺวาฯ **หิตา**ติ ทีฆรตฺตํ อญฺญมญฺญสฺส หิตา มุทุจิตฺตาฯ **น สญฺจเลสฺมาสนา**ติ อาสนโต น จลึสุ, ยถานิสินฺนาว อเหสุํฯ สุมุโข ปน ‘‘อยํ เนสาโท อาคนฺตฺวา ปหรโนฺต มํ ปฐมํ ปหรตู’’ติ จิเนฺตตฺวา มหาสตฺตํ ปจฺฉโต กตฺวา นิสีทิฯ

ธตรเฎฺฐติ หํเสฯ **สมุเฑฺฑเนฺต**ติ มรณภเยน อิโต จิโต จ อุปฺปตเนฺต ทิสฺวาฯ **อาสชฺชา**ติ อิตเร เทฺว ชเน อุปคนฺตฺวาฯ **ปจฺจกมิตฺถา**ติ ‘‘พทฺธา, น พทฺธา’’ติ จิเนฺตโนฺต อุปธาเรโนฺต อกมิตฺถ, เวคํ หาเปตฺวา สณิกํ อคมาสิฯ **อาสชฺช พทฺธมาสีน**นฺติ พทฺธํ มหาสตฺตํ อุปคนฺตฺวา นิสินฺนํ สุมุขํฯ **อทีนว**นฺติอาทีนวเมว หุตฺวา มหาสตฺตํ โอโลเกนฺตํ ทิสฺวาฯ **วิมโต**ติ กึ นุ โข อพโทฺธ พทฺธสฺส สนฺติเก นิสิโนฺน, การณํ ปุจฺฉิสฺสามีติ วิมติชาโต หุตฺวาติ อโตฺถฯ **ปณฺฑเร**ติ หํเส, อถ วา ปริสุเทฺธ นิมฺมเล, สมฺปหฎฺฐกญฺจนวเณฺณติ อโตฺถฯ **ปวฑฺฒกาเย**ติ วฑฺฒิตกาเย มหาสรีเรฯ **ยํ นู**ติ ยํ ตาว เอโส มหาปาเสน พโทฺธฯ **น กุรุเต ทิส**นฺติ ปลายนตฺถาย เอกํ ทิสํ น ภชติ, ตํ ยุตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **พลี**ติ พลสมฺปโนฺน หุตฺวาปิฯ **ปกฺขี**ติ ตํ อาลปติฯ **โอหายา**ติ ฉเฑฺฑตฺวาฯ **ยนฺตี**ติ เสสสกุณา คจฺฉนฺติฯ **อวหียสี**ติ โอหียสิฯ

ทิชามิตฺตาติ ทิชานํ อมิตฺตฯ **ยาว กาลสฺส ปริยาย**นฺติ ยาว มรณสฺส วาโร อาคจฺฉติฯ **กถํ ปนาย**นฺติ ตฺวํ ราชา เม โสติ วทสิ, ราชาโน จ นาม ปณฺฑิตา โหนฺติ, อิติปิ ปณฺฑิโต สมาโน เกน การเณน โอฑฺฑิตํ ปาสํ น อทฺทสฯ **ปทํ เหต**นฺติ ยสมหตฺตํ วา ญาณมหตฺตํ วา ปตฺตานํ อตฺตโน อาปทพุชฺฌนํ นาม ปทํ การณํ, ตสฺมา เต อาปทํ โพทฺธุมรหนฺติฯ **ปราภโว**ติ อวฑฺฒิฯ **อาสชฺชาปี**ติ อุปคนฺตฺวาปิ น พุชฺฌติฯ **ตตา**ติ วิตตา โอฑฺฑิตาฯ **คุยฺหมาสชฺชา**ติ เตสุ ปาเสสุ โย คุโฬฺห ปฎิจฺฉโนฺน ปาโส, ตํ อาสชฺช พชฺฌนฺติฯ **อเถว**นฺติ อถ เอวํ ชีวิตกฺขเย พชฺฌเนฺตวาติ อโตฺถฯ

อิติ นํ โส กถาสลฺลาเปน มุทุหทยํ กตฺวา มหาสตฺตสฺส ชีวิตํ ยาจโนฺต คาถมาห –

๒๕. ‘‘อปิ นายํ ตยา สทฺธึ, สํวาสสฺส สุขุทฺรโย;
อปิ โน อนุมญฺญาสิ, อปิ โน ชีวิตํ ทเท’’ติฯ

ตตฺถ **อปิ นายนฺ**ติ อปิ นุ อยํฯ **สุขุทฺรโย**ติ สุขผโลฯ **อปิ โน อนุมญฺญาสี**ติ จิตฺตกูฏํ คนฺตฺวา ญาตเก ปสฺสิตุํ ตฺวํ อปิ โน อนุชาเนยฺยาสิฯ **อปิ โน ชีวิตํ ทเท**ติ อปิ โน อิมาย กถาย อุปฺปนฺนวิสฺสาโส น มาเรยฺยาสีติฯ

โส ตสฺส มธุรกถาย พชฺฌิตฺวา คาถมาห –

๒๖. ‘‘น เจว เม ตฺวํ พโทฺธสิ, นปิ อิจฺฉามิ เต วธํ;
กามํ ขิปฺปมิโต คนฺตฺวา, ชีว ตฺวํ อนิโฆ จิร’’นฺติฯ

ตโต สุมฺโข จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๒๗.‘‘เนวาหเมตมิจฺฉามิ , อญฺญเตฺรตสฺส ชีวิตา;
สเจ เอเกน ตุโฏฺฐสิ, มุเญฺจตํ มญฺจ ภกฺขยฯ

๒๘. ‘‘อาโรหปริณาเหน, ตุลฺยาสฺมา วยสา อุโภ;
น เต ลาเภน ชีวตฺถิ, เอเตน นิมินา ตุวํฯ

๒๙. ‘‘ตทิงฺฆ สมเปกฺขสฺสุ, โหตุ คิทฺธิ ตวมฺหสุ;
มํ ปุเพฺพ พนฺธ ปาเสน, ปจฺฉา มุญฺจ ทิชาธิปํฯ

๓๐. ‘‘ตาวเทว จ เต ลาโภ, กตาสฺส ยาจนาย จ;
มิตฺติ จ ธตรเฎฺฐหิ, ยาวชีวาย เต สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **เอตนฺ**ติ ยํ อญฺญตฺร เอตสฺส ชีวิตา มม ชีวิตํ, เอตํ อหํ เนว อิจฺฉามิฯ **ตุลฺยาสฺมา**ติ สมานา โหมฯ **นิมินา ตุวนฺ**ติ ปริวเตฺตหิ ตฺวํฯ **ตวมฺหสู**ติ ตว อเมฺหสุ คิทฺธิ โหตุ, กึ เต เอเตน, มยิ โลภํ อุปฺปาเทหีติ วทติฯ **ตาวเทวา**ติ ตตฺตโกเยวฯ **ยาจนาย จา**ติ ยา มม ยาจนา, สาว กตา อสฺสาติ อโตฺถฯ

อิติ โส ตาย ธมฺมเทสนาย เตเล ปกฺขิตฺตกปฺปาสปิจุ วิย มุทุคตหทโย มหาสตฺตํ ตสฺส ทายํ กตฺวา ททโนฺต อาห –

๓๑. ‘‘ปสฺสนฺตุ โน มหาสงฺฆา, ตยา มุตฺตํ อิโต คตํ;
มิตฺตามจฺจา จ ภจฺจา จ, ปุตฺตทารา จ พนฺธวาฯ

๓๒. ‘‘น จ เต ตาทิสา มิตฺตา, พหูนํ อิธ วิชฺชติ;
ยถา ตฺวํ ธตรฏฺฐสฺส, ปาณสาธารโณ สขาฯ

๓๓. ‘‘โส เต สหายํ มุญฺจามิ, โหตุ ราชา ตวานุโค;
กามํ ขิปฺปมิโต คนฺตฺวา, ญาติมเชฺฌ วิโรจถา’’ติฯ

ตตฺถ **โน**ติ นิปาตมตฺตํฯ **ตยา มุตฺต**นฺติ อิมญฺหิ ตฺวเญฺญว มุญฺจสิ นาม, ตสฺมา อิมํ ตยา มุตฺตํ อิโต จิตฺตกูฏปพฺพตํ คตํ มหนฺตา ญาติสงฺฆา เอเต จ มิตฺตาทโย ปสฺสนฺตุฯ เอตฺถ จ **พนฺธวา**ติ เอกโลหิตสมฺพนฺธาฯ **วิชฺชตี**ติ วิชฺชนฺติฯ **ปาณสาธารโณ**ติ สาธารณปาโณ อวิภตฺตชีวิโก, ยถา ตฺวํ เอตสฺส สขา, เอตาทิสา อเญฺญสํ พหูนํ มิตฺตา นาม น วิชฺชนฺติฯ **ตวานุโค**ติ เอตํ ทุกฺขิตํ อาทาย ปุรโต คจฺฉนฺตสฺส ตว อยํ อนุโค โหตูติฯ

เอวํ วตฺวา ปน เนสาทปุโตฺต เมตฺตจิเตฺตน มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา พนฺธนํ ฉินฺทิตฺวา อาลิงฺคิตฺวา สรโต นิกฺขาเมตฺวา สรตีเร ตรุณทพฺพติณปิเฎฺฐ นิสีทาเปตฺวา ปาเท พนฺธนปาสํ มุทุจิเตฺตน สณิกํ โมเจตฺวา ทูเร ขิปิตฺวา มหาสเตฺต พลวสิเนหํ ปจฺจุปฎฺฐาเปตฺวา เมตฺตจิเตฺตน อุทกํ อาทาย โลหิตํ โธวิตฺวา ปุนปฺปุนํ ปริมชฺชิฯ ตสฺส เมตฺตจิตฺตานุภาเวน โพธิสตฺตสฺส ปาเท สิรา สิราหิ, มํสํ มํเสน, จมฺมํ จเมฺมน ฆฎิตํ, ตาวเทว ปาโท สํรุโฬฺห สญฺชาตฉวิสญฺชาตโลโม อโหสิ อพทฺธปาเทน นิพฺพิเสโสฯ โพธิสโตฺต สุขิโต ปกติภาเวเนว นิสีทิฯ อถ สุมุโข อตฺตานํ นิสฺสาย มหาสตฺตสฺส สุขิตภาวํ ทิสฺวา สญฺชาตโสมนโสฺส เนสาทสฺส ถุติมกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสเนฺต สตฺถา อาห –

๓๔. ‘‘โส ปตีโต ปมุเตฺตน, ภตฺตุนา ภตฺตุคารโว;
อชฺฌภาสถ วกฺกโงฺค, วาจํ กณฺณสุขํ ภณํฯ

๓๕. ‘‘เอวํ ลุทฺทก นนฺทสฺสุ, สห สเพฺพหิ ญาติภิ;
ยถาหมชฺช นนฺทามิ, มุตฺตํ ทิสฺวา ทิชาธิป’’นฺติฯ

ตตฺถ **วกฺกโงฺค**ติ วงฺกคีโวฯ

เอวํ ลุทฺทสฺส ถุตึ กตฺวา สุมุโข โพธิสตฺตํ อาห – ‘‘มหาราช, อิมินา อมฺหากํ มหาอุปกาโร กโต, อยญฺหิ อมฺหากํ วจนํ อกตฺวา กีฬาหํเส โน กตฺวา อิสฺสรานํ เทเนฺต พหุํ ธนํ ลเภยฺย, มาเรตฺวา มํสํ วิกฺกิณเนฺต มูลมฺปิ ลเภถ, อตฺตโน ปน ชีวิตํ อโนโลเกตฺวา อมฺหากํ วจนํ อกริ , อิมํ รโญฺญ สนฺติกํ เนตฺวา สุขชีวิตํ กโรมา’’ติฯ มหาสโตฺต สมฺปฎิจฺฉิฯ สุมุโข อตฺตโน ภาสาย มหาสเตฺตน สทฺธึ กเถตฺวา ปุน มนุสฺสภาสาย ลุทฺทปุตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘สมฺม, ตฺวํ กิมตฺถํ ปาเส โอเฑฺฑสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ธนตฺถ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘เอวํ สเนฺต อเมฺห อาทาย นครํ ปวิสิตฺวา รโญฺญ ทเสฺสหิ, พหุํ เต ธนํ ทาเปสฺสามี’’ติ วตฺวา อาห –

๓๖. ‘‘เอหิ ตํ อนุสิกฺขามิ, ยถา ตฺวมปิ ลจฺฉเส;
ลาภํ ตวายํ ธตรโฎฺฐ, ปาปํ กิญฺจิ น ทกฺขติฯ

๓๗. ‘‘ขิปฺปมเนฺตปุรํ เนตฺวา, รโญฺญ ทเสฺสหิ โน อุโภ;
อพเทฺธ ปกติภูเต, กาเช อุภยโต ฐิเตฯ

๓๘. ‘‘ธตรฎฺฐา มหาราช, หํสาธิปติโน อิเม;
อยญฺหิ ราชา หํสานํ, อยํ เสนาปตีตโรฯ

๓๙. ‘‘อสํสยํ อิมํ ทิสฺวา, หํสราชํ นราธิโปฯ

ปตีโต สุมโน วิโตฺต, พหุํ ทสฺสติ เต ธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนุสิกฺขามี**ติ อนุสาสามิฯ **ปาป**นฺติ ลามกํฯ **รโญฺญ ทเสฺสหิ โน อุโภ**ติ อเมฺห อุโภปิ รโญฺญ ทเสฺสหิฯ อยํ โพธิสตฺตสฺส ปญฺญาปภาวทสฺสนตฺถํ, อตฺตโน มิตฺตธมฺมสฺส อาวิภาวนตฺถํ, ลุทฺทสฺส ธนลาภตฺถํ, รโญฺญ สีเลสุ ปติฏฺฐาปนตฺถญฺจาติ จตูหิ การเณหิ เอวมาหฯ **ธตรฏฺฐา**ติ เนตฺวา จ ปน รโญฺญ เอวํ อาจิเกฺขยฺยาสิ, ''มหาราช, อิเม ธตรฏฺฐกุเล ชาตา เทฺว หํสาธิปติโน, เอเตสุ อยํ ราชา, อิตโร เสนาปตี''ติฯ อิติ นํ สิกฺขาเปสิฯ **''ปตีโต''**ติอาทีนิ ตีณิปิ ตุฏฺฐาการเววจนาเนวฯ

เอวํ วุเตฺต ลุโทฺท, ''สามิ, มา โว ราชทสฺสนํ รุจฺจิ, ราชาโน นาม จลจิตฺตา, กีฬาหํเส วา โว กเรยฺยุํ มาราเปยฺยุํ วา''ติ วตฺวา, ''สมฺม, มา ภายิ, อหํ ตาทิสํ กกฺขฬํ ลุทฺทํ โลหิตปาณึ ธมฺมกถาย มุทุกํ กตฺวา มม ปาเทสุ ปาเตสึ, ราชาโน นาม ปุญฺญวโนฺต ปญฺญวโนฺต จ สุภาสิตทุพฺภาสิตญฺญู จ, ขิปฺปํ อเมฺห รโญฺญ ทเสฺสหี''ติ วุเตฺต ''เตน หิ มา มยฺหํ กุชฺฌิตฺถ, อหํ อวสฺสํ ตุมฺหากํ รุจิยา เนมี''ติ วตฺวา อุโภปิ กาชํ อาโรเปตฺวา ราชกุลํ คนฺตฺวา รโญฺญ ทเสฺสตฺวา รญฺญา ปุโฏฺฐ ยถาภูตํ อาโรเจสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๔๐. ''ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, กมฺมุนา อุปปาทยิ;
ขิปฺปมเนฺตปุรํ คนฺตฺวา, รโญฺญ หํเส อทสฺสยิ;
อพเทฺธ ปกติภูเต, กาเช อุภยโต ฐิเตฯ

๔๑. ''ธตรฏฺฐา มหาราช, หํสาธิปติโน อิเม;
อยญฺหิ ราชา หํสานํ, อยํ เสนาปตีตโร;

๔๒. ''กถํ ปนิเม วิหงฺคา, ตว หตฺถตฺตมาคตา;
กถํ ลุโทฺท มหนฺตานํ, อิสฺสเร อิธ อชฺฌคาฯ

๔๓. ''วิหิตา สนฺติเม ปาสา, ปลฺลเลสุ ชนาธิป;
ยํ ยทายตนํ มเญฺญ, ทิชานํ ปาณโรธนํฯ

๔๔. ''ตาทิสํ ปาสมาสชฺช, หํสราชา อพชฺฌถ;
ตํ อพโทฺธ อุปาสิโน, มมายํ อชฺฌภาสถฯ

๔๕. ''สุทุกฺกรํ อนริเยภิ, ทหเต ภาวมุตฺตมํ;
ภตฺตุรเตฺถ ปรกฺกโนฺต, ธมฺมยุโตฺต วิหงฺคโมฯ

๔๖. ''อตฺตนายํ จชิตฺวาน, ชีวิตํ ชีวิตารโห;
อนุตฺถุนโนฺต อาสีโน, ภตฺตุ ยาจิตฺถ ชีวิตํฯ

๔๗. ''ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, ปสาทมหมชฺฌคา;
ตโต นํ ปามุจึ ปาสา, อนุญฺญาสึ สุเขน จฯ

๔๘. ''โส ปตีโต ปมุเตฺตน, ภตฺตุนา ภตฺตุคารโว;
อชฺฌภาสถ วกฺกโงฺค, วาจํ กณฺณสุขํ ภณํฯ

๔๙. ''เอวํ ลุทฺทก นนฺทสฺสุ, สห สเพฺพหิ ญาติภิ;
ยถาหมชฺช นนฺทามิ, มุตฺตํ ทิสฺวา ทิชาธิปํฯ

๕๐. ''เอหิ ตํ อนุสิกฺขามิ, ยถา ตฺวมปิ ลจฺฉเส;

ลาภํ ตวายํ ธตรโฏฺฐ, ปาปํ กิญฺจิ น ทกฺขติฯ

๕๑. ‘‘ขิปฺปมเนฺตปุรํ เนตฺวา, รโญฺญ ทเสฺสหิ โน อุโภ;
อพเทฺธ ปกติภูเต, กาเช อุภยโต ฐิเตฯ

๕๒. ‘‘ธตรฏฺฐา มหาราช, หํสาธิปติโน อิเม;
อยญฺหิ ราชา หํสานํ, อยํ เสนาปตีตโรฯ

๕๓. ‘‘อสํสยํ อิมํ ทิสฺวา, หํสราชํ นราธิโป;
ปตีโต สุมโน วิโตฺต, พหุํ ทสฺสติ เต ธนํฯ

๕๔. ‘‘เอวเมตสฺส วจนา, อานีตาเม อุโภ มยา;
เอเตฺถว หิ อิเม อาสุํ, อุโภ อนุมตา มยาฯ

๕๕. ‘‘โสยํ เอวํ คโต ปกฺขี, ทิโช ปรมธมฺมิโก;
มาทิสสฺส หิ ลุทฺทสฺส, ชนเยยฺยาถ มทฺทวํฯ

๕๖. ‘‘อุปายนญฺจ เต เทว, นาญฺญํ ปสฺสามิ เอทิสํ;
สพฺพสากุณิกาคาเม, ตํ ปสฺส มนุชาธิปา’’ติฯ

ตตฺถ **กมฺมุนา อุปปาทยี**ติ ยํ โส อวจ, ตํ กโรโนฺต กายกเมฺมน สมฺปาเทสิฯ **คนฺตฺวา**ติ หํสราเชน นิสิโนฺนกาชโกฏึ อุจฺจตรํ, เสนาปตินา นิสิโนฺนกาชโกฏึ โถกํ นีจํ กตฺวา อุโภปิ เต อุกฺขิปิตฺวา ‘‘หํสราชา จ เสนาปติ จ ราชานํ ปสฺสิตุํ คจฺฉนฺติ, อุสฺสรถ อุสฺสรถา’’ติ ชนํ อุสฺสาเรโนฺต ‘‘เอวรูปา นาม โสภคฺคปฺปตฺตา สุวณฺณวณฺณา หํสราชาโน น ทิฏฺฐปุพฺพา’’ติ มุทุหทเยสุ มนุเสฺสสุ ปสํสเนฺตสุ ขิปฺปมเนฺตปุรํ คนฺตฺวาฯ **อทสฺสยี**ติ ‘‘หํสราชาโน ตุเมฺห ทฏฺฐุํ อาคตา’’ติ รโญฺญ อาโรจาเปตฺวา เตน ตุฏฺฐจิเตฺตน ‘‘อาคจฺฉนฺตู’’ติ ปโกฺกสาปิโต อภิหริตฺวา ทเสฺสสิฯ **หตฺถตฺตน**ฺติ หเตฺถสุ อาคตํ, ปตฺตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **มหนฺตาน**ฺติ ยสมหนฺตปฺปตฺตานํ สุวณฺณวณฺณานํ ธตรฏฺฐหํสานํ อิสฺสเร สามิโน กถํ ตฺวํ ลุโทฺท หุตฺวา อธิคโตติ ปุจฺฉติฯ ‘‘อิสฺสรมิธมชฺฌคา’’ติปิ ปาโฐ, เอเตสํ อิสฺสริยํ ตฺวํ กถํ อชฺฌคาติ อโตฺถฯ

วิหิตาติ โยชิตาฯ **ยํ ยทายตนํ มเญฺญ**ติ, มหาราช, ยํ ยํ สโมสรณฏฺฐานํ ทิชานํ ปาณโรธนํ ชีวิตกฺขยกรํ มญฺญามิ, ตตฺถ ตตฺถ มยา ปลฺลเลสุ ปาสา วิหิตาฯ **ตาทิส**นฺติ มานุสิยสเรตถาวิธํ ปาณโรธนํ มยา วิหิตํ ปาสํฯ **ต**นฺติ ตํ เอตํ ตตฺถ พทฺธํฯ **อุปาสิโน**ติ อตฺตโน ชีวิตํ อคเณตฺวา อุปคนฺตฺวา นิสิโนฺนฯ **มมาย**นฺติ มํ อยํ เสนาปติ **อชฺฌภาสถ,** มยา สทฺธึ กเถสิฯ **สุทุกฺกร**นฺติ ตสฺมึ ขเณ เอส อมฺหาทิเสหิ อนริเยหิ สุทุกฺกรํ อกาสิฯ กึ ตนฺติ? **ทหเต ภาวมุตฺตมํ,** อตฺตโน อุตฺตมํ อชฺฌาสยํ ทหติ วิทหติ ปกาเสติฯ **อตฺตนาย**นฺติ อตฺตโน อยํฯ **อนุตฺถุนโนฺต**ติ ภตฺตุคุเณ วเณฺณโนฺต ตสฺส ชีวิตํ มุญฺจาติ มํ ยาจิฯ

ตสฺสาติ ตสฺส ตถา ยาจนฺตสฺสฯ **สุเขน จา**ติ ยถาสุเขน จิตฺตกูฏํ คนฺตฺวา ญาติสงฺฆํ ปสฺสถาติ จ อนุชานึฯ **เอเตฺถว หี**ติ มยา ปน อิเม เทว เอตฺถ มานุสิยสเรเยว จิตฺตกูฏคมนาย อนุมตา อเหสุํฯ **เอวํ คโต**ติ เอวํ สตฺตุ หตฺถคโตฯ **ชนเยยฺยาถ มทฺทว**นฺติ อตฺตนิ เมตฺตจิตฺตํ ชเนสิฯ **อุปายน**นฺติ ปณฺณาการํฯ **สพฺพสากุณิกาคาเม**ติ สพฺพสฺมิมฺปิ สากุณิกคาเม นาหํ อญฺญํ ตว เอวรูปํ เกนจิ สากุณิเกน อาภตปุพฺพํ อุปายนํ ปสฺสามิฯ **ตํ ปสฺสา**ติ ตํ มยา อาภตํ อุปายนํ ปสฺส มนุชาธิปาติฯ

เอวํ โส ฐิตโกว สุมุขสฺส คุณํ กเถสิฯ ตโต ราชา หํสรโญฺญ มหารหํ อาสนํ, สุมุขสฺส จ สุวณฺณภทฺทปีฐกํ ทาเปตฺวา เตสํ ตตฺถ นิสินฺนานํ สุวณฺณภาชเนหิ ลาชมธุผาณิตาทีนิ ทาเปตฺวา นิฏฺฐิเต ปานโภชนกิจฺเจ อญฺชลึ ปคฺคยฺห มหาสตฺตํ ธมฺมกถํ ยาจิตฺวา สุวณฺณปีฐเก นิสีทิฯ โส เตน ยาจิโต ปฏิสนฺถารํ ตาว อกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๕๗. ‘‘ทิสฺวา นิสินฺนํ ราชานํ, ปีเฐ โสวณฺณเย สุเภ;
อชฺฌภาสถ วกฺกงฺโค, วาจํ กณฺณสุขํ ภณํฯ

๕๘. ‘‘กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ, กจฺจิ โภโต อนามยํ;
กจฺจิ รฏฺฐมิทํ ผีตํ, ธมฺเมน มนุสาสสิฯ

๕๙. ‘‘กุสลญฺเจว เม หํส, อโถ หํส อนามยํ;
อโถ รฏฺฐมิทํ ผีตํ, ธมฺเมน มนุสาสหํฯ

๖๐. ‘‘กจฺจิ โภโต อมเจฺจสุ, โทโส โกจิ น วิชฺชติ;
กจฺจิ จ เต ตวเตฺถสุ, นาวกงฺขนฺติ ชีวิตํฯ

๖๑. ‘‘อโถปิ เม อมเจฺจสุ, โทโส โกจิ น วิชฺชติ;
อโถปิ เต มมเตฺถสุ, นาวกงฺขนฺติ ชีวิตํฯ

๖๒. ‘‘กจฺจิ เต สาทิสี ภริยา, อสฺสวา ปิยภาณินี;
ปุตฺตรูปยสูเปตา, ตว ฉนฺทวสานุคาฯ

๖๓. ‘‘อโถ เม สาทิสี ภริยา, อสฺสวา ปิยภาณินี;
ปุตฺตรูปยสูเปตา, มม ฉนฺทวสานุคา’’ติฯ

ตตฺถ **ราชาน**นฺติ สาคลราชานํฯ **วกฺกงฺค**ติ หํสราชาฯ **ธมฺเมน มนุสาสสี**ติ ธมฺเมน อนุสาสสิฯ **โทโส**ติ อปราโธฯ **ตวเตฺถสู**ติ อุปฺปเนฺนสุ ตว ยุทฺธาทีสุ อเตฺถสุฯ **นาวกงฺขนฺตี**ติ อุรํ ทตฺวา ปริจฺจชนฺตา กิญฺจิ อตฺตโน ชีวิตํ น ปเตฺถนฺติ, ชีวิตญฺจ จชิตฺวา ตเววตฺถํ กโรนฺติฯ **สาทิสี**ติ สมานชาติกาฯ **อสฺสวา**ติ วจนสมฺปฏิจฺฉิกาฯ **ปุตฺตรูปยสูเปตา**ติ ปุเตฺตหิ จ รูเปน จ ยเสน จ อุเปตาฯ **ตว ฉนฺทวสานุคา**ติ กจฺจิ ตว อชฺฌาสยํ ตว วสํ อนุวตฺตติ, น อตฺตโน จิตฺตวเสน วตฺตตีติ ปุจฺฉติฯ

เอวํ โพธิสเตฺตน ปฏิสนฺถาเร กเต ปุน ราชา เตน สทฺธึ กเถโนฺต อาห –

๖๔. ‘‘ภวนฺตํ กจฺจิ นุ มหา-สตฺตุหตฺถตฺตตํ คโต;
ทุกฺขมาปชฺชิ วิปุลํ, ตสฺมึ ปฐมมาปเทฯ

๖๕. ‘‘กจฺจิ ยนฺตาปติตฺวาน, ทเณฺฑน สมโปถยิ;
เอวเมเตสํ ชมฺมานํ, ปาติกํ ภวติ ตาวเทฯ

๖๖. ‘‘เขมมาสิ มหาราช, เอวมาปทิยา สติ;
น จายํ กิญฺจิ รสฺมาสุ, สตฺตูว สมปชฺชถฯ

๖๗. ‘‘ปจฺจคมิตฺถ เนสาโท, ปุเพฺพว อชฺฌภาสถ;
ตทายํ สุมุโขเยว, ปณฺฑิโต ปจฺจภาสถฯ

๖๘. ‘‘ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, ปสาทมยมชฺฌคา;
ตโต มํ ปามุจี ปาสา, อนุญฺญาสิ สุเขน จฯ

๖๙. ‘‘อิทญฺจ สุมฺเขเนว, เอตทตฺถาย จินฺติตํ;
โภโต สกาเสคมนํ, เอตสฺส ธนมิจฺฉตาฯ

๗๐. ‘‘สฺวาคตเญฺจวิทํ ภวตํ, ปตีโต จสฺมิ ทสฺสนา;
เอโส จาปิ พหุํ วิตฺตํ, ลภตํ ยาวทิจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **มหาสตฺตุหตฺถตฺตตํ คโต**ติ มหนฺตสฺส สตฺตุโน หตฺถตฺตํ คโตฯ **อาปตติตฺวานา**ติ อุปธาวิตฺวาฯ **ปาติก**นฺติ ปากติกํ, อยเมว วา ปาโฐฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เอเตสญฺหิ ชมฺมานํ ตาว เทว เอวํ ปากติกํ โหติ, สกุเณ ทเณฺฑน โปเถตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปนฺต ธนเวตนํ ลภตีติฯ **กิญฺจิ รสฺมาสู**ติ กิญฺจิ อเมฺหสุฯ **สตฺตูวา**ติ สตฺตุ วิยฯ **ปจฺจคมิตฺถา**ติ, มหาราช, เอส อเมฺห ทิสฺวา พทฺธาติ สญฺญาย โถกํ โอสกฺกิตฺถฯ **ปุเพฺพวา**ติ อยเมว ปฐมํ อชฺฌภาสิฯ **ตทา**ติ ตสฺมิํ กาเลฯ **เอตทตฺถายา**ติ เอตสฺส เนสาทปุตฺตสฺส อตฺถาย จินฺติตํฯ **ธนมิจฺฉตา**ติ เอตสฺส ธนํ อิจฺฉเนฺตน ตว สนฺติกํ อมฺหากํ อาคมนํ จินฺติตํฯ **สฺวาคตเญฺจวิท**นฺติ มา โภนฺต จินฺตยนฺตุ, ภวตํ อิทํ อิธาคมนํ สฺวาคตเมวฯ **ลภต**นฺติ ลภตุฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ราชา อญฺญตรํ อมจฺจํ โอโลเกตฺวา ‘‘กิํ กโรมิ เทวา’’ติ วุเตฺต ‘‘อิมํ เนสาทํ กปฺปิตเกสมสฺสุํ นฺหาตานุลิตฺตํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ กาเรตฺวา อาเนหี’’ติ วตฺวา เตน ตถา กตฺวา อานีตสฺส ตสฺส สํวจฺฉเร สํวจฺฉเร สตสหสฺสุฏฺฐานกํ คามํ, เทฺว วีถิโย คเหตฺวา ฐิตํ มหนฺตํ เคหํ, รถวรญฺจ, อญฺญญฺจ พหุํ หิรญฺญสุวณฺณํ อทาสิฯ ตมตฺถํ อาวิกโรนฺต สตฺถา อาห –

๗๑. ‘‘สนฺตปฺปยิตฺวา เนสาทํ, โภเคหิ มนุชาธิโป;
อชฺฌภาสถ วกฺกงฺคํ, วาจํ กณฺณสุขํ ภณ’’นฺติฯ

อถ มหาสโตฺต รโญฺญ ธมฺมํ เทเสสิฯ โส ตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ตุฏฺฐหทโย ‘‘ธมฺมกถิกสฺส สกฺการํ กริสฺสามี’’ติ เสตจฺฉตฺตํ ทตฺวา รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปนฺต อาห –

๗๒.‘‘ยํ ขลุ ธมฺมมาธีนํ, วโส วตฺตติ กิญฺจนํ;
สพฺพตฺถิสฺสริยํ ภวตํ, ปสาสถ ยทิจฺฉถฯ

๗๓. ‘‘ทานตฺถํ อุปโภตฺตุํ วา, ยํ จญฺญํ อุปกปฺปติ;
เอตํ ททามิ โว วิตฺตํ, อิสฺสริยํ วิสฺสชามิ โว’’ติฯ

ตตฺถ **วโส วตฺตตี**ติ ยตฺถ มม วโส วตฺตติฯ **กิญฺจน**นฺติ ตํ อปฺปมตฺตกมฺปิฯ **สพฺพตฺถิสฺสริย**นฺติ สพฺพํ ภวตํเยว อิสฺสริยํ อตฺถุฯ **ยํ จญฺญํ อุปกปฺปตี**ติ ปุญฺญกามตาย ทานตฺถํ วา ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา รชฺชเมว อุปโภตฺตุํ วา ยํ วา อญฺญํ ตุมฺหากํ รุจฺจติ, ตํ กโรถ, เอตํ ททามิ โว วิตฺตํ, สทฺธิํเยว เสตจฺฉเตฺตน มม สนฺตกํ อิสฺสริยํ วิสฺสชฺชามิ โวติฯ

อถ มหาสโตฺต รญฺญา ทินฺนํ เสตจฺฉตฺตํ ปุน ตเสฺสว อทาสิฯ ราชาปิ จิเนฺตสิ – ‘‘หํสรโญฺญ ตาว เม ธมฺมกถา สุตา, ลุทฺทปุเตฺตน ปน ‘อยํ สุมุโข มุธุรกโถ’ติ อติวิย วณฺณิโต, อิมสฺสปิ ธมฺมกถํ โสสฺสามี’’ติฯ โส เตน สทฺธิํ สลฺลปนฺต อนนฺตรํ คาถมาห –

๗๔. ‘‘ยถา จ มฺยายํ สุมุโข, อชฺฌภาเสยฺย ปณฺฑิโต;
กามสา พุทฺธิสมฺปนฺโน, ตํ มฺยาสฺส ปรมปฺปิย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยถา**ติ ยทิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยทิ จ เม อยํ สุมุโข ปณฺฑิโต พุทฺธิสมฺปนฺโน กามสา อตฺตโน รุจิยา อชฺฌภาเสยฺย, ตํ เม ปรมปฺปิยํ อสฺสาติฯ

ตโต สุมุโข อาห –

๗๕. ‘‘อหํ ขลุ มหาราช, นาคราชาริวนฺตรํ;
ปฏิวตฺตุํ น สโกฺกมิ, น เม โส วินโย สิยาฯ

๗๖. ‘‘อมฺหากเญฺจว โส เสโฏฺฐ, ตฺวญฺจ อุตฺตมสตฺตโว;
ภูมิปาโล มนุสฺสินฺโท, ปูชา พหูหิ เหตุภิฯ

๗๗. ‘‘เตสํ อุภินฺนํ ภณตํ, วตฺตมาเน วินิจฺฉเย;
นนฺตรํ ปติวตฺตพฺพํ, เปเสฺสน มนุชาธิปา’’ติฯ

ตตฺถ **นาคราชาริวนฺตร**นฺติ เปฟ้าย อพฺภนฺตรํ ปวิโฎฺฐ นาคราชา วิยฯ **ปฏิวตฺตุ**นฺติ ตุมฺหากํ ทฺวินฺนํ อนฺตเร วตฺตุํ น สโกฺกมิฯ **น เม โส**ติ สเจ วเทยฺยํ, น เม โส วินโย ภเวยฺยฯ **อมฺหากเญฺจวา**ติ ฉนฺนวุติยา หํสสหสฺสานํฯ **อุตฺตมสตฺตโว**ติ อุตฺตมสโตฺตฯ **ปูชา**ติ อุโภ ตุเมฺห มยฺหํ พหูหิ การเณหิ ปูชารหา เจว ปสํสารหา จฯ **เปเสฺสนา**ติ เวยฺยาวจฺจกเรน เสวเกนฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฎฺฐหทโย ‘‘เนสาทปุโตฺต ตํ วเณฺณติ, น อเญฺญน ตุมฺหาทิเสน มธุรธมฺมกถิเกน นาม ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา อาห –

๗๘. ‘‘ธเมฺมน กิร เนสาโท, ปณฺฑิโต อณฺฑโช อิติ;
นเหว อกตตฺตสฺส, นโย เอตาทิโส สิยาฯ

๗๙. ‘‘เอวํ อคฺคปกติมา, เอวํ อุตฺตมสตฺตโว;
ยาวตตฺถิ มยา ทิฎฺฐา, นาญฺญํ ปสฺสามิ เอทิสํฯ

๘๐. ‘‘ตุโฎฺฐสฺมิ โว ปกติยา, วากฺเยน มธุเรน จ;
เอโส จาปิ มมจฺฉโนฺท, จิรํ ปเสฺสยฺย โว อุโภ’’ติฯ

ตตฺถ **ธเมฺมนา**ติ สภาเวน การเณนฯ **อกตตฺตสฺสา**ติ อสมฺปาทิตอตฺตภาวสฺส มิตฺตทุพฺภิสฺสฯ **นโย**ติ ปญฺญาฯ **อคฺคปกติมา**ติ อคฺคสภาโวฯ **อุตฺตมสตฺตโว**ติ อุตฺตมสโตฺตฯ **ยาวตตฺถี**ติ ยาวตา มยา ทิฎฺฐา นาม อตฺถิฯ **นาญฺญ**นฺติ ตสฺมึ มยา ทิฎฺฐฎฺฐาเน อญฺญํ เอวรูปํ น ปสฺสามิฯ **ตุโฎฺฐสฺมิ โว ปกติยา**ติ สมฺม หํสราช อหํ ปกติยา ปฐมเมว ตุมฺหากํ ทสฺสเนน ตุโฎฺฐฯ **วากฺยนา**ติ อิทานิ ปน โว มธุรวจเนน ตุโฎฺฐสฺมิฯ **จิรํ ปเสฺสยฺย โว**ติ อิเธว วสาเปตฺวา มุหุตฺตมฺปิ อวิปฺปวาสโนฺต จิรํ ตุเมฺห ปเสฺสยฺยนฺติ เอส เม ฉนฺทติ วทติฯ

ตโต มหาสโตฺต ราชานํ ปสํสโนฺต อาห –

๘๑. ‘‘ยํ กิจฺจํ ปรเม มิเตฺต, กตมสฺมาสุ ตํ ตยา;
ปตฺตา นิสฺสํสยํ ตฺยามฺหา, ภตฺติรสฺมาสุ ยา ตวฯ

๘๒. ‘‘อทฺทสฺสุ นูน สุมหา, ญาติสงฺฆสฺส มนฺตรํ;
อทสฺสเนน อสฺมากํ, ทุกฺขํ พหูสุ ปกฺขิสุฯ

๘๓. ‘‘เตสํ โสกวิฆาตาย, ตยา อนุมตา มยํ;
ตํ ปทกฺขิณโต กตฺวา, ญาตึ ปเสฺสมุรินฺทมฯ

๘๔. ‘‘อทฺธาหํ วิปุลํ ปีตึ, ภวตํ วินฺทามิ ทสฺสนา;
เอโส จาปิ มหา อโตฺถ, ญาติวิสฺสาสนา สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **กตมสฺมาสูติ** กตํ อเมฺหสุฯ **ปตฺตา นิสฺสํสยํ ตฺยามฺหาติ** มยํ นิสฺสํสเยน ตยา ปตฺตาเยวฯ **ภตฺติรสฺมาสุ ยา ตวาติ** ยา ตว อเมฺหสุ ภตฺติ, ตาย ภตฺติยา มยํ ตยา อสํสเยน ปตฺตาเยว, น จ วิปฺปยุตฺตา, วิปฺปวุฎฺฐาปิ สหวาสิโนเยว นาม มยนฺติ ทีเปติฯ **อทฺทสฺสุ นูน สุมหาติ** เอตญฺจ เอกํเสเนว สุมหนฺตํฯ **ญาติสงฺฆสฺส มนฺตรนฺติ** อเมฺหหิ ทฺวีหิ ชเนหิ วิรหิตสฺส มม ญาติสงฺฆสฺส อนฺตรํ ฉิทฺทํฯ **อสฺมากนฺติ** อมฺหากํ ทฺวินฺนํ อทสฺสเนน พหูสุ ปกฺขีสุ ทุกฺขํ อุปฺปนฺนํฯ **ปเสฺสมุรินฺทมาติ** ปเสฺสยฺยาม อรินฺทมฯ **ภวตนฺติ** โภโต ทสฺสเนนฯ **เอโส จาปิ มหา อโตฺถติ** ยา เอสา ญาติสงฺฆสงฺขาตา ญาติวิสฺสาสนา สิยา, เอโส จาปิ มหนฺโต อโตฺถปิฯ

เอวํ วุเตฺต ราชา เตสํ คมนํ อนุชานิฯ มหาสโตฺตปิ รโญฺญ ปญฺจวิเธ ทุสฺสีเลฺย อาทีนวํ, สีเล จ อานิสํสํ กเถตฺวา ‘‘อิมํ สีลํ รกฺข, ธเมฺมน รชฺชํ กาเรหิ, จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ ชนํ สงฺคณฺหาหี’’ติ โอวทิตฺวา จิตฺตกูฎํ อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๘๕. ‘‘อิทํ วตฺวา ธตรโฎฺฐ, หํสราชา นราธิปํ;
อุตฺตมํ ชวมนฺวาย, ญาติสงฺฆํ อุปาคมุํฯ

๘๖. ‘‘เต อโรเค อนุปฺปเตฺต, ทิสฺวาน ปรเม ทิเช;
เกกาติ มกรุํ หํสา, ปุถุสโทฺท อชายถฯ

๘๗. ‘‘เต ปตีตา ปมุเตฺตน, ภตฺตุนา ภตฺตุคารวา;
สมนฺตา ปริกิรึสุ, อณฺฑชา ลทฺธปจฺจยา’’ติฯ

ตตฺถ **อุปาคมุนฺติ** อรุณุคฺคมนเวลายเมว ลาชมธุผาณิตาทีนิ ปริภุญฺชิตฺวา รญฺญา จ เทวิยา จ ทฺวีหิ สุวณฺณตาลวเณฺฎหิ อุกฺขิปิตฺวา คนฺธมาลาทีหิ กตสกฺการา ตาลวเณฺฎหิ โอตริตฺวา ราชานํ ปทกฺขิณํ กตฺวา เวหาสํ อุปฺปติตฺวา รญฺญา อญฺชลึ ปคฺคยฺห ‘‘คจฺฉถ สามิโน’’ติ วุเตฺต สีหปญฺชเรน นิกฺขนฺตา อุตฺตเมน ชเวน คนฺตฺวา ญาติคณํ อุปาคมึสุฯ **ปรเมติ** อุตฺตเมฯ **เกกาติ** อตฺตโน สภาเวน ‘‘เกกา’’ติ สทฺทมกํสุฯ **ภตฺตุคารวาติ** ภตฺตริ สคารวาฯ **ปริกิรึสูติ** ภตฺตุโน มุตฺตภาเวน ตุฎฺฐา ตํ ภตฺตารํ สมนฺตา ปริวารยึสุฯ **ลทฺธปจฺจยาติ** ลทฺธปติฎฺฐาฯ

เอวํ ปริวาเรตฺวา ปน เต หํสา ‘‘กถํ มุโตฺตสิ, มหาราชา’’ติ ปุจฺฉึสุฯ มหาสโตฺต สุมุขํ นิสฺสาย มุตฺตภาวํ, สาคลราชลุทฺทปุเตฺตหิ กตกมฺมญฺจ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา ตุโฎฺฐ หํสคโณ ‘‘สุมุขเสนาปติ จ ราชา จ ลุทฺทปุโตฺต จ สุขิตา นิทฺทุกฺขา จิรํ ชีวนฺตู’’ติ ถุติมกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา โอสานคาถมาห –

๘๘. ‘‘เอวํ มิตฺตวตํ อตฺถา, สเพฺพ โหนฺติ ปทกฺขิณา;
หํสา ยถา ธตรฎฺฐา, ญาติสงฺฆํ อุปาคมุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **มิตฺตวต**นฺติ กลฺยาณมิตฺตสมฺปนฺนานํฯ **ปทกฺขิณา**ติ สุขนิปฺผตฺติโน วุฑฺฒิยุตฺตาฯ **ธตรฏฺฐา**ติ หํสราชา สุมุโข รญฺญา เจว ลุทฺทปุเตฺตน จาติ ทฺวีหิ เอวํ อุโภปิ เต ธตรฏฺฐา กลฺยาณมิตฺตสมฺปนฺนา ยถา ญาติสงฺฆํ อุปาคมุํ , ญาติสงฺฆอุปคมนสงฺขาโต เนสํ อโตฺถ ปทกฺขิโณ ชาโต, เอวํ อเญฺญสมฺปิ มิตฺตวตํ อตฺถา ปทกฺขิณา โหนฺตีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุเพฺพปานโนฺท มมตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชี’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา เนสาโท ฉโนฺน อโหสิ, ราชา สาริปุโตฺต , สุมุโข อานโนฺท, ฉนฺนวุติ หํสสหสฺสา พุทฺธปริสา, หํสราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จูฬหํสชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๕๓๔] ๒. มหาหํสชาตกวณฺณนา

เอเต หํสา ปกฺกมนฺตีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อานนฺทเถรสฺส ชีวิตปริจฺจาคเมว อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา วุตฺตสทิสเมว, อิธ ปน สตฺถา อตีตํ อาหรโนฺต อิทมาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ สํยมสฺส นาม พาราณสิรโญฺญ เขมา นาม อคฺคมเหสี อโหสิฯ ตทา โพธิสโตฺต นวุติหํสสหสฺสปริวุโต จิตฺตกูเฏ วิหาสิฯ อเถกทิวสํ เขมา เทวี ปจฺจูสสมเย สุปินํ อทฺทสฯ สุวณฺณวณฺณา หํสา อาคนฺตฺวา ราชปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา มธุรสฺสเรน ธมฺมกถํ กเถสุํฯ เทวิยา สาธุการํ ทตฺวา ธมฺมํ สุณนฺติยา ธมฺมสฺสวเนน อติตฺตาย เอว รตฺติ วิภายิฯ หํสา ธมฺมํ กเถตฺวา สีหปญฺชเรน นิกฺขมิตฺวา อคมํสุฯ สา เวเคนุฏฺฐาย ‘‘ปลายมาเน หํเส คณฺหถ คณฺหถา’’ติ วตฺวา หตฺถํ ปสาเรนฺตีเยว ปพุชฺฌิฯ ตสฺสา กถํ สุตฺวา ปริจาริกาโย ‘‘กุหิํ หํสา’’ติ โถกํ อวหสิํสุฯ สา ตสฺมิํ ขเณ สุปินภาวํ ญตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ อภูตํ น ปสฺสามิ, อทฺธา อิมสฺมิํ โลเก สุวณฺณวณฺณา หํสา ภวิสฺสนฺติ, สเจ โข ปน ‘สุวณฺณหํสานํ ธมฺมํ โสตุกามามฺหี’ติ ราชานํ วกฺขามิ, ‘อเมฺหหิ สุวณฺณหํสา นาม น ทิฏฺฐปุพฺพา, หํสานญฺจ กถา นาม อภูตาเยวา’ติ วตฺวา นิรุสฺสุโกฺก ภวิสฺสติ, ‘โทหโฬ’ติ วุเตฺต ปน เยน เกนจิ อุปาเยน ปริเยสิสฺสติ, เอวํ เม มโนรโถ สมิชฺฌิสฺสตี’’ติฯ สา คิลานาลยํ ทเสฺสตฺวา ปริจาริกานํ สญฺญํ ทตฺวา นิปชฺชิฯ

ราชา ราชาสเน นิสิโนฺน ตสฺสา ทสฺสนเวลาย ตํ อทิสฺวา ‘‘กหํ, เขมา เทวี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘คิลานา’’ติ สุตฺวา ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา สยเนกเทเส นิสีทิตฺวา ปิฏฺฐิํ ปริมชฺชโนฺต ‘‘กิํ เต อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว อญฺญํ อผาสุกํ นตฺถิ, โทหโฬ ปน เม อุปฺปโนฺน’’ติฯ เตน หิ ‘‘ภณ, เทวิ, ยํ อิจฺฉสิ, ตํ สีฆํ เต อุปนาเมสฺสามี’’ติฯ ‘‘มหาราช, อหเมกสฺส สุวณฺณหํสสฺส สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสินฺนสฺส คนฺธมาลาทีหิ ปูชํ กตฺวา สาธุการํ ททมานา ธมฺมกถํ โสตุมิจฺฉามิ, สเจ ลภามิ, อิเจฺจตํ กุสลํ, โน เจ, ชีวิตํ เม นตฺถี’’ติฯ อถ นํ ราชา ‘‘สเจ มนุสฺสโลเก อตฺถิ, ลภิสฺสสิ , มา จินฺตยี’’ติ อสฺสาเสตฺวา สิริคพฺภโต นิกฺขมฺม อมเจฺจหิ สทฺธิํ มเนฺตสิ – ‘‘อโมฺภ, เขมา เทวี, ‘สุวณฺณหํสสฺส ธมฺมกถํ โสตุํ ลภนฺตี ชีวิสฺสามิ, อลภนฺติยา เม ชีวิตํ นตฺถี’ติ วทติ, อตฺถิ นุ โข สุวณฺณวณฺณา หํสา’’ติฯ ‘‘เทว อเมฺหหิ เนว ทิฏฺฐปุพฺพา น สุตปุพฺพา’’ติฯ ‘‘เก ปน ชาเนยฺยุ’’นฺติ? ‘‘พฺราหฺมณา, เทวา’’ติฯ ราชา พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา สกฺการํ กตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘โหนฺติ นุ โข อาจริยา สุวณฺณวณฺณา หํสา’’ติ? ‘‘อาม, มหาราช อมฺหากํ มเนฺตสุมจฺฉา, กกฺกฏกา, กจฺฉปา, มิคา, โมรา, หํสาติ ฉ เอเต ติรจฺฉานคตา สุวณฺณวณฺณา โหนฺตีติ อาคตา, ตตฺถ ธตรฏฺฐกุลหํสา นาม ปณฺฑิตา ญาณสมฺปนฺนา, อิติ มนุเสฺสหิ สทฺธิํ สตฺต สุวณฺณวณฺณา โหนฺตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อตฺตมโน หุตฺวา ''กหํ นุ โข อาจริยา ธตรฏฺฐหํสา วสนฺตี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''น ชานาม, มหาราชา''ติ วุตฺเต ''อถ เก ปน ชานิสฺสนฺตี''ติ วตฺวา ''ลุทฺทปุตฺตา''ติ วุตฺเต สเพฺพ อตฺตโน วิชิเต ลุทฺทเก สนฺนิปาตาเปตฺวา ปุจฺฉิ – ''ตาตา, สุวณฺณวณฺณา ธตรฏฺฐกุลหํสา นาม กหํ วสนฺตี''ติ? อเถโก ลุโทฺท ''หิมวเนฺต กิร, เทว, จิตฺตกูฏปพฺพเตติ โน กุลปรมฺปราย กเถนฺตี''ติ อาหฯ ''ชานาสิ ปน เนสํ คหณูปาย''นฺติ? ''น ชานามิ, เทวา''ติฯ ''เก ปน ชานิสฺสนฺตี''ติ? พฺราหฺมณาติฯ โส พฺราหฺมณปณฺฑิเต ปโกฺกสาเปตฺวา จิตฺตกูฏปพฺพเต สุวณฺณวณฺณานํ หํสานํ อตฺถิภาวํ อาโรเจตฺวา ''ชานาถ นุ โข เตสํ คหณูปาย''นฺติ ปุจฺฉิฯ ''มหาราช, กึ เตหิ คนฺตฺวา คหิเตหิ, อุปาเยน เต นครสมีปํ อาเนตฺวา คเหสฺสามา''ติฯ ''โก ปน อุปาโย''ติ? ''มหาราช, นครโต อวิทูเร อุตฺตเรน ติคาวุตมเตฺต ติคาวุตปฺปมาณํ เขมํ นาม สรํ การาเปตฺวา อุทกสฺส ปูเรตฺวา นานาธญฺญานิ โรเปตฺวา ปญฺจวณฺณปทุมสญฺฉนฺนํ การาเปตฺวา เอกํ ปณฺฑิตํ เนสาทํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา มนุสฺสานํ อุปคนฺตุํ อทตฺวา จตูสุ กเณฺณสุ ฐิเตหิ อภยํ โฆสาเปถ, ตํ สุตฺวา นานาสกุณา ทส ทิสา โอตริสฺสนฺติ, เตปิ หํสา ปรมฺปราย ตสฺส สรสฺส เขมภาวํ สุตฺวา อาคจฺฉิสฺสนฺติ, อถ เน วาลปาเสหิ พนฺธาเปตฺวา คณฺหาเปยฺยาถา''ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา เตหิ วุตฺตปเทเส วุตฺตปฺปการํ สรํ การาเปตฺวา เฉกํ เนสาทํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตสฺส สหสฺสํ ทาเปตฺวา ''ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย อตฺตโน กมฺมํ มา กริ, ปุตฺตทารํ เต อหํ โปเสสฺสามิ, ตฺวํ อปฺปมโตฺต เขมํ สรํ รกฺขโนฺต มนุเสฺส ปฏิกฺกมาเปตฺวา จตูสุ กเณฺณสุ อภยํ โฆสาเปตฺวา อาคตาคเต สกุเณ มม อาจิเกฺขยฺยาสิ, สุวณฺณหํเสสุ อาคเตสุ มหนฺตํ สกฺการํ ลภิสฺสสี''ติ ตมสฺสาเสตฺวา เขมํ สรํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย รญฺญา วุตฺตนเยเนว ตตฺถ ปฏิปชฺชิ, ''เขมํ สรํ รกฺขตี''ติ จสฺส ''เขมเนสาโท''เตฺวว นามํ อุทปาทิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย จ นานปฺปการา สกุณา โอตรึสุ, ''เขมํ นิพฺภยํ สร''นฺติ ปรมฺปราโฆเสน นานาหํสา อาคมึสุฯ ปฐมํ ตาวติณหํสา อาคมึสุ, เตสํ โฆเสน ปณฺฑุหํสา, เตสํ โฆเสน มโนสิลาวณฺณา หํสา, เตสํ โฆเสน เสตหํสา, เตสํ โฆเสน ปากหํสา อาคมึสุฯ เตสุ อาคเตสุ เขมโก รโญฺญ อาโรเจสิ – ''เทว, ปญฺจวณฺณา หํสา อาคนฺตฺวา สเร โคจรํ คณฺหนฺติ, ปากหํสานํ อาคตตฺตา อิทานิ กติปาเหเนว สุวณฺณหํสา อาคมิสฺสนฺติ, มา จินฺตยิตฺถ, เทวา''ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ''อเญฺญน ตตฺถ น คนฺตพฺพํ, โย คจฺฉิสฺสติ, หตฺถปาทเฉทนญฺจ ฆรวิโลปญฺจ ปาปุณิสฺสตี''ติ นคร เภรึ จราเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ตตฺถ โกจิ น คจฺฉติฯ จิตฺตกูฏสฺส ปนาวิทูเร กญฺจนคุหายํปากหํสา วสนฺติ, เตปิ มหพฺพลาฯ ธตรฏฺฐกุเลน สทฺธึ เตสํ สรีรวโณฺณว วิเสโสฯ ปากหํสรโญฺญ ปน ธีตา สุวณฺณวณฺณา อโหสิฯ โส ตํ ธตรฏฺฐมหิสฺสรสฺส อนุรูปาติ ตสฺส ปาทปริจาริกํ กตฺวา เปเสสิฯ สา ตสฺส ปิยา อโหสิ มนาปา, เตเนว จ การเณน ตานิ เทฺว หํสกุลานิ อญฺญมญฺญํ วิสฺสาสิกานิ ชาตานิฯ

อเถกทิวสํ โพธิสตฺตสฺส ปริวารหํสา ปากหํเส ปุจฺฉึสุ – ''ตุเมฺห อิเมสุ ทิวเสสุ กหํ โคจรํ คณฺหถา''ติ? ''มยํ พาราณสิโต อวิทูเร เขมสเร โคจรํ คณฺหาม, ตุเมฺห ปน กุหึ อาหิณฺฑถา''ติฯ ''อสุกํ นามา''ติ วุเตฺต ''กสฺมา เขมสรํ น คจฺฉถ, โส หิ สโร รมณีโย นานาสกุณสมากิโณฺณ ปญฺจวณฺณปทุมสญฺฉโนฺน นานาธญฺญผลสมฺปโนฺน นานปฺปการภมรคณนิกูชิโต จตูสุ กเณฺณสุ นิจฺจํ ปวตฺตอภยโฆสโน, โกจิ นํ อุปสงฺกมิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, ปเคว อญฺญํ อุปทฺทวํ กาตุํ, เอวรูโป โส สโร''ติ เขมสรํ วณฺณยึสุฯ เต เตสํ วจนํ สุตฺวา ''พาราณสิยา สมีเป กิร เอวรูโป เขโม นาม สโร อตฺถิ, ปากหํสา ตตฺถ คนฺตฺวา โคจรํ คณฺหนฺติ, ตุเมฺหปิ ธตรฏฺฐมหิสฺสรสฺส อาโรเจถ, สเจ อนุชานาติ, มยมฺปิ ตตฺถ คนฺตฺวา โคจรํ คเณฺหยฺยามา''ติ สุมุขสฺส กเถสุํฯ สุมุโข รโญฺญ อาโรเจสิฯ โส จิเนฺตสิ – ''มนุสฺสา นาม พหุมายา ขรมนฺตา อุปายกุสลา, ภ

วิตพฺพเมตฺถ การเณน, เอตฺตกํ กาลํ เอโส สโร นตฺถิ, อิทานิ อมฺหากํ คหณตฺถาย กโต ภวิสฺสตี''ติฯ โส สุมุขํ อาห – ''มา โว ตตฺถ คมนํ รุจฺจถ, น โส สโร เตหิ สุธมฺมตาย กโต, อมฺหากํ คหณตฺถาเยว กโต, มนุสฺสา นาม พหุมายา ขรมนฺตา อุปายกุสลา, ตุเมฺห สเกเยว โคจเร จรถา''ติ ฯ

สุวณฺณหํสา ''เขมํ สรํ คนฺตุกามมฺหา''ติ ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ สุมุขสฺส อาโรเจสุํฯ โส เตสํ ตตฺถ คนฺตุกามตํ มหาสตฺตสฺส อาโรเจสิฯ อถ มหาสตฺโต ''มม ญาตกา มํ นิสฺสาย มา กิลมนฺตุ, เตน หิ คจฺฉามา''ติ นวุติหํสสหสฺสปริวุโต ตตฺถ คนฺตฺวา โคจรํ คเหตฺวา หํสกีฬํ กีฬิตฺวา จิตฺตกูฏเมว ปจฺจาคมิฯ เขมโก เตสํ โคจรํ จริตฺวา คตกาเล คนฺตฺวา เตสํ อาคตภาวํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ตุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา, ''สมฺม เขมก, เอกํ วา เทฺว วา หํเส คณฺหิตุํ วายม, มหนฺตํ เต ยสํ ทสฺสามี''ติ วตฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา ตํ อุยฺโยเชสิฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา จาฏิปญฺชเร นิสีทิตฺวา หํสานํ จรณฏฺฐานํ วีมํสิฯ โพธิสตฺตา นาม นิโลฺลลุปฺปจาริโน โหนฺติ, ตสฺมา มหาสตฺโต โอติณฺณฏฺฐานโต ปฏฺฐาย สปทานํ สาลิํ ขาทโนฺต อคมาสิฯ เสสา อิโต จิโต จ ขาทนฺตา วิจริํสุฯ

อถ ลุทฺทปุตฺโต ''อยํ หํโส นิโลฺลลุปฺปจารี, อิมํ พนฺธิตุํ วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา ปุนทิวเส หํเสสุ สรํ อโนติเณฺณสุเยว จาฏิปญฺชเร นิสิโนฺน ตํ ฐานํ คนฺตฺวา อวิทูเร ปญฺชเร อตฺตานํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ฉิทฺทเน โอโลเกโนฺต อจฺฉิฯ ตสฺมิํ ขเณ มหาสตฺโต นวุติหํสสหสฺสปุรกฺขโต หิโยฺย โอติณฺณฏฺฐาเนเยว โอตริตฺวา โอธิยํ นิสีทิตฺวา สาลิํ ขาทโนฺต ปายาสิฯ เนสาโท ปญฺชรฉิทฺทเน โอโลเกโนฺต ตสฺส รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ อตฺตภาวํ ทิสฺวา ''อยํ หํโส สกฏนาภิปฺปมาณสรีโร สุวณฺณวโณฺณ, ตีหิ รตฺตราชีหิ คีวายํ ปริกฺขิโตฺต, ติโสฺส ราชิโย คเลน โอตริตฺวา อุรนฺตเรน คตา, ติโสฺส ปจฺฉาภาเคน นิพฺพิชฺฌิตฺวา คตา, รตฺตกมฺพลสุตฺตสิกฺกาย ฐปิตกญฺจนกฺขโนฺธ วิย อติโรจติ, อิมินา เอเตสํ รญฺญา ภวิตพฺพํ, อิมเมว คณฺหิสฺสามี''ติ จิเนฺตสิฯ หํสราชาปิ พหุํ โคจรํ จริตฺวา ชลกีฬํ กีฬิตฺวา หํสคณปริวุโต จิตฺตกูฏเมว อคมาสิฯ อิมินา นิยาเมเนว ปญฺจ ทิวเส โคจรํ คณฺหิฯ ฉเฏฺฐ ทิวเส เขมโก กาฬสุตฺตวาลมยํ ทฬฺหํ มหารชฺชุํ วฏฺฏิตฺวา ยฏฺฐิยา ปาสํ กตฺวา ''เสฺว หํสราชา อิมสฺมิํ โอกาเส โอตริสฺสตี''ติ ตถโต ญตฺวา อโนฺตอุทเก ยฏฺฐิปาสํ โอฑฺฑิฯ

ปุนทิวเส หํสราชา โอตรโนฺต ปาทํ ปาเส ปเวสโนฺตเยว โอตริฯ อถสฺส ปาโส ปาทํ อยปฏฺฏเกน กฑฺฒโนฺต วิย อาพนฺธิตฺวา คณฺหิฯ โส ''ฉินฺทิสฺสามิ น''นฺติ เวคํ ชเนตฺวา กฑฺฒิตฺวา ปาเตสิฯ ปฐมวาเร สุวณฺณวณฺณํ จมฺมํ ฉิชฺชิ, ทุติยวาเร กมฺพลวณฺณํ มํสํ ฉิชฺชิ, ตติยวาเร นฺหารุ ฉิชฺชิ, จตุตฺถวาเร ปน ''ปาทา ฉิเชฺชยฺยุ,ํ รโญฺญ ปน หีนงฺคตา นาม อนนุจฺฉวิกา''ติ น วายามํ อกาสิ, พลวเวทนา จ ปวตฺติํสุฯ โส จิเนฺตสิ – ''สจาหํ พทฺธรวํ รวิสฺสามิ, ญาตกา เม ญตฺรสฺตา หุตฺวา โคจรํ อคฺคเหตฺวา ฉาตชฺฌตฺตาว ปลายนฺตา ทุพฺพลตฺตา สมุเทฺท ปติสฺสนฺตี''ติฯ โส เวทนํ อธิวาเสตฺวา ปาสวเส วเตฺตตฺวา สาลิํ ขาทโนฺต วิย หุตฺวา เตสํ ยาวทตฺถํ จริตฺวา หํสกีฬํ กีฬนกาเล มหเนฺตน สเทฺทน พทฺธรวํ รวิฯ ตํ สุตฺวา หํสา มรณภยตชฺชิตา วคฺควคฺคา จิตฺตกูฏาภิมุขา ปุริมนเยเนว ปกฺกมิํสุฯ

สุมุโขปิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว จิเนฺตตฺวา วิจินิตฺวา ตีสุปิ โกฏฺฐาเสสุ มหาสตฺตํ อทิสฺวา ''อทฺธา ตเสฺสเวทํ ภยํ อุปฺปนฺน''นฺติ นิวตฺติตฺวา อาคโต มหาสตฺตํ ปาเสน พทฺธํ โลหิตมกฺขิตํ ทุกฺขาตุรํ ปงฺกปิเฏฺฐ นิปนฺนํ ทิสฺวา ''มา ภายิ, มหาราช, อหํ มม ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ตุเมฺห โมเจสฺสามี''ติ วทโนฺต โอตริตฺวา มหาสตฺตํ อสฺสาเสโนฺต ปงฺกปิเฏฺฐ นิสีทิฯ มหาสโตฺต ''นวุ

ติหํสสหเสฺสสฺ มํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายเนฺตสุ อยํ สุมุโข เอกโกว อาคโต, กึ นุ โข ลุทฺทปุตฺตสฺส อาคตกาเล มํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิสฺสติ, อุทาหุ โน’’ติ วีมํสนวเสน โลหิตมกฺขิโต ปาสยฏฺฐิยํ โอลมฺพโนฺตเยว ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๘๙. ‘‘เอเต หํสา ปกฺกมนฺติ, วกฺกงฺคา ภยเมริตา;
หริตฺตจ เหมวณฺณ, กามํ สุมุข ปกฺกมฯ

๙๐. ‘‘โอหาย มํ ญาติคณา, เอกํ ปาสวสํ คตํ;
อนเปกฺขมานา คจฺฉนฺติ, กึ เอโก อวหียสิฯ

๙๑. ‘‘ปเตว ปตตํ เสฏฺฐ, นตฺถิ พเทฺธ สหายตา;
มา อนีฆาย หาเปสิ, กามํ สุมุข ปกฺกมา’’ติฯ

ตตฺถ **ภยเมริตา**ติ ภเยน เอริตา ภยฆฏฺฏิตา ภยจลิตาฯ ตติยปเท ‘‘หรี’’ติปิ ‘‘เหม’’นฺติปิ สุวณฺณเสฺสว นามํฯ โส จ หริตฺตจตาย เหมวโณฺณ, เตน ตํ เอวํ อาลปติฯ **สุมุขา**ติ สุนฺทรมุขฯ **อนเปกฺขมานา**ติ ตว ญาตกา มํ อโนโลเกนฺตา นิราลยา หุตฺวาฯ **ปเตวา**ติ อุปฺปตาหิเยวฯ **มา อนีฆายา**ติ อิโต คนฺตฺวา ปตฺตพฺพาย นิทฺทุกฺขภาวาย วีริยํ มา หาเปสิฯ

ตํ สุตฺวา สุมุโข ‘‘อยํ หํสราชา มม ปิยมิตฺตภาวํ น ชานาติ, อนุปฺปิยภาณี มิโตฺตติ มํ สลฺลเกฺขติ, สิเนหภาวมสฺส ทเสฺสสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๙๒. ‘‘นาหํ ทุกฺขปเรโตปิ, ธตรฏฺฐ ตุวํ ชเห;
ชีวิตํ มรณํ วา เม, ตยา สทฺธึ ภวิสฺสติฯ

๙๓. ‘‘นาหํ ทุกฺขปเรโตปิ, ธตรฏฺฐ ตุวํ ชเห;
น มํ อนริยสํยุเตฺต, กเมฺม โยเชตุมรหสิฯ

๙๔. ‘‘สกุมาโร สขาตฺยสฺมิ, สจิเตฺต จสฺมิ เต ฐิโต;
ญาโต เสนาปตี ตฺยาหํ, หํสานํ ปวรุตฺตมฯ

๙๕. ‘‘กถํ อหํ วิกตฺติสฺสํ, ญาติมเชฺฌ อิโต คโต;
ตํ หิตฺวา ปตตํ เสฏฺฐ, กึ เต วกฺขามิโต คโต;
อิธ ปาณํ จชิสฺสามิ, นานริยํ กตฺตุมุสฺสเห’’ติฯ

ตตฺถ **นาหนฺ**ติ อหํ, มหาราช, กายิกเจตสิเกน ทุเกฺขน ผุโฏฺฐปิ ตํ น ชหามิฯ **อนริยสํยุเตฺต**ติ มิตฺตทุพฺภีหิ อหิริเกหิ กตฺตพฺพตาย อนริยภาเวน สํยุเตฺตฯ **กเมฺม**ติ ตํ ชหิตฺวา ปกฺกมนกเมฺมฯ **สกุมาโร**ติ สมานกุมาโร, เอกทิวเสเนว ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา เอกทิวเส อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา เอกโต วฑฺฒิตกุมาโรติ อโตฺถฯ **สขาตฺยสฺมี**ติ อหํ เต ทกฺขิณกฺขิสโม ปิยสหาโยฯ **สจิเตฺต**ติ ตว สเก จิเตฺต อหํ ฐิโต ตว วเส วตฺตามิ, ตยิ ชีวเนฺต ชีวามิ, น ชีวเนฺต น ชีวามีติ อโตฺถฯ ‘‘สํจิเตฺต’’ติปิ ปาโฐ, ตว จิเตฺต อหํ สณฺฐิโต สุฏฺฐุ ฐิโตติ อโตฺถฯ **ญาโต**ติ สพฺพหํสานํ อนฺตเร ปญฺญาโตฯ **วิกตฺติสฺสนฺ**ติ ‘‘กุหึ หํสราชา’’ติ ปุจฺฉิโต อหํ กินฺติ กเถสฺสามิฯ **กึ เต วกฺขามี**ติ เต ตว ปวตฺตึ ปุจฺฉเนฺต หํสคเณ กึ วกฺขามิฯ

เอวํ สุมุเขน จตูหิ คาถาหิ สีหนาเท นทิเต ตสฺส คุณํ ปกาเสโนฺต มหาสโตฺต อาห –

๙๖. ‘‘เอโส หิ ธโมฺม สุมุข, ยํ ตฺวํ อริยปเถ ฐิโต;
โย ภตฺตารํ สขารํ มํ, น ปริจฺจตฺตุมุสฺสเหฯ

๙๗.‘‘ตณฺหิ เม เปกฺขมานสฺส, ภยํ น เตฺวว ชายติ;
อธิคจฺฉสิ ตฺวํ มยฺหํ, เอวํภูตสฺส ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **เอโส ธโมฺม**ติ เอส โปราณกปณฺฑิตานํ สภาโวฯ **ภตฺตารํ สขารํ ม**นฺติ สามิกญฺจ สหายญฺจ มํฯ **ภย**นฺติ จิตฺตุตฺราโส มยฺหํ น ชายติ, จิตฺตกูฏปพฺพเต หํสคณมเชฺฌ ฐิโต วิย โหมิฯ **มยฺห**นฺติ มม ชีวิตํ ตฺวํ ลภาเปสฺสสิฯ

เอวํ เตสํ กเถนฺตานเญฺญว ลุทฺทปุโตฺต สรปริยเนฺต ฐิโต หํเส ตีหิ ขเนฺธหิ ปลายเนฺต ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข’’ติ ปาสฏฺฐานํ โอโลเกโนฺต โพธิสตฺตํ ปาสยฏฺฐิยํ โอลมฺพนฺตํ ทิสฺวา สญฺชาต โสมนโสฺส กจฺฉํ ทฬฺหํ พนฺธิตฺวา มุคฺครํ คเหตฺวา กปฺปุฏฺฐานคฺคิ วิย อวตฺถรมาโน ปณฺหิยา อกฺกนฺตกลเล อุปริสีเสน คนฺตฺวา ปุรโต ปตเนฺต เวเคน อุปสงฺกมิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๙๘. ‘‘อิเจฺจวํ มนฺตยนฺตานํ, อริยานํ อริยวุตฺตินํ;
ทณฺฑมาทาย เนสาโท, อาปตี ตุริโต ภุสํฯ

๙๙. ‘‘ตมาปตนฺตํ ทิสฺวาน, สุมุโข อติพฺรูหยิ;
อฏฺฐาสิ ปุรโต รโญฺญ, หํโส วิสฺสาสยํ พฺยถํฯ

๑๐๐.‘‘มา ภายิ ปตตํ เสฏฺฐ, น หิ ภายนฺติ ตาทิสา;
อหํ โยคํ ปยุญฺชิสฺสํ, ยุตฺตํ ธมฺมูปสญฺหิตํ;
เตน ปริยาปทาเนน, ขิปฺปํ ปาสา ปโมกฺขสี’’ติฯ

ตตฺถ **อริยวุตฺติน**นฺติ อริยาจาเร วตฺตมานานํฯ **ภุส**นฺติ ทฬฺหํ พลวํฯ **อติพฺรูหยี**ติ อนนฺตร คาถาย อาคตํ ‘‘มา ภายี’’ติ วจนํ วทโนฺต อติพฺรูเหสิ มหาสทฺทํ นิจฺฉาเรสิฯ **อฏฺฐาสี**ติ สเจ เนสาโท ราชานํ ปหริสฺสติ, อหํ ปหารํ สมฺปฏิจฺฉิสฺสามีติ ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ปุรโต อฏฺฐาสิฯ **วิสฺสาสย**นฺติ วิสฺสาเสโนฺต อสฺสาเสโนฺตฯ **พฺยถ**นฺติ พฺยถิตํ ภีตํ ราชานํ ‘‘มา ภายี’’ติ อิมินา วจเนน วิสฺสาเสโนฺตฯ **ตาทิสา**ติ ตุมฺหาทิสา ญาณวีริยสมฺปนฺนาฯ **โยค**นฺติ ญาณวีริยโยคํฯ **ยุตฺต**นฺติ อนุจฺฉวิกํฯ **ธมฺมูปสญฺหิต**นฺติ การณนิสฺสิตํฯ **เตน ปริยาปทาเนนา**ติ เตน มยา ปยุเตฺตน โยเคน ปริสุเทฺธนฯ **ปโมกฺขสี**ติ มุจฺจิสฺสสิฯ

เอวํ สุมุโข มหาสตฺตํ อสฺสาเสตฺวา ลุทฺทปุตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา มธุรํ มานุสึ วาจํ นิจฺฉาเรโนฺต, ‘‘สมฺม, ตฺวํ โกนาโมสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สุวณฺณวณฺณหํสราช, อหํ เขมโก นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘สมฺม เขมก, ‘ตยา โอฑฺฑิตวาลปาเส โย วา โส วา หํโส พโทฺธ’ติ สญฺญํ มา กริ, นวุติยา หํสสหสฺสานํ ปวโร ธตรฏฺฐหํสราชา เต ปาเส พโทฺธ, ญาณสีลาจารสมฺปโนฺน สงฺคาหกปเกฺข ฐิโต, น ตํ มาเรตุํ ยุโตฺต, อหํ ตว อิมินา กตฺตพฺพกิจฺจํ กริสฺสามิ, อยมฺปิ สุวณฺณวโณฺณ, อหมฺปิ ตเถว, อหํ เอตสฺสตฺถาย อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิสฺสามิ, สเจ ตฺวํ เอตสฺส ปตฺตานิ คณฺหิตุกาโมสิ, มม ปตฺตานิ คณฺห, อโถปิ จมฺมมํสนฺหารุอฏฺฐีนมญฺญตรํ คณฺหิตุกาโมสิ, มเมว สรีรโต คณฺห, อถ นํ กีฬาหํสํ กาตุกาโมสิ, มเญฺญว กร, ชีวนฺตเมว วิกฺกิณิตฺวา สเจ ธนํ อุปฺปาเทตุกาโมสิ, มํ ชีวนฺตเมว วิกฺกิณิตฺวา ธนํ อุปฺปาเทหิ, มา เอตํ ญาณาทิคุณสํยุตฺตํ หํสราชานํ อวธิ, สเจ หิ นํ วธิสฺสสิ, นิรยาทีหิ น มุจฺจิสฺสสี’’ติ ตํ นิรยาทิภเยน สนฺตเชฺชตฺวา อตฺตโน มธุ

รกถํ คณฺหาเปตฺวา ปุน โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ อสฺสาเสนฺโต อฏฺฐาสิฯ เนสาโท ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘อยํ ติรจฺฉานคโต สมาโน มนุเสฺสหิปิ กาตุํ อสกฺกุเณยฺยํ เอวรูปํ มิตฺตธมฺมํ กโรติ, มนุสฺสาปิ เอวํ มิตฺตธเมฺม ฐาตุํ น สโกฺกนฺติ, อโห เอส ญาณสมฺปโนฺน มธุรกโถ ธมฺมิโก’’ติ สกลสรีรํ ปีติโสมนสฺสปริปุณฺณํ กตฺวา ปหฏฺฐโลโม ทณฺฑํ ฉเฑฺฑตฺวา สิรสิ อญฺชลิํ ปติฏฺฐเปตฺวา สูริยํ นมสฺสโนฺต วิย สุมุขสฺส คุณํ กิเตฺตโนฺต อฏฺฐาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๐๑. ‘‘ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, สุมุขสฺส สุภาสิตํ;
ปหฏฺฐโลโม เนสาโท, อญฺชลิสฺส ปณามยิฯ

๑๐๒. ‘‘น เม สุตํ วา ทิฏฺฐํ วา, ภาสโนฺต มานุสิํ ทิโช;
อริยํ พฺรุวาโน วกฺกโงฺค, จชโนฺต มานุสิํ คิรํฯ

๑๐๓. ‘‘กิํ นุ ตายํ ทิโช โหติ, มุโตฺต พทฺธํ อุปาสสิ;
โอหาย สกุณา ยนฺติ, กิํ เอโก อวหียสี’’ติฯ

ตตฺถ **อญฺชลิสฺส ปณามยี**ติ อญฺชลิํ อสฺส อุปนามยิ, ‘‘น เม’’ติ คาถายสฺส ฤติํ กโรติฯ ตตฺถ **มานุสิ**นฺติ มนุสฺสวาจํฯ **อริย**นฺติ สุนฺทรํ นิโทฺทสํฯ **จชโนฺต**ติ วิสฺสเชฺชโนฺตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สมฺม, ตฺวํ ทิโช สมาโน อชฺช มยา สทฺธิํ มานุสิํ วาจํ ภาสโนฺต นิโทฺทสํ พฺรุวาโน มานุสิํ คิรํ จชโนฺต ปจฺจกฺขโต ทิโฏฺฐ, อิโต ปุเพฺพ ปน อิทํ อจฺฉริยํ มยา เนว สุตํ น ทิฏฺฐนฺติฯ **กิํ นุ ตาย**นฺติ ยํ เอตํ ตฺวํ อุปาสสิ, กิํ นุ เต อยํ โหติฯ

เอวํ ตุฏฺฐจิเตฺตน เนสาเทน ปุโฏฺฐ สุมุโข ‘‘อยํ มุทุโก ชาโต, อิทานิสฺส ภิโยฺยโสมตฺตาย มุทุภาวตฺถํ มม คุณํ ทเสฺสสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๑๐๔. ‘‘ราชา เม โส ทิชามิตฺต, เสนาปจฺจสฺส การยิํ;
ตมาปเท ปริจฺจตุํ, นุสฺสเห วิหคาธิปํฯ

๑๐๕. ‘‘มหาคณาย ภตฺตา เม, มา เอโก พฺยสนํ อคา;
ตถา ตํ สมฺม เนสาท, ภตฺตายํ อภิโต รเม’’ติฯ

ตตฺถ **นุสฺสเห**ติ น สมโตฺถมฺหิฯ **มหาคณายา**ติ มหโต หํสคณสฺสฯ **มา เอโก**ติ มาทิเสเสวเก วิชฺชมาเน มา เอกโก พฺยสนํ อคาฯ **ตถา ต**นฺติ ยถา อหํ วทามิ, ตเถว ตํฯ **สมฺมา**ติ วยสฺสฯ **ภตฺตายํ อภิโต รเม**ติ ภตฺตา อยํ มม, อหมสฺส อภิโต รเม สนฺติเก รมามิ น อุกฺกณฺฐามีติฯ

เนสาโท ตํ ตสฺส ธมฺมนิสฺสิตํ มธุรกถํ สุตฺวา โสมนสฺสปฺปโตฺต ปหฏฺฐโลโม ‘‘สจาหํ เอตํ สีลาทิคุณสํยุตฺตํ หํสราชานํ วธิสฺสามิ, จตูหิ อปาเยหิ น มุจฺจิสฺสามิ, ราชา มํ ยทิจฺฉติ, ตํ กโรตุ, อหเมตํ สุมุขสฺส ทายํ กตฺวา วิสฺสเชฺชสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๑๐๖. ‘‘อริยวตฺตสิ วกฺกงฺค, โย ปิณฺฑมปจายสิ;
จชามิ เต ตํ ภตฺตารํ, คจฺฉถูโภ ยถาสุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **อริยวตฺตสี**ติ มิตฺตธมฺมรกฺขณสงฺขาเตน อาจารอริยานํ วเตฺตน สมนฺนาคโตสิฯ **ปิณฺฑมปจายสี**ติ ภตฺตุ สนฺติกา ลทฺธํ ปิณฺฑํ เสนาปติฏฺฐานํ ปูเชสิฯ **คจฺฉถูโภ**ติ เทฺวปิ ชนา

อสฺสุมุเข ญาติสเงฺฆ หาสยมานา ยถาสุขํ คจฺฉถาติฯ

เอวํ วตฺวา เนสาโท มุทุจิเตฺตน มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ยฏฺฐึ โอนาเมตฺวา ปงฺกปิเฏฺฐ นิสีทาเปตฺวา ปาสยฏฺฐิยา โมเจตฺวา ตํ อุกฺขิปิตฺวา สรโต นีหริตฺวา ตรุณทพฺพติณปิเฏฺฐ นิสีทาเปตฺวา ปาเท พทฺธปาสํ สณิกํ โมเจตฺวา มหาสเตฺต พลวสิเนหํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา เมตฺตจิเตฺตน อุทกํ อาทาย โลหิตํ โธวิตฺวา ปุนปฺปุนํ ปริมชฺชิ, อถสฺส เมตฺตานุภาเวน สิราย สิรา, มํเสน มํสํ, จเมฺมน จมฺมํ ฆฏิตํ, ปาโท ปากติโก อโหสิ, อิตเรน นิพฺพิเสโสฯ โพธิสโตฺต สุขปฺปโตฺต หุตฺวา ปกติภาเวน นิสีทิฯ สุมุโข อตฺตานํ นิสฺสาย รโญฺญ สุขิตภาวํ ทิสฺวา สญฺชาตโสมนโสฺส จิเนฺตสิ – ‘‘อิมินา อมฺหากํ มหาอุปกาโร กโต, อเมฺหหิ เอตสฺส กโต อุปกาโร นาม นตฺถิ, สเจ เอส ราชราชมหามตฺตานํ อตฺถาย อเมฺห คณฺหิ, เตสํ สนฺติกํ เนตฺวา พหุํ ธนํ ลภิสฺสติ, สเจ อตฺตโน อตฺถาย คณฺหิ, อเมฺห วิกฺกิณิตฺวา ธนํ ลภิสฺสเตว, ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว น’’นฺติฯ อถ นํ อุปการํ กาตุกามตาย ปุจฺฉโนฺต อาห –

๑๐๗. ‘‘สเจ อตฺตปฺปโยเคน, โอหิโต หํสปกฺขินํ;
ปฏิคฺคณฺหาม เต สมฺม, เอตํ อภยทกฺขิณํฯ

๑๐๘. ‘‘โน เจ อตฺตปฺปโยเคน, โอหิโต หํสปกฺขินํ;
อนิสฺสโร มุญฺจมเมฺห, เถยฺยํ กยิราสิ ลุทฺทกา’’ติฯ

ตตฺถ **สเจ**ติ, สมฺม เนสาท, สเจ ตยา อตฺตโน ปโยเคน อตฺตโน อตฺถาย หํสานเญฺจว เสสปกฺขีนญฺจ ปาโส โอหิโตฯ **อนิสฺสโร**ติ อนิสฺสโร หุตฺวา อเมฺห มุญฺจโนฺต เยนาสิ อาณโตฺต, ตสฺสสนฺตกํ คณฺหโนฺต เถยฺยํ กยิราสิฯ

ตํ สุตฺวา เนสาโท ‘‘นาหํ ตุเมฺห อตฺตโน อตฺถาย คณฺหึ, พาราณสิรญฺญา ปน สํยเมน คณฺหาปิโตมฺหี’’ติ วตฺวา เทวิยา ทิฏฺฐสุปินกาลโต ปฏฺฐาย ยาว รญฺญา เตสํ อาคตภาวํ สุตฺวา, ‘‘สมฺม เขมก, เอกํ วา เทฺว วา หํเส คณฺหิตุํ วายม, มหนฺตํ เต ยสํ ทสฺสามี’’ติ วตฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา อุโยฺยชิตภาโว, ตาว สพฺพํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา สุมุโข ‘‘อิมินา เนสาเทน อตฺตโน ชีวิตํ อคเณตฺวา อเมฺห วิสฺสเชฺชเนฺตน ทุกฺกรํ กตํ, สเจ มยํ อิโต จิตฺตกูฏํ คมิสฺสาม, เนว ธตรฏฺฐรโญฺญ ปญฺญานุภาโว, น มยฺหํ มิตฺตธโมฺม ปากโฏ ภวิสฺสติ, น ลุทฺทปุโตฺต มหนฺตํ ยสํ ลจฺฉติ, น ราชา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐหิสฺสติ, น เทวิยา มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา , ‘‘สมฺม, เอวํ สเนฺต อเมฺห วิสฺสเชฺชตุํ น ลภสิ, รโญฺญ โน ทเสฺสหิ, โส อเมฺห ยถารุจึ กริสฺสตี’’ติ อิมมตฺถํ ปกาเสโนฺต คาถมาห –

๑๐๙. ‘‘ยสฺส ตฺวํ ภตโก รโญฺญ, กามํ ตเสฺสว ปาปย;
ตตฺถ สํยมโน ราชา, ยถาภิญฺญํ กริสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตเสฺสวา**ติ ตเสฺสว สนฺติกํ เนหิฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ ราชนิเวสเนฯ **ยถาภิญฺญ**นฺติ ยถาธิปฺปายํ ยถารุจึฯ

ตํ สุตฺวา เนสาโท ‘‘มา โว ภทฺทเนฺต ราชทสฺสนํ รุจฺจิตฺถ, ราชาโน นาม สปฺปฏิภยา, กีฬาหํเส วา โว กเรยฺยุํ มาเรยฺยุํ วา’’ติ อาหฯ อถ นํ สุมุโข, ‘‘สมฺม ลุทฺทก มา อมฺหากํ จินฺตยิ, อหํ ตาทิสสฺส กกฺขฬสฺส ธมฺมกถาย มทฺทวํ ชเนสึ, รโญฺญ กึ น ชเนสฺสามิ, ราชาโน หิ ปณฺฑิตา สุภาสิตทุพฺภาสิตญฺญุ, ขิปฺปํ โน รโญฺญ สนฺติกํ เนหิ, นยโนฺต จ มา พนฺธเนน นยิ, ปุปฺผปญฺชเร ปน นิสีทาเปตฺวา เนหิ, ปุปฺผปญฺชรํ กโรโนฺต ธตรฏฺฐสฺส มหนฺตํ เสตปทุม

สญฺฉนฺนํ, มม ขุทฺทกํ รตฺตปทุมสญฺฉนฺนํ กตฺวา ธตรฏฺฐํ ปุรโต, มมํ ปจฺฉโต นีจตรํ กตฺวา อาทาย ขิปฺปํ เนตฺวา รโญฺญ ทเสฺสหี''ติ อาหฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ''สุมุโข ราชานํ ทิสฺวา มม มหนฺตํ ยสํ ทาตุกาโม ภวิสฺสตี''ติ สญฺชาตโสมนโสฺส มุทูหิ ลตาหิ ปญฺชเร กตฺวา ปทุเมหิ ฉาเทตฺวา วุตฺตนเยเนว เต คเหตฺวา อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๑๐. ''อิเจฺจวํ วุโตฺต เนสาโท, เหมวเณฺณ หริตฺตเจ;
อุโภ หเตฺถหิ สงฺคยฺห, ปญฺชเร อชฺฌโวทหิฯ

๑๑๑. ''เต ปญฺชรคเต ปกฺขี, อุโภ ภสฺสรวณฺณิเน;
สุมุขํ ธตรฏฺฐญฺจ, ลุโทฺท อาทาย ปกฺกมี''ติฯ

ตตฺถ **อชฺฌโวทหี**ติ โอทหิ ฐเปสิฯ **ภสฺสรวณฺณิเน**ติ ปภาสมฺปนฺนวเณฺณฯ

เอวํ ลุทฺทสฺส เต อาทาย ปกฺกมนกาเล ธตรโฏฺฐ ปากหํสราชธีตรํ อตฺตโน ภริยํ สริตฺวา สุมุขํ อามเนฺตตฺวา กิเลสวเสน วิลปิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๑๒. ''หรียมาโน ธตรโฏฺฐ, สุมุขํ เอตทพฺรวิ;
พาฬฺหํ ภายามิ สุมุข, สามาย ลกฺขณูรุยา;
อสฺมากํ วธมญฺญาย, อถตฺตานํ วธิสฺสติฯ

๑๑๓. ''ปากหํสา จ สุมุข, สุเหมา เหมสุตฺตจา;
โกญฺจี สมุทฺทตีเรว, กปณา นูน รุจฺฉตี''ติฯ
ตตฺถ **ภายามี**ติ มรณโต ภายามิฯ **สามายา**ติ สุวณฺณวณฺณายฯ **ลกฺขณูรุยา**ติ ลกฺขณสมฺปนฺนอูรุยาฯ **วจมญฺญายา**ติ วธํ ชานิตฺวา ''มม ปิยสามิโก มาริโต''ติ สญฺญี หุตฺวาฯ **วธิสฺสตี**ติ กิํ เม ปิยสามิเก มเต ชีวิเตนาติ มริสฺสติฯ **ปากหํสา**ติ ปากหํสราชธีตาฯ **สุเหมา**ติ เอวํนามิกาฯ **เหมสุตฺตจา**ติ เหมสทิสสุนฺทรตจาฯ **รุจฺฉตี**ติ ยถา โลณิสงฺขาตํ สมุทฺทํ โอตริตฺวา มเต ปติมฺหิ โกญฺจี สกุณิกา กปณา โรทติ, เอวํ นูน สา โรทิสฺสตีติฯ

ตํ สุตฺวา สุมุโข ''อยํ หํสราชา อเญฺญ โอวทิตุํ ยุโตฺต มาตุคามํ นิสฺสาย กิเลสวเสน วิลปติ, อุทกสฺส อาทิตฺตกาโล วิย วติยา อุฏฺฐาย เกทารขาทนกาโล วิย จ ชาโต, ยํนูนาหํ อตฺตโน พเลน มาตุคามสฺส โทสํ ปกาเสตฺวา เอตํ สญฺญาเปยฺย''นฺติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๑๑๔. ''เอวํ มหโนฺต โลกสฺส, อปฺปเมโยฺย มหาคณี;
เอกิตฺถิมนุโสเจยฺย, นยิทํ ปญฺญวตามิวฯ

๑๑๕. ''วาโตว คนฺธมาเทติ, อุภยํ เฉกปาปกํ;
พาโล อามกปกฺกํว, โลโล อโนฺธว อามิสํฯ

๑๑๖. ''อวินิจฺฉยญฺญุ อเตฺถสุ, มโนฺทว ปฏิภาสิ มํ;
กิจฺจากิจฺจํ น ชานาสิ, สมฺปโตฺต กาลปริยายํฯ

๑๑๗. ''อฑฺฒุมฺมโตฺต อุทีเรสิ, โย เสยฺยา มญฺญสิตฺถิโย;
พหุสาธารณา เหตา, โสณฺฑานํว สุราฆรํฯ

๑๑๘. ''มายา เจตา มรีจี จ, โสกา โรคา จุปทฺทวา;

ขรา จ พนฺธนา เจตา, มจฺจุปาสา คุหาสยา;
ตาสุ โย วิสฺสเส โปโส, โส นเรสุ นราธโม’’ติฯ

ตตฺถ **มหโนฺต**ติ มหโนฺต สมาโนฯ **โลกสฺสา**ติ หํสโลกสฺสฯ **อปฺปเมโยฺย**ติ คุเณหิ ปเมตุํ อสกฺกุเณโยฺยฯ **มหาคณี**ติ มหเนฺตน คเณน สมนฺนาคโต คณสตฺถาฯ **เอกิตฺถิน**ฺติ ยํ เอวรูโป ภวํ เอกํ อิตฺถึ อนุโสเจยฺย, อิทํ อนุโสจนํ น ปญฺญวตํ อิว, เตนาหํ อชฺช ตํ พาโลติ มญฺญามีติ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ

อาเทตีติ คณฺหาติฯ **เฉกปาปก**นฺติ สุนฺทราสุนฺทรํฯ **อามกปกฺก**ติ อามกญฺจ ปกฺกญฺจฯ **โลโล**ติ รสโลโลฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, ยถา นาม วาโต ปทุมสราทีนิ ปหริตฺวา สุคนฺธมฺปิ สงฺการฏฺฐานาทีนิ ปหริตฺวา ทุคฺคนฺธมฺปีติ อุภยํ เฉกปาปกํ คนฺธํ อาทิยติ, ยถา จ พาโล กุมารโก อมฺพชมฺพูนํ เหฏฺฐา นิสิโนฺน หตฺถํ ปสาเรตฺวา ปติตปติตํ อามกมฺปิ ปกฺกมฺปิ ผลํ คเหตฺวา ขาทติ, ยถา จ รสโลโล อโนฺธ ภเตฺต อุปนีเต ยํกิญฺจิ สมกฺขิกมฺปิ นิมฺมกฺขิกมฺปิ อามิสํ อาทิยติ, เอวํ อิตฺถิโย นาม กิเลสวเสน อฑฺฒมฺปิ ทุคฺคตมฺปิ กุลีนมฺปิ อกุลีนมฺปิ อภิรูปมฺปิ วิรูปมฺปิ คณฺหนฺติ ภชนฺติ, ตาทิสานํ ปาปธมฺมานํ อิตฺถีนํ กึการณา วิปฺปลปสิ, มหาราชาติฯ

อเตฺถสูติ การณาการเณสุฯ **มโนฺท**ติ อนฺธพาโลฯ **ปฏิภาสิ มนฺ**ติ มม อุปฏฺฐาสิฯ **กาลปริยาย**นฺติ เอวรูปํ มรณกาลํ ปโตฺต ‘‘อิมสฺมึ กาเล อิทํ กตฺตพฺพํ, อิทํ นกตฺตพฺพํ, อิทํ วตฺตพฺพํ, อิทํ น วตฺตพฺพ’’นฺติ น ชานาสิ เทวาติฯ **อฑฺฒุมฺมโตฺต**ติ อฑฺฒุมฺมตฺตโก มเญฺญ หุตฺวาฯ **อุทีเรสี**ติ ยถา สุรํ ปิวิตฺวา นาติมโตฺต ปุริโส ยํ วา ตํ วา ปลปติ, เอวํ ปลปสีติ อโตฺถฯ **เสยฺยา**ติ วรา อุตฺตมาฯ

‘‘มายา จา’’ติอาทีสุ, เทว, อิตฺถิโย นาเมตา วญฺจนเฏฺฐน **มายา,** อคยฺหุปคเฏฺฐน **มรีจี,** โสกาทีนํ ปจฺจยตฺตา **โสกา, โรคา,** อเนกปฺปการา **อุปทฺทวา,** โกธาทีหิ ถทฺธภาเวเนว **ขรา**ฯ ตา หิ นิสฺสาย อนฺทุพนฺธนาทีหิ พนฺธนโต **พนฺธนา เจตา,** อิตฺถิโย นาม สรีรคุหาสยวเสเนว มจฺจุ นาม เอตา, เทวาติฯ ‘‘กามเหตุ, กามนิทานํ, กามาธิกรณํ, กามานเมว เหตุ ราชาโน โจรํ คเหตฺวา’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๖๘-๑๖๙) สุเตฺตนเปส อโตฺถ ทีเปตโพฺพฯ

ตโต ธตรโฏฺฐ มาตุคาเม ปฏิพทฺธจิตฺตตาย ‘‘ตฺวํ มาตุคามสฺส คุณํ น ชานาสิ, ปณฺฑิตา เอว เอตํ ชานนฺติ, น เหตา ครหิตพฺพา’’ติ ทีเปโนฺต อาห –

๑๑๙. ‘‘ยํ วุเทฺธหิ อุปญฺญาตํ, โก ตํ นินฺทิตุมรหติ;
มหาภูติตฺถิโย นาม, โลกสฺมึ อุทปชฺชิสุํฯ

๑๒๐. ‘‘ขิฑฺฑา ปณิหิตา ตฺยาสุ, รติ ตฺยาสุ ปติฏฺฐิตา;
พีชานิ ตฺยาสุ รูหนฺติ, ยทิทํ สตฺตา ปชายเร;
ตาสุ โก นิพฺพิเท โปโส, ปาณมาสชฺช ปาณิภิฯ

๑๒๑. ‘‘ตฺวเมว นโญฺญ สุมฺข, ถีนํ อเตฺถสุ ยุญฺชสิ;
ตสฺส ตฺยชฺช ภเย ชาเต, ภีเต น ชายเต มติฯ

๑๒๒. ‘‘สโพฺพ หิ สํสยํ ปโตฺต, ภยํ ภีรู ติติกฺขติ;
ปณฺฑิตา จ มหนฺตาโน, อเตฺถ ยุญฺชนฺติ ทุยฺยุเชฯ

๑๒๓.‘‘เอตทตฺถาย ราชาโน, สูรมิจฺฉนฺติ มนฺตินํ;
ปฏิพาหติ ยํ สูโร, อาปทํ อตฺตปริยายํฯ

๑๒๔.‘‘มา โน อชฺช วิกนฺตึสุ, รโญฺญ สูทา มหานเส;
ตถา หิ วโณฺณ ปตฺตานํ, ผลํ เวฬุํว ตํ วธิฯ

๑๒๕.‘‘มุโตฺตปิ น อิจฺฉิ อุเฑฺฑตุํ, สยํ พนฺธํ อุปาคมิ;
โสปชฺช สํสยํ ปโตฺต, อตฺถํ คณฺหาหิ มา มุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยนฺ**ติ ยํ มาตุคามสงฺขาตํ วตฺถุ ปญฺญาวุเทฺธหิ ญาตํ, เตสเมว ปากฏํ, น พาลานํฯ **มหาภูตา**ติ มหาคุณา มหานิสํสาฯ **อุทปชฺชิสุนฺ**ติ ปฐมกปฺปิกกาเล อิตฺถิลิงฺคเสฺสว ปฐมํ ปาตุภูตตฺตา ปฐมํ นิพฺพตฺตาติ อโตฺถฯ **ตฺยาสู**ติ สุมุข ตาสุ อิตฺถีสุ กายวจีขิฑฺฑา จ **ปณิหิตา** โอหิตา ฐปิตา, กามคุณรติ จ ปติฏฺฐิตาฯ **พีชานี**ติ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธอริยสาวกจกฺกวตฺติอาทิพีชานิ ตาสุ รุหนฺติฯ **ยทิทนฺ**ติ เย เอเต สเพฺพปิ สตฺตาฯ **ปชายเร**ติ สเพฺพ ตาสเญฺญว กุจฺฉิมฺหิ สํวทฺธาติ ทีเปติฯ **นิพฺพิเท**ติ นิพฺพิเนฺทยฺยฯ **ปาณมาสชฺช ปาณิภี**ติ อตฺตโน ปาเณหิปิ ตาสํ ปาณํ อาสาเทตฺวา อตฺตโน ชีวิตํ จชโนฺตปิ ตา ลภิตฺวา โก นิพฺพิเนฺทยฺยาติ อโตฺถฯ

นโญฺญติ น อโญฺญ, สุมุข, มยา จิตฺตกูฏตเล หํสคณมเชฺฌ นิสิเนฺนน ตํ อทิสฺวา ‘‘กหํ นุ สุมุโข’’ติ วุเตฺต ‘‘เอส มาตุคามํ คเหตฺวา กญฺจนคุหายํ อุตฺตมรตึ อนุโภตี’’ติ วทนฺติ, เอวํ ตฺวเมว ถีนํ อเตฺถสุ **ยุญฺชสิ** ยุตฺตปยุโตฺต โหสิ, น อโญฺญติ อโตฺถฯ **ตสฺส ตฺยชฺชา**ติ ตสฺส เต อชฺช มรณภเย ชาเต อิมินา ภีเตน มรณภเยน ภีโต มเญฺญ, อยํ มาตุคามสฺส โทสทสฺสเน นิปุณา มติ ชายเตติ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ

สโพฺพ หีติ โย หิ โกจิฯ **สํสยํ ปโตฺต**ติ ชีวิตสํสยปฺปโตฺตฯ **ภีรู**ติ ภีรู หุตฺวาปิ ภยํ อธิวาเสติฯ **มหนฺตาโน**ติ เย ปน ปณฺฑิตา จ โหนฺติ มหเนฺต จ ฐาเน ฐิตา มหนฺตาโน, เต ทุยฺยุเช อเตฺถ ยุญฺชนฺติ ฆเฏนฺติ วายมนฺติ, ตสฺมา ‘‘มา ภายิ, ธีโร โหหี’’ติ ตํ อุสฺสาเหโนฺต เอวมาหฯ **อาปทนฺ**ติ สามิโน อาคตํ อาปทํ เอส สูโร ปฏิพาหติ, เอตทตฺถาย สูรํ มนฺตินํ อิจฺฉนฺติฯ **อตฺตปริยายนฺ**ติ อตฺตโน ปริตฺตาณมฺปิ จ กาตุํ สโกฺกตีติ อธิปฺปาโยฯ

วิกนฺตึสูติ ฉินฺทึสุฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สมฺม สุมุข, ตฺวํ มยา อตฺตโน อนนฺตเร ฐาเน ฐปิโต, ตสฺมา ยถา อชฺช รโญฺญ สูทา อเมฺห มํสตฺถาย น วิกนฺตึสุ, ตถา กโรหิ, ตาทิโส หิ อมฺหากํ ปตฺตวโณฺณฯ **ตํ วธี**ติ สฺวายํ วโณฺณ ยถา นาม เวฬุํ นิสฺสาย ชาตํ ผลํ เวฬุเมว วธติ, ตถา มา ตํ วธิ, ตญฺจ มญฺจ มา วธีติ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ

มุโตฺตปีติ ยถาสุขํ จิตฺตกูฏปพฺพตํ คจฺฉาติ เอวํ ลุทฺทปุเตฺตน มยา สทฺธึ มุโตฺต วิสฺสชฺชิโต สมาโนปิ อุฑฺฑิตุํ น อิจฺฉิฯ **สยนฺ**ติ ราชานํ ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา สยเมว พนฺธํ อุปคโตติ เอวมิทํ อมฺหากํ ภยํ ตํ นิสฺสาย อาคตํฯ **โสปชฺชา**ติ โสปิ อชฺช ชีวิตสํสยํ ปโตฺตฯ **อตฺถํ คณฺหาหิ มา มุขนฺ**ติ อิทานิ อมฺหากํ มุญฺจนการณํ คณฺห, ยถา มุจฺจาม, ตถา วายม, ‘‘วาโตว คนฺธมาเทตี’’ติอาทีนิ วทโนฺต อิตฺถิครหตฺถาย มุขํ มา ปสารยิฯ

เอวํ มหาสโตฺต มาตุคามํ วเณฺณตฺวา สุมุขํ อปฺปฏิภาณํ กตฺวา ตสฺส อนตฺตมนภาวํ วิทิตฺวา อิทานิ นํ ปคฺคณฺหโนฺต คาถมาห –

๑๒๖.‘‘โส ตํ โยคํ ปยุญฺชสฺสุ, ยุตฺตํ ธมฺมูปสํหิตํ;

ตว ปริยาปทาเนน, มม ปาเณสนํ จรา’’ติฯ

ตตฺถ **โส**ติ, สมฺม สุมุข, โส ตฺวํฯ **ตํ โยค**นฺติ ยํ ปุพฺเพ ‘‘อหํ โยคํ ปยุญฺชิสฺสํ, ยุตฺตํ ธมฺมูปสํหิต’’นฺติ อวจาสิ, ตํ อิทานิ ปยุญฺชสฺสุฯ **ตว ปริยาปทาเนนา**ติ ตว เตน โยเคน ปริสุทฺเธนฯ ‘‘ปริโยทาเตนา’’ติปิ ปาโฐ, ปริตฺตาเณนาติ อโตฺถ, ตยา กตตฺตา ตว สนฺตเกน ปริตฺตาเณน มม ชีวิตปริเยสนํ จราติ อธิปฺปาโยฯ

อถ สุมุโข ‘‘อยํ อติวิย มรณภยภีโต มม ญาณพลํ น ชานาติ, ราชานํ ทิสฺวา โถกํ กถํ ลภิตฺวา ชานิสฺสามิ, อสฺสาเสสฺสามิ ตาว น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๑๒๗. ‘‘มา ภายิ ปตตํ เสฏฺฐ, น หิ ภายนฺติ ตาทิสา;
อหํ โยคํ ปยุญฺชิสฺสํ, ยุตฺตํ ธมฺมูปสํหิตํ;
มม ปริยาปทาเนน, ขิปฺปํ ปาสา ปโมกฺขสี’’ติฯ

ตตฺถ **ปาสา**ติ ทุกฺขปาสโตฯ

อิติ เตสํ สกุณภาสาย กเถนฺตานํ ลุทฺทปุโตฺต น กิญฺจิ อญฺญาสิ, เกวลํ ปน เต กาเชนาทาย พาราณสึ ปาวิสิฯ อจฺฉริยพฺภุตชาเตน อญฺชลินา มหาชเนน อนุคฺคจฺฉมาโน โส ราชทฺวารํ ปตฺวา อตฺตโน อาคตภาวํ รโญฺญ อาโรจาเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๒๘. ‘‘โส ลุโทฺท หํสกาเชน, ราชทฺวารํ อุปาคมิ;
ปฏิเวเทถ มํ รโญฺญ, ธตรฏฺฐายมาคโต’’ติฯ

ตตฺถ **ปฏิเวเทถ มํ**นฺติ เขมโก อาคโตติ เอวํ มํ รโญฺญ นิเวเทถฯ **ธตรฏฺฐาย**นฺติ อยํ ธตรโฏฺฐ อาคโตติ ปฏิเวเทถฯ

โทวาริโก คนฺตฺวา ปฏิเวเทสิฯ ราชา สญฺชาตโสมนโสฺส ‘‘ขิปฺปํ อาคจฺฉตู’’ติ วตฺวา อมจฺจคณปริวุโต สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสิโนฺน เขมกํ หํสกาชํ อาทาย มหาตลํ อภิรุฬฺหํ ทิสฺวา สุวณฺณวเณฺณ หํเส โอโลเกตฺวา ‘‘สมฺปุโณฺณ เม มโนรโถ’’ติ ตสฺส กตฺตพฺพกิจฺจํ อมเจฺจ อาณาเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๒๙. ‘‘เต ทิสฺวา ปุญฺญสงฺกาเส, อุโภ ลกฺขณสมฺมเต;
ขลุ สํยมโน ราชา, อมเจฺจ อชฺฌภาสถฯ

๑๓๐. ‘‘เทถ ลุทฺทสฺส วตฺถานิ, อนฺนํ ปานญฺจ โภชนํ;
กามํกโร หิรญฺญสฺส, ยาวโนฺต เอส อิจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปุญฺญสงฺกาเส**ติ อตฺตโน ปุญฺญสทิเสฯ **ลกฺขณสมฺมเต**ติ เสฏฺฐสมฺมเต อภิญฺญาเตฯ **ขลู**ติ นิปาโต, ตสฺส ‘‘เต ขลุ ทิสฺวา’’ติ ปุริมปเทน สมฺพโนฺธฯ **‘‘เทถา’’**ติอาทีนิ ราชา ปสนฺนาการํ กโรโนฺต อาหฯ ตตฺถ **กามํกโร หิรญฺญสฺสา**ติ หิรญฺญํ อสฺส กามกิริยา อตฺถุฯ **ยาวโนฺต**ติ ยตฺตกํ เอส อิจฺฉติ, ตตฺตกํ หิรญฺญมสฺส เทถาติ อโตฺถฯ

เอวํ ปสนฺนาการํ กาเรตฺวา ปีติโสมนสฺสาสมุสฺสหิโต ‘‘คจฺฉถ นํ อลงฺกริตฺวา อาเนถา’’ติ อาหฯ อถ นํ อมจฺจา ราชนิเวสนา โอตาเรตฺวา กปฺปิตเกสมสฺสุํ นฺหาตานุลิตฺตํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ กตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ อถสฺส ราชา สํวจฺฉเร สตสหสฺสุฏฺฐานเก ทฺวาทส คาเม

อาชญฺญยุตฺตํ รถํ อลงฺกตมหาเคหญฺจาติ มหนฺตํ ยสํ ทาเปสิฯ โส มหนฺตํ ยสํ ลภิตฺวา อตฺตโน กมฺมํ ปกาเสตุํ ‘‘น เต, เทว, มยา โย วา โส วา หํโส อานีโต, อยํ ปน นวุติยา หํสสหสฺสานํ ราชา ธตรฏฺโฐ นาม, อยํ เสนาปติ สุมุโข นามา’’ติ อาห ฯ อถ นํ ราชา ‘‘กถํ เต, สมฺม, เอเต คหิตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๓๑. ‘‘ทิสฺวา ลุทฺทํ ปสนฺนตฺตํ, กาสิราชา ตทพฺรวิ;
ยทฺยายํ สมฺม เขมก, ปุณฺณา หํเสหิ ติฏฺฐติฯ

๑๓๒. ‘‘กถํ รุจิมชฺฌคตํ, ปาสหตฺโถ อุปาคมิ;
โอกิณฺณํ ญาติสงฺเฆหิ, นิมฺมชฺฌิมํ กถํ คหี’’ติฯ

ตตฺถ **ปสนฺนตฺต**นฺติ ปสนฺนภาวํ โสมนสฺสปฺปตฺตํฯ **ยทฺยาย**นฺติ, สมฺม เขมก, ยทิ อยํ อมฺหากํ โปกฺขรณี นวุติหํสสหเสฺสหิ ปุณฺณา ติฏฺฐติฯ **กถํ รุจิมชฺฌคต**นฺติ เอวํ สเนฺต ตฺวํ เตสํ รุจีนํ ปิยทสฺสนานํ หํสานํ มชฺฌคตํ เอตํ ญาติสงฺเฆหิ โอกิณฺณํฯ **นิมฺมชฺฌิม**นฺติ เนว มชฺฌิมํ เนว กนิฏฺฐํ อุตฺตมํ หํสราชานํ กถํ ปาสหตฺโถ อุปาคมิ กถํ คณฺหีติฯ

โส ตสฺส กเถโนฺต อาห –

๑๓๓. ‘‘อชฺช เม สตฺตมา รตฺติ, อทนานิ อุปาสโต;
ปทเมตสฺส อเนฺวสํ, อปฺปมโตฺต ฆฏสฺสิโตฯ

๑๓๔. ‘‘อถสฺส ปทมทฺทกฺขิํ, จรโต อทเนสนํ;
ตตฺถาหํ โอทหิํ ปาสํ, เอวํ ตํ ทิชมคฺคหิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อทนานี**ติ อาทานานิ, โคจรคฺคหณฏฺฐานานีติ อโตฺถ, อยเมว วา ปาโฐฯ **อุปาสโต**ติ อุปคจฺฉนฺตสฺสฯ **ปท**นฺติ โคจรภูมิยํ อกฺกนฺตปทํฯ **ฆฏสฺสิโต**ติ จาฏิปญฺชเร นิสฺสิโต หุตฺวาฯ **อถสฺสา**ติ อถ ฉเฏฺฐ ทิวเส เอตสฺส อทเนสนํ จรนฺตสฺส ปทํ อทฺทกฺขิํฯ **เอวํ ต**นฺติ เอวํ ตํ ทิชํ อคฺคหินฺติ สพฺพํ คหิโตปายํ อาจิกฺขิฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อยํ ทฺวาเร ฐตฺวา ปฏิเวเทโนฺตปิ ธตรฏฺฐเสฺสวาคมนํ ปฏิเวเทสิ, อิทานิปิ เอตํ เอกเมว คณฺหินฺติ วทติ, กิํ นุ โข เอตฺถ การณ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๑๓๕. ‘‘ลุทฺท เทฺว อิเม สกุณา, อถ เอโกติ ภาสสิ;
จิตฺตํ นุ เต วิปริยตฺตํ, อทุ กิํ นุ ชิคีสสี’’ติฯ

ตตฺถ **วิปริยตฺต**นฺติ วิปลฺลตฺถํฯ **อทุ กิํ นุ ชิคีสสี**ติ อุทาหุ กิํ นุ จิเนฺตสิ, กิํ อิตรํ คเหตฺวา อญฺญสฺส ทาตุกาโม หุตฺวา จิเนฺตสีติ ปุจฺฉติฯ

ตโต ลุโทฺท ‘‘น เม, เทว, จิตฺตํ วิปลฺลตฺถํ, นาปิ อหํ อิตรํ อญฺญสฺส ทาตุกาโม, อปิจ โข ปน มยา โอหิเต ปาเส เอโกว พโทฺธ’’ติ อาวิ กโรโนฺต อาห –

๑๓๖. ‘‘ยสฺส โลหิตกา ตาลา, ตปนียนิภา สุภา;
อุรํ สํหจฺจ ติฏฺฐนฺติ, โส เม พนฺธํ อุปาคมิฯ

๑๓๗. ‘‘อถายํ ภสฺสโร ปกฺขี, อพโทฺธ พทฺธมาตุรํ;

อริยํ พฺรุวาโน อฏฺฐาสิ, จชโนฺต มานุสึ คิร''นฺติฯ

ตตฺถ **โลหิตกา**ติ รตฺตวณฺณาฯ **ลาตา**ติ ราชิโยฯ **อุรํ สํหจฺจา**ติ อุรํ อาหจฺจฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, ยเสฺสตา รตฺตสุวณฺณสปฺปฏิภาคา ติโสฺส โลหิตกา ราชิโย คีวํ ปริกฺขิปิตฺวา อุรํ อาหจฺจ ติฏฺฐนฺติ, โส เอโกว มม ปาเส พนฺธํ อุปาคโตติฯ **ภสฺสโร**ติ ปริสุโทฺธ ปภาสมฺป โนฺนฯ **อาตุร**นฺติ คิลานํ ทุกฺขิตํ อฏฺฐาสีติฯ

อถ ธตรฏฺฐสฺส พทฺธภาวํ ญตฺวา นิวตฺติตฺวา เอตํ สมสฺสาเสตฺวา มมาคมนกาเล จ ปจฺจุคฺ คมนํ กตฺวา อากาเสเยว มยา สทฺธิํ มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา มนุสฺสภาสาย ธตรฏฺฐสฺส คุณํ กเถ โนฺต อฏฺฐาสิ, มม หทยํ มุทุกํ กตฺวา ปุน เอตเสฺสว ปุรโต อฏฺฐาสิฯ อถาหํ, เทว, สุมุขสฺส สุภา สิตํ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต ธตรฏฺฐํ วิสฺสเชฺชสิํ, อิติ ธตรฏฺฐสฺส ปาสโต โมโกฺข, อิเม หํเส อาทาย มม อิธาคมนญฺจ สุมุเขเนว กตนฺติฯ เอวํ โส สุมุขสฺส คุณกถํ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา สุมุขสฺส ธมฺมกถํ โสตุกาโม อโหสิฯ ลุทฺทปุตฺตสฺส สกฺการํ กโรนฺตเสฺสว สูริโย อตฺถงฺคโต, ทีปา ปชฺ ชลิตา, พหู ขตฺติยาทโย สนฺนิปติตา, เขมา เทวีปิ วิวิธนาฏกปริวารา รโญฺญ ทกฺขิณปเสฺส นิ สีทิฯ ตสฺมิํ ขเณ ราชา สุมุขํ กถาเปตุกาโม คาถมาห –

๑๓๘. ''อถ กิํ ทานิ สุมุข, หนุํ สํหจฺจ ติฏฺฐสิ;
อทุ เม ปริสํ ปโตฺต, ภยา ภีโต น ภาสสี''ติฯ

ตตฺถ **หนุํ สํหจฺจา**ติ มธุรกโถ กิร ตฺวํ, อถ กสฺมา อิทานิ มุขํ ปิธาย ติฏฺฐสิฯ **อทู**ติ กจฺจิฯ ***ภยา ภีโต***ติ ปริสสารชฺชภเยน ภีโต หุตฺวาฯ

ตํ สุตฺวา สุมุโข อภีตภาวํ ทเสฺสโนฺต คาถมาห –

๑๓๙. ''นาหํ กาสิปติ ภีโต, โอคยฺห ปริสํ ตว;
นาหํ ภยา น ภาสิสฺสํ, วากฺยํ อตฺถสฺมิํ ตาทิเส''ติฯ

ตตฺถ **ตาทิเส**ติ อปิจ โข ปน ตถารูเป อเตฺถ อุปฺปเนฺน วากฺยํ ภาสิสฺสามีติ วจโนกาสํ โอ โลเกโนฺต นิสิโนฺนมฺหีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ตสฺส กถํ วเฑฺฒตุกามตาย ปริหาสํ กโรโนฺต อาห –

๑๔๐. ''น เต อภิสรํ ปเสฺส, น รเถ นปิ ปตฺติเก;
นาสฺส จมฺมํว กีฏํ วา, วมฺมิเต จ ธนุคฺคเหฯ

๑๔๑. ''น หิรญฺญํ สุวณฺณํ วา, นครํ วา สุมาปิตํ;
โอกิณฺณปริขํ ทุคฺคํ, ทฬฺหมฏฺฏาลโกฏฺฐกํ;
ยตฺถ ปวิโฏฺฐ สุมุข, ภายิตพฺพํ น ภายสี''ติฯ

ตตฺถ **อภิสร**นฺติ รกฺขณตฺถาย ปริวาเรตฺวา ฐิตํ อาวุธหตฺถํ ปริสํ เต น ปสฺสามิฯ **นาสฺสา**ติ เอตฺถ **อสฺสา**ติ นิปาตมตฺตํฯ **จมฺม**นฺติ สรปริตฺตาณจมฺมํฯ **กีฏ**นฺติ กีฏํ จาฏิกปาลาทิ วุจฺจติฯ จาฏิกปาลหตฺถาปิ เต สนฺติเก นตฺถีติ ทีเปติฯ **วมฺมิเต**ติ จมฺมสนฺนเทฺธฯ **น หิรญฺญ**นฺติ ยํ นิสฺ สาย น ภายสิ, ตํ หิรญฺญมฺปิ เต น ปสฺสามิฯ

เอวํ รญฺญา ''กิํ เต อภายนการณ''นฺติ วุเตฺต ตํ กเถโนฺต อาห –

๑๔๒. ‘‘น เม อภิสเรนโตฺถ, นคเรน ธเนน วา;
อปเถน ปถํ ยาม, อนุตลิเกฺขจรา มยํฯ

๑๔๓. ‘‘สุตา จ ปณฺฑิตา ตฺยมฺหา, นิปุณา จตฺถจินฺตกา;
ภาเสมตฺถวตึ วาจํ, สเจฺจ จสฺส ปติฏฺฐิโตฯ

๑๔๔. ‘‘กิญฺจ ตุยฺหํ อสจฺจสฺส, อนริยสฺส กริสฺสติ;
มุสาวาทิสฺส ลุทฺทสฺส, ภณิตมฺปิ สุภาสิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อภิสเรนา**ติ อารกฺขปริวาเรนฯ **อโตฺถ**ติ เอเตน มม กิจฺจํ นตฺถิฯ กสฺมา? ยสฺมา **อปเถน** ตุมฺหาทิสานํ อมเคฺคน ปถํ มาเปตฺวา ยาม, อากาสจาริโน มยนฺติฯ **ปณฺฑิตา ตฺยมฺหา**ติ ปณฺฑิตาติ ตยา สุตามฺหา, เตเนว การเณน อมฺหากํ สนฺติกา ธมฺมํ โสตุกาโม กิร โน คาหาเปสิฯ **สเจฺจ จสฺสา**ติ สเจ ปน ตฺวํ สเจฺจ ปติฏฺฐิโต อสฺส, อตฺถวตึ การณนิสฺสิตํ วาจํ ภาเสยฺยามฯ **อสจฺจสฺสา**ติ วจีสจฺจรหิตสฺส ตว สุภาสิตํ มุณฺฑสฺส ทนฺตสูจิ วิย กึ กริสฺสติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘กสฺมา มํ มุสาวาที อนริโยติ วทสิ, กึ มยา กต’’นฺติ อาหฯ อถ นํ สุมุโข ‘‘เตน หิ, มหาราช, สุณาหี’’ติ วตฺวา อาห –

๑๔๕. ‘‘ตํ พฺราหฺมณานํ วจนา, อิมํ เขมมการยิ;
อภยญฺจ ตยา ฆุฏฺฐํ, อิมาโย ทสธา ทิสาฯ

๑๔๖. ‘‘โอคยฺห เต โปกฺขรณึ, วิปฺปสโนฺนทกํ สุจึ;
ปหูตํ จาทนํ ตตฺถ, อหึสา เจตฺถ ปกฺขินํฯ

๑๔๗. ‘‘อิทํ สุตฺวาน นิโคฺฆสํ, อาคตมฺห ตวนฺติเก;
เต เต พทฺธสฺม ปาเสน, เอตํ เต ภาสิตํ มุสาฯ

๑๔๘. ‘‘มุสาวาทํ ปุรกฺขตฺวา, อิจฺฉาโลภญฺจ ปาปกํ;
อุโภสนฺธิมติกฺกมฺม, อสาตํ อุปปชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตนฺ**ติ ตฺวํฯ **เขมนฺ**ติ เอวํนามิกํ โปกฺขรณึฯ **ฆุฏฺฐนฺ**ติ จตูสุ กเณฺณสุ ฐตฺวา โฆสาปิตํฯ **ทสธา**ติ อิมาสุ ทสธา ฐิตาสุ ทิสาสุ ตยา อภยํ ฆุฏฺฐํฯ **โอคยฺหา**ติ โอคาเหตฺวา อาคตานํ สนฺติกาฯ **ปหูตํ จาทนนฺ**ติ ปหูตญฺจ ปทุมปุปฺผสาลิอาทิกํ อทนํฯ **อิทํ สุตฺวานา**ติ เตสํ ตํ โปกฺขรณึ โอคาเหตฺวา อาคตานํ สนฺติกา อิทํ อภยํ สุตฺวา **ตวนฺติเก** ตว สมีเป ตยา การิตโปกฺขรณึ อาคตามฺหาติ อโตฺถฯ **เต เต**ติ เต มยํ ตว ปาเสน พทฺธาฯ **ปุรกฺขตฺวา**ติ ปุรโต กตฺวา ฯ **อิจฺฉาโลภนฺ**ติ อิจฺฉาสงฺขาตํ ปาปกํ โลภํฯ **อุโภสนฺธินฺ**ติ อุภยํ เทวโลเก จ มนุสฺสโลเก จ ปฏิสนฺธึ อิเม ปาปธเมฺม ปุรโต กตฺวา จรโนฺต ปุคฺคโล สุคติปฏิสนฺธึ อติกฺกมิตฺวา อสาตํ นิรยํ อุปปชฺชตีติฯ

เอวํ ปริสมเชฺฌเยว ราชานํ ลชฺชาเปสิฯ อถ นํ ราชา ‘‘นาหํ, สุมุข, ตุเมฺห มาเรตฺวา มํสํ ขาทิตุกาโม คณฺหาเปสึ, ปณฺฑิตภาวํ ปน โว สุตฺวา สุภาสิตํ โสตุกาโม คณฺหาเปสิ’’นฺติ ปกาเสโนฺต อาห –

๑๔๙. ‘‘นาปรชฺฌาม สุมุข, นปิ โลภาว มคฺคหึ;
สุตา จ ปณฺฑิตาตฺยตฺถ, นิปุณา อตฺถจินฺตกาฯ

๑๕๐.‘‘อเปฺปวตฺถวตึ วาจํ, พฺยาหเรยฺยุํ อิธาคตา;
ตถา ตํ สมฺม เนสาโท, วุโตฺต สุมุข มคฺคหี’’ติฯ

ตตฺถ **นาปรชฺฌามา**ติ มาเรนฺต อปรชฺฌติ นาม, มยํ น มาเรมฯ **โลภาว มคฺคหิ**นฺติ มํสํขาทิตุกาโม หุตฺวา โลภาว ตุเมฺห นาหํ อคฺคหึฯ **ปณฺฑิตาตฺยตฺถา**ติ ปณฺฑิตาติ สุตา อตฺถฯ **อตฺถจินฺตกา**ติ ปฏิจฺฉนฺนานํ อตฺถานํ จินฺตกาฯ **อตฺถวติ**นฺติ การณนิสฺสิตํฯ **ตถา**ติ เตน การเณนฯ **วุโตฺต**ติ มยา วุโตฺต หุตฺวาฯ **สุมุข, มคฺคหี**ติ, สุมุขาติ อาลปติ, **ม**-กาโร ปทสนฺธิกโรฯ **อคฺคหี**ติ ธมฺมํ เทเสตุํ ตุเมฺห คณฺหิฯ

ตํ สุตฺวา สุมุโข ‘‘สุภาสิตํ โสตฺถกาเมน อยุตฺตํ เต กตํ, มหาราชา’’ติ วตฺวา อาห –

๑๕๑.‘‘เนว ภีตา กาสิปติ, อุปนีตสฺมิํ ชีวิเต;
ภาเสมตฺถวตึ วาจํ, สมฺปตฺตา กาลปริยายํฯ

๑๕๒.‘‘โย มิเคน มิคํ หนฺติ, ปกฺขิํ วา ปน ปกฺขินา;
สุเตน วา สุตํ กิณฺยา, กิํ อนริยตรํ ตโตฯ

๑๕๓.‘‘โย จาริยรุทํ ภาเส, อนริยธมฺมวสฺสิโต;
อุโภ โส ธํสเต โลกา, อิธ เจว ปรตฺถ จฯ

๑๕๔.‘‘น มเชฺชถ ยสํ ปโตฺต, น พฺยาเธ ปตฺตสํสยํ;
วายเมเถว กิเจฺจสุ, สํวเร วิวรานิ จฯ

๑๕๕.‘‘เย วุทฺธา อพฺภติกฺกนฺตา, สมฺปตฺตา กาลปริยายํ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, เอวํเต ติทิวํ คตาฯ

๑๕๖.‘‘อิทํ สุตฺวา กาสิปติ, ธมฺมมตฺตนิ ปาลย;
ธตรฏฺฐญฺจ มุญฺจาหิ, หํสานํ ปวรุตฺตม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุปนีตสฺมิ**นฺติ มรณสนฺติกํ อุปนีเตฯ **กาลปริยาย**นฺติ มรณกาลวารํ สมฺปตฺตา สมานา น ภาสิสฺสามฯ น หิ ธมฺมกถิกํ พนฺธิตฺวา มรณภเยน ตเชฺชตฺวา ธมฺมํ สุณนฺติ, อยุตฺตํ เต กตนฺติฯ **มิเคนา**ติ สุฏฺฐุ สิกฺขาปิเตน ทีปกมิเคนฯ **หนฺตี**ติ หนติฯ **ปกฺขินา**ติ ทีปกปกฺขินาฯ **สุเตนา**ติ เขมํ นิพฺภยนฺติ วิสฺสุเตน ทีปกมิคปกฺขิสทิเสน ปทุมสเรนฯ **สุต**นฺติ ‘‘ปณฺฑิโต จิตฺรกถี’’ติ เอวํ สุตํ ธมฺมกถิกํฯ **กิณฺยา**ติ ‘‘ธมฺมํ โสสฺสามี’’ติ ปาสพนฺธเนน โย กิเณยฺย หิํเสยฺย พาเธยฺยฯ **ตโต**ติ เตสํ กิริยโต อุตฺตริ อญฺญํ อนริยตรํ นาม กิมตฺถิฯ

อริยรุทนฺติ มุเขน อริยวจนํ สุนฺทรวจนํ ภาสติฯ **อนริยธมฺมวสฺสิโต**ติ กเมฺมน อนริยธมฺมํ อวสฺสิโตฯ **อุโภ**ติ เทวโลกา จ มนุสฺสโลกา จาติ อุภยมฺหาฯ **อิธ เจวา**ติ อิธ อุปฺปโนฺนปิ ปรตฺถ อุปฺปโนฺนปิ เอวรูโป ทฺวีหิ สุคติโลเกหิ ธํสิตฺวา นิรยเมว อุปปชฺชติฯ **ปตฺตสํสย**นฺติ ชีวิตสํสยมาปโนฺนมฺปิ ทุกฺขํ ปตฺวา น กิลเมยฺยฯ **สํวเร วิวรานิ จา**ติ อตฺตโน ฉิทฺทานิ ทฺวารานิ สํวเรยฺย ปิทเหยฺยฯ **วุทฺธา**ติ คุณวุทฺธา ปณฺฑิตาฯ **อพฺภติกฺกนฺตา**ติ อิมํ มนุสฺสโลกํ อติกฺกนฺตาฯ **กาลปริยาย**นฺติ มรณกาลปริยายํ ปตฺตา หุตฺวาฯ **เอวํเต**ติ เอวํ เอเตฯ **อิท**นฺติ อิทํ มยา วุตฺตํ อตฺถนิสฺสิตํ วจนํฯ **ธมฺม**นฺติ ปเวณิยธมฺมมฺปิ สุจริตธมฺมมฺปิฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อาห –

๑๕๗. ‘‘อาหรนฺตุทกํ ปชฺชํ, อาสนญฺจ มหารหํ;
ปณฺชรโต ปโมกฺขามิ, ธตรฏฺฐํ ยสสฺสินํฯ

๑๕๘. ‘‘ตญฺจ เสนาปตึ ธีรํ, นิปุณํ อตฺถจินฺตกํ;
โย สุเข สุขิโต รญฺโญ, ทุกฺขิเต โหติ ทุกฺขิโตฯ

๑๕๙. ‘‘เอทิโส โข อรหติ, ปิณฺฑมสฺนาตุ ภตฺตุโน;
ยถายํ สุมุโข รญฺโญ, ปาณสาธารโณ สขา’’ติฯ

ตตฺถ **อุทกนฺ**ติ ปาทโธวนํฯ **ปชฺชนฺ**ติ ปาทพฺภญฺชนํฯ **สุเข**ติ สุขมฺหิ สติฯ

รญฺโญ วจนํ สุตฺวา เตสํ อาสนานิ อาหริตฺวา ตตฺถ นิสินฺนานํ คนฺธทเกน ปาเท โธวิตฺวา สตปาเกน เตเลน อพฺภญฺชึสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๖๐. ‘‘ปีฐญฺจ สพฺพโสวณฺณํ, อฏฺฐปาทํ มโนรมํ;
มฏฺฐํ กาสิกมตฺถนฺนํ, ธตรโฏฺฐ อุปาวิสิฯ

๑๖๑. ‘‘โกจฺฉญฺจ สพฺพโสวณฺณํ, เวยฺยคฺฆปริสิพฺพิตํ;
สุมุโข อชฺฌุปาเวกฺขิ, ธตรฏฺฐสฺสนนฺตราฯ

๑๖๒. ‘‘เตสํ กญฺจนปตฺตหิ, ปุถู อาทาย กาสิโย;
หํสานํ อภิหาเรสุํ, อคฺครญฺโญ ปวาสิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **มฏฺฐนฺ**ติ กรณปรินิฏฺฐิตํฯ **กาสิกมตฺถนฺนนฺ**ติ กาสิกวตฺเถน อตฺถตํฯ **โกจฺฉนฺ**ติ มชฺฌิมํ สํขิตฺตํฯ **เวยฺยคฺฆปริสิพฺพิตนฺ**ติ พฺยคฺฆจมฺมปริสิพฺพิตํ มงฺคลทิวเส อคฺคมเหสิยา นิสินฺนปีฐํฯ **กญฺจนปเตฺต**หีติ สุวณฺณภาชเนหิฯ **ปุถู**ติ พหู ชนาฯ **กาสิโย**ติ กาสิรฏฺฐวาสิโนฯ **อภิหาเรสุ**นฺติ อุปนาเมสุํฯ **อคฺครญฺโญ ปวาสิต**นฺติ อฏฺฐสตปลสุวณฺณปาติปริกฺขิตฺตํ หํสรญฺโญ ปณฺณาการตฺถาย กาสิรญฺญา เปสิตํ นานคฺครสโภชนํฯ

เอวํ อุปนีเต ปน ตสฺมึ กาสิราชา เตสํ สมฺปคฺคหตฺถํ สยํ สุวณฺณปาตึ คเหตฺวา อุปนาเมสิฯ เต ตโต มธุลาเช ขาทิตฺวา มธุโรทกญฺจ ปิวึสุฯ อถ มหาสโตฺต รญฺโญ อภิหารญฺจ ปสาทญฺจ ทิสฺวา ปฏิสนฺถารมกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๖๓. ‘‘ทิสฺวา อภิหฏํ อคฺคํ, กาสิราเชน เปสิตํ;
กุสโล ขตฺตธมฺมานํ, ตโต ปุจฺฉิ อนนฺตราฯ

๑๖๔. ‘‘กจฺจินฺนุ โภโต กุสลํ, กจฺจิ โภโต อนามยํ;
กจฺจิ รฏฺฐมิทํ ผีตํ, ธเมฺมน มนุสาสสิฯ

๑๖๕. ‘‘กุสลเญฺจว เม หํส, อโถ หํส อนามยํ;
อโถ รฏฺฐมิทํ ผีตํ, ธเมฺมน มนุสาสหํฯ

๑๖๖. ‘‘กจฺจิ โภโต อมเจฺจสุ, โทโส โกจิ น วิชฺชติ;
กจฺจิ จ เต ตวเตฺถสุ, นาวกงฺขนฺติ ชีวิตํฯ

๑๖๗. ‘‘อโถปิ เม อมเจฺจสุ, โทโส โกจิ น วิชฺชติ;

อโถปิ เต มมเตฺถสฺ, นาวกงฺขนฺติ ชีวิตํฯ

๑๖๘. ‘‘กจฺจิ เต สาทิสี ภริยา, อสฺสวา ปิยภาณินี;
ปุตฺตรูปยสูเปตา, ตว ฉนฺทวสานุคาฯ

๑๖๙. ‘‘อโถ เม สาทิสี ภริยา, อสฺสวา ปิยภาณินี;
ปุตฺตรูปยสูเปตา, มม ฉนฺทวสานุคาฯ

๑๗๐. ‘‘กจฺจิ รฏฺฐํ อนุปฺปีฬํ, อกุโตจิอุปทฺทวํ;
อสาหเสน ธมฺเมน, สเมน มนุสาสสิฯ

๑๗๑. ‘‘อโถ รฏฺฐํ อนุปฺปีฬํ, อกุโตจิอุปทฺทวํ;
อสาหเสน ธมฺเมน, สเมน มนุสาสหํฯ

๑๗๒. ‘‘กจฺจิ สนฺโต อปจิตา, อสนฺโต ปริวชฺชิตา;
โน เจ ธมฺมํ นิรํกตฺวา, อธมฺมมนุวตฺตสิฯ

๑๗๓. ‘‘สนฺโต จ เม อปจิตา, อสนฺโต ปริวชฺชิตา;
ธมฺมเมวานุวตฺตามิ, อธมฺโม เม นิรํกโตฯ

๑๗๔. ‘‘กจฺจิ นานาคตํ ทีฆํ, สมเวกฺขสิ ขตฺติย;
กจฺจิมตฺโต มทนีเย, ปรโลกํ น สนฺตสิฯ

๑๗๕. ‘‘นาหํ อนาคตํ ทีฆํ, สมเวกฺขามิ ปกฺขิม;
ฐิโต ทสสุ ธมฺเมสุ, ปรโลกํ น สนฺตเสฯ

๑๗๖. ‘‘ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ, อชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ;
อโกฺกธํ อวิหิํสญฺจ, ขนฺติญฺจ อวิโรธนํฯ

๑๗๗. ‘‘อิจฺจเต กุสเล ธมฺเม, ฐิเต ปสฺสามิ อตฺตนิ;
ตโต เม ชายเต ปีติ, สามนสฺสญฺจนปฺปกํฯ

๑๗๘. ‘‘สุมุโข จ อจินฺเตตฺวา, วิสชฺชิ ผรุสํ คิรํ;
ภาวโทสมนญฺญาย, อสฺมากายํ วิหงฺคโมฯ

๑๗๙. ‘‘โส กุทฺโธ ผรุสํ วาจํ, นิจฺฉาเรสิ อโยนิโส;
ยานเสฺมสุ น วิชฺชนฺติ, นยิทํ ปญฺญวตามิวา’’ติฯ

ตตฺถ **ทิสฺวา**ติ ตํ พหุํ อคฺคปานโภชนํ ทิสฺวาฯ **เปสิต**นฺติ อาหราเปตฺวา อุปนีตํฯ **ขตฺตธมฺมาน**นฺติ ปฐมการเณสุ ปฏิสนฺถารธมฺมานํฯ **ตโต ปุจฺฉิ อนนฺตรา**ติ ตสฺมิํ กาเล ‘‘กจฺจิ นุ, โภโต’’ติ อนุปฏิปาฏิยา ปุจฺฉิฯ ตา ปเนตา ฉ คาถา เหฏฺฐา วุตฺตตฺถาเยวฯ **อนุปฺปีฬ**นฺติ กจฺจิ รฏฺฐวาสิโน ยเนฺต อุจฺฉุํ วิย น ปีเฬสีติ ปุจฺฉติฯ **อกุโตจิอุปทฺทว**นฺติ กุโตจิ อนุปทฺทวํฯ **ธมฺเมน สเมน มนุสาสสี**ติ กจฺจิ ตว รฏฺฐํ ธมฺเมน สเมน อนุสาสสิฯ **สนฺโต**ติ สีลาทิคุณสํยุตฺตา สปฺปุริสาฯ **นิรํกตฺวา**ติ ฉเฑฺฑตฺวาฯ **นานาคตํ ทีฆ**นฺติ อนาคตํ อตฺตโน ชีวิตปวตฺติํ ‘‘กจฺจิ ทีฆ’’นฺติ น สมเวกฺขสิ, อายุสงฺขารานํ ปริตฺตภาวํ ชานาสีติ ปุจฺฉติฯ **มทนีเย**ติ มทาวเห รูปาทิ

อารมฺมเณฯ **น สนฺตสี**ติ น ภายสิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – กจฺจิ รูปาทีสุ กามคุเณสุ อมโตฺต อปฺปมโตฺต หุตฺวา ทานาทีนํ กุสลานํ กตตฺตา ปรโลกํ น ภายสีติฯ

ทสสูติ ทสสุ ราชธมฺมสุฯ ทานาทีสุ ทสวตฺถุกา เจตนา **ทานํ,** ปญฺจสีลทสสีลานิ **สีลํ** , เทยฺยธมฺมจาโค **ปริจฺจาโค,** อุชุภาโว **อชฺชวํ,** มุทุภาโว **มทฺทวํ,** อุโปสถกมฺมํ **ตโป,** เมตฺตาปุพฺพภาโค **อโกฺกโธ,** กรุณาปุพฺพภาโค **อวิหิํสา,** อธิวาสนา **ขนฺติ,** อวิโรโธ **อวิโรธนํฯ อจิเนฺตตฺวา**ติ มม อิมํ คุณสมฺปตฺติํ อจิเนฺตตฺวาฯ **ภาวโทสน**ฺติ จิตฺตโทสํฯ **อนญฺญายา**ติ อชานิตฺวาฯ อสฺมากญฺหิ จิตฺตโทโส นาม นตฺถิ, ยเมส ชาเนยฺย, ตํ อชานิตฺวาว ผรุสํ กกฺขฬํ คิรํ วิสฺสเชฺชสิฯ **อโยนิโส**ติ อนุปาเยนฯ **ยานเสฺมสู**ติ ยานิ วชฺชานิ อเมฺหสุ น วิชฺชนฺติ, ตานิ วทติฯ **นยิทน**ฺติ ตสฺมาสฺส อิทํ วจนํ ปญฺญวตํ อิว น โหติ, เตเนส มม น ปณฺฑิโต วิย อุปฏฺฐาติฯ

ตํ สุตฺวา สุมุโข ‘‘มยา คุณสมฺปโนฺนว ราชา อปสาทิโต, โส เม กุโทฺธ, ขมาเปสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๑๘๐.‘‘อตฺถิ เม ตํ อติสารํ, เวเคน มนุชาธิป;
ธตรเฏฺฐ จ พทฺธสฺมิํ, ทุกฺขํ เม วิปุลํ อหุฯ

๑๘๑.‘‘ตฺวํ โน ปิตาว ปุตฺตานํ, ภูตานํ ธรณีริว;
อสฺมากํ อธิปนฺนานํ, ขมสฺสุ ราชกุญฺชรา’’ติฯ

ตตฺถ **อติสารน**ฺติ ปกฺขลิตํฯ **เวเคนา**ติ อหํ เอตํ กถํ กเถโนฺต เวเคน สหสา กเถสิํฯ **ทุกฺขน**ฺติ เจตสิกํ ทุกฺขํ มม วิปุลํ อโหสิ, ตสฺมา โกธวเสน ยํ มยา วุตฺตํ, ตํ เม ขมถ, มหาราชาติฯ **ปุตฺตาน**นฺติ ตฺวํ อมฺหากํ ปุตฺตานํ ปิตา วิยฯ **ธรณีริวา**ติ ปาณภูตานํ ปติฏฺฐา ปถวี วิย ตฺวํ อมฺหากํ อวสฺสโยฯ **อธิปนฺนาน**นฺติ โทเสน อปราเธน อโชฺฌตฺถฏานํ ขมสฺสูติ อิทํ โส อาสนา โอรุยฺห ปเกฺขหิ อญฺชลิํ กตฺวา อาหฯ

อถ นํ ราชา อาลิงฺคิตฺวา อาทาย สุวณฺณปีเฐ นิสีทาเปตฺวา อจฺจยเทสนํ ปฏิคฺคณฺหโนฺต อาห –

๑๘๒.‘‘เอตํ เต อนุโมทาม, ยํ ภาวํ น นิคูหสิ;
ขิลํ ปภินฺทสิ ปกฺขิ, อุชุโกสิ วิหงฺคมา’’ติฯ

ตตฺถ **อนุโมทามา**ติ เอตํ เต โทสํ ขมามฯ **ยน**ฺติ ยสฺมา ตฺวํ อตฺตโน จิตฺตปฏิจฺฉนฺนภาวํ น นิคูหสิฯ **ขิลน**ฺติ จิตฺตขิลํ จิตฺตขาณุกํฯ

อิทญฺจ ปน วตฺวา ราชา มหาสตฺตสฺส ธมฺมกถาย สุมุขสฺส จ อุชุภาเว ปสีทิตฺวา ‘‘ปสเนฺนน นาม ปสนฺนาการो กาตโพฺพ’’ติ อุภินฺนมฺปิ เตสํ อตฺตโน รชฺชสิริํ นิยฺยาเทโนฺต อาห –

๑๘๓.‘‘ยํ กิญฺจิ รตนํ อตฺถิ, กาสิราชนิเวสเน;
รชตํ ชาตรูปญฺจ, มุตฺตา เวฬุริยา พหูฯ

๑๘๔.‘‘มณโย สงฺขมุตฺตา จ, วตฺถกํ หริจนฺทนํ;
อชินํ ทนฺตภณฺฑญฺจ, โลหํ กาฬายสํ พหุํ;
เอตํ ททามิ โว วิตฺตํ, อิสฺสรํ วิสฺสชามิ โว’’ติฯ

ตตฺถ **มุตฺตา**ติ วิทฺธาวิทฺธมุตฺตาฯ **มณโย**ติ มณิภณฺฑกานิฯ **สงฺขมุตฺตา จา**ติ ทกฺขิณาวฏฺฏสงฺขรตนญฺจ อามลกวฏฺฏมุตฺตรตนญฺจฯ **วตฺถก**นฺติ สุขุมกาสิกวตฺถานิฯ **อชิน**นฺติ อชินมิคจมฺมํฯ **โลหํ กาฬายส**นฺติ ตมฺพโลหญฺจ กาฬโลหญฺจฯ **อิสฺสร**นฺติ กญฺจนมาเลน เสตจฺฉตฺเตน สทฺธิํ ทฺวาทสโยชนิเก พาราณสินคเร รชฺชํฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา อุโภปิ เต เสตจฺฉตฺเตน ปูเชตฺวา รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ อถ มหาสตฺโต รญฺญา สทฺธิํ สลฺลปนฺโต อาห –

๑๘๕. ‘‘อทฺธา อปจิตา ตฺยมฺหา, สกฺกตา จ รเถสภ;
ธมฺมสฺส วตฺตมานานํ, ตฺวํ โน อาจริโย ภวฯ

๑๘๖. ‘‘อาจริย มนุญฺญาตา, ตยา อนุมตา มยํ;
ตํ ปทกฺขิณโต กตฺวา, ญาติํ ปเสฺสมุรินฺทมา’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺมสฺส**ติ กุสลกมฺมปถธมฺมสฺสฯ **อาจริโย**ติ ตฺวํ อเมฺหหิ พฺยตฺตตโร, ตสฺมา โน อาจริโย โหติ, อปิจ ทสนฺนํ ราชธมฺมานํ กถิตตฺตา สุมฺขสฺส โทสํ ทเสฺสตฺวา อจฺจยปฏิคฺคหณสฺส กตตฺตาปิ ตฺวํ อมฺหากํ อาจริโยว, ตสฺมา อิทานิปิ โน อาจารสิกฺขาปเนน อาจริโย ภวาติ อาหฯ **ปเสฺสมุรินฺทมา**ติ ปเสฺสมุ อรินฺทมฯ

โส เตสํ คมนํ อนุชานิ, โพธิสตฺตสฺสปิ ธมฺมํ กเถนฺตเสฺสว อรุณํ อุฏฺฐหิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๘๗. ‘‘สพฺพรตฺติํ จินฺตยิตฺวา, มนฺตยิตฺวา ยถากถํ;
กาสิราชา อนุญฺญาสิ, หํสานํ ปวรุตฺตม’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยถากถ**นฺติ ยํกิญฺจิ อตฺถํ เตหิ สทฺธิํ จิเนฺตตพฺพํ มเนฺตตพฺพญฺจ, สพฺพํ ตํ จิเนฺตตฺวา จ มเนฺตตฺวา จาติ อโตฺถฯ **อนุญฺญาสี**ติ คจฺฉถาติ อนุญฺญาสิฯ

เอวํ เตน อนุญฺญาโต โพธิสโตฺต ราชานํ ‘‘อปฺปมโตฺต ธเมฺมน รชฺชํ กาเรหี’’ติ โอวทิตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิฯ ราชา เตสํ กญฺจนภาชเนหิ มธุลาชญฺจ มธุโรทกญฺจ อุปนาเมตฺวา นิฏฺฐิตาหารกิเจฺจ คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา โพธิสตฺตํ สุวณฺณจโงฺกฏเกน สยํ อุกฺขิปิ, เขมา เทวี สุมุขํ อุกฺขิปิฯ อถ เน สีหปญฺชรํ อุคฺฆาเฏตฺวา สูริยุคฺคมนเวลาย ‘‘คจฺฉถ สามิโน’’ติ วิสฺสเชฺชสุํฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๘๘. ‘‘ตโต รตฺยา วิวสาเน, สูริยุคฺคมนํ ปติ;
เปกฺขโต กาสิราชสฺส, ภวนา เต วิคาหิสุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิคาหิสุ**นฺติ อากาสํ ปกฺขนฺทิํสุฯ

เตสุ มหาสโตฺต สุวณฺณจโงฺกฏกโต อุปฺปติตฺวา อากาเส ฐตฺวา ‘‘มา จินฺทยิ, มหาราช, อปฺปมโตฺต อมฺหากํ โอวาเท วเตฺตยฺยาสี’’ติ ราชานํ สมสฺสาเสตฺวา สุมุขํ อาทาย จิตฺตกูฏเมว คโตฯ ตานิปิ โข นวุติ หํสสหสฺสานิ กญฺจนคุหโต นิกฺขมิตฺวา ปพฺพตตเล นิสินฺนานิ เต อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ปริวาเรสุํฯ เต ญาติคณปริวุตา จิตฺตกูฏตลํ ปวิสิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๘๙.“เต อโรเค อนุปฺปเตฺต, ทิสฺวาน ปรเม ทิเช;
เกกาติ มกรุํ หํสา, ปุถุสโทฺท อชายถฯ

๑๙๐.“เต ปตีตา ปมุเตฺตน, ภตฺตุนา ภตฺตุคารวา;
สมนฺตา ปริกิรึสุ, อณฺฑชา ลทฺธปจฺจยา”ติฯ

เอวํ ปริวาเรตฺวา จ ปน เต หํสา “กถํ มุโตฺตสิ, มหาราชา”ติ ปุจฺฉึสุฯ มหาสโตฺต สุมุขํ นิสฺสาย มุตฺตภาวํ สํยมราชลุทฺทปุเตฺตหิ กตกมฺมญฺจ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา ตุฎฺฐา หํสคณา “สุมุโข เสนาปติ จ ราชา จ ลุทฺทปุโตฺต จ สุขิตา นิทฺทุกฺขา จิรํ ชีวนฺตู”ติ อาหํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๙๑.“เอวํ มิตฺตวตํ อตฺถา, สเพฺพ โหนฺติ ปทกฺขิณา;
หํสา ยถา ธตรฎฺฐา, ญาติสงฺฆมุปาคมุ”นฺติฯ

ตํ จูฬหํสชาตเก วุตฺตตฺถเมวฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา “น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ อานโนฺท มมตฺถาย อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชี”ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ “ตทา ลุทฺทปุโตฺต ฉโนฺน อโหสิ, เขมา เทวี, เขมา ภิกฺขุนี, ราชา สาริปุโตฺต, สุมุโข อานโนฺท, เสสปริสา พุทฺธปริสา, ธตรฎฺฐหํสราชา ปน อหเมว อโหสิ”นฺติฯ

มหาหํสชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๕๓๕] ๓. สุธาโภชนชาตกวณฺณนา

เนว กิณามิ นปิ วิกฺกิณามีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ทานชฺฌาสยํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิยํ เอโก กุลปุโตฺต หุตฺวา สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต ปพฺพชิตฺวา สีเลสุ ปริปูรการี ธุตงฺคคุณสมนฺนาคโต สพฺรหฺมจารีสุ ปวตฺตเมตฺตจิโตฺต ทิวสสฺส ติกฺขตฺตุํ พุทฺธธมฺมสงฺฆุปฎฺฐาเน อปฺปมโตฺต อาจารสมฺปโนฺน ทานชฺฌาสโย อโหสิฯ สารณียธมฺมปูรโก อตฺตนา ลทฺธํ ปฎิคฺคาหเกสุ วิชฺชมาเนสุ ฉินฺนภโตฺต หุตฺวาปิ เทติเยว, ตสฺมา ตสฺส ทานชฺฌาสยทานาภิรตภาโว ภิกฺขุสเงฺฆ ปากโฎ อโหสิฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ, “อาวุโส, อสุโก นาม ภิกฺขุ ทานชฺฌาสโย ทานาภิรโต อตฺตนา ลทฺธํ ปสตมตฺตปานียมฺปิ โลภํ ฉินฺทิตฺวา สพฺรหฺมจารีนํ เทติ, โพธิสตฺตเสฺสวสฺส อชฺฌาสโย”ติฯ สตฺถา ตํ กถํ ทิพฺพาย โสตธาตุยา สุตฺวา คนฺธกุฎิโต นิกฺขมิตฺวา อาคนฺตฺวา “กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อิมาย นามา”ติ วุเตฺต “อยํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปุเพฺพ อทานสีโล มจฺฉรี ติณเคฺคน เตลพินฺทุมฺปิ อทาตา อโหสิ, อถ นํ อหํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ทานผลํ วเณฺณตฺวา ทาเน ปติฎฺฐาเปสึ, โส ‘ปสตมตฺตํ อุทกมฺปิ ลภิตฺวา อทตฺวา น ปิวิสฺสามี’ติ มม สนฺติเก วรํ อคฺคเหสิ, ตสฺส ผเลน ทานชฺฌาสโย ทานาภิรโต ชาโต”ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต เอโก คหปติ อโฑฺฒ อโหสิ อสีติโกฎิวิภโวฯ อถสฺส ราชา เสฎฺฐิฎฺฐานํ อทาสิ ฯ โส ราชปูชิโต นาครชานปทปูชิโต หุตฺวา เอกทิวสํ อตฺตโน สมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา จิเนฺตสิ – “อยํ ยโส มยา อตีตภเว เนว นิทฺทายเนฺตน, น กายทุจฺจริตาทีนิ กโรเนฺตน ลโทฺธ, สุจริตานิ ปน ปูเรตฺวา ลโทฺธ, อนาคเตปิ มยา มม ปติฎฺฐํ กาตุํ วฎฺฎตี”ติฯ โส รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา “เทว, มม ฆเร อสีติโกฎิธนํ อตฺถิ, ตํ คณฺหาหี”ติ วตฺวา

‘‘น มยฺหํ ตว ธเนนโตฺถ, พหุํ เม ธนํ, อิโตปิ ยทิจฺฉสิ, ตํ คณฺหาหี’’ติ วุเตฺต ‘‘กึ นุ, เทว, มม ธนํ ทาตุํ ลภามี’’ติ อาหฯ อถ รญฺญา ‘‘ยถารุจิ กโรหี’’ติ วุเตฺต จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ นิเวสนทฺวาเร จาติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉสตสหสฺสปริจฺจาคํ กโรเนฺต มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ โส ยาวชีวํ ทานํ ทตฺวา ‘‘อิมํ มม ทานวํสํ มา อุปจฺฉินฺทถา’’ติ ปุเตฺต อนุสาสิตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สโกฺก หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ปุโตฺตปิสฺส ตเถว ทานํ ทตฺวา จโนฺท หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปุโตฺต สูริโย หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปุโตฺต มาตลิ หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปุโตฺต ปญฺจสิโข หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปน ปุโตฺต ฉโฎฺฐ เสฎฺฐิฎฺฐานํ ลทฺธา มจฺฉริยโกสิโย นาม อโหสิ อสีติโกฎิวิภโวเยวฯ โส ‘‘มม ปิตุปิตามหา พาลา อเหสุํ, ทุเกฺขน สมฺภตํ ธนํ ฉเฑฺฑสุํ, อหํ ปน ธนํ รกฺขิสฺสามิ, กสฺสจิ กิญฺจิ น ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ทานสาลา วิทฺธํเสตฺวา อคฺคินา ฌาเปตฺวา ถทฺธมจฺฉรี อโหสิฯ

อถสฺส เคหทฺวาเร ยาจกา สนฺนิปติตฺวา พาหา ปคฺคยฺห, ‘‘มหาเสฎฺฐิ, มา อตฺตโน ปิตุปิตามหานํ ทานวํสํ นาสยิ, ทานํ เทหี’’ติ มหาสเทฺทน ปริเทวิํสุฯ ตํ สุตฺวา มหาชโน ‘‘มจฺฉริยโกสิเยน อตฺตโน ทานวํโส อุปจฺฉิโนฺน’’ติ ตํ ครหิฯ โส ลชฺชิโต นิเวสนทฺวาเร ยาจกานํ อาคตาคตฎฺฐานํ นิวาเรตุํ อารกฺขํ ฐเปสิฯ เต นิปฺปจฺจยา หุตฺวา ปุน ตสฺส เคหทฺวารํ น โอโลเกสุํฯ โส ตโต ปฎฺฐาย ธนเมว สํหรติ, เนว อตฺตนา ปริภุญฺชติ, น ปุตฺตทาราทีนํ เทติ, กณฺชิกพิลงฺคทุติยํ สกุณฺฑกภตฺตํ ภุญฺชติ, มูลผลมตฺตตนฺตานิ ถูลวตฺถานิ นิวาเสติ, ปณฺณฉตฺตํ มตฺถเก ธาเรตฺวา ชรโคฺคณยุเตฺตน ชชฺชรรถเกน ยาติฯ อิติ ตสฺส อสปฺปุริสสฺส ตตฺตกํ ธนํ สุนเขน ลทฺธํ นาฬิเกรํ วิย อโหสิฯ

โส เอกทิวสํ ราชูปฎฺฐานํ คจฺฉเนฺต ‘‘อนุเสฎฺฐิํ อาทาย คมิสฺสามี’’ติ ตสฺส เคหํ อคมาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ อนุเสฎฺฐิ ปุตฺตธีตาทีหิ ปริวุโต นวสปฺปิปกฺกมธุสกฺขรจุเณฺณหิ สงฺขตํ ปายาสํ ภุญฺชมาโน นิสิโนฺน โหติฯ โส มจฺฉริยโกสิยํ ทิสฺวา อาสนา วุฎฺฐาย ‘‘เอหิ, มหาเสฎฺฐิ, อิมสฺมิํ ปลฺลเงฺก นิสีท, ปายาสํ ภุญฺชิสฺสามา’’ติ อาหฯ ตสฺส ปายาสํ ทิสฺวาว มุเข เขฬํ อุปฺปชฺชิ, ภุญฺชิตุกาโม อโหสิ, เอวํ ปน จิเนฺตสิ – ‘‘สจาหํ ภุญฺชิสฺสามิ, อนุเสฎฺฐิโน มม เคหํ อาคตกาเล ปฎิสกฺกาโร กาตโพฺพ ภวิสฺสติ, เอวํ เม ธนํ นสฺสิสฺสติ, น ภุญฺชิสฺสามี’’ติฯ อถ ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโนปิ ‘‘อิทานิ เม ภุตฺตํ, สุหิโตสฺมี’’ติ น อิจฺฉิฯ อนุเสฎฺฐิมฺหิ ภุญฺชเนฺต ปน โอโลเกโนฺต มุเข สญฺชายมาเนน เขเฬน นิสีทิตฺวา ตสฺส ภตฺตกิจฺจาวสาเน เตน สทฺธิํ ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา ราชานํ ปสฺสิตฺวา ราชนิเวสนโต โอตริตฺวา อตฺตโน เคหํ อนุปฺปโตฺต ปายาสตณฺหาย ปีฬิยมาโน จิเนฺตสิ – ‘‘สจาหํ ‘ปายาสํ ภุญฺชิตุกาโมมฺหี’ติ วกฺขามิ, มหาชโน ภุญฺชิตุกาโม ภวิสฺสติ, พหู ตณฺฑุลาทโย นสฺสิสฺสนฺติ, น กสฺสจิ กเถสฺสามี’’ติฯ โส รตฺตินฺทิวํ ปายาสเมว จิเนฺตโนฺต วีตินาเมตฺวาปิ ธนนาสนภเยน กสฺสจิ อกเถตฺวาว ปิปาสํ อธิวาเสสิ, อนุกฺกเมน อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต อโหสิฯ เอวํ สเนฺตปิ ธนนาสนภเยน อกเถโนฺต อปรภาเค ทุพฺพโล หุตฺวา สยนํ อุปคูหิตฺวา นิปชฺชิฯ

อถ นํ ภริยา อุปคนฺตฺวา หเตฺถน ปิฎฺฐิํ ปริมชฺชมานา ‘‘กึ เต, สามิ, อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ตเวว สรีเร อผาสุกํ กโรหิ, มม อผาสุกํ นตฺถี’’ติฯ ‘‘สามิ, อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโตสิ, กึ นุ เต กาจิ จินฺตา อตฺถิ, อุทาหุ ราชา เต กุปิโต, อทุ ปุเตฺตหิ อวมาโน กโต, อถ วา ปน กาจิ ตณฺหา อุปฺปนฺนา’’ติ? ‘‘อาม, ตณฺหา เม อุปฺปนฺนา’’ติฯ ‘‘กเถหิ, สามี’’ติ? ‘‘กเถสฺสามิ, สกฺขิสฺสสิ นํ รกฺขิตุ’’นฺติฯ ‘‘รกฺขิตพฺพยุตฺตกา เจ, รกฺขิสฺสามี’’ติฯ เอวมฺปิ ธนนาสนภเยน กเถตุํ น อุสฺสหิฯ ตาย ปุนปฺปุนํ ปีฬิยมาโน กเถสิ – ‘‘ภเทฺท, อหํ เอกทิวสํ อนุเสฎฺฐิํ นวสปฺปิมธุสกฺขรจุเณฺณหิ สงฺขตํ ปายาสํ ภุญฺชนฺตํ ทิสฺวา ตโต ปฎฺฐาย ตาทิสํ ปายาสํ ภุญฺชิตุกาโม ชาโต’’ติฯ ‘‘อสปฺปุ

ริส, กึ ตฺวํ ทุคฺคโต, สกลมาราณสิวาสีนํ ปโหนกํ ปายาสํ ปจิสฺสามี''ติฯ อถสฺส สีเส ทเณฺฑน ปหรณกาโล วิย อโหสิฯ โส ตสฺสา กุชฺฌิตฺวา ''ชานามหํ ตว มหทฺธนภาวํ, สเจ เต กุลฆรา อาภตํ อตฺถิ, ปายาสํ ปจิตฺวา นาคราน่ เทหี''ติ อาหฯ ''เตน หิ เอกวีถิวาสีนํ ปโหนกํ กตฺวา ปจามี''ติฯ ''กึ เต เอเตหิ, อตฺตโน ปน สนฺตกํ ขาทนฺตู''ติ? ''เตน หิ อิโต จิโต จ สตฺตสตฺตฆรวาสีนํ ปโหนกํ กตฺวา ปจามี''ติฯ ''กึ เต เอเตหี''ติฯ ''เตน หิ อิมสฺมึ เคเห ปริชนสฺสา''ติฯ ''กึ เต เอเตนา''ติ? ''เตน หิ พนฺธุชนเสฺสว ปโหนกํ กตฺวา ปจามี''ติฯ ''กึ เต เอเตนา''ติ? ''เตน หิ ตุยฺหญฺจ มยฺหญฺจ ปจามิ สามี''ติฯ ''กาสิ ตฺวํ, น ตุยฺหํ วฏฺฏตี''ติ? ''เตน หิ เอกเสฺสว เต ปโหนกํ กตฺวา ปจามี''ติฯ ''มยฺหญฺจ ตฺวํ มา ปจิ, เคเห ปน ปจเนฺต พหู ปจฺจาสีสนฺติ, มยฺหํ ปน ปตฺถํ ตณฺฑุลานํ จตุภาคํ ขีรสฺส อจฺฉรํ สกฺขราย กรณฺฑกํ สปฺปิสฺส กรณฺฑกํ มธุสฺส เอกญฺจ ปจนภาชนํ เทหิ, อหํ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตตฺถ ปจิตฺวา ภุญฺชามี''ติฯ สา ตถา อกาสิฯ โส ตํ สพฺพํ เจฏเกน คาหาเปตฺวา ''คจฺฉ อสุกฏฺฐาเน ติฏฺฐาหี''ติ ตํ ปุรโต เปเสตฺวา เอกโกว โอคุณฺฐิกํ กตฺวา อญฺญาตกเวเสน ตตฺถ คนฺตฺวา นทีตีเร เอกสฺมึ คจฺฉมูเล อุทฺธนํ กาเรตฺวา ทารุทกํ อาหราเปตฺวา ''ตฺวํ คนฺตฺวา เอกสฺมึ มเคฺค ฐตฺวา กญฺจิเทว ทิสฺวา มม สญฺญํ ทเทยฺยาสิ, มยา ปโกฺกสิตกาเลว อาคเจฺฉยฺยาสี''ติ ตํ เปเสตฺวา อคฺคึ กตฺวา ปายาสํ ปจิฯ

ตสฺมึ ขเณ สโกฺก เทวราชา ทสสหสฺสโยชนํ อลงฺกตเทวนครํ, สฏฺฐิโยชนํ สุวณฺณวีถึ, โยชนสหสฺสุเพฺพธํ เวชยนฺตํ, ปญฺจโยชนสติกํ สุธมฺมสภํ, สฏฺฐิโยชนํ ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ, ปญฺจโยชนาวฏฺฏํ กญฺจนมาลเสตจฺฉตฺตํ, อฑฺฒเตยฺยโกฏิสงฺขา เทวจฺฉรา, อลงฺกตปฏิยตฺตํ อตฺตภาวนฺติ อิมํ อตฺตโน สิรึ โอโลเกตฺวา ''กึ นุ โข กตฺวา มยา อยํ ยโส ลโทฺธ''ติ จิเนฺตตฺวา พาราณสิยํ เสฏฺฐิภูเตน ปวตฺติตํ ทานํ อทฺทสฯ ตโต ''มม ปุตฺตาทโย กุหึ นิพฺพตฺตา''ติ โอโลเกโนฺต ''ปุโตฺต เม จโนฺท เทวปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปุโตฺต สูริโย, ตสฺส ปุโตฺต, มาตลิ, ตสฺส ปุโตฺต, ปญฺจสิโข''ติ สเพฺพสํ นิพฺพตฺตึ ทิสฺวา ''ปญฺจสิขสฺส ปุโตฺต กีทิโส''ติ โอโลเกโนฺต อตฺตโน วํสสฺส อุปจฺฉินฺนภาวํ ปสฺสิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ''อยํ อสปฺปุริโส มจฺฉรี หุตฺวา เนว อตฺตนา ปริภุญฺชติ , น ปเรสํ เทติ, มม วํโส เตน อุปจฺฉิโนฺน, กาลํ กตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติสฺสติ, โอวาทมสฺส ทตฺวา มม วํสํ ปติฏฺฐาเปตฺวา เอตสฺส อิมสฺมึ เทวนคเร นิพฺพตฺตนาการํ กริสฺสามี''ติฯ โส จนฺทาทโย ปโกฺกสาเปตฺวา ''เอถ มนุสฺสปถํ คมิสฺสาม, มจฺฉริยโกสิเยน อมฺหากํ วํโส อุปจฺฉิโนฺน , ทานสาลา ฌาปิตา, เนว อตฺตนา ปริภุญฺชติ, น ปเรสํ เทติ, อิทานิ ปน ปายาสํ ภุญฺชิตุกาโม หุตฺวา 'ฆเร ปจฺจเนฺต อญฺญสฺสปิ ปายาโส ทาตโพฺพ ภวิสฺสตี'ติ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา เอกโกว ปจติ, เอตํ ทเมตฺวา ทานผลํ ชานาเปตฺวา อาคมิสฺสาม, อปิจ โข ปน อเมฺหหิ สเพฺพหิ เอกโต ยาจิยมาโน ตเตฺถว มเรยฺยฯ มม ปฐมํ คนฺตฺวา ปายาสํ ยาจิตฺวา นิสินฺนกาเล ตุเมฺห พฺราหฺมณวเณฺณน ปฏิปาฏิยา อาคนฺตฺวา ยาเจยฺยาถา''ติ วตฺวา สยํ ตาว พฺราหฺมณวเณฺณน ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''โภ, กตโร พาราณสิคมนมโคฺค''ติ ปุจฺฉิฯ อถ นํ มจฺฉริยโกสิโย ''กึ อุมฺมตฺตโกสิ, พาราณสิมคฺคมฺปิ น ชานาสิ, กึ อิโต เอสิ, เอโตฺต ยาหี''ติ อาหฯ

สโกฺก ตสฺส วจนํ สุตฺวา อสุณโนฺต วิย ''กึ กเถสี''ติ ตํ อุปคจฺฉเตวฯ โสปิ, ''อเร , พธิร พฺราหฺมณ, กึ อิโต เอสิ, ปุรโต ยาหี''ติ วิรวิฯ อถ นํ สโกฺก, ''โภ, กสฺมา วิรวสิ, ธูโม ปญฺญายติ, อคฺคิ ปญฺญายติ, ปายาโส ปจฺจติ, พฺราหฺมณานํ นิมนฺตนฏฺฐาเนน ภวิตพฺพํ, อหมฺปิ พฺราหฺมณานํ โภชนกาเล โถกํ ลภิสฺสามิ, กึ มํ นิจฺฉุภสี''ติ วตฺวา ''นเตฺถตฺถ พฺราหฺมณานํ นิมนฺตนํ, ปุรโต ยาหี''ติ วุเตฺต ''เตน หิ กสฺมา กุชฺฌสิ, ตว โภชนกาเล โถกํ ลภิสฺสามี''ติ อาหฯ อถ นํ โส ''อหํ เต เอกสิตฺถมฺปิ น ทสฺสามิ, โถกํ อิทํ มม ยาปนมตฺตเมว, มยาปิ เจตํ ยาจิตฺ

วาว ลทฺธํ, ตฺวํ อญฺญโต อาหารํ ปริเยสาหี’’ติ วตฺวา ภริยํ ยาจิตฺวา ลทฺธภาวํ สนฺธาเยว วตฺวา คาถมาห –

๑๙๒. ‘‘เนว กิณามิ นปิ วิกฺกิณามิ, น จาปิ เม สนฺนิจโย จ อตฺถิ;
สุกิจฺฉรูปํ วติทํ ปริตฺตํ, ปโตฺถทโน นาลมยํ ทุวินฺน’’นฺติฯ

ตํ สุตฺวา สโกฺก ‘‘อหมฺปิ เต มธุรสเทฺทน เอกํ สิโลกํ กเถสฺสามิ, ตํ สุณาหี’’ติ วตฺวา ‘‘น เม ตว สิโลเกน อโตฺถ’’ติ ตสฺส วาเรนฺตเสฺสว คาถาทฺวยมาห –

๑๙๓. ‘‘อปฺปมฺหา อปฺปกํ ทชฺชา, อนุมชฺฌโต มชฺฌกํ;
พหุมฺหา พหุกํ ทชฺชา, อทานํ นูปปชฺชติฯ

๑๙๔. ‘‘ตํ ตํ วทามิ โกสิย, เทหิ ทานานิ ภุญฺช จ;
อริยมคฺคํ สมารุห, เนกาสี ลภเต สุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนุมชฺฌโต มชฺฌก**นฺติ อปฺปมตฺตกมฺปิ มเชฺฌ เฉตฺวา เทฺว โกฏฺฐาเส กริตฺวา เอกํ โกฏฺฐาสํ ทตฺวา ตโต อวเสสโต อนุมชฺฌโตปิ ปุน มเชฺฌ เฉตฺวา เอโก โกฏฺฐาโส ทาตโพฺพเยวฯ **อทานํ นูปปชฺชตี**ติ อปฺปํ วา พหุํ วา ทินฺนํ โหตุ, อทานํ นาม น โหติ, ตมฺปิ ทานเมว มหปฺผลเมวฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘มนาปํ เต, พฺราหฺมณ, กถิตํ, ปายาเส ปเกฺก โถกํ ลภิสฺสสิ, นิสีทาหี’’ติ อาหฯ สโกฺก เอกมเนฺต นิสีทิฯ ตสฺมิํ นิสิเนฺน จโนฺท เตเนว นิยาเมน อุปสงฺกมิตฺวา ตเถว กถํ ปวเตฺตตฺวา ตสฺส วาเรนฺตเสฺสว คาถาทฺวยมาห –

๑๙๕. ‘‘โมฆญฺจสฺส หุตํ โหติ, โมฆญฺจาปิ สมีหิตํ;
อติถิสฺมิํ โย นิสินฺนสฺมิํ, เอโก ภุญฺชติ โภชนํฯ

๑๙๖. ‘‘ตํ ตํ วทามิ โกสิย, เทหิ ทานานิ ภุญฺช จ;
อริยมคฺคํ สมารุห, เนกาสี ลภเต สุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **สมีหิต**นฺติ ธนุปฺปาทนวีริยํฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา กิเจฺฉน กสิเรน ‘‘เตน หิ นิสีท, โถกํ ลภิสฺสสี’’ติ อาหฯ โส คนฺตฺวา สกฺกสฺส สนฺติเก นิสีทิฯ ตโต สูริโย เตเนว นเยน อุปสงฺกมิตฺวา ตเถว กถํ ปวเตฺตตฺวา ตสฺส วาเรนฺตเสฺสว คาถาทฺวยมาห –

๑๙๗. ‘‘สจฺจญฺจสฺส หุตํ โหติ, สจฺจญฺจาปิ สมีหิตํ;
อติถิสฺมิํ โย นิสินฺนสฺมิํ, เนโก ภุญฺชติ โภชนํฯ

๑๙๘. ‘‘ตํ ตํ วทามิ โกสิย, เทหิ ทานานิ ภุญฺช จ;
อริยมคฺคํ สมารุห, เนกาสี ลภเต สุข’’นฺติฯ

ตสฺสปิ วจนํ สุตฺวา กิเจฺฉน กสิเรน ‘‘เตน หิ นิสีท, โถกํ ลภิสฺสสี’’ติ อาหฯ โส คนฺตฺวา จนฺทสฺส สนฺติเก นิสีทิฯ อถ นํ มาตลิ เตเนว นเยน อุปสงฺกมิตฺวา ตเถว กถํ ปวเตฺตตฺวา ตสฺส วาเรนฺตเสฺสว อิมา คาถา อภาสิ –

๑๙๙. สรญฺจ ชุหติ โปโส, พหุกาย คยาย จ;
โทเณ ติมฺพรุติตฺถสฺมิํ, สีฆโสเต มหาวเหฯ

๒๐๐. ‘‘อตฺร จสฺส หุตํ โหติ, อตฺร จสฺส สมีหิตํ;
อติถิสฺมิํ โย นิสินฺนสฺมิํ, เนโก ภุญฺชติ โภชนํฯ

๒๐๑. ‘‘ตํ ตํ วทามิ โกสิย, เทหิ ทานานิ ภุญฺช จ;
อริยมคฺคํ สมารุห, เนกาสี ลภเต สุข’’นฺติฯ

ตาสํ อโตฺถ – โย ปุริโส ‘‘นาคยกฺขาทีนํ พลิกมฺมํ กโรมี’’ติ สมุทฺทโสณฺฑิโปกฺขรณีอาทีสุ ยํ กิญฺจิ สรญฺจ อุปคนฺตฺวา ชุหติ, ตตฺถ พลิกมฺมํ กโรติ , ตถา พหุกาย นทิยา คยาย โปกฺขรณิยา โทณนามเก จ ติมฺพรุนามเก จ ติเตฺถ สีฆโสเต มหเนฺต วาริวเหฯ **อตฺร จสฺสา**ติ ยทิ อตฺราปิ เอเตสุ สราทีสุ อสฺส ปุริสสฺส หุตเญฺจว สมีหิตญฺจ โหติ, สผลํ สุขุทฺรยํ สมฺปชฺชติฯ อติถิสฺมิํ โย นิสินฺนสฺมิํ เนโก ภุญฺชติ โภชนํ, เอตฺถ วตฺตพฺพเมว นตฺถิ, เตน ตํ วทามิ – โกสิย, ทานานิ จ เทหิ, สยญฺจ ภุญฺช, อริยานํ ทานาภิรตานํ พุทฺธาทีนํ มคฺคํ อภิรุหฯ น หิ เอกาสี เอโกว ภุญฺชมาโน สุขํ นาม ลภตีติฯ

โส ตสฺสปิ วจนํ สุตฺวา ปพฺพตกูเฏน โอตฺถโฏ วิย กิเจฺฉน กสิเรน ‘‘เตน หิ นิสีท, โถกํ ลภิสฺสสี’’ติ อาหฯ มาตลิ คนฺตฺวา สูริยสฺส สนฺติเก นิสีทิฯ ตโต ปญฺจสิโข เตเนว นเยน อุปสงฺกมิตฺวา ตเถว กถํ ปวเตฺตตฺวา ตสฺส วาเรนฺตเสฺสว คาถาทฺวยมาห –

๒๐๒. ‘‘พฬิสญฺหิ โส นิคิลติ, ทีฆสุตฺตํ สพนฺธนํ;
อติถิสฺมิํ โย นิสินฺนสฺมิํ, เอโก ภุญฺชติ โภชนํฯ

๒๐๓. ‘‘ตํ ตํ วทามิ โกสิย, เทหิ ทานานิ ภุญฺช จ;
อริยมคฺคํ สมารุห, เนกาสี ลภเต สุข’’นฺติฯ

มจฺฉริยโกสิโย ตํ สุตฺวา ทุกฺขเวทโน นิตฺถุนโนฺต ‘‘เตน หิ นิสีท, โถกํ ลภิสฺสสี’’ติ อาหฯ ปญฺจสิโข คนฺตฺวา มาตลิสฺส สนฺติเก นิสีทิฯ อิติ เตสุ ปญฺจสุ พฺราหฺมเณสุ นิสินฺนมเตฺตเสฺวว ปายาโส ปจฺจิฯ อถ นํ โกสิโย อุทฺธนา โอตาเรตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ ปตฺตานิ อาหรถา’’ติ อาหฯ เต อนุฏฺฐาย ยถานิสินฺนาว หเตฺถ ปสาเรตฺวา หิมวนฺตโต มาลุวปตฺตานิ อาหริํสุฯ โกสิโย ตานิ ทิสฺวา ‘‘ตุมฺหากํ เอเตสุ ปเตฺตสุ ทาตพฺพปายาโส นตฺถิ, ขทิราทีนํ ปตฺตานิ อาหรถา’’ติ อาหฯ เต ตานิปิ อาหริํสุฯ เอเกกํ ปตฺตํ โยธผลกปฺปมาณํ อโหสิฯ โส สเพฺพสํ ทพฺพิยา ปายาสํ อทาสิ, สพฺพนฺติมสฺส ทานกาเลปิ อุกฺขลิยา อูนํ น ปญฺญายิ, ปญฺจนฺนมฺปิ ทตฺวา สยํ อุกฺขลิํ คเหตฺวา นิสีทิฯ ตสฺมิํ ขเณ ปญฺจสิโข อุฎฺฐาย อตฺตภาวํ วิชหิตฺวา สุนโข หุตฺวา เตสํ ปุรโต ปสฺสาวํ กโรโนฺต อคมาสิฯ พฺราหฺมณา อตฺตโน ปายาสํ ปเตฺตน ปิทหิํสุฯ โกสิยสฺส หตฺถปิเฏฺฐ ปสฺสาวพินฺทุ ปติฯ พฺราหฺมณา กุณฺฑิกาหิ อุทกํ คเหตฺวา ปายาสํ อพฺภุกิริตฺวา ภุญฺชมานา วิย อเหสุํฯ โกสิโย ‘‘มยฺหมฺปิ อุทกํ เทถ, หตฺถํ โธวิตฺวา ภุญฺชิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘ตว อุทกํ อาหริตฺวา หตฺถํ โธวา’’ติฯ ‘‘มยา ตุมฺหากํ ปายาโส ทิโนฺน, มยฺหํ โถกํ อุทกํ เทถา’’ติฯ ‘‘มยํ ปิณฺฑปฏิปิณฺฑกมฺมํ นาม น กโรมา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อิมํ อุกฺขลิํ โอโลเกถ, หตฺถํ โธวิตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ นทิํ โอตริฯ ตสฺมิํ ขเณ สุนโข อุกฺขลิํ ปสฺสาวสฺส ปูเรสิฯ โส ตํ ปสฺสาวํ กโรนฺตํ ทิสฺวา มหนฺตํ ทณฺฑมาทาย ตํ ตเชฺชโนฺต อาคจฺฉิฯ โส อสฺสาชานียมโตฺต หุตฺวา ตํ อนุพนฺธโนฺต นานาวโณฺณ อโหสิ, กาโฬปิ โหติ เสโตปิ สุวณฺณวโณฺณปิ กพโรปิ อุโจฺจปิ นีโจปิ, เอวํ

นานาวโณฺณ หุตฺวา มจฺฉริยโกสิยํ อนุพนฺธิฯ โส มรณภยภีโต พฺราหฺมเณ อุปสงฺกมิฯ เตปิ อุปฺปติตฺวา อากาเส ฐิตาฯ โส เตสํ ตํ อิทฺธึ ทิสฺวา คาถมาห –

๒๐๔. ‘‘อุฬารวณฺณา วต พฺราหฺมณา อิเม, อยญฺจ โว สุนโข กิสฺส เหตุ;
อุจฺจาวจํ วณฺณนิภํ วิกุพฺพติ, อกฺขาถ โน พฺราหฺมณา เก นุ ตุเมฺห’’ติฯ

ตํ สุตฺวา สกฺโก เทวราชา –

๒๐๕. ‘‘จนฺโท จ สูริโย จ อุโภ อิธาคตา, อยํ ปน มาตลิ เทวสารถิ;
สกฺโกหมสฺมิ ติทสานมินฺโท; เอโส จ โข ปญฺจสิโขติ วุจฺจตี’’ติฯ

คาถํ วตฺวา ตสฺส ยสํ วเณฺณนฺโต คาถมาห –

๒๐๖. ‘‘ปาณิสฺสรา มุทิงฺคา จ, มุรชาลมฺพรานิ จ;
สุตฺตเมนํ ปโพเธนฺติ, ปฏิพุทฺโธ จ นนฺทตี’’ติฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘สกฺก, เอวรูปํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ กินฺติ กตฺวา ลภสี’’ติ ปุจฺฉิฯ สกฺโก ‘‘อทานสีลา ตาว ปาปธมฺมา มจฺฉริโน เทวโลกํ น คจฺฉนฺติ, นิรเย นิพฺพตฺตนฺตี’’ติ ทเสฺสนฺโต –

๒๐๗. ‘‘เย เกจิเม มจฺฉริโน กทริยา, ปริภาสกา สมณพฺราหฺมณานํ;
อิเธว นิกฺขิปฺป สรีรเทหํ, กายสฺส เภทา นิรยํ วชนฺตี’’ติฯ –

อิมํ คาถํ วตฺวา ธเมฺม ฐิตานํ เทวโลกปฏิลาภํ ทเสฺสตุํ คาถมาห –

๒๐๘. ‘‘เย เกจิเม สุคฺคติมาสมานา, ธเมฺม ฐิตา สํยเม สํวิภาเค;
อิเธว นิกฺขิปฺป สรีรเทหํ, กายสฺส เภทา สุคตึ วชนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **อาสมานา**ติ อาสีสนฺตาฯ เย เกจิ สุคตึ อาสีสนฺติ, สเพฺพ เต สํยมสงฺขาเต ทสสีลธเมฺม สํวิภาคสงฺขาเต ทานธเมฺม จ ฐิตา หุตฺวา อิธ สรีรสงฺขาตํ เทหํ นิกฺขิปิตฺวา ตสฺส กายสฺส เภทา สุคตึ วชนฺตีติ อโตฺถฯ

เอวํ วตฺวา จ ปน, ‘‘โกสิย, น มยํ ตว สนฺติเก ปายาสตฺถาย อาคตา, การุเญฺญน ปน ตํ อนุกมฺปมานา อาคตามฺหา’’ติ ตสฺส ปกาเสตุํ อาห –

๒๐๙. ‘‘ตฺวํ โนสิ ญาติ ปุริมาสุ ชาติสุ, โส มจฺฉรี โรสโก ปาปธโมฺม;
ตเวว อตฺถาย อิธาคตมฺหา, มา ปาปธโมฺม นิรยํ คมิตฺถา’’ติฯ

ตตฺถ **โส**ติ โส ตฺวํฯ **มา ปาปธโมฺม**ติ อยํ อมฺหากํ ญาติ ปาปธโมฺม มา นิรยํ อคมาติ เอตทตฺถํ อาคตมฺหาติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา โกสิโย ‘‘อตฺถกามา กิร เม, เอเต มํ นิรยา อุทฺธริตฺวา สเคฺค ปติฎฺฐาเปตุกามา’’ติ ตุฎฺฐจิโตฺต อาห –

๒๑๐. ‘‘อทฺธา มํ โว หิตกามา, ยํ มํ สมนุสาสถ;
โสหํ ตถา กริสฺสามิ, สพฺพํ วุตฺตํ หิเตสิภิฯ

๒๑๑. ‘‘เอสาหมเชฺชว อุปรมามิ, น จาหํ กิญฺจิ กเรยฺย ปาปํ;
น จาปิ เม กิญฺจิ อเทยฺยมตฺถิ, น จาปิทตฺวา อุทกํ ปิวามิฯ

๒๑๒. ‘‘เอวญฺจ เม ททโต สพฺพกาลํ, โภคา อิเม วาสว ขียิสฺสนฺติ;
ตโต อหํ ปพฺพชิสฺสามิ สกฺก, หิตฺวาน กามานิ ยโถธิกานี’’ติฯ

ตตฺถ **มนฺติ** มมฯ **โว**ติ ตุเมฺหฯ **ยํ มนฺ**ติ เยน มํ สมนุสาสถ, เตน เม ตุเมฺห หิตกามาฯ **ตถา**ติ ยถา วทถ, ตเถว กริสฺสามิฯ **อุปรมามี**ติ มจฺฉริภาวโต อุปรมามิฯ **อเทยฺยมตฺถี**ติ อิโต ปฏฺฐาย จ มม อาโลปโต อุปฑฺฒมฺปิ อเทยฺยํ นาม นตฺถิ, **น จาปิทตฺวา**ติ อุทกปสตมฺปิ จาหํ ลภิตฺวา อทตฺวา น ปิวิสฺสามิฯ **ขียิสฺสนฺตี**ติ วิกฺขียิสฺสนฺติฯ **ยโถธิกานี**ติ วตฺถุกามกิเลสกามวเสน ยถาฐิตโกฏฺฐาสานิเยวฯ

สโกฺก มจฺฉริยโกสิยํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ทานผลํ ชานาเปตฺวา ธมฺมเทสนาย ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา สทฺธึ เตหิ เทวนครเมว คโตฯ มจฺฉริยโกสิโยปิ นครํ ปวิสิตฺวา ราชานํ อนุชานาเปตฺวา ‘‘คหิตคหิตภาชนานิ ปูเรตฺวา คณฺหนฺตู’’ติ ยาจกานํ ธนํ ทตฺวา ตสฺมึ ขีเณ นิกฺขมฺม หิมวนฺตโต ทกฺขิณปเสฺส คงฺคาย เจว เอกสฺส จ ชาตสฺสรสฺส อนฺตเร ปณฺณสาลํ กตฺวา ปพฺพชิตฺวา วนมูลผลาหาโร ตตฺถ จิรํ วิหาสิ, ชรํ ปาปุณิฯ ตทา สกฺกสฺส อาสา สทฺธา สิรี หิรีติ จตโสฺส ธีตโร โหนฺติฯ ตา พหุํ ทิพฺพคนฺธมาลํ อาทาย อุทกกีฬนตฺถาย อโนตตฺตทหํ คนฺตฺวา ตตฺถ กีฬิตฺวา มโนสิลาตเล นิสีทิํสุฯ ตสฺมึ ขเณ นารโท นาม พฺราหฺมณตาปโส ตาวตึสภวนํ ทิวาวิหารตฺถาย คนฺตฺวา นนฺทนวนจิตฺตลตาวเนสุ ทิวาวิหารํ กตฺวา ปาริจฺฉตฺตกปุปฺผํ ฉตฺตํ วิย ฉายตฺถาย ธารยมาโน มโนสิลาตลมตฺถเกน อตฺตโน วสนฏฺฐานํ กญฺจนคุหํ คจฺฉติฯ อถ ตา ตสฺส หเตฺถ ตํ ปุปฺผํ ทิสฺวา ยาจิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๒๑๓. ‘‘นคุตฺตเม คิริวเร คนฺธมาทเน, โมทนฺติ ตา เทววราภิปาลิตา;
อถาคมา อิสิวโร สพฺพโลกคู, สุปุปฺผิตํ ทุมวรสาขมาทิยฯ

๒๑๔. ‘‘สุจิํ สุคนฺธํ ติทเสหิ สกฺกตํ, ปุปฺผุตฺตมํ อมรวเรหิ เสวิตํ;
อลทฺธ มเจฺจหิว ทานเวหิ วา, อญฺญตฺร เทเวหิ ตทารหํ หิทํฯ

๒๑๕. ‘‘ตโต จตโสฺส กนกตฺตจูปมา, อุฏฺฐาย นาริโย ปมทาธิปา มุนิํ;
อาสา จ สทฺธา จ สิรี ตโต หิรี, อิจฺจพฺรวุํ นารทเทว พฺราหฺมณํฯ

๒๑๖. ‘‘สเจ อนุทฺทิฏฺฐํ ตยา มหามุนิ, ปุปฺผํ อิมํ ปาริฉตฺตสฺส พฺรเมฺห;
ททาหิ โน สพฺพา คติ เต อิชฺฌตุ, ตุวมฺปิ โน โหหิ ยเถว วาสโวฯ

๒๑๗. ‘‘ตํ ยาจมานาภิสเมกฺข นารโท, อิจฺจพฺรวี สํกลหํ อุทีรยิ;
น มยฺหมตฺถตฺถิ อิเมหิ โกจิ นํ, ยาเยว โว เสยฺยสิ สา ปิฬนฺธถา’’ติฯ

ตตฺถ **คิริวเร**ติ ปุริมสฺส เววจนํฯ **เทววราภิปาลิตา**ติ สเกฺกน รกฺขิตาฯ **สพฺพโลกคู**ติ เทวโลเก จ มนุสฺสโลเก จ สพฺพตฺถ คมนสมโตฺถฯ **ทุมวรสาขมาทิยา**ติ สาขาย ชาตตฺตา ทุมวรสาขนฺติ ลทฺธนามํ ปุปฺผํ คเหตฺวาฯ **สกฺกตนฺ**ติ กตสกฺการํฯ **อมรวเรหี**ติ สกฺกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อญฺญตฺร เทเวหี**ติ ฐเปตฺวา เทเว จ อิทฺธิมเนฺต จ อเญฺญหิ มนุเสฺสหิ วา ยกฺขาทีหิ วา อลทฺธํฯ **ตทารหํ หิทนฺ**ติ เตสํเยว หิ ตํ อรหํ อนุจฺฉวิกํฯ **กนกตฺตจูปมา**ติ กนกูปมา ตจาฯ **อุฏฺฐายา**ติ อโยฺย มาลาคนฺธวิเลปนาทิปฏิวิรโต ปุปฺผํ น ปิฬนฺธิสฺสติ, เอกสฺมิํ ปเทเส

ฉเฑฑสฺสติ, เอต ตํ ยาจิตฺวา ปุปฺผํ ปิฬนฺธิสฺสามาติ หเฏฐ ปสาเรตฺวา ยาจมานา เอกปฺปหาเรเนว อุฏฺฐหิตฺวาฯ **ปมทาธิปา**ติ ปมทานํ อุตฺตมาฯ **มุนิ**นฺติ อิสิํฯ

อนุทฺทิฏฺฐนฺติ ‘‘อสุกสฺส นาม ทสฺสามี’’ติ น อุทฺทิฏฺฐํฯ **สพฺพา คติ เต อิชฺฌตู**ติ สพฺพา เต จิตฺตคติ อิชฺฌตุ, ปตฺถิตปตฺถิตสฺส ลาภี โหหีติ ตสฺส ถุติมงฺคลํ วทนฺติฯ **ยเถว วาสโว**ติ ยถา อมฺหากํ ปิตา วาสโว อิจฺฉิติจฺฉิตํ เทติ, ตเถว โน ตฺวมฺปิ โหหีติฯ **ตนฺ**ติ ตํ ปุปฺผํฯ **อภิสเมกฺขา**ติ ทิสฺวาฯ **สํกลห**นฺติ นานาคาหํ กลหวฑฺฒนํ กถํ อุทีรยิฯ **อิเมหี**ติ อิเมหิ ปุเปฺผหิ นาม มยฺหํ อโตฺถ นตฺถิ, ปฏิวิรโต อหํ มาลาธารณโตติ ทีเปติฯ **ยาเยว โว เสยฺยสี**ติ ยา ตุมฺหากํ อนฺตเร เชฏฺฐิกาฯ **สา ปิฬนฺธถา**ติ สา เอตํ ปิฬนฺธตูติ อโตฺถฯ

ตา จตโสฺสปิ ตสฺส วจนํ สุตฺวา คาถมาหํสุ –

๒๑๘.‘‘ตฺวํ โนตฺตเมวาภิสเมกฺข นารท, ยสฺสิจฺฉสิ ตสฺสา อนุปฺปเวจฺฉสุ;
ยสฺสา หิ โน นารท ตฺวํ ปทสฺสสิ, สาเยว โน เหหิติ เสฏฺฐสมฺมตา’’ติฯ

ตตฺถ **ตฺวํ โนตฺตเมวา**ติ อุตฺตมมหามุนิ ตฺวเมว โน อุปธาเรหิฯ ตาสํ วจนํ สุตฺวา นารโท ตา อาลปโนฺต คาถมาห –

๒๑๙.‘‘อกลฺลเมตํ วจนํ สุคเตฺต, โก พฺราหฺมโณ สํกลหํ อุทีรเย;
คนฺตฺวาน ภูตาธิปเมว ปุจฺฉถ, สเจ น ชานาถ อิธุตฺตมาธเม’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภเทฺท สุคเตฺต, อิทํ ตุเมฺหหิ วุตฺตํ วจนํ มม อยุตฺตํ, เอวญฺหิ สติ มยา ตุเมฺหสุ เอกํ เสฏฺฐํ, เสสา หีนา กโรเนฺตน กลโห วฑฺฒิโต ภวิสฺสติ, โก พาหิตปาโป พฺราหฺมโณ กลหํ อุทีรเย วเฑฺฒยฺยฯ เอวรูปสฺส หิ กลหวฑฺฒนํ นาม อยุตฺตํ, ตสฺมา อิโต คตฺวา อตฺตโน ปิตรํ ภูตาธิปํ สกฺกเมว ปุจฺฉถ, สเจ อตฺตโน อุตฺตมํ อธมญฺจ น ชานาถาติฯ

ตโต สตฺถา คาถมาห –

๒๒๐.‘‘ตา นารเทน ปรมปฺปโกปิตา, อุทีริตา วณฺณมเทน มตฺตา;
สกาเส คนฺตฺวาน สหสฺสจกฺขุโน, ปุจฺฉิํสุ ภูตาธิปํ กา นุ เสยฺยสี’’ติฯ

ตตฺถ **ปรมปฺปโกปิตา**ติ ปุปฺผํ อททเนฺตน อติวิย โกปิตา ตสฺส กุปิตา หุตฺวาฯ **อุทีริตา**ติ ‘‘ภูตาธิปเมว ปุจฺฉถา’’ติ วุตฺตาฯ **สหสฺสจกฺขุโน**ติ สกฺกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวาฯ **กา นู**ติ อมฺหากํ อนฺตเร กตมา อุตฺตมาติ ปุจฺฉิํสุฯ

เอวํ ปุจฺฉิตฺวา ฐิตา –

๒๒๑.‘‘ตา ทิสฺวา อายตฺตมนา ปุรินฺทโท, อิจฺจพฺรวี เทววโร กตญฺชลี;
สพฺพาว โว โหถ สุคเตฺต สาทิสี, โกเนว ภเทฺท กลหํ อุทีรยี’’ติฯ

ตตฺถ **ตา ทิสฺวา**ติ, ภิกฺขเว, จตโสฺสปิ อตฺตโน สนฺติกํ อาคตา ทิสฺวาฯ **อายตฺตมนา**ติ อุสฺสุกฺกมนา พฺยาวฏจิตฺตาฯ **กตญฺชลี**ติ นมสฺสมานาหิ เทวตาหิ ปคฺคหิตญฺชลีฯ **สาทิสี**ติ สพฺพาว ตุเมฺห สาทิสิโยฯ **โก เนวา**ติ โก นุ เอวํฯ **กลหํ อุทีรยี**ติ อิทํ นานาคาหํ วิคฺคหํ กเถสิ วเฑฺฒสิฯ

อถสฺส ตา กถยมานา คาถมาหํสุ –

๒๒๒. ‘‘โย สพฺพโลกจฺจริโต มหามุนิ, ธเมฺม ฐิโต นารโท สจฺจนิกฺกโม;
โส โนพฺรวิ คิริวเร คนฺธมาทเน, คนฺตฺวาน ภูตาธิปเมว ปุจฺฉถ;
สเจ น ชานาถ อิธุตฺตมาธม’’นฺติฯ

ตตฺถ **สจฺจนิกฺกโม**ติ ตถปรกฺกโมฯ

ตํ สุตฺวา สกฺโก ‘‘อิมา จตโสฺสปิ มยฺหํ ธีตโรว, สจาหํ ‘เอตาสุ เอกา คุณสมฺปนฺนา อุตฺตมา’ติ วกฺขามิ, เสสา กุชฺฌิสฺสนฺติ, น สกฺกา อยํ อโฑฺฑ วินิจฺฉินิตุํ, อิมา หิมวเนฺต โกสิยตาปสสฺส สนฺติกํ เปเสสามิ, โส เอตาสํ อฑฺฑํ วินิจฺฉินิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อหํ ตุมฺหากํ อฑฺฑํ น วินิจฺฉินิสฺสามิ, หิมวเนฺต โกสิโย นาม ตาปโส อตฺถิ, ตสฺสาหํ อตฺตโน สุธาโภชนํ เปเสสฺสามิ, โส ปรสฺส อทตฺวา น ภุญฺชติ, ททโนฺต จ วิจินิตฺวา คุณวนฺตานํ เทติ, ยา ตุเมฺหสุ ตสฺส หตฺถโต ภตฺตํ ลภิสฺสติ, สา อุตฺตมา ภวิสฺสตี’’ติ อาจิกฺขโนฺต คาถมาห –

๒๒๓. ‘‘อสุ พฺรหารญฺญจโร มหามุนิ, นาทตฺวา ภตฺตํ วรคเตฺต ภุญฺชติ;
วิเจยฺย ทานานิ ททาติ โกสิโย,
ยสฺสา หิ โส ทสฺสติ สาว เสยฺยสี’’ติฯ

ตตฺถ **พฺรหารญฺญธโร**ติ มหาอรญฺญวาสีฯ

อิติ โส ตาปสสฺส สนฺติกํ เปเสตฺวา มาตลิํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตสฺส สนฺติกํ เปเสโนฺต อนนฺตรํ คาถมาห –

๒๒๔. ‘‘อสู หิ โย สมฺมติ ทกฺขิณํ ทิสํ, คงฺคาย ตีเร หิมวนฺตปสฺสนิ;
ส โกสิโย ทุลฺลภปานโภชโน, ตสฺส สุธํ ปาปย เทวสารถี’’ติฯ

ตตฺถ **สมฺมตี**ติ วสติฯ **ทกฺขิณ**นฺติ หิมวนฺตสฺส ทกฺขิณาย ทิสายฯ **ปสฺสนี**ติ ปเสฺสฯ

ตโต สตฺถา อาห –

๒๒๕. ‘‘ส มาตลี เทววเรน เปสิโต, สหสฺสยุตฺตํ อภิรุยฺห สนฺทนํ;
สุขิปฺปเมว อุปคมฺม อสฺสมํ, อทิสฺสมาโน มุนิโน สุธํ อทา’’ติฯ

ตตฺถ **อทิสฺสมาโน**ติ, ภิกฺขเว, โส มาตลิ เทวราชสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตํ อสฺสมํ คนฺตฺวา อทิสฺสมานกาโย หุตฺวา ตสฺส สุธํ อทาสิ, ททมาโน จ รตฺติํ ปธานมนุยุญฺชิตฺวา ปจฺจูสสมเย อคฺคิํ ปริจริตฺวา วิภาตาย รตฺติยา อุเทนฺตํ สูริยํ นมสฺสมานสฺส ฐิตสฺส ตสฺส หเตฺถ สุธาโภชนปาติํ ฐเปสิฯ

โกสิโย ตํ คเหตฺวา ฐิตโกว คาถาทฺวยมาห –

๒๒๖. ‘‘อุทคฺคิหุตฺตํ อุปติฎฺฐโต หิ เม, ปภงฺกรํ โลกตโมนุทุตฺตมํ;
สพฺพานิ ภูตานิ อธิจฺจ วาสโว;
โก เนว เม ปาณิสุ กิํ สุโธทหิฯ

๒๒๗. สงฺขูปมํ เสตมตุลฺยทสฺสนํ, สุจึ สุคนฺธํ ปิยรูปมพฺภุตํ;
อทิฏฺฐปุพฺพํ มม ชาตุ จกฺขุภิ, กา เทวตา ปาณิสุ กึ สุโธทหี’’ติฯ

ตตฺถ **อุทคฺคิหุตฺต**นฺติ อุทกอคฺคิหุตฺตํ ปริจริตฺวา อคฺคิสาลโต นิกฺขมฺม ปณฺณสาลทฺวาเร ฐตฺวา ปภงฺกรํ โลกตโมนุทํ อุตฺตมํ อาทิจฺจํ อุปติฏฺฐโต มม สพฺพานิ ภูตานิ อธิจฺจ อติกฺกมิตฺวา วตฺตมาโน วาสโว นุ โข เอวํ มม ปาณีสุ กึ สุธํ กึ นาเมตํ โอทหิฯ ‘‘สงฺขูปม’’นฺติอาทีหิ ฐิตโกว สุธํ วณฺเณติฯ

ตโต มาตลิ อาห –

๒๒๘. ‘‘อหํ มหิเนฺทน มเหสิ เปสิโต, สุธาภิหาสึ ตุริโต มหามุนิ;
ชานาสิ มํ มาตลิ เทวสารถิ, ภุญฺชสฺสุ ภตฺตุตฺตม มาภิวารยิฯ

๒๒๙. ภุตฺตา จ สา ทฺวาทส หนฺติ ปาปเก, ขุทํ ปิปาสํ อรตึ ทรกฺลมํ;
โกธูปนาหญฺจ วิวาทเปสุณํ, สีตุณฺห ตนฺทิญฺจ รสุตฺตมํ อิท’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุธาภิหาสิ**นฺติ อิมํ สุธาโภชนํ ตุยฺหํ อภิหรึฯ **ชานาสี**ติ ชานาหิ มํ ตฺวํ, อหํ มาตลิ นาม เทวสารถีติ อโตฺถฯ **มาภิวารยี**ติ น ภุญฺชามีติ อปฺปฏิกฺขิปิตฺวา ภุญฺช มา ปปญฺจ กริฯ **ปาปเก**ติ อยญฺหิ สุธา ภุตฺตา ทฺวาทส ปาปธมฺเม หนติฯ **ขุท**นฺติ ปฐมํ ตาว ฉาตภาวํ หนติ, ทุติยํ ปานียปิปาสํ, ตติยํ อุกฺกณฺฐิตํ, จตุตฺถํ กายทรถํ, ปญฺจมํ กิลนฺตภาวํ, ฉฏฺฐํ โกธํ, สตฺตมํ อุปนาหํ, อฏฺฐมํ วิวาทํ, นวมํ เปสุณํ, ทสมํ สีตํ, เอกาทสมํ อุณฺหํ, ทฺวาทสมํ ตนฺทึ อาลสิยภาวํ, อิทํ รสุตฺตมํ อุตฺตมรสํ สุธาโภชนํ อิเม ทฺวาทส ปาปธมฺเม หนติฯ

ตํ สุตฺวา โกสิโย อตฺตโน วตสมาทานํ อาวิกโรโนฺต –

๒๓๐. ‘‘น กปฺปตี มาตลิ มยฺห ภุญฺชิตุํ, ปุเพฺพ อทตฺวา อิติ เม วตุตฺตมํ;
น จาปิ เอกาสฺนมริยปูชิตํ, อสํวิภาคี จ สุขํ น วินฺทตี’’ติฯ –

คาถํ วตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหหิ ปรสฺส อทตฺวา โภชเน กํ โทสํ ทิสฺวา อิทํ วตํ สมาทินฺน’’นฺติ มาตลินา ปุโฏฺฐ อาห –

๒๓๑. ‘‘ถีฆาตกา เย จิเม ปารทาริกา, มิตฺตทฺทุโน เย จ สปนฺติ สุพฺพเต;
สเพฺพ จ เต มจฺฉริปญฺจมาธมา, ตสฺมา อทตฺวา อุทกมฺปิ นาสฺนิเยฯ

๒๓๒. ‘‘โสหิตฺถิยา วา ปุริสสฺส วา ปน, ทสฺสามิ ทานํ วิทุสมฺปวณฺณิตํ;
สทฺธา วทญฺญู อิธ วีตมจฺฉรา, ภวนฺติ เหเต สุจิสจฺจสมฺมตา’’ติฯ

ตตฺถ **ปุเพฺพ**ติ ปฐมํ อทตฺวา, อถ วา อิติ เม ปุเพฺพ วตุตฺตมํ อิทํ ปุเพฺพว มยา วตํ สมาทินฺนนฺติ ทเสฺสติฯ **น จาปิ เอกาสฺนมริยปูชิต**นฺติ เอกกสฺส อสนํ น อริเยหิ พุทฺธาทีหิ ปูชิตํฯ **สุข**นฺติ ทิพฺพมานุสิกํ สุขํ น ลภติฯ **ถีฆาตกา**ติ อิตฺถิฆาตกาฯ **เย จิเม**ติ เย จ อิเมฯ **สปนฺตี**ติ อโกฺกสนฺติฯ **สุพฺพเต**ติ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณฯ **มจฺฉริปญฺจมา**ติ มจฺฉรี ปญฺจโม เอเตสนฺติ มจฺฉริปญฺจมาฯ **อธมา**ติ อิเม ปญฺจ อธมา นามฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา อหํ ปญฺจมอธมภาวภเยน อทตฺวา อุทกมฺปิ **นาสฺนิเย** น ปริภุญฺชิสฺสามีติ อิมํ วตํ สมาทิยึฯ **โสหิตฺถิยา วา**ติ โส อหํ อิตฺถิยา วาฯ **วิทุสมฺปวณฺณิต**นฺติ วิทูหิ ปณฺฑิเตหิ พุทฺธาทีหิ วณฺณิตํฯ **สุจิสจฺจสมฺมตา**ติ

เอเต โอกปฺปนิยสทฺธาย สมนฺนาคตา วทญฺญู วีตมจฺฉรา ปุริสา สุจี เจว อุตฺตมสมฺมตา จ โหนฺตีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา มาตลิ ทิสฺสมานกาเยน อฏฺฐาสิฯ ตสฺมึ ขเณ ตา จตโสฺส เทวกญฺญาโย จตุทฺทิสํ อฏฺฐํสุ, สิรี ปาจีนทิสาย อฏฺฐาสิ, อาสา ทกฺขิณทิสาย, สทฺธา ปจฺฉิมทิสาย, หิรี อุตฺตรทิสายฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺต สตฺถา อาห –

๒๓๓. ‘‘อโต มตา เทววเรน เปสิตา, กญฺญา จตโสฺส กนกตฺตจูปมา;
อาสา จ สทฺธา จ สิรี ตโต หิรี, ตํ อสฺสมํ อาคมุ ยตฺถ โกสิโยฯ

๒๓๔. ‘‘ตา ทิสฺวา สโพฺพ ปรมปฺปโมทิโต, สุเภน วเณฺณน สิขาริวคฺคิโน;
กญฺญา จตโสฺส จตุโร จตุทฺทิสา, อิจฺจพฺรวี มาตลิโน จ สมฺมุขาฯ

๒๓๕. ‘‘ปุริมํ ทิสํ กา ตุวํ ปภาสิ เทวเต, อลงฺกตา ตารววราว โอสธี;
ปุจฺฉามิ ตํ กญฺจนเวลฺลิวิคฺคเห, อาจิกฺข เม ตฺวํ กตมาสิ เทวตาฯ

๒๓๖. ‘‘สิราห เทวี มนุเชหิ ปูชิตา, อปาปสตฺตูปนิเสวินี สทา;
สุธาวิวาเทน ตวนฺติมาคตา, ตํ มํ สุธาย วรปญฺญ ภาชยฯ

๒๓๗. ‘‘ยสฺสาหมิจฺฉามิ สุขํ มหามุนิ, โส สพฺพกาเมหิ นโร ปโมทติ;
สิรีติ มํ ชานหิ ชูหตุตฺตม, ตํ มํ สุธาย วรปญฺญ ภาชยา’’ติฯ

ตตฺถ **อโต**ติ ตโตฯ **มตา**ติ อนุมตา, อถ เทววเรน อนุมตา เจว เปสิตา จาติ อโตฺถฯ **สโพฺพ ปรมปฺปโมทิโต**ติ อนวเสโส หุตฺวา อติปโมทิโตฯ ‘‘สาม’’นฺติปิ ปาโฐ, ตา เทวตา สามํ ทิสฺวาติ อโตฺถฯ **จตุโร**ติ จตุราฯ อยเมว วา ปาโฐ, จาตุริเยน สมนฺนาคตาติ อโตฺถฯ **ตารวรา**ติ ตารกานํ วราฯ **กญฺจนเวลฺลิวิคฺคเห**ติ กญฺจนรูปสทิสสรีเรฯ **สิราหา**ติ สิรี อหํฯ **ตวนฺติมาคตา**ติ ตว สนฺติกํ อาคตาฯ **ภาชยา**ติ ยถา มํ สุธา ภชติ, ตถา กโรหิ, สุธํ เม เทหีติ อโตฺถฯ **ชานหี**ติ ชานฯ **ชูหตุตฺตมา**ติ อคฺคิํ ชุหนฺตานํ อุตฺตมฯ

ตํ สุตฺวา โกสิโย อาห –

๒๓๘. ‘‘สิเปฺปน วิชฺชาจรเณน พุทฺธิยา, นรา อุเปตา ปคุณา สกมฺมุนา;
ตยา วิหีนา น ลภนฺติ กิญฺจนํ, ตยิทํ น สาธุ ยทิทํ ตยา กตํฯ

๒๓๙. ‘‘ปสฺสามิ โปสํ อลสํ มหคฺฆสํ, สุทุกฺกุลีนมฺปิ อรูปิมํ นรํ;
ตยานุคุโตฺต สิริ ชาติมามปิ, เปเสติ ทาสํ วิย โภควา สุขีฯ

๒๔๐. ‘‘ตํ ตํ อสจฺจํ อวิภชฺชเสวินิํ, ชานามิ มูฬฺหํ วิทุรานุปาตินิํ;
น ตาทิสี อรหติ อาสนูทกํ, กุโต สุธา คจฺฉ น มยฺห รุจฺจสี’’ติฯ

ตตฺถ **สิเปฺปนา**ติ หตฺถิอสฺสรถธนุสิปฺปาทินาฯ **วิชฺชาจรเณนา**ติ เวทตฺตยสงฺขาตาย วิชฺชาย เจว สีเลน จฯ **ปคุณา สกมฺมุนา**ติ อตฺตโน ปุริสกาเรน ปธานคุณสมนฺนาคตาฯ **กิญฺจน**นฺติ กิญฺจิ อปฺปมตฺตกมฺปิ ยสํ วา สุขํ วา น ลภนฺติฯ **ยทิท**นฺติ ยํ เอตํ อิสฺสริยตฺถาย สิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา จรนฺตานํ ตยา เวกลฺลํ กตํ, ตํ เต น สาธุฯ **อรูปิม**นฺติ วิรูปํฯ **ตยานุคุโตฺต**ติ ตยา อนุรกฺขิโตฯ **ชาติมามปี**ติ ชาติสมฺปนฺนมฺปิ สิปฺปวิชฺชาจรณพุทฺธิกเมฺมหิ สมฺปนฺนมฺปิฯ **เปเส**

ตีติ เปสนการกํ กโรติฯ **ตํ ตน**ฺติ ตสฺมา ตํฯ **อสจฺจ**นฺติ สภาวสงฺขาเต สเจฺจ อวตฺตนตาย อสจฺจํ อุตฺตมภาวรหิตํฯ **อวิภชฺชเสวิน**ินฺติ อวิภชิตฺวา ยุตฺตายุตฺตํ อชานิตฺวา สิปฺปาทิสมฺปเนฺนปิ อิตเรปิ เสวมานํฯ **วิทุรานุปาตินิ**นฺติ ปณฺฑิตานุปาตินิํ ปณฺฑิเต ปาเตตฺวา โปเถตฺวา วิเหเฐตฺวา จรมานํฯ **กุโต สุธา**ติ ตาทิสาย นิคฺคุณาย กุโต สุธาโภชนํ, น เม รุจฺจสิ, คจฺฉ มา อิธ ติฏฺฐาติฯ

สา เตน ปฏิกฺขิตฺตา ตเตฺถวนฺตรธายิฯ ตโต โส อาสาย สทฺธิํ สลฺลปโนฺต อาห –

๒๔๑."กา สุกฺกทาฐา ปฏิมุกฺกกุณฺฑลา, จิตฺตงฺคทา กมฺพุวิมฏฺฐธารินี;
โอสิตฺตวณฺณํ ปริทยฺห โสภสิ, กุสคฺคิรตฺตํ อปิฬยฺห มญฺชริํฯ

๒๔๒."มิคีว ภนฺตา สรจาปธารินา, วิราธิตา มนฺทมิว อุทิกฺขสิ;
โก เต ทุตีโย อิธ มนฺทโลจเน, น ภายสิ เอกิกา กานเน วเน''ติฯ

ตตฺถ **จิตฺตงฺคทา**ติ จิเตฺรหิ องฺคเทหิ สมนฺนาคตาฯ **กมฺพุวิมฏฺฐธารินี**ติ กรณปรินิฏฺฐิเตน วิมฏฺฐสุวณฺณาลงฺการธารินีฯ **โอสิตฺตวณฺณ**นฺติ อวสิตฺตอุทกธารวณฺณํ ทิพฺพทุกูลํฯ **ปริทยฺหา**ติ นิวาเสตฺวา เจว ปารุปิตฺวา จฯ **กุสคฺคิรตฺต**นฺติ กุสติณคฺคิสิขาวณฺณํฯ **อปิฬยฺห มญฺชริ**นฺติ สปลฺลวํ อโสกกณฺณิกํ กเณฺณ ปิฬนฺธิตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **สรจาปธารินา**ติ ลุเทฺทนฯ **วิราธิตา**ติ วิรทฺธปหาราฯ **มนฺทมิวา**ติ ยถา สา มิคี ภีตา วนนฺตเร ฐตฺวา ตํ มนฺทํ มนฺทํ โอโลเกติ, เอวํ โอโลเกสิฯ

ตโต อาสา อาห –

๒๔๓."น เม ทุตีโย อิธ มตฺถิ โกสิย, มสกฺกสารปฺปภวมฺหิ เทวตา;
อาสา สุธาสาย ตวนฺติมาคตา, ตํ มํ สุธาย วรปญฺญ ภาชยา''ติฯ

ตตฺถ **มสกฺกสารปฺปภวา**ติ ตาวติํสภวเน สมฺภวาฯ

ตํ สุตฺวา โกสิโย ''ตฺวํ กิร โย เต รุจฺจติ, ตสฺส อาสาผลนิปฺผาทเนน อาสํ เทสิ, โย เต น รุจฺจติ, ตสฺส น เทสิ, นตฺถิ ตยา สมา ปตฺถิตตฺถวินาสิกา''ติ ทีเปโนฺต อาห –

๒๔๔."อาสาย ยนฺติ วาณิชา ธเนสิโน, นาวํ สมารุยฺห ปเรนฺติ อณฺณเว;
เต ตตฺถ สีทนฺติ อโถปิ เอกทา, ชีนาธนา เอนฺติ วินฏฺฐปาภตาฯ

๒๔๕."อาสาย เขตฺตานิ กสนฺติ กสฺสกา, วปนฺติ พีชานิ กโรนฺตุปายโส;
อีตีนิปาเตน อวุฏฺฐิตาย วา, น กิญฺจิ วินฺทนฺติ ตโต ผลาคมํฯ

๒๔๖."อถตฺตการานิ กโรนฺติ ภตฺตุสุ, อาสํ ปุรกฺขตฺวา นรา สุเขสิโน;
เต ภตฺตุรตฺถา อติคาฬฺหิตา ปุน, ทิสา ปนสฺสนฺติ อลทฺธ กิญฺจนํฯ

๒๔๗."หิตฺวาน ธญฺญญฺจ ธนญฺจ ญาตเก, อาสาย สคฺคาธิมนา สุเขสิโน;
ตปนฺติ ลูขมฺปิ ตปํ จิรนฺตรํ, กุมฺคคมารุยฺห ปเรนฺติ ทุคฺคติํฯ

๒๔๘."อาสา วิสํวาทิกสมฺมตา อิเม, อาเส สุธาสํ วินยสฺสุ อตฺตนิ;
น ตาทิสี อรหติ อาสนูทกํ, กุโต สุธา คจฺฉ น มยฺห รุจฺจสี''ติฯ

ตตฺถ **ปเรนฺตี**ติ ปกฺขนฺทนฺติฯ **ชีนาธนา**ติ ชีนธนาฯ อิติ ตว วเสน เอเก สมฺปชฺชนฺติ เอเก วิปชฺชนฺติ, นตฺถิ ตยา สทิสา ปาปธมฺมาติ วทติฯ **กโรนฺตุปายโส**ติ ตํ ตํ กิจฺจํ อุปาเยน กโรนฺติฯ **อีตีนิปาเตนา**ติ วิสมวาตมูสิกสลภสุกปาณกเสตฏฺฐิกโรคาทีนํ สสฺสุปทฺทวานํ อญฺญตรนิปาเตน วาฯ **ตโต**ติ ตโต สสฺสโต เต กิญฺจิ ผลํ น วินฺทนฺติ, เตสมฺปิ อาสเจฺฉทนกมฺมํ ตฺวเมว กโรสีติ วทติฯ **อถตฺตการานี**ติ ยุทฺธภูมีสุ ปุริสกาเรฯ **อาสํ ปุรกฺขตฺวา**ติ อิสฺสริยาสํ ปุรโต กตฺวาฯ **ภตฺตุรตฺถา**ติ สามิโน อตฺถายฯ **อติคาฬิตา**ติ ปจฺจตฺถิเกหิ อติปีฬิตา วิลุตฺตสาปเตยฺยา ทฺธสุตเสนวาหนา หุตฺวาฯ **ปนสฺสนฺตี**ติ ปลายนฺติฯ **อลทฺธ กิญฺจน**นฺติ กิญฺจิ อิสฺสริยํ อลภิตฺวา ฯ อิติ เอเตสมฺปิ อิสฺสริยาลาภํ ตฺวเมว กโรสีติ วทติฯ **สคฺคาธิมนา**ติ สคฺคํ อธิคนฺตุมนาฯ **ลูข**นฺติ นิโรชํ ปญฺจตปาทิกํ กายกิลมถํฯ **จิรนฺตร**นฺติ จิรกาลํฯ **อาสา วิสํวาทิกสมฺมตา อิเม**ติ เอวํ อิเม สตฺตา สคฺคาสาย ทุคฺคตึ คจฺฉนฺติ, ตสฺมา ตฺวํ อาสา นาม วิสํวาทิกสมฺมตา วิสํวาทิกาติ สงฺขํ คตาฯ **อาเส**ติ ตํ อาลปติฯ

สาปิ เตน ปฏิกฺขิตฺตา อนฺตรธายิฯ ตโต สทฺธาย สทฺธึ สลฺลปโนฺต คาถมาห –

๒๔๙.''ททฺทลฺลมานา ยสสา ยสสฺสินี, ชิฆญฺญนามวฺหยนํ ทิสํ ปติ;
ปุจฺฉามิ ตํ กญฺจนเวลฺลิวิคฺคเห, อาจิกฺข เม ตฺวํ กตมาสิ เทวเต''ติฯ

ตตฺถ **ททฺทลฺลมานา**ติ ชลมานาฯ **ชิฆญฺญนามวฺหยน**นฺติ อปราติ จ ปจฺฉิมาติ จ เอวํ ชิฆเญฺญน ลามเกน นาเมน วุจฺจมานํ ทิสํ ปติ ททฺทลฺลมานา ติฏฺฐสิฯ

ตโต สา คาถมาห –

๒๕๐.''สทฺธาห เทวี มนุเชหิ ปูชิตา, อปาปสตฺตูปนิเสวินี สทา;
สุธาวิวาเทน ตวนฺติ มาคตา, ตํ มํ สุธาย วรปญฺญ ภาชยา''ติฯ

ตตฺถ **สทฺธา**ติ ยสฺส กสฺสจิ วจนปตฺติยายนา สาวชฺชาปิ โหติ อนวชฺชาปิฯ **ปูชิตา**ติ อนวชฺชโกฏฺฐาสวเสน ปูชิตาฯ **อปาปสตฺตูปนิเสวินี**ติ อนวชฺชสทฺธาย จ เอกนฺตปตฺติยายนุสภาวาร ปเรสุปิ ปตฺติยายนวิทหนสมตฺถาย เทวตาเยตํ นามํฯ

อถํ นํ โกสิโย ''อิเม สตฺตา ยสฺส กสฺสจิ วจนํ สทฺทหิตฺวา ตํ ตํ กโรนฺตา กตฺตพฺพโต อกตฺตพฺพเมว พหุตรํ กโรนฺติ, ตํ สพฺพํ ตยา การิตํ นาม โหตี''ติ วตฺวา เอวมาห –

๒๕๑.''ทานํ ทมํ จาคมโถปิ สํยมํ, อาทาย สทฺธาย กโรนฺติ เหกทา;
เถยฺยํ มุสา กูฏมโถปิ เปสุณํ, กโรนฺติ เหเก ปุน วิจฺจุตา ตยาฯ

๒๕๒.''ภริยาสุ โปโส สทิสีสุ เปกฺขวา, สีลูปปนฺนาสุ ปติพฺพตาสุปิ;
วิเนตฺวาน ฉนฺทํ กุลิตฺถิราสุปิ, กโรติ สทฺธํ ปุน กุมฺภทาสิยาฯ

๒๕๓.''ตฺวเมว สเทฺธ ปรทารเสวินี, ปาปํ กโรสิ กุสลมฺปิ ริญฺจสิ;
น ตาทิสี อรหติ อาสนูทกํ, กุโต สุธา คจฺฉ น มยฺห รุจฺจสี''ติฯ

ตตฺถ **ทาน**นฺติ ทสวตฺถุกํ ปุญฺญเจตนํฯ **ทม**นฺติ อินฺทฺริยทมนํฯ **จาค**นฺติ เทยฺยธมฺมปริจฺจาคํฯ **สํยม**นฺติ สีลํฯ **อาทาย สทฺธายา**ติ ''เอตานิ ทานาทีนิ มหานิสํสานิ กตฺตพฺพานี''ติ วทตํ วจนํ สทฺธาย อาทิยิตฺวาปิ กโรนฺติ เอกทาฯ **กูฏ**นฺติ ตุลากูฏาทิกํ วา คามกูฏาทิกํ กมฺมํ วาฯ **กโรนฺติ เหเก**ติ เอเก มนุสฺสา เอวรูเปสุ นาม กาเลสุ อิเมสญฺจ อตฺถาย เถยฺยาทีนิ

กตฺตพฺพานีติ เกสญฺจิ วจนํ สทฺทหิตฺวา เอตานิปิ กโรนฺติฯ **ปุน วิจฺจฺตา ตยา**ติ ปุน ตยา วิสุตฺตา สาวชฺชทุกฺขวิปากาเนตานิ น กตฺตพฺพานีติ วทตํ วจนํ อปตฺติยายิตฺวาปิ กโรนฺติฯ อิติ ตว วเสน สาวชฺชมฺปิ อนวชฺชมฺปิ กเรยฺยาสิ วทติฯ

สทิสีสูติ ชาติโคตฺตสีลาทีหิ สทิสีสุฯ **เปกฺขวา**ติ เปกฺขา วุจฺจติ ตณฺหา, สตโณฺหติ อโตฺถฯ **ฉนฺทนฺ**ติ ฉนฺทราคํฯ **กโรติ สทฺธนฺ**ติ กุมฺภทาสิยาปิ วจเน สทฺธํ กโรติ, ตสฺสา ‘‘อหํ ตุมฺหากํ อิทํ นาม อุปการํ กริสฺสามี’’ติ วทนฺติยา ปตฺติยายิตฺวา กุลิตฺถิโยปิ ฉฑฺฑตฺวา ตเมว ปฏิเสวติ, อสฺกา นาม ตุเมฺหสุ ปฏิพทฺธจิตฺตาติ กุมฺภทาสิยาปิ วจเน สทฺธํ กตฺวาว ปรทารํ เสวติฯ **ตฺวเมว สเทฺธ ปรทารเสวินี**ติ ยสฺมา ตํ ตํ ปตฺติยายิตฺวา ตว วเสน ปรทารํ เสวนฺติ ปาปํ กโรนฺติ กุสลํ ชหนฺติ, ตสฺมา ตฺวเมว ปรทารเสวินี ตฺวํ ปาปานิ กโรสิ, กุสลมฺปิ ริญฺจสิ, นตฺถิ ตยา สมา โลกวินาสิกา ปาปธมฺมา, คจฺฉ น เม รุจฺจสีติฯ

สา ตเตฺถว อนฺตรธายิฯ โกสิโยปิ อุตฺตรโต ฐิตาย หิริยา สทฺธึ สลฺลปโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๒๕๔.‘‘ชิฆญฺญรตฺตึ อรุณสฺมิมูหเต, ยา ทิสฺสติ อุตฺตมรูปวณฺณินี;
ตถูปมา มํ ปฏิภาสิ เทวเต, อาจิกฺข เม ตฺวํ กตมาสิ อจฺฉรา฿

๒๕๕.‘‘กาฬา นิทาเฆริว อคฺคิชาริว, อนิเลริตา โลหิตปตฺตมาลินี;
กา ติฏฺฐสิ มนฺทมิคาวโลกยํ, ภาเสสมานาว คิรํ น มุญฺจสี’’ติฯ

ตตฺถ **ชิฆญฺญรตฺตินฺ**ติ ปจฺฉิมรตฺตึ, รตฺติปริโยสาเนติ อโตฺถฯ **อูหเต**ติ อรุเณ อุคฺคเตฯ **ยา**ติ ยา ปุรตฺถิมา ทิสา รตฺตสุวณฺณตาย อุปฺปมรูปธรา หุตฺวา ทิสฺสติฯ **กาฬา นิทาเฆริวา**ติ นิทาฆสมเย กาฬวลฺลิ วิยฯ **อคฺคิชาริวา**ติ อคฺคิชาลา อิว, สาปิ นิชฺฌามเขเตฺตสุ ตรุณอฺฏฺฐิตกาฬวลฺลิ วิยาติ อโตฺถฯ **โลหิตปตฺตมาลินี**ติ โลหิตวเณฺณหิ ปเตฺตหิ ปริวุตาฯ **กา ติฏฺฐสี**ติ ยถา สา ตรุณกาฬวลฺลิ วาเตริตา วิลาสมานา โสภมานา ติฏฺฐติ, เอวํ กา นาม ตฺวํ ติฏฺฐสิฯ **ภาเสสมานาวา**ติ มยา สทฺธึ ภาสิตุกามา วิย โหสิ, น จ คิรํ มุญฺจสิฯ

ตโต สา คาถมาห –

๒๕๖.‘‘หิราห เทวี มนุเชหิ ปูชิตา, อปาปสตฺตูปนิเสวินี สทา;
สุธาวิวาเทน ตวนฺติมาคตา, สาหํ น สโกฺกมิ สุธมฺปิ ยาจิตุํ;
โกปีนรูปา วิย ยาจนิตฺถิยา’’ติฯ

ตตฺถ **หิราหนฺ**ติ หิรี อหํฯ **สุธมฺปี**ติ สา อหํ สุธาโภชนํ ตํ ยาจิตุมฺปิ น สโกฺกมิฯ กึการณา? **โกปีนรูปา วิย ยาจนิตฺถิยา,** ยสฺมา อิตฺถิยา ยาจนา นาม โกปีนรูปา วิย รหสฺสงฺควิวรณสทิสา โหติ, นิลฺลชฺชา วิย โหตีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา ตาปโส เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๕๗.‘‘ธเมฺมน ญาเยน สุคเตฺต ลจฺฉสิ, เอโส หิ ธโมฺม น หิ ยาจนา สุธาฯ

ตํ ตํ อยาจนฺติมหํ นิมนฺตเย, สุธาย ยญฺจิจฺฉสิ ตมฺปิ ทมฺมิ เตฯ

๒๕๘.‘‘สา ตฺวํ มยา อชฺช สกมฺหิ อสฺสเม, นิมนฺติตา กญฺจนเวลฺลิวิคฺคเห;

ตฺวณฺหิ เม สพฺพรเสหิ ปูชิยา, ตํ ปูชยิตฺวาน สุธมฺปิ อสฺนิเย’’ติฯ

ตตฺถ **ธเมฺมนา**ติ สภาเวนฯ **ญาเยนา**ติ การเณนฯ **น หิ ยาจนา สุธา**ติ น หิ ยาจนาย สุธา ลพฺภติ, เตเนว การเณน อิตรา ติโสฺส นลภึสุฯ **ตํ ตนฺ**ติ ตสฺมา ตํฯ **ยญฺจิจฺฉสี**ติ น เกวลํ นิมเนฺตมิเยว, ยญฺจ สุธํ อิจฺฉสิ, ตมฺปิ ทมฺมิ เตฯ **กญฺจนเวลฺลิวิคฺคเห**ติ กญฺจนราสิสสฺสิริกสรีเรฯ **ปูชิยา**ติ น เกวลํ สุธาย, อเญฺญหิปิ สพฺพรเสหิ ตฺวํ มยา ปูเชตพฺพยุตฺตกาวฯ **อสฺนิเย**ติ ตํ ปูเชตฺวา สเจ สุธาย อวเสสํ ภวิสฺสติ, อหมฺปิ ภุญฺชิสฺสามิฯ

ตโต อปรา อภิสมฺพุทฺธคาถา –

๒๕๙. ‘‘สา โกสิเยนานุมตา ชุตีมตา, อทฺธา หิริ รมฺมํ ปาวิสิ ยสฺสมํ;
อุทกวนฺตํ ผลมริยปูชิตํ, อปาปสตฺตูปนิเสวิตํ สทาฯ

๒๖๐. ‘‘รุกฺขคฺคหานา พหุเกตฺถ ปุปฺผิตา, อมฺพา ปิยาลา ปนสา จ กึสุกา;
โสภญฺชนา โลทฺทมโถปิ ปทฺธกา, เกกา จ ภงฺคา ติลกา สุปุปฺผิตาฯ

๒๖๑. ‘‘สาลา กเรรี พหุเกตฺถ ชมฺพุโย, อสฺสตฺถนิโคฺรธมธุกเวตสา;
อุทฺทาลกา ปาฏลิ สินฺทุวารกา, มนุญฺญคนฺธา มุจลินฺทเกตกาฯ

๒๖๒. ‘‘หเรณุกา เวฬุกา เกณุ ตินฺทุกา, สามากนีวารมโถปิ จีนกา;
โมจา กทลี พหุเกตฺถ สาลิโย, ปวีหโย อาภูชิโน จ ตณฺฑุลาฯ

๒๖๓. ‘‘ตเสฺสวุตฺตรปเสฺสน, ชาตา โปกฺขรณี สิวา;
อกกฺกสา อปพฺภารา, สาธุ อปฺปฏิคนฺธิกาฯ

๒๖๔. ‘‘ตตฺถ มจฺฉา สนฺนิรตา, เขมิโน พหุโภชนา;
สิงฺคู สวงฺกา สํกุลา, สตวงฺกา จ โรหิตา;
อาฬิคคฺครกากิณฺณา, ปาฐีนา กากมจฺฉกาฯ

๒๖๕. ‘‘ตตฺถ ปกฺขี สนฺนิรตา, เขมิโน พหุโภชนา;
หํสา โกญฺจา มยูรา จ, จกฺกวากา จ กุกฺกุหา;
กุณาลกา พหู จิตฺรา, สิขณฺฑี ชีวชีวกาฯ

๒๖๖. ‘‘ตตฺถ ปานาย มายนฺติ, นานา มิคคณา พหู;
สีหา พฺยคฺฆา วราหา จ, อจฺฉโกกตรจฺฉโยฯ

๒๖๗. ‘‘ปลาสาทา ควชา จ, มหึสา โรหิตา รุรู;
เอเณยฺยา จ วราหา จ, คณิโน นีกสูกรา;
กทลิมิคา พหุเกตฺถ, พิฬารา สสกณฺณิกาฯ

๒๖๘. ‘‘ฉมาคิรี ปุปฺผวิจิตฺรสนฺถตา, ทิชาภิฆุฏฺฐา ทิชสงฺฆเสวิตา’’ติฯ

ตตฺถ **ชุตีมตา**ติ อานุภาวสมฺปเนฺนนฯ **ปาวิสิ ยสฺสมนฺ**ติ ปาวิสิ อสฺสมํ, **ย**-กาโร พฺยญฺชนสนฺธิกโรฯ **อุทกวนฺตนฺ**ติ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ อุทกสมฺปนฺนํฯ **ผลนฺ**ติ อเนกผลสมฺปนฺนํฯ **อริยปูชิตนฺ**ติ นีวรณโทสรหิเตหิ ฌานลาภีหิ อริเยหิ ปูชิตํ ปสตฺถํฯ **รุกฺขคฺคหานา**ติ ปุปฺผูปคผลูปครุกฺขคหนาฯ **โสภญฺชนา**ติ สิคฺคุรุกฺขาฯ **โลทฺทมโถปิ ปทฺธกา**ติ โลทฺทรุกฺขา จ ปทุมรุกฺขา จฯ **เกกา จ ภงฺคา**ติ เอวํนามกา รุกฺขา เอวฯ **กเรรี**ติ กเรริรุกฺขาฯ **อุทฺทาลกา**ติ วาตฆาต

กาฯ **มุจลินฺทเกตกา**ติ มุจลินฺทา จ ปญฺจวิธเกตกา จฯ **หเรณุกา**ติ อปรณฺณชาติฯ **เวฬุกา**ติ วํสเภทกาฯ **เกณู**ติ อรญฺญมาสาฯ **ตินฺทุกา**ติ ติมฺพรุรุกฺขาฯ **จีนกา**ติ ขุทฺทกราชมาสาฯ **โมจา**ติ อฏฺฐิกกทลิโยฯ **สาลิโย**ติ นานปฺปการา ชาตสฺสรํ อุปนิสฺสาย ชาตา สาลิโยฯ **ปวีหโย**ติ นานปฺปการา วีหโยฯ **อาภูชิโน**ติ ภุชปตฺตาฯ **ตณฺฑุลา**ติ นิกฺกุณฺฑกถุสานิ สยํชาตตณฺฑุลสีสานิฯ

ตเสฺสวาติ, ภิกฺขเว, ตเสฺสว อสฺสมสฺส อุตฺตรทิสาภาเคฯ **โปกฺขรณี**ติ ปญฺจวิธปทุมสญฺฉนฺนา ชาตสฺสรโปกฺขรณีฯ **อกกฺกสา**ติ มจฺฉสิปฺปิกเสวาลาทิกกฺกสรหิตาฯ **อปพฺภารา**ติ อจฺฉินฺนตฏา สมติตฺถาฯ **อปฺปฏิคนฺธิกา**ติ อปฏิกฺกูลคเนฺธน อุทเกน สมนฺนาคตาฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺสา โปกฺขรณิยาฯ **เขมิโน**ติ อภยาฯ **''สิงฺคู''**ติอาทีนิ เตสํ มจฺฉานํ นามานิฯ **กุณาลกา**ติ โกกิลาฯ **จิตฺรา**ติ จิตฺรปตฺตาฯ **สิขณฺฑี**ติ อุฏฺฐิตสิขา โมรา, อเญฺญปิ วา มตฺถเก ชาตสิขา ปกฺขิโนฯ **ปานาย มายนฺตี**ติ ปานาย อายนฺติฯ **ปลาสาทา**ติ ขคฺคาฯ **ควชา**ติ ควยาฯ **คณิโน**ติ โคกณฺณาฯ **กณฺณิกา**ติ กณฺณิกมิคาฯ **ฉมาคิรี**ติ ภูมิสมปตฺถฏา ปิฏฺฐิปาสาณาฯ **ปุปฺผวิจิตฺรสนฺถตา**ติ วิจิตฺรปุปฺผสนฺถตาฯ **ทิชาภิฆุฏฺฐา**ติ มธุรสฺสเรหิ ทิเชหิ อภิฆุฏฺฐาฯ เอวรูปา ตตฺถ ภูมิปพฺพตาติ เอวํ ภควา โกสิยสฺส อสฺสมํ วเณฺณติฯ

อิทานิ หิริเทวิยา ตตฺถ ปวิสนาทีนิ ทเสฺสตุํ อาห –

๒๖๙. ''สา สุตฺตจา นีลทุมาภิลมฺพิตา, วิชฺชู มหาเมฆริวานุปชฺชถ;
ตสฺสา สุสมฺพนฺธสิรํ กุสามยํ, สุจึ สุคนฺธํ อชินูปเสวิตํ;
อตฺริจฺจ โกจฺฉํ หิริเมตทพฺรวิ, นิสีท กลฺยาณิ สุขยิทมาสนํฯ

๒๗๐. ''ตสฺสา ตทา โกจฺฉคตาย โกสิโย, ยทิจฺฉมานาย ชฏาชินนฺธโร;
นเวหิ ปเตฺตหิ สยํ สหูทกํ, สุธาภิหาสี ตุริโต มหามุนิฯ

๒๗๑. ''สา ตํ ปฏิคฺคยฺห อุโภหิ ปาณิภิ, อิจฺจพฺรวิ อตฺตมนา ชฏาธรํ;
หนฺทาหํ เอตรหิ ปูชิตา ตยา, คเจฺฉยฺยํ พฺรเหฺม ติทิวํ ชิตาวินีฯ

๒๗๒. ''สา โกสิเยนานุมตา ชุตีมตา, อุทีริตา วณฺณมเทน มตฺตา;
สกาเส คนฺตฺวาน สหสฺสจกฺขุโน, อยํ สุธา วาสว เทหิ เม ชยํฯ

๒๗๓. ''ตเมน สโกฺกปิ ตทา อปูชยิ, สหินฺทเทวา สุรกญฺญมุตฺตมํ;
สา ปญฺชลี เทวมนุสฺสปูชิตา, นวมฺหิ โกจฺฉมฺหิ ยทา อุปาวิสี''ติฯ

ตตฺถ **สุตฺตจา**ติ สุจฺฉวีฯ **นีลทุมาภิลมฺพิตา**ติ นีเลสุ ทุเมสุ อภิลมฺพิตา หุตฺวา, ตํ ตํ นีลทุมสาขํ ปรามสนฺตีติ อโตฺถฯ **มหาเมฆริวา**ติ เตน นิมนฺติตา มหาเมฆวิชฺชุ วิย ตสฺส ตํ อสฺสมํ ปาวิสิฯ **ตสฺสา**ติ ตสฺสา หิริยาฯ **สุสมฺพนฺธสิร**นฺติ สุฏฺฐุ สมฺพนฺธสีสํฯ **กุสามย**นฺติ อุสีราทิมิสฺสกกุสติณมยํฯ **สุคนฺธ**นฺติ อุสีเรน เจว อเญฺญน สุคนฺธติเณน จ มิสฺสกตฺตา สุคนฺธํฯ **อชินูปเสวิต**นฺติ อุปริอตฺถเตน อชินจเมฺมน อุปเสวิตํฯ **อตฺริจฺจ โกจฺฉ**นฺติ เอวรูปํ โกจฺฉาสนํ ปณฺณสาลทฺวาเร อตฺถริตฺวาฯ **สุขยิทมาสน**นฺติ สุขํ นิสีท อิทมาสนํฯ

ยนฺติ ยาวทตฺถํฯ **อิจฺฉมานายา**ติ สุธํ อิจฺฉนฺติยาฯ **นเวหิ ปเตฺตหี**ติ ตงฺขณเญฺญว โปกฺขรณิโต อาภเตหิ อลฺลปทุมินิปเตฺตหิฯ **สย**นฺติ สหเตฺถนฯ **สหูทก**นฺติ ทกฺขิโณทกสหิตํฯ

สุธาภิหาสีติ สุธํ อภิหริฯ **ตุริโต**ติ โสมนสฺสเวเคน ตุริโตฯ **หนฺทา**ติ ววสฺสคฺคตฺเถ นิปาโตฯ **ชิตาวินี**ติ วิชยปฺปตฺตา หุตฺวาฯ

อนุมตาติ อิทานิ ยถารุจึ คจฺฉาติ อนุญฺญาตาฯ **อุทีริตา**ติ ติทสปุรํ คนฺตฺวา สกฺกสฺส สนฺติเก อยํ สุธาติ อุทีรยิฯ **สุรกญฺญ**นฺติ เทวธีตรํฯ **อุตฺตม**นฺติ ปวรํฯ **สา ปญฺชลี เทวมนุสฺสปูชิตา**ติ ปญฺชลี เทเวหิ จ มนุเสฺสหิ จ ปูชิตาฯ **ยทา**ติ ยทา นิสีทนตฺถาย สเกฺกน ทาปิเต นเว กญฺจนปีฐสงฺขาเต โกเจฺฉ สา อุปาวิสิ, ตทา นํ ตตฺถ นิสินฺนํ สโกฺก จ เสสเทวตา จ ปาริจฺฉตฺตกปุปฺผาทีหิ ปูชยึสุฯ

เอวํ สโกฺก ตํ ปูเชตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘เกน นุ โข การเณน โกสิโย เสสานํ อทตฺวา อิมิสฺสาว สุธํ อทาสี’’ติฯ โส ตสฺส การณสฺส ชานนตฺถาย ปุน มาตลึ เปเสสิฯ ตมตฺถํ อาวิ กโรโนฺต สตฺถา อาห –

๒๗๔. ‘‘ตเมว สํสี ปุนเทว มาตลึ, สหสฺสเนโตฺต ติทสานมิโนฺท;
คนฺตฺวาน วากฺยํ มม พฺรูหิ โกสิยํ, อาสาย สทฺธา สิริยา จ โกสิย;
หิรี สุธํ เกน มลตฺถ เหตุนา’’ติฯ

ตตฺถ **สํสี**ติ อภาสิฯ **วากฺยํ มมา**ติ มม วากฺยํ โกสิยํ พฺรูหิฯ **อาสาย สทฺธา สิริยา จา**ติ อาสาโต จ สทฺธาโต จ สิริโต จ หิรีเยว เกน เหตุนา สุธมลตฺถาติฯ

โส ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เวชยนฺตรถมารุยฺห อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๗๕. ‘‘ตํ สุปฺลวตฺถํ อุทตารยี รถํ, ททฺทลฺลมานํ อุปการิยสาทิสํ;
ชมฺโพนทีสํ ตปเนยฺยสนฺนิภํ, อลงฺกตํ กญฺจนจิตฺตสนฺนิภํฯ

๒๗๖. ‘‘สุวณฺณจเนฺทตฺถ พหู นิปาติตา, หตฺถี ควาสฺสา กิกิพฺยคฺฆทีปิโย;
เอเณยฺยกา ลงฺฆมเยตฺถ ปกฺขิโน, มิเคตฺถ เวฬุริยมยา ยุธา ยุตาฯ

๒๗๗. ‘‘ตตฺถสฺสราชหรโย อโยชยุํ, ทสสตานิ สุสุนาคสาทิเส;
อลงฺกเต กญฺจนชาลุรจฺฉเท, อาเวฬิเน สทฺทคเม อสงฺคิเตฯ

๒๗๘. ‘‘ตํ ยานเสฏฺฐํ อภิรุยฺห มาตลิ, ทิสา อิมาโย อภินาทยิตฺถ;
นภญฺจ เสลญฺจ วนปฺปตินิญฺจ, สสาครํ ปพฺยถยิตฺถ เมทินิํฯ

๒๗๙. ‘‘ส ขิปฺปเมว อุปคมฺม อสฺสมํ, ปาวารเมกํสกโต กตญฺชลี;
พหุสฺสุตํ วุทฺธํ วินีตวนฺตํ, อิจฺจพฺรวิ มาตลิ เทวพฺราหฺมณํฯ

๒๘๐. ‘‘อินฺทสฺส วากฺยํ นิสาเมหิ โกสิย, ทูโต อหํ ปุจฺฉติ ตํ ปุรินฺทโท;
อาสาย สทฺธา สิริยา จ โกสิย, หิรี สุธํ เกน มลตฺถ เหตุนา’’ติฯ

ตตฺถ **ตํ สุปฺลวตฺถ**นฺติ ตํ เวชยนฺตรถํ สุเขน ปฺลวนตฺถํฯ **อุทตารยี**ติ อุตฺตาเรสิ อุกฺขิปิตฺวา คมนสชฺชมกาสิฯ **อุปการิยสาทิส**นฺติ อุปกรณภเณฺฑหิ สทิสํ, ยถา ตสฺส อคฺคิสิขาย สมานวณฺณานิ อุปกรณานิ ชลนฺติ, ตเถว ชลิตนฺติ อโตฺถฯ **ชมฺโพนทีส**นฺติ ชมฺพุนทสงฺขาตํ รตฺตสุวณฺณมยํ อีสํฯ **กญฺจนจิตฺตสนฺนิภ**นฺติ, กญฺจนมเยน สตฺตรตนวิจิเตฺตน อฏฺฐมงฺคเลน สมนฺ

นาคตํฯ **สุวณฺณจเนฺทตฺถาติ** สุวณฺณมยา จนฺทกา เอตฺถ รเถฯ **หตฺถีติ** สุวณฺณรชตมณิมยา หตฺถีฯ **ควาทีสุปิ** เอเสว นโยฯ **ลงฺฆมเยตฺถ ปกฺขิโนติ** เอตฺถ รเถ ลงฺฆมยา นานารตนมยา ปกฺขิคณาปิ ปฏิปาฏิยา ฐิตาฯ **ยุธา ยุตาติ** อตฺตโน อตฺตโน ยุเธน สทฺธึ ยุตฺตา หุตฺวา ทสฺสิตาฯ

อสฺสราชหรโยติ หริวณฺณมโนมยอสฺสราชาโนฯ **สุสุนาคสาทิเสติ** พลสมฺปตฺติยา ตรุณนาคสทิเสฯ **กญฺจนชาลุรจฺฉเทติ** กญฺจนชาลมเยน อุรจฺฉทาลงฺกาเรน สมนฺนาคเตฯ **อาเวฬิเนติ** อาเวฬสงฺขาเตหิ กณฺณาลงฺกาเรหิ ยุตฺเตฯ **สทฺทคเมติ** ปโตทปฺปหารํ วินา สทฺทมตฺเตเนว คมนสีเลฯ **อสงฺคีเตติ** นิสฺสงฺเค สีฆชเว เอวรูเป อสฺสราเช ตตฺถ โยเชสุนฺติ อโตฺถฯ

อภินาทยิตฺถาติ ยานสเทฺทน เอกนินฺนาทํ อกาสิฯ **วนปฺปตินิญฺจาติ** วนปฺปตินี จ วนสเณฺฑ จาติ อโตฺถฯ **ปพฺยถยิตฺถาติ** กมฺปยิตฺถฯ ตตฺถ อากาสฏฺฐกวิมานกมฺปเนน นภกมฺปนํ เวทิตพฺพํฯ **ปาวารเมกํสกโตติ** เอกํสกตปาวารทิพฺพวโตฺถฯ **วุทฺธนฺติ** คุณวุทฺธํฯ **วินีตวนฺตนฺติ** วินีเตน อาจารวเตฺตน สมนฺนาคตํฯ **อิจฺจพฺรวีติ** รถํ อากาเส ฐเปตฺวา โอตริตฺวา เอวํ อพฺรวิฯ **เทวพฺราหฺมณนฺติ** เทวสมํ พฺราหฺมณํฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา คาถมาห –

๒๘๑. ‘‘อนฺธา สิรี มํ ปฏิภาติ มาตลิ, สทฺธา อนิจฺจา ปน เทวสารถิฯ

อาสา วิสํวาทิกสมฺมตา หิ เม, หิรี จ อริยมฺหิ คุเณ ปติฏฺฐิตา’’ติฯ

ตตฺถ **อนฺธาติ** สิปฺปาทิสมฺปเนฺนปิ อสมฺปเนฺนปิ ภชนโต ‘‘อนฺธา’’ติ มํ ปฏิภาติฯ **อนิจฺจาติ** สทฺธา ปน ตํ ตํ วตฺถุํ ปหาย อญฺญสฺมึ อญฺญสฺมึ อุปฺปชฺชนโต หุตฺวา อภาวากาเรน ‘‘อนิจฺจา’’ติ มํ ปฏิภาติฯ **วิสํวาทิกสมฺมตาติ** อาสา ปน ยสฺมา ธนตฺถิกา นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนฺทิตฺวา วินฏฺฐปาภตา เอนฺติ, ตสฺมา ‘‘วิสํวาทิกา’’ติ มํ ปฏิภาติฯ **อริยมฺหิ คุเณติ** หิรี ปน หิโรตฺตปฺปสภาวสงฺขาเต ปริสุเทฺธ อริยคุเณ ปติฏฺฐิตาติฯ

อิทานิ ตสฺสา คุณํ วเณฺณโนฺต อาห –

๒๘๒. ‘‘กุมาริโย ยาจิมา โคตฺตรกฺขิตา, ชิณฺณา จ ยา ยา จ สภตฺตุอิตฺถิโย;
ตา ฉนฺทราคํ ปุริเสสุ อุคฺคตํ, หิริยา นิวาเรนฺติ สจิตฺตมตฺตโนฯ

๒๘๓. ‘‘สงฺคามสีเส สรสตฺติสํยุเต, ปราชิตานํ ปตตํ ปลายินํ;
หิริยา นิวตฺตนฺติ ชหิตฺว ชีวิตํ, เต สมฺปฏิจฺฉนฺติ ปุนา หิรีมนาฯ

๒๘๔. ‘‘เวลา ยถา สาครเวควารินี, หิราย หิ ปาปชนํ นิวารินี;
ตํ สพฺพโลเก หิริมริยปูชิตํ, อินฺทสฺส ตํ เวทย เทวสารถี’’ติฯ

ตตฺถ **ชิณฺณาติ** วิธวาฯ **สภตฺตูติ** สสามิกา ตรุณิตฺถิโยฯ **อตฺตโนติ** ตา สพฺพาปิ ปรปุริเสสุ อตฺตโน ฉนฺทราคํ อุคฺคตํ วิทิตฺวา ‘‘อยุตฺตเมตํ อมฺหาก’’นฺติ หิริยา สจิตฺตํ นิวาเรนฺติ, ปาปกมฺมํ น กโรนฺติฯ **ปตตํ ปลายินนฺติ** ปตนฺตานญฺจ ปลายนฺตานญฺจ อนฺตเรฯ **ชหิตฺว ชีวิตนฺติ** เย หิริมโนฺต โหนฺติ, เต อตฺตโน ชีวิตํ จชิตฺวา หิริยา นิวตฺตนฺติ, เอวํ นิวตฺตา จ ปน เต หิรีมนา ปุน อตฺตโน สามิกํ สมฺปฏิจฺฉนฺติ, อมิตฺตหตฺถโต โมเจตฺวา คณฺหนฺติฯ **ปาปชนํ นิวารินีติ**

ปาปโต ชนํ นิวารินี, อยเมว วา ปาโฐ ฯ **ตนฺ**ติ ตํ หิรึฯ **อริยปูชิตนฺ**ติ อริเยหิ พุทฺธาทีหิ ปูชิตํฯ **อินฺทสฺส ตํ เวทยา**ติ ยสฺมา เอวํ มหาคุณา อริยปูชิตาเวสา, ตสฺมา ตํ เอวํ อุตฺตมา นาเมสาติ อินฺทสฺส กเถหีติฯ

ตํ สุตฺวา มาตลิ คาถมาห –

๒๘๕. ‘‘โก เต อิมํ โกสิย ทิฏฺฐิโมทหิ, พฺรหฺมา มหิโนฺท อถ วา ปชาปติ;
หิราย เทเวสุ หิ เสฏฺฐสมฺมตา, ธีตา มหินฺทสฺส มเหสิ ชายถา’’ติฯ

ตตฺถ **ทิฏฺฐินฺ**ติ ‘‘หิรี นาม มหาคุณา อริยปูชิตา’’ติ ลทฺธึฯ **โอทหี**ติ หทเย ปเวเสสิฯ **เสฏฺฐสมฺมตา**ติ ตว สนฺติเก สุธาย ลทฺธกาลโต ปฏฺฐาย อินฺทสฺส สนฺติเก กญฺจนาสนํ ลภิตฺวา สพฺพเทวตาหิ ปูชิยมานา อุตฺตมสมฺมตา ชายถฯ

เอวํ ตสฺมึ กเถนฺตเยว โกสิยสฺส ตงฺขณญฺญว จวนธมฺโม ชาโตฯ อถ นํ, มาตลิ, ‘‘โกสิย อายุสงฺขาโร เต โอสฺสฏฺโฐ, จวนธมฺโมปิ เต สมฺปตฺโต, กึ เต มนุสฺสโลเกน, เทวโลกํ คจฺฉามา’’ติ ตตฺถ เนตุกาโม หุตฺวา คาถมาห –

๒๘๖. ‘‘หเนฺทหิ ทานิ ติทิวํ อปกฺกม, รถํ สมารุยฺห มมายิตํ อิมํ;
อิโนฺท จ ตํ อินฺทสโคตฺต กงฺขติ, อเชฺชว ตฺวํ อินฺทสหพฺยตํ วชา’’ติฯ

ตตฺถ **มมายิตนฺ**ติ ปิยํ มนาปํฯ **อินฺทสโคตฺตา**ติ ปุริมภเว อิเนฺทน สมานโคตฺตฯ **กงฺขตี**ติ ตวาคมนํ อิจฺฉโนฺต กงฺขติฯ

อิติ ตสฺมึ โกสิเยน สทฺธึ กเถนฺตเยว โกสิโย จวิตฺวา โอปปาติโก เทวปุโตฺต หุตฺวา อารุยฺห ทิพฺพรเถ อฏฺฐาสิฯ อถ นํ, มาตลิ, สกฺกสฺส สนฺติกํ เนสิฯ สโกฺก ตํ ทิสฺวาว ตุฏฺฐมานโส อตฺตโน ธีตรํ หิริเทวึ ตสฺส อคฺคมเหสึ กตฺวา อทาสิ, อปริมาณมสฺส อิสฺสริยํ อโหสิฯ ตมตฺถํ วิทิตฺวา ‘‘อโนมสตฺตานํ กมฺมํ นาม เอวํ วิสุชฺฌตี’’ติ สตฺถา โอสานคาถมาห –

๒๘๗. ‘‘เอวํ วิสุชฺฌนฺติ อปาปกมฺมิโน, อโถ สุจิณฺณสฺส ผลํ น นสฺสติ;
เย เกจิ มทฺทกฺขุ สุธาย โภชนํ, สเพฺพว เต อินฺทสหพฺยตํ คตา’’ติฯ

ตตฺถ **อปาปกมฺมิโน**ติ อปาปกมฺมา สตฺตา เอวํ วิสุชฺฌนฺติ **เย เกจิ มทฺทกฺขู**ติ เย เกจิ สตฺตา ตสฺมึ หิมวนฺตปเทเส ตทา โกสิเยน หิริยา ทียมานํ สุธาโภชนํ อทฺทสํสุฯ **สเพฺพว เต**ติ เต สเพฺพปิ ตํ ทานํ อนุโมทิตฺวา จิตฺตํ ปสาเทตฺวา อินฺทสหพฺยตํ คตาติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปตํ อทานาภิรตํ ถทฺธมจฺฉริยํ สมานํ อหํ ทเมสึเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา หิรี เทวตา อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, โกสิโย ทานปติ ภิกฺขุ, ปญฺจสิโข อนุรุโทฺธ, มาตลิ อานโนฺท, สูริโย กสฺสโป, จโนฺท โมคฺคลฺลาโน, นารโท สาริปุโตฺต, สโกฺก อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุธาโภชนชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๕๓๖] ๔. กุณาลชาตกวณฺณนา

เอวมกฺขายตีติ อิทํ สตฺถา กุณาลทเห วิหรโนฺต อนภิรติปีฬิเต ปญฺจสเต ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – สากิยโกลิยา กิร กปิลวตฺถุนครสฺส จ โกลิยนครสฺส จ อนฺตเร

โรหิณึ นาม นทึ เอเกเนวาวรเณน พนฺธาเปตฺวา สสฺสานิ กาเรนฺติฯ อถ เชฏฺฐมูลมาเส สเสฺสสุ มิลายเนฺตสุ อุภยนครวาสีนมฺปิ กมฺมกรา สนฺนิปตึสุฯ ตตฺถ โกลิยนครวาสิโน วทึสุ – ''อิทํ อุทกํ อุภยโต นีหริยมานํ เนว ตุมฺหากํ, น อมฺหากํ ปโหสฺสติ, อมฺหากํ ปน สสฺสํ เอกอุทเกเนว นิปฺผชฺชิสฺสติ, อิทํ อุทกํ อมฺหากํ เทถา''ติฯ กปิลวตฺถุวาสิโน วทึสุ – ''ตุเมฺหสุ โกเฏฺฐ ปูเรตฺวา ฐิเตสุ มยํ รตฺตสุวณฺณนีลมณิกาฬกหาปเณ คเหตฺวา น สกฺขิสฺสาม ปจฺฉิปสิพฺพกาทิหตฺถา ตุมฺหากํ ฆรทฺวาเร วิจริตุํ, อมฺหากมฺปิ สสฺสํ เอเกเนว อุทเกน นิปฺผชฺชิสฺสติ, อิทํ อุทกํ อมฺหากํ เทถา''ติฯ ''น มยํ ทสฺสามา''ติ? ''มยมฺปิ น ทสฺสามา''ติฯ เอวํ กลหํ วเฑฺฒตฺวา เอโก อุฎฺฐาย เอกสฺส ปหารํ อทาสิ, โสปิ อญฺญสฺสาติ เอวํ อญฺญมญฺญํ ปหริตฺวา ราชกุลานํ ชาตึ ฆเฏฺฏตฺวา กลหํ ปวเฑฺฒสุํฯ

โกลิยกมฺมกรา วทนฺติ – ''ตุเมฺห กปิลวตฺถุวาสิเก สากิยทารเก คเหตฺวา คชฺชถ , เย โสณสิงฺคาลาทโย วิย อตฺตโน ภคินีหิ สทฺธึ วสึสุ, เอเตสํ หตฺถิอสฺสาทโย วา ผลกาวุธานิ วา อมฺหากํ กึ กริสฺสนฺตี''ติ? สากิยกมฺมกรา วทนฺติ – ''ตุเมฺห ทานิ กุฏฺฐิโน ทารเก คเหตฺวา คชฺชถ, เย อนาถา นิคฺคติกา ติรจฺฉานา วิย โกลรุเกฺข วสึสุ, เอเตสํ หตฺถิอสฺสาทโย วา ผลกาวุธานิ วา อมฺหากํ กึ กริสฺสนฺตี''ติ? เต คนฺตฺวา ตสฺมึ กเมฺม นิยุตฺตอมจฺจานํ กเถสุํ, อมจฺจา ราชกุลานํ กเถสุํฯ ตโต สากิยา ''ภคินีหิ สทฺธึ สํวาสิกานํ ถามญฺจ พลญฺจ ทเสฺสสฺสามา''ติ ยุทฺธสชฺชา นิกฺขมึสุฯ โกลิยาปิ ''โกลรุกฺขวาสีนํ ถามญฺจ พลญฺจ ทเสฺสสฺสามา''ติ ยุทฺธสชฺชา นิกฺขมึสุฯ อปเร ปนาจริยา ''สากิยโกลิยานํ ทาสีสุ อุทกตฺถาย นทึ คนฺตฺวา จุมฺพฏานิ ภูมิยํ นิกฺขิปิตฺวา สุขกถาย สนฺนิสินฺนาสุ เอกิสฺสา จุมฺพฏํ เอกา สกสญฺญาย คณฺหิ, ตํ นิสฺสาย 'มม จุมฺพฏํ, ตว จุมฺพฏ'นฺติ กลเห ปวเฑฺฒ กเมน อุภยนครวาสิโน ทาสกมฺมกรา เจว เสวกคามโภชกามจฺจอุปราชาโน จาติ สเพฺพ ยุทฺธสชฺชา นิกฺขมึสู''ติ วทนฺติฯ อิมมฺหา ปน นยา ปุริมนโยว พหูสุ อฏฺฐกถาสุ อาคโต, ยุตฺตรูโป จาติ เสฺวว คเหตโพฺพฯ

เต ปน สายนฺหสมเย ยุทฺธสชฺชา นิกฺขมิสฺสนฺตีติ ตสฺมึ สมเย ภควา สาวตฺถิยํ วิหรโนฺต ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกโนฺต อิเม เอวํ ยุทฺธสเชฺช นิกฺขเนฺต อทฺทส, ทิสฺวา จ ''มยิ คเต เอส กลโห วูปสมิสฺสติ นุ โข, โน''ติ อุปธาเรโนฺต ''อหเมตฺถ คนฺตฺวา กลหวูปสมตฺถํ ตีณิ ชาตกานิ กเถสฺสามิ, ตโต กลโห วูปสมิสฺสติ, อถ สามคฺคิทีปนตฺถาย เทฺว ชาตกานิ กเถตฺวา **อตฺตทณฺฑสุตฺตํ** (สุ. นิ. ๙๔๑ อาทโย) เทเสสฺสามิ, เทสนํ สุตฺวา อุภยนครวาสิโน อฑฺฒเตยฺยานิ อฑฺฒเตยฺยานิ กุมารสตานิ ทสฺสนฺติ, อหํ เต ปพฺพาเชสฺสามิ, มหโนฺต สมาคโม ภวิสฺสตี''ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ปาโตว สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต สายนฺหสมเย คนฺธกุฎิโต นิกฺขมิตฺวา กสฺสจิ อนาโรเจตฺวา สยเมว ปตฺตจีวรมาทาย ทฺวินฺนํ เสนานํ อนฺตเร อากาเส ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา เตสํ สํเวคชนนตฺถํ ทิวา อนฺธการํ กาตุํ เกสรํสิโย วิสฺสเชฺชโนฺต นิสีทิฯ อถ เนสํ สํวิคฺคมานสานํ อตฺตานํ ทเสฺสโนฺต ฉพฺพณฺณา พุทฺธรํสิโย วิสฺสเชฺชสิฯ กปิลวตฺถุวาสิโนปิ ภควนฺตํ ทิสฺวา ''อมฺหากํ ญาติเสโฏฺฐ สตฺถา อาคโต, ทิโฏฺฐ นุ โข เตน อมฺหากํ กลหกรณภาโว''ติ จิเนฺตตฺวา ''น โข ปน สกฺกา สตฺถริ อาคเต อเมฺหหิ ปรสฺส สรีเร สตฺถํ ปาเตตุํ, โกลิยนครวาสิโน อเมฺห หนนฺตุ วา พชฺฌนฺตุ วา''ติ อาวุธานิ ฉเฑฺฑสุํฯ โกลิยนครวาสิโนปิ ตเถว อกํสุฯ

อถ ภควา โอตริตฺวา รมณีเย ปเทเส วาลุกปุลิเน ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทิ อโนปมาย พุทฺธสิริยา วิโรจมาโนฯ เตปิ ราชาโน ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา นิสีทึสุฯ อถ เน สตฺถา ชานโนฺตว ''กสฺมา อาคตตฺถ, มหาราชา''ติ ปุจฺฉิฯ ''เนว, ภเนฺต, นทิทสฺสนตฺถาย, น กีฬนตฺถาย, อปิจ โข ปน อิมสฺมึ ฐาเน สงฺคามํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา อาคตมฺหา''ติฯ ''กึ นิสฺสาย โว กลโห,

มหาราชา’’ติ? ‘‘อุทกํ นิสฺสาย ภนฺเต’’ติฯ ‘‘อุทกํ กึ อคฺฆติ มหาราชา’’ติ? ‘‘อปฺปคฺฆํ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘ปถวี นาม กึ อคฺฆติ, มหาราชา’’ติ? ‘‘อนคฺฆา, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘ขตฺติยา กึ อคฺฆนฺติ, มหาราชา’’ติ? ‘‘ขตฺติยา นาม อนคฺฆา, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘อปฺปคฺฆํ อุทกํ นิสฺสาย กสฺมา อนเคฺฆ ขตฺติเย นาเสถ, มหาราช, กลหสฺมิญฺหิ อสฺสาโท นาม นตฺถิ, กลหวเสน หิ มหาราชา เอกาย รุกฺขเทวตาย กาฬสีเหน สทฺธึ พทฺธาฆาโต สกลมฺปิ อิมํ กปฺปํ อนุปฺปตฺโตเยวา’’ติ วตฺวา **ผนฺทนชาตกํ** (ชา. ๑.๑๓.๑๔ อาทโย) กเถสิฯ ตโต ‘‘ปรปตฺติเยน นาม มหาราชา น ภวิตพฺพํ, ปรปตฺติยา หิ หุตฺวา เอกสฺส สสสฺส กถาย ติโยชนสหสฺสวิตฺถเต หิมวนฺเต จตุปฺปทคณา มหาสมุทฺทํ ปกฺขนฺทิโน อเหสุํ, ตสฺมา ปรปตฺติเยน น ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา **ททฺทรชาตกํ** (ชา. ๑.๒๔๓-๔๔; ๑.๔.๑๓-๑๖; ๑.๙.๑๐๕ อาทโย) กเถสิฯ ตโต ‘‘กทาจิ มหาราชา ทุพฺพโลปิ มหพฺพลสฺส รนฺธํ ปสฺสติ, กทาจิ มหพฺพโลปิ ทุพฺพลสฺส รนฺธํ ปสฺสติ, ลฏุกิกาปิ หิ สกุณิกา หตฺถินาคํ ฆาเตสี’’ติ วตฺวา **ลฏุกิกชาตกํ** (ชา. ๑.๕.๓๙ อาทโย) กเถสิฯ เอวํ กลหวูปสมนตฺถาย ตีณิ ชาตกานิ กเถตฺวา สามคฺคิปริทีปนตฺถาย เทฺว ชาตกานิ กเถสิฯ ‘‘สมคฺคานญฺหิ มหาราชา โกจิ โอตารํ นาม ปสฺสิตุํ น สกฺโกตี’’ติ วตฺวา **รุกฺขธมฺมชาตกํ** (ชา. ๑.๑.๗๔) กเถสิฯ ตโต ‘‘สมคฺคานํ มหาราชา โกจิ วิวรํ ปสฺสิตุํ นาสกฺขิ, ยทา ปน อญฺญมญฺญํ วิวาทมกํสุ, อถ เน เอโก เนสาทปุตฺโต ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา อาทาย คโต, วิวาเท อสฺสาโท นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา **วฏฺฏกชาตกํ** (ชา. ๑.๑.๓๕, ๑๑๘; ๑.๖.๑๒๘-๑๓๓) กเถสิฯ เอวํ อิมานิ ปญฺจ ชาตกานิ กเถตฺวา อวสาเน **อตฺตทณฺฑสุตฺตํ** (สุ. นิ. ๙๔๑ อาทโย) กเถสิฯ

อถ ราชาโน ปสนฺนา ‘‘สเจ สตฺถา นาคมิสฺส, มยํ อญฺญมญฺญํ วธิตฺวา โลหิตนทึ ปวตฺตยิสฺสาม, สตฺถารํ นิสฺสาย โน ชีวิตํ ลทฺธํฯ สเจ ปน สตฺถา อคารํ อชฺฌาวสิสฺส, ทฺวิสหสฺสทีปปริวารํ จตุมหาทีปรชฺชํ หตฺถคตํ อภวิสฺส, อติเรกสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา อภวิสฺสํสุ, ตโต ขตฺติยปริวาโรว อวิจริสฺส, ตํ โข ปเนส สมฺปตฺตึ ปหาย นิกฺขมิตฺวา สโมฺพธึ ปตฺโต, อิทานิปิ ขตฺติยปริวาโรว วิจรตู’’ติ อุภยนครวาสิโน อฑฺฒเตยฺยานิ อฑฺฒเตยฺยานิ กุมารสตานิ อทํสุฯ ภควา เต ปพฺพาเชตฺวา มหาวนํ อคมาสิฯ ปุนทิวสโต ปฏฺฐาย เตหิ ปริวุโต เอกทา กปิลวตฺถุนคเร เอกทา โกลิยนคเรติ ทฺวีสุ นคเรสุ ปิณฺฑาย จรติฯ อุภยนครวาสิโน มหาสกฺการํ กรึสุฯ เตสํ ครุคารเวน น อตฺตโน รุจิยา ปพฺพชิตานํ อนภิรติ อุปฺปชฺชิฯ ปุราณทุติยิกาโยปิ เนสํ อนภิรติชนนตฺถาย ตํ ตํ วตฺวา สาสนํ เปเสสุํฯ เต อติเรกตรํ อุกฺกณฺฐึสุฯ ภควา อาวชฺชโนฺต เตสํ อนภิรตภาวํ ญตฺวา ‘‘อิเม ภิกฺขู มาทิเสน พุเทฺธน สทฺธึ เอกโต วสนฺตา อุกฺกณฺฐนฺติ, กถํรูปา นุ โข เตสํ ธมฺมกถา สปฺปายา’’ติ อุปธาเรโนฺต กุณาลธมฺมเทสนํ ปสฺสิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อหํ อิเม ภิกฺขู หิมวนฺตํ เนตฺวา กุณาลกถาย เนสํ มาตุคามโทสํ ปกาเสตฺวา อนภิรตึ หริตฺวา โสตาปตฺติมคฺคํ ทสฺสามี’’ติฯ

โส ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย กปิลวตฺถุํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต ภตฺตกิจฺจเวลายเมว เต ปญฺจสเต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ‘‘ทิฏฺฐปุโพฺพ โว, ภิกฺขเว, รมณีโย หิมวนฺตปเทโส’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘โนเหตํ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘คจฺฉิสฺสถ ปน หิมวนฺตจาริก’’นฺติ? ‘‘ภนฺเต, อนิทฺธิมโนฺต มยํ กถํ คมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘สเจ ปน โว โกจิ คเหตฺวา คเจฺฉยฺย, คเจฺฉยฺยาถา’’ติ? ‘‘อาม, ภนฺเต’’ติฯ สตฺถา สเพฺพปิ เต อตฺตโน อิทฺธิยา คเหตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา หิมวนฺตํ คนฺตฺวา คคนตเล ฐิโตว รมณีเย หิมวนฺตปเทเส กญฺจนปพฺพตํ รชตปพฺพตํ มณิปพฺพตํ หิงฺคุลิกปพฺพตํ อญฺชนปพฺพตํ สานุปพฺพตํ ผลิกปพฺพตนฺติ นานาวิเธ ปพฺพเต, ปญฺจ มหานทิโย, กณฺณมุณฺฑกํ รถการํ สีหปปาตํ ฉทฺทนฺตํ ติยคฺคฬํ อโนตตฺตํ กุณาลทหนฺติ สตฺต ทเห ทเสฺสสิฯ หิมวโนฺต จ นาม มหา ปญฺจโยชนสตุเพฺพโธ ติโยชนสหสฺสวิตฺถโต, ตสฺส อิมํ รมณียํ เอกเทสํ อตฺตโน อานุภาเวน ทเสฺสสิฯ ตตฺถ กตนิวาสานิ สีห

พฺยคฺฆหตฺถิกุลาทีนิ จตุปฺปทานิปิ เอกเทสโต ทเสฺสสิฯ ตตฺถ อารามรามเณยฺยกาทีนิ ปุปฺผูปคผลูปเค รุกฺเข นานาวิเธ สกุณสงฺเฆ ชลชถลชปุปฺผานิ หิมวนฺตสฺส ปุรตฺถิมปเสฺส สุวณฺณตลํ, ปจฺฉิมปเสฺส หิงฺคุลตลํ ทเสฺสสิฯ อิเมสํ รามเณยฺยกานํ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย เตสํ ภิกฺขูนํ ปุราณทุติยิกาสุ ฉนฺทราโค ปหีโนฯ

อถ สตฺถา เต ภิกฺขู คเหตฺวา อากาสโต โอตริตฺวา หิมวนฺตปจฺฉิมปเสฺส สฏฺฐิโยชนิเก มโนสิลาตเล สตฺตโยชนิกสฺส กปฺปฏฺฐิกสาลรุกฺขสฺส เหฏฺฐา ติโยชนิกาย มโนสิลาตลาย เตหิ ภิกฺขูหิ ปริวุโต ฉพฺพณฺณรสฺมิโย วิสฺสเชฺชนฺโต อณฺณวกุจฺฉึ โขเภตฺวา ชลมาโน สูริโย วิย นิสีทิตฺวา มธุรสฺสรํ นิจฺฉาเรนฺโต เต ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขเว, อิมสฺมึ หิมวเนฺต ตุเมฺหหิ อทิฏฺฐปุพฺพํ ปุจฺฉถา’’ติฯ ตสฺมึ ขเณ เทฺว จิตฺรโกกิลา อุโภสุ โกฏีสุ ทณฺฑกํ มุเขน ฑํสิตฺวา มเชฺฌ อตฺตโน สามิกํ นิสีทาเปตฺวา อฏฺฐ จิตฺรโกกิลา ปุรโต, อฏฺฐ ปจฺฉโต, อฏฺฐ วามโต, อฏฺฐ ทกฺขิณโต, อฏฺฐ เหฏฺฐา, อฏฺฐ อุปริ ฉายํ กตฺวา เอวํ จิตฺรโกกิลํ ปริวาเรตฺวา อากาเสนาคจฺฉนฺติฯ อถ เต ภิกฺขู ตํ สกุณสงฺฆํ ทิสฺวา สตฺถารํ ปุจฺฉึสุ – ‘‘เก นาเมเต, ภเนฺต สกุณา’’ติ? ‘‘ภิกฺขเว, เอส มม โปราณโก วํโส, มยา ฐปิตา ปเวณี, มํ ตาว ปุเพฺพ เอวํ ปริจรึสุ, ตทา ปเนส สกุณคโณ มหา อโหสิ, อฑฺฒุฑฺฒานิ ทิชกญฺญาสหสฺสานิ มํ ปริจรึสุฯ อนุปุเพฺพน ปริหายิตฺวา อิทานิ เอตฺตโก ชาโต’’ติฯ ‘‘กถํ เอวรูเป ปน, ภเนฺต, วนสเณฺฑ เอตา ทิชกญฺญาโย ตุเมฺห ปริจรึสู’’ติ? อถ เนสํ สตฺถา ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว, สุณาถา’’ติ สตึ อุปฏฺฐาเปตฺวา อตีตํ อาหริตฺวา ทเสฺสเนฺต อาห –

‘‘เอวมกฺขายติ เอวมนุสูยติ, สโพฺพสธธรณิธเร เนกปุปฺผมาลฺยวิตเต คชควชมหึสรุรุจมรปสทขคฺคโคกณฺณสีหพฺยคฺฆทีปิอจฺฉโกกตรจฺฉอุทฺทารกทลิ- มิคพิฬารสสกณฺณิกานุจริเต อากิณฺณเนลมณฺฑลมหาวราหนาคกุลกเรณุสงฺฆาธิวุเฏฺฐ อิสฺสมิคสาขมิคสรภมิคเอณีมิควาตมิคปสทมิคปุริสาลุกิมฺปุริสยกฺขรกฺข- สนิเสวิเต อมชฺชวมญฺชรีธรปหฏฺฐปุปฺผผุสิตคฺคาเนกปาทปคณวิตเก กุรรจโกรวารณมยูรปรภตชีวญฺชีวกเจลาวกภิงฺการกรวีกมตฺตวิหงฺคคณสตตสมฺปฆุเฏฺฐ อญฺชนมโนสิลาหริตาลหิงฺคุลกเหมรชตกนกาเนกธาตุ- สตวินทฺธปฏิมณฺฑิตปเทเส เอวรูเป ขลุ, โภ, รเมฺม วนสเณฺฑ กุณาโล นาม สกุโณ ปฏิวสติ อติวิย จิโตฺต อติวิย จิตฺตปตฺตจฺฉทโน’’ฯ

‘‘ตเสฺสว ขลุ, โภ, กุณาลสฺส สกุณสฺส อฑฺฒุฑฺฒานิ อิตฺถิสหสฺสานิ ปริจาริกา ทิชกญฺญาโย, อถ ขลุ, โภ, เทฺว ทิชกญฺญาโย กฏฺฐํ มุเขน ฑํสิตฺวา ตํ กุณาลํ สกุณํ มเชฺฌ นิสีทาเปตฺวา อุเฑฺฑนฺติมา นํ กุณาลํ สกุณํ อทฺธานปริยายปเถ กิลมโถ อุพฺพาเหตฺถา’’ติฯ

‘‘ปญฺจสตา ทิชกญฺญาโย เหฏฺฐโต เหฏฺฐโต อุเฑฺฑนฺติ ‘สจายํ กุณาโล สกุโณ อาสนา ปริปติสฺสติ, มยํ ตํ ปเกฺขหิ ปฏิคฺคเหสฺสามา’ติฯ

‘‘ปญฺจสตา ทิชกญฺญาโย อุปรูปริ อุเฑฺฑนฺติ ‘มา นํ กุณาลํ สกุณํ อาตโป ปริตาเปสี’ติฯ

‘‘ปญฺจสตา ทิชกญฺญาโย อุภโตปเสฺสน อุเฑฺฑนฺติ ‘มา นํ กุณาลํ สกุณํ สีตํ วา อุณฺหํ วา ติณํ วา รโช วา วาโต วา อุสฺสาโว วา อุปปฺผุสี’ติฯ

“ปญฺจสตา ทิชกญฺญาโย ปุรโต ปุรโต อุเฑฺฑนฺติ ‘มา นํ กุณาลํ สกุณํ โคปาลกา วา ปสุปาลกา วา ติณหารกา วา กฏฺฐหารกา วา วนกมฺมิกา วา กเฏฺฐน วา กฐเลน วา ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทเณฺฑน วา สเตฺถน วา สกฺขราหิ วา ปหารํ อทํสุ, มายํ กุณาโล สกุโณ คเจฺฉหิ วา ลตาหิ วา รุกฺเขหิ วา สาขาหิ วา ถเมฺภหิ วา ปาสาเณหิ วา พลวเนฺตหิ วา ปกฺขีหิ สงฺคเมสี’ติฯ

“ปญฺจสตา ทิชกญฺญาโย ปจฺฉโต ปจฺฉโต อุเฑฺฑนฺติ สณฺหาหิ สขิลาหิ มญฺชูหิ มธุราหิ วาจาหิ สมุทาจรนฺติโย ‘มายํ กุณาโล สกุโณ อาสเน ปริยุกฺกณฺฐี’ติฯ

“ปญฺจสตา ทิชกญฺญาโย ทิโสทิสํ อุเฑฺฑนฺติ อเนกรุกฺขวิวิธวิกติผลมาหรนฺติโย ‘มายํ กุณาโล สกุโณ ขุทาย ปริกิลมิตฺถา’ติฯ

“อถ ขลุ, โภ, ตา ทิชกญฺญาโย ตํ กุณาลํ สกุณํ อาราเมเนว อารามํ, อุยฺยาเนเนว อุยฺยานํ, นทีติเตฺถเนว นทีติตฺถํ, ปพฺพตสิขเรเนว ปพฺพตสิขรํ, อมฺพวเนเนว อมฺพวนํ, ชมฺพุวเนเนว ชมฺพุวนํ, ลพุชวเนเนว ลพุชวนํ, นาฬิเกรสญฺจาริเยเนว นาฬิเกรสญฺจาริยํ ขิปฺปเมว อภิสโมฺภนฺติ รติตฺถายฯ

“อถ ขลุ, โภ, กุณาโล สกุโณ ตาหิ ทิชกญฺญาหิ ทิวสํ ปริพฺยูโฬฺห เอวํ อปสาเทติ ‘นสฺสถ ตุเมฺห วสลิโย, วินสฺสถ ตุเมฺห วสิลิโย โจริโย ธุตฺติโย อสติโย ลหุจิตฺตาโย กตสฺส อปฺปฏิการิกาโย อนิโล วิย เยนกามํคมาโย’’’ ติฯ

ตตฺรายํ อตฺถวณฺณนา – ภิกฺขเว, โส วนสโณฺฑ เอวํ อกฺขายติ เอวญฺจ อนุสูยติฯ กินฺติ? สโพฺพสธธรณิธเรติ วิตฺถาโรฯ ตตฺถ **สโพฺพสธธรณิธเร**ติ มูลตจปตฺตปุปฺผาทิสโพฺพสธรายธรณิยา สมนฺนาคเตติ อโตฺถ, สโพฺพสธยุโตฺต วา ธรณิธโรฯ โส หิ ปเทโส สโพฺพสธธรณิธโรติ เอวมกฺขายติ เอวญฺจ อนุสูยติ, ตสฺมิํ วนสเณฺฑติ วุตฺตํ โหติฯ เสสปทโยชนายปิ เอเสว นโยฯ **เนกปุปฺผมาลฺยวิตเต**ติ อเนเกหิ ผลตฺถาย อุปฺปนฺนปุเปฺผหิ เจว ปิฬนฺธนมาเลฺยหิ จ วิตเตฯ **รุรู**ติ สุวณฺณวณฺณา มิคาฯ **อุทฺทารา**ติ อุทฺทาฯ **พิฬารา**ติ มหาพิฬาราฯ **เนลมณฺฑลํ** วุจฺจติ ตรุณภิงฺกจฺฉาปมณฺฑลํฯ **มหาวราหา**ติ มหาหตฺถิโน, อากิณฺณเนลมณฺฑลมหาวราเหน โคจริยาทิเภเทน ทสวิเธน นาคกุเลน เจว กเรณุสเงฺฆน จ อธิวุเฏฺฐติ อโตฺถฯ **อิสฺสมิคา**ติ กาฬสีหาฯ **วาตมิคา**ติ มหาวาตมิคาฯ **ปสทมิคา**ติ จิตฺรมิคาฯ **ปุริสาลู**ติ วฬวามุขยกฺขินิโยฯ **กิมฺปุริสา**ติ เทวกินฺนรจนฺทกินฺนรทุมกินฺนรทณฺฑมาณวกโกนฺติ- สกุณกณฺณปาวุรณาทิเภทา กินฺนราฯ **อมชฺชวมญฺชรีธรปหฏฺฐปุปฺผผุสิตคฺคาเนกปาทปคณวิตเต**ติ มกุลธเรหิ เจว มญฺชรีธเรหิ จ สุปุปฺผิเตหิ จ อคฺคมตฺตปุปฺผิเตหิ จ อเนเกหิ ปาทปคเณหิ วิตเตฯ **วารณา** นาม หตฺถิลิงฺคสกุณาฯ **เจลาวกา**ติปิ เอเต สกุณาเยวฯ **เหมญฺจ กนกญฺจา**ติ เทฺว สุวณฺณชาติโยฯ เอเตหิ อญฺชนาทีหิ อเนกธาตุสเตหิ อเนเกหิ วณฺณธาตุราสีหิ วินทฺธปฏิมณฺฑิตปเทเสฯ **โภ**ติ ธมฺมาลปนมตฺตเมตํฯ **จิโตฺต**ติ มุขตุณฺฑเกปิ เหฏฺฐาอุทรภาเคปิ จิโตฺรวฯ

อฑฺฒุฑฺฒานีติ อฑฺฒจตุตฺถานิ, ตีณิ สหสฺสานิ ปเญฺจว สตานีติ อโตฺถฯ **อทฺธานปริยายปเถ**ติ อทฺธานสงฺขาเต คมนมเคฺคฯ **อุพฺพาเหตฺถา**ติ พาธยิตฺถฯ **อุปฺปุผฺสี**ติ อุปคนฺตฺวา ผุสิฯ **ปหารํ อทํสู**ติ เอตฺถ ‘‘มา น’’นฺติ ปทสฺส สามิวเสน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **สงฺคเมสี**ติ สมาคจฺฉิฯ **สณฺหาหี**ติ มฏฺฐาหิฯ **สขิลาหี**ติ ปิยาหิฯ **มญฺชูหี**ติ สขิลาหิฯ **มธุราหี**ติ มธุรสฺสราหิฯ **สมุทาจรนฺติโย**ติ คนฺธพฺพกรณวเสน ปริจรนฺติโยฯ **อเนกรุกฺขวิวิธวิกติผลน**ฺติ อเนเกหิ รุ

เกฺขหิ วิวิธวิกติผลํฯ **อาราเมเนว อาราม**นฺติ ปุปฺผารามาทีสุ อญฺญตเรน อาราเมเนว อญฺญตรํ อารามํ เนนฺตีติ อโตฺถฯ **อุยฺยานา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ **นาฬิเกรสญฺจาริเยเนวา**ติ นาฬิเกรวเนเนว อญฺญํ นาฬิเกรวนํฯ **อติสโมฺภนฺตี**ติ เอวํ เนตฺวา ตตฺถ นํ ขิปฺปเญฺญว รติตฺถาย ปาปุณนฺติฯ

ทิวสํ ปริพฺยูโฬฺหติ สกลทิวสํ ปริพฺยูโฬฺหฯ **อปสาเทตี**ติ ตา กิร ตํ เอวํ ทิวสํ ปริจริตฺวา นิวาสรุเกฺข โอตาเรตฺวา ปริวาเรตฺวา รุกฺขสาขาสุ นิสีทิตฺวา ‘‘อเปฺปว นาม มธุรวจนํ ลเภยฺยามา’’ติ ปตฺถยนฺติโย อิมินา อุโยฺยชิตกาเล อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คมิสฺสามาติ วสนฺติฯ กุณาลราชา ปน ตา อุโยฺยเชโนฺต ‘‘นสฺสถา’’ติอาทิวจเนหิ อปสาเทติฯ ตตฺถ **นสฺสถา**ติ คจฺฉฯ **วินสฺสถา**ติ สพฺพโตภาเคน นสฺสฯ เคเห ธนธญฺญาทีนํ นาสเนน **โจริโย,** พหุมายตาย **ธุตฺติโย,** นฏฺฐสฺสติตาย **อสติโย,** อนวฏฺฐิตจิตฺตตาย **ลหุจิตฺตาโย,** กตวินาสเนน มิตฺตทุพฺภิตาย **กตสฺส อปฺปฏิการิกาโย**ติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, อหํ ติรจฺฉานคโตปิ อิตฺถีนํ อกตญฺญุตํ พหุมายตํ อนาจารตํ ทุสฺสีลตญฺจ ชานามิ, ตทาปาหํ ตาสํ วเส อวตฺติตฺวา ตา เอว อตฺตโน วเส วเตฺตมี’’ติ อิมาย กถาย เตสํ ภิกฺขูนํ อนภิรตึ หริตฺวา สตฺถา ตุณฺหี อโหสิฯ ตสฺมึ ขเณ เทฺว กาฬโกกิลา สามิกํ ทณฺฑเกน อุกฺขิปิตฺวา เหฏฺฐาภาคาทีสุ จตโสฺส จตโสฺส หุตฺวา ตํ ปเทสํ อาคมึสุฯ เต ภิกฺขู ตาปิ ทิสฺวา สตฺถารํ ปุจฺฉึสุฯ สตฺถา ‘‘ปุเพฺพ, ภิกฺขเว, มม สหาโย ปุณฺณมุโข นาม ผุสฺสโกกิโล อโหสิ, ตสฺสายํ วํโส’’ติ วตฺวา ปุริมนเยเนว เตหิ ภิกฺขูหิ ปุจฺฉิโต อาห –

‘‘ตเสฺสว ขลุ, โภ, หิมวโต ปพฺพตราชสฺส ปุรตฺถิมทิสาภาเค สุสุขุมสุนิปุณคิริปฺปภวหริตุปยนฺติโย’’ติฯ

ตตฺถ สุฏฺฐุ สุขุมสณฺหสลิลตาย สุสุขุมสุนิปุณา, คิริ เอตาสํ ปภโวติ คิริปฺปภวา , หิมวนฺตโต สนฺทมานหริตติณมิสฺสโอฆตาย หริตา, กุณาลทหํ อุปคมเนน อุปยนฺติโยติ **สุสุขุมสุนิปุณคิริปฺปภวหริตุปยนฺติโย,** เอวรูปา นทิโย ยสฺมึ สนฺทนฺตีติ อโตฺถฯ

อิทานิ ยํ กุณาลทหํ ตา อุปยนฺติ, ตตฺถ ปุปฺผานิ วเณฺณโนฺต อาห –

‘‘อุปฺปลปทุมกุมุทนลินสตปตฺตโสคนฺธิกมนฺทาลกสมฺปติวิรุฬฺห- สุจิคนฺธมนุญฺญมาวกปฺปเทเส’’ติฯ

ตตฺถ **อุปฺปล**นฺติ นีลุปฺปลํฯ **นลิน**นฺติ เสตปทุมํฯ **สตปตฺต**นฺติ ปริปุณฺณสตปตฺตปทุมํฯ **สมฺปตี**ติ เอเตหิ สมฺปติวิรุเฬฺหหิ อภินวชาเตหิ สุจิคเนฺธน เจว มนุเญฺญน จ หทยพนฺธนสมตฺถตาย มาวเกน จ ปเทเสน สมนฺนาคเตติ อโตฺถฯ

อิทานิ ตสฺมึ ทเห รุกฺขาทโย วเณฺณโนฺต อาห –

‘‘กุรวกมุจลินฺทเกตกเวทิสวญฺชุลปุนฺนาคพกุลติลกปิยกหสนสาลสฬล- จมฺปกอโสกนาครุกฺขตีรีฏิภุชปตฺตโลทฺทจนฺทโนฆวเน กาฬาครุปทฺมกปิยงฺคุเทวทารุกโจจคหเน กกุธกุฏชอโงฺกลกจฺจิการกณิการกณฺณิการ- กนเวรโกรณฺฑกโกวิฬารกึสุกโยธิกวนมลฺลิกมนงฺคณมนวชฺชภณฺฑิสุรุจิร- ภคินิมาลามลฺยธเร ชาติสุมนมธุคนฺธิกธนุตกฺการิตาลีสตครมุสีรโกฏฺฐกจฺฉวิตเต อติมุตฺตกสํกุสุมิตลตาวิตตปฏิมณฺฑิตปฺปเทเส หํสปิลวกาทมฺพการณฺฑวาภินทิเต วิชฺชาธรสิทฺธสมณตาปสคณาธิวุเฏฺฐ วรเทว

ยกฺขรกฺขสทานวคนฺธพฺพกินฺนรมโหรคานุจิณฺณปฺปเทเส – เอวรูเป ขลุ, โภ, รเมฺม วน สเณฺฑ ปุณฺณมุโข นาม ผุสฺสโกกิโล ปติวสติ อติวิย มธุรคิโร วิลาสิตนยโน มตฺต โกฺขฯ

‘‘ตเสฺสว ขลุ, โภ, ปุณฺณมุขสฺส ผุสฺสโกกิลสฺส อฑฺฒุฑฺฒานิ อิตฺถิสตานิ ปริจาริกา ทิชกญฺญาโยฯ อถ ขลุ, โภ, เทฺว ทิชกญฺญาโย กฏฺฐํ มุเขน ฑํสิตฺวา ตํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ มเชฺฌ นิสีทาเปตฺวา อุเฑฺฑนฺติ ‘มา นํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ อทฺธานปริยายปเถ กิลมโถ อุพฺพาเหตฺถา’ติฯ

‘‘ปญฺญาส ทิชกญฺญาโย เหฏฺฐโต เหฏฺฐโต อุเฑฺฑนฺติ ‘สจายํ ปุณฺณมุโข ผุสฺส โกกิโล สกุโณ อาสนา ปริปติสฺสติ, มยํ ตํ ปเกฺขหิ ปฏิคฺคเหสฺสามา’ติฯ

‘‘ปญฺญาส ทิชกญฺญาโย อุปรูปริ อุเฑฺฑนฺติ ‘มา นํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ อาต โป ปริตาเปสี’ติฯ

‘‘ปญฺญาส ปญฺญาส ทิชกญฺญาโย อุภโตปเสฺสน อุเฑฺฑนฺติ ‘มานํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ สีตํ วา อุณฺหํ วา ติณํ วา รโช วา วาโต วา อุสฺสาโว วา อุปปฺผุสี’ติฯ

‘‘ปญฺญาส ทิชกญฺญาโย ปุรโต ปุรโต อุเฑฺฑนฺติ ‘มา นํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ โคปาลกา วา ปสุปาลกา วา ติณหารกา วา กฏฺฐหารกา วา วนกมฺมิกา วา กเฏฺฐน วา กฐลาย วา ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทเณฺฑน วา สเตฺถน วา สกฺขราหิ วา ปหารมทํ สุ, มายํ ปุณฺณมุโข ผุสฺสโกกิโล คเจฺฉหิ วา ลตาหิ วา รุเกฺขหิ วา สาขาหิ วา ถเมฺภหิ วา ปาสาเณหิ วา พลวเนฺตหิ วา ปกฺขีหิ สงฺคเมสี’ติฯ

‘‘ปญฺญาส ทิชกญฺญาโย ปจฺฉโต ปจฺฉโต อุเฑฺฑนฺติ สณฺหาหิ สขิลาหิ มญฺชูหิ มธุราหิ วาจาหิ สมุทาจรนฺติโย ‘มายํ ปุณฺณมุโข ผุสฺสโกกิโล อาสเน ปริยุกฺกณฺฐี’ติฯ

‘‘ปญฺญาส ทิชกญฺญาโย ทิโสทิสํ อุเฑฺฑนฺติ อเนกรุกฺขวิวิธวิกติผลมาหรนฺติโย ‘มายํ ปุณฺณมุโข ผุสฺสโกกิโล ขุทาย ปริกิลมิตฺถา’ติฯ

‘‘อถ ขลุ, โภ, ตา ทิชกญฺญาโย ตํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ อาราเมเนว อารามํ, อุยฺยาเนเนว อุยฺยานํ, นทีติเตฺถเนว นทีติตฺถํ, ปพฺพตสิขเรเนว ปพฺพตสิขรํ, อมฺพวเนเนว อมฺพวนํ, ชมฺพุวเนเนว ชมฺพุวนํ, ลพุชวเนเนว ลพุชวนํ, นาฬิเกรสญฺจาริ เยเนว นาฬิเกรสญฺจาริยํ ขิปฺปเมว อภิสโมฺภนฺติ รติตฺถายฯ

‘‘อถ ขลุ, โภ, ปุณฺณมุโข ผุสฺสโกกิโล ตาหิ ทิชกญฺญาหิ ทิวสํ ปริพฺยูโฬฺห เอวํ ปสํสติ ‘สาธุ สาธุ, ภคินิโย, เอตํ โข ภคินิโย ตุมฺหากํ ปติรูปํ กุลธีตานํ, ยํ ตุเมฺห ภตฺ ตารํ ปริจเรยฺยาถา’ติฯ

‘‘อถ ขลุ, โภ, ปุณฺณมุโข ผุสฺสโกกิโล เยน กุณาโล สกุโณ เตนุปสงฺกมิฯ อทฺทสํสุ โข กุณาลสฺส สกุณสฺส ปริจาริกา ทิชกญฺญาโย ตํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ ทูร โตว อาคจฺฉนฺตํ, ทิสฺวาน เยน ปุณฺณมุโข ผุสฺสโกกิโล เตนุปสงฺกมึสุ, อุปสงฺกมิตฺวา ตํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ เอตทโวจุํ – ‘อยํ, สมฺม ปุณฺณมุข, กุณาโล สกุโณ อติวิย ผ รุโส อติวิย ผรุสวาโจ, อเปฺปว นาม ตวมฺปิ อาคมฺม ปิยวาจํ ลเภยฺยามา’ติฯ ‘อเปฺปว

นาม ภคินิโย’ติ วตฺวา เยน กุณาโล สกุโณ เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา กุณาเลน สกุเณน สทฺธึ ปฏิสโมฺมทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ, เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข ปุณฺณมุโข ผุสฺส โกกิโล ตํ กุณาลํ สกุณํ เอตทโวจ – ‘กิสฺส ตฺวํ, สมฺม กุณาล, อิตฺถีนํ สุชาตานํ กุลธีตานํ สมฺมาปฏิปนฺนานํ มิจฺฉาปฏิปนฺโนสิ, อมนาปภาณีนมฺปิ กิร, สมฺม กุณาล, อิตฺถีนํ มนาปภาณินา ภวิตพฺพํ, กิมงฺค ปน มนาปภาณีน’นฺติฯ

‘‘เอวํ วุตฺเต กุณาโล สกุโณ ตํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ เอวํ อปสาเทสิ – ‘นสฺส ตฺวํ, สมฺม ชมฺม วสล, วินสฺส ตฺวํ, สมฺม ชมฺม วสล, โก นุ ตยา วิยตฺโต ชายาชิเนนา’ติฯ เอวํ อปสาทิโต จ ปน ปุณฺณมุโข ผุสฺสโกกิโล ตโตเยว ปฏินิวตฺติฯ

‘‘อถ ขลุ, โภ, ปุณฺณมุขสฺส ผุสฺสโกกิลสฺส อปเรน สมเยน นจิรเสฺสว ขโร อาพาโธ อุปฺปชฺชิ, โลหิตปกฺขนฺทิกา พาฬฺหา เวทนา วตฺตนฺติ มารณนฺติกาฯ อถ ขลุ, โภ, ปุณฺณมุขสฺส ผุสฺสโกกิลสฺส ปริจาริกานํ ทิชกญฺญานํ เอตทโหสิ – ‘อาพาธิโก โข อยํ ปุณฺณมุโข ผุสฺสโกกิโล, อเปฺปว นาม อิมมฺหา อาพาธา วุฏฺฐเหยฺยา’ติ เอกํ อทุติยํ โอหาย เยน กุณาโล สกุโณ เตนุปสงฺกมึสุฯ อทฺทสา โข กุณาโล สกุโณ ตา ทิชกญฺญาโย ทูรโตว อาคจฺฉนฺติโย, ทิสฺวาน ตา ทิชกญฺญาโย เอตทโวจ – ‘กหํ ปน ตุมฺหํ วสลิโย ภตฺตา’ติฯ ‘อาพาธิโก โข, สมฺม กุณาล, ปุณฺณมุโข ผุสฺสโกกิโล อเปฺปว นาม ตมฺหา อาพาธา วุฏฺฐเหยฺยา’ติฯ เอวํ วุตฺเต กุณาโล สกุโณ ตา ทิชกญฺญาโย เอวํ อปสาเทสิ – ‘นสฺสถ ตุเมฺห วสลิโย, วินสฺสถ ตุเมฺห วสลิโย โจริโย ธุตฺติโย อสติโย ลหุจิตฺตาโย กตสฺส อปฺปฏิการิกาโย อนิโล วิย เยนกามํคมาโย’ติ วตฺวา เยน ปุณฺณมุโข ผุสฺสโกกิโล เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา ตํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ เอตทโวจ – ‘หํ, สมฺม, ปุณฺณมุขา’ติฯ ‘หํ, สมฺม, กุณาลา’ติฯ

‘‘อถ ขลุ, โภ, กุณาโล สกุโณ ตํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ ปเกฺขหิ จ มุขตุณฺฑเกน จ ปริคฺคเหตฺวา วุฏฺฐาเปตฺวา นานาเภสชฺชานิ ปายาเปสิฯ อถ ขลุ, โภ, ปุณฺณมุขสฺส ผุสฺสโกกิลสฺส โส อาพาโธ ปฏิปฺปสฺสมฺภี’’ติฯ

ตตฺถ **ปิยกา**ติ เสตปุปฺผาฯ **หสนา**ติ **ห**-กาโร สนฺธิกโร, อสนาเยวฯ **ติรีฏี**ติ เอกา รุกฺขชาติฯ **จนฺทนา**ติ รตฺตสุรภิจนฺทนาฯ **โอฆวเน**ติ เอเตสํ โอเฆน ฆฏาย สมนฺนาคตวเนฯ **เทวทารุกโจจคหเน**ติ เทวทารุรุเกฺขหิ เจว กทลีหิ จ คหเนฯ **กจฺจิการา**ติ เอกา รุกฺขชาติฯ **กณิการา**ติ มหาปุปฺผาฯ **กณฺณิการา**ติ ขุทฺทกปุปฺผาฯ **กึสุกา**ติ วาตฆาตกาฯ **โยธิกา**ติ ยูถิกาฯ **วนมลฺลิกมนงฺคณมนวชฺชภณฺฑิสุรุจิรภคินิมาลามลฺยธเร**ติ มลฺลิกานญฺจ อนงฺคณานํ อนวชฺชานญฺจ ภณฺฑีนํ สุรุจิรานญฺจ ภคินีนํ ปุเปฺผหิ มาลฺยธารยมาเนฯ **ธนุตกฺการี**ติ ธนุปาฏลิฯ **ตาลีสา**ติ ตาลีสปตฺตรุกฺขาฯ **กจฺฉวิตเต**ติ เอเตหิ ชาติสุมนาทีหิ วิตเต นทิกจฺฉปพฺพตกเจฺฉฯ **สํกุสุมิตลตา**ติ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ สุฏฺฐุ กุสุมิตอติมุตฺตเกหิ เจว นานาวิธลตาหิ จ วิตตปฏิมณฺฑิตปเทเสฯ **คณาธิวุเฏฺฐ**ติ เอเตสํ วิชฺชาธราทีนํ คเณหิ อธิวุเฏฺฐฯ **ปุณฺณมุโข**ติ มุขปริปุณฺณตาย ปุณฺณมุโขฯ ปเรหิ ผุฏฺฐตาย **ผุสฺสโกกิโลฯ วิลาสิตนยโน**ติ วิลาสิตเนโตฺตฯ **มตฺตโกฺข**ติ ยถา มตฺตานํ อกฺขีนิ รตฺตานิ โหนฺติ, เอวํ รตฺตโกฺข, ปมาณยุตฺตเนโตฺตวาฯ

ภคินิโยติ อริยโวหาเรน อาลปนํฯ **ปริจเรยฺยาถา**ติ สกลทิวสํ คเหตฺวา วิจเรยฺยาถฯ อิติ โส ปิยกถํ กเถตฺวา อุโยฺยเชติฯ กทาจิ ปน กุณาโล สปริวาโร ปุณฺณมุขํ ทสฺสนาย คจฺฉติ, กทาจิ ปุณฺณมุโข กุณาลสฺส สนฺติกํ อาคจฺฉติฯ เตนาห **‘‘อถ ขลุ, โภ’’**ติฯ **สมฺมา**ติ วยสฺสฯ

อาคมฺมาติ ปฏิจฺจ อุปนิสฺสายฯ **ลเภยฺยามา**ติ กุณาลสฺส สนฺติกา ปิยวจนํ ลเภยฺยามฯ **อเปฺปว นามา**ติ อปิ นาม ลเภยฺยาถ, วกฺขามิ นนฺติฯ **สุชาตาน**นฺติ สมชาติกานํฯ

นสฺสาติ ปลายฯ **ชมฺมา**ติ ลามกฯ **วิยโตฺต**ติ โก นุ ตยา สทิโส อโญฺญ พฺยโตฺต นาม อตฺถิฯ **ชายาชิเนนา**ติ ชายาชิเตน, อยเมว วา ปาโฐฯ เอวํ อิตฺถิปราชิเตน ตยา สทิโส โก นาม พฺยโตฺต อตฺถีติ ตํ ปุน เอวรูปสฺส วจนสฺส อภณนตฺถาย อปสาเทติฯ **ตโตเยวา**ติ ‘‘กุโทฺธ เม กุณาโล’’ติ จิเนฺตตฺวา ตโตเยว ปฏินิวตฺติ, โส นิวตฺติตฺวา สปริวาโร อตฺตโน นิวาสฏฺฐาน เมว อคมาสิฯ

อเปฺปว นามาติ สํสยปริวิตโกฺก, อิมมฺหา อาพาธา วุฏฺฐเหยฺย วา โน วาติ เอวํ จิเนฺตตฺ วา ตํ โอหาย ปกฺกมิํสุฯ **ตุมฺหนฺ**ติ ตุมฺหากํฯ **อเปฺปว นามา**ติ ตมฺหา อาพาธา วุฏฺฐเหยฺย วา โน วา, อมฺหากํ อาคตกาเล มโต ภวิสฺสติฯ มยญฺหิ อิทาเนว โส มริสฺสตีติ ญตฺวา ตุมฺหากํ ปาทปริจาริกา ภวิตุํ อาคตาฯ **เตนุปสงฺกมี**ติ อิมา อิตฺถิโย สามิกสฺส มตกาเล อาคตา ปฏิกฺกู ลา ภวิสฺสามาติ ตํ ปหาย อาคตา, อหํ คนฺตฺวา มม สหายกํ ปุปฺผผลาทีนิ นานาเภสชฺชานิ สํ หริตฺวา อโรคํ กริสฺสามีติ จิเนฺตตฺวา นาคพโล มหาสโตฺต อากาเส อุปฺปติตฺวา เยน โส เตนุป สงฺกมิฯ **หนฺ**ติ นิปาโต, ‘‘ชีวสิ, สมฺมา’’ติ ปุจฺฉโนฺต เอวมาหฯ อิตโรปิสฺส ‘‘ชีวามี’’ติ วทโนฺต **‘‘หํ สมฺมา’’**ติ อาหฯ **ปายาเปสี**ติ ปาเยสิฯ **ปฏิปฺปสฺสมฺภี**ติ วูปสมีติฯ

ตาปิ ทิชกญฺญาโย อสฺมิํ อโรเค ชาเต อาคตาฯ กุณาโลปิ ปุณฺณมุขํ กติปาหํ ผลาผลา นิ ขาทาเปตฺวา ตสฺส พลปฺปตฺตกาเล, ‘‘สมฺม, อิทานิ ตฺวํ อโรโค, อตฺตโน ปริจาริกาหิ สทฺธิํ วส, อหมฺปิ อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ โส ‘‘อิมา, สมฺม, มํ พาฬฺหคิลานํ ปหาย ปลายนฺติ, น เม เอตาหิ ธุตฺตีหิ อโตฺถ’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘เตน หิ เต, สมฺม, อิตฺถีนํ ปาปภาวํ อาจิกฺขิสฺสามี’’ติ ปุณฺณมุขํ คเหตฺวา หิมวนฺตปเสฺส มโนสิลาตลํ เนตฺ วา สตฺตโยชนิกสาลรุกฺขมูเล มโนสิลาสเน นิสีทิฯ เอกสฺมิํ ปเสฺส ปุณฺณมุโข สปริวาโร นิสีทิฯ สกลหิมวเนฺต เทวโฆสนา จริ – ‘‘อชฺช กุณาโล สกุณราชา หิมวเนฺต มโนสิลาสเน นิสีทิตฺวา พุทฺธลีลาย ธมฺมํ เทเสสฺสติ, ตํ สุณาถา’’ติฯ ปรมฺปรโฆเสน ฉ กามาวจรเทวา สุตฺวา เยภุเยฺยน ตตฺถ สนฺนิปติํสุฯ พหุนาคสุปณฺณกินฺนรวิชฺชาธราทีนมฺปิ เทวตา ตมตฺถํ อุโคฺฆเส สุํฯ ตทา อานโนฺท นาม คิชฺฌราชา ทสสหสฺสคิชฺฌปริวาโร คิชฺฌปพฺพเต ปฏิวสติฯ โสปิ ตํ โกลาหลํ สุตฺวา ‘‘ธมฺมํ สุณิสฺสามี’’ติ สปริวาโร อาคนฺตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ นารโทปิ ปญฺจา ภิโญฺญ ตาปโส ทสสหสฺสตาปสปริวุโต หิมวนฺตปเทเส วิหรโนฺต ตํ เทวโฆสนํ สุตฺวา ‘‘สหา โย กิร เม กุณาโล อิตฺถีนํ อคุณํ กเถสฺสติ, มหาสมาคโม ภวิสฺสติ, มยาปิ ตํ เทสนํ โสตุํ วฏฺฏ ตี’’ติ ตาปสทสสหเสฺสน สทฺธิํ อิทฺธิยา ตตฺถ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ พุทฺธานํ เทสนาสนฺนิ ปาตสทิโส มหาสมาคโม อโหสิฯ อถ มหาสโตฺต ชาติสฺสรญาเณน อิตฺถิโทสปฏิสํยุตฺตํ อ ตีตภเว ทิฏฺฐการณํ ปุณฺณมุขํ กายสกฺขิํ กตฺวา กเถสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

‘‘อถ ขลุ, โภ, กุณาโล สกุโณ ตํ ปุณฺณมุขํ ผุสฺสโกกิลํ คิลานวุฏฺฐิตํ อจิรวุฏฺฐิตํ เคลญฺญา เอตทโวจ –

‘‘‘ทิฏฺฐา มยา, สมฺม ปุณฺณมุข, กณฺหา เทฺวปิติกา ปญฺจปติกาย ฉเฏฺฐ ปุริเส จิตฺ ตํ ปฏิพนฺธนฺติยา, ยทิทํ กพเนฺธ ปีฐสปฺปิมฺหี’’’ติฯ ภวติ จ ปนุตฺตเรตฺถ วากฺยํ –

๒๙๐. ‘‘อถชฺชุโน นกุโล ภีมเสโน, ยุธิฏฺฐิโล สหเทโว จ ราชา;
เอเต ปตี ปญฺจ มติจฺจ นารี, อกาสิ ขุชฺชวามนเกน ปาป’นฺติฯ

‘‘ทิฎฺฐา มยา, สมฺม ปุณฺณมุข, สจฺจตปาปี นาม สมณี สุสานมชฺฌ วสนฺตี จตุตฺถภตฺตํ ปริณามยมานา สุราธุตฺตเกน ปาปมกาสิฯ

‘‘ทิฎฺฐา มยา, สมฺม ปุณฺณมุข, กากวตี นาม เทวี สมุทฺทมชฺฌ วสนฺตี ภริยา เวนเตยฺยสฺส นฎกุเวเรน ปาปมกาสิฯ

‘‘ทิฎฺฐา มยา, สมฺม ปุณฺณมุข, กุรุงฺคเทวี นาม โลมสุทฺทรี เอฬิกกุมารํ กามยมานา ฉฬงฺคกุมารธนนฺเตวาสินา ปาปมกาสิฯ

‘‘เอวเญฺหตํ มยา ญาตํ, พฺรหฺมทตฺตสฺส มาตรํ;
โอหาย โกสลราชํ, ปญฺจาลจเณฺฑน ปาปมกาสิฯ

๒๙๑. ‘‘เอตา จ อญฺญา จ อกํสุ ปาปํ, ตสฺมาหมิตฺถีนํ น วิสฺสเส นปฺปสํเส;
มหี ยถา ชคติ สมานรตฺตา, วสุนฺธรา อิตรีตราปติฎฺฐา;
สพฺพสหา อผนฺทนา อกุปฺปา, ตถิตฺถิโย ตาโย น วิสฺสเส นโรฯ

๒๙๒. ‘‘สีโห ยถา โลหิตมํสโภชโน, วาฬมิโค ปญฺจาวุโธ สุรุทฺธ;
ปสยฺหขาที ปรหิํสเน รโต, ตถิตฺถิโย ตาโย น วิสฺสเส นโรฯ

‘‘น ขลุ, สมฺม ปุณฺณมุข, เวสิโย นาริโย คมนิโย, น เหตา พนฺธกิโย นาม, วธิกาโย นาม เอตาโย, ยทิทํ เวสิโย นาริโย คมนิโย’’ติฯ

‘‘โจโร วิย เวณิกตา มทิราว ทิทฺธา วาณิโช วิย วาจาสนฺถุติโย อิสฺสสิงฺคมิว วิปริวตฺตาโย อุรคมิว ทุชิวฺหาโยฯ โสพฺภมิว ปฏิจฺฉนฺนา ปาตาลมิว ทุปฺปูรา รกฺขสี วิย ทุโตฺตสา ยโมเวกนฺตหาริโยฯ สิขีริว สพฺพภกฺขา นทีริว สพฺพวาหี อนิโล วิย เยนกามํจรา เนรุ วิย อวิเสสกรา วิสรุกฺข วิย นิจฺจผลิตาโยติฯ ภวติ จ ปนุตฺตเรตฺถ วากฺยํ –

๒๙๓. ‘‘ยถา โจโร ยถา ทิโทฺธ, วาณิโชว วิกตฺถนี;
อิสฺสสิงฺคมิว ปริวตฺตา, ทุชิวฺหา อุรโค วิยฯ

๒๙๔. ‘‘โสพฺภมิว ปฏิจฺฉนฺนา, ปาตาลมิว ทุปฺปุรา;
รกฺขสี วิย ทุโตฺตสา, ยโมเวกนฺตหาริโยฯ

๒๙๕. ‘‘ยถา สิขี นที วาโต, เนรุนาว สมาคตา;
วิสรุกฺข วิย นิจฺจผลา, นาสยนฺติ ฆเร โภคํ;
รตนนฺตกริตฺถิโย’’’ติฯ

ตตฺถ **คิลานวุฎฺฐิต**นฺติ ปฐมํ คิลานํ ปจฺฉา วุฎฺฐิตํฯ **ทิฎฺฐา มยา**ติ อตีเต กิร พฺรหฺมทโตฺต กาสิราชา สมฺปนฺนพลวาหนตาย โกสลรชฺชํ คเหตฺวา โกสลราชานํ มาเรตฺวา ตสฺส อคฺคมเหสิํ สคพฺภํ คเหตฺวา พาราณสิํ คนฺตฺวา ตํ อตฺตโน อคฺคมเหสิํ อกาสิฯ สา อปรภาเค ธีตรํ วิชายิฯ รโญฺญ ปน ปกติยา ธีตา วา ปุโตฺต วา นตฺถิ, โส ตุสฺสิตฺวา, ‘‘ภเทฺท, วรํ คณฺหาหี’’ติ อาหฯ สา คหิตกํ กตฺวา ฐเปสิฯ ตสฺสา ปน กุมาริกาย ‘‘กณฺหา’’ติ นามํ กริํสุฯ อถสฺสา วยปฺปตฺตาย มาตา ตํ อาห – ‘‘อมฺม, ปิตรา ตว วโร ทิโนฺน, ตมหํ คเหตฺวา ฐเปสิํ, ตว รุจฺจนกํ วรํ คณฺหา’’ติฯ สา ‘‘อมฺม, มยฺหํ อญฺญํ อวิชฺชมานํ นตฺถิ, ปติคฺคหณตฺถาย เม สยํ วรํ กาเรหี’’ติ กิเลสพหุลตาย หิโรตฺตปฺปํ ภินฺทิตฺวา มาตรํ อาหฯ สา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘ยถารุ

จิตํ ปติํ คณฺหตู’’ติ วตฺวา สยํ วรํ โฆสาเปสิฯ ราชงฺคเณ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา พหู ปุริสา สนฺนิปติํสุฯ กณฺหา ปุปฺผสมุคฺคํ อาทาย อุตฺตรสีหปญฺชเร ฐิตา โอโลเกนฺตี เอกมฺปิ น โรเจสิฯ

ตทา ปณฺฑุราชโคตฺตโต อชฺชุโน นกุโล ภีมเสโน ยุธิฏฺฐิโล สหเทโวติ อิเม ปญฺจ ปณฺฑุราชปุตฺตา ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคเหตฺวา ‘‘เทสจาริตฺตํ ชานิสฺสามา’’ติ วิจรนฺตา พาราณสิํ ปตฺวา อโนฺตนคเร โกลาหลํ สุตฺวา ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ ญตฺวา ‘‘มยมฺปิ คมิสฺสามา’’ติ กญฺจนรูปสมานรูปา ตตฺถ คนฺตฺวา ปฏิปาฏิยา อฏฺฐํสุฯ กณฺหา เต ทิสฺวา ปญฺจสฺปิ เตสุ ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา ปญฺจนฺนมฺปิ สีเสสุ มาลาจุมฺพฏกานิ ขิปิตฺวา, ‘‘อมฺม, อิเม ปญฺจ ชเน วเรมี’’ติ อาหฯ สาปิ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา วรสฺส ทินฺนตฺตา ‘‘น ลภิสฺสตี’’ติ อวตฺวา อนตฺตมโนว ‘‘กิํชาติกา กสฺส ปุตฺตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ปณฺฑุราชปุตฺตภาวํ ญตฺวา เตสํ สกฺการํ กตฺวา ตํ ปาทปริจาริกํ อทาสิฯ

สา สตฺตภูมิกปาสาเท เต กิเลสวเสน สงฺคณฺหิฯ เอโก ปนสฺสา ปริจารโก ขุชฺโช ปีฐสปฺปี อตฺถิฯ สา ปญฺจ ราชปุเตฺต กิเลสวเสน สงฺคณฺหิตฺวา เตสํ พหิ นิกฺขนฺตกาเล โอกาสํ ลภิตฺวา กิเลเสน อนุฑยฺหมานา ขุเชฺชน สทฺธิํ ปาปํ กโรติ, เตน จ สทฺธิํ กเถนฺตี – ‘‘มยฺหํ ตยา สทิโส ปิโย นตฺถิ, ราชปุเตฺต มาราเปตฺวา เตสํ คลโลหิเตน ตว ปาเท มกฺขาเปสฺสามี’’ติ วทติฯ อิตเรสุปิ เชฏฺฐภาติเกน มิสฺสีภูตกาเล – ‘‘อิเมหิ จตูหิ ตฺวเมว มยฺหํ ปิยตโร, มยา ชีวิตมฺปิ ตวตฺถาย ปริจฺจตฺตํ, มม ปิตุ อจฺจเยน ตุยฺหเญฺญว รชฺชํ ทาเปสฺสามี’’ติ วทติฯ อิตเรหิ สทฺธิํ มิสฺสีภูตกาเลปิ เอเสว นโยฯ เต ‘‘อยํ อเมฺห ปิยายติ, อิสฺสริยญฺจ โน เอตํ นิสฺสาย ชาต’’นฺติ ตสฺสา อติวิย ตุสฺสนฺติฯ

สา เอกทิวสํ อาพาธิกา อโหสิฯ อถ นํ เต ปริวาเรตฺวา เอโก สีสํ สมฺพาหโนฺต นิสีทิ, เสสา เอเกกํ หตฺถญฺจ ปาทญฺจฯ ขุชฺโช ปน ปาทมูเล นิสีทิฯ สา สีสํ สมฺพาหมานสฺส เชฏฺฐภาติกสฺส อชฺชุนกุมารสฺส – ‘‘มยฺหํ ตยา ปิยตโร นตฺถิ, ชีวมานา ตุยฺหํ ชีวิสฺสามิ, ปิตุ อจฺจเยน ตุยฺหํ รชฺชํ ทาเปสฺสามี’’ติ สีเสน สญฺญํ ททมานา ตํ สงฺคณฺหิ, อิตเรสมฺปิ หตฺถปาเทหิ ตเถว สญฺญํ อทาสิฯ ขุชฺชสฺส ปน – ‘‘ตฺวเญฺญว มม ปิโย, ตวตฺถาย อหํ ชีวิสฺสามี’’ติ ชิวฺหาย สญฺญํ อทาสิฯ เต สเพฺพปิ ปุเพฺพ กถิตภาเวน ตาย สญฺญาย ตมตฺถํ ชานิํสุฯ เตสุ เสสา อตฺตโน ทินฺนสญฺญาเยว ชานิํสุฯ อชฺชุนกุมาโร ปน ตสฺสา หตฺถปาทชิวฺหาวิการเร ทิสฺวา – ‘‘ยถา มยฺหํ, เอวํ เสสานมฺปิ อิมาย สญฺญา ทินฺนา ภวิสฺสติ, ขุเชฺชน จาปิ สทฺธิํ เอติสฺสาย สนฺถเวน ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ภาตโร คเหตฺวา พหิ นิกฺขมิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘ทิฏฺฐา โว ปญฺจปติกา มม สีสวิการํ ทเสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘อาม, ทิฏฺฐา’’ติฯ ‘‘กิํการณํ ชานาถา’’ติ? ‘‘น ชานามา’’ติฯ ‘‘อิทํ นาเมตฺถ การณํ, ตุมฺหากํ ปน หตฺถปาเทหิ ทินฺนสญฺญาย การณํ ชานาถา’’ติ? ‘‘อาม, ชานามา’’ติฯ ‘‘อมฺหากมฺปิ เตเนว การเณน อทาสิ, ขุชฺชสฺส ชิวฺหาวิกาเรน สญฺญาทานสฺส การณํ ชานาถา’’ติ? ‘‘น ชานามา’’ติฯ อถ เนสํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อิมินาปิ สทฺธิํ เอตาย ปาปกมฺมํ กต’’นฺติ วตฺวา เตสุ อสทฺทหเนฺตสุ ขุชฺชํ ปโกฺกสิตฺวา ปุจฺฉิฯ โส สพฺพํ ปวตฺติํ กเถสิฯ

เต ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตสฺสา วิคตจฺฉนฺทราคา หุตฺวา – ‘‘อโห มาตุคาโม นาม ปาโป ทุสฺสีโล, มาทิเส นาม ชาติสมฺปเนฺน โสภคฺคปฺปเตฺต ปหาย เอวรูเปน เชคุจฺฉปฏิกูเลน ขุเชฺชน สทฺธิํ ปาปกมฺมํ กโรติ, โก นาม ปณฺฑิตชาติโก เอวํ นิลฺลชฺชาหิ ปาปธมฺมาหิ อิตฺถีหิ สทฺธิํ รมิสฺสตี’’ติ อเนกปริยาเยน มาตุคามํ ครหิตฺวา ‘‘อลํ โน ฆราวาเสนา’’ติ ปญฺจ ชนา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา อายุปริโยสาเน ยถากมฺมํ คตาฯ กุณาโล ปน สกุณ

ราชา ตทา อชฺชุนกุมาโร อโหสิฯ ตสฺมา อตฺตนา ทิฏฺฐการณํ ทเสฺสนฺโต **“ทิฏฺฐา มยา”**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **เทฺวปิติกา**ติ โกสลรโญฺญ จ กาสิรโญฺญ จ วเสเนตํ วุตฺตํฯ **ปญฺจปติกายา**ติ ปญฺจปติกา, **ย**-กาโร นิปาตมตฺตฯ **ปฏิพนฺธนฺติยา**ติ ปฏิพนฺธมานาฯ **กพเนฺธ**ติ ตสฺส กิร คีวา โอนมิตฺวา อุรํ อลฺลีนา, ตสฺมา ฉินฺนสีโส วิย ขายติฯ **ปญฺจ มติจฺจา**ติ เอเต ปญฺจ อติกฺกมิตฺวาฯ **ขุชฺชวามนเกนา**ติ ขุเชฺชน วามนเกนฯ

อิทํ วตฺวา อปรานิปิ ทิฏฺฐปุพฺพานิ ทเสฺสนฺโต ปุน **“ทิฏฺฐา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ ทุติยวตฺถุสฺมิํ ตาว อยํ วิภาวนา – อตีเต กิร พาราณสิํ นิสฺสาย สจฺจตปาปี นาม เสตสมณี สุสาเน ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา ตตฺถ วสมานา จตฺตาริ ภตฺตานิ อติกฺกมิตฺวา ภุญฺชติ, สกลนคเร จโนฺท วิย สูริโย วิย จ ปากฏา อโหสิฯ พาราณสิวาสิโน ขิปิตฺวาปิ ขลิตฺวาปิ ‘‘นโม สจฺจตปาปิยา’’ติ วทนฺติฯ อเถกสฺมิํ ฉณกาเล ปฐมทิวเส ตาว สุวณฺณการา คณพเนฺธน เอกสฺมิํ ปเทเส มณฺฑปํ กตฺวา มจฺฉมํสสุราคนฺธมาลาทีนิ อาหริตฺวา สุราปานํ อารภิํสุฯ อเถโก สุวณฺณกาโร สุราปิฏฺฐกํ ฉเฑฺฑโนฺต – ‘‘นโม สจฺจตปาปิยา’’ติ วตฺวา เอเกน ปณฺฑิเตน – ‘‘อโมฺภ อนฺธพาล, จลจิตฺตาย อิตฺถิยา นโม กโรสิ, อโห พาโล’’ติ วุเตฺต – ‘‘สมฺม, มา เอวํ อวจ, มา นิรยสํวตฺตนิกํ กมฺมํ กรี’’ติ อาหฯ อถ นํ โส ‘‘ทุพฺพุทฺธิ ตุณฺหี โหหิ, สหเสฺสน อพฺภุตํ กโรหิ, อหํ เต สจฺจตปาปิํ อิโต สตฺตเม ทิวเส อลงฺกตปฏิยตฺตํ อิมสฺมิํเยว ฐาเน นิสิโนฺน สุราปิฏฺฐกํ คาหาเปตฺวา สุรํ ปิวิสฺสามิ , มาตุคาโม ธุวสีโล นาม นตฺถี’’ติ อาหฯ โส ‘‘น สกฺขิสฺสสี’’ติ วตฺวา เตน สทฺธิํ สหเสฺสน อพฺภุตมกาสิฯ โส ตํ อเญฺญสํ สุวณฺณการานํ อาโรเจตฺวา ปุนทิวเส ปาโตว ตาปสเวเสน สุสานํ ปวิสิตฺวา ตสฺสา วสนฏฺฐานสฺส อวิทูเร สูริยํ นมสฺสโนฺต อฏฺฐาสิฯ

สา ภิกฺขาย คจฺฉมานา นํ ทิสฺวา – ‘‘มหิทฺธิโก ตาปโส ภวิสฺสติ, อหํ ตาว สุสานปเสฺส วสามิ, อยํ มเชฺฌ สุสานสฺส วสติ, ภวิตพฺพมสฺสพฺภนฺตเร สนฺตธเมฺมน, วนฺทิสฺสามิ น’’นฺติ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิฯ โส เนว โอโลเกสิ น อาลปิฯ ทุติยทิวเสปิ ตเถว อกาสิฯ ตติยทิวเส ปน วนฺทิตกาเล อโธมุโขว ‘‘คจฺฉาหี’’ติ อาหฯ จตุตฺถทิวเส ‘‘กจฺจิ ภิกฺขาย น กิลมสี’’ติ ปฏิสนฺถารมกาสิฯ สา ‘‘ปฏิสนฺถาโร เม ลโทฺธ’’ติ ตุฏฺฐา ปกฺกามิฯ ปญฺจมทิวเส พหุตรํ ปฏิสนฺถารํ ลภิตฺวา โถกํ นิสีทิตฺวา คตาฯ ฉเฏฺฐ ทิวเส ปน ตํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ – ‘‘ภคินิ, กิํ นุ โข อชฺช พาราณสิยํ มหาคีตวาทิตสโทฺท’’ติ วตฺวา – ‘‘อยฺย, ตุเมฺห น ชานาถ, นคเร ฉโณ ฆุโฏฺฐ, ตตฺถ กีฬนฺตานํ เอส สโทฺท’’ติ วุเตฺต – ‘‘เอตฺถ นาเมโส สโทฺท’’ติ อชานโนฺต วิย หุตฺวา – ‘‘ภคินิ, กติ ภตฺตานิ อติกฺกเมสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘จตฺตาริ, อยฺย, ตุเมฺห ปน กติ อติกฺกเมถา’’ติ? ‘‘สตฺต ภคินี’’ติฯ อิทํ โส มุสา อภาสิฯ เทวสิกํ เหส รตฺติํ ภุญฺชติฯ โส ตํ ‘‘กติ เต ภคินิ วสฺสานิ ปพฺพชิตายา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตาย ‘‘ทฺวาทส วสฺสานี’’ติ วตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ กติ วสฺสานี’’ติ วุเตฺต ‘‘อิทํ เม ฉฏฺฐํ วสฺส’’นฺติ อาหฯ อถ นํ ‘‘อตฺถิ ปน เต ภคินิ สนฺตธมฺมาธิคโม’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘นตฺถิ, อยฺย, ตุมฺหากํ ปน อตฺถี’’ติ วุเตฺต ‘‘มยฺหมฺปิ นตฺถี’’ติ วตฺวา – ‘‘ภคินิ, มยํ เนว กามสุขํ ลภาม, น เนกฺขมฺมสุขํ, กิํ อมฺหากํเยว อุโณฺห นิรโย, มหาชนสฺส กิริยํ กโรม, อหํ คิหี ภวิสฺสามิ, อตฺถิ เม มาตุ สนฺตกํ ธนํ, น สโกฺกมิ ทุกฺขํ อนุภวิตุ’’นฺติ อาหฯ สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา อตฺตโน จลจิตฺตตาย ตสฺมิํ ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา – ‘‘อยฺย, อหมฺปิ อุกฺกณฺฐิตา, สเจ ปน มํ น ฉเฑฺฑสฺสถ, อหมฺปิ คิหินี ภวิสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ โส ‘‘เอหิ ตํ น ฉเฑฺฑสฺสามิ, ภริยา เม ภวิสฺสสี’’ติ ตํ นครํ ปเวเสตฺวา สํวสิตฺวา สุราปานมณฺฑปํ คนฺตฺวา ตาย สุราปิฏฺฐกํ คาหาเปตฺวา สุรํ ปิวิฯ อิตโร สหสฺสํ ชิโตฯ สา ตํ ปฏิจฺจ ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิฯ ตทา กุณาโล สุราธุตฺตโก อโหสิฯ ตสฺมา อตฺตนา ทิฏฺฐํ ปกาเสโนฺต **“ทิฏฺฐา มยา”**ติอาทิมาหฯ

ตติยวตฺถุสฺมึ อตีตกถา จตุกฺกนิปาเต **กากวตีชาตกวณฺณนายํ** (ชา. อฏฺฐ. ๓.๔.กากวตีชาตกวณฺณนา) วิตฺถาริตาฯ ตทา ปน กุณาโล ครุโฬ อโหสิฯ ตสฺมา อตฺตนา ทิฏฺฐํ ปกาเสนฺโต **“ทิฏฺฐา มยา”**ติอาทิมาหฯ

จตุตฺถวตฺถุสฺมึ อตีเต พฺรหฺมทตฺโต โกสลราชานํ วธิตฺวา รชฺชํ คเหตฺวา ตสฺส อคฺคมเหสึ คพฺภินึ อาทาย พาราณสึ ปจฺจาคนฺตฺวา ตสฺสา คพฺภินิภาวํ ชานนฺโตปิ ตํ อคฺคมเหสึ อกาสิฯ สา ปริปกฺกคพฺภา สุวณฺณรูปกสทิสํ ปุตฺตํ วิชายิตฺวา – “วุทฺธิปฺปตฺตมฺปิ นํ พาราณสิราชา ‘เอส เม ปจฺจามิตฺตสฺส ปุตฺโต, กึ อิมินา’ติ มาราเปสฺสติ, มา เม ปุตฺโต ปรหตฺเถ มรตู”ติ จินฺเตตฺวา ธาตึ อาห – “อมฺม, อิมํ ทารกํ ปิโลติกํ อตฺถริตฺวา อามกสุสาเน นิปชฺชาเปตฺวา เอหี”ติฯ ธาตี ตถา กตฺวา นฺหตฺวา ปจฺจาคมิฯ โกสลราชาปิ มริตฺวา ปุตฺตสฺส อารกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตสฺสานุภาเวน เอกสฺส เอฬกปาลกสฺส ตสฺมึ ปเทเส เอฬเก จาเรนฺตสฺส เอกา เอฬิกา ตํ กุมารํ ทิสฺวา สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา ขีรํ ปาเยตฺวา โถกํ จริตฺวา ปุน คนฺตฺวา เทฺวตโย จตฺตาโร วาเร ปาเยสิฯ เอฬกปาลโก ตสฺสา กิริยํ ทิสฺวา ตํ ฐานํ คนฺตฺวา ตํ ทารกํ ทิสฺวา ปุตฺตสิเนหํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา เนตฺวา อตฺตโน ภริยาย อทาสิฯ สา ปน อปุตฺติกา, เตนสฺสา ถญฺญํ นตฺถิ, อถ นํ เอฬิกขีรเมว ปาเยสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ปน เทวสิกํ เทฺว ติสฺส เอฬิกา มรนฺติฯ เอฬกปาโล – “อิมสฺมึ ปฏิชคฺคิยมาเน สพฺพา เอฬิกา มริสฺสนฺติ, กึ โน อิมินา”ติ ตํ เอกสฺมึ มตฺติกาภาชเน นิปชฺชาเปตฺวา อปเรน ปิทหิตฺวา มาสจุณฺเณน มุขํ นิพฺพิวรํ วิลิมฺปิตฺวา นทิยํ วิสฺสเชฺชสิฯ ตเมนํ วุยฺหมานํ เหฏฺฐาติตฺเถ ราชนิเวสเน ชิณฺณปฏิสงฺขารโก เอโก จณฺฑาโล สปชาปติโก มกจึ โธวนฺโต ทิสฺวาว เวเคน คนฺตฺวา อาหริตฺวา ตีเร ฐเปตฺวา “กิเมตฺถา”ติ วิวริตฺวา โอโลเกนฺโต ทารกํ ปสฺสิฯ ภริยาปิสฺส อปุตฺติกา, ตสฺสา ตสฺมึ ปุตฺตสิเนโห นิพฺพตฺติ, อถ นํ เคหํ เนตฺวา ปฏิชคฺคิฯ ตํ สตฺตฏฺฐวสฺสกาลโต ปฏฺฐาย มาตาปิตโร ราชกุลํ คจฺฉนฺตา อาทาย คจฺฉนฺติฯ โสฬสวสฺสกาลโต ปน ปฏฺฐาย เสฺวว พหุลํ คนฺตฺวา ชิณฺณปฏิสงฺขรณํ กโรติฯ

รโญฺญ จ อคฺคมเหสิยา กุรุงฺคเทวี นาม ธีตา อโหสิ อุตฺตมรูปธราฯ สา ตสฺส ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย ตสฺมึ ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา อญฺญตฺถ อนภิรตา ตสฺส กมฺมกรณฏฺฐานเมว อาคจฺฉติฯ เตสํ อภิณฺหทสฺสเนน อญฺญมญฺญํ ปฏิพทฺธจิตฺตานํ อนฺตราชกุเลเยว ปฏิจฺฉนฺนกาเส อชฺฌาจาโร ปวตฺติฯ คจฺฉนฺเต กาเล ปริจาริกาโย ญตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา กุชฺฌิตฺวา อมเจฺจ สนฺนิปาเตตฺวา – “อิมินา จณฺฑาลปุตฺเตน อิทํ นาม กตํ, อิมสฺส กตฺตพฺพํ ชานาถา”ติ อาหฯ อมจฺจา “มหาปราโธ เอส, นานาวิธกมฺมการณา กาเรตฺวา ปจฺฉา มาเรตุํ วฏฺฏตี”ติ วทึสุฯ ตสฺมึ ขเณ กุมารสฺส ปิตา อารกฺขเทวตา ตเสฺสว กุมารสฺส มาตุ สรีเร อธิมุจฺจิฯ สา เทวตานุภาเวน ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – “มหาราช, นายํ กุมาโร จณฺฑาโล, เอส กุมาโร มม กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺโต โกสลรโญฺญ ปุตฺโต, อหํ ‘ปุตฺโต เม มโต’ติ ตุมฺหากํ มุสา อวจํ, อหเมตํ ‘ตุมฺหากํ ปจฺจามิตฺตสฺส ปุตฺโต’ติ ธาติยา ทตฺวา อามกสุสาเน ฉฑฺฑาเปสึ, อถ นํ เอโก เอฬกปาลโก ปฏิชคฺคิ, โส อตฺตโน เอฬิกาสุ มรนฺตีสุ นทิยา ปวาเหสิ, อถ นํ วุยฺหมานํ ตุมฺหากํ เคเห ชิณฺณปฏิสงฺขารโก จณฺฑาโล ทิสฺวา โปเสสิ, สเจ น สทฺทหถ, เต สเพฺพ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉถา”ติฯ

ราชา ธาตึ อาทึ กตฺวา สเพฺพ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิตฺวา ตเถว ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา “ชาติสมฺปนฺโนยํ กุมาโร”ติ ตุฏฺโฐ ตํ นฺหาเปตฺวา อลงฺการาเปตฺวา ตเสฺสว ธีตรํ อทาสิฯ ตสฺส ปน เอฬิกานํ มาริตตฺตา “เอฬิกกุมาโร”ติ นามํ อกํสุฯ อถสฺส ราชา สเสนวาหนํ ทตฺวา – “คจฺฉ อตฺตโน ปิตุ สนฺตกํ รชฺชํ คณฺหา”ติ ตํ อุยฺโยเชสิฯ โสปิ กุรุงฺคเทวึ อาทาย คนฺตฺวา รเชฺช ปติฏฺฐาสิฯ อถสฺส พาราณสิราชา “อนุคฺคหิตสิปฺโป อย”นฺติ สิปฺปสิกฺขาปนตฺถํ ฉฬงฺคกุมารํ

นาม อาจริยํ เปเสสิฯ โส ตสฺส ‘‘อาจริโย เม’’ติ เสนาปติฏฺฐานํ อทาสิฯ อปรภาเค กุรุงฺคเทวี เตน สทฺธึ อนาจารมกาสิฯ เสนาปติโนปิ ปริจารโก ธนเนฺตวาสี นาม อตฺถิฯ โส ตสฺส หเตฺถ กุรุงฺคเทวิยา วตฺถาลงฺการาทีนิ เปเสสิฯ สา เตนปิ สทฺธึ ปาปมกาสิฯ กุณาโล ตํ การณํ อาหริตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘ทิฏฺฐา มยา’’**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **โลมสุทฺทรี**ติ โลมราชิยา มณฺฑิตอุทราฯ **ฉฬงฺคกุมารธนเนฺตวาสินา**ติ เอฬิกกุมารกํ ปตฺถยมานาปิ ฉฬงฺคกุมารเสนาปตินา จ ตเสฺสว ปริจารเกน ธนเนฺตวาสินา จ สทฺธึ ปาปมกาสิฯ เอวํ อนาจารา อิตฺถิโย ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา, เตนาหํ ตา นปฺปสํสามีติ อิทํ มหาสโตฺต อตีตํ อาหริตฺวา ทเสฺสสิฯ โส หิ ตทา ฉฬงฺคกุมาโร อโหสิ, ตสฺมา อตฺตนา ทิฏฺฐการณํ อาหริฯ

ปญฺจมวตฺถุสฺมิมฺปิ อตีเต โกสลราชา พาราณสิรชฺชํ คเหตฺวา พาราณสิรโญฺญ อคฺคมเหสึ คพฺภินิมฺปิ อคฺคมเหสึ กตฺวา สกนครเมว คโต ฯ สา อปรภาเค ปุตฺตํ วิชายิฯ ราชา อปุตฺตกตฺตา ตํ ปุตฺตสิเนเหน โปเสตฺวา สพฺพสิปฺปานิ สิกฺขาเปตฺวา วยปฺปตฺตํ ‘‘อตฺตโน ปิตุ สนฺตกํ รชฺชํ คณฺหา’’ติ เปเสสิฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา รชฺชํ กาเรสิฯ อถสฺส มาตา ‘‘ปุตฺตํ ปสฺสิตุกามามฺหี’’ติ โกสลราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา มหาปริวารา พาราณสึ คจฺฉนฺตี ทฺวินฺนํ รฏฺฐานํ อนฺตเร เอกสฺมึ นิคเม นิวาสํ คณฺหิฯ ตเตฺถเวโก ปญฺจาลจโณฺฑ นาม พฺราหฺมณกุมาโร อตฺถิ อภิรูโปฯ โส ตสฺสา ปณฺณาการํ อุปนาเมสิฯ สา ตํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา เตน สทฺธึ ปาปกมฺมํ กตฺวา กติปาหํ ตเตฺถว วีตินาเมตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา ปุตฺตํ ทิสฺวา ขิปฺปํ นิวตฺติตฺวา ปุน ตสฺมึเยว นิคเม นิวาสํ คเหตฺวา กติปาหํ เตน สทฺธึ อนาจารํ จริตฺวา โกสลนครํ คตาฯ สา ตโต ปฏฺฐาย นจิรเสฺสว ตํ ตํ การณํ วตฺวา ‘‘ปุตฺตสฺส สนฺติกํ คจฺฉามี’’ติ ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา คจฺฉนฺตี จ อาคจฺฉนฺตี จ ตสฺมึ นิคเม อฑฺฒมาสมตฺตํ เตน สทฺธึ อนาจารํ จริฯ สมฺม ปุณฺณมุข, อิตฺถิโย นาเมตา ทุสฺสีลา มุสาวาทินิโยติ อิทมฺปิ อตีตํ ทเสฺสโนฺต มหาสโตฺต **‘‘เอวเณฺหต’’**นฺติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **พฺรหฺมทตฺตสฺส มาตร**นฺติ พาราณสิรชฺชํ กาเรนฺตสฺส พฺรหฺมทตฺตกุมารสฺส มาตรํฯ ตทา กิร กุณาโล ปญฺจาลจโณฺฑ อโหสิ, ตสฺมา ตํ อตฺตนา ญาตการณํ ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ

เอตา จาติ, สมฺม ปุณฺณมุข, เอตาว ปญฺจ อิตฺถิโย ปาปมกํสุ, น อญฺญาติ สญฺญํ มา กริ, อถ โข เอตา จ อญฺญา จ พหู ปาปกมฺมการิกาติฯ อิมสฺมึ ฐาเน ฐตฺวา โลเก อติจารินีนํ วตฺถูนิ กเถตพฺพานิฯ **ชคตี**ติ ยถา ชคติสงฺขาตา มหี **สมานรตฺตา** ปฏิฆาภาเวน สเพฺพสุ สมานรตฺตา หุตฺวา สา วสุนฺธรา **อิตรีตราปติฏฺฐา** อุตฺตมานญฺจ อธมานญฺจ ปติฏฺฐา โหติ, ตถา อิตฺถิโยปิ กิเลสวเสน สเพฺพสมฺปิ อุตฺตมาธมานํ ปติฏฺฐา โหนฺติฯ อิตฺถิโย หิ โอกาสํ ลภมานา เกนจิ สทฺธึ ปาปกํ กโรนฺติ นามฯ **สพฺพสหา**ติ ยถา จ สา สพฺพเมว สหติ น ผนฺทติ น กุปฺปติ น จลติ, ตถา อิตฺถิโย สเพฺพปิ ปุริเส โลกสฺสาทวเสน สหนฺติฯ สเจ ตาสํ โกจิ ปุริโส จิเตฺต ปติฏฺฐิโต โหติ, ตสฺส รกฺขณตฺถํ น ผนฺทนฺติ น จลนฺติ น โกลาหลํ กโรนฺติ ฯ ยถา จ สา น กุปฺปติ น จลติ, เอวํ อิตฺถิโยปิ เมถุนธเมฺมน น กุปฺปนฺติ น จลนฺติ, น สกฺกา เตน ปูเรตุํฯ

วาฬมิโคติ ทุฏฺฐมิโคฯ **ปญฺจาวุโธ**ติ มุขสฺส เจว จตุนฺนญฺจ จรณานํ วเสเนตํ วุตฺตํฯ **สุรุโทฺธ**ติ สุลุโทฺธ สุผรุโสฯ **ตถิตฺถิโย**ติ ยถา หิ สีหสฺส มุขเญฺจว จตฺตาโร จ หตฺถปาทาติ ปญฺจาวุธานิ, ตถา อิตฺถีนมฺปิ รูปสทฺทคนฺธรสโผฏฺฐพฺพานิ ปญฺจาวุธานิฯ ยถา โส อตฺตโน ภกฺขํ คณฺหโนฺต เตหิปิ ปญฺจหิ คณฺหาติ, ตถา ตาปิ กิเลสภกฺขํ คณฺหมานา รูปาทีหิ อาวุเธหิ ปหริตฺวา คณฺหนฺติฯ ยถา โส กกฺขโฬ ปสยฺห ขาทติ, เอวํ เอตาปิ กกฺขฬา ปสยฺห ขาทิกาฯ ตถา เหตา ถิรสีเลปิ ปุริเส อตฺตโน พเลน ปสยฺหการํ กตฺวา สีลวินาสํ ปาเปนฺติฯ ยถา โส ปรหึสเน

รโต, เอวเมตาปิ กิเลสวเสน ปรหึสเน รตาฯ **ตาโย**ติ ตา เอวํ อคุณสมฺมนฺนาคตา น วิสฺสเส นโรฯ

คมนิโยติ คณิกาโยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สมฺม ปุณฺณมุข, ยาเนตานิ อิตฺถีนํ ‘‘เวสิโย’’ติอาทีนิ นามานิ, น เอตานิ ตาสํ สภาวนามานิฯ น เหตา เวสิโย นาม คมนิโย นาม พนฺธกิโย นาม, สภาวนามโต ปน วธิกาโย นาม เอตาโย, ยา เอตา เวสิโย นาริโย คมนิโยติ วุจฺจนฺติฯ **วธิกาโย**ติ สามิกฆาติกาโยฯ สฺวายมตฺโถ **มหาหํสชาตเกน** ทีเปตพฺโพฯ วุตฺตเญฺหตํ –

‘‘มายา เจตา มรีจี จ, โสกา โรคา จุปทฺทวา;
ขรา จ พนฺธนา เจตา, มจฺจุปาสา คุหาสยา;
ตาสุ โย วิสฺสเส โปโส, โส นเรสุ นราธโม’’ติฯ (ชา. ๒.๒๑.๑๑๘);

วณิกตาติ กตเวณิโยฯ ยถา หิ โมฬึ พนฺธิตฺวา อฏวิยํ ฐิตโจโร ธนํ วิลุมฺปติ, เอวเมตาปิ กิเลสวสํ เนตฺวา ธนํ วิลุมฺปนฺติฯ **มทิราว ทิทฺธา**ติ วิสมิสฺสกา สุรา วิยฯ ยถา สา วิการํ ทเสฺสติ, เอวเมตาปิ อเญฺญสุ ปุริเสสุ สารตฺตา กิจฺจากิจฺจํ อชานนฺติโย อญฺญสฺมึ กตฺตเพฺพ อญฺญเมว กโรนฺติโย วิการํ ทเสฺสนฺติฯ **วาจาสนฺถุติโย**ติ ยถา วาณิโช อตฺตโน ภณฺฑสฺส วณฺณเมว ภณติ, เอวเมตาปิ อตฺตโน อคุณํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา คุณเมว ปกาเสนฺติฯ **วิปริวตฺตาโย**ติ ยถา อิสฺสมิคสฺส สิงฺคํ ปริวตฺติตฺวา ฐิตํ, เอวํ ลหุจิตฺตตาย วิปริวตฺตาโยว โหนฺติฯ **อุรคมิวา**ติ อุรโค วิย มุสาวาทิตาย ทุชิวฺหา นามฯ **โสพฺภมิวา**ติ ยถา ปทรปฏิจฺฉโนฺน คูถกูโป, เอวํ วตฺถาลงฺการปฏิจฺฉนฺนา หุตฺวา วิจรนฺติฯ ยถา จ กจวเรหิ ปฏิจฺฉโนฺน อาวาโฏ อกฺกโนฺต ปาททุกฺขํ ชเนติ, เอวเมตาปิ วิสฺสาเสน อุปเสวิยมานาฯ **ปาตาลมิวา**ติ ยถา มหาสมุเทฺท ปาตาลํ ทุปฺปูรํ, เอวเมตาปิ เมถุเนน วิชายเนน อลงฺกาเรนาติ ตีหิ ทุปฺปูราฯ เตเนวาห – ‘‘ติณฺณํ, ภิกฺขเว, ธมฺมานํ อติโตฺต มาตุคาโม’’ติอาทิฯ

รกฺขสี วิยาติ ยถา รกฺขสี นาม มํสคิทฺธตาย ธเนน น สกฺกา โตเสตุํ, พหุมฺปิ ธนํ ปฏิกฺขิปิตฺวา มํสเมว ปเตฺถติ, เอวเมตาปิ เมถุนคิทฺธตาย พหุนาปิ ธเนน น ตุสฺสนฺติ, ธนํ อคเณตฺวา เมถุนเมว ปเตฺถนฺติฯ **ยโมวา**ติ ยถา ยโม เอกนฺตหโร น กิญฺจิ ปริหรติ, เอวเมตาปิ ชาติสมฺปนฺนาทีสุ น กญฺจิ ปริหรนฺติ, สพฺพํ กิเลสวเสน สีลาทิวินาสํ ปาเปตฺวา ทุติยจิตฺตวาเร นิรยํ อุปเนนฺติฯ **สิขีริวา**ติ ยถา สิขี สุจิมฺปิ อสุจิมฺปิ สพฺพํ ภกฺขยติ, ตเถตาปิ หีนุตฺตเม สเพฺพ เสวนฺติฯ นทีอุปมายมฺปิ เอเสว นโยฯ **เยนกา มํจรา**ติ ภุมฺมเตฺถ กรณวจนํ, ยตฺถ เอตาสํ กาโม โหติ, ตเตฺถว ธาวนฺติฯ **เนรู**ติ หิมวติ เอโก สุวณฺณปพฺพโต, ตํ อุปคตา กากาปิ สุวณฺณวณฺณาว โหนฺติฯ ยถา โส, เอวํ เอตาปิ นิพฺพิเสสกรา อตฺตานํ อุปคตํ เอกสทิสํ กตฺวา ปสฺสนฺติฯ

วิสรุโกฺขติ อมฺพสทิโส กึปกฺกรุโกฺขฯ โส นิจฺจเมว ผลติ, วณฺณาทิสมฺปโนฺน จ โหติ, เตน นํ นิราสงฺกา ปริภุญฺชิตฺวา มรนฺติ, เอวเมว ตาปิ รูปาทิวเสน นิจฺจผลิตา รมณียา วิย ขายนฺติฯ เสวิยมานา ปน ปมาทํ อุปฺปาเทตฺวา อปาเยสุ ปาเตนฺติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘อายตึ โทสํ นญฺญาย, โย กาเม ปฏิเสวติ;
วิปากเนฺต หนนฺติ นํ, กึปกฺกมิว ภกฺขิต’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๘๕);

ยถา วา วิสรุโกฺข นิจฺจผลิโต สทา อนตฺถาวโห โหติ, เอวเมตาปิ สีลาทิวินาสนวเสนฯ ยถา วิสรุกฺขสฺส มูลมฺปิ ตโจปิ ปตฺตมฺปิ ปุปฺผมฺปิ ผลมฺปิ วิสเมวาติ นิจฺจผโล, ตเถว ตาสํ รูปมฺปิ…เป.

… โผฏฺฐพฺพมฺปิ วิสเมวาติ วิสรุโกฺข วิย นิจฺจผลิตาโยติฯ

“ปนฺตฺตเรตฺถา”ติ คาถาพเนฺธน ตมตฺถํ ปากฏํ กาตุํ เอวมาหฯ ตตฺถ **รตนนฺตกริตฺถิโย**ติ สามิเกหิ ทุกฺขสมฺภตานํ รตนานํ อนฺตรายกรา อิตฺถิโย เอตานิ ปเรสํ ทตฺวา อนาจารํ จรนฺติฯ

อิโต ปรํ นานปฺปกาเรน อตฺตโน ธมฺมกถาวิลาสํ ทเสฺสโนฺต อาห –

‘‘จตฺตาริมานิ, สมฺม ปุณฺณมุข, ยานิ วตฺถูนิ กิเจฺจ ชาเต อนตฺถจรานิ ภวนฺติ , ตานิ ปรกุเล น วาเสตพฺพานิ, โคณํ เธนุํ ยานํ ภริยาฯ จตฺตาริ เอตานิ ปณฺฑิโต ธนานิ ฆรา น วิปฺปวาสเยฯ ภวติ จ ปนุตฺตเรตฺถ วากฺยํ –

๒๙๖. ‘โคณํ เธนุญฺจ ยานญฺจ, ภริยํ ญาติกุเล น วาสเย;
ภญฺชนฺติ รถํ อยานกา, อติวาเหน หนนฺติ ปุงฺควํ;
โทเหน หนนฺติ วจฺฉกํ, ภริยา ญาติกุเล ปทุสฺสตี’’’ติฯ

‘‘ฉ อิมานิ, สมฺม ปุณฺณมุข, ยานิ วตฺถูนิ กิเจฺจ ชาเต อนตฺถจรานิ ภวนฺติ –

๒๙๗. ‘อคุณํ ธนุ ญาติกุเล จ ภริยา, ปารํ นาวา อกฺขภคฺคญฺจ ยานํ;
ทูเร มิโตฺต ปาปสหายโก จ, กิเจฺจ ชาเต อนตฺถจรานิ ภวนฺตี’’’ติฯ

‘‘อฏฺฐหิ ขลุ, สมฺม ปุณฺณมุข ฐาเนหิ อิตฺถี สามิกํ อวชานาติ – ทลิทฺทตา, อาตุรตา, ชิณฺณตา, สุราโสณฺฑตา, มุทฺธตา, ปมตฺตตา, สพฺพกิเจฺจสุ อนุวตฺตนตา, สพฺพธนอนุปฺปทาเนนฯ อิเมหิ ขลุ, สมฺม ปุณฺณมุข, อฏฺฐหิ ฐาเนหิ อิตฺถี สามิกํ อวชานาติฯ ภวติ จ ปนุตฺตเรตฺถ วากฺยํ –

๒๙๘. ‘‘ทลิทฺทํ อาตุรญฺจาปิ, ชิณฺณกํ สุรโสณฺฑกํ;
ปมตฺตํ มุทฺธปตฺตญฺจ, สพฺพกิเจฺจสุ หาปนํ;
สพฺพกามปฺปทาเนน, อวชานาติ สามิก’’’นฺติฯ

‘‘นวหิ ขลุ, สมฺม ปุณฺณมุข ฐาเนหิ อิตฺถี ปโทสมาหรติ – อารามคมนสีลา จ โหติ, อุยฺยานคมนสีลา จ โหติ, นทีติตฺถคมนสีลา จ โหติ, ญาติกุลคมนสีลา จ โหติ, ปรกุลคมนสีลา จ โหติ, อาทาสทุสฺสมณฺฑนานุโยคมนุยุตฺตสีลา จ โหติ, มชฺชปายินี จ โหติ, นิโลฺลกนสีลา จ โหติ, สทฺวารฏฺฐายินี จ โหติฯ อิเมหิ ขลุ, สมฺม ปุณฺณมุข, นวหิ ฐาเนหิ อิตฺถี ปโทสมาหรติฯ ภวติ จ ปนุตฺตเรตฺถ วากฺยํ –

๒๙๙. ‘อารามสีลา จ อุยฺยานํ, นที ญาติ ปรกุลํ;
อาทาสทุสฺสมณฺฑนมนุยุตฺตา, ยา จิตฺถี มชฺชปายินีฯ

๓๐๐. ‘‘ยา จ นิโลฺลกนสีลา, ยา จ สทฺวารฐายินี;
นวเหเตหิ ฐาเนหิ, ปโทสมาหรนฺติ อิตฺถิโย’’’ติฯ

‘‘จตฺตาลีสาย ขลุ, สมฺม ปุณฺณมุข, ฐาเนหิ อิตฺถี ปุริสํ อจฺจาจรติ – วิชมฺภติ, วินมติ, วิลสติ, วิลชฺชติ, นเขน นขํ ฆเฏฺฏติ, ปาเทน ปาทํ อกฺกมติ, กเฏฺฐน ปถวึ วิลิขติ, ทารกํ อุลฺลงฺฆติ อุลฺลงฺฆาเปติ , กีฬติ กีฬาเปติ, จุมฺพติ จุมฺพาเปติ, ภุญฺชติ ภุญฺชา

เปติ, ททาติ, ยาจติ, กตมนุกโรติ, อุจฺจํ ภาสติ, นีจํ ภาสติ, อวิจฺจํ ภาสติ, วิวิจฺจํ ภาสติ, นเจฺจน คีเตน วาทิเตน โรทเนน วิลสิเตน วิภูสิเตน ชคฺฆติ, เปกฺขติ, กฏิํ จาเลติ, คุยฺหภณฺฑกํ สญฺจาเลติ, อูรุํ วิวรติ, อูรุํ ปิทหติ, ถนํ ทเสฺสติ, กจฺฉํ ทเสฺสติ, นาภิํ ทเสฺสติ, อกฺขิํ นิขนติ, ภมุกํ อุกฺขิปติ, โอฏฺฐํ อุปลิขติ, ชิวฺหํ นิลฺลาเลติ, ทุสฺสํ มุญฺจติ, ทุสฺสํ ปฏิพนฺธติ, สิรสํ มุญฺจติ, สิรสํ พนฺธติฯ อิเมหิ ขลุ, สมฺม ปุณฺณมุข, จตฺตาลีสาย ฐาเนหิ อิตฺถี ปุริสํ อจฺจาจรติฯ

‘‘ปญฺจวีสาย ขลุ, สมฺม ปุณฺณมุข, ฐาเนหิ อิตฺถี ปทุฏฺฐา เวทิตพฺพา ภวติ – สามิกสฺส ปวาสํ วเณฺณติ, ปวุฏฺฐํ น สรติ, อาคตํ นาภินนฺทติ, อวณฺณํ ตสฺส ภณติ, วณฺณํ ตสฺส น ภณติ, อนตฺถํ ตสฺส จรติ, อตฺถํ ตสฺส น จรติ, อกิจฺจํ ตสฺส กโรติ, กิจฺจํ ตสฺส น กโรติ, ปริทหิตฺวา สยติ, ปรมฺมุขี นิปชฺชติ, ปริวตฺตกชาตา โข ปน โหติ กุงฺกุมิยชาตา, ทีฆํ อสฺสสติ, ทุกฺขํ เวทยติ, อุจฺจารปสฺสาวํ อภิณฺหํ คจฺฉติ, วิโลมมาจรติ, ปรปุริสสทฺทํ สุตฺวา กณฺณโสตํ วิวรโมทหติ, นิหตโภคา โข ปน โหติ, ปฏิวิสฺสเกหิ สนฺถวํ กโรติ, นิกฺขนฺตปาทา โข ปน โหติ วิสิขานุจารินี, อติจารินี โข ปน โหติ นิจฺจํ สามิเก อคารวา ปทุฏฺฐมนสงฺกปฺปา, อภิณฺหํ ทฺวาเร ติฏฺฐติ, กจฺฉานิ องฺคานิ ถนานิ ทเสฺสติ, ทิโสทิสํ คนฺตฺวา เปกฺขติฯ อิเมหิ ขลุ สมฺม ปุณฺณมุข, ปญฺจวีสาย ฐาเนหิ อิตฺถี ปทุฏฺฐา เวทิตพฺพา ภวติฯ ภวติ จ ปนุตฺตเรตฺถ วากฺยํ –

๓๐๑. ‘ปวาสํ ตสฺส วเณฺณติ, คตํ ตสฺส น โสจติ;
ทิสฺวาน ปติมาคตํ นาภินนฺทติ, ภตฺตารวณฺณํ น กทาจิ ภาสติ;
เอเต ปทุฏฺฐาย ภวนฺติ ลกฺขณาฯ

๓๐๒. ‘อนตฺถํ ตสฺส จรติ อสญฺญตา, อตฺถญฺจ หาเปติ อกิจฺจการินี;
ปริทหิตฺวา สยติ ปรมฺมุขี, เอเต ปทุฏฺฐาย ภวนฺติ ลกฺขณาฯ

๓๐๓. ‘ปริวตฺตชาตา จ ภวติ กุงฺกุมี, ทีฆญฺจ อสฺสสติ ทุกฺขเวทินี;
อุจฺจารปสฺสาวมภิณฺหํ คจฺฉติ, เอเต ปทุฏฺฐาย ภวนฺติ ลกฺขณาฯ

๓๐๔. ‘วิโลมมาจรติ อกิจฺจการินี, สทฺทํ นิสาเมติ ปรสฺส ภาสโต;
นิหตโภคา จ กโรติ สนฺถวํ, เอเต ปทุฏฺฐาย ภวนฺติ ลกฺขณาฯ

๓๐๕. ‘กิเจฺฉน ลทฺธํ กสิราภตํ ธนํ, วิตฺตํ วินาเสติ ทุเกฺขน สมฺภตํ;
ปฏิวิสฺสเกหิ จ กโรติ สนฺถวํ, เอเต ปทุฏฺฐาย ภวนฺติ ลกฺขณาฯ

๓๐๖. ‘นิกฺขนฺตปาทา วิสิขานุจารินี, นิจฺจญฺจ สามิมฺหิ ปทุฏฺฐมานสา;
อติจารินี โหติ อเปตคารวา, เอเต ปทุฏฺฐาย ภวนฺติ ลกฺขณาฯ

๓๐๗. ‘อภิกฺขณํ ติฏฺฐติ ทฺวารมูเล, ถนานิ กจฺฉานิ จ ทสฺสยนฺตี;
ทิโสทิสํ เปกฺขติ ภนฺตจิตฺตา, เอเต ปทุฏฺฐาย ภวนฺติ ลกฺขณาฯ

๓๐๘. ‘สพฺพา นที วงฺกคตี, สเพฺพ กฏฺฐมยา วนา;
สพฺพิตฺถิโย กเร ปาปํ, ลภมาเน นิวาตเกฯ

๓๐๙. ‘สเจ ลเภถ ขณํ วา รโห วา, นิวาตกํ วาปิ ลเภถ ตาทิสํ;
สพฺพาว อิตฺถี กยิรุํ นุ ปาปํ, อญฺญํ อลตฺถ ปีฐสปฺปินาปิ สทฺธิํฯ

๓๑๐.‘นรานมารามกราสุ นาริสุ, อเนกจิตฺตาสุ อนิคฺคหาสุ จ;
สพฺพตฺถ นาปีติกราปิ เจ สิยา, น วิสฺสเส ติตฺถสมา หิ นาริโย’’’ติฯ

ตตฺถ **โคณํ เธนุ**นฺติ ลิงฺควิปลฺลาเสน วุตฺตํฯ **ญาติกุเล ปทุสฺสตี**ติ ตตฺถ สา นิพฺภยา หุตฺวา ตรุณกาลโต ปฏฺฐาย วิสฺสาสเกหิ ทาสาทีหิปิ สทฺธึ อนาจารํ จรติ, ญาตกา ญตฺวาปิ นิคฺคหํ น กโรนฺติ, อตฺตโน อกิตฺตึ ปริหรมานา อชานนฺตา วิย โหนฺติฯ **อนตฺถจรานี**ติ อจริตพฺพานิ อตฺถานิ, อกิจฺจการานีติ อโตฺถฯ **อคุณ**นฺติ ชิยารหิตํฯ **ปาปสหายโก**ติ ทุมฺมิโตฺตฯ

ทลิทฺทตาติ ทลิทฺทตายฯ เสสปเทสุปิ เอเสว นโยฯ ตตฺถ ทลิโทฺท อลงฺการาทีนํ อภาวโต กิเลเสน สงฺคณฺหิตุํ น สโกฺกตีติ ตํ อวชานาติฯ คิลาโน วตฺถุกามกิเลสกาเมหิ สงฺคณฺหิตุํ น สโกฺกติฯ ชราชิโณฺณ กายิกวาจสิกขิฑฺฑารติสมโตฺถ น โหติฯ สุราโสโณฺฑ ตสฺสา หตฺถปิฬนฺธนาทีนิปิ สุราฆรเณฺญว ปเวเสติฯ มุโทฺธ อนฺธพาโล รติกุสโล น โหติฯ ปมโตฺต ทาสิโสโณฺฑ หุตฺวา ฆรทาสีหิ สทฺธึ สํวสติ, ภริยํ ปน อโกฺกสติ ปริภาสติ, เตน นํ อวชานาติฯ สพฺพกิเจฺจสุ อนุวตฺตนฺตํ ‘‘อยํ นิเตฺตโช, มเมว อนุวตฺตตี’’ติ ตํ อโกฺกสติ ปริภาสติฯ โย ปน สพฺพํ ธนํ อนุปฺปเทติ กุฏุมฺพํ ปฏิจฺฉาเปติ, ตสฺส ภริยา สพฺพํ ธนสารํ หเตฺถ กตฺวา ตํ ทาสํ วิย อวชานาติ, อิจฺฉมานา ‘‘โก ตยา อโตฺถ’’ติ ฆรโตปิ นํ นิกฺกฑฺฒติฯ **มุทฺธปตฺต**นฺติ มุทฺธภาวปฺปตฺตํฯ

ปโทสมาหรตีติ สามิเก ปโทสํ อาหรติ ทุสฺสติ, ปาปกมฺมํ กโรตีติ อโตฺถฯ **อารามคมนสีลา**ติ สามิกํ อาปุจฺฉา วา อนาปุจฺฉา วา อภิณฺหํ ปุปฺผารามาทีสุ อญฺญตรํ คนฺตฺวา ตตฺถ อนาจารํ จริตฺวา ‘‘อชฺช มยา อาราเม รุกฺขเทวตาย พลิกมฺมํ กต’’นฺติอาทีนิ วตฺวา พาลสามิกํ สญฺญาเปติฯ ปณฺฑิโต ปน ‘‘อทฺธา เอสา ตตฺถ อนาจารํ จรตี’’ติ ปุน ตสฺสา คนฺตุํ น เทติฯ เอวํ สพฺพปเทสุปิ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **ปรกุล**นฺติ สนฺทิฏฺฐสมฺภตฺตาทีนํ เคหํฯ ตํ สา ‘‘อสุกกุเล เม วฑฺฒิ ปโยชิตา อตฺถิ, ตาวกาลิกํ ทินฺนกํ อตฺถิ, ตํ สาเธมี’’ติอาทีนิ วตฺวา คจฺฉติฯ **นิโลฺลกนสีลา**ติ วาตปานนฺตราทีหิ โอโลกนสีลาฯ **สทฺวารฏฺฐายินี**ติ อตฺตโน องฺคปจฺจงฺคานิ ทเสฺสนฺตี สทฺวาเร ติฏฺฐติฯ

อจฺจาจรตีติ อติกฺกมฺม จรติ, สามิกสฺส สนฺติเก ฐิตาว อญฺญสฺส นิมิตฺตํ ทเสฺสตีติ อโตฺถฯ **วิชมฺภตี**ติ ‘‘อหํ ตํ ทิสฺวา วิชมฺภิสฺสามิ, ตาย สญฺญาย โอกาสสฺส อตฺถิภาวํ วา นตฺถิภาวํ วา ชาเนยฺยาสี’’ติ ปฐมเมว กตสเงฺกตา วา หุตฺวา อกตสเงฺกตา วาปิ ‘‘เอวํ เอส มยิ พชฺฌิสฺสตี’’ติ สามิกสฺส ปเสฺส ฐิตาว วิชมฺภติ วิชมฺภนํ ทเสฺสติฯ **วินมตี**ติ กิญฺจิเทว ภูมิยํ ปาเตตฺวา ตํ อุกฺขิปนฺตี วิย โอนมิตฺวา ปิฏฺฐึ ทเสฺสติฯ **วิลสตี**ติ คมนาทีหิ วา อิริยาปเถหิ อลงฺกาเรน วา วิลาสํ ทเสฺสติฯ **วิลชฺชตี**ติ ลชฺชนฺตี วิย วเตฺถน สรีรํ ฉาเทติ, กวาฏํ วา ภิตฺตึ วา อลฺลียติฯ **นเขนา**ติ ปาทนเขน ปาทนขํ, หตฺถนเขน หตฺถนขํ ฆเฏฺฏติฯ **กเฏฺฐนา**ติ ทณฺฑเกนฯ **ทารก**นฺติ อตฺตโน วา ปุตฺตํ อญฺญสฺส วา ปุตฺตํ คเหตฺวา อุกฺขิปติ วา อุกฺขิปาเปติ วาฯ **กีฬตี**ติ สยํ วา กีฬติ, ทารกํ วา กีฬาเปติฯ **จุมฺพนา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ **ททาตี**ติ ตสฺส กิญฺจิเทว ผลํ วา ปุปฺผํ วา เทติฯ **ยาจตี**ติ ตเมว ปฏิยาจติฯ **อนุกโรตี**ติ ทารเกน กตํ กตํ อนุกโรติฯ **อุจฺจ**นฺติ มหาสทฺทวเสน วา โถมนวเสน วา อุจฺจํฯ **นีจ**นฺติ มนฺทสทฺทวเสน วา อมนาปวจเนน วา ปริภววจเนน วา นีจํฯ **อวิจฺจ**นฺติ พหุชนมเชฺฌ อปฺปฏิจฺฉนฺนํฯ **วิวิจฺจ**นฺติ รโห ปฏิจฺฉนฺนํฯ **นเจฺจนา**ติ เอเตหิ นจฺจาทีหิ นิมิตฺตํ กโรติฯ ตตฺถ โรทิเตน นิมิตฺตกรเณน รตฺตึ เทเว วสฺสเนฺต วาตปาเนน หตฺถึ อาโรเปตฺวา เสฏฺฐิปุเตฺตน นีตาย ปุโรหิตพฺราหฺมณิยา วตฺถุ กเถตพฺพํฯ **ชคฺฆตี**ติ มหาหสิตํ หสติ, เอวมฺปิ นิมิตฺตํ กโรติ ฯ **กจฺฉ**นฺติ อุปกจฺฉกํฯ **อุปลิขตี**ติ ทเนฺตหิ

อุปลิขติฯ **สิรสนฺ**ติ เกสวฏฺฏึฯ เอวํ เกสานํ โมจนพนฺธเนหิปิ ปรปุริสานํ นิมิตฺตํ กโรติ, นิยาเมตฺวา วา อนิยาเมตฺวา วา โกจิเทว สารชฺชิสฺสตีติปิ กโรติเยวฯ

ปทุฏฺฐา เวทิตพฺพา ภวตีติ อยํ มยิ ปทุฏฺฐา กุทฺธา, กุชฺฌิตฺวา จ ปน มิจฺฉาจารํ จรตีติ ปณฺฑิเตน เวทิตพฺพา ภวติฯ **ปวาส**นฺติ ''อสุกคาเม ปยุตฺตํ ธนํ นสฺสติ, คจฺฉ ตํ สาเธหิ, โวหารํ กโรหี''ติอาทีนิ วตฺวา ตสฺมึ คเต อนาจารํ จริตุกามา ปวาสํ วณฺเณติฯ **อนตฺถ**นฺติ อวฑฺฒึฯ **อกิจฺจ**นฺติ อกตฺตพฺพยุตฺตกํฯ **ปริทหิตฺวา**ติ คาฬฺหํ นิวาเสตฺวาฯ **ปริวตฺตกชาตา**ติ อิโต จิโต จ ปริวตฺตมานาฯ **กุงฺกุมิยชาตา**ติ โกลาหลชาตา ปาทมูเล นิปนฺนา ปริจาริกา อุฏฺฐาเปติ, ทีปํ ชาลาเปติ, นานปฺปการํ โกลาหลํ กโรติ, ตสฺส กิเลสรตึ นาเสติฯ **ทุกฺขํ เวทยตี**ติ สีสํ เม รุชฺชตีติอาทีนิ วทติฯ **วิโลมมาจรตี**ติ อาหารํ สีตลํ อิจฺฉนฺตสฺส อุณฺหํ เทตีติอาทีนํ วเสน ปจฺจนีกวุตฺติ โหติฯ **นิหตโภคา**ติ สามิเกน ทุกฺขสมฺภตานํ โภคานํ สุราโลลตาทีหิ วินาสิกาฯ **สนฺถว**นฺติ กิเลสวเสน สนฺถวํ กโรติฯ **นิกฺขนฺตปาทา**ติ ชารสฺส อุปธารณตฺถาย นิกฺขนฺตปาทาฯ **สามิเก**ติ ปติมฺหิ อคารเวน จ ปทุฏฺฐมานสาย จ อติจาริณี โหติฯ

สพฺพิตฺถิโยติ ฐเปตฺวา วิปสฺสนาย ตนุกตกิเลสา เสสา สพฺพา อิตฺถิโย ปาปํ กเรยฺยุํฯ **ลภมาเน**ติ ลพฺภมาเน, สํวิชฺชมาเนติ อโตฺถฯ **นิวาตเก**ติ รโหมนฺตนเก ปริเภทเกฯ **ขณํ วา รโห วา**ติ ปาปกรณตฺถาย โอกาสํ วา ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐานํ วาฯ **กยิรุํ นู**ติ เอตฺถ **นู**-ติ นิปาตมตฺตํฯ **อลตฺถา**ติ อลทฺธาฯ อยเมว วา ปาโฐ, อญฺญํ สมฺปนฺนปุริสํ อลภิตฺวา ปีฐสปฺปินาปิ ตโต ปฏิกฺกูลตเรนาปิ ปาปํ กเรยฺยุํฯ **อารามกราสู**ติ อภิรติการิกาสุฯ **อนิคฺคหาสู**ติ นิคฺคเหน วิเนตุํ อสกฺกุเณยฺยาสุฯ **ติตฺถสมา**ติ ยถา ติตฺถํ อุตฺตมาธเมสุ น กญฺจิ นฺหายนฺตํ วาเรติ, ตถา เอตาปิ รโห วา ขเณ วา นิวาตเก วา สติ น กญฺจิ ปฏิกฺขิปนฺติฯ

ตถา หิ อตีเต พาราณสิยํ กณฺฑรี นาม ราชา อโหสิ อุตฺตมรูปธโรฯ ตสฺส เทวสิกํ อมจฺจา คนฺธกรณฺฑกสหสฺสํ อาหรนฺติฯ เตนสฺส นิเวสเน ปริภณฺฑํ กตฺวา คนฺธกรณฺฑเก ผาเลตฺวา คนฺธทารูนิ กตฺวา อาหารํ ปจนฺติฯ ภริยาปิสฺส อภิรูปา อโหสิ นาเมน กินฺนรา นามฯ ปุโรหิโตปิสฺส สมวโย ปญฺจาลจโณฺฑ นาม พุทฺธิสมฺปโนฺน อโหสิฯ รโญฺญ ปน ปาสาทํ นิสฺสาย อโนฺต ปาการเร ชมฺพุรุโกฺข นิพฺพตฺติ, ตสฺส สาขา ปาการมตฺถเก โอลมฺพติฯ ตสฺส ฉายาย เชคฺโฆจฺฉทุสฺสณฺฐาโน ปีฐสปฺปี วสติฯ อเถกทิวสํ กินฺนรา เทวี วาตปาเนน โอโลเกนฺตี ตํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา รตฺตึ ราชานํ รติยา สงฺคณฺหิตฺวา ตสฺมึ นิทฺทํ โอกฺกเนฺต สณิกํ อุฏฺฐายาสนา นานคฺครสโภชนํ สุวณฺณสรเก ปกฺขิปิตฺวา อุจฺฉเงฺค กตฺวา สาฏกรชฺชุยา วาตปาเนน โอตริตฺวา ชมฺพุํ อารุยฺห สาขาย โอรุยฺห ปีฐสปฺปึ โภเชตฺวา ปาปํ กตฺวา อาคตมเคฺคเนว ปาสาทํ อารุยฺห คเนฺธหิ สรีรํ อุพฺพเฏฺฏตฺวา รญฺญา สทฺธึ นิปชฺชิฯ เอเตนุปาเยน นิพทฺธํ เตน สทฺธึ ปาปํ กโรติฯ ราชา ปน น ชานาติฯ

โส เอกทิวสํ นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา นิเวสนํ ปเวสโนฺต ชมฺพุฉายาย สยิตํ ปรมการุญฺญปฺปตฺตํ ปีฐสปฺปึ ทิสฺวา ปุโรหิตํ อาห – ''ปเสฺสตํ มนุสฺสเปต''นฺติฯ ''อาม, ปสฺสามิ เทวา''ติฯ ''อปิ นุ โข, สมฺม, เอวรูปํ ปฏิกฺกูลํ กาจิ อิตฺถี ฉนฺทราควเสน อุปคเจฺฉยฺยา''ติฯ ตํ กถํ สุตฺวา ปีฐสปฺปี มานํ ชเนตฺวา ''อยํ ราชา กึ กเถติ, อตฺตโน เทวิยา มม สนฺติกํ อาคมนํ น ชานาติ มเญฺญ''ติ ชมฺพุรุกฺขสฺส อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา ''สุณ สามิ, ชมฺพุรุเกฺข นิพฺพตฺตเทวเต, ฐเปตฺวา ตํ อโญฺญ เอตํ การณํ น ชานาตี''ติ อาหฯ ปุโรหิโต ตสฺส กิริยํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ''อทฺธา รโญฺญ อคฺคมเหสี ชมฺพุรุเกฺขน คนฺตฺวา อิมินา สทฺธึ ปาปํ กโรตี''ติฯ โส ราชานํ ปุจฺฉิ – ''มหาราช, เทวิยา เต รตฺติภาเค สรีรสมฺผโสฺส กีทิโส โหตี''ติ? ''สมฺม, อญฺญํ น ปสฺสามิ,

มชฺฌิมยาเม ปนสฺสา สรีรํ สีตลํ โหตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, ติฏฺฐตุ อญฺญา อิตฺถี, อคฺคมเหสี เต กินฺนราเทวี อิมินา สทฺธึ ปาปํ กโรตี’’ติฯ ‘‘สมฺม, กึ วเทสิ, เอวรูปา ปรมวิลาสสมฺปนฺนา กึ อิมินา ปรมเชคุจฺเฉน สทฺธึ อภิรมิสฺสตี’’ติ? ‘‘เตน หิ นํ, เทว, ปริคฺคณฺหาหี’’ติฯ

โส ‘‘สาธู’’ติ รตฺตึ ภุตฺตสายมาโส ตาย สทฺธึ นิปฺปชฺชิตฺวา ‘‘ปริคฺคณฺหิสฺสามิ น’’นฺติ ปกติยา นิทฺทุปคมนเวลาย นิทฺทุปคโต วิย อโหสิฯ สาปิ อุฏฺฐาย ตเถว อกาสิฯ ราชา ตสฺสา อนุปทเญฺญว คนฺตฺวา ชมฺพุฉายํ นิสฺสาย อฏฺฐาสิฯ ปีฐสปฺปี เทวิยา กุชฺฌิตฺวา ‘‘ตฺวํ อชฺช อติจิรายิตฺวา อาคตา’’ติ หเตฺถน กณฺณสงฺขลิกํ ปหริฯ อถ นํ ‘‘มา มํ กุชฺฌิ, สามิ, รโญฺญ นิทฺทุปคมนํ โอโลเกสิ’’นฺติ วตฺวา ตสฺส เคเห ปาทปริจาริกา วิย อโหสิฯ เตน ปนสฺสา ปหาเรน สีหมุขกุณฺฑลํ กณฺณโต คฬิตฺวา รโญฺญ ปาทมูเล ปติฯ ราชา ‘‘วฏฺฏิสฺสติ เอตฺตก’’นฺติ ตํ คเหตฺวา คโตฯ สาปิ เตน สทฺธึ อติจริตฺวา ปุริมนิยาเมเนว คนฺตฺวา รญฺญา สทฺธึ นิปชฺชิตุํ อารภิฯ ราชา ปฏิกฺขิปิตฺวา ปุนทิวเส ‘‘กินฺนราเทวี มยา ทินฺนํ สพฺพาลงฺการํ อลงฺกริตฺวา เอตู’’ติ อาณาเปสิฯ สา ‘‘สีหมุขกุณฺฑลํ เม สุวณฺณการสฺส สนฺติเก’’ติ วตฺวา นาคมิ, ปุน เปสิเต จ ปน เอกกุณฺฑลาว อาคมาสิ ฯ ราชา ปุจฺฉิ – ‘‘กหํ เต กุณฺฑล’’นฺติ? ‘‘สุวณฺณการสฺส สนฺติเก’’ติ ฯ สุวณฺณการํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กึการณา อิมิสฺสา กุณฺฑลํ น เทสี’’ติ อาหฯ ‘‘นาหํ คณฺหามิ เทวา’’ติฯ ราชา ตสฺสา กุชฺฌิตฺวา ‘‘ปาเป จณฺฑาลิ มาทิเสน เต สุวณฺณกาเรน ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา ตํ กุณฺฑลํ ตสฺสา ปุรโต ขิปิตฺวา ปุโรหิตํ อาห – ‘‘สมฺม, สจฺจํ ตยา วุตฺตํ, คจฺฉ สีสมสฺสา เฉทาเปหี’’ติฯ โส ตํ ราชเคเหเยว เอกสฺมึ ปเทเส ฐเปตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา – ‘‘เทว, มา กินฺนราเทวิยา กุชฺฌิตฺถ, สพฺพา อิตฺถิโย เอวรูปาเยวฯ สเจปิ อิตฺถีนํ ทุสฺสีลภาวํ ญาตุกาโมสิ, ทเสฺสสฺสามิ เต เอตาสํ ปาปกเญฺจว พหุมายาภาวญฺจ, เอหิ อญฺญาตกเวเสน ชนปทํ จรามา’’ติ อาหฯ

ราชา ‘‘สาธู’’ติ มาตรํ รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา เตน สทฺธึ จาริกํ ปกฺกามิฯ เตสํ โยชนํ มคฺคํ คนฺตฺวา มหามเคฺค นิสินฺนานํเยว เอโก กุฏุมฺพิโก ปุตฺตสฺสตฺถาย มงฺคลํ กตฺวา เอกํ กุมาริกํ ปฏิจฺฉนฺนยาเน นิสีทาเปตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน คจฺฉติฯ ตํ ทิสฺวา ปุโรหิโต ราชานํ อาห – ‘‘สเจ อิจฺฉสิ, อิมํ กุมาริกํ ตยา สทฺธึ ปาปํ กาเรตุํ สกฺกา เทวา’’ติฯ ‘‘กึ กเถสิ, มหาปริวารา เอสา, น สกฺกา สมฺมา’’ติ? ปุโรหิโต ‘‘เตน หิ ปสฺส, เทวา’’ติ ปุรโต คนฺตฺวา มคฺคโต อวิทูเร สาณิยา ปริกฺขิปิตฺวา ราชานํ อโนฺตสาณิยํ กตฺวา สยํ มคฺคปเสฺส โรทโนฺต นิสีทิฯ อถ นํ โส กุฏุมฺพิโก ทิสฺวา ‘‘ตาต, กสฺมา โรทสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภริยา เม ครุภารา, ตํ กุลฆรํ เนตุํ มคฺคปฏิปโนฺนสฺมิ, ตสฺสา อนฺตรามเคฺคเยว คโพฺภ จลิ, เอสา อโนฺตสาณิยํ กิลมติ, กาจิสฺสา อิตฺถี สนฺติเก นตฺถิ, มยาปิ ตตฺถ คนฺตุํ น สกฺกา, น ชานามิ ‘กึ ภวิสฺสตี’ติ, เอกํ อิตฺถึ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘มา โรทิ, พหู เม อิตฺถิโย, เอกา คมิสฺสตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ อยเมว กุมาริกา คจฺฉตุ, เอติสฺสาปิ มงฺคลํ ภวิสฺสตี’’ติฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘สจฺจํ วทติ, สุณิสายปิ เม มงฺคลเมว, อิมินา หิ นิมิเตฺตน สา ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิสฺสตี’’ติ ตเมว เปเสสิฯ สา ตตฺถ ปวิสิตฺวา ราชานํ ทิสฺวาว ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา ปาปมกาสิฯ ราชาปิสฺสา องฺคุลิมุทฺทิกํ อทาสิฯ อถ นํ กตกิจฺจํ นิกฺขมิตฺวา อาคตํ ปุจฺฉิํสุ – ‘‘กึ วิชาตา’’ติ? ‘‘สุวณฺณวณฺณํ ปุตฺต’’นฺติฯ กุฏุมฺพิโก ตํ อาทาย ปายาสิ ฯ ปุโรหิโตปิ รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ทิฏฺฐา เต, เทว, กุมาริกาปิ เอวํ ปาปา, กิมงฺคํ ปน อญฺญา, อปิ ปน เต กิญฺจิ ทินฺน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, องฺคุลิมุทฺทิกา ทินฺนา’’ติฯ ‘‘นาสฺสา ตํ ทสฺสามี’’ติ เวเคน คนฺตฺวา ยานกํ คณฺหิตฺวา ‘‘กิเมต’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อยํ เม พฺราหฺมณิยา อุสฺสีสเก ฐปิตํ มุทฺทิกํ คเหตฺวา อาคตา, เทหิ, อมฺม, มุทฺทิก’’นฺติ อาหฯ สา ตํ ททมานา พฺราหฺมณํ หเตฺถ นเขน วิชฺฌิตฺวา ‘‘คณฺห โจรา’’ติ อทาสิฯ

เอวํ พฺราหฺมโณ นานาวิเธหิ อุปาเยหิ อญฺญาปิ พหู อติจารินิโย รโญฺญ ทเสฺสตฺวา ‘‘อิธ ตาว เอตฺตกํ โหตุ, อญฺญตฺถ คมิสฺสาม, เทวา’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สกลชมฺพุทีเป จริเตปิ สพฺพา อิตฺถิโย เอวรูปาว ภวิสฺสนฺติ, กึ โน เอตาหิ, นิวตฺตามา’’ติ พาราณสิเมว ปจฺจาคนฺตฺวา – ‘‘มหาราช, อิตฺถิโย นาม เอวํ ปาปธมฺมา, ปกติ เอสา เอตาสํ, ขมถ, เทว, กินฺนราเทวิยา’’ติ ปุโรหิเตน ยาจิโต ขมิตฺวา ราชนิเวสนโต นํ นิกฺกฑฺฒาเปสิ, ฐานโต ปน ตํ อปเนตฺวา อญฺญํ อคฺคมเหสึ อกาสิฯ ตญฺจ ปีฐสปฺปึ นิกฺกฑฺฒาเปตฺวา ชมฺพุสาขํ เฉทาเปสิฯ ตทา กุณาโล ปญฺจาลจโณฺฑ อโหสิฯ อิติ อตฺตนา ทิฏฺฐการณเมว อาหริตฺวา ทเสฺสโนฺต คาถมาห –

๓๑๑.‘‘ยํ เว ทิสฺวา กณฺฑรีกินฺนรานํ, สพฺพิตฺถิโย น รมนฺติ อคาเร;
ตํ ตาทิสํ มจฺจํ จชิตฺวา ภริยา, อญฺญํ ทิสฺวา ปุริสํ ปีฐสปฺปิ’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยํ เว กณฺฑริสฺส รโญฺญ กินฺนราย เทวิยา จาติ อิเมสํ กณฺฑริกินฺนรานํ วิราคการณํ อโหสิ, ตํ ทิสฺวา ชานิตพฺพํ – สพฺพิตฺถิโย อตฺตโน สามิกานํ น รมนฺติ อคาเร ฯ ตถา หิ อญฺญํ ปีฐสปฺปึ ปุริสํ ทิสฺวา ตํ ราชานํ ตาทิสํ รติกุสลํ มจฺจํ จชิตฺวา ภริยา เตน มนุสฺสเปเตน สทฺธึ ปาปมกาสีติฯ

อปโรปิ อตีเต พาราณสิยํ พโก นาม ราชา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา พาราณสิยา ปาจีนทฺวารวาสิโน เอกสฺส ทลิทฺทสฺส ปญฺจปาปี นาม ธีตา อโหสิฯ สา กิร ปุเพฺพปิ เอกา ทลิทฺทธีตา มตฺติกํ มทฺทิตฺวา เคเห ภิตฺตึ วิลิมฺปติฯ อเถโก ปเจฺจกพุโทฺธ อตฺตโน ปพฺภารปริภณฺฑกรณตฺถํ ‘‘กหํ มตฺติกํ ลภิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘พาราณสิยํ ลทฺธุํ สกฺกา’’ติ จีวรํ ปารุปิตฺวา ปตฺตหโตฺถ นครํ ปวิสิตฺวา ตสฺสา อวิทูเร อฏฺฐาสิฯ สา กุชฺฌิตฺวา อุโลฺลเกนฺตี ปทุเฏฺฐน มนสา ‘‘มตฺติกมฺปิ ภิกฺขตี’’ติ อโวจฯ ปเจฺจกพุโทฺธ นิจฺจโลว อโหสิฯ อถ สา ปเจฺจกพุทฺธํ นิจฺจลิตํ ทิสฺวา ปุน จิตฺตํ ปสาเทตฺวา, ‘‘สมณ, มตฺติกมฺปิ น ลภสี’’ติ วตฺวา มหนฺตํ มตฺติกาปิณฺฑํ อาหริตฺวา ปเตฺต ฐเปสิฯ โส ตาย มตฺติกาย ปพฺภาเร ปริภณฺฑมกาสิฯ สา นจิรเสฺสว ตโต จวิตฺวา ตสฺมึเยว นคเร พหิทฺวารคาเม ทุคฺคติตฺถิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ สา ทสมาสจฺจเยน มาตุ กุจฺฉิโต นิกฺขมิฯ ตสฺสา มตฺติกาปิณฺฑผเลน สรีรํ ผสฺสสมฺปนฺนํ อโหสิ, กุชฺฌิตฺวา อุโลฺลกิตตฺตา ปน หตฺถปาทมุขอกฺขินาสานิ ปาปานิ วิรูปานิ อเหสุํฯ เตน ตํ ‘‘ปญฺจปาปี’’เตฺวว สญฺชานิํสุฯ

อเถกทิวสํ พาราณสิราชา รตฺติํ อญฺญาตกเวเสน นครํ ปริคฺคณฺหโนฺต ตํ ปเทสํ คโตฯ สาปิ คามทาริกาหิ สทฺธึ กีฬนฺตี อชานิตฺวาว ราชานํ หเตฺถ คณฺหิฯ โส ตสฺสา หตฺถสมฺผเสฺสน สกภาเวน สณฺฐาตุํ นาสกฺขิ, ทิพฺพสมฺผเสฺสน ผุโฏฺฐ วิย อโหสิฯ โส ผสฺสราครโตฺต ตถาวิรูปมฺปิ ตํ หเตฺถ คเหตฺวา ‘‘กสฺส ธีตาสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ทฺวารวาสิโน’’ติ วุเตฺต อสฺสามิกภาวํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อหํ เต สามิโก ภวิสฺสามิ, คจฺฉ มาตาปิตโร อนุชานาเปหี’’ติ อาหฯ สา มาตาปิตโร อุปคนฺตฺวา ‘‘เอโก, อมฺม, ปุริโส มํ อิจฺฉตี’’ติ วตฺวา ‘‘โสปิ ทุคฺคโต ภวิสฺสติ, สเจ ตาทิสมฺปิ อิจฺฉติ, สาธู’’ติ วุเตฺต คนฺตฺวา มาตาปิตูหิ อนุญฺญาตภาวํ อาโรเจสิฯ โส ตสฺมึเยว เคเห ตาย สทฺธึ วสิตฺวา ปาโตว ราชนิเวสนํ ปาวิสิฯ ตโต ปฏฺฐาเยว อญฺญาตกเวเสน นิพทฺธํ ตตฺถ คจฺฉติ, อญฺญํ อิตฺถึ โอโลเกตุมฺปิ น อิจฺฉติฯ

อเถกทิวสํ ตสฺสา ปิตุ โลหิตปกฺขนฺทิกา อุปฺปชฺชิฯ อสมฺภินฺนขีรสปฺปิมธุสกฺขรยุตฺตปายาโสว เอตสฺส เภสชฺชํ, ตํ เต ทลิทฺทตาย อุปฺปาเทตุํ น สโกฺกนฺติ ฯ ตโต ปญฺจปาปิมาตา ธีตรํ อาห – ‘‘กึ, อมฺม, ตว สามิโก ปายาสํ อุปฺปาเทตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ? ‘‘อมฺม, มม สามิเกน อเมฺหหิปิ ทุคฺคตตเรน ภวิตพฺพํ, เอวํ สเนฺตปิ ปุจฺฉิสฺสามิ นํ, มา จินฺตยี’’ติ วตฺวา ตสฺสาคมน

เวลายํ ทุมฺมนา หุตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ ราชา อาคนฺตฺวา ‘‘กึ ทุมฺมนาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ สา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘ภทฺเท อิทํ อติรสเภสชฺชํ, กุโต ลภิสฺสามี’’ติ วตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘น สกฺกา มยา นิจฺจกาลํ เอวํ จริตุํ, อนฺตรามคฺเค ปริสฺสโยปิ ทฏฺฐพฺโพ, สเจ โข ปน เอตํ อเนฺตปุรํ เนสฺสามิ, เอติสฺสา ผสฺสสมฺปทํ อชานนฺตา ‘อมฺหากํ ราชา ยกฺขินึ คเหตฺวา อาคโต’ติ เกฬึ กริสฺสนฺติ, สกลนครวาสิโน เอติสฺสา สมฺผสฺสํ ชานาเปตฺวา ครหํ โมเจสฺสามี’’ติฯ อถ นํ ราชา – ‘‘ภทฺเท, มา จินฺตยิ, อาหริสฺสามิ เต ปิตุ ปายาส’’นฺติ วตฺวา ตาย สทฺธึ อภิรมิตฺวา ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา ปุนทิวเส ตาทิสํ ปายาสํ ปจาเปตฺวา ปณฺณานิ อาหราเปตฺวา เทฺว ปุเฏ กตฺวา เอกสฺมึ ปายาสํ ปกฺขิปิตฺวา เอกสฺมึ จูฬามณึ ฐเปตฺวา พนฺธิตฺวา รตฺติภาเค คนฺตฺวา, ‘‘ภทฺเท, มยํ ทลิทฺทา, กิเจฺฉน สมฺปาทิตํ, ตว ปิตรํ ‘อชฺช อิมมฺหา ปุฏา ปายาสํ ภุญฺช, เสฺว อิมมฺหา’ติ วเทยฺยาสี’’ติ อาหฯ สา ตถา อกาสิฯ อถสฺสา ปิตา โอชสมฺปนฺนตฺตา ปายาสสฺส โถกเมว ภุญฺชิตฺวา สุหิโต ชาโตฯ เสสํ มาตุ ทตฺวา สยมฺปิ ภุญฺชิฯ ตโยปิ สุหิตา อเหสุํฯ จูฬามณิปุฏํ ปน ปุนทิวสตฺถาย ฐเปสุํฯ

ราชา นิเวสนํ คนฺตฺวา มุขํ โธวิตฺวาว ‘‘จูฬามณึ เม อาหรถา’’ติ วตฺวา ‘‘น ปสฺสาม, เทวา’’ติ วุตฺเต ‘‘สกลนครํ วิจินถา’’ติ อาหฯ เต วิจินิตฺวาปิ น ปสฺสึสุฯ เตน หิ พหินคเร ทลิทฺทเคเหสุ ภตฺตปณฺณปุเฏ อุปาทาย วิจินถาติฯ วิจินนฺตา ตสฺมึ ฆเร จูฬามณึ ทิสฺวา ตสฺสา มาตาปิตโร ‘‘โจรา’’ติ พนฺธิตฺวา นยึสุฯ อถสฺสา ปิตา, ‘‘สามิ, น มยํ โจรา, อเญฺญนายํ มณิ อาภโต’’ติ วตฺวา ‘‘เกนา’’ติ วุตฺเต ‘‘ชามาตรา เม’’ติ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘กหํ โส’’ติ ปุจฺฉิโต ‘‘ธีตา เม ชานาตี’’ติ อาหฯ ตโต ธีตาย สทฺธึ กเถสิ – ‘‘อมฺม, สามิกํ เต ชานาสี’’ติ? ‘‘น ชานามี’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต อมฺหากํ ชีวิตํ นตฺถี’’ติฯ ‘‘ตาต, โส อนฺธกาเร อาคนฺตฺวา อนฺธกาเร เอว ยาติ, เตนสฺส รูปํ น ชานามิ, หตฺถสมฺผเสฺสน ปน นํ ชานิตุํ สกฺกมี’’ติฯ โส ราชปุริสานํ อาโรเจสิฯ เตปิ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา อชานเนฺต วิย หุตฺวา ‘‘เตน หิ ตํ อิตฺถึ ราชงฺคเณ อโนฺตสาณิยํ ฐเปตฺวา สาณิยา หตฺถปฺปมาณํ ฉิทฺทํ กตฺวา นครวาสิโน สนฺนิปาเตตฺวา หตฺถสมฺผเสฺสน โจรํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ ราชปุริสา ตถา กาตุํ ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา รูปํ ทิสฺวาว วิปฺปฏิสาริโน หุตฺวา – ‘‘ธี, ธี ปิสาจี’’ติ ชิคุจฺฉิตฺวา ผุสิตุํ น อุสฺสหึสุ, อาเนตฺวา ปน นํ ราชงฺคเณ อโนฺตสาณิยํ ฐเปตฺวา สกลนครวาสิโน สนฺนิปาเตสุํฯ สา อาคตาคตสฺส ฉิเทฺทน ปสาริตหตฺถํ คเหตฺวาว ‘‘โน เอโส’’ติ วทติฯ ปุริสา ตสฺสา ทิพฺพผสฺสสทิเส ผเสฺส พชฺฌิตฺวา อปคนฺตุํ น สกฺขึสุ, ‘‘สจายํ ทณฺฑารหา, ทณฺฑํ ทตฺวาปิ ทาสกมฺมการภาวํ อุปคนฺตฺวาปิ เอตํ ฆเร กริสฺสามา’’ติ จินฺตยึสุฯ อถ เน ราชปุริสา ทเณฺฑหิ โกเฏฺฏตฺวา ปลาเปสุํฯ อุปราชานํ อาทึ กตฺวา สเพฺพ อุมฺมตฺตกา วิย อเหสุํฯ

อถ ราชา – ‘‘กจฺจิ อหํ ภเวยฺย’’นฺติ หตฺถํ ปสาเรสิฯ ตํ หเตฺถ คเหตฺวาว ‘‘โจโร เม คหิโต’’ติ มหาสทฺทํ กริฯ ราชา เตปิ ปุจฺฉิ – ‘‘ตุเมฺห เอตาย หเตฺถ คหิตา กึ จินฺตยิตฺถา’’ติฯ เต ยถาภูตํ อาโรเจสุํฯ อถ เน ราชา อาห – ‘‘อหํ เอตํ อตฺตโน เคหํ อาเนตุํ เอวํ กาเรสึ ‘เอติสฺสา ผสฺสํ อชานนฺตา มํ ปริภเวยฺยุ’นฺติ จินฺเตตฺวา, ตสฺมา มยา สเพฺพ ตุเมฺห ชานาปิตา, วทถ, โภ ทานิ, สา กสฺส เคเห ภวิตุํ ยุตฺตา’’ติ? ‘‘ตุมฺหากํ, เทวา’’ติฯ อถ นํ อภิสิญฺจิตฺวา อคฺคมเหสึ อกาสิฯ มาตาปิตูนมฺปิสฺสา อิสฺสริยํ ทาเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย จ ปน ตาย สมฺมโตฺต เนว วินิจฺฉยํ ปฏฺฐเปสิ, น อญฺญํ อิตฺถึ โอโลเกสิฯ ตา ตสฺสา อนฺตรํ ปริเยสึสุฯ สา เอกทิวสํ ทฺวินฺนํ ราชูนํ อคฺคมเหสิภาวสฺส สุปิเน นิมิตฺตํ ทิสฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา สุปินปาฐเก ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘เอวรูเป สุปิเน ทิเฏฺฐ กึ โหตี’’ติ ปุจฺฉิฯ เต อิตราสํ อิตฺถีนํ สนฺติกา ลญฺชํ คเหตฺวา – ‘‘มหาราช, เทวิยา สพฺพเสตสฺส หตฺถิโน ขเนฺธ นิสินฺนภาโว ตุมฺหากํ มรณสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํ, หตฺถิขนฺธคตาย ปน จนฺทปรามสนํ ตุมฺหากํ ปจฺจามิตฺตราชานยนสฺส ปุพฺพนิมิตฺต’’นฺติ วตฺวา

‘‘อิทานิ กึ กาตพฺพ’’นฺติ วุตฺเต ‘‘เทว อิมํ มาเรตุํ น สกฺกา, นาวาย ปน นํ ฐเปตฺวา นทิยํ วิสฺสชฺเชตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทึสุฯ ราชา อาหารวตฺถาลงฺกาเรหิ สทฺธึ รตฺติภาเค นํ นาวาย ฐเปตฺวา นทิยํ วิสฺสเชฺชสิฯ

สา นทิยา วุยฺหมานา เหฏฺฐานทิยา นาวาย อุทกํ กีฬนฺตสฺส พาวริกรโญฺญ อภิมุขฏฺฐานํ ปตฺตาฯ ตสฺส เสนาปติ นาวํ ทิสฺวา ‘‘อยํ นาวา มยฺห’’นฺติ อาหฯ ราชา ‘‘นาวาย ภณฺฑํ มยฺห’’นฺติ วตฺวา อาคตาย นาวาย ตํ ทิสฺวา ‘‘กา นาม ตฺวํ ปิสาจีสทิสา’’ติ ปุจฺฉิฯ สา สิตํ กตฺวา พกสฺส รโญฺญ อคฺคมเหสิภาวํ กเถตฺวา สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ ตสฺส กเถสิฯ สา ปน ปญฺจปาปีติ สกลชมฺพุทีเป ปากฏาฯ อถ นํ ราชา หเตฺถ คเหตฺวา อุกฺขิปิ, สห คหเณเนว ผสฺสราครโตฺต อญฺญาสุ อิตฺถีสุ อิตฺถิสญฺญํ อกตฺวา ตํ อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ สา ตสฺส ปาณสมา อโหสิฯ พโก ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ‘‘นาหํ ตสฺส อคฺคมเหสึ กาตุํ ทสฺสามี’’ติ เสนํ สงฺกฑฺฒิตฺวา ตสฺส ปฏิติเตฺถ นิเวสนํ กตฺวา ปณฺณํ เปเสสิ – ‘‘ภริยํ วา เม เทตุ ยุทฺธํ วา’’ติฯ โส ‘‘ยุทฺธํ ทสฺสามิ, น ภริย’’นฺติ วตฺวา ยุทฺธสโชฺช อโหสิฯ อุภินฺนํ อมจฺจา ‘‘มาตุคามํ นิสฺสาย มรณกิจฺจํ นตฺถิ, ปุริมสามิกตฺตา เอสา พกสฺส ปาปุณาติ, นาวาย ลทฺธตฺตา พาวริกสฺส, ตสฺมา เอเกกสฺส เคเห สตฺต สตฺต ทิวสานิ โหตู’’ติ มเนฺตตฺวา เทฺวปิ ราชาโน สญฺญาเปสุํฯ เต อุโภปิ อตฺตมนา หุตฺวา ติตฺถปฏิติเตฺถ นครานิ มาเปตฺวา วสึสุฯ สา ทฺวินฺนมฺปิ เตสํ อคฺคมเหสิตฺตํ กาเรสิฯ เทฺวปิ ตสฺสา สมฺมตฺตา อเหสุํฯ สา ปน เอกสฺส ฆเร สตฺตาหํ วสิตฺวา นาวาย อิตรสฺส ฆรํ คจฺฉนฺตี นาวํ ปาเชตฺวา เนนฺเตน เอเกน มหลฺลกขุชฺชเกวฏฺเฏน สทฺธึ นทีมเชฺฌ ปาปํ กโรติฯ ตทา กุณาโล สกุณราชา พโก อโหสิ, ตสฺมา อิทํ อตฺตนา ทิฏฺฐการณํ อาหริตฺวา ทเสฺสโนฺต คาถมาห –

๓๑๒. ‘‘พกสฺส จ พาวริกสฺส จ รโญฺญ, อจฺจนฺตกามานุคตสฺส ภริยา;
อวาจรี ปฏฺฐวสานุคสฺส, กํ วาปิ อิตฺถี นาติจเร ตทญฺญ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อจฺจนฺตกามานุคตสฺสา**ติ อจฺจนฺตํ กามํ อนุคตสฺสฯ **อวาจรี**ติ อนาจารํ จริฯ **ปฏฺฐวสานุคสฺสา**ติ ปฏฺฐสฺส อตฺตโน วสานุคตสฺส, อตฺตโน เปสนการสฺส สนฺติเกติ อโตฺถฯ กรณเตฺถ วา สามิวจนํ , เตน สทฺธึ ปาปมกาสีติ วุตฺตํ โหติฯ **ตทญฺญ**นฺติ กตรํ ตํ อญฺญํ ปุริสํ นาติจเรยฺยาติ อโตฺถฯ

อปราปิ อตีเต พฺรหฺมทตฺตสฺส ภริยา ปิงฺคิยานี นาม อคฺคมเหสี สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา โอโลเกนฺตี มงฺคลอสฺสโคปกํ ทิสฺวา รโญฺญ นิทฺทุปคมนกาเล วาตปาเนน โอรุยฺห เตน สทฺธึ อติจริตฺวา ปุน ปาสาทํ อารุยฺห คเนฺธหิ สรีรํ อุพฺพเฏฺฏตฺวา รญฺญา สทฺธึ นิปชฺชิฯ อเถกทิวสํ ราชา ‘‘กึ นุ โข เทวิยา อฑฺฒรตฺตสมเย นิจฺจํ สรีรํ สีตํ โหติ, ปริคฺคณฺหิสฺสามิ น’’นฺติ เอกทิวสํ นิทฺทุปคโต วิย หุตฺวา ตํ อุฏฺฐาย คจฺฉนฺตึ อนุคนฺตฺวา อสฺสพเนฺธน สทฺธึ อติจรนฺตึ ทิสฺวา นิวตฺติตฺวา สยนํ อภิรุหิฯ สาปิ อติจริตฺวา อาคนฺตฺวา จูฬสยนเก นิปชฺชิฯ ปุนทิวเส ราชา อมจฺจคณมเชฺฌเยว ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตํ กิจฺจํ อาวิกตฺวา ‘‘สพฺพาว อิตฺถิโย ปาปธมฺมา’’ติ ตสฺสา วธพนฺธเฉชฺชเภชฺชารหํ โทสํ ขมิตฺวา ฐานา จาเวตฺวา อญฺญํ อคฺคมเหสึ อกาสิฯ ตทา กุณาโล ราชา พฺรหฺมทโตฺต อโหสิ, เตน ตํ อตฺตนา ทิฏฺฐํ อาหริตฺวา ทเสฺสโนฺต คาถมาห –

๓๑๓. ‘‘ปิงฺคิยานี สพฺพโลกิสฺสรสฺส, รโญฺญ ปิยา พฺรหฺมทตฺตสฺส ภริยา;
อวาจรี ปฏฺฐวสานุคสฺส, ตํ วาปิ สา นาชฺฌคา กามกามินี’’ติฯ

ตตฺถ **ตํ วา**ติ สา เอวํ อติจรนฺตี ตํ วา อสฺสพนฺธํ ตํ วา อคฺคมเหสิฏฺฐานนฺติ อุภยมฺปิ นาชฺฌคา, อุภโต ภฏฺฐา อโหสิฯ **กามกามินี**ติ กาเม ปตฺถยมานาฯ

เอวํ ปาปธมฺมา อิตฺถิโยติ อตีตวตฺถุหิ อิตฺถีนํ โทสํ กเถตฺวา อปเรนปิ ปริยาเยน ตาสํ โทสเมว กเถนฺโต อาห –

๓๑๔. ‘‘ลุทฺธานํ ลหุจิตฺตานํ, อกตญฺญูน ทุพฺภินํ;
นาเทวสโตฺต ปุริโส, ถีนํ สทฺธาตุมรหติฯ

๓๑๕. ‘‘น ตา ปชานนฺติ กตํ น กิจฺจํ, น มาตรํ ปิตรํ ภาตรํ วา;
อนริยา สมติกฺกนฺตธมฺมา, สเสฺสว จิตฺตสฺส วสํ วชนฺติฯ

๓๑๖. ‘‘จิรานุวุฏฺฐมฺปิ ปิยํ มนาปํ, อนุกมฺปกํ ปาณสมมฺปิ ภตฺตุํ;
อาวาสุ กิเจฺจสุ จ นํ ชหนฺติ, ตสฺมาหมิตฺถีนํ น วิสฺสสามิฯ

๓๑๗. ‘‘ถีนญฺหิ จิตฺตํ ยถา วานรสฺส, กนฺนปฺปกนฺนํ ยถา รุกฺขฉายา;
จลาจลํ หทยมิตฺถิยานํ, จกฺกสฺส เนมิ วิย ปริวตฺตติฯ

๓๑๘. ‘‘ยทา ตา ปสฺสนฺติ สเมกฺขมานา, อาเทยฺยรูปํ ปุริสสฺส วิตฺตํ;
สณฺหาหิ วาจาหิ นยนฺติ เมนํ, กโมฺพชกา ชลเชเนว อสฺสํฯ

๓๑๙. ‘‘ยทา น ปสฺสนฺติ สเมกฺขมานา, อาเทยฺยรูปํ ปุริสสฺส วิตฺตํ;
สมนฺตโต นํ ปริวชฺชยนฺติ, ติโณฺณ นทีปารคโตว กุลฺลํฯ

๓๒๐. ‘‘สิเลสูปมา สิขิริว สพฺพภกฺขา, ติกฺขมายา นทีริว สีฆโสตา;
เสวนฺติ เหตา ปิยมปฺปิยญฺจ, นาวา ยถา โอรกูลํ ปรญฺจฯ

๓๒๑. ‘‘น ตา เอกสฺส น ทฺวินฺนํ, อาปโณว ปสาริโต;
โย ตา มยฺหนฺติ มเญฺญยฺย, วาตํ ชาเลน พาธเยฯ

๓๒๒. ‘‘ยถา นที จ ปโนฺถ จ, ปานาคารํ สภา ปปา;
เอวํ โลกิตฺถิโย นาม, เวลา ตาสํ น วิชฺชติฯ

๓๒๓. ‘‘ฆตาสนสมา เอตา, กณฺหสปฺปสิรูปมา;
คาโว พหิ ติณเสฺสว, โอมสนฺติ วรํ วรํฯ

๓๒๔. ‘‘ฆตาสนํ กุญฺชรํ กณฺหสปฺปํ, มุทฺธาภิสิตฺตํ ปมทา จ สพฺพา;
เอเต นโร นิจฺจยโต ภเชถ, เตสํ หเว ทุพฺพิทุ สพฺพภาโวฯ

๓๒๕. ‘‘นจฺจนฺตวณฺณา น พหูน กนฺตา, น ทกฺขิณา ปมทา เสวิตพฺพา;
น ปรสฺส ภริยา น ธนสฺส เหตุ, เอติตฺถิโย ปญฺจ น เสวิตพฺพา’’ติฯ

ตตฺถ **ลุทฺธาน**นฺติ ลุพฺภานํฯ **กณเวรชาตเก** (ชา. ๑.๔.๖๙-๗๒) วิย พทฺธโจเรปิ สารชฺชนํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **ลหุจิตฺตาน**นฺติ มุหุตฺตเมว ปริวตฺตนจิตฺตานํฯ **จูฬธนุคฺคหชาตเกน** (ชา. ๑.๕.๑๒๘ อาทโย) เอตํ ทีเปตพฺพํฯ อกตญฺญุตา ปน เอตาสํ เอกกนิปาเต **ตกฺการิยชาตเกน** (ชา. ๑.๑๓.๑๐๔ อาทโย) ทีเปตพฺพาฯ **นาเทวสโตฺต**ติ น อเทวสโตฺต เทเวน อ

นาสโตฺต อยกฺขคหิตโก อภูตวิโฏฺฐ ปุริโส ถีนํ สีลวนฺตตํ สทฺธาตุํ นารหติ, ภูตวิโฏฺฐ ปน สทฺทเหยฺยฯ **กตนฺ**ติ อตฺตโน กตํ อุปการํฯ **กิจฺจ**นฺติ อตฺตนา กตฺตพฺพํ กิจฺจํฯ **น มาตร**นฺติ สเพฺพปิ ญาตเก ฉเฑฺฑตฺวา ยสฺมิํ ปฏิพทฺธจิตฺตา โหนฺติ, ตเญฺญว อนุพนฺธนฺโต เอเต มาตาทโย น ชานนฺติ นาม มหาปนฺถกมาตา วิยฯ **อนริยา**ติ นิลฺลชฺชาฯ **สเสฺสวา**ติ สกสฺสฯ **อาวาสู**ติ อาปทาสุฯ **กิเจฺจสู**ติ เตสุ เตสุ กรณีเยสุฯ

กนฺนปฺปกนฺนนฺติ โอติโณฺณติณฺณํฯ ยถา หิ วิสเม ปเทเส รุกฺขฉายา นินฺนมฺปิโอโรหติ, ถลมฺปิ อภิรุหติ, ตถา เอตาสมฺปิ จิตฺตํ น กญฺจิ อุตฺตมาธมํ วเชฺชติฯ **จลาจล**นฺติ เอกสฺมิํเยว อปติฏฺฐิตํฯ **เนมิ วิยา**ติ สกฏสฺส คจฺฉโต จกฺกเนมิ วิยฯ **อาเทยฺยรูป**นฺติ คเหตพฺพชาติกํฯ **วิตฺต**นฺติ ธนํฯ **นยนฺตี**ติ อตฺตโน วสํ เนนฺติฯ **ชลเชนา**ติ ชลชาตเสวาเลนฯ กโมฺพชรฏฺฐวาสิโน กิร ยทา อฏวิโต อเสฺส คณฺหิตุกามา โหนฺติ, ตทา เอกสฺมิํ ฐาเน วติํ ปริกฺขิปิตฺวา ทฺวารํ โยเชตฺวา อสฺสานํ อุทกปานติเตฺถ เสวาลํ มธุนา มเกฺขตฺวา เสวาลสมฺพนฺธานิ ตีเร ติณานิ อาทิํ กตฺวา ยาว ปริเกฺขปทฺวารา มเกฺขนฺติ, อสฺสา ปานียํ ปิวิตฺวา รสคิเทฺธน มธุนา มกฺขิตานิ ตานิ ติณานิ ขาทนฺตา อนุกฺกเมน ตํ ฐานํ ปวิสนฺติฯ อิติ ยถา เต ชลเชน ปโลเภตฺวา อเสฺส วสํ เนนฺติ, ตถา เอตาปิ ธนํ ทิสฺวา ตสฺส คหณตฺถาย สณฺหาหิ วาจาหิปิ ปุริสํ วสํ เนนฺตีติ อโตฺถฯ **กุลล**นฺติ ตรณตฺถาย คหิตํ ยํ กิญฺจิฯ

สิเลสูปมาติ ปุริสานํ จิตฺตพนฺธเนน สิเลสสทิสาฯ **ติกฺขมายา**ติ ติขิณมายา สีฆมายาฯ **นทีริวา**ติ ยถา ปพฺพเตยฺยา นที สีฆโสตา, เอวํ สีฆมายาติ อโตฺถฯ **อาปโณวา**ติ ยถา จ ปสาริตาปโณ เยสํ มูลํ อตฺถิ, เตสเญฺญว อุปกาโร, ตเถว ตาปิฯ **โย ตา**ติ โย ปุริโส ตา อิตฺถิโยฯ **พาธเย**ติ โส วาตํ ชาเลน พาเธยฺยฯ **เวลา ตาสํ น วิชฺชตี**ติ ยถา เอเตสํ นทีอาทีนํ ''อสุกเวลายเมว เอตฺถ คนฺตพฺพ''นฺติ เวลา นตฺถิ, รตฺติมฺปิ ทิวาปิ อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณ อุปคนฺตพฺพาเนว, อสฺเกเนวาติปิ มริยาทา นตฺถิ, อตฺถิเกน อุปคนฺตพฺพาเนว, ตถา ตาสมฺปีติ อโตฺถฯ

ฆตาสนสมา เอตาติ ยถา อคฺคิ อินฺธเนน น ตปฺปติ, เอวเมตาปิ กิเลสรติยาฯ **กณฺหสปฺปสิรูปมา**ติ โกธนตาย อุปนาหิตาย โฆรวิสตาย ทฺชิวฺหตาย มิตฺตทุพฺภิตายาติ ปญฺจหิ การเณหิ กณฺหสปฺปสิรสทิสาฯ ตตฺถ พหุลราคตาย โฆรวิสตา, ปิสุณตาย ทฺชิวฺหตา, อติจาริตาย มิตฺตทุพฺภิตา เวทิตพฺพาฯ **คาโว พหิ ติณเสฺสวา**ติ ยถา คาโว ขาทิตฏฺฐานํ ฉเฑฺฑตฺวา พหิ มนาปมนาปสฺส ติณสฺส วรํ วรํ โอมสนฺติ ขาทนฺติ, เอวเมตาปิ นิทฺธนํ ฉเฑฺฑตฺวา อญฺญํ สธนเมว ภชนฺตีติ อโตฺถฯ **มุทฺธาภิสิตฺต**นฺติ ราชานํฯ **ปมทา จ สพฺพา**ติ สพฺพา จ อิตฺถิโยฯ **เอเต**ติ เอเต ปญฺจ ชเนฯ **นิจฺจยโต**ติ นิจฺจสญฺญโต, อุปฏฺฐิตสฺสติ อปฺปมโตฺตว หุตฺวาติ อโตฺถฯ **ทุพฺพิทู**ติ ทุชฺชาโนฯ **สพฺพภาโว**ติ อชฺฌาสโยฯ จิรปริจิโณฺณปิ หิ อคฺคิ ทหติ, จิรวิสฺสาสิโกปิ กุญฺชโร ฆาเตติ, จิรปริจิโตปิ สโปฺป ฑํสติ, จิรวิสฺสาสิโกปิ ราชา อนตฺถกโร โหติ, เอวํ จิราจิณฺณาปิ อิตฺถิโย วิการํ ทเสฺสนฺตีติฯ

นจฺจนฺตวณฺณาติ อภิรูปวตีฯ **น พหูน กนฺตา**ติ อฑฺฒกาสิคณิกา วิย พหูนํ ปิยา มนาปาฯ **น ทกฺขิณา**ติ นจฺจคีตกุสลาฯ ตถารูปา หิ พหุปตฺถิตา พหุมิตฺตา โหนฺติ, ตสฺมา น เสวิตพฺพาฯ **น ธนสฺส เหตู**ติ ยา ธนเหตุเยว ภชติ, สา อปริคฺคหาปิ น เสวิตพฺพาฯ สา หิ ธนํ อลภมานา กุชฺฌตีติฯ

เอวํ วุเตฺต มหาชโน มหาสตฺตสฺส ''อโห สุกถิต''นฺติ สาธุการมทาสิฯ โสปิ เอตฺตเกหิ การเณหิ อิตฺถีนํ อคุณํ กเถตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ ตํ สุตฺวา อานโนฺท คิชฺฌราชา, ''สมฺม กุณาล,

อหมฺปิ อตฺตโน ญาณพเลน อิตฺถีนํ อคุณํ กเถสฺสามี’’ติ วตฺวา อคุณกถํ อารภิฯ ตํ ทเสฺสนฺโต สตฺถา อาห –

‘‘อถ ขลุ, โภ, อานนฺโท คิชฺฌราชา กุณาลสฺส อาทิมชฺฌกถาปริโยสานํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมา คาถา อภาสิ –

๓๒๖. ‘‘ปุณฺณมฺปิ เจมํ ปถวึ ธเนน, ทชฺชิตฺถิยา ปุริโส สมฺมตาย;
ลทฺธา ขณํ อติมเญฺญยฺย ตมฺปิ, ตาสํ วสํ อสตีนํ น คเจฺฉฯ

๓๒๗. ‘‘อุฎฺฐาหกํ เจปิ อลีนวุตฺติํ, โกมารภตฺตารํ ปิยํ มนาปํ;
อาวาสุ กิเจฺจสุ จ นํ ชหนฺติ, ตสฺมาหมิตฺถีนํ น วิสฺสสามิฯ

๓๒๘. ‘‘น วิสฺสเส ‘อิจฺฉติ ม’นฺติ โปโส, น วิสฺสเส ‘โรทติ เม สกาเส’;
เสวนฺติ เหตา ปิยมปฺปิยญฺจ, นาวา ยถา โอรกูลํ ปรญฺจฯ

๓๒๙. ‘‘น วิสฺสเส สาขปุราณสนฺถตํ, น วิสฺสเส มิตฺตปุราณโจรํ;
น วิสฺสเส ราชานํ ‘สขา มม’นฺติ, น วิสฺสเส อิตฺถิ ทสนฺน มาตรํฯ

๓๓๐. ‘‘น วิสฺสเส รามกราสุ นาริสุ, อจฺจนฺตสีลาสุ อสญฺญตาสุ;
อจฺจนฺตเปมานุคตสฺส ภริยา, น วิสฺสเส ติตฺถสมา หิ นาริโยฯ

๓๓๑. ‘‘หเนยฺยุํ ฉิเนฺทยฺยุํ เฉทาเปยฺยุมฺปิ, กเณฺฐปิ เฉตฺวา รุธิรํ ปิเวยฺยุํ;
มา ทีนกามาสุ อสญฺญตาสุ, ภาวํ กเร คงฺคติตฺถูปมาสุฯ

๓๓๒. ‘‘มุสา ตาสํ ยถา สจฺจํ, สจฺจํ ตาสํ ยถา มุสา;
คาโว พหิ ติณเสฺสว, โอมสนฺติ วรํ วรํฯ

๓๓๓. ‘‘คเตเนตา ปโลเภนฺติ, เปกฺขิเตน มฺหิเตน จ;
อโถปิ ทุนฺนิวเตฺถน, มญฺชุนา ภณิเตน จฯ

๓๓๔. ‘‘โจริโย กถินา เหตา, วาฬา จ ลปสกฺขรา;
น ตา กิญฺจิ น ชานนฺติ, ยํ มนุเสฺสสุ วญฺจนํฯ

๓๓๕. ‘‘อสา โลกิตฺถิโย นาม, เวลา ตาสํ น วิชฺชติ;
สารตฺตา จ ปคพฺภา จ, สิขี สพฺพฆโส ยถาฯ

๓๓๖. ‘‘นตฺถิตฺถีนํ ปิโย นาม, อปฺปิโยปิ น วิชฺชติ;
เสวนฺติ เหตา ปิยมปฺปิยญฺจ, นาวา ยถา โอรกูลํ ปรญฺจฯ

๓๓๗. ‘‘นตฺถิตฺถีนํ ปิโย นาม, อปฺปิโยปิ น วิชฺชติ;
ธนตฺตา ปฎิวลฺลนฺติ, ลตาว ทุมนิสฺสิตาฯ

๓๓๘. ‘‘หตฺถิพนฺธํ อสฺสพนฺธํ, โคปุริสญฺจ มณฺฑลํ;
ฉวฑาหกํ ปุปฺผฉฑฺฑกํ, สธนมนุปตนฺติ นาริโยฯ

๓๓๙. ‘‘กุลปุตฺตมฺปิ ชหนฺติ อกิญฺจนํ, ฉวกสมสทิสมฺปิ;
อนุคจฺฉนฺติ อนุปตนฺติ, ธนเหตุ หิ นาริโย’’ติฯ

ตตฺถ **อาทิมชฺฌกถาปริโยสานนฺ**ติ กถาย อาทิมชฺฌปริโยสานํฯ **ลทฺธา ขณนฺ**ติ โอกาสํ ลภิตฺวาฯ **อิจฺฉติ มนฺ**ติ มํ เอสา อิจฺฉตีติ ปุริโส อิตฺถึ น วิสฺสเสยฺยฯ **สาขปุราณสนฺถตนฺ**ติ หิโยฺย วา ปเร วา สนฺถตํ ปุราณสาขาสนฺถตํ น วิสฺสเส, อปโปฺปเฐตฺวา อปจฺจเวกฺขิตฺวา น ปริภุเญฺชยฺยฯ ตตฺร หิ ทีฆชาติโก วา ปวิสิตฺวา ติเฏฺฐยฺย, ปจฺจามิโตฺต วา สตฺถํ นิกฺขิเปยฺยฯ **มิตฺตปุราณโจรนฺ**ติ ปนฺถทูหนฎฺฐาเน ฐิตํ โจรํ ‘‘ปุราณมิโตฺต เม’’ติ น วิสฺสเสยฺยฯ โจรา หิ เย สญฺชานนฺติ เตเยว มาเรนฺติฯ **สขา มมนฺ**ติ โส หิ ขิปฺปเมว กุชฺฌติ, ตสฺมา ราชานํ ‘‘สขา เม’’ติ น วิสฺสเสฯ **ทสนฺนมาตรนฺ**ติ ‘‘อยํ มหลฺลิกา อิทานิ มํ น อติจริสฺสติ, อตฺตานํ รกฺขิสฺสตี’’ติ น วิสฺสเสตพฺพาฯ **รามกราสู**ติ พาลานํ รติกราสุฯ **อจฺจนฺตสีลาสู**ติ อติกฺกนฺตสีลาสุฯ **อจฺจนฺตเปมานุคตสฺสา**ติ สเจปิ อจฺจนฺตํ อนุคตเปมา อสฺส, ตถาปิ ตํ น วิสฺสเสฯ กึการณา? ติตฺถสมา หิ นาริโยติ สมฺพโนฺธ, ติตฺถํ วิย สพฺพสาธารณาติ อโตฺถฯ

หเนยฺยุนฺติ กุทฺธา วา อญฺญปุริสสารตฺตา วา หุตฺวา สพฺพเมตํ หนนาทึ กเรยฺยุํฯ **มา ทีนกามาสู**ติ หีนชฺฌาสยาสุ สํกิลิฎฺฐอาสยาสุฯ **ภาวนฺ**ติ เอวรูปาสุ สิเนหํ มา กเรฯ **คงฺคติตฺถูปมาสู**ติ สพฺพสาธารณเฎฺฐน คงฺคาติตฺถสทิสาสุฯ **มุสา**ติ มุสาวาโท ตาสํ สจฺจสทิโสวฯ **คเตนา**ติอาทีสุ เปกฺขิเตน ปโลภเน **อุมฺมาทนฺตีชาตกํ,** (ชา. ๒.๑๘.๕๗ อาทโย) ทุนฺนิวเตฺถน **นิฬินิกาชาตกํ,** (ชา. ๒.๑๘.๑ อาทโย) มญฺชุนา ภณิเตน ‘‘ตุวฎฺ โข, อยฺยปุตฺต, อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ นนฺทเตฺถรสฺส วตฺถุ (อุทา. ๒๒) กเถตพฺพํฯ **โจริโย**ติ สมฺภตสฺส ธนสฺส วินาสเนน โจริโยฯ **กถินา**ติ ถทฺธหทยาฯ **วาฬา**ติ ทุฎฺฐา อปฺปเกเนว กุชฺฌนสีลาฯ **ลปสกฺขรา**ติ นิรตฺถกลปเนน สกฺขรา วิย มธุราฯ **อสา**ติ อสติโย ลามกาฯ **สารตฺตา**ติ สพฺพทา สารตฺตาฯ **ปคพฺภา**ติ กายปาคพฺภิยาทีหิ ปคพฺภาฯ **ยถา**ติ ยถา สิขี สพฺพฆโส, เอวเมตาปิ สพฺพฆสาฯ **ปฎิวลฺลนฺตี**ติ ปริสฺสชนฺติ อุปคูหนฺติ เวเฐนฺติฯ **ลตาวา**ติ ยถา ลตา รุกฺขนิสฺสิตา รุกฺขํ เวเฐนฺติ, เอวเมตา ปุริสํ ปริสฺสชนฺติ นามฯ

หตฺถิพนฺธนฺติอาทีสุ โคปุริโส วุจฺจติ โคปาลโกฯ **ฉวฑาหกนฺ**ติ ฉวานํ ฑาหกํ, สุสานปาลนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ปุปฺผฉฑฺฑกนฺ**ติ วจฺจฎฺฐานโสธกํฯ **สธนนฺ**ติ เอเตสุปิ สธนํ อนุคจฺฉนฺติ เยว ฯ **อกิญฺจนนฺ**ติ อธนํฯ **ฉวกสมสทิสนฺ**ติ สุนขมํสขาทจณฺฑาเลน สมํ สทิสํ, เตน นิพฺพิเสสมฺปิ ปุริสํ คจฺฉนฺติ ภชนฺติฯ กสฺมา? ยสฺมา **อนุปตนฺติ ธนเหตุ นาริโย**ติฯ

เอวํ อตฺตโน ญาเณ ฐตฺวา อานโนฺท คิชฺฌราชา อิตฺถีนํ อคุณํ กเถตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ ตสฺส วจนํ สุตฺวา นารโทปิ อตฺตโน ญาเณ ฐตฺวา ตาสํ อคุณํ กเถสิฯ ตํ ทเสฺสโนฺต สตฺถา อาห –

‘‘อถ ขลุ, โภ, นารโท เทวพฺราหฺมโณ อานนฺทสฺส คิชฺฌราชสฺส อาทิมชฺฌกถาปริโยสานํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมา คาถา อภาสิ –

๓๔๐. ‘‘‘จตฺตาโรเม น ปูเรนฺติ, เต เม สุณาถ ภาสโต;
สมุโทฺท พฺราหฺมโณ ราชา, อิตฺถี จาปิ ทิชมฺปติฯ

๓๔๑. ‘‘สริตา สาครํ ยนฺติ, ยา กาจิ ปถวิสฺสิตา;
ตา สมุทฺทํ น ปูเรนฺติ, อูนตฺตา หิ น ปูรติฯ

๓๔๒. ‘‘พฺราหฺมโณ จ อธียาน, เวทมกฺขานปญฺจมํ;
ภิโยฺยปิ สุตมิเจฺฉยฺย, อูนตฺตา หิ น ปูรติฯ

๓๔๓. ‘‘ราชา จ ปถวึ สพฺพํ, สสมุทฺทํ สปพฺพตํ;
อชฺฌาวสํ วิชินิตฺวา, อนนฺตรตโนจิตํ;
ปารํ สมุทฺทํ ปเตฺถติ อูนตฺตา หิ น ปูรติฯ

๓๔๔. ‘‘เอกเมกาย อิตฺถิยา, อฏฺฐฏฺฐ ปติโน สิยา;
สูรา จ พลวโนฺต จ, สพฺพกามรสาหรา;
กเรยฺย นวเม ฉนฺทํ, อูนตฺตา หิ น ปูรติฯ

๓๔๕. ‘‘สพฺพิตฺถิโย สิขีริว สพฺพภกฺขา, สพฺพิตฺถิโย นทีริว สพฺพวาหี;
สพฺพิตฺถิโย กณฺฏกานํว สาขา, สพฺพิตฺถิโย ธนเหตุ วชนฺติฯ

๓๔๖. ‘‘วาตญฺจ ชาเลน นโร ปรามเส, โอสิญฺจเย สาครเมกปาณินา;
สเกน หเตฺถน กเรยฺย โฆสํ, โย สพฺพภาวํ ปมทาสุ โอสฺสเชฯ

๓๔๗. ‘‘โจรีนํ พหุพุทฺธีนํ, ยาสุ สจฺจํ สุทุลฺลภํ;
ถีนํ ภาโว ทุราชาโน, มจฺฉเสฺสโวทเก คตํฯ

๓๔๘. ‘‘อนลา มุทุสมฺภาสา, ทุปฺปูรา ตา นทีสมา;
สีทนฺติ นํ วิทิตฺวาน, อารกา ปริวชฺชเยฯ

๓๔๙. ‘‘อาวฏฺฏนี มหามายา, พฺรหฺมจริยวิโกปนา;
สีทนฺติ นํ วิทิตฺวาน, อารกา ปริวชฺชเยฯ

๓๕๐. ‘‘ยํ เอตา อุปเสวนฺติ, ฉนฺทสา วา ธเนน วา;
ชาตเวโทว สํฐานํ, ขิปฺปํ อนุทหนฺติ น’’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทิชมฺปตี**ติ ทิชเชฏฺฐกํ กุณาลํ อาลปติฯ ‘‘**สริตา**’’ติอาทิ ฐปิตมาติกาย ภาชนตฺถํ วุตฺตํฯ **อูนตฺตา**ติ อุทกปติฏฺฐานสฺส มหนฺตตาย อูนา เอวฯ **อธียานา**ติ สชฺฌายิตฺวาฯ **เวทมกฺขานปญฺจม**นฺติ อิติหาสปญฺจมํ เวทจตุกฺกํฯ **อูนตฺตา**ติ โส หิ อชฺฌาสยมหนฺตตาย สิกฺขิตพฺพสฺส น ปูรติฯ **อนนฺตรตโนจิต**นฺติ นานารตเนหิ โอจิตํ ปริปุณฺณํฯ **อูนตฺตา**ติ โส หิ ตณฺหามหนฺตตาย น ปูรติฯ **สิยา**ติ สิยุํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **สพฺพกามรสาหรา**ติ สเพฺพสํ กามรสานํ อาหรกาฯ ‘‘**นวเม**’’ติ อฏฺฐหิ อติตฺตภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ สา ปน ทสเมปิ วีสติเมปิ ตโต อุตฺตริตเรปิ ฉนฺทํ กโรเตวฯ **อูนตฺตา**ติ สา หิ กามตณฺหาย มหนฺตตาย น ปูรติฯ **กณฺฏกานํว สาขา**ติ สมฺพาธมเคฺค กณฺฏกสาขสทิสาฯ ยถา หิ สาขา ลคฺคิตฺวา อากฑฺฒติ, เอวํ เอตาปิ รูปาทีหิ กฑฺฒนฺติฯ ยถา สาขา หตฺถาทีสุ วิชฺฌิตฺวา ทุกฺขํ อุปฺปาเทติ, เอวํ เอตาปิ ผุฏฺฐมตฺตา สรีรสมฺผเสฺสน วิชฺฌิตฺวา มหาวินาสํ ปาเปนฺติฯ **วชนฺตี**ติ ปรปุริสํ วชนฺติฯ

ปรามเสติ คเณฺหยฺยฯ **โอสิญฺจเย**ติ นฺหายิตุํ โอติโณฺณ เอเกน ปาณินา สกลสมุทฺทอุทกํ โอสิเญฺจยฺย คเหตฺวา ฉเฑฺฑยฺยฯ **สเกนา**ติ เอเกน อตฺตโน หเตฺถน ตเมว หตฺถํ หริตฺวา โฆสํ อุปฺปาเทยฺยฯ **สพฺพภาว**นฺติ ‘‘ตฺวเมว อิโฏฺฐ กโนฺต ปิโย มนาโป’’ติ วุจฺจมาโน โย ปุริโส ‘‘เอวเมต’’นฺติ สทฺทหโนฺต สพฺพํ อตฺตโน อชฺฌาสยํ ปมทาสุ โอสฺสเชยฺย, โส ชาลาทีหิ วาตคฺคหณาทีนิ กเรยฺยาติ อโตฺถฯ **คต**นฺติ คมนํฯ **อนลา**ติ ตีหิ ธเมฺมหิ อลนฺติ วจนวิรหิตาฯ **ทุปฺปุรา ตา**ติ ยถา มหานที อุทเกน, เอวํ กิเลสรติยา ตา ทุปฺปูราฯ **สีทนฺติ นํ วิทิตฺวานา**ติ เอตฺถ **น**นฺติ นิปาตมตฺตํ, อิตฺถิโย อลฺลีนา จตูสุ อปาเยสุ สีทนฺตีติ วิทิตฺวาฯ **อาวฏฺฏนี**ติ ยถา อาวฏฺฏ

นี มหาชนสฺส หทยํ โมเหตฺวา อตฺตโน วเส วเตฺตติ, เอวเมตาปีติ อโตฺถฯ **วิโกปนา**ติ นาสนเตฺถน จ ครหเตฺถน จ พฺรหฺมจริยสฺส โกปิกาฯ **ฉนฺทสา วา**ติ ปิยสํวาเสน วาฯ **ธเนน วา**ติ ธนเหตุ วาฯ **สํฐาน**นฺติ ยถา ชาตเวโท อตฺตโน ฐานํ ยํ ยํ ปเทสํ อลฺลียติ, ตํ ตํ ทหติ, ตถา เอตาปิ ยํ ยํ ปุริสํ กิเลสวเสน อลฺลียนฺติ, ตํ ตํ อนุทหนฺติ มหาวินาสํ ปาเปนฺติฯ

เอวํ นารเทน อิตฺถีนํ อคุเณ ปกาสิเต ปุน มหาสโตฺต วิเสเสตฺวา ตาสํ อคุณํ ปกาเสติฯ ตํ ทเสฺสตุํ สตฺถา อาห –

‘‘อถ ขลุ, โภ, กุณาโล สกุโณ นารทสฺส เทวพฺราหฺมณสฺส อาทิมชฺฌกถาปริโยสานํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมา คาถาโย อชฺฌภาสิ –

๓๕๑. ‘‘‘สลฺลเป นิสิตขคฺคปาณินา, ปณฺฑิโต อปิ ปิสาจโทสินา;
อุคฺคเตชมุรคมฺปิ อาสิเท, เอโก เอกาย ปมทาย นาลเปฯ

๓๕๒. ‘‘โลกจิตฺตมถนา หิ นาริโย, นจฺจคีตภณิตมฺหิตาวุธา;
พาธยนฺติ อนุปฎฺฐิตสฺสตึ, ทีเป รกฺขสิคโณว วาณิเชฯ

๓๕๓. ‘‘นตฺถิ ตาสํ วินโย น สํวโร, มชฺชมํสนิรตา อสญฺญตา;
ตา คิลนฺติ ปุริสสฺส ปาภตํ, สาคเรว มกรํ ติมิงฺคโลฯ

๓๕๔. ‘‘ปญฺจกามคุณสาตโคจรา, อุทฺธตา อนิยตา อสญฺญตา;
โอสรนฺติ ปมทา ปมาทินํ, โลณโตยวติยํว อาปกาฯ

๓๕๕. ‘‘ยํ นรํ อุปลเปนฺติ นาริโย, ฉนฺทสา วา รติยา ธเนน วา;
ชาตเวทสทิสมฺปิ ตาทิสํ, ราคโทสวธิโย ทหนฺติ นํฯ

๓๕๖. ‘‘อฑฺฒํ ญตฺวา ปุริสํ มหทฺธนํ, โอสรนฺติ สธนํ สหตฺตนา;
รตฺตจิตฺตมติเวฐยนฺติ นํ, สาล มาลุวลตาว กานเนฯ

๓๕๗. ‘‘ตา อุเปนฺติ วิวิเธน ฉนฺทสา, จิตฺรพิมฺพมุขิโย อลงฺกตา;
อุหสนฺติ ปหสนฺติ นาริโย, สมฺพโรว สตมายโกวิทาฯ

๓๕๘. ‘‘ชาตรูปมณิมุตฺตภูสิตา, สกฺกตา ปติกุเลสุ นาริโย;
รกฺขิตา อติจรนฺติ สามิกํ, ทานวํว หทยนฺตรสฺสิตาฯ

๓๕๙. ‘‘เตชวาปิ หิ นโร วิจกฺขโณ, สกฺกโต พหุชนสฺส ปูชิโต;
นารินํ วสคโต น ภาสติ, ราหุนา อุปหโตว จนฺทิมาฯ

๓๖๐. ‘‘ยํ กเรยฺย กุปิโต ทิโส ทิสํ, ทุฎฺฐจิโตฺต วสมาคตํ อรึ;
เตน ภิโยฺย พฺยสนํ นิคจฺฉติ, นารินํ วสคโต อเปกฺขวาฯ

๓๖๑. ‘‘เกสลูนนขฉินฺนตชฺชิตา, ปาทปาณิกสทณฺฑตาฬิตา;
หีนเมวุปคตา หิ นาริโย, ตา รมนฺติ กุณเปว มกฺขิกาฯ

๓๖๒. ‘‘ตา กุเลสุ วิสิขนฺตเรสุ วา, ราชธานินิคเมสุ วา ปุน;
โอฑฺฑิตํ นมุจิปาสวากรํ, จกฺขุมา ปริวเชฺช สุขตฺถิโกฯ

๓๖๓. ‘‘โอสฺสชิตฺว กุสลํ ตโปคุณํ, โย อนริยจริตานิ มาจริ;
เทวตาหิ นิรยํ นิมิสฺสติ, เฉทคามิมณิยํว วาณิโชฯ

๓๖๔. ‘‘โส อิธ ครหิโต ปรตฺถ จ, ทุมฺมตี อุปหโต สกมฺมุนา;
คจฺฉตี อนิยโต คฬาคฬํ, ทุฏฺฐคทฺรภรโถว อุปฺปเถฯ

๓๖๕. ‘‘โส อุเปติ นิรยํ ปตาปนํ, สตฺติสิมฺพลิวนญฺจ อายสํ;
อาวสิตฺวา ติรจฺฉานโยนิยํ, เปตราชวิสยํ น มุญฺจติฯ

๓๖๖. ‘‘ทิพฺยขิฑฺฑรติโย จ นนฺทเน, จกฺกวตฺติจริตญฺจ มานุเส;
นาสยนฺติ ปมทา ปมาทินํ, ทุคฺคติญฺจ ปฏิปาทยนฺติ นํฯ

๓๖๗. ‘‘ทิพฺยขิฑฺฑรติโย น ทุลฺลภา, จกฺกวตฺติจริตญฺจ มานุเส;
โสณฺณพฺยมฺหนิลยา จ อจฺฉรา, เย จรนฺติ ปมทาหนตฺถิกาฯ

๓๖๘. ‘‘กามธาตุสมติกฺกมา คติ, รูปธาตุยา ภาโว น ทุลฺลโภ;
วีตราควิสยูปปตฺติ ยา, เย จรนฺติ ปมทาหนตฺถิกาฯ

๓๖๙. ‘‘สพฺพทุกฺขสมตฺติกฺกมํ สิวํ, อจฺจนฺตมจลิตํ อสงฺขตํ;
นิพฺพุเตหิ สุจิหี น ทุลฺลภํ, เย จรนฺติ ปมทาหนตฺถิกา’’’ติฯ

ตตฺถ **สลฺลเป**ติ ‘‘สเจ มยา สทฺธึ สลฺลเปสฺสสิ, สีสํ เต ปาเตสฺสามี’’ติ วตฺวา ขคฺคํ อาทาย ฐิเตนาปิ, ‘‘สลฺลปิตมตฺตเยว ตํ ขาทิตฺวา ชีวิตวินาสํ ปาเปสฺสามี’’ติ โทสินา หุตฺวา ฐิเตนาปิ ปิสาเจน สทฺธึ สลฺลเปฯ ‘‘อุปคตํ ฑํสิตฺวา นาเสสฺสามี’’ติ ฐิตํ อุคฺคเตชํ อุรคมฺปิ อาสิเทฯ เอโก ปน หุตฺวา รโห เอกาย ปมทาย น หิ อาลเปฯ **โลกจิตฺตมถนา**ติ โลกสฺส จิตฺตฆาติกาฯ **ทีเป รกฺขสิคโณ**ติ ยถา ทีเป รกฺขสิคโณ มนุสฺสเวเสน วาณิเช อุปลาเปตฺวา อตฺตโน วเส กตฺวา ขาทติ, เอวํ อิมาปิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ อตฺตโน วเส กตฺวา สเตฺต มหาวินาสํ ปาเปนฺตีติ อโตฺถฯ **วินโย**ติ อาจาโรฯ **สํวโร**ติ มริยาโทฯ **ปุริสสฺส ปาภต**นฺติ ทุกฺขสมฺภตํ ธนํ **คิลนฺติ** นาเสนฺติฯ

อนิยตาติ อนิยตจิตฺตาฯ **โลณโตยวติย**นฺติ โลณโตยวนฺตํ สมุทฺทนฺติ อโตฺถฯ **อาปกา**ติ อาปคา, อยเมว วา ปาโฐฯ ยถา สมุทฺทํ นทิโย โอสรนฺติ, เอวํ ปมาทินํ ปมทาติ อโตฺถฯ **ฉนฺทสา**ติ เปเมนฯ **รติยา**ติ ปญฺจกามคุณรติยาฯ **ธเนน วา**ติ ธนเหตุ วาฯ **ชาตเวทสทิส**นฺติ คุณสมฺปตฺติยา อคฺคิมิว ชลิตมฺปิฯ **ราคโทสวธิโย**ติ กามราคโทเสหิ วธิกาฯ ราคโทสคติโยติปิ ปาโฐฯ **โอสรนฺตี**ติ ธนคหณตฺถาย มธุรวจเนน ตํ พนฺธนฺติโย อุปคจฺฉนฺติฯ **สธน**นฺติ สธนาฯ อยเมว วา ปาโฐ, วตฺถาลงฺการตฺถาย กิญฺจิ อตฺตโน ธนํ ทตฺวาปิ โอสรนฺตีติ อโตฺถฯ **สหตฺตนา**ติ อตฺตภาเวน สทฺธึ อตฺตภาวมฺปิ ตเสฺสว ปริจฺจชนฺติโย วิย โหนฺติฯ **อติเวฐยนฺตี**ติ ธนคหณตฺถาย อติวิย เวเฐนฺติ ปีเฬนฺติฯ

วิวิเธน ฉนฺทสาติ นานาวิเธน อากาเรนฯ **จิตฺรพิมฺพมุขิโย**ติ อลงฺการวเสน จิตฺรสรีรา จิตฺรมุขิโย หุตฺวาฯ **อุหสนฺตี**ติ มหาหสิตํ หสนฺติฯ **ปหสนฺตี**ติ มนฺทหสิตํ หสนฺติฯ **สมฺพโรวา**ติ มายาการปุริโส วิย อสุรินฺท วิย จ ฯ **ทานวํว หทยนฺตรสฺสิตา**ติ ยถา ‘‘กุโต นุ อาคจฺฉถ, โภ, ตโย ชนา’’ติ **กรณฺฑกชาตเก** (ชา. ๑.๙.๘๗ อาทโย) หทยนฺตรนิสฺสิตา อโนฺตอุทรคตาปิ ทานวํ อติจริ, เอวํ อติจรนฺติฯ อรกฺขิตา เหตาติ ทีเปติฯ **น ภาสตี**ติ น วิโรจติ หริตจโลม

สกสฺสปกฺสราชาโน วิยฯ **เตนา**ติ ตมฺหา อมิเตฺตน กตา พฺยสนา อติเรกตรํ พฺยสนนฺติ อโตฺถฯ **อเปกฺขวา**ติ สตโณฺหฯ

เกสลูนนขฉินฺนตชฺชิตาติ อากฑฺฒิตฺวา ลูนเกสา นเขหิ ฉินฺนคตฺตา ตชฺชิตา ปาทาทีหิ จ ตาฬิตาว หุตฺวาฯ โย กิเลสวเสน เอเตปิ วิปฺปกาเร กโรติ, ตาทิสํ หีนเมว อุปคตา นาริโย รมนฺติ, น เอเต วิปฺปกาเร ปริหรนฺติ, มธุรสมาจาเร กิํการณา ตา น รมนฺติฯ **กุณเปว มกฺขิกา**ติ ยสฺมา เชคุจฺฉหตฺถิกุณปาทิมฺหิ มกฺขิกา วิย ตา หีเนเยว รมนฺตีติ อโตฺถฯ **โอฑฺฑิตน**ฺติ น เอตา อิตฺถิโย นาม, อถ โข อิเมสุ ฐาเนสุ นมุจิโน กิเลสมารสฺส มิคปกฺขิคหณตฺถํ ลุทฺทเกหิ โอฑฺฑิตํ ปาสญฺจ วาครญฺจาติ มญฺญมาโน ปญฺญาจกฺขุมา ปุริโส ทิพฺพมานุสิเกน สุเขน อตฺถิโก ปริวเชฺชยฺยฯ

โอสฺสชิตฺวาติ เทวมนุเสฺสสุ มหาสมฺปตฺติทายกํ ตโปคุณํ ฉเฑฺฑตฺวาฯ **โย**ติ โย ปุริโส อนริเยสุ อปริสุเทฺธสุ กามคุเณสุ กามรติจริตานิ อาจรติฯ **เทวตาหิ นิรยํ นิมิสฺสตี**ติ โส เทวโลเกน ปริวตฺติตฺวา นิรยํ คณฺหิสฺสติฯ **เฉทคามิมณิยํว วาณิโช**ติ ยถา พาลวาณิโช สตสหสฺสคฺฆภณฺฑํ ทตฺวา เฉทคามิมณิกํ คณฺหาติ, ตถารูโป อยํ โหตีติ อโตฺถฯ **โส**ติ โส อิตฺถีนํ วสํ คโตฯ **อนิยโต**ติ เอตฺตกํ นาม กาลํ อปาเยสุ ปจฺจิสฺสตีติ อนิยโตฯ **คฬาคฬน**ฺติ เทวโลกา วา มนุสฺสโลกา วา คฬิตฺวา อปายเมว คจฺฉตีติ อโตฺถฯ ยถา กิํ? **ทุฏฺฐคทฺรภรโถว อุปฺปเถ**ติ, ยถา กูฏคทฺรภยุตฺตรโถ มคฺคา โอกฺกมิตฺวา อุปฺปเถเยว คจฺฉติ, ตถาฯ **สตฺติสิมฺพลิวน**ฺติ สตฺติสทิเสหิ กณฺฏเกหิ ยุตฺตํ อายสํ สิมฺพลิวนํฯ **เปตราชวิสย**ฺนติ เปตวิสยญฺจ กาลกญฺจิกอสุรวิสยญฺจฯ

ปมาทินฺติ ปมตฺตานํฯ เต หิ ปมทาสุ ปมตฺตา ตาสํ สมฺปตฺตีนํ มูลภูตํ กุสลํ น กโรนฺติ, อิติ เตสํ ปมทา สพฺพา ตา นาเสนฺติ นามฯ **ปฏิปาทยนฺตี**ติ ตถาวิธํ ปุริสํ ตา ปมาทวเสเนว อกุสลํ กาเรตฺวา ทุคฺคติํ ปฏิปาเทนฺติ นามฯ **โสณฺณพฺยมฺหนิลยา**ติ สุวณฺณมยวิมานวาสินิโยฯ **ปมทาหนตฺถิกา**ติ เย ปุริสา ปมทาหิ อนตฺถิกา หุตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติฯ **กามธาตุสมติกฺกมา**ติ กามธาตุสมติกฺกมา ยา คติฯ **รูปธาตุยา ภาโว**ติ โย กามธาตุสมติกฺกมคติสงฺขาโต รูปธาตุยา ภาโว, โส เตสํ น ทุลฺลโภฯ **วีตราควิสยูปปตฺติ ยา**ติ ยา วีตราควิสเย สุทฺธาวาสโลเก อุปปตฺติ, สาปิ เตสํ น ทุลฺลภาติ อโตฺถฯ **อจฺจนฺต**นฺติ อนฺตาตีตํ อวินาสธมฺมํฯ **อจลิต**นฺติ กิเลเสหิ อกมฺปิตํฯ **นิพฺพุเตหี**ติ นิพฺพุตกิเลเสหิฯ **สุจิหี**ติ สุจีหิ ปริสุเทฺธหิ เอวรูปํ นิพฺพานํ น ทุลฺลภนฺติฯ

เอวํ มหาสโตฺต อมตมหานิพฺพานํ ปาเปตฺวา เทสนํ นิฏฺฐาเปสิฯ หิมวเนฺต กินฺนรมโหรคาทโย อากาเส ฐิตา เทวตา จ ‘‘อโห พุทฺธลีลาย กถิตา’’ติ สาธุการํ อทํสุ ฯ อานโนฺท คิชฺฌราชา นารโท เทวพฺราหฺมโณ ปุณฺณมุโข จ ผุสฺสโกกิโล อตฺตโน อตฺตโน ปริสํ อาทายยถาฐานเมว คมิํสุฯ มหาสโตฺตปิ สกฏฺฐานเมว คโตฯ อิตเร ปน อนฺตรนฺตรา คนฺตฺวา มหาสตฺตสฺส สนฺติเก โอวาทํ คเหตฺวา ตสฺมิํ โอวาเท ฐตฺวา สคฺคปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนโนฺต โอสานคาถา อภาสิ –

๓๗๐. ‘‘กุณาโลหํ ตทา อาสิํ, อุทายี ผุสฺสโกกิโล;
อานโนฺท คิชฺฌราชาสิ, สาริปุโตฺต จ นารโท;
ปริสา พุทฺธปริสา, เอวํ ธาเรถ ชาตก’’นฺติฯ

เต ปน ภิกฺขู คมนกาเล สตฺถานุภาเวน คนฺตฺวา อาคมนกาเล อตฺตโน อตฺตโนว อานุภาเวน อาคตาฯ เตสํ สตฺถา มหาวเนเยว กมฺมฏฺฐานํ กเถสิฯ สเพฺพปิ เต ตํ ทิวสเมว อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ มหาเทวตาสมาคโม อโหสิฯ อถสฺส ภควา **มหาสมยสุตฺตํ** (ที. นิ. ๒.๓๓๑ อาทโย) กเถสิฯ

กุณาลชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๕๓๗] ๕. มหาสุตโสมชาตกวณฺณนา

กสฺมา ตุวํ รสก เอทิสานีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต องฺคุลิมาลเตฺถรทมนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส อุปฺปตฺติ จ ปพฺพชฺชา จ อุปสมฺปทา จ **องฺคุลิมาลสุตฺตวณฺณนายํ** (ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๔ อาทโย) วุตฺตนเยน วิตฺถารโต เวทิตพฺพาฯ โส ปน สจฺจกิริยาย มูฬฺหคพฺภาย อิตฺถิยา โสตฺถิภาวํ กตฺวา ตโต ปฏฺฐาย สุลภปิโณฺฑ หุตฺวา วิเวกมนุพฺรูหนฺโต อปรภาเค อรหตฺตํ ปตฺวา อภิญฺญาโตว อสีติยา มหาเถรานํ อพฺภนฺตโร อโหสิฯ ตสฺมิํ กาเล ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อโห วต ภควตา ตถารูปํ ลุทฺทํ โลหิตปาณิํ มหาโจรํ องฺคุลิมาลํ อทเณฺฑน อสเตฺถน ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กโรเนฺตน ทุกฺกรํ กตํ, อโห พุทฺธา นาม ทุกฺกรการิโน’’ติฯ สตฺถา คนฺธกุฏิยํ ฐิโตว ทิพฺพโสเตน ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘อชฺช มม คมนํ พหุปการํ ภวิสฺสติ, มหาธมฺมเทสนา ปวตฺติสฺสตี’’ติ ญตฺวา อโนปมาย พุทฺธลีลาย ธมฺมสภํ คนฺตฺวา วรปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, อิทาเนว ปรมาภิสโมฺพธิํ ปเตฺตน มยา เอตสฺส ทมนํ, สฺวาหํ ปุพฺพจริยํ จรโนฺต ปเทสญาเณ ฐิโตปิ เอตํ ทเมสิ’’นฺติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กุรุรเฏฺฐ อินฺทปตฺถนคเร โกรโพฺย นาม ราชา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ ทสมาเส อติกฺกเนฺต สุวณฺณวณฺณํ ปุตฺตํ วิชายิ, สุตวิตฺตตาย ปน นํ ‘‘สุตโสโม’’ติ สญฺชานิํสุฯ ตเมนํ ราชา วยปฺปตฺตํ นิกฺขสหสฺสํ ทตฺวา ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปุคฺคหณตฺถาย ตกฺกสิลํ เปเสสิฯ โส อาจริยภาคํ อาทาย นครา นิกฺขมิตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ ตทา พาราณสิยํ กาสิรโญฺญ ปุโตฺต พฺรหฺมทตฺตกุมาโรปิ ตเถว วตฺวา ปิตรา เปสิโต นครา นิกฺขมิตฺวา ตเมว มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ อถ สุตโสโม มคฺคํ คนฺตฺวา นครทฺวาเร สาลาย ผลเก วิสฺสมตฺถาย นิสีทิฯ พฺรหฺมทตฺตกุมาโรปิ คนฺตฺวา เตน สทฺธิํ เอกผลเก นิสีทิฯ อถ นํ สุตโสโม ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต ‘‘สมฺม, มคฺคกิลโนฺตสิ, กุโต อาคจฺฉสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘พาราณสิโต’’ติ วุเตฺต ‘‘กสฺส ปุโตฺตสี’’ติ วตฺวา ‘‘กาสิรโญฺญ ปุโตฺตมฺหี’’ติ วุเตฺต ‘‘โก นาโมสี’’ติ วตฺวา ‘‘อหํ พฺรหฺมทตฺตกุมาโร นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘เกน การเณน อิธาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘สิปฺปุคฺคหณตฺถายา’’ติ วตฺวา ‘‘ตฺวมฺปิ มคฺคกิลโนฺตสิ, กุโต อาคจฺฉสี’’ติ เตเนว นเยน อิตรํ ปุจฺฉิฯ โสปิ ตสฺส สพฺพํ อาจิกฺขิฯ เต อุโภปิ ‘‘มยํ ขตฺติยา, เอกาจริยเสฺสว สนฺติเก สิปฺปุคฺคหณตฺถาย คจฺฉามา’’ติ อญฺญมญฺญํ มิตฺตภาวํ กตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา อาจริยกุลํ คนฺตฺวา อาจริยํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน ชาติอาทิํ กเถตฺวา สิปฺปุคฺคหณตฺถาย อาคตภาวํ กเถสุํฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ เต อาจริยภาคํ ทตฺวา สิปฺปํ ปฏฺฐเปสุํฯ

น เกวลญฺจ เต เทฺวว, อเญฺญปิ ตทา ชมฺพุทีเป เอกสตมตฺตา ราชปุตฺตา ตสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหนฺติฯ สุตโสโม เตสํ เชฏฺฐเนฺตวาสิโก หุตฺวา สิปฺปํ อุปทิสโนฺต นจิรเสฺสว นิปฺผตฺติํ ปาปุณิฯ โส อญฺญสฺส สนฺติกํ อคนฺตฺวา ‘‘สหาโย เม’’ติ พฺรหฺมทตฺตสฺส กุมารเสฺสว สนฺติกํ คนฺตฺวา ตสฺส ปิฏฺฐิอาจริโย หุตฺวา สิปฺปํ สิกฺขาเปสิฯ อิตเรสมฺปิ อนุกฺกเมน สิปฺปํ นิฏฺฐิตํฯ เต อนุโยคํ ทตฺวา อาจริยํ วนฺทิตฺวา สุตโสมํ ปริวาเรตฺวา นิกฺขมิํสุฯ อถ เน สุตโสโม มคฺคนฺตเร ฐตฺวา อุยฺโยเชโนฺต ‘‘ตุเมฺห อตฺตโน อตฺตโน ปิตูนํ สิปฺปํ ทเสฺสตฺวา รเชฺชสุ ปติ

ฎฺฐหิสฺสถ, ปติฏฺฐิตา จ ปน มโมวาทํ กเรยฺยาถา''ติ อาหฯ ''กึ , อาจริยา''ติ? ''ปกฺขทิวเสสุ อุโปสถิกา หุตฺวา มา ฆาตํ กเรยฺยาถา''ติฯ เต ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉึสุฯ โพธิสโตฺตปิ องฺควิชฺชาปาฐกตฺตา ''อนาคเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺตกุมารํ นิสฺสาย มหาภยํ อุปฺปชฺชิสฺสตี''ติ ญตฺวา เต เอวํ โอวทิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ เต สเพฺพปิ อตฺตโน อตฺตโน ชนปทํ คนฺตฺวา ปิตูนํ สิปฺปํ ทเสฺสตฺวา รเชฺชสุ ปติฏฺฐาย ปติฏฺฐิตภาวเญฺจว โอวาเท วตฺตนภาวญฺจ ชานาเปตุํ ปณฺณากาเรน สทฺธึ ปณฺณานิ ปหิณึสุฯ มหาสโตฺต ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ''อปฺปมตฺตาว โหถา''ติ ปณฺณานิ ปฏิเปเสสิฯ

เตสุ พาราณสิราชา วินา มํเสน ภตฺตํ น ภุญฺชติฯ อุโปสถทิวสตฺถายปิสฺส มํสํ คเหตฺวา ฐเปสิฯ อเถกทิวสํ เอวํ ฐปิตมํสํ ภตฺตการกสฺส ปมาเทน ราชเคเห โกเลยฺยกสุนขา ขาทึสุฯ ภตฺตการโก ตํ มํสํ อทิสฺวา กหาปณมุฏฺฐึ อาทาย จรโนฺตปิ มํสํ อุปฺปาเทตุํ อสโกฺกโนฺต ''สเจ อมํสกภตฺตํ อุปนาเมสฺสามิ, ชีวิตํ เม นตฺถิ, กึ นุ โข กริสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา ''อเตฺถโส อุปาโย''ติ วิกาเล อามกสุสานํ คนฺตฺวา มุหุตฺตมตสฺส ปุริสสฺส อูรุมํสํ อาหริตฺวา สุปกฺกํ ปจิตฺวา ภตฺตํ อุปนาเมสิฯ รโญฺญ มํสขณฺฑํ ชิวฺหเคฺค ฐปิตมตฺตเมว สตฺต รสหรณิสหสฺสานิ ผริ, สกลสรีรํ โขเภตฺวา อฏฺฐาสิฯ กิํการณา? ปุเพฺพ จสฺส เสวนตายฯ โส กิร อตีตานนฺตเร อตฺตภาเว ยโกฺข หุตฺวา พหุํ มนุสฺสมํสํ ขาทิตปุโพฺพ, เตนสฺส ตํ ปิยํ อโหสิ ฯ โส ''สจาหํ ตุณฺหีเยว ภุญฺชิสฺสามิ, น เม อยํ อิมํ มํสํ กเถสฺสตี''ติ จิเนฺตตฺวา สห เขเฬน ภูมิยํ ปาเตสิฯ ''นิโทฺทสํ, เทว, ขาทาหี''ติ วุเตฺต มนุเสฺส ปฏิกฺกมาเปตฺวา ''อหเมตสฺส นิโทฺทสภาวํ ชานามิ, กึ นาเมตํ มํส''นฺติ ปุจฺฉิฯ ''ปุริมทิวเสสุ ปริโภคมํสเมว, เทวา''ติฯ ''นนุ อญฺญสฺมึ กาเล อยํ รโส นตฺถี''ติ? ''อชฺช สุปกฺกํ, เทวา''ติฯ ''นนุ ปุเพฺพปิ เอวเมว ปจสี''ติฯ อถ นํ ตุณฺหีภูตํ ญตฺวา ''สภาวํ กเถหิ, โน เจ กเถสิ, ชีวิตํ เต นตฺถี''ติ อาหฯ โส อภยํ ยาจิตฺวา ยถาภูตํ กเถสิฯ ราชา ''มา สทฺทมกาสิ, ปกติยา ปจนกมํสํ ตฺวํ ขาทิตฺวา มยฺหํ มนุสฺสมํสเมว ปจาหี''ติ อาหฯ ''นนุ ทุกฺกรํ, เทวา''ติ? ''มา ภายิ, น ทุกฺกร''นฺติฯ ''นิพทฺธํ กุโต ลภิสฺสามิ, เทวา''ติ? ''นนุ พนฺธนาคาเร พหู มนุสฺสา''ติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ตถา อกาสิฯ

อปรภาเค พนฺธนาคาเร มนุเสฺสสุ ขีเณสุ ''อิทานิ กึ กริสฺสามิ, เทวา''ติ อาหฯ ''อนฺตรามเคฺค สหสฺสภณฺฑิกํ ขิปิตฺวา โย ตํ คณฺหาติ, ตํ 'โจโร'ติ คเหตฺวา มาเรหี''ติ อาหฯ โส ตถา อกาสิฯ อปรภาเค ราชภเยน สหสฺสภณฺฑิกํ โอโลเกนฺตมฺปิ อทิสฺวา ''อิทานิ กึ กริสฺสามี''ติ อาหฯ ''ยทา เภริเวลาย นครํ อากุลํ โหติ, ตทา ตฺวํ ปน เอกสฺมึ ฆรสนฺธิมฺหิ วา วีถิยํ วา จตุเกฺก วา ฐตฺวา มนุเสฺส มาเรตฺวา มํสํ คณฺหาหี''ติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ตถา กตฺวา ถูลมํสํ อาทาย คจฺฉติฯ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ กเฬวรานิ ทิสฺสนฺติฯ มม มาตา น ปญฺญายติ, มม ปิตา น ปญฺญายติ, มม ภาตา ภคินี จ น ปญฺญายติ, มนุสฺสานํ ปริเทวนสโทฺท สูยติฯ นาครา ภีตตสิตา ''อิเม มนุเสฺส สีโห นุ โข ขาทติ, พฺยโคฺฆ นุ โข ขาทติ, ยโกฺข นุ โข ขาทตี''ติ โอโลเกนฺตา ปหารมุขํ ทิสฺวา ''เอโก มนุสฺสขาทโก โจโร อิเม ขาทตี''ติ มญฺญนฺติฯ มหาชนา ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา อุปโกฺกสึสุฯ ราชา ''กึ, ตาตา''ติ ปุจฺฉิฯ ''เทว อิมสฺมึ นคเร มนุสฺสขาทโก โจโร อตฺถิ, ตํ คณฺหาเปถา''ติ อาหํสุฯ ''อหํ กถํ ตํ ชานิสฺสามิ, กึ อหํ นครํ รกฺขโนฺตปิ จรามี''ติฯ

มหาชนา ''ราชา นคเรน อนตฺถิโก, กาฬหตฺถิเสนาปติสฺส อาจิกฺขิสฺสามา''ติ คนฺตฺวา ตสฺส ตํ กเถตฺวา ''โจรํ ปริเยสิตุํ วฏฺฏตี''ติ วทึสุฯ โส ''สาธุ สตฺตาหํ อาคเมถ, ปริเยสิตฺวา โจรํ ทสฺสามี''ติ มหาชเน อุโยฺยเชตฺวา ปุริเส อาณาเปสิ, ''ตาตา, นคเร กิร มนุสฺสขาทโก โจโร อตฺถิ, ตุเมฺห เตสุ เตสุ ฐาเนสุ นิลียิตฺวา ตํ คณฺหถา''ติฯ เต ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา

ตโต ปฏฺฐาย นครํ ปริคฺคณฺหนฺติฯ ภตฺตการโกปิ เอกสฺมึ ฆรสนฺธิมฺหิ สมฺปฏิจฺฉโนฺน หุตฺวา เอกํ อิตฺถึ มาเรตฺวา ฆนฆนมํสํ อาทาย ปจฺฉิยํ ปูเรตุํ อารภิฯ อถ นํ เต ปุริสา คเหตฺวา โปเถตฺวา ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา ‘‘คหิโต มนุสฺสขาทโก โจโร’’ติ มหาสทฺทํ กรึสุฯ มหาชโน ตํ ปริวาเรสิฯ อถ นํ สุฏฺฐุ พนฺธิตฺวา มํสปจฺฉึ คีวาย พนฺธิตฺวา อาทาย เสนาปติสฺส ทเสฺสสุํฯ เสนาปติ ตํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข เอส อิมํ มํสํ ขาทติ, อุทาหุ อเญฺญน มํเสน มิเสฺสตฺวา วิกฺกิณาติ, อุทาหุ อญฺญสฺส วจเนน มาเรตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๓๗๑. ‘‘กสฺมา ตุวํ รสก เอทิสานิ, กโรสิ กมฺมานิ สุทารุณานิ;
หนาสิ อิตฺถี ปุริเส จ มูโฬฺห, มํสสฺส เหตุ อทุ ธนสฺส การณา’’ติฯ

ตตฺถ **รสกา**ติ ภตฺตการณํ อาลปติฯ

อิโต ปรํ อุตฺตานสมฺพนฺธานิ วจนปฏิวจนานิ ปาฬิวเสเนว เวทิตพฺพานิ –

๓๗๒. ‘‘น อตฺตเหตู น ธนสฺส การณา, น ปุตฺตทารสฺส สหายญาตินํ;
ภตฺตา จ เม ภควา ภูมิปาโล, โส ขาทติ มํสํ ภทเนฺตทิสํฯ

๓๗๓. ‘‘สเจ ตุวํ ภตฺตุรเตฺถ ปยุโตฺต, กโรสิ กมฺมานิ สุทารุณานิ;
ปาโตว อเนฺตปุรํ ปาปุณิตฺวา, ลเปยฺยาสิ เม ราชิโน สมฺมุเข ตํฯ

๓๗๔. ‘‘ตถา กริสฺสามิ อหํ ภทเนฺต, ยถา ตุวํ ภาสสิ กาฬหตฺถิ;
ปาโตว อเนฺตปุรํ ปาปุณิตฺวา, วกฺขามิ เต ราชิโน สมฺมุเข ต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ภควา**ติ คารวาธิวจนํฯ **สเจ ตุว**นฺติ ‘‘สจฺจํ นุ โข ภณติ, อุทาหุ มรณภเยน มุสา ภณตี’’ติ วีมํสโนฺต เอวมาหฯ ตตฺถ **สุทารุณานี**ติ มนุสฺสฆาตกมฺมานิฯ **สมฺมุเข ต**นฺติ สมฺมุเข ฐตฺวา เอวํ วเทยฺยาสีติฯ โส สมฺปฏิจฺฉโนฺต คาถมาหฯ

อถ นํ เสนาปติ คาฬฺหพนฺธนเมว สยาเปตฺวา วิภาตาย รตฺติยา อมเจฺจหิ จ นาคเรหิ จ สทฺธึ มเนฺตตฺวา สเพฺพสุ เอกจฺฉเนฺทสุ ชาเตสุ สพฺพฏฺฐาเนสุ อารกฺขํ ฐเปตฺวา นครํ หตฺถคตํ กตฺวา รสกสฺส คีวายํ มํสปจฺฉึ พนฺธิตฺวา อาทาย ราชนิเวสนํ ปายาสิฯ สกลนครํ วิรวิฯ ราชา หิโยฺย ภุตฺตปาตราโส สายมาสมฺปิ อลภิตฺวา ‘‘รสโก อิทานิ อาคจฺฉิสฺสติ, อิทานิ อาคจฺฉสฺสตี’’ติ นิสิโนฺนว ตํ รตฺตึ วีตินาเมตฺวา ‘‘อชฺชปิ รสโก นาคจฺฉติ, นาครานญฺจ มหาสโทฺท สูยติ, กึ นู โข เอต’’นฺติ วาตปาเนน โอโลเกโนฺต ตํ ตถา อานียมานํ ทิสฺวา ‘‘ปากฏํ อิทํ การณํ ชาต’’นฺติ จิเนฺตตฺวา สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา ปลฺลเงฺกเยว นิสีทิฯ กาฬหตฺถิปิ นํ อุปสงฺกมิตฺวา อนุยุญฺชิ, โสปิสฺส กเถสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๓๗๕. ‘‘ตโต รตฺยา วิวสาเน, สูริยุคฺคมนํ ปติ;
กาโฬ รสกมาทาย, ราชานํ อุปสงฺกมิ;
อุปสงฺกมฺม ราชานํ, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๓๗๖. ‘‘สจฺจํ กิร มหาราช, รสโก เปสิโต ตยาฯ

หนติ อิตฺถิปุริเส, ตุวํ มํสานิ ขาทสิฯ

๓๗๗. ‘‘เอวเมว ตถา กาฬ, รสโก เปสิโต มยา;

มม อตฺถํ กโรนฺตสฺส, กิเมตํ ปริภาสสี’’ติฯ

ตตฺถ **กาฬา**ติ กาฬหตฺถิฯ **เอวเมวา**ติ เตน เสนาปตินา เตชวเนฺตน อนุยุโตฺต ราชา มุสา วตฺตุํ อสโกฺกโนฺต เอวมาหฯ ตตฺถ **ตถา**ติ อิทํ ปุริมสฺส เววจนํฯ **มม อตฺถ**นฺติ มม วุฑฺฒิํฯ **กโรนฺตสฺสา**ติ กโรนฺตํฯ **กิเมต**นฺติ กสฺมา เอตํฯ **ปริภาสสี**ติ อโห ทุกฺกรํ กโรสิ, กาฬหตฺถิ ตุวํ นาม อญฺญํ โจรํ อคฺคเหตฺวา มม เปสนการกํ คณฺหาสีติ ตสฺส ภยํ ชเนโนฺต กเถสิฯ

ตํ สุตฺวา เสนาปติ ‘‘อยํ สเกเนว มุเขน ปฏิชานาติ, อโห สาหสิโก, เอตฺตกํ นาม กาลํ อิเม มนุสฺสา เอเตน ขาทิตา, วาเรสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อาห – ‘‘มหาราช, มา เอวํ กริ, มา มนุสฺสมํสํ ขาทสี’’ติฯ ‘‘กาฬหตฺถิ กิํ กเถสิ, นาหํ วิรมิตุํ สโกฺกมี’’ติฯ ‘‘มหาราช, สเจ น วิรมิสฺสสิ, อตฺตานญฺจ รฎฺฐญฺจ นาเสสฺสสี’’ติฯ ‘‘เอวํ นสฺสเนฺตปิ อหํ เนว ตโต วิรมิตุํ สโกฺกมี’’ติฯ ตโต เสนาปติ ตสฺส สญฺญาปนตฺถาย วตฺถุํ อาหริตฺวา ทเสฺสติ – อตีตสฺมิญฺหิ กาเล มหาสมุเทฺท ฉ มหามจฺฉา อเหสุํฯ เตสุ อานโนฺท ติมินโนฺท อชฺฌาโรโหติ อิเม ตโย มจฺฉา ปญฺจโยชนสติกา, ติมิงฺคโล ติมิรปิงฺคโล มหาติมิรปิงฺคโลติ อิเม ตโย มจฺฉา สหสฺสโยชนิกา โหนฺติฯ เต สเพฺพปิ ปาสาณเสวาลภกฺขา อเหสุํฯ เตสุ อานโนฺท มหาสมุทฺทสฺส เอกปเสฺส วสติฯ ตํ พหู มจฺฉา ทสฺสนาย อุปสงฺกมนฺติ, เอกทิวสํ ‘‘สเพฺพสํ ทฺวิปทจตุปฺปทานํ สตฺตานํ ราชา ปญฺญายติ, อมฺหากํ ราชา นตฺถิ, มยเมฺปตํ ราชานํ กริสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา สเพฺพ เอกจฺฉนฺทา หุตฺวา อานนฺทํ ราชานํ กริํสุฯ เต มจฺฉา ตโต ปฎฺฐาย ตสฺส สายํ ปาโตว อุปฎฺฐานํ คจฺฉนฺติฯ

อเถกทิวสํ อานโนฺท เอกสฺมิํ ปพฺพเต ปาสาณเสวาลํ ขาทโนฺต อชานิตฺวา ‘‘เสวาโล’’ติ สญฺญาย เอกํ มจฺฉํ ขาทิฯ ตสฺส ตํ มํสํ ขาทนฺตสฺส สกลสรีรํ สโงฺขเภสิฯ โส ‘‘กิํ นุ โข อิทํ อติวิย มธุร’’นฺติ นีหริตฺวา โอโลเกโนฺต มจฺฉมํสขณฺฑํ ทิสฺวา ‘‘เอตฺตกํ กาลํ อชานิตฺวา น ขาทามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สายํ ปาโตปิ มจฺฉานํ อาคนฺตฺวา คมนกาเล เอกํ เทฺว มเจฺฉ ขาทิสฺสามิ, ปากฎํ กตฺวา ขาทิยมาเน เอโกปิ มํ น อุปสงฺกมิสฺสติ, สเพฺพ ปลายิสฺสนฺติ, ปฏิจฺฉโนฺน หุตฺวา ปจฺฉา โอสกฺกิโตสกฺกิตํ ปหริตฺวา ขาทิสฺสามี’’ติ ตถา กตฺวา ขาทิฯ มจฺฉา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺตา จินฺตยิํสุฯ ‘‘กุโต นุ โข ญาตีนํ ภยํ อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติฯ อเถโก ปณฺฑิโต มโจฺฉ ‘‘มยฺหํ อานนฺทสฺส กิริยา น รุจฺจติ, ปริคฺคณฺหิสฺสามิ น’’นฺติ มเจฺฉสุ อุปฎฺฐานํ คเตสุ อานนฺทสฺส กณฺณปเตฺต ปฏิจฺฉโนฺน อฎฺฐาสิฯ อานโนฺท มเจฺฉ อุโยฺยเชตฺวา สพฺพปจฺฉโต คจฺฉนฺตํ มจฺฉํ ขาทิฯ โส ปณฺฑิตมโจฺฉ ตสฺส กิริยํ ทิสฺวา อิตเรสํ อาโรเจสิฯ เต สเพฺพปิ ภีตตสิตา ปลายิํสุฯ

อานโนฺท ตโต ปฎฺฐาย มจฺฉมํสคิเทฺธน อญฺญํ โคจรํ น คณฺหิฯ โส ชิฆจฺฉาย ปีฬิโต กิลโนฺต ‘‘กหํ นุ โข อิเม คตา’’ติ เต มเจฺฉ ปริเยสโนฺต เอกํ ปพฺพตํ ทิสฺวา ‘‘มม ภเยน อิมํ ปพฺพตํ นิสฺสาย วสนฺติ มเญฺญ, ปพฺพตํ ปริกฺขิปิตฺวา อุปธาเรสฺสามี’’ติ นงฺคุเฎฺฐน จ สีเสน จ อุโภ ปเสฺส ปริกฺขิปิตฺวา คณฺหิฯ ตโต ‘‘สเจ อิธ วสนฺติ, ปลายิสฺสนฺตี’’ติ ปพฺพตํ ปริกฺขิปนฺตํ อตฺตโน นงฺคุฎฺฐํ ทิสฺวา ‘‘อยํ มโจฺฉ มํ วเญฺจตฺวา ปพฺพตํ นิสฺสาย วสตี’’ติ กุโทฺธ ปณฺณาสโยชนมตฺตํ สกนงฺคุฎฺฐขณฺฑํ อญฺญมจฺฉสญฺญาย ทฬฺหํ คเหตฺวา มุรุมุรายโนฺต ขาทิ, ทุกฺขเวทนา อุปฺปชฺชิฯ โลหิตคเนฺธน มจฺฉา สนฺนิปติตฺวา ลุญฺชิตฺวา ขาทนฺตา ยาว สีสา อาคมํสุฯ มหาสรีรตาย ปริวเตฺตตุํ อสโกฺกโนฺต ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิ, ปพฺพตราสิ วิย อฎฺฐิราสิ อโหสิฯ อากาสจาริโน ตาปสปริพฺพาชกา มนุสฺสานํ กถยิํสุฯ สกลชมฺพุทีเป มนุสฺสา ชานิํสุฯ ตํ วตฺถุํ อาหริตฺวา ทเสฺสโนฺต กาฬหตฺถิ อาห –

๓๗๘. อานโนฺท สพฺพมจฺฉานํ, ขาทิตฺวา รสคิทฺธิมา;

ปริกฺขีณาย ปริสาย, อตฺตานํ ขาทิยา มโตฯ

๓๗๙. ‘‘เอวํ ปมโตฺต รสคารเว รโตฺต, พาโล ยที อายติ นาวพุชฺฌติ;
วิธมฺม ปุเตฺต จชิ ญาตเก จ, ปริวตฺติย อตฺตานเญฺญว ขาทติฯ

๓๘๐. ‘‘อิทํ เต สุตฺวาน วิเคตุ ฉโนฺท, มา ภกฺขยี ราช มนุสฺสมํสํ;
มา ตฺวํ อิมํ เกวลํ วาริโชว, ทฺวิปทาธิป สุญฺญมกาสิ รฎฺฐ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อานโนฺท**ติ, มหาราช, อตีตสฺมิํ กาเล มหาสมุเทฺท ปญฺจสตโยชนิโก อานโนฺท นาม มหามโจฺฉ สเพฺพสํ มจฺฉานํ ราชา มหาสมุทฺทสฺส เอกปเสฺส ฐิโตฯ **ขาทิตฺวา**ติ สกชาติกานํ มจฺฉานํ รสคิทฺธิมา มเจฺฉ ขาทิตฺวาฯ **ปริกฺขีณายา**ติ มจฺฉปริสาย ขยปฺปตฺตายฯ **อตฺตานนฺ**ติ อญฺญํ โคจรํ อคฺคเหตฺวา ปพฺพตํ ปริกฺขิปโนฺต ปณฺณาสโยชนมตฺตํ อตฺตโน นงฺคุฎฺฐขณฺฑํ อญฺญมจฺฉสญฺญาย ขาทิตฺวา มโต มรณปฺปโตฺต หุตฺวา อิทานิ มหาสมุเทฺท ปพฺพตมโตฺต อฎฺฐิราสิ อโหสิฯ **เอวํ ปมโตฺต**ติ ยถา มหามโจฺฉ อานโนฺท, เอวมฺปิ ตถา ตฺวํ ตณฺหารสคิทฺธิโก หุตฺวา ปมโตฺต ปมาทภาวปฺปโตฺตฯ

รสคารเว รโตฺตติ มนุสฺสมํสสฺส รสคารเว รโตฺต อติรตฺตจิโตฺต โหติฯ **พาโล**ติ ยทิ พาโล ทุปฺปโญฺญ อายติํ อนาคเต กาเล อุปฺปชฺชนกทุกฺขํ **นาวพุชฺฌติ** น ชานาติฯ **วิธมฺมา**ติ วิธเมตฺวา วินาเสตฺวา ฯ **ปุเตฺต**ติ ปุตฺตธีตโร จฯ **ญาตเก จา**ติ เสสญาตเก จ สหาเย จ, วิธมฺม ปุเตฺต จ จชิตฺวา ญาตเก จาติ อโตฺถฯ **ปริวตฺติยา**ติ อญฺญํ อาหารํ อลภิตฺวา ชิฆจฺฉาย ปีฬิโต สกลนครํ ปริวตฺติย วิจริตฺวา มนุสฺสมํสํ อลภิตฺวา อตฺตานํ ขาทโนฺต อานโนฺท มโจฺฉ วิย อตฺตานเญฺญว ขาทติฯ

อิทํ เต สุตฺวานาติ, มหาราช, เต ตุยฺหํ มยา อานีตํ อิทํ อุทาหรณํ สุตฺวา **ฉโนฺท** มนุสฺสมํสขาทนจฺฉโนฺท **วิเคตุ** วิคจฺฉตุ วิรมตุฯ **มา ภกฺขยี**ติ ราช มนุสฺสมํสํ มา ภกฺขยิ มา ขาทิฯ **มา ตฺวํ อิมํ เกวลนฺ**ติ มหาสมุทฺทํ สุญฺญํ กโรโนฺต วาริโช อานโนฺท มโจฺฉ อิว, โภ **ทฺวิปทาธิป,** ทฺวิปทานํ มนุสฺสานํ, อิสฺสร มหาราช, ตฺวํ เกวลํ สจฺจโต อิมํ ตว กาสิรฎฺฐํ นครํ สุญฺญํ มา อกาสีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา ราชา, ‘‘โภ กาฬหตฺถิ, น ตฺวเมว อุปมํ ชานาสิ, อหมฺปิ ชานามี’’ติ มนุสฺสมํสคิทฺธตาย โปราณกวตฺถุํ อาหริตฺวา ทเสฺสโนฺต อาห –

๓๘๑. ‘‘สุชาโต นาม นาเมน, โอรโส ตสฺส อตฺรโช;
ชมฺพุเปสิมลทฺธาน, มโต โส ตสฺส สงฺขเยฯ

๓๘๒. ‘‘เอวเมว อหํ กาฬ, ภุตฺวา ภกฺขํ รสุตฺตมํ;
อลทฺธา มานุสํ มํสํ, มเญฺญ หิสฺสามิ ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุชาโต นามา**ติ กาฬหตฺถิ กุฎุมฺพิโก นาเมน สุชาโต นาม, ตสฺส อตฺรโช ปุโตฺต โอรโส ชมฺพุเปสิํ **อลทฺธาน** อลภิตฺวานฯ **มโต**ติ ยถา ตสฺสา ชมฺพุเปสิยา สงฺขเย โส กุฎุมฺพิกปุโตฺต มโต, เอวเมว อหํ **รสุตฺตมํ** อญฺญรสานํ อุตฺตมํ มนุสฺสานํ มํสํ **ภุตฺวา** ภุญฺชิตฺวา อลทฺธา มนุสฺสมํสํ ชีวิตํ หิสฺสามีติ **มเญฺญ** มญฺญามิฯ

อตีเต กิร พาราณสิยํ สุชาโต นาม กุฏุมฺพิโก โลณมฺพิลเสวนตฺถาย หิมวนฺตโต อาคตานิ ปญฺจ อิสิสตานิ อตฺตโน อุยฺยาเน วสาเปตฺวา อุปฏฺฐาสิฯ ฆเร จสฺส นิพทฺธํ ปญฺจสตมตฺตา ภิกฺขา อโหสิฯ เต ปน ตาปสา กทาจิ ชนปเทปิ ภิกฺขาย จรนฺติ, กทาจิ มหาชมฺพุเปสึ อาหริตฺวา ขาทนฺติฯ เตสํ ชมฺพุเปสึ อาหริตฺวา ขาทนกาเล สุชาโต จินฺเตสิ – ''อชฺช ภทฺทนฺตานํ ตโย จตฺตาโร ทิวสา อนาคจฺฉนฺตานํ, กหํ นุ โข คตา''ติฯ โส อตฺตโน ปุตฺตกํ องฺคุลิยํ คาหาเปตฺวา เตสํ ภตฺตกิจฺจกาเล ตตฺถ อคมาสิฯ ตสฺมึ สมเย มหลฺลกานํ มุขวิกฺขาลนกาเล อุทกํ ทตฺวา สพฺพนวโก ชมฺพุเปสึ ขาทติฯ สุชาโต ตาปเส วนฺทิตฺวา นิสิโนฺน – ''กึ, ภเนฺต, ขาทถา''ติ ปุจฺฉิฯ ''มหาชมฺพุเปสึ, อาวุโส''ติฯ ตํ สุตฺวา กุมาโร ปิปาสํ อุปฺปาเทสิฯ อถสฺส คณเชฏฺฐโก ตาปโส โถกํ ทาเปสิฯ โส ตํ ขาทิตฺวา มธุรรเส พชฺฌิตฺวา – ''ชมฺพุเปสึ เม เทถา''ติ ปุนปฺปุนํ ยาจิฯ กุฏุมฺพิโก ธมฺมํ สุณโนฺต, ''ปุตฺตก, มา วิรวิ, เคหํ คนฺตฺวา ขาทิสฺสสี''ติ ตํ วเญฺจตฺวา ''อิมํ นิสฺสาย ภทนฺตา อุกฺกเณฺฐยฺยุ''นฺติ ตํ สมสฺสาเสโนฺต อิสิคณํ อนาปุจฺฉิตฺวา เคหํ คโตฯ คตกาลโต ปฏฺฐาย จสฺส ปุโตฺต ''ชมฺพุเปสึ เม เทถา''ติ ปริเทวิฯ สุชาโต ''อิสโยปิ อาจิกฺขิสฺสามี''ติ อุยฺยานํ คโตฯ เต อิสโยปิ ''อิธ จิรํ วสิมฺหา''ติ หิมวนฺตเมว คตาฯ อาราเม อิสโย อปสฺสโนฺต ตสฺส ชมฺพุอมฺพปนสโมจาทีนํ เปสิโย มธุสกฺขรจุณฺณสํยุตฺตา อทาสิฯ ตา ตสฺส ชิวฺหเคฺค ฐปิตมตฺตา หลาหลวิสสทิสา โหนฺติฯ โส สตฺตาหํ นิราหาโร หุตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ ราชา อิทํ การณํ อาหริตฺวา ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ

ตโต กาฬหตฺถิ ''อยํ ราชา อติวิย รสคิโทฺธ, อปรานิปิสฺส อุทาหรณานิ อาหริสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา, ''มหาราช, วิรมาหี''ติ อาหฯ ''อหํ วิรมิตุํ น สโกฺกมี''ติฯ เทว, สเจ น วิรมิสฺสสิ, ตฺวํ ญาติมณฺฑลโต เจว รชฺชสิริโต จ ปริหายิสฺสสิฯ อตีตสฺมิญฺหิ, มหาราช, อิเธว พาราณสิยํ ปญฺจสีลรกฺขกํ โสตฺถิยกุลํ อโหสิ ฯ ตสฺส กุลสฺส เอกปุตฺตโก อโหสิฯ โส มาตาปิตูนํ ปิโย มนาโป อโหสิ ปณฺฑิโต พฺยโตฺต ติณฺณํ เวทานํ ปารคูฯ โส สมวเยหิ ตรุเณหิ สทฺธึ คณพนฺธเนน วิจริฯ เสสา คณพนฺธา มจฺฉมํสาทีนิ ขาทนฺตา สุรํ ปิวนฺติฯ มาณโว มํสาทีนิ น ขาทติ, สุรํ น ปิวติฯ เต มนฺตยึสุ – ''อยํ สุราย อปิวนโต อมฺหากํ มูลํ น เทติ, อุปาเยน นํ สุรํ ปาเยสฺสามา''ติฯ เต สนฺนิปติตฺวา, ''สมฺม, ฉณกีฬํ กีฬิสฺสามา''ติ อาหํสุฯ ''สมฺม, ตุเมฺห สุรํ ปิวถ, อหํ สุรํ น ปิวามิ, ตุเมฺหว คจฺฉถา''ติฯ ''สมฺม, ตว ปิวนตฺถาย ขีรํ คณฺหาเปสฺสามา''ติฯ โส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ธุตฺตา อุยฺยานํ คนฺตฺวา ปทุมินิปเตฺตสุ ติขิณสุรํ พนฺธาเปตฺวา ฐปยึสุฯ อถ เนสํ ปานกาเล มาณวสฺส ขีรํ อุปนยึสุฯ อถ เอโก ธุโตฺต ''โปกฺขรมธุํ, โภ, อาหรา''ติ อาหราเปตฺวา ปทุมินิปตฺตปุฏํ เหฏฺฐา ฉิทฺทํ กตฺวา องฺคุลีหิ มุเข ฐเปตฺวา อากฑฺฒิฯ เอวํ อิตเรปิ อาหราเปตฺวา ปิวึสุฯ มาณโว ''กึ นาเมต''นฺติ ปุจฺฉิฯ ''โปกฺขรมธุนามา''ติฯ ''อหมฺปิ โถกํ ลภิสฺสามิ, เทถ โภโนฺต''ติฯ ตสฺสปิ ทาปยึสุฯ โส โปกฺขรมธุสญฺญาย สุรํ ปิวิฯ อถสฺส องฺคารปกฺกมํสํ อทํสุ, ตมฺปิ ขาทิฯ

เอวมสฺส ปุนปฺปุนํ ปิวนฺตสฺส มตฺตกาเล ''น เอตํ โปกฺขรมธุ, สุรา เอสา''ติ วทึสุฯ โส ''เอตฺตกํ กาลํ เอวํ มธุรรสํ น ชานึ, อาหรถ, โภ, สุร''นฺติ อาหฯ เต อาหริตฺวา ปุนปิ อทํสุฯ ปิปาสา มหตี อโหสิฯ อถสฺส ปุนปิ ยาจนฺตสฺส ''ขีณา''ติ วทึสุฯ โส ''หนฺท ตํ, โภ, อาหราเปถา''ติ องฺคุลิมุทฺทิกํ อทาสิ, โส สกลทิวสํ เตหิ สทฺธึ ปิวิตฺวา มโตฺต รตฺตโกฺข กมฺปโนฺต วิลปโนฺต เคหํ คนฺตฺวา นิปชฺชิฯ อถสฺส ปิตา สุราย ปิวิตภาวํ ญตฺวา วิคเต มเตฺต, ''ตาต, อยุตฺตํ เต กตํ โสตฺถิยกุเล ชาเตน สุรํ ปิวเนฺตน, มา ปุน เอวํ อกาสี''ติ อาหฯ ''ตาต, โก มยฺหํ โทโส''ติฯ ''สุราย ปิวิตภาโว''ติฯ ''ตาต, กึ กเถสิ, มยา เอวรูปํ มธุรรสํ เอตฺตกํ กาลํ อลทฺธปุพฺพ''นฺติฯ พฺราหฺมโณ ปุนปฺปุนํ ยาจิฯ โสปิ ''น สโกฺกมิ วิรมิตุ''นฺติ อาหฯ อถ พฺราหฺมโณ ''เอวํ สเนฺต อมฺหากํ กุลวํโส จ อุจฺฉิชฺชิสฺสติ, ธนญฺจ วินสฺสิสฺสตี''ติ จินฺเตตฺวา คาถมาห –

๓๘๓. ‘‘มาณว อภิรูโปสิ, กุเล ชาโตสิ โสตฺถิเย;
น ตฺวํ อรหสิ ตาต, อภกฺขํ ภกฺขเยตเว’’ติฯ

ตตฺถ , **มาณวา**ติ, มาณว, ตฺวํ อภิรูโป อสิ, โสตฺถิเย กุเล ชาโตปิ อสิฯ **อภกฺขํ ภกฺขเยตเว**ติ, ตาต, ตฺวํ อภกฺขิตพฺพยุตฺตกํ ภกฺขยิตุํ น อรหสิฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา, ‘‘ตาต, วิรม, สเจ น วิรมสิ, อหํ ตํ อิโต เคหา นิกฺขาเมสฺสามิ, ตว รฏฺฐา ปพฺพาชนียกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ มาณโว ‘‘เอวํ สเนฺตปิ อหํ สุรํ ชหิตุํ น สโกฺกมี’’ติ วตฺวา คาถาทฺวยมาห –

๓๘๔. ‘‘รสานํ อญฺญตรํ เอตํ, กสฺมา มํ ตฺวํ นิวารเย;
โสหํ ตตฺถ คมิสฺสามิ, ยตฺถ ลจฺฉามิ เอทิสํฯ

๓๘๕. ‘‘โสวาหํ นิปฺปติสฺสามิ, นเต วจฺฉามิ สนฺติเก;
ยสฺส เม ทสฺสเนน ตฺวํ, นาภินนฺทสิ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **รสาน**นฺติ โลณมฺพิลติตฺตกกฏุกขาริกมธุรกสาวสงฺขาตานํ สตฺตนฺนํ รสานํ อญฺญตรํ อุตฺตมรสเมตํ มชฺชํ นามฯ **โสวาห**นฺติ โส อหํ เอวฯ **นิปฺปติสฺสามี**ติ นิกฺขมิสฺสามิฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘นาหํ สุราปานา วิรมิสฺสามิ, ยํ เต รุจฺจติ, ตํ กโรหี’’ติ อาหฯ อถ พฺราหฺมโณ ‘‘ตยิ อเมฺห ปริจฺจชเนฺต มยมฺปิ ตํ ปริจฺจชิสฺสามา’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๓๘๖. ‘‘อทฺธา อเญฺญปิ ทายาเท, ปุเตฺต ลจฺฉาม มาณว;
ตฺวญฺจ ชมฺม วินสฺสสฺสุ, ยตฺถ ปตฺตํ น ตํ สุเณ’’ติฯ

ตตฺถ **ยตฺถ ปตฺต**นฺติ ยตฺถ คตํ ตํ ‘‘อสุกฏฺฐาเน นาม วสตี’’ติ น สุโณม, ตตฺถ คจฺฉาหีติ อโตฺถฯ

อถ นํ วินิจฺฉยํ เนตฺวา อปุตฺตภาวํ กตฺวา นีหราเปสิฯ โส อปรภาเค นิปฺปจฺจโย กปโณ ชิณฺณปิโลติกํ นิวาเสตฺวา กปาลหโตฺถ ปิณฺฑาย จรโนฺต อญฺญตรํ กุฏฺฏํ นิสฺสาย กาลมกาสิฯ อิทํ การณํ อาหริตฺวา กาฬหตฺถิ รโญฺญ ทเสฺสตฺวา, ‘‘มหาราช, สเจ ตฺวํ อมฺหากํ วจนํ น กริสฺสสิ, ปพฺพาชนียกมฺมํ เต กริสฺสนฺตี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๓๘๗. ‘‘เอวเมว ตฺวํ ราช, ทฺวิปทินฺท สุโณหิ เม;
ปพฺพาเชสฺสนฺติ ตํ รฏฺฐา, โสณฺฑํ มาณวกํ ยถา’’ติฯ

ตตฺถ **ทฺวิปทินฺทา**ติ ทฺวิปทานํ อินฺท, โภ มหาราช, **เม** มม วจนํ สุโณหิ ตฺวํ, เอวเมว โสณฺฑํ มาณวกํ ยถา ตํ ภวนฺตํ รฏฺฐโต ปพฺพาเชสฺสนฺติฯ

เอวํ กาฬหตฺถินา อุปมาย อาหฏายปิ ราชา ตโต วิรมิตุํ อสโกฺกโนฺต อปรมฺปิ อุทาหรณํ ทเสฺสตุํ อาห –

๓๘๘. ‘‘สุชาโต นาม นาเมน, ภาวิตตฺตาน สาวโก;
อจฺฉรํ กามยโนฺตว, น โส ภุญฺชิ น โส ปิวิฯ

๓๘๙. ‘‘กุสเคคนุทกมาทาย, สมุเทฺท อุทกํ มิเน;
เอวํ มานุสกา กามา, ทิพฺพกามาน สนฺติเกฯ

๓๙๐. ‘‘เอวเมว อหํ กาฬิ, ภุตฺวา ภกฺขํ รสุตฺตมํ;
อลทฺธา มานุสํ มํสํ, มเญฺญ หิสฺสามิ ชีวิต’’นฺติฯ

วตฺถุ เหฏฺฐา วุตฺตสทิสเมวฯ

ตตฺถ **ภาวิตตฺตานา**ติ ภาวิตจิตฺตานํ เตสํ ปญฺจนฺนํ อิสิสตานํฯ **อจฺฉรํ กามยโนฺตวา**ติ โส กิร เตสํ อิสีนํ มหาชมฺพุเปสิยา ขาทนกาเล อนาคมนํ วิทิตฺวา ‘‘กึ นุ โข การณา น อาคจฺฉนฺติ, สเจ กตฺถจิ คตา, ชานิสฺสามิ, โน เจ, อถ เนสํ สนฺติเก ธมฺมํ สุณิสฺสามี’’ติ อุยฺยานํ คนฺตฺวา อิสิคเณ วนฺทิตฺวา คณเชฏฺฐกสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุณโนฺต นิสิโนฺนว สูริเย อตฺถงฺคเต อุโยฺยชิยมาโนปิ ‘‘อชฺช อิเธว วสิสฺสามี’’ติ วตฺวา อิสิคณํ วนฺทิตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิฯ รตฺติภาเค สโกฺก เทวราชา เทวจฺฉราสงฺฆปริวุโต สทฺธิํ อตฺตโน ปริจาริกาหิ อิสิคณํ วนฺทิตุํ อาคโต, สกลาราโม เอโกภาโส อโหสิฯ สุชาโต ‘‘กึ นุ โข เอต’’นฺติ อุฏฺฐาย ปณฺณสาลฉิเทฺทน โอโลเกโนฺต สกฺกํ อิสิคณํ วนฺทิตุํ อาคตํ เทวจฺฉราปริวุตํ ทิสฺวา อจฺฉรานํ สหทสฺสเนน ราครโตฺต อโหสิฯ สโกฺก นิสีทิตฺวา ธมฺมกถํ สุตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ กุฏุมฺพิโกปิ ปุนทิวเส อิสิคณํ วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต, โก นาเมส รตฺติภาเค ตุมฺหากํ วนฺทนตฺถาย อาคโต’’ติ? ‘‘สโกฺก, อาวุโส’’ติฯ ‘‘ตํ ปริวาเรตฺวา นิสินฺนา กา นาเมตา’’ติ? ‘‘เทวจฺฉรา นาเมตา’’ติฯ โส อิสิคณํ วนฺทิตฺวา เคหํ คนฺตฺวา คตกาลโต ปฏฺฐาย ‘‘อจฺฉรํ เม เทถ, อจฺฉรํ เม เทถา’’ติ วิลปิฯ ญาตกา ปริวาเรตฺวา ‘‘ภูตาวิโฏฺฐ นุ โข’’ติ อจฺฉรํ ปหริํสุฯ โส ‘‘นาหํ เอตํ อจฺฉรํ กเถมิ, เทวจฺฉรํ กเถมี’’ติ วตฺวา ‘‘อยํ อจฺฉรา’’ติ อลงฺกริตฺวา อานีตํ ภริยมฺปิ คณิกมฺปิ โอโลเกโนฺต ‘‘นายํ อจฺฉรา, ยกฺขินี เอสา, เทวจฺฉรํ เม เทถา’’ติ วิลปโนฺต นิราหาโร หุตฺวา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘อจฺฉรํ กามยโนฺตว, น โส ภุญฺชิ น โส ปิวี’’ติฯ

กุสเคคนุทกมาทาย, สมุเทฺท อุทกํ มิเนติ, สมฺม กาฬิหตฺถิ, โย กุสเคฺคเนว อุทกํ คเหตฺวา ‘‘เอตฺตกํ สิยา มหาสมุเทฺท อุทก’’นฺติ เตน สทฺธิํ อุปมาย มิเนยฺย, โส เกวลํ มิเนเยฺยว, กุสเคฺค ปน อุทกํ อติปริตฺตกเมวฯ ยถา ตํ, เอวํ มานุสกา กามา ทิพฺพกามานํ สนฺติเก, ตสฺมา โส สุชาโต อญฺญํ อิตฺถิํ น โอโลเกสิ, อจฺฉรเมว ปเตฺถโนฺต มโตฯ **เอวเมวา**ติ ยถา โส ทิพฺพกามํ อลภโนฺต ชีวิตํ ชหิ, เอวํ อหมฺปิ อุตฺตมรสํ มนุสฺสมํสํ อลภโนฺต ชีวิตํ ชหิสฺสามีติ วทติฯ

ตํ สุตฺวา กาฬิหตฺถิ ‘‘อยํ ราชา อติวิย รสคิโทฺธ, สญฺญาเปสฺสามิ น’’นฺติ สกชาติกานํ มํสํ ขาทิตฺวา อากาสจรา สุวณฺณหํสาปิ ตาว วินฏฺฐาติ ทเสฺสตุํ คาถาทฺวยมาห –

๓๙๑. ‘‘ยถาปิ เต ธตรฏฺฐา, หํสา เวหายสงฺคมา;
อภุตฺตปริโภเคน, สเพฺพ อพฺภตฺถตํ คตาฯ

๓๙๒. ‘‘เอวเมว ตุวํ ราช, ทฺวิปทินฺท สุโณหิ เม;
อภกฺขํ ราช ภเกฺขสิ, ตสฺมา ปพฺพาชยนฺติ ต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อภุตฺตปริโภเคนา**ติ อตฺตโน สมานชาติกานํ ปริโภเคนฯ **อพฺภตฺถตํ คตา**ติ สเพฺพ มรณเมว ปตฺตาฯ อตีเต กิร จิตฺตกูเฏ สุวณฺณคุหายํ นวุติ หํสสหสฺสานิ วสนฺติฯ เต วสฺสิ

เก จตฺตาโร มาเส น นิกฺขมนฺติ, สเจ นิกฺขเมยฺยุํ, อุทกปุเณฺณหิ ปเตฺตหิ อุปฺปติตุํ อสโกฺกนฺตา มหาสมุเทฺทเยว ปเตยฺยุํ, ตสฺมา น จ นิกฺขมนฺติฯ อุปกเฎฺฐ ปน วสฺสกาเล ชาตสฺสรโต สยํชาต สาลิโย อาหริตฺวา คุหํ ปูเรตฺวา สาลึ ขาทนฺตา วสนฺติฯ เตสํ ปน คุหํ ปวิฎฺฐกาเล คุหทฺวาเร เอโก รถจกฺกปฺปมาโณ อุณฺณนาภิ นาม มกฺกฎโก เอเกกสฺมึ มาเส เอเกกํ ชาลํ วินนฺธติฯ ตสฺส เอเกกํ สุตฺตํ โครชฺชุปฺปมาณํ โหติฯ หํสา ''ตํ ชาลํ ภินฺทิสฺสตี''ติ เอกสฺส ตรุณหํสสฺส เทฺว โกฎฺฐาเส เทนฺติฯ โส วิคเต เทเว ปุรโต คนฺตฺวา ตํ ชาลํ ภินฺทติฯ เตน มเคฺคน เสสา คจฺฉนฺติฯ อเถกสฺมึ กาเล ปญฺจ มาเส วโสฺส วุโฎฺฐ อโหสิฯ หํสา ขีณโคจรา ''กึ นุ โข กตฺตพฺพ''นฺติ มเนฺตตฺวา ''มยํ ชีวนฺตา อณฺฑานิ ลภิสฺสามา''ติ ปฐมํ อณฺฑานิ ขาทึสุ, ตโต โปตเก, ตโต ชิณฺณหํเสฯ ปญฺจมาสจฺจเยน วสฺสํ อปคตํฯ มกฺกฎโก ปญฺจ ชาลานิ วินนฺธิฯ หํสา สกชาติกานํ มํสํ ขาทิตฺวา อปฺปถามา ชาตาฯ ทฺวิคุณโกฎฺฐาสลาภี หํสตรุโณ ชาเล ปหริตฺวา จตฺตาริ ภินฺทิ, ปญฺจมํ ฉินฺทิตุํ นาสกฺขิ, ตเตฺถว ลคฺคิฯ อถสฺส สีสํ วิชฺฌิตฺวา มกฺกฎโก โลหิตํ ปิวิฯ อโญฺญปิ อาคนฺตฺวา ชาลํ ปหริ, โสปิ ตเตฺถว ลคฺคีติ เอวํ สเพฺพสํ มกฺกฎโก โลหิตํ ปิวิฯ ตทา ธตรฎฺฐกุลํ อุจฺฉินฺนนฺติ วทนฺติฯ เตน วุตฺตํ ''สเพฺพ อพฺภตฺถงฺคตา''ติฯ

เอวเมว ตฺวนฺติ ยถา เอเต หํสา อภกฺขํ สกชาติกมํสํ ขาทึสุ, ตถา ตฺวมฺปิ ขาทสิ, สกลนครํ ภยปฺปตฺตํ, วิรม, มหาราชาติฯ **ตสฺมา ปพฺพาชยนฺติ ต**นฺติ ยสฺมา อภกฺขํ สกชาติกมํสํ ภเกฺขสิ, ตสฺมา อิเม นครวาสิโน ตํ รฎฺฐา ปพฺพาชยนฺติฯ

ราชา อญฺญมฺปิ อุปมํ วตฺตุกาโม อโหสิฯ นาครา ปน อุฎฺฐาย, ''สามิ เสนาปติ, กึ กโรสิ, กึ มนุสฺสมํสขาทกํ โจรํ คเหตฺวา วิจรสิ, สเจ น วิรมิสฺสติ, รฎฺฐโต นํ ปพฺพาเชหี''ติ วตฺวา นาสฺส กเถตุํ อทํสุฯ ราชา พหุนํ กถํ สุตฺวา ภีโต ปุน วตฺตุํ นาสกฺขิฯ ปุนปิ นํ เสนาปติ ''กึ มหาราช วิรมิตุํ สกฺขิสฺสสิ, อุทาหุ น สกฺขิสฺสสี''ติ วตฺวา ''น สโกฺกมี''ติ วุเตฺต สพฺพํ โอโรธคณญฺจ ปุตฺตธีตโร จ สพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิเต ปเสฺส ฐเปตฺวา, ''มหาราช, อิเม ญาติมณฺฑเล เจว อมจฺจคณญฺจ รชฺชสิริญฺจ โอโลเกหิ, มา วินสฺสิ, วิรม มนุสฺสมํสโต''ติ อาหฯ ราชา ''น มยฺหํ เอเต มนุสฺสมํสโต ปิยตรา''ติ วตฺวา ''เตน หิ, มหาราช, อิมมฺหา นครา จ รฎฺฐา จ นิกฺขมถา''ติ วุเตฺต, ''กาฬหตฺถิ, น เม รเชฺชนโตฺถ, นครา นิกฺขมามิ, เอกํ ปน เม ขคฺคญฺจ รสกญฺจ ภาชนญฺจ เทหี''ติ อาหฯ อถสฺส ขคฺคญฺจ มํสปจนภาชนญฺจ ปจฺฉิญฺจ อุกฺขิปาเปตฺวา รสกญฺจ ทตฺวา รฎฺฐา ปพฺพาชนียกมฺมํ กรึสุฯ

โส ขคฺคญฺจ รสกญฺจ อาทาย นครา นิกฺขมิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา เอกสฺมึ นิโคฺรธมูเล วสนฎฺฐานํ กตฺวา ตตฺถ วสโนฺต อฎวิมเคฺค ฐตฺวา มนุเสฺส มาเรตฺวา อาหริตฺวา รสกสฺส เทติฯ โสปิสฺส มํสํ ปจิตฺวา อุปนาเมติฯ เอวํ อุโภปิ ชีวนฺติฯ มนุสฺสคหณกาเล ''อหํ อเร มนุสฺสโจโร โปริสาโท''ติ วตฺวา ตสฺมึ ปกฺขเนฺต โกจิ สกภาเวน สณฺฐาตุํ น สโกฺกติ, สเพฺพ ภูมิยํ ปตนฺติฯ เตสุ ยํ อิจฺฉติ, ตํ อุทฺธํปาทํ อโธสีสํ กตฺวา อาหริตฺวา รสกสฺส เทติฯ โส เอกทิวสํ อรเญฺญ กญฺจิ มนุสฺสํ อลภิตฺวา อาคโต รสเกน ''กึ เทวา''ติ วุเตฺต ''อุทฺธเน อุกฺขลึ อาโรเปหี''ติ อาหฯ ''มํสํ กหํ, เทวา''ติ? ''ลภิสฺสามหํ มํส''นฺติฯ โส ''นตฺถิ เม ทานิ ชีวิต''นฺติ กมฺปมาโน อุทฺธเน อคฺคึ กตฺวา อุกฺขลึ อาโรเปสิฯ อถ นํ โปริสาโท อสินา มาเรตฺวา มํสํ ปจิตฺวา ขาทิฯ ตโต ปฎฺฐาย เอกโกว ชาโต สยเมว ปจิตฺวา ขาทติฯ ''โปริสาโท มเคฺค มคฺคปฎิปเนฺน หนตี''ติ สกลชมฺพุทีเป ปากโฎ อโหสิฯ

ตทา เอโก สมฺปนฺนวิภโว พฺราหฺมโณ ปญฺจหิ สกฎสเตหิ โวหารํ กโรโนฺต ปุพฺพนฺตโต อปรนฺตํ สญฺจรติฯ โส จิเนฺตสิ – ''โปริสาโท นาม กิร โจโร อนฺตรามเคฺค มนุเสฺส มาเรสิ, ธนํ

ทตฺวา ตํ อฏฺวึ อติกฺกมิสฺสามี’’ติฯ โส อฏฺวิมุขวาสีนํ มนุสฺสานํ ‘‘ตุเมฺห มํ อฏฺวิโต อติกฺกาเมถา’’ติ สหสฺสํ ทตฺวา เตหิ สทฺธึ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ คจฺฉนฺโต จ พฺราหฺมโณ สพฺพสตฺถํ ปุรโต กตฺวา สยํ นฺหาตานุลิตฺโต สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต เสตโคณยุตฺเตน สุขยานเก นิสีทิตฺวา คจฺฉติฯ อฏฺวิวาสิกปุริเสหิ ปริวุโต สพฺพปจฺฉโต อคมาสิฯ ตสฺมึ ขเณ โปริสาโท รุกฺขํ อารุยฺห ปุริเส อุปธาเรนฺโต เสสมนุเสฺสสุ ‘‘กึ อิเมสุ มยา ขาทิตพฺพํ อตฺถี’’ติ วิคตจฺฉนฺโท หุตฺวา พฺราหฺมณํ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย ตํ ขาทิตุกามตาย ปคฺฆริตเขโฬ อโหสิฯ โส ตสฺมึ อตฺตโน สนฺติกํ อาคเต รุกฺขโต โอรุยฺห ‘‘อหํ อเร โปริสาโท’’ติ นามํ ติกฺขตฺตุํ สาเวตฺวา ขคฺคํ ปริวเตฺตนฺโต วาลุกาย เตสํ อกฺขีนิ ปูเรนฺโต วิย ปกฺขนฺทิฯ เอโกปิ ฐาตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, สเพฺพ ภูมิยํ อุเรน นิปชฺชึสุฯ โส สุขยานเก นิสินฺนํ พฺราหฺมณํ ปาเท คเหตฺวา ปิฏฺฐิยํ อโธสีสกํ โอลเมฺพตฺวา สีสํ โคปฺผเกหิ ปหรนฺโต อุกฺขิปิตฺวา ปายาสิฯ

ตทา เต ปุริสา อุฏฺฐาย, ‘‘โภ, ปุริสา มยํ พฺราหฺมณสฺส หตฺถโต กหาปณสหสฺสํ คณฺหิมฺหา, โก นาม อมฺหากํ ปุริสกาโร, สโกฺกนฺตา วา อสโกฺกนฺตา วา โถกํ อนุพนฺธามา’’ติ วตฺวา อนุพนฺธึสุฯ โปริสาโทปิ นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺโต กญฺจิ อทิสฺวา สณิกํ ปายาสิฯ ตสฺมึ ขเณ ถามสมฺปโนฺน เอโก สูรปุริโส เวเคน ตํ ปาปุณิฯ โส ตํ ทิสฺวา เอกํ วตึ ลงฺฆนฺโต ขทิรขาณุกํ อกฺกมิ, ขาณุโก ปิฏฺฐิปาเทน นิกฺขมิฯ โลหิเตน ปคฺฆรเนฺตน ลงฺฆมาโน ยาติฯ อถ นํ โส ทิสฺวา, ‘‘โภ, มยา เอส วิโทฺธ, เกวลํ ตุเมฺห ปจฺฉโต เอถ, คณฺหิสฺสามิ น’’นฺติ อาหฯ เต ทุพฺพลภาวํ ญตฺวา ตํ อนุพนฺธึสุฯ โส เตหิ อนุพทฺธภาวํ ญตฺวา พฺราหฺมณํ วิสฺสเชฺชตฺวา อตฺตานํ โสตฺถิมกาสิฯ อถ อฏฺวิวาสิกปุริสา พฺราหฺมณสฺส ลทฺธกาลโต ปฏฺฐาย ‘‘กึ อมฺหากํ โจเรนา’’ติ ตโต นิวตฺตึสุฯ

โปริสาโทปิ อตฺตโน นิโคฺรธมูลํ คนฺตฺวา ปาโรหนฺตรํ ปวิสิตฺวา นิปโนฺน, ‘‘อเยฺย รุกฺขเทวเต, สเจ เม สตฺตาหพฺภนฺตเรเยว วณํ ผาสุกํ กาตุํ สกฺขิสฺสสิ, สกลชมฺพุทีเป เอกสตขตฺติยานํ คลโลหิเตน ตว ขนฺธํ โธวิตฺวา อเนฺตหิ ปริกฺขิปิตฺวา ปญฺจมธุรมํเสน พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ อายาจนํ กริฯ ตสฺส อนฺนปานมํสํ อลภนฺตสฺส สรีรํ สุสฺสิตฺวา อโนฺตสตฺตาเหเยว วโณ ผาสุโก อโหสิฯ โส เทวตานุภาเวน ตสฺส ผาสุกภาวํ สลฺลเกฺขสิฯ โส กติปาหํ มนุสฺสมํสํ ขาทิตฺวา พลํ คเหตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘พหุปการา เม เทวตา, อายาจนา อสฺสา มุจฺจิสฺสามี’’ติฯ โส ขคฺคํ อาทาย รุกฺขมูลโต นิกฺขมิตฺวา ‘‘ราชาโน อาเนสฺสามี’’ติ ปายาสิฯ อถ นํ ปุริมภเว ยกฺขกาเล เอกโต มนุสฺสมํสขาทโก สหายกยโกฺข อนุวิจรนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ มม อตีตภเว สหาโย’’ติ ญตฺวา, ‘‘สมฺม, มํ สญฺชานาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น สญฺชานามี’’ติฯ อถสฺส ปุริมภเว กตการณํ กเถสิฯ โส ตํ สญฺชานิตฺวา ปฏิสนฺถารมกาสิฯ ‘‘กหํ นิพฺพโตฺตสี’’ติ ปุโฏฺฐ นิพฺพตฺตฏฺฐานญฺจ รฏฺฐา ปพฺพาชิตการณญฺจ อิทานิ วสนฏฺฐานญฺจ ขาณุนา วิทฺธการณญฺจ เทวตาย อายาจนาโมจนตฺถํ คมนการณญฺจ สพฺพํ อาโรเจตฺวา ‘‘ตยาปิ มเมตํ กิจฺจํ นิตฺถริตพฺพํ, อุโภปิ คจฺฉาม, สมฺมา’’ติ อาหฯ ‘‘สมฺม น คเจฺฉยฺยาหํ, เอกํ ปน เม กมฺมํ อตฺถิ, อหํ โข ปน อนคฺฆํ ปทลกฺขณํ นาม เอกํ มนฺตํ ชานามิ, โส พลญฺจ ชวญฺจ สทฺทญฺจ กโรติ, ตํ มนฺตํ คณฺหาหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ยโกฺขปิสฺส ตํ ทตฺวา ปกฺกามิฯ

โปริสาโท มนฺตํ อุคฺคเหตฺวา ตโต ปฏฺฐาย วาตชโว อติสูโร อโหสิฯ โส สตฺตาหพฺภนฺตเรเยว เอกสตราชาโน อุยฺยานาทีนิ คจฺฉเนฺต ทิสฺวา วาตเวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา ‘‘อหํ อเร มนุสฺสโจโร โปริสาโท’’ติ นามํ สาเวตฺวา วคฺคโนฺต นทโนฺต ภยปฺปเตฺต กตฺวา ปาเท คเหตฺวา อโธสีสเก กตฺวา ปณฺหิยา สีสํ ปหรโนฺต วาตเวเคน เนตฺวา หตฺถตเลสุ ฉิทฺทานิ กตฺวา รชฺชุยา อาวุนิตฺวา นิโคฺรธรุเกฺข โอลเมฺพสิ อคฺคปาทงฺคุลีหิ ภูมิยํ ผุสมานาหิฯ เต สเพฺพ

ราชาโน วาเต ปหรนฺเต มิลาตกุรณฺฑกทามานิ วิย ปริวตฺตนฺตา โอลมฺพึสุฯ ‘‘สุตโสโม ปน เม ปิฏฺฐิอาจริโย โหติ, สเจ คณฺหิสฺสามิ, สกลชมฺพุทีโป ตุจฺโฉ ภวิสฺสตี’’ติ ตํ น เนสิฯ โส ‘‘พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ อคฺคึ กตฺวา สูเล ตจฺฉนฺโต นิสีทิฯ รุกฺขเทวตา ตํ กิริยํ ทิสฺวา ‘‘มยฺหํ กิเรส พลิกมฺมํ กโรติ, วณฺมฺปิสฺส มยา กิญฺจิ ผาสุกํ กตํ นตฺถิ, อิทานิ อิเมสํ มหาวินาสํ กริสฺสติ, กึ นุ โข กตฺตพฺพ’’นฺติ จินฺเตตฺวา ‘‘อหํ เอตํ วาเรตุํ น สกฺขิสฺสามี’’ติ จาตุมหาราชิกานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ กเถตฺวา ‘‘นิวาเรถ น’’นฺติ อาหฯ เตหิปิ ‘‘น มยํ โปริสาทสฺส กมฺมํ นิวาเรตุํ สกฺขิสฺสามา’’ติ วุตฺเต ‘‘โก สกฺขิสฺสตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สกฺโก, เทวราชา’’ติ สุตฺวา สกฺกํ อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถํ กเถตฺวา ‘‘นิวาเรถ น’’นฺติ อาหฯ โสปิ ‘‘นาหํ สโกฺกมิ นิวาเรตุํ, สมตฺถํ ปน อาจิกฺขิสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘โกนาโม’’ติ วุตฺเต ‘‘สเทวเก โลเก อโญฺญ นตฺถิ, กุรุรฏฺเฐ ปน อินฺทปตฺถนคเร โกรพฺยราชปุตฺโต สุตโสโม นาม ตํ นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ทเมสฺสติ, ราชูนญฺจ ชีวิตํ ทสฺสติ, ตญฺจ มนุสฺสมํสา โอรมาเปสฺสติ, สกลชมฺพุทีเป อมตํ วิย ธมฺมํ อภิสิญฺจิสฺสติ, สเจปิ ราชูนํ ชีวิตํ ทาตุกาโม, ‘สุตโสมํ อาเนตฺวา พลิกมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตี’ติ วเทหี’’ติ อาหฯ

สา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ขิปฺปํ อาคนฺตฺวา ปพฺพชิตเวเสน ตสฺส อวิทูเร ปายาสิฯ โส ปทสเทฺทน ‘‘ราชา นุ โข โกจิ ปลาโต ภวิสฺสตี’’ติ โอโลเกนฺโต ตํ ทิสฺวา ‘‘ปพฺพชิตา นาม ขตฺติยาว, อิมํ คเหตฺวา เอกสตํ ปูเรตฺวา พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ อุฏฺฐาย อสิหโตฺถ อนุพนฺธิ, ติโยชนํ อนุพนฺธิตฺวาปิ ตํ ปาปุณิตุํ นาสกฺขิ, คเตฺตหิ เสทา มุจฺจึสุฯ โส จินฺเตสิ – ‘‘อหํ ปุเพฺพ หตฺถิมฺปิ อสฺสมฺปิ รถมฺปิ ธาวนฺตํ อนุพนฺธิตฺวา คณฺหามิ, อชฺช อิมํ ปพฺพชิตํ สกาย คติยา คจฺฉนฺตํ สพฺพถาเมน ธาวโนฺตปิ คณฺหิตุํ น สโกฺกมิ, กึ นุ โข การณ’’นฺติฯ ตโต โส ‘‘ปพฺพชิตา นาม วจนกรา โหนฺติ, ‘ติฏฺฐา’ติ นํ วตฺวา ฐิตํ คเหสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘ติฏฺฐ, สมณา’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ ตาว ฐิโต, ตฺวํ ปน ธาวิตุํ วายามมกาสี’’ติฯ อถ นํ, ‘‘โภ, ปพฺพชิตา นาม ชีวิตเหตุปิ อลิกํ น ภณนฺติ, ตฺวํ ปน มุสาวาทํ กเถสี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๓๙๓.‘‘ติฏฺฐาหีติ มยา วุโตฺต, โส ตฺวํ คจฺฉสิ ปมฺมุโข;
อฏฺฐิโต ตฺวํ ฐิโตมฺหีติ, ลปสิ พฺรหฺมจารินิ;
อิทํ เต สมณายุตฺตํ, อสิญฺจ เม มญฺญสิ กงฺกปตฺต’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – สมณ, ติฏฺฐาหิ อิติ วจนํ มยา วุโตฺต โส ตฺวํ ปมฺมุโข ปรมฺมุโข หุตฺวา คจฺฉสิ, พฺรหฺมจารินิ อฏฺฐิโต สมาโน ตฺวํ ฐิโต อมฺหิ อิติ ลปสิ, อสิญฺจ เม กงฺกปตฺตํ มญฺญสีติฯ

ตโต เทวตา คาถาทฺวยมาห –

๓๙๔.‘ฐิโตหมสฺมี สธเมฺมสุ ราช, น นามโคตฺตํ ปริวตฺตยามิ;
โจรญฺจ โลเก อฐิตํ วทนฺติ;
อาปายิกํ เนรยิกํ อิโต จุตํฯ

๓๙๕.‘สเจ ตฺวํ สทฺทหสิ ราช, สุตํ คณฺหาหิ ขตฺติย;
เตน ยโญฺญ ยชิตฺวาน, เอวํ สคฺคํ คมิสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **สธเมฺมสู**ติ, มหาราช, อหํ สเกสุ ทสสุ กุสลกมฺมปถเธเมฺมสุ ฐิโต **อสฺมิ** ภวามิฯ **น นามโคตฺต**นฺติ ตฺวํ ปุเพฺพ ทหรกาเล พฺรหฺมทโตฺต หุตฺวา ปิตริ กาลกเต พาราณสึ รชฺชํ ลภิตฺวา พาราณสิราชา ชาโต, ตํ นามํ ชหิตฺวา โปริสาโท หุตฺวา อิทานิ กมฺมาสปาโท ชาโต, ขตฺติยกุเล ชาโตปิ อภกฺขํ มนุสฺสมํสํ ยสฺมา ภเกฺขสิ, ตสฺมา อตฺตโน นามโคตฺตํ ยถา ปริวเตฺตสิ,

ตถา อหํ อตฺตโน นามโคตฺตํ น ปริวตฺตยามิฯ **โจรญฺจา**ติ โลเก โจรญฺจ ทสกุสลกมฺมปเถสุ อ ฐิตํ นาม วทนฺติฯ **อิโต จุต**นฺติ อิโต จุตํ หุตฺวา อปาเย นิรเย ปติฏฺฐิตํฯ ขตฺติย, ภูมิปาล มหาราช, ตฺวํ มม วจนํ สเจ สทฺทหสิ, สุตโสมํ คณฺหาหิ, เตน สุตโสเมน ยญฺญํ ยชิตฺวาน เอวํ สคฺคํ คมิสฺสสิฯ โภ, โปริสาท มุสาวาทิ ตยา มยฺหํ ''สกลชมฺพุทีเป ราชาโน อาเนตฺวา พหิ กมฺมํ กริสฺสามี''ติ ปฏิสฺสุตํ, อิทานิ เย วา เต วา ทุพฺพลราชาโน อาเนสิ, ชมฺพุทีปตเล เชฏฺฐกํ สุตโสมราชานํ สเจ ตฺวํ น อาเนสฺสสิ, วจนํ เต มุสา นาม โหติ, ตสฺมา สุตโสมํ คณฺหาหีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา เทวตา ปพฺพชิตเวสํ อนฺตรธาเปตฺวา สเกน วเณฺณน อากาเส ตรุณสูริโย วิย ชลมานา อฏฺฐาสิฯ โส ตสฺสา กถํ สุตฺวา รูปญฺจ โอโลเกตฺวา ''กาสิ ตฺว''นฺติ อาหฯ อิมสฺมึ ''รุเกฺข นิพฺพตฺตเทวตา''ติฯ โส ''ทิฏฺฐา เม อตฺตโน, เทวตา''ติ ตุสฺสิตฺวา, ''สามิ เทวราช, มา สุตโสมสฺส การณา จินฺตยิ, อตฺตโน รุกฺขํ ปวิสา''ติ อาหฯ เทวตา ตสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว รุกฺขํ ปาวิสิฯ ตสฺมึ ขเณ สูริโย อตฺถงฺคโต, จโนฺท อุคฺคโตฯ โปริสาโท เวทงฺคกุสโล นกฺขตฺตจารํ ชานาติฯ โส นภํ โอโลเกตฺวา ''เสฺว ผุสฺสนกฺขตฺตํ ภวิสฺสติ, สุตโสโม นฺหายิตุํ อุยฺยานํ คมิสฺสติ, ตตฺถ คณฺหิสฺสามิ, อารโกฺข ปนสฺส มหา ภวิสฺสติ, สมนฺตา ติโยชนํ สกลนครวาสิโน รกฺขนฺตา จริสฺสนฺติ, อสํวิหิเต อารเกฺข ปฐมยาเมเยว มิคาชินํ อุยฺยานํ คนฺตฺวา มงฺคลโปกฺขรณึ โอตริตฺวา ฐสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา โปกฺขรณึ โอรุยฺห ปทุมปเตฺตน สีสํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา อฏฺฐาสิฯ ตสฺส เตเชน มจฺฉกจฺฉปา ทโย โอสกฺกิตฺวา อุทกปริยเนฺต วคฺควคฺคา หุตฺวา วิจรึสุฯ

กุโต ปน ลโทฺธยํ เตโชติ? ปุพฺพโยควเสนฯ โส หิ กสปทสพลสฺส กาเล ขีรสลากภตฺตํ ปฏฺฐเปสิ, เตน มหาถาโม อโหสิฯ อคฺคิสาลญฺจ กาเรตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส สีตวิโนทนตฺถํ อคฺคิญฺจ ทารูนิ จ ทารุเจฺฉทนวาสิญฺจ ผรสุญฺจ อทาสิ, เตน เตชวา อโหสิฯ

เอวํ ตสฺมึ อโนฺตอุยฺยานํ คเตเยว พลวปจฺจูสสมเย สมนฺตา ติโยชนํ อารกฺขํ คณฺหึสุฯ ราชาปิ ปาโตว ภุตฺตปาตราโส อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธวรคโต จตุรงฺคินิยา เสนาย ปริวุโต นครโต นิกฺขมิฯ ตทา ตกฺกสิลโต นโนฺท นาม พฺราหฺมโณ จตโสฺส สตารหา คาถาโย อาทาย วีสติโยนชสตํ มคฺคํ อติกฺกมิตฺวา ตํ นครํ ปตฺวา ทฺวารคาเม วสิตฺวา สูริเย อุคฺคเต นครํ ปวิสโนฺต ราชานํ ปาจีนทฺวาเรน นิกฺขนฺตํ ทิสฺวา หตฺถํ ปสาเรตฺวา ชยาเปสิฯ ราชา ทิสาจกฺขุโก หุตฺวา คจฺฉโนฺต อุนฺนตปฺปเทเส ฐิตสฺส พฺราหฺมณสฺส ปสาริตหตฺถํ ทิสฺวา หตฺถินา ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ –

๓๙๖. ''กิสฺมึ นุ รเฏฺฐ ตว ชาติภูมิ, อถ เกน อเตฺถน อิธานุปฺปโตฺต;
อกฺขาหิ เม พฺราหฺมณ เอตมตฺถํ, กิมิจฺฉสี เทมิ ตยชฺช ปตฺถิต''นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – โภ พฺราหฺมณ, ตว ชาติภูมิ กิสฺมึ รเฏฺฐ อตฺถิ นุ, เกน อเตฺถน ปโยชเนน เหตุภูเตน อิท อิมสฺมึ นคเร อนุปฺปโตฺต, โภ พฺราหฺมณ, มยา ปุจฺฉิโต โส ตฺวํ เอตมตฺถํ เอตํ ปโยชนํ เม มยฺหํ อกฺขาหิ กเถหิ, ตยา ปตฺถิตวตฺถุํ เต ตุยฺหํ อชฺช อิทานิ ททามิ, กึ วตฺถุํ อิจฺฉสีติฯ

อถ นํ โส คาถมาห –

๓๙๗. ''คาถา จตโสฺส ธรณีมหิสฺสร, สุคมฺภีรตฺถา วรสาครูปมา;
ตเวว อตฺถาย อิธาคโตสฺมิ, สุโณหิ คาถา ปรมตฺถสํหิตา''ติฯ

ตตฺถ **ธรณีมหิสฺสรา**ติ ภูมิปาล จตโสฺส คาถา กึ ภูตา?ฯ สุคมฺภีรตฺถา วรสาครูปมา, **ตเวว** ตว เอว อตฺถาย อิธ ฐานํ อนุปฺปตฺโต **อสฺมิ** ภวามิฯ **สุโณหี**ติ กสฺสปทสพเลน เทสิตา ปรมตฺถสํหิตา อิมา สตารหา คาถาโย สุโณหีติ อโตฺถฯ

อิติ วตฺวา, ‘‘มหาราช, อิมา กสฺสปทสพเลน เทสิตา จตโสฺส สตารหา คาถาโย ‘‘ตุเมฺห สุตวิตฺตกา’ติ สุตฺวา ตุมฺหากํ เทเสตุํ อาคโตมฺหี’’ติ อาหฯ ราชา ตุฏฺฐมานโส หุตฺวา, ‘‘อาจริย , สุฏฺฐุ เต อาคตํ, มยา ปน นิวตฺติตุํ น สกฺกา, อชฺช ผุสฺสนกฺขตฺตโยเคน สีสํ นฺหายิตุํ อาคโตมฺหิ, อหํ ปุนทิวเส อาคนฺตฺวา โสสฺสามิ, ตฺวํ มา อุกฺกณฺฐี’’ติ วตฺวา ‘‘คจฺฉถ พฺราหฺมณสฺส อสฺุกเคเห สยนํ ปญฺญาเปตฺวา ฆาสจฺฉาทนํ สํวิทหถา’’ติ อมเจฺจ อาณาเปตฺวา อุยฺยานํ ปาวิสิฯ ตํ อฏฺฐารสหเตฺถน ปากาเรน ปริกฺขิตฺตํ อโหสิฯ ตํ อญฺญมญฺญํ สงฺฆเฏฺฏนฺตา สมนฺตา หตฺถิโน ปริกฺขิปึสุ, ตโต อสฺสา, ตโต รถา, ตโต ธนุคฺคหา, ตโต ปตฺตีติ, สงฺขุภิตมหาสมุโทฺท วิย อุนฺนาเทโนฺต พลกาโย อโหสิฯ อถ ราชา โอฬาริกานิ อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา มสฺสุกมฺมํ กาเรตฺวา อุพฺพฏฺฏิตสรีโร โปกฺขรณิยา อโนฺต ราชวิภเวน นฺหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา อุทกคฺคหณสาฏเกน นิวาเสตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถสฺส ทุสฺสคนฺธมาลาลงฺกาเร อุปนยึสุฯ โปริสาโท จิเนฺตสิ – ‘‘ราชา อลงฺกตกาเล ภาริโก ภวิสฺสติ, สลฺลหุกกาเลเยว นํ คณฺหิสฺสามี’’ติฯ โส นทโนฺต วคฺคโนฺต อุทเก มจฺฉํ อาลุเฬโนฺต วิชฺชุลตา วิย มตฺถเก ขคฺคํ ปริพฺภเมโนฺต ‘‘อหํ อเร มนุสฺสโจโร โปริสาโท’’ติ นามํ สาเวตฺวา องฺคุลึ นลาเฏ ฐเปตฺวา อุทกา อุตฺตริฯ ตสฺส สทฺทํ สุตฺวาว หตฺถาโรหา หตฺถีหิ, อสฺสาโรหา อเสฺสหิ, รถาโรหา รเถหิ ภสฺสึสุฯ พลกาโย คหิตคหิตานิ อาวุธานิ ฉเฑฺฑตฺวา อุเรน ภูมิยํ นิปชฺชิฯ

โปริสาโท สุตโสมํ อุกฺขิปิตฺวา คณฺหิ, เสสราชาโน ปาเท คเหตฺวา อโธสีสเก กตฺวา ปณฺหิยา สีสํ ปหรโนฺต คจฺฉติฯ โพธิสตฺตํ ปน อุปคนฺตฺวา โอนโต อุกฺขิปิตฺวา ขเนฺธ นิสีทาเปสิฯ โส ‘‘ทฺวาเรน คมนํ ปปโญฺจ ภวิสฺสตี’’ติ สมฺมุขฏฺฐาเนเยว อฏฺฐารสหตฺถํ ปาการํ ลงฺฆิตฺวา ปุรโต คลิตมทมตฺตวารณกุเมฺภ อกฺกมิตฺวา ปพฺพตกูฏานิ ปาเตโนฺต วิย วาตชวานํ อสฺสตรานํ ปิเฏฺฐ อกฺกมโนฺต ปาเตตฺวา รถธุรรถสีเสสุ อกฺกมิตฺวา ภมิกํ ภมโนฺต วิย นีลผลกานิ นิโคฺรธปตฺตานิ มทฺทโนฺต วิย เอกเวเคเนว ติโยชนมตฺตํ มคฺคํ คนฺตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข โกจิ สุตโสมสฺสตฺถาย ปจฺฉโต อาคจฺฉโนฺต’’ติ โอโลเกตฺวา กญฺจิ อทิสฺวา สณิกํ คจฺฉโนฺต สุตโสมสฺส เกเสหิ อุทกพินฺทูนิ อตฺตโน อุเร ปติตานิ ทิสฺวา ‘‘มรณสฺส อภายโนฺต นาม นตฺถิ, สุตโสโมปิ มรณภเยน โรทติ มเญฺญ’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๓๙๘. ‘‘น เว รุทนฺติ มติมโนฺต สปญฺญา, พหุสฺสุตา เย พหุฐานจินฺติโน;
ทีปญฺหิ เอตํ ปรมํ นรานํ, ยํ ปณฺฑิตา โสกนุทา ภวนฺติฯ

๓๙๙. ‘‘อตฺตานํ ญาตี อุทาหุ ปุตฺตทารํ, ธญฺญํ ธนํ รชตํ ชาตรูปํ;
กิเมว ตฺวํ สุตโสมานุตเปฺป, โกรพฺยเสฏฺฐ วจนํ สุโณม เตต’’นฺติฯ

ตตฺถ, โภ สุตโสม มหาราช, เย ปณฺฑิตา กึ ภูตา? **มติมโนฺต** อตฺถานตฺถํ การณาการณํ ชานนปญฺญาย สมนฺนาคตา, **สปฺปญฺญา** วิจรณปญฺญาย สมนฺนาคตา, **พหุสฺสุตา** พหุสฺสุตธรา **พหุฏฺฐานจินฺติโน** พหุการณจินฺตนสีลา, เต ปณฺฑิตา มรณภเย อุปฺปเนฺน สติ ภีตา หุตฺวา **เว** เอกเนฺตน **น รุทนฺติ** น ปริเทวนฺติฯ **ทีปํ หี**ติ, โภ สุตโสม มหาราช หิ กสฺมา ปน วทามิ, มหาสมุเทฺท ภินฺนนาวานํ วาณิชกานํ ชนานํ ปติฏฺฐาภูตํ มหาทีปํ อิว, เอวมฺปิ ตถา เอตํ ปณฺฑิตํ อปฺปฏิสรณานํ นรานํ ปรมํฯ **ยํ** เยน การเณน เย ปณฺฑิตา โสกีนํ ชนานํ โสกนุทา ภวนฺติ, โภ สุตโสม มหาราช, ตฺวํ มรณภเยน ปริเทวีติ มเญฺญ มญฺญามิฯ **อตฺตาน**นฺติ, โภ สุต

โสม มหาราช, อตฺตเหตุ อุทาหุ ญาติเหตุ ปุตฺตทารเหตุ อุทาหุ ธญฺญธนรชตชาตรูปเหตุ **กิเมว ตุวํ** กิเมว ธมฺมชาตํ ตุวํ **อนุตเปฺป** อนุตเปฺปยฺยาสิฯ **โกรพฺยเสฏฺฐ** กุรุรฏฺฐวาสีนํ เสฏฺฐ อุตฺตม, โภ มหาราช, เอตํ ตว วจนํ สุโณมาติฯ

สุตโสโม อาห –

๔๐๐. ‘‘เนวาหมตฺตานมนุตฺถุนามิ, น ปุตฺตทารํ น ธนํ น รฏฺฐํ;
สตญฺจ ธโมฺม จริโต ปุราโณ, ตํ สงฺครํ พฺราหฺมณสฺสานุตเปฺปฯ

๔๐๑. ‘‘กโต มยา สงฺคโร พฺราหฺมเณน, รเฏฺฐ สเก อิสฺสริเย ฐิเตน;
ตํ สงฺครํ พฺราหฺมณสปฺปทาย, สจฺจานุรกฺขี ปุนราวชิสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **เนวาหมตฺตานมนุตฺถุนามี**ติ อหํ ตาว อตฺตตฺถาย เนว โรทามิ น โสจามิ, อิเมสมฺปิ ปุตฺตาทีนํ อตฺถาย น โรทามิ น โสจามิ, อปิจ โข ปน **สตํ** ปณฺฑิตานํ จริโต ปุราณธโมฺม อตฺถิ, ยํ สงฺครํ กตฺวา ปจฺฉา อนุตปฺปนํ นาม, ตํ สงฺครํ พฺราหฺมณสฺส อหํ อนุโสจามีติ อโตฺถ ฯ **สจฺจานุรกฺขี**ติ สจฺจํ อนุรกฺขโนฺตฯ โส หิ พฺราหฺมโณ ตกฺกสิลโต กสฺสปทสพเลน เทสิตา จตโสฺส สตารหา คาถาโย อาทาย อาคโต, ตสฺสาหํ อาคนฺตฺกวตฺตํ กาเรตฺวา ‘‘นฺหตฺวา อาคโต สุณิสฺสามิ, ยาว มมาคมนา อาคเมหี’’ติ สงฺครํ กตฺวา อาคโต, ตุวํ ตา คาถาโย โสตุํ อทตฺวาว มํ คณฺหิฯ สเจ มํ วิสฺสเชฺชสิ, ตํ ธมฺมํ สุตฺวา สจฺจานุรกฺขี ปุนราวชิสฺสามีติ วทติฯ

อถ นํ โปริสาโท อาห –

๔๐๑. ‘‘เนวาหเมตํ อภิสทฺทหามิ, สุขี นโร มจฺจุมุขา ปมุโตฺต;
อมิตฺตหตฺถํ ปุนราวเชยฺย, โกรพฺยเสฏฺฐ น หิ มํ อุเปสิฯ

๔๐๓. ‘‘มุโตฺต ตุวํ โปริสาทสฺส หตฺถา, คนฺตฺวา สกํ มนฺทิรํ กามกามี;
มธุรํ ปิยํ ชีวิตํ ลทฺธ ราช, กุโต ตุวํ เอหิสิ เม สกาส’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุขี**ติ สุขปฺปโตฺต หุตฺวาฯ **มจฺจุมุขา ปมุโตฺต**ติ มาทิสสฺส โจรสฺส หตฺถโต มุตฺตตาย มรณมุขา มุโตฺต นาม หุตฺวา **อมิตฺตหตฺถํ ปุนราวเชยฺย** อาคเจฺฉยฺย, อหํ เอตํ วจนํ เนว อภิสทฺทหามิ, โกรพฺยเสฏฺฐ ตุวํ มม สนฺติกํ น หิ อุเปสิฯ **มุโตฺต**ติ สุตโสม ตุวํ โปริสาทสฺส หตฺถโต มุโตฺตฯ **สกํ มนฺทิร**นฺติ ราชธานิเคหํ คนฺตฺวาฯ **กามกามี**ติ กามํ กามยมาโนฯ **ลทฺธา**ติ อติวิย ปิยํ ชีวิตํ ลภิตฺวา ตุวํ **เม** มม สนฺติเก **กุโต** เกน นาม การเณน เอหิสิฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต สีโห วิย อสมฺภิโต อาห –

๔๐๔. ‘‘มตํ วเรยฺย ปริสุทฺธสีโล, น ชีวิตํ ครหิโต ปาปธโมฺม;
น หิ ตํ นรํ ตายติ ทุคฺคตีหิ, ยสฺสาปิ เหตุ อลิกํ ภเณยฺยฯ

๔๐๕. ‘‘สเจปิ วาโต คิริมาวเหยฺย, จโนฺท จ สูริโย จ ฉมา ปเตยฺยุํ;
สพฺพา จ นโชฺช ปฏิโสตํ วเชยฺยุํ, น เตฺววหํ ราช มุสา ภเณยฺยํฯ

๔๐๖. ‘‘นภํ ผเลยฺย อุทธีปิ สุเสฺส, สํวตฺตเย ภูตธรา วสุนฺธรา;
สิลุจฺจโย เมรุ สมูลมุปฺปเต, น เตฺววหํ ราช มุสา ภเณยฺย’’นฺติฯ

ตตฺถ **มตํ วเรยฺยา**ติ โปริสาท โย นโร ปริสุทฺธสีโล ชีวิตเหตุ อณุมตฺตมฺปิ ปาปํ น กโรติ, สีลสมฺปนฺโน หุตฺวา วเรยฺย ตํ มรณํ อิจฺเฉยฺย, ครหิโต ปาปธมฺโม ตํ ชีวิตํ น เสเวยฺย, ทุสฺสีโล ปุคฺคโล ยสฺสาปิ เหตุ อตฺตาทิโนปิ เหตุ อลิกํ วจนํ ภเณยฺย, ตํ นรํ เอวรูปํ ทุคฺคตีหิ ตํ อลิกํ น ตายเตฯ **สเจปิ วาโต คิริมาวเหยฺยา**ติ, สมฺม โปริสาท, ตยา สทฺธิํ เอกาจริยกุเล สิกฺขิโต เอวรูโป สหายโก หุตฺวา อหํ ชีวิตเหตุ มุสา น กเถมิ, กิํ น สทฺทหสิฯ สเจ ปุรตฺถิมาทิเภโท วาโต อุฏฺฐาย มหนฺตํ คิริํ ตูลปิจุํ วิย อากาเส อาวเหยฺย, จนฺโท จ สูริโย จ อตฺตโน อตฺตโน วิมาเนน สทฺธิํ **ฉมา** ปถวิยํ ปเตยฺยุํ, สพฺพาปิ นโชฺช ปติโสตํ วเชยฺยุํ, โภ โปริสาท , เอวรูปํ วจนํ สเจ ภเณยฺย, ตํ สทฺทหิตพฺพํ, อหํ มุสา ภเณยฺยํ อิติ วจนํ ตุยฺหํ ชเนหิ วุตฺตํ, น เตฺวว ตํ สทฺทหิตพฺพํฯ

เอวํ วุเตฺตปิ โส น สทฺทหิเยวฯ อถ โพธิสโตฺต ‘‘อยํ มยฺหํ น สทฺทหติ, สปเถนปิ นํ สทฺทหาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘สมฺม โปริสาท, ขนฺธโต ตาว มํ โอตาเรหิ, สปถํ กตฺวา ตํ สทฺทหาเปสฺสามี’’ติ วุเตฺต เตน โอตาเรตฺวา ภูมิยํ ฐปิโต สปถํ กโรโนฺต อาห –

๔๐๗. ‘‘อสิญฺจ สตฺติญฺจ ปรามสามิ, สปถมฺปิ เต สมฺม อหํ กโรมิ;
ตยา ปมุโตฺต อนโณ ภวิตฺวา, สจฺจานุรกฺขี ปุนราวชิสฺส’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – สมฺม โปริสาท, สเจ อิจฺฉสิ, เอวรูเปหิ อาวุเธหิ สํวิหิตารเกฺข ขตฺติยกุเล เม นิพฺพตฺติ นาม มา โหตูติ อสิญฺจ สตฺติญฺจ ปรามสามิฯ สเจ อเญฺญหิ ราชูหิ อกตฺตพฺพํ อญฺญํ วา ยํ อิจฺฉสิ, ตํ สปถมฺปิ เต, สมฺม, อหํ กโรมิฯ ยถาหํ ตยา ปมุโตฺต คนฺตฺวา พฺราหฺมณสฺส อนโณ หุตฺวา สจฺจมนุรกฺขโนฺต ปุนราคมิสฺสามีติฯ

ตโต โปริสาโท ‘‘อยํ สุตโสโม ขตฺติเยหิ อกตฺตพฺพํ สปถํ กโรติ, กิํ เม อิมินา, เอส เอตุ วา มา วา, อหมฺปิ ขตฺติยราชา, มเมว พาหุโลหิตํ คเหตฺวา เทวตาย พลิกมฺมํ กริสฺสามิ, อยํ อติวิย กิลมตี’’ติ จิเนฺตตฺวา –

๔๐๘. ‘‘โย เต กโต สงฺคโร พฺราหฺมเณน, รเฏฺฐ สเก อิสฺสริเย ฐิเตน;
ตํ สงฺครํ พฺราหฺมณสปฺปทาย, สจฺจานุรกฺขี ปุนราวชสฺสู’’ติฯ

ตตฺถ **ปุนราวชสฺสู**ติ ปุน อาคเจฺฉยฺยาสิฯ

อถ นํ มหาสโตฺต, ‘‘สมฺม, มา จินฺตยิ, จตโสฺส สตารหา คาถา สุตฺวา ธมฺมกถิกสฺส ปูชํ กตฺวา ปาโตวาคมิสฺสามี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๔๐๙. ‘‘โย เม กโต สงฺคโร พฺราหฺมเณน, รเฏฺฐ สเก อิสฺสริเย ฐิเตน;
ตํ สงฺครํ พฺราหฺมณสปฺปทาย, สจฺจานุรกฺขี ปุนราวชิสฺส’’นฺติฯ

อถ นํ โปริสาโท, ‘‘มหาราช, ตุเมฺห ขตฺติเยหิ อกตฺตพฺพํ สปถํ กริตฺถ, ตํ อนุสฺสเรยฺยาถา’’ติ วตฺวา, ‘‘สมฺม โปริสาท, ตฺวํ มํ ทหรกาลโต ปฏฺฐาย ชานาสิ, หาเสนปิ เม มุสา น กถิตปุพฺพา, โสหํ อิทานิ รเชฺช ปติฏฺฐิโต ธมฺมาธมฺมํ ชานโนฺต กิํ มุสา กเถสฺสามิ, สทฺทหสิ มยฺหํ , อหํ เต เสฺว พลิกมฺมํ ปาปุณิสฺสามี’’ติ สทฺทหาปิโต ‘‘เตน หิ คจฺฉ, มหาราช, ตุเมฺหสุ อนาคเตสุ พลิกมฺมํ น ภวิสฺสติ, เทวตาปิ ตุเมฺหหิ วินา น สมฺปฏิจฺฉติ, มา เม พลิกมฺมสฺส อนฺตรายํ กริตฺถา’’ติ มหาสตฺตํ อุยฺโยเชสิฯ โส ราหุมุขา มุตฺตจโนฺท วิย นาคพโล ถามสมฺปโนฺน ขิปฺปเมว นครํ สมฺปาปุณิฯ เสนาปิสฺส ‘‘สุตโสโม ราชา ปณฺฑิโต มธุรธมฺมกถิโก เอกํ เทฺว กถา กเถตุํ

ลภนฺต โปริสาทํ ทเมตฺวา สีหมุขา มุตฺตมตฺตวารโณ วิย อาคมิสฺสติ, ‘อิเม ราชานํ โปริสาทสฺส ทตฺวา อาคตา’ติ มหาชโน ครหิสฺสตี’’ติ จินฺตตฺวา พหินคเรเยว ขนฺธาวารํ กตฺวา ฐิตา ตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘กจฺจิ, มหาราช, โปริสาเทน กิลมิโต’’ติ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘โปริสาเทน มยฺหํ มาตาปิตูหิปิ ทุกฺกรํ กตํ, ตถารูโป นาม จโณฺฑสาหสิโก โปริสาโท มม ธมฺมกถํ สุตฺวา มํ วิสฺสเชฺชสี’’ติ วุเตฺต ราชานํ อลงฺกริตฺวา หตฺถิกฺขนฺธํ อาโรเปตฺวา ปริวาเรตฺวา นครํ ปาวิสิฯ ตํ ทิสฺวา สเพฺพ นาครา ตุสฺสึสุฯ

โสปิ ธมฺมครุตาย ธมฺมโสณฺฑตาย มาตาปิตโร อทิสฺวาว ‘‘ปจฺฉาปิ เน ปสฺสิสฺสามี’’ติ ราชนิเวสนํ ปวิสิตฺวา ราชาสเน นิสีทิตฺวา พฺราหฺมณํ ปโกฺกสาเปตฺวา มสฺสุกมฺมาทีนิสฺส อาณาเปตฺวา ตํ กปฺปิตเกสมสฺสุํ นฺหาตานุลิตฺตํ วตฺถาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ กตฺวา อาเนตฺวา ทสฺสิตกาเล สยํ ปจฺฉา นฺหตฺวา ตสฺส อตฺตโน โภชนํ ทาเปตฺวา ตสฺมึ ภุเตฺต สยํ ภุญฺชิตฺวา ตํ มหารเห ปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา ธมฺมครุกตาย อสฺส คนฺธมาลาทีหิ ปูชํ กตฺวา สยํ นีเจ อาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ มยฺหํ อาภตา สตารหา คาถา สุโณม อาจริยา’’ติ ยาจิฯ ตมตฺถํ ทีเปโนฺต สตฺถา คาถมาห –

๔๑๐. ‘‘มุโตฺต จ โส โปริสาทสฺส หตฺถา, คนฺตฺวาน ตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ;
สุโณมิ คาถาโย สตารหาโย, ยา เม สุตา อสฺสุ หิตาย พฺรเหฺม’’ติฯ

ตตฺถ **เอตทโวจา**ติ เอตํ อโวจฯ

อถ พฺราหฺมโณ โพธิสเตฺตน ยาจิตกาเล คเนฺธหิ หเตฺถ อุพฺพเฏฺฏตฺวา ปสิพฺพกา มโนรมํ โปตฺถกํ นีหริตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ คเหตฺวา ‘‘เตน หิ, มหาราช, กสฺสปทสพเลน เทสิตา ราคมทาทินิมฺมทนา อมตมหานิพฺพานสมฺปาปิกา จตโสฺส สตารหา คาถาโย สุโณหี’’ติ วตฺวา โปตฺถกํ โอโลเกโนฺต อาห –

๔๑๑. ‘‘สกิเทว สุตโสม, สพฺภิ โหติ สมาคโม;
สา นํ สงฺคติ ปาเลติ, นาสพฺภิ พหุ สงฺคโมฯ

๔๑๒. ‘‘สพฺภิเรว สมาเสถ, สพฺภิ กุเพฺพถ สนฺถวํ;
สตํ สทฺธมฺมมญฺญาย, เสโยฺย โหติ น ปาปิโยฯ

๔๑๓. ‘‘ชีรนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา, อโถ สรีรมฺปิ ชรํ อุเปติ;
สตญฺจ ธโมฺม น ชรํ อุเปติ, สโนฺต หเว สพฺภิ ปเวทยนฺติฯ

๔๑๔. ‘‘นภญฺจ ทูเร ปถวี จ ทูเร, ปารํ สมุทฺทสฺส ตทาหุ ทูเร;
ตโต หเว ทูรตรํ วทนฺติ, สตญฺจ ธโมฺม อสตญฺจ ราชา’’ติฯ

ตตฺถ **สกิเทวา**ติ เอกวารเมวฯ **สพฺภี**ติ สปฺปุริเสหิฯ **สา น**นฺติ สา สพฺภิ สปฺปุริเสหิ **สงฺคติ** สมาคโม เอกวารํ ปวโตฺตปิ ตํ ปุคฺคลํ **ปาเลติ** รกฺขติฯ **นาสพฺภี**ติ อสปฺปุริเสหิ ปน **พหุ** สุจิรมฺปิ กโต **สงฺคโม** เอกฏฺฐาเน นิวาโส น ปาเลติ, น ถาวโร โหตีติ อโตฺถฯ **สมาเสถา**ติ สทฺธึ นิสีเทยฺย, สเพฺพปิ อิริยาปเถ ปณฺฑิเตเหว สทฺธึ ปวเตฺตยฺยาติ อโตฺถฯ **สนฺถว**นฺติ มิตฺตสนฺถวํฯ **สตํ สทฺธมฺม**นฺติ ปณฺฑิตานํ พุทฺธาทีนํ สตฺตตึสโพธิปกฺขิยธมฺมสงฺขาตํ สทฺธมฺมํฯ **เสโยฺย**ติ เอตํ ธมฺมํ ญตฺวา วฑฺฒิเยว โหติ, หานิ นาม นตฺถีติ อโตฺถฯ **ราชรถา**ติ ราชูนํ อาโรหนียรถาฯ **สุจิตฺตา**ติ สุปริกมฺมกตาฯ **สพฺภิ ปเวทยนฺตี**ติ พุทฺธาทโย สโนฺต ‘‘สพฺภี’’ติ สงฺขํ คตํ โสภนํ

อุตฺตมํ นิพฺพานํ ปเวเทนฺติ โถเมนฺติ, โส นิพฺพานสงฺขาโต สตํ ธโมฺม ชรํ น อุเปติ น ชีรติฯ **นภ**นฺติ อากาโสฯ **ทูเร**ติ ปถวี หิ สปฺปติฎฺฐา สคหณา, อากาโส นิราลโมฺพ อปฺปติโฎฺฐ, อิติ อุโภ เอเต เอกาพทฺธาปิ วิสํโยคเฎฺฐน อนุปลิตฺตเฎฺฐน จ ทูเร นาม โหนฺติฯ **ปาร**นฺติ โอริมตีร โต ปรตีรํฯ **ตทาหุ**ติ ตํ อาหุฯ

อิติ พฺราหฺมโณ จตโสฺส สตารหา คาถา กสฺสปทสพเลน เทสิตนิยาเมน เทเสตฺวา ตุณฺหี อโหสิ ฯ ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘สปฺผลํ วต เม อาคมน’’นฺติ ตุฎฺฐจิโตฺต หุตฺวา ‘‘อิมา คาถา เนว สาวกภาสิตา, น อิสิภาสิตา, น เกนจิ ภาสิตา, สพฺพญฺญุนาว ภาสิตา, กึ นุ โข อคฺฆนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อิมาสํ สกลมฺปิ จกฺกวาฬํ ยาว พฺรหฺมโลกา สตฺตรตนปุณฺณํ กตฺวา ททมาโนปิ เนว อนุจฺฉวิกํ กาตุํ สโกฺกติ, อหํ โข ปนสฺส ติโยชนสเต กุรฺรเฎฺฐ สตฺตโยชนิเก อินฺทปตฺถนคเร รชฺชํ ทาตุํ ปโหมิ, อตฺถิ นุ ขฺวสฺส รชฺชํ กาเรตุํ ภาคฺย’’นฺติ องฺควิชฺชานุภาเวน โอโลเกโนฺต นาทฺทสฯ ตโต เสนาปติฎฺฐานาทีนิ โอโลเกโนฺต เอกคามโภชกมตฺตสฺสปิ ภาคฺยํ อทิสฺวา ธนลาภสฺส โอโลเกโนฺต โกฎิธนโต ปฎฺฐาย โอโลเกตฺวา จตุนฺนํเยว กหาปณสหสฺสานํ ภาคฺยํ ทิสฺวา ‘‘เอเตฺตเกน นํ ปูเชสฺสามี’’ติ จตโสฺส สหสฺสตฺถวิกา ทาเปตฺวา, ‘‘อาจริย, ตุเมฺห อเญฺญสํ ขตฺติยานํ อิมา คาถา เทเสตฺวา กิตฺตกํ ธนํ ลภถา’’ติ ปุจฺฉติฯ ‘‘เอเกกาย คาถาย สตํ สตํ, มหาราช, เตเนว ตา สตารหา นาม ชาตา’’ติฯ อถ นํ มหาสโตฺต, ‘‘อาจริย, ตฺวํ อตฺตนา คเหตฺวา วิเกฺกยฺยภณฺฑสฺส อคฺฆมฺปิ น ชานาสิ , อิโต ปฎฺฐาย เอเกกา คาถา สหสฺสารหา นาม โหนฺตู’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๔๑๕. ‘‘สหสฺสิยา อิมา คาถา, นหิมา คาถา สตารหา;
จตฺตาริ ตฺวํ สหสฺสานิ, ขิปฺปํ คณฺหาหิ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – พฺราหฺมณ, อิมา คาถา สหสฺสิยา สหสฺสารหา, อิมา คาถา สตารหา น หิ โหนฺตุ, พฺราหฺมณ, ตฺวํ จตฺตาริ สหสฺสานิ ขิปฺปํ คณฺหาติฯ

อถสฺส เอกํ สุขยานกํ ทตฺวา ‘‘พฺราหฺมณํ โสตฺถินา เคหํ สมฺปาเปถา’’ติ ปุริเส อาณาเปตฺวา ตํ อุโยฺยเชสิฯ ตสฺมึ ขเณ ‘‘สุตโสมรญฺญา สตารหา คาถา สหสฺสารหา กตฺวา ปูชิตา สาธุ สาธู’’ติ มหาสาธุการสโทฺท อโหสิฯ ตสฺส มาตาปิตโร ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กึ สโทฺท นาเมสา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ยถาภูตํ สุตฺวา อตฺตโน ธนโลภตาย มหาสตฺตสฺส กุชฺฌึสุฯ โสปิ พฺราหฺมณํ อุโยฺยเชตฺวา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฎฺฐาสิฯ อถสฺส ปิตา ‘‘กถํ, ตาต, เอวรูปสฺส สาหสิกสฺส โจรสฺส หตฺถโต มุโตฺตสี’’ติ ปฎิสนฺถารมตฺตมฺปิ อกตฺวา อตฺตโน ธนโลภตาย ‘‘สจฺจํ กิร, ตาต, ตยา จตโสฺส คาถา สุตฺวา จตฺตาริ สหสฺสานิ ทินฺนานี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุเตฺต คาถมาห –

๔๑๖. ‘‘อาสีติยา นาวุติยา จ คาถา, สตารหา จาปิ ภเวยฺย คาถา;
ปจฺจตฺตเมว สุตโสม ชานหิ, สหสฺสิยา นาม กา อตฺถิ คาถา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – คาถา นาม, ตาต, อาสีติยา จ นาวุติยา จ สตารหา จาปิ ภเวยฺย, ปจฺจตฺตเมว อตฺตนาว ชานาหิ, สหสฺสารหา นาม คาถา กา กสฺส สนฺติเก อตฺถีติฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘นาหํ, ตาต, ธเนน วุทฺธึ อิจฺฉามิ, สุเตน ปน อิจฺฉามี’’ติ สญฺญาเปโนฺต อาห –

๔๑๗. ‘‘อิจฺฉามิ โวหํ สุตวุทฺธิมตฺตโน, สโนฺตติ มํ สปฺปุริสา ภเชยฺยุํ;

อหํ สวนฺตีหิ มโหทธีว, น หิ ตาต ตปฺปามิ สุภาสิเตนฯ

๔๑๘. ‘‘อคฺคิ ยถา ติณกฏฺฐํ ทหนฺโต, น กปฺปตี สาคโรว นทีภิ;
เอวมฺปิ เต ปณฺฑิตา ราชเสฏฺฐ, สุตฺวา น ตปฺปนฺติ สุภาสิเตนฯ

๔๑๙. ‘‘สกสฺส ทาสสฺส ยทา สุโณมิ, คาถํ อหํ อตฺถวตึ ชนินฺท;
ตเมว สกฺกจฺจ นิสามยามิ, น หิ ตาต ธมฺมสุ มมตฺถิ ติตฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **โว**ติ นิปาตมตฺตํฯ ‘‘สโนฺต’’ติ เอเต จ มํ ภเชยฺยุํ อิติ อิจฺฉามิฯ **สวนฺตีหี**ติ นทีหิฯ **สกสฺสา**ติ ติฏฺฐตุ, นนฺท, พฺราหฺมโณ, ยทา อหํ อตฺตโน ทาสสฺสปิ สนฺติเก สุโณมิ, ตาต, ธเมฺมสุ มม ติตฺติ น หิ อตฺถีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘มา มํ, ตาต, ธนเหตุ ปริภาสสิ, อหํ ธมฺมํ สุตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ สปถํ กตฺวา อาคโต, อิทานาหํ โปริสาทสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามิ, อิทํ เต รชฺชํ คณฺหถา’’ติ รชฺชํ นิยฺยาเทโนฺต คาถมาห –

๔๒๐. ‘‘อิทํ เต รฏฺฐํ สธนํ สโยคฺคํ, สกายุรํ สพฺพกามูปปนฺนํ;
กึ กามเหตุ ปริภาสสิ มํ, คจฺฉามหํ โปริสาทสฺส ญเตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **ญเตฺต**ติ สนฺติเกฯ

ตสฺมึ สมเย ปิตุรโญฺญ หทยํ อุณฺหํ อโหสิฯ โส, ‘‘ตาต สุตโสม, กึ นาเมตํ กเถสิ, มยํ จตุรงฺคินิยา เสนาย โจรํ คเหสฺสามา’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๔๒๑. ‘‘อตฺตานุรกฺขาย ภวนฺติ เหเต, หตฺถาโรหา รถิกา ปตฺติกา จ;
อสฺสาโรหา เย จ ธนุคฺคหาเส, เสนํ ปยุญฺชาม หนาม สตฺตุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **หนามา**ติ สเจ เอวํ ปโยชิตา เสนา ตํ คเหตุํ น สโกฺกนฺติ, อถ นํ สกลรฏฺฐวาสิโน คเหตฺวา คนฺตฺวา หนาม สตฺตุํ, มาเรม ตํ อมฺหากํ ปจฺจามิตฺตนฺติ อโตฺถฯ

อถ นํ มาตาปิตโร อสฺสุปุณฺณมุขา โรทมานา วิลปนฺตา, ‘‘ตาต, มา คจฺฉ, คนฺตุํ น ลพฺภา’’ติ ยาจิํสุฯ โสฬสสหสฺสา นาฏกิตฺถิโยปิ เสสปริชโนปิ ‘‘อเมฺห อนาเถ กตฺวา กุหึ คจฺฉสิ, เทวา’’ติ ปริเทวิํสุฯ สกลนคเร โกจิ สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘สุตโสโม โปริสาทสฺส กิร ปฏิญฺญํ ทตฺวา อาคโต, อิทานิ จตโสฺส สตารหา คาถา สุตฺวา ธมฺมกถิกสฺส สกฺการํ กตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ปุนปิ กิร โจรสฺส สนฺติกํ คมิสฺสตี’’ติ สกลนครํ เอกโกลาหลํ อโหสิฯ โสปิ มาตาปิตูนํ วจนํ สุตฺวา คาถมาห –

๔๒๒. ‘‘สุทุกฺกรํ โปริสาโท อกาสิ, ชีวํ คเหตฺวาน อวสฺสชี มํ;
ตํ ตาทิสํ ปุพฺพกิจฺจํ สรโนฺต, ทุเพฺภ อหํ ตสฺส กถํ ชนินฺทา’’ติฯ

ตตฺถ **ชีวํ คเหตฺวานา**ติ ชีวคฺคาหํ คเหตฺวาฯ **ตํ ตาทิส**นฺติ ตํ เตน กตํ ตถารูปํฯ **ปุพฺพกิจฺจ**นฺติ ปุริมํ อุปการํฯ **ชนินฺทา**ติ ปิตรํ อาลปติฯ

โส มาตาปิตโร อสฺสาเสตฺวา, ‘‘อมฺม ตาตา, ตุเมฺห มยฺหํ มา จินฺตยิตฺถ, กตกลฺยาโณ อหํ, มม ฉกามสฺสคฺคิสฺสริยํ น ทุลฺลภ’’นฺติ มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา เสสชนํ อนุสา

สิตฺวา ปกฺกามิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๔๒๓.‘‘วนฺทิตฺวา โส ปิตรํ มาตรญฺจ, อนุสาสิตฺวา เนคมญฺจ พลญฺจ;
สจฺจวาที สจฺจานุรกฺขมาโน, อคมาสิ โส ยตฺถ โปริสาโท’’ติฯ

ตตฺถ **สจฺจานุรกฺขมาโน**ติ สจฺจํ อนุรกฺขมาโนฯ **อคมาสี**ติ ตํ รตฺติํ นิเวสเนเยว วสิตฺวา ปุนทิวเส อรุณุคฺคมนเวลาย มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา เสสชนํ อนุสาสิตฺวา อสฺสุมุเขน นานปฺปการํ ปริเทวเนฺตน อิตฺถาคาราทินา มหาชเนน อนุคโต นครา นิกฺขมฺม ตํ ชนํ นิวเตฺตตุํ อสโกฺกเนฺต มหามเคฺค ทณฺฑเกน ติริยํ เลขํ กฑฺฒิตฺวา ‘‘สเจ มยิ สิเนโห อตฺถิ, อิมํ มา อติกฺกมิํสู’’ติ อาหฯ มหาชโน สีลวโต เตชวนฺตสฺส อาณํ อติกฺกมิตุํ อสโกฺกเนฺต มหาสเทฺทน ปริเทวมาโน ตํ สีหวิชมฺภิเตน คจฺฉนฺตํ โอโลเกตฺวา ตสฺมิํ ทสฺสนูปจารํ อติกฺกเนฺต เอกรวํ รวเนฺต นครํ ปาวิสิฯ โสปิ อาคตมเคฺคเนว ตสฺส สนฺติกํ คโตฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อคมาสิ โส ยตฺถ โปริสาโท’’**ติฯ

ตโต โปริสาโท จิเนฺตสิ – ‘‘สเจ มม สหาโย สุตโสโม อาคนฺตุกาโม, อาคจฺฉตุ, อนาคนฺตุกาโม, อนาคจฺฉตุ, รุกฺขเทวตา ยํ มยฺหํ อิจฺฉติ , ตํ กโรตุ, อิเม ราชาโน มาเรตฺวา ปญฺจมธุรมํเสน พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ จิตกํ กตฺวา อคฺคิํ ชาเลตฺวา ‘‘องฺคารราสิ ตาว โหตู’’ติ ตสฺส สูเล ตจฺฉนฺตสฺส นิสินฺนกาเล สุตโสโม อาคโตฯ อถ นํ โปริสาโท ทิสฺวา ตุฎฺฐจิโตฺต, ‘‘สมฺม, คนฺตฺวา กตฺตพฺพกิจฺจํ เต กต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ มหาสโตฺต, ‘‘อาม มหาราช, กสฺสปทสพเลน เทสิตา คาถา เม สุตา, ธมฺมกถิกสฺส จ สกฺกาโร กโต, ตสฺมา คนฺตฺวา กตฺตพฺพกิจฺจํ กตํ นาม โหตี’’ติ ทเสฺสตุํ คาถมาห –

๔๒๔.‘‘กโต มยา สงฺคโร พฺราหฺมเณน, รเฎฺฐ สเก อิสฺสริเย ฐิเตน;
ตํ สงฺครํ พฺราหฺมณสปฺปทาย, สจฺจานุรกฺขี ปุนราคโตสฺมิ;
ยชสฺสุ ยญฺญํ ขาท มํ โปริสาทา’’ติฯ

ตตฺถ **ยชสฺสู**ติ มํ มาเรตฺวา เทวตาย วา ยญฺญํ ยชสฺสุ, มํสํ วา เม ขาทาหีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา โปริสาโท ‘‘อยํ ราชา น ภายติ, วิคตมรณภโย หุตฺวา กเถติ, กิสฺส นุ โข เอส อานุภาโว’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อญฺญํ นตฺถิ, อยํ ‘กสฺสปทสพเลน เทสิตา คาถา เม สุตา’ติ วทติ, ตาสํ เอเตน อาสฺภาเวน ภวิตพฺพํ, อหมฺปิ ตํ กถาเปตฺวา ตา คาถาโย โสสฺสามิ, เอวํ อหมฺปิ นิพฺภโย ภวิสฺสามี’’ติ สนฺนิฎฺฐานํ กตฺวา คาถมาห –

๔๒๕.‘‘น หายเต ขาทิตํ มยฺหํ ปจฺฉา, จิตกา อยํ ตาว สธูมิกาว;
นิทฺธูมเก ปจิตํ สาธุปกฺกํ, สุโณมิ คาถาโย สตารหาโย’’ติฯ

ตตฺถ **ขาทิต**นฺติ ขาทนํฯ ตํ ขาทนํ มยฺหํ ปจฺฉา วา ปุเร วา น ปริหายติ, ปจฺฉาปิ หิ ตฺวํ มยา ขาทิตโพฺพวฯ **นิทฺธูมเก ปจิต**นฺติ นิทฺธูเม นิชฺฌาเล องฺคิมฺหิ ปกฺกมํสํ สาธุปกฺกํ นาม โหติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘อยํ โปริสาโท ปาปธโมฺม, อิมํ โถกํ นิคฺคเหตฺวา ลชฺชาเปตฺวา กเถสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๔๒๖.‘‘อธมฺมิโก ตฺวํ โปริสาทกาสิ, รฎฺฐา จ ภโฎฺฐ อุทรสฺส เหตุ;

ธมฺมญฺจิมา อภิวทนฺติ คาถา, ธโมฺม จ อธโมฺม จ กุหึ สเมติฯ

๔๒๗. ‘‘อธมฺมิกสฺส ลุทฺทสฺส, นิจฺจํ โลหิตปาณิโน;
นตฺถิ สจฺจํ กุโต ธโมฺม, กึ สุเตน กริสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺมญฺจิมา**ติ อิมา จ คาถา นวโลกุตฺตรธมฺมํ อภิวทนฺติฯ **กุหึ สเมตี**ติ กตฺถ สมาคจฺฉติฯ ธโมฺม หิ สุคตึ ปาเปติ นิพฺพานํ วา, อธโมฺม ทุคฺคตึฯ **กุโต ธโมฺม**ติ วจีสจฺจมตฺตมฺปิ นตฺถิ, กุโต ธโมฺมฯ **กึ สุเตนา**ติ ตฺวํ เอเตน สุเตน กึ กริสฺสสิ, มตฺติกาภาชนํ วิย หิ สีหวสาย อภาชนํ ตฺวํ ธมฺมสฺสฯ

โส เอวํ กถิเตปิ เนว กุชฺฌิฯ กสฺมา? มหาสตฺตสฺส เมตฺตาภาวนาย มหเตฺตนฯ อถ นํ ‘‘กึ ปน สมฺม สุตโสม อหเมว อธมฺมิโก’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๔๒๘. ‘‘โย มํสเหตุ มิควํ จเรยฺย, โย วา หเน ปุริสมตฺตเหตุ;
อุโภปิ เต เปจฺจ สมา ภวนฺติ, กสฺมา โน อธมฺมิกํ พฺรูสิ มํ ตฺว’’นฺติฯ

ตตฺถ **กสฺมา โน**ติ เย ชมฺพุทีปตเล ราชาโน อลงฺกตปฏิยตฺตา มหาพลปริวารา รถวรคตา มิควํ จรนฺตา ติขิเณหิ สเรหิ มิเค วิชฺฌิตฺวา มาเรนฺติ, เต อวตฺวา กสฺมา ตฺวํ มเญฺญว อธมฺมิกนฺติ วทติฯ ยทิ เต นิโทฺทสา, อหมฺปิ นิโทฺทโส เอวาติ ทีเปติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ตสฺส ลทฺธึ ภินฺทโนฺต คาถมาห –

๔๒๙. ‘‘ปญฺจ ปญฺจ น ขา ภกฺขา, ขตฺติเยน ปชานตา;
อภกฺขํ ราช ภเกฺขสิ, ตสฺมา อธมฺมิโก ตุว’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – สมฺม โปริสาท, ขตฺติเยน นาม ขตฺติยธมฺมํ ชานเนฺตน ปญฺจ ปญฺจ หตฺถิอาทโย ทเสว สตฺตา มํสวเสน น ขา ภกฺขา น โข ขาทิตพฺพยุตฺตกาฯ ‘‘น โข’’เตฺวว วา ปาโฐฯ อปโร นโย ขตฺติเยน ขตฺติยธมฺมํ ชานเนฺตน ปญฺจนเขสุ สเตฺตสุ สสโก, สลฺลโก, โคธา, กปิ กุโมฺมติ อิเม ปเญฺจว สตฺตา ภกฺขิตพฺพยุตฺตกา, น อเญฺญ, ตฺวํ ปน อภกฺขํ มนุสฺสมํสํ ภเกฺขสิ, เตน อธมฺมิโกติฯ

อิติ โส นิคฺคหํ ปตฺวา อญฺญํ นิสฺสรณํ อทิสฺวา อตฺตโน ปาปํ ปฏิจฺฉาเทโนฺต คาถมาห –

๔๓๐. ‘‘มุโตฺต ตุวํ โปริสาทสฺส หตฺถา, คนฺตฺวา สกํ มนฺทิรํ กามกามี;
อมิตฺตหตฺถํ ปุนราคโตสิ, น ขตฺตธเมฺม กุสโลสิ ราชา’’ติฯ

ตตฺถ **น ขตฺตธเมฺม**ติ ตฺวํ ขตฺติยธมฺมสงฺขาเต นีติสเตฺถ น กุสโลสิ, อตฺตโน อตฺถานตฺถํ น ชานาสิ, อการเณเนว เต โลเก ปณฺฑิโตติ กิตฺติ ปตฺถฏา, อหํ ปน เต ปณฺฑิตภาวํ น ปสฺสามิ น ชานามิ, อติพาโลสีหิ วทติฯ

อถ นํ มหาสโตฺต, ‘‘สมฺม, ขตฺติยธเมฺม กุสเลน นาม มาทิเสเนว ภวิตพฺพํฯ อหญฺหิ ตํ ชานามิ, น ปน ตทตฺถาย ปฏิปชฺชามี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๔๓๑. ‘‘เย ขตฺตธเมฺม กุสลา ภวนฺติ, ปาเยน เต เนรยิกา ภวนฺติ;
ตสฺมา อหํ ขตฺตธมฺมํ ปหาย, สจฺจานุรกฺขี ปุนราคโตสฺมิ;

ยชสฺสุ ยญฺญํ ขาท มํ โปริสาทา’’ติฯ

ตตฺถ **กุสลา**ติ ตทตฺถาย ปฏิปชฺชนกุสลาฯ **ปาเยนา**ติ เยภุเยฺยน เนรยิกาฯ เย ปน ตตฺถ น นิพฺพตฺตนฺติ, เต เสสาปาเยสุ นิพฺพตฺตนฺติฯ

โปริสาโท อาห –

๔๓๒. ‘‘ปาสาทวาสา ปถวีควาสฺสา, กามิตฺถิโย กาสิกจนฺทนญฺจ;
สพฺพํ ตหิํ ลภสิ สามิตาย, สเจฺจน กิํ ปสฺสสิ อานิสํส’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปาสาทวาสา**ติ, สมฺม สุตโสม, ตว ติณฺณํ อุตูนํ อนุจฺฉวิกา ทิพฺพวิมานกปฺปา ตโย นิวาสปาสาทาฯ **ปถวีควาสฺสา**ติ ปถวี จ คาโว จ อสฺสา จ พหูฯ **กามิตฺถิโย**ติ กามวตฺถุภูตา อิตฺถิโยฯ **กาสิกจนฺทนญฺจา**ติ กาสิกวตฺถญฺจ โลหิตจนฺทนญฺจฯ **สพฺพํ ตหิ**นฺติ เอตญฺจ อญฺญญฺจ อุปโภคปริโภคํ สพฺพํ ตฺวํ ตหิํ อตฺตโน นคเร **สามิตาย ลภสิ,** สามี หุตฺวา ยถา อิจฺฉสิ, ตถา ปริภุญฺชิตุํ ลภติ, โส ตฺวํ สพฺพเมตํ ปหาย สจฺจานุรกฺขี อิธาคจฺฉโนฺต สเจฺจน กิํ อานิสํสํ ปสฺสสีติฯ

โพธิสโตฺต อาห –

๔๓๓. ‘‘เย เกจิเม อตฺถิ รสา ปถพฺยา, สจฺจํ เตสํ สาทุตรํ รสานํ;
สเจฺจ ฐิตา สมณพฺราหฺมณา จ, ตรนฺติ ชาติมรณสฺส ปาร’’นฺติฯ

ตตฺถ **สาทุตร**นฺติ ยสฺมา สเพฺพปิ รสา สตฺตานํ สจฺจกาเลเยว ปณีตา มธุรา โหนฺติ, ตสฺมา สจฺจํ เตสํ สาทุตรํ รสานํ, ยสฺมา วา วิรติสจฺจวจีสเจฺจ ฐิตา ชาติมรณสงฺขาตสฺส เตภูมกวฏฺฏสฺส ปารํ อมตมหานิพฺพานํ ตรนฺติ ปาปุณนฺติ, ตสฺมาปิ ตํ สาทุตรนฺติฯ

เอวมสฺส มหาสโตฺต สเจฺจ อานิสํสํ กเถสิฯ ตโต โปริสาโท วิกสิตปทุมปุณฺณจนฺทสสฺสิริกเมวสฺส มุขํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ สุตโสโม องฺคารจิตกํ มญฺจ สูลํ ตจฺฉนฺตํ ปสฺสติ, จิตฺตุตฺราสมตฺตมฺปิสฺส นตฺถิ, กิํ นุ โข เอส สตารหคาถานํ อานุภาโว, อุทาหุ สจฺจสฺส, อญฺญเสฺสว วา กสฺสจี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว น’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๔๓๔. ‘‘มุโตฺต ตุวํ โปริสาทสฺส หตฺถา, คนฺตฺวา สกํ มนฺทิรํ กามกามี;
อมิตฺตหตฺถํ ปุนราคโตสิ, น หิ นูน เต มรณภยํ ชนินฺท;
อลีนจิโตฺต อสิ สจฺจวาที’’ติฯ

มหาสโตฺตปิสฺส อาจิกฺขโนฺต อาห –

๔๓๕. ‘‘กตา เม กลฺยาณา อเนกรูปา, ยญฺญา ยิฏฺฐา เย วิปุลา ปสตฺถา;
วิโสธิโต ปรโลกสฺส มโคฺค, ธเมฺม ฐิโต โก มรณสฺส ภาเยฯ

๔๓๖. ‘‘กตา เม กลฺยาณา อเนกรูปา, ยญฺญา ยิฏฺฐา เย วิปุลา ปสตฺถา;
อนานุตปฺปํ ปรโลกํ คมิสฺสํ, ยชสฺสุ ยญฺญํ อท มํ โปริสาทฯ

๔๓๗. ‘‘ปิตา จ มาตา จ อุปฏฺฐิตา เม, ธเมฺมน เม อิสฺสริยํ ปสตฺถํ;
วิโสธิโต ปรโลกสฺส มโคฺค, ธเมฺม ฐิโต โก มรณสฺส ภาเยฯ

๔๓๘.‘‘ปิตา จ มาตา จ อุปฏฺฐิตา เม, ธมฺเมน เม อิสฺสริยํ ปสตฺถํ;
อนานุตปฺปํ ปรโลกํ คมิสฺสํ, ยชสฺสุ ยญฺญํ อท มํ โปริสาทฯ

๔๓๙.‘‘ญาตีสุ มิเตฺตสุ กตา เม การา, ธมฺเมน เม อิสฺสริยํ ปสตฺถํ;
วิโสธิโต ปรโลกสฺส มโคฺค, ธเมฺม ฐิโต โก มรณสฺส ภาเยฯ

๔๔๐.‘‘ญาตีสุ มิเตฺตสุ กตา เม การา, ธมฺเมน เม อิสฺสริยํ ปสตฺถํ;
อนานุตปฺปํ ปรโลกํ คมิสฺสํ, ยชสฺสุ ยญฺญํ อท มํ โปริสาทฯ

๔๔๑.‘‘ทินฺนํ เม ทานํ พหุธา พหูนํ, สนฺตปฺปิตา สมณพฺราหฺมณา จ;
วิโสธิโต ปรโลกสฺส มโคฺค, ธเมฺม ฐิโต โก มรณสฺส ภาเยฯ

๔๔๒.‘‘ทินฺนํ เม ทานํ พหุธา พหูนํ, สนฺตปฺปิตา สมณพฺราหฺมณา จ;
อนานุตปฺปํ ปรโลกํ คมิสฺสํ, ยชสฺสุ ยญฺญํ อท มํ โปริสาทา’’ติฯ

ตตฺถ **กลฺยาณา**ติ กลฺยาณกมฺมาฯ **อเนกรูปา**ติ ทานาทิวเสน อเนกวิธาฯ **ยญฺญา**ติ ทสวิธทานวตฺถุปริจฺจาควเสน อติวิปุลา ปณฺฑิเตหิ ปสตฺถา ยญฺญาปิ ยิฏฺฐา ปวตฺติตาฯ **ธเมฺม ฐิโต**ติ เอวํ ธเมฺม ปติฏฺฐิโต มาทิโส โก นาม มรณสฺส ภาเยยฺยฯ **อนานุตปฺป**นฺติ อนานุตปฺปมาโนฯ **ธเมฺมน เม อิสฺสริยํ ปสตฺถ**นฺติ ทสวิธํ ราชธมฺมํ อโกเปตฺวา ธเมฺมเนว มยา รชฺชํ ปสาสิตํฯ **การา**ติ ญาตีสุ ญาติกิจฺจานิ, มิเตฺตสุ จ มิตฺตกิจฺจานิฯ **ทาน**นฺติ สวตฺถุกเจตนาฯ **พหุธา**ติ พหูหิ อากาเรหิฯ **พหูน**นฺติ น ปญฺจนฺนํ, น ทสนฺนํ, สตสฺสปิ สหสฺสสฺสปิ สตสหสฺสสฺสปิ ทินฺนเมวฯ **สนฺตปฺปิตา**ติ คหิตคหิตภาชนานิ ปูเรตฺวา สุฎฺฐุ ตปฺปิตาฯ

ตํ สุตฺวา โปริสาโท ‘‘อยํ สุตโสมมหาราชา สปฺปุริโส ญาณสมฺปโนฺน มธุรธมฺมกถิโก, สจาหํ เอตํ ขาเทยฺยํ, มุทฺธา เม สตฺตธา ผเลยฺย, ปถวี วา ปน เม วิวรํ ทเทยฺยา’’ติ ภีตตสิโต หุตฺวา, ‘‘สมฺม, น ตฺวํ มยา ขาทิตพฺพรูโป’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๔๔๓.‘‘วิสํ ปชานํ ปุริโส อเทยฺย, อาสีวิสํ ชลิตมุคฺคเตชํ;
มุทฺธาปิ ตสฺส วิผเลยฺย สตฺตธา, โย ตาทิสํ สจฺจวาทิํ อเทยฺยา’’ติฯ

ตตฺถ **วิส**นฺติ ตเตฺถว มารณสมตฺถํ หลาหลวิสํฯ **ชลิต**นฺติ อตฺตโน วิสเตเชน ชลิตํ เตเนว อุคฺคเตชํ อคฺคิกฺขนฺธํ วิย จรนฺตํ อาสีวิสํ วา ปน โส คีวาย คเณฺหยฺยฯ

อิติ โส มหาสตฺตํ ‘‘หลาหลวิสสทิโส ตฺวํ, โก ตํ ขาทิสฺสตี’’ติ วตฺวา คาถา โสตุกาโม ตํ ยาจิตฺวา เตน ธมฺมคารวชนนตฺถํ ‘‘เอวรูปานํ อนวชฺชคาถานํ ตฺวํ อภาชน’’นฺติ ปฏิกฺขิโตฺตปิ ‘‘สกลชมฺพุทีเป อิมินา สทิโส ปณฺฑิโต นตฺถิ, อยํ มม หตฺถา มุจฺจิตฺวา คนฺตฺวา ตา คาถา สุตฺวา ธมฺมกถิกสฺส สกฺการํ กตฺวา นลาเฏฺน มจฺจุํ อาทาย ปุนาคโต, อติวิย สาธุรูปา คาถา ภวิสฺสนฺตี’’ติ สุฏฺฐุตรํ สญฺชาตธมฺมสฺสวนาทโร หุตฺวา ตํ ยาจโนฺต คาถมาห –

๔๔๔.‘‘สุตฺวา ธมฺมํ วิชานนฺติ, นรา กลฺยาณปาปกํ;
อปิ คาถา สุณิตฺวาน, ธเมฺม เม รมเต มโน’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ‘‘สมฺม สุตโสม, นรา นาม ธมฺมํ สุตฺวา กลฺยาณมฺปิ ปาปกมฺปิ ชานนฺติ, อเปฺปว นาม ตา คาถา สุตฺวา มมปิ กุสลกมฺมปถธเมฺม มโน รเมยฺยา’’ติฯ

อถ มหาสโตฺต ‘‘โสตุกาโม ทานิ โปริสาโท, กเถสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘เตน หิ, สมฺม, สาธุกํ สุณาหี’’ติ ตํ โอหิตโสตํ กตฺวา นนฺทพฺราหฺมเณน กถิตนิยาเมเนว คาถานํ ถุตึ กตฺวา ฉสุ กามาวจรเทเวสุ เอกโกลาหลํ กตฺวา เทวตาสุ สาธุการํ ททมานาสุ โปริสาทสฺส ธมฺมํ กเถสิ –

๔๔๕.‘‘สกิเทว มหาราช, สพฺภิ โหติ สมาคโม;
สา นํ สงฺคติ ปาเลติ, นาสพฺภิ พหุ สงฺคโมฯ

๔๔๖.‘‘สพฺภิเรว สมาเสถ, สพฺภิ กุพฺเพถ สนฺถวํ;
สตํ สทฺธมฺมมญฺญาย, เสโยฺย โหติ น ปาปิโยฯ

๔๔๗.‘‘ชีรนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา, อโถ สรีรมฺปิ ชรํ อุเปติ;
สตญฺจ ธโมฺม น ชรํ อุเปติ, สโนฺต หเว สพฺภิ ปเวทยนฺติฯ

๔๔๘.‘‘นภญฺจ ทูเร ปถวี จ ทูเร, ปารํ สมุทฺทสฺส ตทาหุ ทูเร;
ตโต หเว ทูรตรํ วทนฺติ, สตญฺจ ธโมฺม อสตญฺจ ราชา’’ติฯ

ตสฺส เตน สุกถิตตฺตา เจว อตฺตโน ปณฺฑิตภาเวน จ ตา คาถา สพฺพญฺญุพุทฺธกถิตา วิยาติ จินฺเตนฺตสฺส สกลสรีรํ ปญฺจวณฺณาย ปีติยา ปริปูริ, โพธิสเตฺต มุทุจิตฺตํ อโหสิ, เสตจฺฉตฺตทายกํ ปิตรํ วิย นํ อมญฺญิฯ โส ‘‘อหํ สุตโสมสฺส ทาตพฺพํ กิญฺจิ หิรญฺญสุวณฺณํ น ปสฺสามิ, เอเกกาย ปนสฺส คาถาย เอเกกํ วรํ ทสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา คาถมาห –

๔๔๙.‘‘คาถา อิมา อตฺถวตี สุพฺยญฺชนา, สุภาสิตา ตุยฺห ชนินฺท สุตฺวา;
อานนฺทิ วิโตฺต สุมโน ปตีโต, จตฺตาริ เต สมฺม วเร ททามี’’ติฯ

ตตฺถ **อานนฺที**ติ อานนฺทชาโตฯ เสสานิ ตเสฺสว เววจนานิฯ จตฺตาโรปิ เหเต ตุฎฺฐาการา เอวฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘กึ นาม ตฺวํ วรํ ทสฺสสี’’ติ อปสาเทโนฺต คาถมาห –

๔๕๐.‘‘โย นตฺตโน มรณํ พุชฺฌสิ ตุวํ, หิตาหิตํ วินิปาตญฺจ สคฺคํ;
คิโทฺธ รเส ทุจฺจริเต นิวิโฎฺฐ, กึ ตฺวํ วรํ ทสฺสสิ ปาปธมฺมฯ

๔๕๑.‘‘อหญฺจ ตํ ‘เทหิ วร’นฺติ วชฺชํ, ตฺวํ จาปิ ทตฺวา น อวากเรยฺย;
สนฺทิฎฺฐิกํ กลหมิมํ วิวาทํ, โก ปณฺฑิโต ชานมุปพฺพเชยฺยา’’ติฯ

ตตฺถ **โย**ติ โย ตฺวํ ‘‘มรณธโมฺมหมสฺมี’’ติ อตฺตโนปิ มรณํ น พุชฺฌสิ น ชานาสิ, ปาปกมฺมเมว กโรสิฯ **หิตาหิต**นฺติ ‘‘อิทํ เม กมฺมํ หิตํ, อิทํ อหิตํ, อิทํ วินิปาตํ เนสฺสติ, อิทํ สคฺค’’นฺติ น ชานาสิฯ **รเส**ติ มนุสฺสมํสรเสฯ **วชฺช**นฺติ วเทยฺยํฯ **น อวากเรยฺยา**ติ วาจาย ทตฺวา ‘‘เทหิ เม วร’’นฺติ วุจฺจมาโน น อวากเรยฺยาสิ น ทเทยฺยาสิฯ **อุปพฺพเชยฺยา**ติ โก อิมํ กลหํ ปณฺฑิโต อุปคเจฺฉยฺยฯ

ตโต โปริสาโท ‘‘นายํ มยฺหํ สทฺทหติ, สทฺทหาเปสฺสามิ น’’นฺติ คาถมาห –

๔๕๒.‘‘น ตํ วรํ อรหติ ชนฺตุ ทาตุํ, ยํ วาปิ ทตฺวา น อวากเรยฺย;
วรสฺสุ สมฺม อวิกมฺปมาโน, ปาณํ จชิตฺวานปิ ทสฺสเมวา’’ติฯ

ตตฺถ **อวิกมฺปมาโน**ติ อโนลียมาโนฯ

อถ มหาสโตฺต ‘‘อยํ อติวิย สูโร หุตฺวา กเถติ, กริสฺสติ เม วจนํ, วรํ คณฺหิสฺสามิ, สเจ ปน ‘‘มนุสฺสมํสํ น ขาทิตพฺพ’นฺติ ปฐมเมว วรํ วารยิสฺสํ, อติวิย กิลมิสฺสติ, ปฐมํ อเญฺญ ตโย วเร คเหตฺวา ปจฺฉา เอตํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

๔๕๓. ‘‘อริยสฺส อริเยน สเมติ สขฺยํ, ปญฺญสฺส ปญฺญาณวตา สเมติ;
ปเสฺสยฺย ตํ วสฺสสตํ อโรคํ, เอตํ วรานํ ปฐมํ วรามี’’ติฯ

ตตฺถ **อริยสฺสา**ติ อาจารอริยสฺสฯ **สขฺย**นฺติ สขิธโมฺม มิตฺตธโมฺมฯ **ปญฺญาณวตา**ติ ญาณสมฺปเนฺนนฯ **สเมตี**ติ คโงฺคทกํ วิย ยมุโนทเกน สํสนฺทติฯ ธาตุโส หิ สตฺตา สํสนฺทนฺติฯ **ปเสฺสยฺย ต**นฺติ สุตโสโม โปริสาทสฺส จิรํ ชีวิตํ อิจฺฉโนฺต วิย ปฐมํ อตฺตโน ชีวิตวรํ ยาจติฯ ปณฺฑิตสฺส หิ ‘‘มม ชีวิตํ เทหี’’ติ วตฺตุํ อยุตฺตํ, อปิจ โส ‘มยฺหเมว เอส อาโรคฺยํ อิจฺฉตี’ติ จิเนฺตตฺวา ตุสฺสิสฺสตีติ เอวมาหฯ

โสปิ ตํ สุตฺวาว ‘‘อยํ อิสฺสริยา ธํเสตฺวา อิทานิ มํสํ ขาทิตุกามสฺส เอวํ มหาอนตฺถกรสฺส มหาโจรสฺส มยฺหเมว ชีวิตํ อิจฺฉติ, อโห มม หิตกาโม’’ติ ตุฎฺฐมานโส วเญฺจตฺวา วรสฺส คหิตภาวํ อชานิตฺวา ตํ วรํ ททมาโน คาถมาห –

๔๕๔. ‘‘อริยสฺส อริเยน สเมติ สขฺยํ, ปญฺญสฺส ปญฺญาณวตา สเมติ;
ปสฺสาสิ มํ วสฺสสตํ อโรคํ, เอตํ วรานํ ปฐมํ ททามี’’ติฯ

ตตฺถ **วราน**นฺติ จตุนฺนํ วรานํ ปฐมํฯ

ตโต โพธิสโตฺต อาห –

๔๕๕. ‘‘เย ขตฺติยาเส อิธ ภูมิปาลา, มุทฺธาภิสิตฺตา กตนามเธยฺยา;
น ตาทิเส ภูมิปตี อเทสิ, เอตํ วรานํ ทุติยํ วรามี’’ติฯ

ตตฺถ **กตนามเธยฺยา**ติ มุทฺธนิ อภิสิตฺตตฺตาว ‘‘มุทฺธาภิสิตฺตา’’ติ กตนามเธยฺยาฯ **น ตาทิเส**ติ ตาทิเส ขตฺติเย น อเทสิ มา ขาทิฯ

อิติ โส ทุติยํ วรํ คณฺหโนฺต ปโรสตานํ ขตฺติยานํ ชีวิตวรํ คณฺหิฯ โปริสาโทปิสฺส ททมาโน อาห –

๔๕๖. ‘‘เย ขตฺติยาเส อิธ ภูมิปาลา, มุทฺธาภิสิตฺตา กตนามเธยฺยา;
น ตาทิเส ภูมิปตี อเทมิ, เอตํ วรานํ ทุติยํ ททามี’’ติฯ

กึ ปน เต เตสํ สทฺทํ สุณนฺติ, น สุณนฺตีติ? น สพฺพํ สุณนฺติฯ โปริสาเทน หิ รุกฺขสฺส ธูมชาลอุปทฺทวภเยน ปฎิกฺกมิตฺวา อคฺคิ กโต, อคฺคิโน จ รุกฺขสฺส จ อนฺตเร นิสีทิตฺวา มหาสโตฺต เตน สทฺธึ กเถสิ, ตสฺมา สพฺพํ อสุตฺวา อุปฑฺฒุปฑฺฒํ สุณึสุฯ เต ‘‘อิทานิ สุตโสโม โปริสาทํ ทเมสฺสติ, มา ภายถา’’ติ อญฺญมญฺญํ สมสฺสาเสสุํฯ ตสฺมึ ขเณ มหาสโตฺต อิมํ คาถมาห –

๔๕๗. ‘‘ปโรสตํ ขตฺติยา เต คหีตา, ตลาวุตา อสฺสุมุขา รุทนฺตา;
สเก เต รเฎฺฐ ปฎิปาทยาหิ, เอตํ วรานํ ตติยํ วรามี’’ติฯ

ตตฺถ **ปโรสต**นฺติ อติเรกสตํฯ **เต คหีตา**ติ ตยา คหิตาฯ **ตลาวุตา**ติ หตฺถตเลสุ อาวุตาฯ

อิติ มหาสโตฺต ตติยํ วรํ คณฺหโนฺต เตสํ ขตฺติยานํ สกรฏฺฐนิยฺยาตนวรํ คณฺหิฯ กิํการณา? โส อขาทโนฺตปิ เวรภเยน สเพฺพ เต ทาเส กตฺวา อรเญฺญเยว วาเสยฺย, มาเรตฺวา วา ฉเฑฺฑยฺย, ปจฺจนฺตํ เนตฺวา วา วิกฺกิเณยฺย, ตสฺมา เตสํ สกรฏฺฐนิยฺยาตนวรํ คณฺหิฯ อิตโรปิสฺส ททมาโน อิมํ คาถมาห –

๔๕๘. ‘‘ปโรสตํ ขตฺติยา เม คหีตา, ตลาวุตา อสฺสุมุขา รุทนฺตา;
สเก เต รเฏฺฐ ปฏิปาทยามิ, เอตํ วรานํ ตติยํ ททามี’’ติฯ

จตุตฺถํ ปน วรํ คณฺหโนฺต โพธิสโตฺต อิมํ คาถมาห –

๔๕๙. ‘‘ฉิทฺทํ เต รฏฺฐํ พฺยถิตา ภยา หิ, ปุถู นรา เลณมนุปฺปวิฏฺฐา;
มนุสฺสมํสํ วิรเมหิ ราช, เอตํ วรานํ จตุตฺถํ วรามี’’ติฯ

ตตฺถ **ฉิทฺท**นฺติ น ฆนวาสํ ตตฺถ ตตฺถ คามาทีนํ อุฏฺฐิตตฺตา สวิวรํฯ **พฺยถิตา ภยาหี**ติ ‘‘โปริสาโท อิทานิ อาคมิสฺสตี’’ติ ตว ภเยน กมฺปิตาฯ **เลณมนุปฺปวิฏฺฐา**ติ ทารเก หเตฺถสุ คเหตฺวา ติณคหนาทินิลียนฏฺฐานํ ปวิฏฺฐาฯ **มนุสฺสมํส**นฺติ ทุคฺคนฺธํ เชคุจฺฉํ ปฏิกฺกูลํ มนุสฺสมํสํ ปชหฯ นิสฺสกฺกเตฺถ วา อุปโยคํ, มนุสฺสมํสโต วิรมาหีติ อโตฺถฯ

เอวํ วุเตฺต โปริสาโท ปาณิํ ปหริตฺวา หสโนฺต ‘‘สมฺม สุตโสม กิํ นาเมตํ กเถสิ, กถาหํ ตุมฺหากํ เอตํ วรํ ทสฺสามิ, สเจ คณฺหิตุกาโม, อญฺญํ คณฺหาหี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๔๖๐. ‘‘อทฺธา หิ โส ภโกฺข มม มนาโป, เอตสฺส เหตุมฺหิ วนํ ปวิโฏฺฐ;
โสหํ กถํ เอโตฺต อุปารเมยฺยํ, อญฺญํ วรานํ จตุตฺถํ วรสฺสู’’ติฯ

ตตฺถ **วน**นฺติ รชฺชํ ปหาย อิมํ วนํ ปวิโฏฺฐฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘ตฺวํ ‘มนุสฺสมํสสฺส ปิยตรตฺตา ตโต วิรมิตุํ น สโกฺกมี’’ติ วทสิฯ โย หิ ปิยํ นิสฺสาย ปาปํ กโรติ, อยํ พาโล’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๔๖๑. ‘‘น เว ‘ปิยํ เม’ติ ชนินฺท ตาทิโส, อตฺตํ นิรํกจฺจ ปิยานิ เสวติ;
อตฺตาว เสโยฺย ปรมา จ เสโยฺย, ลพฺภา ปิยา โอจิตเตฺถน ปจฺฉา’’ติฯ

ตตฺถ **ตาทิโส**ติ ชนินฺท ตาทิโส ยุวา อภิรูโป มหายโส ‘‘อิทํ นาม เม ปิย’’นฺติ ปิย วตฺถุโลเภน ตตฺถ อตฺตานํ นิรํกตฺวา สพฺพสุคตีหิ เจว สุขวิเสเสหิ จ จวิตฺวา นิรเย ปาเตตฺวา น เว ปิยานิ เสวติฯ **ปรมา จ เสโยฺย**ติ ปุริสสฺส หิ ปรมา ปิยวตฺถุมฺหา อตฺตาว วรตโรฯ กิํการณา? **ลพฺภา ปิยา**ติ, ปิยา นาม วิสยวเสน เจว ปุเญฺญน จ โอจิตเตฺถน วฑฺฒิตเตฺถน ทิฏฺฐธเมฺม เจว ปรตฺถ จ เทวมนุสฺสสมฺปตฺติํ ปตฺวา สกฺกา ลทฺธุํฯ

เอวํ วุเตฺต โปริสาโท ภยปฺปโตฺต หุตฺวา ‘‘อหํ สุตโสเมน คหิตํ วรํ วิสฺสชฺชาเปตุมฺปิ มนุสฺสมํสโต วิรมิตุมฺปิ น สโกฺกมิ, กิํ นุ โข กริสฺสามี’’ติ อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ คาถมาห –

๔๖๒. ‘‘ปิยํ เม มานุสํ มํสํ, สุตโสม วิชานหิ;
นมฺหิ สกฺกา นิวาเรตุํ, อญฺญํ วรํ สมฺม วรสฺสู’’ติฯ

ตตฺถ **วิชานหี**ติ ตฺวมฺปิ ชานาหิฯ

ตโต โพธิสโตฺต อาห –

๔๖๓. ‘‘โย เว ‘ปิยํ เม’ติ ปิยานุรกฺขี, อตฺตํ นิรํกจฺจ ปิยานิ เสวติ;
โสโณฺฑว ปิตฺวา วิสมิสฺสปานํ, เตเนว โส โหติ ทุกฺขี ปรตฺถฯ

๔๖๔. ‘‘โย จีธ สงฺขาย ปิยานิ หิตฺวา, กิเจฺฉนปิ เสวติ อริยธเมฺม;
ทุกฺขิโตว ปิตฺวาน ยโถสธานิ, เตเนว โส โหติ สุขี ปรตฺถา’’ติฯ

ตตฺถ **โย เว**ติ, สมฺม โปริสาท, โย ปุริโส ‘‘อิทํ เม ปิย’’นฺติ ปาปกิริยาย อตฺตานํ นิรํกตฺวา ปิยานิ วตฺถูนิ เสวติ, โส สุราเปเมน วิสมิสฺสํ สุรํ ปิตฺวา โสโณฺฑ วิย เตน ปาปกเมฺมน ปรตฺถ นิรยาทีสุ ทุกฺขี โหติฯ **สงฺขายา**ติ ชานิตฺวา ตุเลตฺวาฯ **ปิยานิ หิตฺวา**ติ อธมฺมปฏิสํยุตฺตานิ ปิยานิ ฉเฑฺฑตฺวาฯ

เอวํ วุเตฺต โปริสาโท กลูนํ ปริเทวโนฺต คาถมาห –

๔๖๕. ‘‘โอหายหํ ปิตรํ มาตรญฺจ, มนาปิเย กามคุเณ จ ปญฺจ;
เอตสฺส เหตุมฺหิ วนํ ปวิโฎฺฐ, ตํ เต วรํ กินฺติ มหํ ททามี’’ติฯ

ตตฺถ **เอตสฺสา**ติ มนุสฺสมํสสฺสฯ **กินฺติ มหน**ฺติ กินฺติ กตฺวา อหํ ตํ วรํ เทมิฯ

ตโต มหาสโตฺต อิมํ คาถมาห –

๔๖๖. ‘‘น ปณฺฑิตา ทิคุณมาหุ วากฺยํ, สจฺจปฺปฏิญฺญาว ภวนฺติ สโนฺต;
‘วรสฺสุ สมฺม’ อิติ มํ อโวจ, อิจฺจพฺรวี ตฺวํ น หิ เต สเมตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทิคุณ**นฺติ, สมฺม โปริสาท, ปณฺฑิตา นาม เอกํ วตฺวา ปุน ตํ วิสํวาเทนฺตา ทุติยํ วจนํ น กเถนฺติฯ **อิติ มํ อโวจา**ติ, ‘‘สมฺม สุตโสม วรสฺสุ วร’’นฺติ เอวํ มํ อภาสสิฯ **อิจฺจพฺรวี**ติ ตสฺมา ยํ ตฺวํ อิติ อพฺรวิ, ตํ เต อิทานิ น สเมติฯ

โส ปุน โรทโนฺต เอว คาถมาห –

๔๖๗. ‘‘อปุญฺญลาภํ อยสํ อกิตฺติํ, ปาปํ พหุํ ทุจฺจริตํ กิเลสํ;
มนุสฺสมํสสฺส กเต อุปาคา, ตํ เต วรํ กินฺติ มหํ ทเทยฺย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปาป**นฺติ กมฺมปถํ อปฺปตฺตํฯ **ทุจฺจริต**นฺติ กมฺมปถปฺปตฺตํฯ **กิเลส**นฺติ ทุกฺขํฯ **มนุสฺสมํสสฺส กเต**ติ มนุสฺสมํสสฺส เหตุฯ **อุปาคา**ติ อุปคโตมฺหิฯ **ตํ เต**ติ ตํ ตุยฺหํ กถาหํ วรํ เทมิ, มา มํ วารยิ, อนุกมฺปํ การุญฺญํ มยิ กโรหิ, อญฺญํ วรํ คณฺหาหีติ อาหฯ

อถ มหาสโตฺต อาห –

๔๖๘. ‘‘น ตํ วรํ อรหติ ชนฺตุ ทาตุํ, ยํ วาปิ ทตฺวา น อวากเรยฺย;
วรสฺสุ สมฺม อวิกมฺปมาโน, ปาณํ จชิตฺวานปิ ทสฺสเมวา’’ติฯ

เอวํ เตน ปฐมํ วุตฺตคาถํ อาหริตฺวา ทเสฺสตฺวา วรทาเน อุสฺสาเหโนฺต คาถา อาห –

๔๖๙. ‘‘ปาณํ จชนฺติ สโนฺต นาปิ ธมฺมํ, สจฺจปฺปฏิญฺญาว ภวนฺติ สโนฺต;
ทตฺวา วรํ ขิปฺปมวากโรหิ, เอเตน สมฺปชฺช สุราชเสฏฺฐฯ

๔๗๐. ‘‘จเช ธนํ องฺควรสฺส เหตุ, องฺคํ จเช ชีวิตํ รกฺขมาโน;
องฺคํ ธนํ ชีวิตญฺจาปิ สพฺพํ, จเช นโร ธมฺมมนุสฺสรโนฺต’’ติฯ

ตตฺถ **ปาณ**นฺติ ชีวิตํฯ สโนฺต นาม อปิ ชีวิตํ จชนฺติ, น ธมฺมํฯ **ขิปฺปมวากโรหี**ติ อิธ ขิปฺปํ มยฺหํ เทหีติ อโตฺถฯ **เอเตนา**ติ เอเตน ธเมฺมน เจว สเจฺจน จ สมฺปชฺช สมฺปโนฺน อุปปโนฺน โหหิฯ **สุราชเสฏฺฐา**ติ ตํ ปคฺคณฺหโนฺต อาลปติฯ **จเช ธน**นฺติ, สมฺม โปริสาท, ปณฺฑิโต ปุริโส หตฺถปาทาทิมฺหิ อเงฺค ฉิชฺชมาเน ตสฺส รกฺขณตฺถาย พหุมฺปิ ธนํ จเชยฺยฯ **ธมฺมมนุสฺสรโนฺต**ติ องฺคธนชีวิตานิ ปริจฺจชโนฺตปิ ‘‘สตํ ธมฺมํ น วีติกฺกมิสฺสามี’’ติ เอวํ ธมฺมํ อนุสฺสรโนฺตฯ

เอวํ มหาสโตฺต อิเมหิ การเณหิ ตํ สเจฺจ ปติฏฺฐาเปตฺวา อิทานิ อตฺตโน คุรุภาวํ ทเสฺสตุํ คาถมาห –

๔๗๑. ‘‘ยสฺมา หิ ธมฺมํ ปุริโส วิชญฺญา, เย จสฺส กงฺขํ วินยนฺติ สโนฺต;
ตํ หิสฺส ทีปญฺจ ปรายณญฺจ, น เตน มิตฺตึ ชิรเยถ ปโญฺญ’’ติฯ

ตตฺถ **ยสฺมา**ติ ยมฺหา ปุริสาฯ **ธมฺม**นฺติ กุสลากุสลโชตกํ การณํฯ **วิชญฺญา**ติ วิชาเนยฺยฯ **ตํ หิสฺสา**ติ ตํ อาจริยกุลํ เอตสฺส ปุคฺคลสฺส ปติฏฺฐานเฏฺฐน **ทีปํ,** อุปฺปเนฺน ภเย คนฺตพฺพฏฺฐานเฏฺฐน **ปรายณญฺจฯ น เตน มิตฺติ**นฺติ เตน อาจริยปุคฺคเลน สห โส ปณฺฑิโต เกนจิปิ การเณน มิตฺตึ น ชีรเยถ น วินาเสยฺยฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา, ‘‘สมฺม โปริสาท, คุณวนฺตสฺส อาจริยสฺส วจนํ นาม ภินฺทิตุํ น วฏฺฏติ, อหญฺจ ตรุณกาเลปิ ตว ปิฏฺฐิอาจริโย หุตฺวา พหุํ สิกฺขํ สิกฺขาเปสึ, อิทานิปิ พุทฺธลีลาย สตารหา คาถา เต กเถสึ, เตน เม วจนํ กาตุํ อรหสี’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา โปริสาโท ‘‘อยํ สุตโสโม มยฺหํ อาจริโย เจว ปณฺฑิโต จ, วโร จสฺส มยา ทิโนฺน, กึ สกฺกา กาตุํ, เอกสฺมึ อตฺตภาเว มรณํ นาม ธุวํ, มนุสฺสมํสํ น ขาทิสฺสามิ, ทสฺสามิสฺส วร’’นฺติ อสฺสุธาราหิ ปวตฺตมานาหิ อุฏฺฐาย สุตโสมนรินฺทสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา วรํ ททมาโน อิมํ คาถมาห –

๔๗๒. ‘‘อทฺธา หิ โส ภโกฺข มม มนาโป, เอตสฺส เหตุมฺหิ วนํ ปวิโฏฺฐ;
สเจ จ มํ ยาจสิ เอตมตฺถํ, เอตมฺปิ เต สมฺม วรํ ททามี’’ติฯ

อถ นํ มหาสโตฺต เอวมาห – ‘‘สมฺม, สีเล ฐิตสฺส มรณมฺปิ วรํ, คณฺหามิ, มหาราช, ตยา ทินฺนํ วรํ, อชฺช ปฏฺฐาย อริยปเถ ปติฏฺฐิโตสิ, เอวํ สเนฺตปิ ตํ ยาจามิ, สเจ เต มยิ สิเนโห อตฺถิ, ปญฺจ สีลานิ คณฺห, มหาราชา’’ติฯ ‘‘สาธุ, สมฺม, เทหิ เม สีลานี’’ติฯ ‘‘คณฺห มหาราชา’’ติฯ โส มหาสตฺตํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ มหาสโตฺตปิ นํ ปญฺจสีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิฯ ตสฺมึ ขเณ ตตฺถ สนฺนิปติตา ภุมฺมา เทวา มหาสเตฺต ปีตึ ชเนตฺวา ‘‘อวีจิโต ยาว ภวคฺคา อโญฺญ โปริสาทํ มนุสฺสมํสโต นิวาเรตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, อโห สุตโสเมน ทุกฺกรตรํ กต’’นฺติ มหเนฺตน สเทฺทน วนํ อุนฺนาเทนฺตา สาธุการํ อทํสุฯ เตสํ สทฺทํ สุตฺวา จาตุมหาราชิกาติ เอวํ ยาว พฺรหฺมโลกา เอกโกลาหลํ อโหสิฯ รุเกฺข ลคฺคิตราชาโนปิ ตํ เทวตานํ สาธุการสทฺทํ สุณึสุฯ รุกฺขเทวตาปิ สกวิมาเน ฐิตาว สาธุการมทาสิฯ อิติ เทวตานํ สโทฺทว สูยติ, รูปํ น ทิสฺสติฯ เทวตานํ สาธุการสทฺทํ สุตฺวา ราชาโน จินฺตยึสุ – ‘‘สุตโสมํ นิสฺสาย โน ชีวิตํ ลทฺธํ, ทุกฺกรํ กตํ สุตโสเมน โปริสาทํ ทเมเนฺตนา’’ติ โพธิสตฺตสฺส ถุตึ กรึสุฯ โปริสาโท มหา

สตฺตสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ นํ โพธิสตฺโต – ‘‘สมฺม, ขตฺติเย โมเจหี’’ติ อาหฯ โส จินฺเตสิ ‘‘อหํ เอเตสํ ปจฺจามิตฺโต, เอเต มยา โมจิตา ‘คณฺหถ โน ปจฺจามิตฺต’นฺติ มํ หึเสยฺยุํ, มยา ชีวิตํ จชนฺเตนปิ น สกฺกา สุตโสมสฺส สนฺติกา คหิตํ สีลํ ภินฺทิตุํ, อิมินา สทฺธิเยว คนฺตฺวา โมเจสฺสามิ, เอวํ เม ภยํ น ภวิสฺสตี’’ติฯ อถ โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา, ‘‘สุตโสม, อุโภปิ คนฺตฺวา ขตฺติเย โมเจสฺสามา’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๔๗๓. ‘‘สตฺถา จ เม โหสิ สขา จ เมสิ, วจนมฺปิ เต สมฺม อหํ อกาสิํ;
ตุวมฺปิ เม สมฺม กโรหิ วากฺยํ, อุโภปิ คนฺตฺวาน ปโมจยามา’’ติฯ

ตตฺถ **สตฺถา**ติ สคฺคมคฺคสฺส เทสิตตฺตา สตฺถา จ, ตรุณกาลโต ปฏฺฐาย สขา จฯ

อถ นํ โพธิสตฺโต อาห –

๔๗๔. สตฺถา จ เต โหมิ สขา จ ตฺยมฺหิ, วจนมฺปิ เม สมฺม ตุวํ อกาสิ;
อหมฺปิ เต สมฺม กโรมิ วากฺยํ, อุโภปิ คนฺตฺวาน ปโมจยามา’’ติฯ

เอวํ วตฺวา เต อุปสงฺกมิตฺวา อาห –

๔๗๕. ‘‘กมฺมาสปาเทน วิเหฐิตตฺถ, ตลาวุตา อสฺสุมุขา รุทนฺตา;
น ชาตุ ทุเพฺภถ อิมสฺส รโญฺญ, สจฺจปฺปฏิญฺญํ เม ปฏิสฺสุณาถา’’ติฯ

ตตฺถ กมฺมาสปาเทนาติ อิทํ มหาสตฺโต ‘‘อุโภปิ คนฺตฺวาน ปโมจยามา’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘ขตฺติยา นาม มานถทฺธา โหนฺติ, มุตฺตมตฺตาว ‘อิมินา มยํ วิเหฐิตมฺหา’ติ โปริสาทํ โปเถยฺยุมฺปิ หเนยฺยุมฺปิ, น โข ปเนส เตสุ ทุพฺภิสฺสติ, อหํ เอกโกว คนฺตฺวา ปฏิญฺญํ ตาว เนสํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา เต หตฺถตเล อาวุนิตฺวา อคฺคปาทงฺคุลีหิ ภูมิํ ผุสมานาหิ รุกฺขสาขาสุ โอลคฺคิเต วาตปฺปหรณกาเล นาคทเนฺตสุ โอลคฺคิตกุรณฺฑกทามานิ วิย สมฺปริวตฺตเนฺต อทฺทสฯ เตปิ ตํ ทิสฺวา ‘‘อิทานิมฺหา มยํ อโรคา’’ติ เอกปฺปหาเรเนว มหาวิรวํ รวิํสุฯ อถ เน มหาสตฺโต ‘‘มา ภายิตฺถา’’ติ อสฺสาเสตฺวา ‘‘มยา โปริสาโท ทมิโต, ตุมฺหากํ อภยํ คหิตํ, ตุเมฺห ปน เม วจนํ กโรถา’’ติ วตฺวา เอวมาหฯ ตตฺถ **น ชาตู**ติ เอกํเสเนว น ทุเพฺภถฯ

เต อาหํสุ –

๔๗๖. ‘‘กมฺมาสปาเทน วิเหฐิตมฺหา, ตลาวุตา อสฺสุมุขา รุทนฺตา;
น ชาตุ ทุเพฺภม อิมสฺส รโญฺญ, สจฺจปฺปฏิญฺญํ เต ปฏิสฺสุณามา’’ติฯ

ตตฺถ **ปฏิสฺสุณามา**ติ ‘‘เอวํ ปฏิญฺญํ อธิวาเสม สมฺปฏิจฺฉาม, อปิจ โข ปน มยํ กิลนฺตา กเถตุํ น สโกฺกม, ตุเมฺห สพฺพสตฺตานํ สรณํ, ตุเมฺหว กเถถ, มยํ โว วจนํ สุตฺวา ปฏิญฺญํ ทสฺสามา’’ติฯ

อถ เน โพธิสตฺโต ‘‘เตน หิ ปฏิญฺญํ เทถา’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๔๗๗. ‘‘ยถา ปิตา วา อถ วาปิ มาตา, อนุกมฺปกา อตฺถกามา ปชานํ,ฯ
เอวเมว โว โหตุ อยญฺจ ราชา, ตุเมฺห จ โว โหถ ยเถว ปุตฺตา’’ติฯ

อถ นํ เตปิ สมฺปฏิจฺฉมานา อิมํ คาถมาหํสุ –

๔๗๘. ยถา ปิตา วา อถ วาปิ มาตา, อนุกมฺปกา อตฺถกามา ปชานํ;
เอวเมว โน โหตุ อยญฺจ ราชา, มยมฺปิ เหสฺสาม ยเถว ปุตฺตา’’ติฯ

ตตฺถ **ตุเมฺห จ โว**ติ **โว**-กาโร นิปาตมตฺตํฯ

อิติ มหาสโตฺต เตสํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา โปริสาทํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘เอหิ, สมฺม, ขตฺติเย โมเจหี’’ติ อาหฯ โส ขคฺคํ คเหตฺวา เอกสฺส รโญฺญ พนฺธนํ ฉินฺทิฯ ราชา สตฺตาหํ นิราหาโร เวทนปฺปโตฺต สห พนฺธนเฉทา มุจฺฉิโต ภูมิยํ ปติฯ ตํ ทิสฺวา มหาสโตฺต การุญฺญํ กตฺวา, ‘‘สมฺม โปริสาท, มา เอวํ ฉินฺที’’ติ เอกํ ราชานํ อุโภหิ หเตฺถหิ ทฬฺหํ คเหตฺวา อุเร กตฺวา ‘‘อิทานิ พนฺธนํ ฉินฺทาหี’’ติ อาหฯ โปริสาโท ขเคฺคน ฉินฺทิฯ มหาสโตฺต ถามสมฺปนฺนตาย นํ อุเร นิปชฺชาเปตฺวา โอรสปุตฺตํ วิย มุทุจิเตฺตน โอตาเรตฺวา ภูมิยํ นิปชฺชาเปสิฯ เอวํ สเพฺพปิ เต ภูมิยํ นิปชฺชาเปตฺวา วเณ โธวิตฺวา ทารกานํ กณฺณโต สุตฺตกํ วิย สณิกํ รชฺชุโย นิกฺกฑฺฒิตฺวา ปุพฺพโลหิตํ โธวิตฺวา วเณ นิโทฺทเส กตฺวา, ‘‘สมฺม โปริสาท, เอกํ รุกฺขตจํ ปาสาเณ ฆํสิตฺวา อาหรา’’ติ อาหราเปตฺวา สจฺจกิริยํ กตฺวา เตสํ หตฺถตลานิ มเกฺขสิฯ ตงฺขณเญฺญว วโณ ผาสุกํ อโหสิฯ โปริสาโท ตณฺฑุลํ คเหตฺวา ตรลํ ปจิ , อุโภ ชนา ปโรสตํ ขตฺติเย ปาเยสุํฯ อิติ เต สเพฺพว สนฺตปฺปิตา, สูริโย อตฺถงฺคโตฯ ปุนทิวเส ปาโต จ มชฺฌนฺหิเก จ สายญฺจ ตรลเมว ปาเยตฺวา ตติยทิวเส สสิตฺถกยาคุํ ปาเยสุํ, ตาวตา เต อโรคา อเหสุํฯ

อถ เน มหาสโตฺต ‘‘คนฺตุํ สกฺขิสฺสถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘คจฺฉามา’’ติ วุเตฺต ‘‘เอหิ, สมฺม โปริสาท, สกํ รฎฺฐํ คจฺฉามา’’ติ อาหฯ โส โรทมาโน ตสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา ‘‘ตุวํ, สมฺม, ราชาโน คเหตฺวา คจฺฉ, อหํ อิเธว วนมูลผลานิ ขาทโนฺต วสิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘สมฺม, อิธ กึ กริสฺสสิ, รมณียํ เต รฎฺฐํ, พาราณสิยํ รชฺชํ กาเรหี’’ติฯ ‘‘สมฺม กึ กเถสิ, น สกฺกา มยา ตตฺถ คนฺตุํ, สกลนครวาสิโน หิ เม เวริโน, เต ‘อิมินา มยฺหํ มาตา ขาทิตา, มยฺหํ ปิตา, มยฺหํ ภาตา’ติ มํ ปริภาสิสฺสนฺติ, ‘คณฺหถ อิมํ โจร’นฺติ เอเกกทเณฺฑน วา เอเกกเลฑฺฑุนา วา มํ ชีวิตา โวโรเปสฺสนฺติ, อหญฺจ ตุมฺหากํ สนฺติเก สีเลสุ ปติฎฺฐิโต, ชีวิตเหตุปิ น สกฺกา มยา ปรํ มาเรตุํ, ตสฺมา นาหํ คจฺฉามิ, อหํ มนุสฺสมํสโต วิรตตฺตา กิตฺตกํ ชีวิสฺสามิ, อิทานิ มม ตุมฺหากํ ทสฺสนํ นตฺถี’’ติ โรทิตฺวา ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห’’ติ อาหฯ อถ มหาสโตฺต ตสฺส ปิฎฺฐึ ปริมชฺชิตฺวา, ‘‘สมฺม โปริสาท, มา จินฺตยิ, สุตโสโม นามาหํ, มยา ตาทิโส กกฺขโฬ ผรุโส วินีโต, พาราณสิวาสิเกสุ กึ วตฺตพฺพํ อตฺถิ, อหํ ตํ ตตฺถ ปติฎฺฐาเปสฺสามิ, อสโกฺกโนฺต อตฺตโน รชฺชํ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ทสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘ตุมฺหากมฺปิ นคเร มม เวริโน อตฺถิเยวา’’ติ วุเตฺต ‘‘อิมินา มม วจนํ กโรเนฺตน ทุกฺกรํ กตํ, เยน เกนจิ อุปาเยน โปราณกยเส ปติฎฺฐเปตโพฺพ เอส มยา’’ติ จิเนฺตตฺวา ตสฺส ปโลภนตฺถาย นครสมฺปตฺตึ วเณฺณโนฺต อาห –

๔๗๙. ‘‘จตุปฺปทํ สกุณญฺจาปิ มํสํ, สูเทหิ รนฺธํ สุกตํ สุนิฎฺฐิตํ;
สุธํว อิโนฺท ปริภุญฺชิยาน, หิตฺวา กเถโก รมสี อรเญฺญฯ

๔๘๐. ‘‘ตา ขตฺติยา เวลฺลิวิลากมชฺฌา, อลงฺกตา สมฺปริวารยิตฺวา;
อินฺทํว เทเวสุ ปโมทยิํสุ, หิตฺวา กเถโก รมสี อรเญฺญฯ

๔๘๑. ‘‘ตมฺพูปธาเน พหุโคณกมฺหิ, สุภมฺหิ สพฺพสฺสยนมฺหิ สเงฺค;
เสยฺยสฺส มชฺฌมฺหิ สุขํ สยิตฺวา
หิตฺวา กเถโก รมสี อรเญฺญฯ

๔๘๒. ‘‘ปาณิสฺสรํ กุมฺภถูณํ นิสีเถ, อโถปิ เว นิปฺปุริสมฺปิ ตูริยํ;
พหุํ สุคีตญฺจ สุวาทิตญฺจ, หิตฺวา กเถโก รมสี อรเญฺญฯ

๔๘๓. ‘‘อุยฺยานสมฺปนฺนํ ปหูตมาลฺยํ, มิคาชินูเปตํ ปุรํ สุรมฺมํ;
หเยหิ นาเคหิ รเถหุเปตํ, หิตฺวา กเถโก รมสี อรเญฺญ’’ติฯ

ตตฺถ **สุกต**นฺติ นานปฺปกาเรหิ สุฏฺฐุ กตํฯ **สุนิฏฺฐิต**นฺติ นานาสมฺภารโยชเนน สุฏฺฐุ นิฏฺฐิตํฯ **กเถโก**ติ กถํ เอโกฯ **รมสี**ติ มูลผลาทีนิ ขาทโนฺต กถํ รมิสฺสสิ, ‘‘เอหิ, มหาราช, คมิสฺสามา’’ติฯ **เวลฺลิวิลากมชฺฌา**ติ เอตฺถ **เวลฺลี**ติ ราสิ, **วิลากมชฺฌา**ติ วิลคฺคมชฺฌาฯ อุตฺตตฺตฆนสุวณฺณราสิปภา เจว ตนุทีฆมชฺฌา จาติ ทเสฺสติฯ **เทวสู**ติ เทวโลเกสุ อจฺฉรา อินฺทํ วิย รมณีเย พาราณสินคเร ปุเพฺพ ตํ ปโมทยึสุ, ตา หิตฺวา อิธ กึ กริสฺสสิ, ‘‘เอหิ, สมฺม, คจฺฉามา’’ติฯ **ตมฺพูปธาเน**ติ รตฺตูปธาเนฯ **สพฺพสฺสยนมฺหี**ติ สพฺพตฺถรณตฺถเต สยเนฯ **สเงฺค**ติ อเนกภูมิเก ทเสฺสตฺวา อทฺธรตฺตองฺคยุเตฺต ตตฺถ ตฺวํ ปุเพฺพ สยีติ อโตฺถฯ **สุข**นฺติ ตาทิสสฺส สยนสฺส มชฺฌมฺหิ สุขํ สยิตฺวาน อิทานิ กถํ อรเญฺญ รมิสฺสสิ, ‘‘เอหิ คจฺฉาม, สมฺมา’’ติฯ **นิสีเถ**ติ รตฺติภาเคฯ **หิตฺวา**ติ เอวรูปํ สมฺปตฺติํ ฉเฑฺฑตฺวาฯ **อุยฺยานสมฺปนฺนํ ปหูตมาลฺย**นฺติ, มหาราช, ตว อุยฺยานสมฺปนฺนํ นานาวิธปุปฺผํฯ **มิคาชินูเปตํ ปุรํ สุรมฺม**นฺติ ตํ อุยฺยานํ มิคาชินํ นาม นาเมน, เตน อุเปตํ ปุรมฺปิ เต สุฏฺฐุ รมฺมํฯ **หิตฺวา**ติ เอวรูปํ มโนรมํ นครํ ฉเฑฺฑตฺวาฯ

อิติ มหาสโตฺต ‘‘อเปฺปว นาเมส ปุเพฺพ อุปภุตฺตปริโภครสํ สริตฺวา คนฺตุกาโม ภเวยฺยา’’ติ ปฐมํ โภชเนน ปโลเภสิ, ทุติยํ กิเลเสน, ตติยํ สยเนน, จตุตฺถํ นจฺจคีตวาทิเตน, ปญฺจมํ อุยฺยาเนน เจว นคเรน จาติ อิเมหิ เอตฺตเกหิ ปโลเภตฺวา ‘‘เอหิ, มหาราช, อหํ ตํ อาทาย คนฺตฺวา พาราณสิยํ ปติฏฺฐาเปตฺวา ปจฺฉา สกรฏฺฐํ คมิสฺสามิ, สเจ พาราณสิรชฺชํ น ลภิสฺสสิ, อุปฑฺฒรชฺชํ เต ทสฺสามิ, กึ เต อรญฺญวาเสน, มม วจนํ กโรหี’’ติ อาหฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา คนฺตุกาโม หุตฺวา ‘‘สุตโสโม มยฺหํ อตฺถกาโม อนุกมฺปโก, ปฐมํ มํ กลฺยาเณ ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘อิทานิ โปราณกยเสว ปติฏฺฐาเปสฺสามี’ติ วทติ, สกฺขิสฺสติ เจส ปติฏฺฐาเปตุํ, อิมินา สทฺธิํเยว คนฺตุํ วฏฺฏติ, กึ เม อรญฺญวาเสนา’’ติ จิเนฺตตฺวา ตุฏฺฐจิโตฺต ตสฺส คุณํ นิสฺสาย วณฺณํ กเถตุกาโม ‘‘สมฺม, สุตโสม, กลฺยาณมิตฺตสํสคฺคโต สาธุตรํ, ปาปมิตฺตสํสคฺคโต วา ปาปตรํ นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา อาห –

๔๘๔. ‘‘กาฬปเกฺข ยถา จโนฺท, หายเตว สุเว สุเว;
กาฬปกฺขูปโม ราช, อสตํ โหติ สมาคโมฯ

๔๘๕. ‘‘ยถาหํ รสกมาคมฺม, สูทํ กาปุริสาธมํ;
อกาสิํ ปาปกํ กมฺมํ, เยน คจฺฉามิ ทุคฺคติํฯ

๔๘๖. ‘‘สุกฺกปเกฺข ยถา จโนฺท, วฑฺฒเตว สุเว สุเว;
สุกฺกปกฺขูปโม ราช, สตํ โหติ สมาคโมฯ

๔๘๗. ‘‘ยถาหํ ตุวมาคมฺม, สุตโสม วิชานหิ;
กาหามิ กุสลํ กมฺมํ, เยน คจฺฉามิ สุคฺคติํฯ

๔๘๘. ‘‘ถเล ยถา วาริ ชนินฺท วุฏฺฐํ, อนทฺธเนยฺยํ น จิรฏฺฐิตีกํ;
เอวมฺปิ โหติ อสตํ สมาคโม, อนทฺธเนโยฺย อุทกํ ถเลวฯ

๔๘๙. สเร ยถา วาริ ชนินฺท วุฏฺฐํ, จิรฏฺฐิตีกํ นรวีรเสฏฺฐ;
เอวมฺปิ เว โหติ สตํ สมาคโม, จิรฏฺฐิตีโก อุทกํ สเรวฯ

๔๙๐. ‘‘อพฺยายิโก โหติ สตํ สมาคโม, ยาวมฺปิ ติเฏฺฐยฺย ตเถว โหติ;
ขิปฺปญฺหิ เวติ อสตํ สมาคโม, ตสฺมา สตํ ธโมฺม อสพฺภิ อารกา’’ติฯ

ตตฺถ **สุเว สุเว**ติ ทิวเส ทิวเสฯ **อนทฺธเนยฺย**นฺติ น อทฺธานกฺขมํฯ **สเร**ติ สมุเทฺทฯ **นรวีรเสฏฺฐา**ติ นเรสุ วีริเยน เสฏฺฐฯ **อุทกํ สเรวา**ติ สมุเทฺท วุฏฺฐอุทกํ วิยฯ **อพฺยายิโก**ติ อวิคจฺฉนโกฯ **ยาวมฺปิ ติเฏฺฐยฺยา**ติ ยตฺตกํ กาลํ ชีวิตํ ติเฏฺฐยฺย, ตตฺตกํ กาลํ ตเถว โหติ, น ชีรติ สปฺปุริเสหิ มิตฺตภาโวติฯ

อิติ โปริสาโท สตฺตหิ คาถาหิ มหาสตฺตเสฺสว วณฺณํ กเถสิฯ มหาสโตฺตปิ โปริสาทญฺจ เต จ ราชาโน คเหตฺวา อตฺตโน ปจฺจนฺตคามํ อคมาสิฯ ปจฺจนฺตคามวาสิโน มหาสตฺตํ ทิสฺวา นครํ คนฺตฺวา อมจฺจานํ อาจิกฺขิํสุฯ อมจฺจา พลกายํ อาทาย คนฺตฺวา ปริวารยิํสุฯ มหาสโตฺต เตน ปริวาเรน พาราณสิรชฺชํ อคมาสิฯ อนฺตรามเคฺค ชนปทวาสิโน โพธิสตฺตสฺส ปณฺณาการํ ทตฺวา อนุคจฺฉิํสุ, มหโนฺต ปริวาโร อโหสิ, เตน สทฺธิํ พาราณสิํ ปาปุณิฯ ตทา โปริสาทสฺส ปุโตฺต ราชา โหติ, เสนาปติ กาฬหตฺถิเยวฯ นาครา รโญฺญ อาโรจยิํสุ – ‘‘มหาราช, สุตโสโม กิร โปริสาทํ ทเมตฺวา อาทาย อิธาคจฺฉติ, นครมสฺส ปวิสิตุํ น ทสฺสามา’’ติ สีฆํ นครทฺวารานิ ปิทหิตฺวา อาวุธหตฺถา อฏฺฐํสุฯ มหาสโตฺต ทฺวารานํ ปิหิตภาวํ ญตฺวา โปริสาทญฺจ ปโรสตญฺจ ราชาโน โอหาย กติปเยหิ อมเจฺจหิ สทฺธิํ อาคนฺตฺวา ‘‘อหํ สุตโสมราชา, ทฺวารํ วิวรถา’’ติ อาหฯ ปุริสา คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ โส ‘‘ขิปฺปํ วิวรถา’’ติ วิวราเปสิฯ มหาสโตฺต นครํ ปาวิสิฯ ราชา จ กาฬหตฺถิ จสฺส ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา อาทาย ปาสาทํ อาโรปยิํสุฯ

โส ราชปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา โปริสาทสฺส อคฺคมเหสิํ เสสามเจฺจ จ ปโกฺกสาเปตฺวา กาฬหตฺถิํ อาห – ‘‘กาฬหตฺถิ, กสฺมา รโญฺญ นครํ ปวิสิตุํ น เทถา’’ติ? ‘‘โส รชฺชํ กาเรโนฺต อิมสฺมิํ นคเร พหู มนุเสฺส ขาทิ, ขตฺติเยหิ อกตฺตพฺพํ กริ, สกลชมฺพุทีปํ ฉิทฺทมกาสิ, เอวรูโป ปาปธโมฺม, เตน การเณนา’’ติฯ ‘‘อิทานิ ‘โส เอวรูปํ กริสฺสตี’ติ มา จินฺตยิตฺถ, อหํ ตํ ทเมตฺวา สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิํ, ชีวิตเหตุปิ กญฺจิ น วิเหเฐสฺสติ, นตฺถิ โว ตโต ภยํ, เอวํ มา กริตฺถ, ปุเตฺตหิ นาม มาตาปิตโร ปฏิชคฺคิตพฺพา, มาตาปิตุโปสกา หิ สคฺคํ คจฺฉนฺติ, อิตเร นิรย’’นฺติ เอวํ โส นิจาสเน นิสินฺนสฺส ปุตฺตราชสฺส โอวาทํ ทตฺวา, ‘‘กาฬหตฺถิ, ตฺวํ รโญฺญ สหาโย เจว เสวโก จ, รญฺญาปิ มหเนฺต อิสฺสริเย ปติฏฺฐาปิโต, ตยาปิ รโญฺญ อตฺถํ จริตุํ วฏฺฏตี’’ติ เสนาปติมฺปิ อนุสาสิตฺวา, ‘‘เทวิ, ตฺวมฺปิ กุลเคหา อาคนฺตฺวา ตสฺส สนฺติเก อคฺคมเหสิฏฺฐานํ ปตฺวา ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิปฺปตฺตา, ตยาปิ ตสฺส อตฺถํ จริตุํ วฏฺฏตี’’ติ เทวิยาปิ โอวาทํ ทตฺวา ตเมวตฺถํ มตฺถกํ ปาเปตุํ ธมฺมํ เทเสโนฺต คาถา อาห –

๔๙๑. ‘‘น โส ราชา โย อเชยฺยํ ชินาติ, น โส สขา โย สขารํ ชินาติ;
น สา ภริยา ยา ปติโน น วิเภติ, น เต ปุตฺตา เย น ภรนฺติ ชิณฺณํฯ

๔๙๒. ‘‘น สา สภา ยตฺถ น สนฺติ สโนฺต, น เต สโนฺต เย น ภณนฺติ ธมฺมํ;
ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํ, ธมฺมํ ภณนฺตาว ภวนฺติ สโนฺตฯ

๔๙๓. ‘‘นาภาสมานํ ชานนฺติ, มิสฺสํ พาเลหิ ปณฺฑิตํ;
ภาสมานญฺจ ชานนฺติ, เทเสนฺตํ อมตํ ปทํฯ

๔๙๕.ภาสเย โชตเย ธมฺมํ, ปคฺคเณฺห อิสินํ ธชํ;
สุภาสิตทฺธชา อิสโย, ธมฺโม หิ อิสินํ ธโช''ติฯ

ตตฺถ **อเชยฺย**นฺติ อเชยฺยา นาม มาตาปิตโร, เต ชินนฺโต ราชา นาม น โหติฯ สเจ ตุวมฺปิ ปิตุ สนฺตกํ รชฺชํ ลภิตฺวา ตสฺส ปฏิสตฺตุ โหสิ, อกิจฺจการี นาม ภวิสฺสสิ ฯ **สขารํ ชินาตี**ติ กูฏฑฺฑน ชินาติฯ สเจ ตุวํ, กาฬหตฺถิ, รญฺญา สทฺธึ มิตฺตธมฺมํ น ปูเรสิ, อธมฺมโฏฺฐ หุตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติสฺสสิฯ **น วิเภตี**ติ น ภายติฯ สเจ ตุวํ รโญฺญ น ภายสิ, ภริยาธเมฺม ฐิตา นาม น โหสิ, อกิจฺจการี นาม ภวิสฺสสิฯ **ชิณฺณ**นฺติ มหลฺลกํฯ ตสฺมิญฺหิ กาเล อภรนฺตา ปุตฺตา ปุตฺตา นาม น โหนฺติฯ

สโนฺตติ ปณฺฑิตาฯ **เย น ภณนฺติ ธมฺม**นฺติ เย ปุจฺฉิตา สจฺจสภาวํ น วทนฺติ, น เต ปณฺฑิตา นามฯ **ธมฺมํ ภณนฺตาวา**ติ เอเต ราคาทโย ปหาย ปรสฺส หิตานุกมฺปกา หุตฺวา สภาวํ ภณนฺตาว ปณฺฑิตา นาม โหนฺติฯ **นาภาสมาน**นฺติ น อภาสมานํฯ **อมตํ ปท**นฺติ อมตมหานิพฺพานํ เทเสนฺตํ ''ปณฺฑิโต''ติ ชานนฺติ, เตเนว โปริสาโท มํ ญตฺวา ปสนฺนจิโตฺต จตฺตาโร วเร ทตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐิโตฯ **ภาสเย**ติ ปณฺฑิโต ปุริโส ธมฺมํ ภาเสยฺย โชเตยฺย, พุทฺธาทโย อิสโย ยสฺมา ธมฺโม เอเตสํ ธโช, ตสฺมา สุภาสิตทฺธชา นาม สุภาสิตํ ปคฺคณฺหนฺติ, พาลา ปน สุภาสิตํ ปคฺคณฺหนฺตา นาม นตฺถีติฯ

อิมสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ราชา จ เสนาปติ จ เทวี จ ตุฏฺฐา ''คจฺฉาม, มหาราช, อาเนมา''ติ วตฺวา นคเร เภรึ จราเปตฺวา นาคเร สนฺนิปาเตตฺวา ''ตุเมฺห มา ภายิตฺถ, ราชา กิร ธเมฺม ปติฏฺฐิโต, เอถ นํ อาเนมา''ติ มหาชนํ อาทาย มหาสตฺตํ ปุรโต กตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา กปฺปเก อุปฏฺฐาเปตฺวา กปฺปิตเกสมสฺสุํ นฺหาตานุลิตฺตปสาธิตํ ราชานํ รตนราสิมฺหิ ฐเปตฺวา อภิสิญฺจิตฺวา นครํ ปเวเสสุํฯ โปริสาโท ราชา หุตฺวา ปโรสตานํ ขตฺติยานํ มหาสตฺตสฺส จ มหาสกฺการํ กาเรสิฯ ''สุตโสมนริเนฺทน กิร โปริสาทํ ทเมตฺวา รเชฺช ปติฏฺฐาปิโต''ติ สกลชมฺพุทีเป มหาโกลาหลํ อุทปาทิฯ อินฺทปตฺถนครวาสิโนปิ ''ราชา โน อาคจฺฉตู''ติ ทูตํ ปหิณึสุฯ โส ตตฺถ มาสมตฺตํ วสิตฺวา, ''สมฺม, คจฺฉามหํ, ตฺวํ อปฺปมโตฺต โหหิ, นครทฺวาเรสุ จ มเชฺฌ จาติ ปญฺจ ทานสาลาโย กาเรหิ, ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา อคติคมนํ ปริหรา''ติ โปริสาทํ โอวทิฯ ปโรสตาหิ ราชธานีหิ พลกาโย เยภุเยฺยน สนฺนิปติ ฯ โส เตน พลกาเยน ปริวุโต พาราณสิโต นิกฺขมิฯ โปริสาโทปิ นิกฺขมิตฺวา อุปฑฺฒปถา นิวตฺติฯ มหาสโตฺต อวาหนานํ ราชูนํ วาหนานิ ทตฺวา อุโยฺยเชสิฯ เตปิ ราชาโน เตน สทฺธึ สโมฺมทิตฺวา มหาสตฺตํ วนฺทนาทีนิ กตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ชนปทํ อคมึสุฯ

มหาสโตฺตปิ นครํ ปตฺวา อินฺทปตฺถนครวาสีหิ เทวนครํ วิย อลงฺกตนครํ ปวิสิตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา มหาตลํ อภิรุหิฯ โส ธเมฺมน รชฺชํ กาเรโนฺต จิเนฺตสิ – ''รุกฺขเทวตา มยฺหํ พหูปการา, พลิกมฺมลาภมสฺสา กริสฺสามี''ติฯ โส ตสฺส นิโคฺรธสฺส อวิทูเร มหนฺตํ ตฬากํ กาเรตฺวา พหูนิ กุลานิ เปเสตฺวา คามํ นิเวเสสิฯ คาโม มหา อโหสิ อสีติมตฺตอาปณสหสฺสปฏิมณฺฑิโตฯ ตมฺปิ รุกฺขมูลํ สาขนฺตโต ปฏฺฐาย สมตลํ กาเรตฺวา ปริกฺขิตฺตเวทิกโตรณทฺวารยุตฺตํ อกาสิ, เทวตา อภิปฺปสีทิฯ กมฺมาสปาทสฺส ทมิตฏฺฐาเน นิวุฏฺฐตฺตา ปน โส คาโม กมฺมาสทมฺมนิคโม นาม ชาโตฯ เตปิ สเพฺพ ราชาโน มหาสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อายุปริโยสาเน สคฺคํ ปูรยึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนวาหํ องฺคุลิมาลํ ทเมมิ, ปุเพฺพปส มยา ทมิโตเยวา''ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ''ตทา โปริสาโท ราชา

องฺคุลิมาโล อโหสิ, กาฬหตฺถิ สาริปุตฺโต, นนฺทพฺราหฺมโณ อานนฺโท, รุกฺขเทวตา กสฺสโป, สโกฺก อนุรุทฺโธ, เสสราชาโน พุทฺธปริสา, มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ, สุตโสมราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหาสุตโสมชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

สุมุโข ปน หํสวโร จ มหา, สุธโภชนิโก จ ปโร ปวโร;
สกุณาลทิชาธิปติวฺหยโน, สุตโสมวรุตฺตมสวฺหยโนติฯ

อสีตินิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจโม ภาโค นิฏฺฐิโตฯ